KÜRT ULUSAL SORUNU ÜZERİNE

Programımızda Kürt ulusal sorunu, "Kürt halkının varlığının ve ulusal haklarının tanınmamasından kaynaklanan politik bir sorun" olarak nitelendirilmektedir. Bu politik sorun, Kürt halkının özgür iradesini temel alacak, Türk ve Kürt ulusunun ortak çıkarlarına dayanacak, demokrasi ve barışa hizmet edecek adil, demokratik ve barışçı bir çözüme kavuşturulmalıdır. Kürt ulusal sorununu baskı ve zorbalıkla, askeri yöntemlerle çözmeye olanak yoktur.

TBKP Programında Kürt sorununun demokratik çözümünün ancak, Kürt ulusunun kendi kaderini tayin hakkının, ayrılma hakkının tanınmasıyla gerçekleşebileceği, Kürt ulusunun özgürlüğü için bu hakkın onaylanmasının zorunlu olduğu belirtilmektedir.

Yine programımızda, Kürt ulusunun kendi özgür iradesini ortaya koyabileceği koşulları yaratmak için bugünden uğrunda mücadele edilmesi gerekli hedeflere yer verilmişti. Partimizin Kürt ulusal güçleriyle diyalog ve işbirliğini güçlendirmesi, Kürt ulusal hareketinin kendi içinde oluşan birlik süreçlerinin gelişmesine katkı sağlayacak bir tutum içine girmesi esas alınmıştı.

Kürt ulusal sorununa yaklaşımımızı genel çizgileriyle ortaya koyan bu belirlemelerimiz, açıktır ki, Kürt ulusal sorununa giden yolda bize klavuz olmaktadır.

Şimdi artık, Kürt ulusal sorununa ilişkin ilkesel konumlarımızı, yürümeye kararlı olduğumuz yolun amaca giden sağlam ve güvenilir yol olduğunu iş içinde, mücadele alanında somutlamak durumundayız. Bunun için çözüldüğünde sonuçları açıkca görülebilen, çözümü somut olarak olanaklı sorunlardan işe koyulmalıyız. X X X

1967 yılının Ağustos-Kasım ayları arasında Silvan, Diyarbakır, Siverek, Batman, TUnceli, Ağrı, Ankara'da "Doğu Mitingleri" yapıldı. Bu mitinglerin Kürt ulusal mücadelesindeki yeri önemlidir. Bu eylemler, ulusal demokratik mücadeleyi yaygınlaştırmış, mücadeleye katılan yığınların kendine güvenini arttırmıştır.

Onbirlerce Kürt aydını ve emekçisi, "Doğu'lu kanuni hakların için çalış, didin. Hak istemekle birlik bozulmaz", "Jandarma değil öğretmen, karakol değil okul istiyoruz", "Doğu Batı yoktur diye diye uyutulduk", "Doğu'nun kaderi açlık, işsizlik, hor görülme. Batı vatan ya Doğu ne?", "Anayasa ilerde, onu geri itemezsin", Doğu sürgünlerin yatağı değildir", bir bölümü belirtilen bu istemler etrafında miting alanına indiler. Tüm ulusal baskıya karşı mücadeleyi ifade eden bu talepler, bu talepler etrafında oluşan hareket Kürt halkını derinden etkiledi.

Kürt egemen sınıflar ve onların politik temsilcileri, mitingler konusunda başlangıçta gösterdikleri uzak durma, kayıtsız kalma tutumlarından, kısa sürede vazgeçtiler. Özellikle mitinglerin etkisinin daha çok yaygınlaştığı yerlerdeki burjuva parti örgütlerinin önemli bir bölümü, ya mitinge, fiilen de olsa destek verdiler, ya da kendi parti merkezlerini ve milletvekillerinin desteğini sağlamak için yoğun bir çaba gösterdiler. Mitinglerde dile getirilen istemler, Türkiye demoktarik kamuoyunda ağırlıklı bir yer yer tuttu.

Bu durum, ulusal demokratik taleplere yenilerinin eklenmesini sağladı ve Kürt ulusal mücadelesininin etkinleşmesine ve yükselmesine zengin olanaklar hazırladı.

Mitingleri izleyen dönemde Kürt halkının tarihi üzerinde, Kürt dili ve kültürü üzerinde yoğun olarak duruldu, araştırmalar yapıldı, yazılar yazıldı. Kürt ulusal hareketinin mücadelesinin değişik aşamalarında, Kürt halkının dayanışmaya en çok ihtiyaç duyduğu zamanlarda başta komünist hareket olkak üzere çeşitli politik güçlerin tutumları üzerinde duruldu.

Yine "Doğu mitinglerini" izleyen dönemde Doğu Devrimci Kültür Ocakları (DDKO) kuruldu. TİP 4. Büyük Kongresi'nde. Kürt ulusal sorununa ilişkin karar alındı. Kürtçe yayınlar çıktı. Daha önceden kurulu olan S.Elçi'nin başkanlığındaki T-KDP faaliyetlerine hız verdi. Dr.Şıvan'ın genel sekreterliğinde Kürt yurtseverleri yeni bir parti kurdular ve çalışmalarını sürdürdüler.

Bütün bunlar, ulusal baskıya karşı açılan mücadelenin kazandığı, ortaya çıkardığı somut, görülebilen sonuçlardı. X X X

Kürt halkının ulusal demokratik hak istemlerine, çıkarlarını dile getiren politik çıkışlarına her seferinde ağır saldırı ve cezalarla karşılık verildi. Ancak 12 Mart'la Kürt halkına ve onun yurtsever güçlerine ağır

TÜRKİYE SOSYALİST ARŞİVİ

darbeler indirildi. Ne var ki, Kürt devrimcileri ve ilericileri 12 Mart'tan sindirilememiş olmanın moral gücüyle çıktılar.

12 Mart sonrasında da, tıpkı 1967'lerdeki gibi en geniş Kürt ulusalcı çevrelerini Türkiye demokratik kamuoyunu dikkate alacak, harekete geçirecek bir anlayışa sahip olmak gerekiyordu. Böyle olsaydı, Kürt ulusal hareketinin yığınsallaşma sürecini derinleştirmek olanaklı durdu. Bu, ne yazık ki, becerilemedi. Öyle bir zaman oldu ki, Kürt ulusal sorunu, adeta solcuların kendi aralarında "halletmek" durumunda oldukları bir soruna indirgendi. Kürt ulusal hareketinin bir tarafından birileri tutarsa, sanki diğerlerine tutacak yer bırakılmayacakmışcasına bir rekabet ortamı oluştu. 12 Eylül'e bu ortamda gelindi. X X X

12 Eylül'ün Kürt halkı üzerindeki bütün baskı ve zorbalığına rağmen, halkın ulusal bilinci geriye itilemedi. Kürt ulusal güçlerinin "Kökü" kazınamadı. Tersine, Kürt halkının haklı mücadelesi, ulusal demokratik talepleri hem Türkiye demokratik kamuoyunda ve hem de uluslararası kamuoyunda yeni ve ileri bir boyut kazanmıştır. Artık hiç kimse Kürt halkı üzerindeki baskılara, varlığını red ve inkar eden görüşlerin tutarsızlığına ve gerçekdışılığına gözünü yumamıyor. Hiç kimse Kürt halkının kendi dilinde okuma, kültürünü geliştirme isteklerine kulak kapatamıyor. Günlük basın ve öteki basın organları yıllardır devletin resmi ideolojisi, politikası ve şoven propagandasının ördüğü duvarları aşabilmekte, hemen her güç Kürtlerden sözeden haber ve yazılar yayınlamaktadır.

Özellikle de Irak Kürdistanı'ndan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalanların durumu ve buna ilişkin gelişmeler, Kürt ulusal sorununa politik çözüm bulma yönündeki girişimler için uygun koşullar yaratmıştır. Baskı ve zor kullanarak, askeri yöntemleri uygulayarak "çözüm" bulmanın olanaksız olduğu ortaya çıkmıştır. Yeni bir durum oluşmuştur. Bu yeni durumda, hem Kürt ulusal hareketinin gelişip etkinleşmesini ve hem de Kürt sorununun çözümü yönündeki mücadeleninin ülkenin demokratikleşmesi mücadelesine hız vermesini ve derinlik kazındırmasını sağlamak olanaklıdır.

Bunun için en başta bizim ve öteki devrimci sol güçlerin Kürt ulusal güçlerinin ve politik çevrelerinin güçler yelpazesinde dikkate alınır duruma gelmesi, sorunun tartışılmasında bir taraf olması gerekmektedir. Bu nedenle politik güçler oranında hesaba katılan, sorunun tartışılmasında taraf olan konumlara nasıl ulaşabileceğimiz üzerinde durmalı, yeni politikalar düşünmeli, yeni olanaklar yaratmanın yollarını aramalıyız.

Bu bağlamda, Kürt halkının varlığını red ve inkar eden görüşleri değiştirecek, bu görüşleri temel alan politikaları zayıflatacak ve ortadan kaldıracak ve Kürt halkının ulusal demokratik haklarını kazanmasına olanak verecek bir mücadele doğrultusu, Kürt ulusal sorununun çözümü yönünde şimdiki aşamanın bütünsel amacını oluşturmalıdır. Kürt ulusal sorununun çözümü için yürütülecek çalışmaların tümü bu amaca yakınlaşmayı ve ulaşmayı esas almalıdır. Bunun için:

-Devletin Türkiye Kürdistanı'nda uyguladığı -herkesçe bilinen- ayrımlı politikalarının iç yüzünü açığa çıkaracak, bu politikaların değiştirilmesi gerektiğini ortaya koyacak aktif ve yoğun bir mücadeleyürütülmelidir. Onmilyonu aşkın Kürt halkının, kendi dilini özgürce konuşamaması, okuyup yazamaması, kültürünü, folklarını geliştirememesi bir yana, kendi öz ülkesinde düşman muamelesi gördüğü gözler önüne serilmelidir. Bu amaçla, örneğin hemen bugündem, özellikle 12 Eylül'den beri Kürdistan'daki uygulamaları, tutuklama, işkence ve Kürt yurtseverlerini öldürme, Kürt köy ve kasabalarına baskın düzenleme v.b. konuları ayrıntılı olmasa da, toparlayıp bir broşür (kitapçık) haline getirecek çalışmalara girilmelidir. Hazırlanarak yayınlanıp dağıtılacak böyle bir broşür etrafında tartışmaları yoğunlaştırmak olanaklı olacaktır.

-Yasaların ve anayasanın Kürdistan'daki her farklı uygulanışının karşısına çıkacak, karşı çıkmanın somut olarak olanaklı olduğunu gösterecek, nerede ne kadar yapılabilirse, örnekler yaratılmalı ve ortaya konmalıdır.

-Kürt aydınlarının Türk milliyetciliği tezlerini benimsedikleri kanıtlanmadıkça memur olamadıklarına ilişkin onlarca örnek verilebilir. Bu örneklerle iktidarların "Kürtler de Türkler gibi Ankara'da önemli devlet görevlerinin başındadır" şeklindeki iki yüzlü politikalarını etkisizleştirmek mümkündür.

TÜRKİYE SOSYALİST ARŞİVİ

-Kürtçe okumak-yazmak,Kürtçe müzik çalışması yapmak,Kürtçe kaset basmak yasaktır.Kürtçe yazılmış bir yayın bulundurmak ağır cezalık suç sayılmaktadır.Kürt çocuklarına Kürtçe isim vermek,Türk ve müslüman isimleri dışında adlar takmak yasaktır.Hiçbir Kürt ailesi,kendi gerçek aile adını kullanamaz. Kürtleri Türk saymada soyadları önemli bir öge olduğundan,Kürtlere verilen soyadları genellikle "Türk" sözcüğü ya da "Türk boyları"nın adlarıyla yapılmıştır. Yüzyıllardır adı Kürtçe olan köylerin isimleri değiştirilmiştir.

Bu uygulamaların tümünü ortadan kaldırmayı esas alan,programlı ve kararlı bir mücadele yürütülmelidir.Bu yönde,Kürtçe alfabe yayınlanarak başlanabilir.Kabul etmesi halinde,M.E.Bozarslan'ın Alfabe kitabı hemen yayınlanmalıdır. Celadet Bedirxan'ın ya da Qanade Kurdo'nun veya her ikisinin de Kürtçe gramer kitaplarının,Cigerxun'un Divanları daha önce de Kürtçe-Türkçe basılmış olan Mem u Zin adlı şiir kitabı (Ahmede Xane-M.E.Bozarslan) ve daha önerilebilecek birçok Kürtçe ve Kürtleri konu alan kitabın legal olarak ardı arkasına basılması planlanmalı ve gerçekleştirilmelidir.

- Kürt müziği ,Kürt folkloru onyıllardır Türk halk müziği,Türk folklorü gibi propaganda edilmekte,gösterilmektedir. Kürt stranları ve klamları, uydurulmuş Türkçe sözlerle aynı makamlarda radyo ve TV'de ,her yerde söylenebilmekte,ama bunlar Kürtçe orijinalleriyle söylendiğinde yasaklar başlamakta,söyleyen ve söyletenler hapishaneleri boylamaktadır.

Bu yasakları kırmayı göze almalıyız.Gecelerde Kürtçe müziğe yer verilmeli,Kürtçe müzik şölenleri planlamalı ve yapmalıyız. Nevroz,hem Kürt halkının yaşamındaki yeri bakımından,ve hem de Kürt müziği ve folklorünü sergilemek açısından mutlaka değerlendirilmelidir.

- Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yarısı T. Kürdistan'ına konuçlandırılmıştır.Kürdistan'da her yıl,bölge bölge askeri manevralar yapılmaktadır.Bu manevraların önemli bir bölümü "iç düşman"a karşı,ve halka açık olarak yapılmaktadır.Bu manevralarda,geleneksel giysileriyle Kürtler mavi düşman kuvvetlerini temsil etmekte,mavi düşman güçlerinin yerleşim bölgelerinin nasıl yerle bir edilip imha edildiği gösterilerek gözdağı verilmektedir. Yapılmış bu tür manevraların belirtilen özellikleri,kısa bir basın taramasıyla saptanabilir,böylece yapılacak manevraların gerçek yüzünü önceden açıklama olanakları yaratılabilir.

Kısaca,bu alanlarda atacağımız her adım,sadece ulusal baskı politikalarını geriletmekle,Kürt halkının varlığını bir gerçeklik olarak ortaya çıkarmakla,Kürtlerin Türkçeden tamamen ayrı bir dile,kültüre sahip olduğunu gözler önüne sermekle kalmayacaktır. Aynı zamanda daha ileri ve yeni hedefler uğruna mücadele etmek için de koşulları olgunlaştıracaktır. Küçük-büyük ayırımı yapmadan her bir hedef için verilecek mücadele,hem koparıp alınacak hakların,kazanımların korunmasının olanaklarını artıracak; hem de yeni adımlar atmayı,örneğin ana dille özgürce konuşma,ana dilde yayın yapmayı,ana dilde eğitim görmeyi,devlet dairelerinde ana dilde iş takip etmeyi,kendi demokratik ve politik haklarını savunma temelinde açıkça örgütlü bir çalışma sürdürmeyi de mümkün kılacaktır.

Bu süreç,Kürt halkının ve onun ulusal politik güçlerinin legal olanaklarına susamışlıklarıyla birleştikçe,giderek derinleşecektir.Ve bu süreç derinleştikçe,kaçınılmazlıkla Kürt ulusal hareketinin kendi içinde Türkiye demokrasi güçleriyle yakınlaşmasını isteyen olumlu yöndeki eğilimleri meydana çıkaracak,geliştirip etkinleştirecektir.

Kürt ulusal hareketiyle,onun örgütlü güçleriyle,politik çevreleriyle ilişkilerimizin durumu da sürecin gelişmesini doğrudan etkileyecektir. O halde,varolan ilişkilerimizi daha işlevli kılmak,daha da iyileştirmek,yeni ilişkiler kurmak,ilişkilerimizin gelişmesinin önünü tıkayan engelleri kaldırmak için neler yapmalıyız sorusu üzerinde durmalıyız.

- En başta bir bütün olarak geçmişini gelecekteki mücadelesi için irdelemekten,değerlendirmekten ve dersler çıkartmaktan kaçınmayacağımızı,başka alanlara ilişkin olarak birlikte,özellikle de Kürt halkının savaşımına bakış açımızdaki,bu alana ilişkin politikalarımızdaki hataları açıklıkla ve cesaretle ortaya koyabilmeliyiz. Ayırımsız bütün Kürt politik çevrelerinin (solcu olmayanlar da içinde) komünist hareketin geçmişine ilişkin değerlendirmeler yaptıkları bilinmelidir.Önce,daha fazla susarak durmanın hiçbir yararının olmayacağı açıktır.İkincisi,Kürt ulusal sorununun

TÜRKİYE SİYASİ ARŞİVİ ARAŞTIRMA VAKFI

partimizin bütününün eylemine bağlanmasını sağlamak için geçmişe özeleştirel bir yaklaşım olmalıdır.Üçüncü olarak da,Kürt halkının mücadelesine yeni yaklaşımlarımız ışığında ,Kürt ulusal güçleriyle kardeşçe ve dostça ilişkileri sürdürmek zorunludur.Kürt halkının mücadelesinde isyanlar olmuş,binlerce Kürt katledilmiştir.Bu isyanlara ve katliamlara ilişkin komünist hareketimizin o zamanki tutumunu onaylayıp onaylamadığımızı belirlememiz ve açık yüreklilikle oluşturacağımız görüşleri ortaya koymamız gereklidir."Yabancıların maşası" olarak ele alınan Kürt halkının mücadelesinin bugün de resmi ideolojiye kan verdiğini görmekte geciknmememiz lazımdır.

Ancak böyle yaparsak,kuşkuları gidermeye yönelebiliriz. Çünkü Kürt ulusal güçleriyle,sol güçlerle ilişkileri yeni bir politik kültüre oturtma da bu yoldan geçerek sağlanacaktır.Sadece iyi niyet,üslup ve birliğin işbirliğinin önemli oluşunu anlatmak yeterli olmamaktadır.Asıl yeninin kendimize yansıyan yanlarını göstererek,tarihimizde ilişkileri kötüleştiren ne varsa hepsini açıkça reddeden yaklaşımlarımızla,yani tarihte görülen yanlışlıkların tekrarlanmasına bir daha asla izin verilmeyeceğinin ikna edici bir şekilde öne konabilmesiyle yeni politik kültürü sağlam temeller üzerine kurabilir. Böylece ilişkileri geliştirmeyi ideolojik bir sorun,ilkesel bir durum olarak ortaklaşa ele alınabilir.Bu,aynı zamanda açıklık,geçmişine özeleştirel yaklaşabilen yeni ve evrensel değerdeki görüşlerimizle de bizi tutarlı hale getirecektir. Amaç elbette doğruları aramak ve ortaya çıkarmaktır,kendimizi affettirmek gibi bir kaygı asla söz konusu olamaz.

Ayrıca,bir zamanlar Kürt ulusal hareketinin bir kısım örgütleriyle,kimi sorunlar etrafında yürütülmüş olan sert tartışmaların,ya da karşılıklı ilişkileri olumsuz etkileyen üslup ve tavırların artık geçmişte kalan sorunlar olarak görülüp geçilmemesi de gereklidir.Şu ya da bu tarafın öznelci yaklaşımları,her türlü peşin karalamacı tutumları,ya da tek yanlı değerlendirmeleri nedeniyle yapılan yanlışlıklar ve sonuçları,dostça ilişkileri geliştirme sürecine önemli ölçüde zarar vermiştir.Dolayısıyla,bu sürecin geçmişteki-bazıları düzeltilmiş olsa bile- sorunların kolayca unutulacağı da düşünülmemelidir.

Bu yaklaşım temelinde;

- Kürt ulusal hareketinin örgütlerine yaklaşım noktasında işaretlenecek ana halka,birbütün olarak bu hareketin demokratik bir öz taşıyan ulusallık,yurtseverlik özelliğidir.Kürt hareketleriyle ilişkiler bu anlayışa oturmalıdır.Bu nedenle Kürt ulusal hareketinin bütün örgütleriyle, politik çevreleri ve ileri gelen insanlarıyla ilişkiler kurulmalı ve sürekliliğe kavuşturulmalıdır.Onun için en yakınlarımızdan başlayarak ilişkilerimizi geliştirmeliyiz.Sol devrimci Kürt örgütleri ve politik çevrelerle merkezi veya yerel düzeydeki ilişki durumumuzu saptamalıyız.Esas olarak ikili ilişkileri kurmayı ve geliştirmeyi öngörmeliyiz.

Diğer yandan ülke içinde ve dışında yaşayan ve Kürt halkının mücadelesine,dilinin,kültürünün gelişmesine katkı veren bağımsız Kürt aydınlarıyla ilişki kurmak için yoğun bir çaba gösterilmelidir.Gerek ülke içinde ve gerekse ülke dışındaki bu isimlere ulaşmanın yolu bulunmalıdır: Ortadoğu'da,Sovyetler'de,öteki sosyalist ülkelerdeki ve Avrupa'daki Kürt aydınlarıyla temas aranmalıdır.Her iki yılda bir,ya da başka peryodlarla toplanan (Sovyetler'de) Kürdologlar Konferansı,Kürtlere ilişkin yapılan diğer araştırmalar,Kürt halkının mücadelesini araştıran doktora tezleri,oluşan Kürt akademileri bunların hepsi yoğun ilgi alanımız haline gelmelidir. İlişkilerimiz çoğalırsa,bilinmelidir ki,biz iş yapan konumlara çekileceğiz. Her ilişki önümüze yeni bir iş alanı yaratacaktır.

Elbette,solcu olmayan Kürt politik çevrelerle ortak iş yapmanın olanaklarını da yaratabilmeliyiz.SHP,DYP ve ANAP içinde Kürt sorunu temelinde gruplar oluşturabilmektir.Dün yapılamayan,hatta yapılması dahi düşünülemeyen işler yapılabilmektedir.Ve bu M.Ali Eren'den Nurettin Yılmaz'a kadar uzanmaktadır.Bütün bunları öngördüğümüz hedefler için mücadeleye katmamız,beraber olmamız olanaklıdır.Bütün yolları denemeli,onlarla ortak iş yapmayı becermeliyiz.

Avrupa'da ve uluslararası öteki platformlarda da Kürt halkının varlığı-

TÜRKİYE SOSYALİST PARTİSİ ARŞİVİ

nın tanınmasını ve ulusal demokratik haklarına kavuşturulması amacına hizmet edecek bir çalışmayı örgütlemeliyiz. Her ülkede,Avrupa ülkelerinin tek tek kentlerinde (nerede varsak) Kürt halkının varlığını konu alan onun ayrı bir dili,kültürü ve tarihi olduğunu gösteren bir kampanya açmalıyız.Her yerde,kim varsa,neyi doğru buluyorsak,kiminle iş yapabiliyorsa, toplantılar,açık oturumlar düzenlemeliyiz.Bu çalışmanın yanı sıra merkezi düzeyde ,aynı konu ile bağlı,uluslararası bir konferansın ortaklaşa gerçekleştirilmesi için de görüşmeler başlatılmalıdır.

Gerçekleştirilebilecek böyle bir uluslararası konferansta,amaç,Kürt halkının varlığını,dili ve kültürünü,tarihini konu alan;bunları belgeleyen bir çalışmayla bağlanabilir. Bu konferansa Avrupa ve Sovyetler'deki Kürt aydınları,Avrupalı ve Sovyet bilim adamları (Kürt tarihi,dili,edebiyatı üzerine çalışmış) çağrılmalıdır.Konferans **ve belgelerinin** hem ülkede ve hem de başka dillerde dış ülkelerde propaganda edilmeli,yayınlanmalıdır.

Partimizi bir bütün olarak Kürt ulusal mücadelesinde aktif bir taraf haline getirebilmek,Kürt halkına ilişkin gelişmeler karşısında basit tepkiler,anında gösterilmesi gerekli politik refleksler göstermek için soruna belirtilen kapsamda yaklaşmak zorunludur.Ancak böylece, mücadeleyi geliştirmek için nasıl bir doğrultu,nasıl bir politik girişim üzerinde canlı olarak düşünebilir.Hem bizi,hem dostlarımızı ileriye götürecek,yenileyecek çeşitlendirilmiş mücadele biçimleri ve yöntemler bulmaya olanak bulunabilir.Kürt ulusal sorunu konusunda politik tartışma gündemini belirlemede, neyin tartışılacağını saptamada bizi de söz sahibi haline getirebilir.

X X X

Kürt ulusal bürosunun oluşumu zaman alacaktır.Bunun çeşitli nedenleri vardır.İş yapan ve iş içinde tanınacak yoldaşlarla çalışma ,ancak işlev görecektir.O nedenle,bir yandan bu büronun oluşumu için çalışmalar sürmelidir.Diğer yandan da örgüt birimleri ve her kademedeki parti birimleri uygun görülmesi halinde,yukardaki anlayış ve mücadele hedefleri yönünde çalışmaya girmeleri sağlanmalıdır.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARŞİVİ VAKFI

Türk Federasyonun 23.12.84 günü Stuttgart'ta düzenlediği toplantıda ana slogan şöyle idi:

"Türk-Kürt elele, Milliyetçi Türkiye
Yeni ufuklara doğru elele"

Ayrıca MHP yanlıları "Türk-Kürt elele, milliyetçi Türkiye" diye bağırarak da slogan attılar. Toplantıyı resmen düzenleyen kuruluş "Milli Türk Kültür Cemiyeti"dir. (Türk Federasyon üyesi)

Kaynak: olay yerinde hazır bulunan bir arkadaşın verdiği bilgiler.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Kürt sorununda ulusal kurtuluş savaşımızın gelenekleri neyi gösteriyor?

Türkiye'de egemen güçler yıllardır Kürtlerin varlığını, Kürt halkının varlığını kabul etmeyi "bölücülük" ve "vatana hiyanet" ilan ediyorlar. Kürt halkına yapılan baskılara karşı çıkanları "dış mihraklara hizmet etmek" ile suçluyorlar. Oysa gerçek bunun tam aksidir. Memleketin bağımsızlığını, demokrasiyi savunmak Kürt halkıyla Türk halkının kardeşliğini, eşitliğini, emperyalizme karşı mücadelede gönüllü birliğini savunmayı gerektiyor. Bunun için de Kürt halkına karşı yapılan zorbalıklara karşı çıkmayı zorunlu kılıyor.

TKP kurulduğu günden beri ulusal sorunda böyle bir politika izliyor. TKP'nin bu politikası hem proletarya enternasyonalizmiyle, hem de Türkiye'nin en değerli kazanımı olan ulusal kurtuluş savaşı geleneklerine uygundur. Bugün ulusal kurtuluş savaşının geleneklerine ters düşen, onlara ihanet eden biz değiliz, burjuvazidir. Elimizde bu dediklerimizi kanıtlayacak tarihsel belgeler vardır. Ulusal kurtuluş savaşı sırasında Ankara hükümetinin, Büyük Millet Meclisinin bir çok önde gelen temsilcileri Türkiye'de Kürtlerin varlığını kabul ettiler. Kürt ve Türk halklarının kardeş olduklarını, Türkiye Cumhuriyetinin bu iki halkın eşitlik içinde oluşturdukları bir devlet olduğunu söylediler. Aşağıda bu dediklerimizi kanıtlayan bir kaç belge aktarıyoruz:

I. Lozan görüşmelerinde Kürt sorunu:
Lozan'da bilindiği gibi Türkiye delegasyonu Musul'un da Türkiye'ye katılmasını istiyor, İngiltere delegasyonu ise buna karşı çıkıyor ve Musul'da çoğunlukla Kürtlerin yaşadığını söylüyordu. Bu iddiaya Türk delegasyonu başkanı İsmet paşa (İsmet İnönü) bir bildiri okuyarak cevap verdi. Bu bildiride özetle şu görüşler dile geliyordu:
"Kürtlerin Türklerle birlikte yaşamak istemedikleri iddiası ise hiç doğru değildir. Yüzyıllardır bu iki halk soy, inanç, özlem ve töre bakımından olduğu kadar, gelenek ve görenek bakımından da ortak bağlarla birleşmiş olarak bir uyum içinde yaşamaktadırlar. Kürtlerin kendi istekleriyle Türk yönetimi altına geçtiklerini ve kaderlerini Türkiyenin kaderine bağladıklarını tarih göstermektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türklerin olduğu kadar Kürtlerin de hükümetidir." (Aktaran: Mahmut Goloğlu, "Türkiye Cumhuriyeti 1923" Ankara 1971, S. 71.) Goloğlu eski milletvekilletindendir, bir ara TBMM ikinci başkanlığı yapmıştır. Solculukla bir ilgisi yoktur ve Türktür.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

İsmet paşa konuşmasını sürdürerek şunları da söylüyor: "Dünya Savaşında ve Bağımsızlık Savaşına katılan Kürtlerin yurdun kurtuluşu için yaptıkları hizmetleri ve katlandıkları fedakarlıkları saygı ve hayranlıkla belirtmek bir görevdir. Kürtler ve Türkler milli mücadelede tam bir işbirliği içinde çalışmışlardır." (Kaynak: aynı eser, S. 72)

Lozan görüşmeleri sürerken aynı konu Ankara'da Büyük Millet Meclisinin gündemine de getiriliyor ve söz alan mebuslar şöyle konuşuyorlar:

Yusuf Ziya Bey (Bitlis): (1920'de Meclisin toplanması için yapılan çalışmaları hatırlatarak şöyle diyor) "İşte o günlerde Büyük Millet Meclisi toplantıya çağrılmış, halka mebuslarını seçmesi gerektiği bildirilmiştir. Kürtler, serbest alanda ve hiç bir baskı altında olmayarak bu seçime katıldılar. Erger Kürtler ayrılık-gayrılık gütselerdi, bu seçime katılmaz, arkasını döner, kendi düşüncesini gerçekleştirmeye çalışırlardı. Hiç bir vait, hiç bir baskı onları o yollarından çeviremezdi. İngilizler, milyonlarıyla, altınlarıyla çalıştıkları halde Kürtler bu seçime katıldılar ve bu seçime katılmakla tek amaç güttüler: Kürt Türk kardeşleriyle işbirliği yapmak. Bütün kanıların bir ilkede topladılar. O ilke, Türklerle kader birliği yapmaktı. Çünkü var olmak, çünkü esirlikten kurtulmak bu ilkenin gerçekleşmesine bağlıdır" (bravo sesleri). (Kaynak: Aynı eser, S. 74)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Başbakanı Rauf Bey, aynı günlerde Meclise Lozan görüşmeleri ile ilgili olarak bilgi verirken şu sözleri söylüyordu: "Musul, büyük çoğunluğu bir inanç, bir istek, bir duygu, mutlulukta ve felakette bir, tek kurtuluş yolu bizimle birlikte yaşamak olan Türkiye halkının en yiğit evlatları Türkler ve Kürtlerin oturduğu bir ilimizdir" (Aynı eser, s. 34)

Yusuf Ziya Bey (Bitlis): "Musulu, Kürt olduğu için bize vermiyorlarmış. Öyle ise, Türkiyeye verilmesi daha da gereklidir. Çünkü, Kürt'ün varlığı, büyük çoğunluğu Türkiyededir, Türkiye Türkiyede olacaktır. Türklerle kaderlerini birleştirmişlerdir. Türkiye topluluğu esasını kabul etmişlerdir. Bu duruma göre; Kürtlerin küçük bir azınlığını için Musulu anavatandan ayırmak isteyen ses,

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

hakkın sesi değildir. Lord Curzon'un sesidir. Lozandaki kurulumuz Türk ile Kürtün hepsini birden temsil etmektedir. Böyle bir kurula, Kürtlerin oturduğu yeri veremeyiz demek, hak ile hukuk ile bağdaşmaz." (Aynı eser, S. 38)

Hacı İlyas Sami Efendi (Muş): "Bence Lord Curzon'a söylenecek iki şey vardır. Kazım Karabekir Paşa komutasının Elviyei Selâse'de (Kars, Ardahan ve Artvin'in eski adı) yazdığı zafer tarihlerinde /ı bayrağını, mazrağını, atını oynatan, temiz Kürt soyu ve Kürt ulusu idi. Yunan gibi adi ve alçak düşmanı kaderi olan felaket çukurına gömerken, dökülen kanlar yine Türk ile Kürtün ~~xxdx~~ kanı idi. Bundan ötürü, şu iki fedekarlığı yapan ve kendi çıkarını Türkün kurtuluşunda bulan Kürtler, mutluluğu da ~~K~~ Türkle Kürtün birliğinde bilirler." (Aynı eser, S. 75-76)

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): "Sanmıyorum ki Iraklılar, Musul Meselesinde, Lord Curzon'a vekillik vermiş olsunlar. Kürtlerin delegeleri ise, Lozanda karşılarındadır. ~~Lxxxxdxkixdexlexgexlexexixxxxxxkxi~~ /ü ~~kxrdexşxexlexnxxTürklexrxilexKürklexrinxxxxxsixtxexxixdixlexrx~~ Türklükve Kürtlük hakkında söz söylemek, bize ait bir meseledir. Lozandaki delegelerimiz iki kardeş olan Türkler ile Kürtlerin temsilcileridirler." (Aynı eser, S. 77)

Henüz Lozan görüşmeleri sürerken ve Cumhuriyet ilan edilmeden önce yapılan bu konuşmalar şu gerçeği kanıtlıyor: Kurtuluş Savaşı sürerken ve Kurtuluş Savaşımızın hemen ardından emperyalizme karşı mücadelenin en canalıcı dönemlerinde zamanın ~~Bxşbxxx~~ zamanın başbakanı Rauf Bey, Lozandaki baş delege İsmet Paşa ve çeşitli milletvekilleri gibi resmi sözcüler Türkiye'de Kürt halkının varlığını kabul ediyorlar ve yeni Türkiye Devletinin Kürt ve Türk halklarının eşitlik temelinde yapacakları, daha doğrusu yaptıkları gönüllü işbirliğiyle kurulduğunu, her iki halkı da temsil ettiğini söylüyorlardı. Bugün ise aynı ilkeleri savunmayı vatana ihanet gibi göstermek istiyorlar. Tarihi belgeler kanıtlıyor: Ulusal kurtuluş savaşımızın ilkelerine ve geleneklerine ters düşen, ihanet eden komünistler değil, burjuvazidir. Bu tutumlarıyla onlar bütün ulusal kazanımlarımıza ihanet ediyorlar. Tevfik Fikret'in yetmiş küsur yıl önce yazılmış şiirlerini yasakladıkları gibi, TBMM'nin 60 küsur yıl önceki tutanaklarını da yasaklamak zorundalar. Savundukları fikirler bu derece çürüktür.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

ERMENİ SORUNU

Sevgili Ahmet

Tuvalet kağıdı istedin zımpara kağıdı çıktı.

Bunun çeşitli nedenleri var. Birincisi birden elime oldukça iyi malzeme geçti, bu kadar zamanda hazmedip, kısa bir şey çıkaramadım. İkincisi, okudukça konunun geçmişini falan hiç bilmediğimizi farkettim. Belki herkes de benim kadar cahildir diye düşündüm. Bari bilgi verici olsun dedim. O zaman da tarih sel bölümü de olan uzunca birşey oldu.

Bu plana göre ikinci bir yazıda 1900'lerden sonrasını v e asıl büyük 1915 Ermeni kıyımını, daha sonra Ermenilerin nasıl dağıldığını ve bugüne kadar gelen örgütlenmeyi anlatacağım. Bir üçüncü ama bağımsız yazı, bugünkü dünya politikası içinde Ermeni sorunu olabilir.

Şimdi bunu nasıl kullanacağını bilemiyorum. İstersen, yer doldurma diye bir kaygın olmazsa, sakla tümünü ele alınca bir orta sayfa yaparız. Devamını tatilde hazırlayacağım. İstersen de bunu 1 diye kullan. Artık sen bilirsin.

Birkaç da fotoğraf yolluyorum.

Selamlar, sevgiler.

Not: kullanacaksan [illegible] bildiğin gibi makasla ve düzelt

kış gelince!

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

giriş gibi

20. yüzyılın ilk soykırımının gerçek sorumluları kimlerdi?

Ermeni sorunu günün gündeminde.

Şubat 1973: Marsilya'da "Türk otoritelerinin emriyle gerçekleştirilen soykırımında öldürülen 1,5 milyon Ermeni'nin anısına" bir anıtın açılışı yapıldı... "Soykırım" sözcüğü artık bir kere söylenmişti.

Mart 1974: Birleşmiş Milletler'deki bir oturumda, soykırım konusundaki bir incelemenin raporörü Ermeni katliamının 20. yüzyılın ilk soykırımı olduğunu bildirdi.

Ekim 1975: Birkaç gün arayla biri Viyana, diğeri Paris'te iki Türk diplomatı öldürüldü. 1915 soykırımı bir kere daha Batı gazetelerinin manşetlerine çıktı.

× × ×

1915 Ermeni soykırımının gerçek olmadığını, yüzbinlerce Ermeni'nin — ve sadece 1915'de değil, aralarında ne savaşında — kitle halinde öldürülmediklerini kim iddia edebilir?

Bu kanlı olayın gerçek sorumluları kimlerdi? Ermenilerin kökeni, tarihi nedir? Bugün neyin davasındalar? Bu sorulara kabaca bile olsa cevap verilmeden Ermeni sorununu anlamak, günümüz dünya politikasındaki yerini görebilmek ve duygusallıktan sıyrılarak ~~soruna doğru dan~~ doğru değerlendirme yapmak olanaklı değil.

Halkları halklara kırdırmak, halkları halklara düşman etmek hep emperyalizmin ve egemen güçlerin yöntemi oldu.

Ermeni sorununu bu temel gerçeğin dışında ve ulusal sorunu sınıfsal bağlamdan ~~bağlı~~ koparak ele almak değerlendirmede olduğu kadar çözüm yollarında da hatalara yol açacaktır.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Ermeni terör örgütü ASALA'nın son dönemlerde yoğunlaşan eylemleri ve geçtiğimiz ay Lozan'da toplanan Ermeni kongresi, Ermeni sorununu dünyanın ve Türkiye'nin gündemine bir kez daha vurguyla getirdi. ASALA'nın ~~Türk diplomatlarıyla sınırlı kalmayarak daha geniş hedeflere yönelmeye başlayan eylemleri~~ savaşın yöntemleri ve çok daha önemli Ermeni örgütleri arasında bu yöntemlere öne çıkması, Ermeni davasını terörle eş anlamlı sayma yanılgılarını da birlikte getirirken, bu arada Ermeni sorununun gerçek boyutları, ~~Ermeni ulusunun gerçek istemleri~~ Türk ve Ermeni halkları arasındaki gerçek ilişkiler gözden kaçıyor. ~~Bu konuda~~ Halkları halklara düşman etmeye, Ortadoğu'da yeni "çözümsüz" sorunlar yaratmaya, soğuk savaş kışkırtmaya, kısacası emperyalizmin hedeflerini gerçekleştirmeye çalışan güçler, konunun bulandırılması için özel çaba harcıyorlar. Bir süreden beri Ermeni sorununa özel bir yer ayıran, dizi dizi yazılar yayınlayan Türkiye basınının durumu, konuyu çarpıtmanın ve şovenizmi körüklemenin en iyi örneklerinden biri. ~~ASALA benzeri örgütler~~ "eylem"leriyle ~~bu çevrelerin değirmenine su taşıyorlar~~.

ESKİ HESAP NEDİR? YENİ İSTEK NEDİR?

Bugün dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Ermeni ulusunun, konuya yüzeyden bakan kişinin gözündeki belirgin istemleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı dönemindeki Ermeni katliamlarını kabul etmesi ve Ermeni cemaatinden ve ulusundan özür dilemesi...Günümüz dünyasının karmaşık uluslararası ilişkileri hesaba katıldığında, böyle bir istem ilk bakışta hafif, anlamsız ve sonuçsuz görünüyor. Buna rağmen, gelmiş geçmiş Cumhuriyet hükümetlerinin tümü, bu istemi cevaplamak bir yana, duymazlıktan geliyorlar. Çünkü bu istemin sembolik bir değeri var. İstemin kabulu, Türkiye Cumhuriyeti'nin "Ermenilerin ulusal varlığını kabulü" anlamına gelecek. Ve kuşkusuz bir dizi önemli siyasal istem ve talebi izleyecek. Nitekim, bir Türk gazetecisinin "Farzedin ki ben tam yetkiliyim ve bu katliamlar için Ermenilerden özür dilemeyi kabul ediyorum. O zaman ne olacak? Sorun çözümlenecek mi?" yolundaki sorusuna, çeşitli Ermeni partilerinin yetkili ağızları "Sorun çözümlenmeyecek, ama diyalog başlayabilecek. Diyaloğun başlamasının ön şartı bu" cevabını veriyorlar. Ayrıntılar bir yana bırakılırsa, yeni istemlerini " Ermenilerin, vatanlarına (Ermenistan'a) dönüş koşullarının ve biçiminin belirlenmesi için diyalog" biçiminde dile getiriyorlar.

Ermeniler yurtlarına dönmek istiyorlar. Hepsi mi istiyor? Birleşik Amerika başta olmak üzere çeşitli emperyalist ülkelerde yerleşmiş, buraların önde gelen parabalaları arasına karışmış, emperyalist sermaye ile bütünleşmiş Ermenilerin böyle bir niyeti olmadığı açık. Yine de bunların önemli bölümünün Ermeni hareketini maddî yönden desteklemeleri ilgi çekici. Vatanlarına, yani Türkiye'nin Van, Doğu Beyazıt, Adana, vs. ve çevresini içeren Doğu bölgesine dönmek, buralarda bağım

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

bir devlet kurmak istemi, Paris'ten Lübnan'a, ~~xxxxxxxxxx~~ New York'dan İran'a kadar, ~~orta halli veya yoksul~~ Ermeni halkının, özellikle de genç kuşakların istemi olarak ortaya çıkıyor. ~~Daha doğrusu, bu xxx kesimler, bu isteme sahip çıkarılıyorlar. Ve tüm ezilmiş halkların, xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx tıpkı bir~~ Bir zamanlar Yahudilerin olduğu gibi dünya yüzüne dağılmış, bölünmüş, çeşitli toplumlar içinde yeryer erimiş ve buna direnen meşe çalışan tüm halkların hakkı vatan bağımsız istemi ~~Ermeniler içinde~~ Ermeni halkı da duyuyor. Ve onlar, günümüzün çok karmaşık dünya ve bölge koşullarında ~~da hesaba katmadan, çığırmazda, bu girift koşullarda~~ ulusal davaları arasında bekleyen tuzakları ~~gözemeden, xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ bir Sovyet Cumhuriyeti olan ~~sosyalist Ermenistan'ı bile hasaba katmaksızın~~, doğal bir duyguyla ~~xxxx~~ eski yurtlarının özlemini duyuyorlar. Bu özlem, günümüzde bir ulusal dava biçimine girerek, diğer ulusal davaların yanında yer almaya başlıyor. ~~Ve tüm ulusal xx~~ Çevresinde örülen saptırıcı ~~xxxxxx~~ propaganda ağından soyutlandığı anda da, tüm ulusal davaların haklılığını taşıyor.

AĞRI DAĞI SULARDAN ÇIKIP GÖRÜNDÜĞÜNDEN BERİ...

"Geminin ~~xxxxxxxxxx~~ habercisi güvercin bir zeytin dalı buldu ve Nuh Peygamber'e getirdi. Sadece Ararat (yani Ağrı) dağı görünüyordu suların üzerinde." ~~Heryeri~~ Tufan yaşanıyordu. Sonra yavaş yavaş yeryüzü yeniden belirdi. İncil bu bölgeyi insanlığın beşiği olarak tanımlar. "Ve gemi, yedinci ayda, ayın 17. gününde Ararat dağları üzerinde oturdu" der.

Dinsel metinler ve efsaneler bir yana bırakılırsa, Kökleri Rusya steplerinde ve aşağı Tuna vadilerinde olan Armen kabilelerinin, İsa'dan önce 8. yüzyılda Rumeli'den Boğaz'ı geçerek Doğu'ya yöneldikleri, Fırat Vadisini aştıkları, Ağrı Dağı eteklerine vardıkları biliniyor. Bu kabileleri Ermenilerin ilk kıralı sayılan Hayik yönetiyordu. Ağrı dağı çevresinde eski Urartu medeniyetinin kalıntıları üzerinde Hayık'ın adından gelme Hayıstan'ı kurdular. Bulundukları yer "kavimler göçü" yolları üzerindeydi. Her ırtan istilacı kavimler yüzyıllar boyu yakıp yıkarak buralardan geçtiler. ~~akınları altında gelişti Ermeni ulusu.~~ İsa'dan sonra 300'ler civarında Ermeniler Hristiyanlığı kabul ettiler. Bu onların tarihinde bir dönüm noktası oldu. 4. yüzyılda 36 harfli Ermeni alfabesi, o dönemin Kıral ve Patriarş (en yüksek papaz) tarafından "ulusal birliğin korunmasının" bir öğesi olarak geliştirildi. 5. yüzyılda, hristiyanlık kavgaları arasında Ermeni kilisesi bağımsızlığını ilan etti. Bu önemli bir olaydı. Ulusal varlıklarını koruma amacındaki Ermeniler için bağımsız bir Ermeni Kilisesinin varlığı aynı zamanda ulusal varlığın da bir garantisi gibi görülüyordu.

İslam'ın doğuşu tüm dünya için olduğu gibi Ermeniler için de önemli bir dönüm noktası oldu. Arap istilası altında kimi Ermeni prenslerinin islamiyeti kabul ettikleri görüldü. 11. yüzyılda Turan boylarının akınları ve Selçuk istilası altında, ~~xxxxxxxxxx~~ bir kaç yüzyıl süren Ermeni gelişmesi durdu. Cengiz Han'ın Timurlenk'in vahşi akınları sırasında Ermeni ülkesi ve Ermeni halkı ezildi, gerilendi, yüzyıllarca süren bir sessizlik ve yıkıntı dönemine girdi.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Osmanlı Devleti'nin Ermeni bölgeleriyle gerçek ilişkisi 16. yüzyılda önem kazandı. Doğu'ya açılma sırasında önem kazandı. İstanbul'un Fethi sırasında Ermenilere dinsel özgürlük tanınmış, xxxxxxSultanxMehmet ve Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinderi ulusal azınlıkların statüleri onlar için de geçerli kılınmıştı. Bunu izleyen yüzyıllar boyunca, Ermeniler büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğunun parçası oldular. Ancak, İstanbul Ermenileriyle Anadolu Ermenileri arasındaki çelişkiler de giderek arttı. İstanbul Ermeni toplumu adına konuşan Ermenileri zengin tüccarlar, Ermeni zenginleriydi. Doğu'daki Ermeni halkıysa sessizliğe gömülmüştü.

ULUSAL UYANIŞA DOĞRU

Günümüzdeki anlamıyla Ermeni sorununun kökleri 19. yüzyıla, Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarına gidiyor. Bir yandan, emperyalist ülkelerin bölge politikası, öte yandan, ulusal kurtuluş hareketlerinin başlaması ve Rumeli kesiminde başarı kazanması

19. yüzyıl, özellikle ikinci yarısıyla, emperyalizmin filizlenmesi ve aynı dönemde hızlanmış olan ulusal bağımsızlık hareketlerini olabildiğince emperyalist çıkarlar yönünde kullanabilme çabasına girdiği yıllardır. Emperyalist ülkelerin ulusal hareketler karşısındaki tutumları daha ilk baştan ikili oldu. Bir yandan, genel dünya politikaları çerçevesinde, bu hareketlerden yararlanmayı amaçladıkları, öte yandan, devrimci öz taşıdıkları için bu hareketlerden ürktüler. O zaman gündeme gelen emperyalist politika, halkları halklara karşı kurarak sürekli dizginleri elde tutmak oluyordu. Çeşitli tarihsel toplumsal nedenlerle, kimi uluslar bu tuzakları daha kolay atlamasını bilerek ulusal bağımsızlıklarını kazanabildiler, kimileri ise emperyalist çark arasında, büyük oyunların pa çası olarak büsbütün ezildiler.

Dönem Çarlık Rusyası'nın "kıta hapishanesi"nden çıkıp aşağı denizlere açılma savaşımı verdiği, buna karşılık İngiltere'nin, Rusya'nın aşağı inerek kendi sine Hindistan yolunu kapamasından korktuğu dönemdi. Avusturya İmparatorluğunun Fransa'nın da bölgede ciddi hesapları vardı. 1856'lardan itibaren "Doğu sorunu" sertleşmeye başlamıştı. Bu, bir yönüyle de Ermeni sorunu anlamına geliyordu.

Ulusal savaşım ve hareketlerin önemli boyutlar kazandığı 1860'larda, 1863 yılında, önemli çatışma ve olaylardan sonra, Türkiye Ermenileri, daha sonra "Anayasa" adı verecekleri bir belgeye sahip oldular. Laik nitelikli böyle bir belge, ulusal toparlanmay ivme kazandırdı. 1870'ler, özellikle Anadolu Ermenilerinin içinde bulundukları acı durumları önce Osmanlı otoritelerine ama bu arada Batı'ya duyurma çabalarıyla geçti.

İLK BÜYÜK KIYIMLAR

19. yüzyılda ilk büyük katliam ve "tehcir" (bastırma) olaylarının gelişme biçimi Ermeni sorunun daha sonraki gelişmelerine ışık tutacak niteliktedir.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

İngiliz ajanları başta olmak üzere sömürgeci ülkelerin ajanlarının cirit attıkla
rı bir bölgede, Maraş'ta İngiltere konsolosu ve karısı 1858 yılında öldürüldü. Bunun üzerine,
İngiliz ajanlarınca özel olarak tahrik edilen küçük Zaytun bölgesi Armenileri,
çevredeki tüm Türk köylerini "intikam amacıyla" yerle bir ettiler. Benzeri olaylar
yer yer tekrarlanmaya başladı. Bölgeye Osmanlı orduları gönderildi. 1862'de Van
İsyanı benzeri kanlı olaylara neden oldu.

1877'de Osmanlı Rus savaşı başlarken, görünüşteki nedeni Osmanlı İmparatorlu
ğundaki Hristiyan azınlıkların haklarının korunması, gerçek nedense Rus emperyaliz-
minin bölgedeki emelleriydi. Rus ordusu Doğu Beyazıt ve Kars'dan geçerek Ermenistan'ı
istila ettiler. Bu sırada ve daha sonra, Ermenilere karşı vahşet sınırlarını da
aşan olaylarda Osmanlı yönetimi Ermeni bölgeleriyle içiçe geçmiş bölgelerde yaşa
yan Kürtleri kullanıyordu. Öyle ki, 19. yüzyıl sonunun tüm Ermeni kırımı olaylarında baş rol kürtlere verildi. Kürt halkına Ermeni halkı kırdırıldı.
Bu politikanın uygulatıcıları ise Abdülhamit yönetimi ve İngiliz emperyalizmiydi.
Sonraları, İngiliz politikacısı Argyll Dükü, Avam kamarasında sunları itiraf etti.
"Politikamız dünyanın hiçbir yanında bu derece insanlık dışı ve ahlaksız olmamış
tı."

1878'de Berlin'de yapılan ve Bismarck'ın zaferi sayılan Berlin kongresinde
Ermeni konusu emperyalistler arasında geçici bir çözüme ulaştırılmış, yani bölge paylaştırılmış ve
Ermeni halkının çıkarları bir kez daha ayaklar altına alınmıştı.

Berlin Kongresinde ilk kez bu boyutlarda dünya politika sahnesine çıkan
Ermeni sorunu, kongreye kendi verdikleri belgelere göre Türkiye'de 3 milyon Ermeni yaşa
maktaydı. İngilizlerin aynı dönem için tahminleri ise 1 milyon 130 bini aşmıyordu.

Abdülhamit'in akıllıca sandığı bölge politikası 1878'lerden itibaren
büsbütün belirgin hal aldı. Bu politika kaynayan ve emperyalist güçler açısından
da büyük önem kazanmış bir bölge olan Doğu Anadolu'da Kürt, Türk ve Ermeni halklarını
birbirlerinin üstüne sürmek, özellikle de Ermeni kıyımlarında Kürtleri kullanmak
tı. Doğu Anadolu'nun o çok karmaşık ve girift uluslar mahşeri içinde
Kürt beylerinin atlılarının ayaklar altında çiğnedikleri Ermeni köylerinden
çocukların, çevredeki Türk ailelerine evlatlık verildiğine, özel olarak kullanı
lan aynı derecedeki yoksul Türk köyleriyle Ermeni köylerinin Kürt beylerine
karşı ortak direnişlerine rastlanmaktaydı.

Abdülhamit'in Kürt askerlerinden kurulan Hamidiye ordusu, bu politikanın başıbozukluktan
kurtarılıp örgütlenmesi oldu. 1891 yılında kurulan Hamidiye birlikleri özel
kürtlerden oluşuyor ve özellikle Ermenileri hedefliyordu.

Emperyalistlerin, emperyalist ajanlarının, onlara bağımlı Abdülhamit yöneti
minin ortak politikaları, bir halkı bölgeyi halkların birbirlerini bağazladıklar
bir mezbaha haline getirirken, bir yandan da Ermeni ulusal direnişi şekilleniyor,
Ermeni devrimci Ermeni hareketinin tohumları atılıyordu.

Gelecek sayı: Ermeni örgütleri ve 20. yüzyılda Ermeniler. 1915 soykırımı...

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Gefolterte und geschändete Armenierinnen. Fotografiert an der Straße von Trapesunt nach Ersnga von einem deutschen Offizier

Gekreuzigte Armenierinnen in der Gegend um Der-es-Zor. Einige Frauen wurden dadurch gerettet, daß – wie hier auf dem Bild – arabische Beduinen sie wieder vom Kreuz abnahmen.

TÜSTA TÜRİH

Aber nun unterscheide ich mich wesentlich von den Ausführungen des Herrn Ersten Staatsanwalts und zwar in folgendem: Sie haben gehört, daß der Herr Vorsitzende auf eine Äußerung des Angeklagten hin diesen noch-einmal fragte, weil der Angeklagte nicht gleich verstanden war. Darauf hat Teilirian gesagt, daß, als er nun in der neuen Wohnung gewesen sei, ihm der Gedanke gekommen wäre, er sei doch ein Christ — ein uraltes Christentum ist das Eigentum der Armenier —, es gelte das Gebot: Du sollst nicht töten. Da versank in ihm, dem Versonnenen, in sich Gekehrten, zu nichts Gewalttätigem veranlagten jungen Menschen, der Entschluß zur Tat. Und nun kommt jenes Schwanken in dem Entschluß, das er so charakteristisch wiedergibt: wurde mir schlecht, kamen jene furchtbaren Vorstellungen über mich, dann war ich entschlossen, Talaat zu töten, wenn ich dann wieder gesund war und mich wohl fühlte und wieder Herr meiner Sinne war, da wurde mir klar: Du darfst ihn nicht töten. So ist es auf und abgegangen. Unglaubwürdig sind die Erklärungen des Angeklagten ohne weiteres nicht. Das haben alle Ärzte gesagt: Aus dem Mann ist nichts herauszubringen, und das können wir drei Verteidiger Ihnen auch sagen: das, was er nicht mit gutem Gewissen sagen kann, sagt er nicht. Es ist unendlich schwer, in seine Psyche hineinzukommen, und ganz besonders dann, wenn es sich um Dinge handelt, die zu seinen Gunsten sprechen könnten. Deshalb haben Sie dem Glauben zu schenken, was er sagt.

Aber auch äußere Momente sprechen dafür, daß er, nachdem er in die neue Wohnung gezogen war, den zunächst gefaßten Gedanken an die Tat nicht weiter verfolgte. Er hat während dieser ganzen Zeit nichts nach der Richtung der Tat getan. Er hat sich nicht etwa beim Portier erkundigt, wann Talaat auszugehen pflege, nicht einmal, ob es sicher sei, daß Talaat dort wirklich wohne. Kurzum, er hat lediglich weiter gearbeitet in seiner bisherigen Weise, er hat sich in der deutschen Sprache geübt, hat musiziert, der Lehrerin, bei der er die Stunden unterbrechen mußte, weil er inzwischen sich infolge des ihm von Professor Cassirer gegebenen Medikamentes zu elend fühlte, telephoniert, er hoffe, nach einigen Tagen die Stunden wieder aufnehmen zu können. Irgend welche Vorbereitungen gegen Talaat sind während jener ersten 10 Tage in der neuen Wohnung in keiner Weise zu erkennen.

Und nun kommt der große Tag, der 15. März. Die Wirtin hat darauf hingewiesen, daß er morgens seinen Tee getrunken hat, und daß er offenbar dabei etwas mehr Kognak getrunken hat wie sonst. Die Flasche war am Tage vorher gekauft, also für den Genuß des Kognaks kommt noch der vorhergehende Tag in Frage. Das Mädchen hat nachher die Flasche gebracht, und es war ein Viertel bis ein Drittel davon getrunken, nicht ein drittel Liter. So hat sich die Sache schließlich herausgestellt. Der Gedanke, den hier der Sachverständige Störmer aussprach, der Angeklagte hätte sich Mut angetrunken, ist gänzlich abwegig. Er hat den Kognak im Tee getrunken, weil er sich im Magen unwohl fühlte. Er hat den Kognak in das Gläschen gegossen lediglich, um ein bestimmtes Maß darüber zu haben, wie viel er in den Tee hinein tat; er hat seiner Gesundheit gelebt. Die Idee, daß er an diesem Morgen sich um 9 Uhr Mut angetrunken habe, ist vollständig unhaltbar. Denn wie kann er wissen, daß gerade an dem Tage Talaat auf dem Balkon erscheint und ausgeht, wo er ihn 10 Tage nicht getroffen hat? Wie soll er das vorausahnen? Es ist kein Zusammenhang irgendwelcher Art da zu konstruieren. Da sieht er um 11 Uhr im Sonnenschein Talaat sich auf dem Balkon sonnen. Er selbst hat das Fenster geöffnet. Er geht hin und her, übersetzt und liest in seinem deutschen Übungsbuch. Wohl schießt ihm in diesem Augenblick das Blut

ERMENİ SORUNU

Türkiye'deki Ermeni sayısı: yaklaşık 30 bin (?)

Ermenistan SSC: 29.11.1920'de kuruldu. Yüzölçümü 29 800 km^2. Nüfusu 3 milyon. Nüfusun %88,6'sı Ermeni. Yıllık Ermenice basın tirajı: 20 milyon 500 bin.

Kars Anlaşması: Türkiye ile Sovyet Ermenistan Cumhuriyeti arasında 1921'de imzalandı. Bu anlaşmayla bugünkü ~~XXXXXX~~ Türk-Sovyet sınırı belirlendi.

Kapitalist ülkelerdeki Ermeni sayısı:

Türkiye'deki Ermeni okulları: 19 anaokulu, 20 ilkokul, 9 ortaokul, 5 lise.

Osmanlı tarihindeki Ermeni kırımları("Ermeni tehciri"):
Birincisi: II.Abdülhamid zamanında.
İkincisi: 1915, ~~İkinciXDx~~ Birinci Dünya Savaşı sırasında, İttihat ve Terakki erki zamanında. İkincisinde öldürülen Ermeni sayısı: 1-2 milyon.

Bugünkü gerici Ermeni örgütleri: (Burjuva basınından derlendi)

-Taşnak partisi: Ermeni milliyetçisi sağcı örgüt. 1890'da Tiflis'te Krisdapor Mikaelyan tarafından kuruldu.
Bugünkü Genel merkezi: ABD'de. Diğer merkezi Beyrut'ta.
Başkanı: Garo Sasuni. Güvenlik Kuvvetleri Başkanı: Apraham Ashjian.
Diğer Ermeni terör örgütlerinin çoğunun bu partiyle şu ya da bu şekilde ilişkisi var.

-ESAK (Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları): Kuruluşu: 1975. ~~Exx~~

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Başkanı: Barsamyan (ABD'de Kaliforniya'da yaşıyor).

Genel Merkezi: Los Angeles

diğer merkezler: Beyrut, Paris.

Taşnak partisine bağlı.

-ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu):

Kuruluşu:

Merkezi: Beyrut

Başkanı: Antranik Bogosyan

Diğer yöneticileri: Ohannes Manukyan, Satrak Bogosyan, Aram Madeyan

Yayın organı: GANÇ (Çağrı).

-Yeni Ermeni Direniş Örgütü(NAR):

Kuruluşu:

Merkezi: Paris

Merkez Yönetim Kurulu Başkanı: Harutim Balyan

-Ermeni Gençlik Hücum Örgütü:

Kuruluşu:

Merkezi: Beyrut

Merkez Yönetim Kurulu Başkanı: Antronik Kalayeıyan

Yayın organı: Zartonk (Uyanış).

Kilisenin yönetiminde.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TÜSTAV

2 (Mayıs 1904

Arşiv
Tanıtık
Hatıralar
Ermeni Sorunu

4 - MEMORANDUM DU VICE CONSUL DE FRANCE A VAN

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

le 6 déc

Van, le 11 octobre 1913

Direction des Affaires
Politiques et Commerciales.

Sous-Direction
d'Europe-Afrique-Orient

A 3943

M. Zarzecki, vice consul de France
à Van

à M. Pichon, Ministre des Affaires
étrangères

N° 20

La question kurdo-arménienne
vue des vilayets de Van et
de Bitlis.

Depuis la fin de la guerre balkanique, la question de la réorganisation ou plutôt de l'organisation politique, administrative et économique de la Turquie, connue sous le nom de "question des réformes", semble occuper beaucoup les cercles gouvernementaux ottomans et l'opinion publique en général. Cette question tient la première place dans les préoccupations, non seulement des hommes d'Etat, mais encore et surtout des populations intéressées: Arméniens, Kurdes, Arabes, Chaldéens, Turcs eux-mêmes semblent vouloir profiter des défaites ottomanes en Macédoine et en Thrace, qui ont très sensiblement diminué à leurs yeux le prestige du Gouvernement ottoman en leur donnant une impression justifiée de sa faiblesse, pour réaliser les espoirs longtemps caressés d'améliorer leur situation locale en prenant une part plus active et plus personnelle à l'administration des contrées où ils sont en majorité ou dans de grandes

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TÜSTAV

proportions.

Les habitants de cette circonscription consulaire, c'est à dire des vilayets de Van et de Bitlis, étant presqu'exclusivement Kurdes et Arméniens et des signes évidents d'aspirations nationales se manifestant de plus en plus distinctement chez ces deux groupements ethniques, j'ai pensé qu'il était opportun, comme complément de mon rapport du 30 novembre 1912, d'exposer, telle qu'elle se présente aujourd'hui dans cette province lointaine, la question kurdo-arménienne, c'est à dire les relations d'une part des populations kurde et arménienne entre elles et, d'autre part, entre chacune de ces deux nationalités et les autorités ottomanes, et enfin les solutions possibles. Les considérations qui suivent sont l'exposé fidèle des observations personnelles d'un séjour de deux ans dans ce pays et des idées recueillies de la bouche même des Arméniens et des Kurdes au cours de voyages et de conversations avec les plus autorisés d'entre eux.

Les intérêts arméniens et kurdes dans cette contrée sont trop intimement liés entre eux - enchevêtrés même comme ces populations elles-mêmes - pour qu'il soit possible de les disjoindre et de les étudier séparément. Jusqu'ici on ne s'est préoccupé que de la question arménienne, car seuls les Arméniens avaient donné des marques de conscience nationales et avaient formulé des revendications. Mais la révolution jeune-turque, en essayant de transplanter en Orient les idées occidentales, a répandu dans ces contrées reculées, contrairement d'ailleurs au désir de ses promoteurs , c'est à dire de l'"Union et

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Progrès", des idées de patrie, de nationalité, de liberté que les Kurdes eux-mêmes, hier soumis et à moitié inconscients de leur nationalité, entendent aujourd'hui s'approprier et appliquer à leur peuple. La question des provinces orientales de la Turquie d'Asie ne se présente donc plus aujourd'hui absolument de même qu'il y a 35 ans devant la Conférence de Berlin, ni comme au lendemain des massacres de 1894 et 1895, lors de l'élaboration, par les Ambassadeurs de France, de Grande Bretagne et de Russie, d'un projet de réformes où l'on prenait surtout en considération les intérêts de la partie molestée et opprimée de la population, c'est à dire des Arméniens. Le but de ce projet était, conformément à l'article 61 du traité de Berlin, "de réaliser les améliorations et les réformes exigées par les besoins locaux dans les provinces habitées par les Arméniens et à y garantir leur sécurité contre les Kurdes et les Circassiens". Aujourd'hui, cette question apparait comme beaucoup plus complexe. Aux revendications arméniennes, se sont ajoutées les revendications kurdes et la propagande provenant des milieux russes de l'Azerbaidjan, province persane limitrophe de ce vilayet occupée militairement par la Russie. Si l'on veut essayer de résoudre la question qui nous occupe , il y a lieu de prendre en considération les besoins et les revendications de tous les éléments de la population. Or, il résulte des statistiques les plus dignes de foi et qui vraisemblablement se rapprochent le plus de la vérité sans avoir la prétention de l'atteindre (chose impossible dans un pays où jamais un recensement officiel n'a été fait avec

TÜRKIYE SOSYAL TARIH ARASTIRMA VAKFI

méthode et impartialité), que le vilayet de Van, tel qu'il est limité aujourd'hui, compte une population totale d'environ 434.000 habitants dont 200.000 Kurdes soit 46 %, 120.000 arméniens, soit 27 1/2 %, 70.000 Nestoriens, soit 16 %, et le reste, c'est à dire 44.000 habitants, soit 10 %, Turcs, Yézidis, Israélistes, etc... dans le vilayet de Bitlis, avec ses limites actuelles, il y a environ 475.000 habitants dont 270.000 Kurdes, soit 56 3/4 %, 180.000 Arméniens, soit 37 3/4 % et le reste c'est à dire 17.000 habitants, soit 5 1/2 % Turcs, Syriens, Jacobites, Yézidis, Chaldéens catholiques, etc... Nous voyons donc que les deux principaux groupements ethniques de cette circonscription consulaire sont les Kurdes et les Arméniens. Il y a donc lieu de rechercher quels sont la situation et les besoins de ces deux nationalités, en négligeant les autres dont les intérêts se confondent avec ceux de leurs coréligionnaires. Etablir un système sans prendre en considération la population musulmane, représentée par les Kurdes, serait le rendre inapplicable et le condamner d'avance à un échec certain. C'est pourquoi la question des vilayets habités par les Arméniens n'est plus aujourd'hui une question purement arménienne, comme semblent le croire les défenseurs de la cause arménienne, mais une question kurdo-arménienne. Le seul système applicable à la réorganisation de ce pays serait celui qui tiendrait compte, en même temps que des désirs des Arméniens, de ceux des Kurdes qui, s'ils sont moins bruyants, plus arriérés, entâchés d'une réputation souvent méritée de brigands et de pillards, et de l'opprobre d'avoir été, durant les vingt dernières années du règne d'Abdul-Hamid, les instruments dociles et

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

intéressés du "sultan rouge", n'en existent pas moins et détiennent incontestablement la majorité de la population de cette contrée. Les ignorer, les négliger, dans les réformes à introduire, ce serait préparer à ce pays une situation pire que celle existant actuellement et attirer sur les Arméniens des malheurs encore plus grands que ceux que leur a valu l'article 61 non appliq · du traité de Berlin. Le seul fait de parler constamment de la "question arménienne", des "réformes arméniennes", comme la presse arménophile le fait à tout propos, sans y adjoindre le mot kurde, blesse profondément les Kurdes dans leur amour-propre de Kurdes et de musulmans, leur fait croire que ces réformes ont pour unique but de les subordonner aux Arméniens et développe dans l'âme kurde les ferments de haine contre les Arméniens qu'Abdul-Hamid y avait déposés. C'est pourquoi il semble indispensable d'étudier les réformes à introduire dans cette contrée au double point de vue kurde et arménien, qui, ainsi que nous l'avons vu, sont les deux principaux éléments de la population de cette contrée.

En vue de mieux connaître les populations qui font l'objet de cette étude, leur psychologie et leur état d'esprit, il ne parait pas sans intérêt de jeter un rapide coup d'oeil sur leur origine et leur passé historique.

NOTES HISTORIQUES SUR LES ARMENIENS.

Les Arméniens ont eu, à des époques successives et dans des contrées différentes comprises dans ce qui est aujourd'hui la Turquie d'Asie, deux Etats indépendants. Le Royaume de la Grande-Arménie, dont la naissance remonte

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

à une époque très ancienne et qui cessera d'exister vers la moitié du XI° siècle; ses frontières changèrent souvent, au hasard des batailles, mais on peut dire d'une façon générale qu'il occupait les plateaux élevés qui s'étendent de la Mer Caspienne à l'Euphrate et dont l'Ararat est un des plus hauts sommets (plus de 5.000 mètres d'altitude). Le royaume de la Petite-Arménie ou de Cilicie, qui vécut du XII° à la fin du XIV° siècle. Même à l'époque de son apogée, il ne comprenait que la Cilicie et une partie de la Syrie septentrionale. Ce petit Etat, d'abord principauté puis royaume, avait été fondé par des Arméniens de la Grande Arménie que les invasions des Kurdes Seldjoukides et des Turcomans avaient refoulés vers le sud.

Grande Arménie.- La tradition arménienne rattache directement les Arméniens à Noé par Haïg, un de ses arrières petits-fils, qui aurait quitté Babylone et se serait dirigé vers le Nord où, sur le plateau de Van, il aurait soumis les populations aborigènes et fondé un royaume. Un des successeurs de Haïg aurait été Aram qui se serait acquis tant de gloire que les nations voisines désignèrent depuis lors ses sujets par le nom d'"Armèn"; mais les Arméniens eux-mêmes continuèrent à se nommer en leur langue "Haï" (pluriel ancien Haïq) du nom de leur premier ancêtre Haig, disaient-ils, et à donner à leur pays le nom de Haïasdan ou plus exactement Haï-Astan (résidence des Haï d'après K. Aslan).

D'après les historiens contemporains étrangers, les habitants du pays appelé par la suite Arménie seraient un

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

religion, ainsi que le savant Mesrob à qui est attribuée l'invention de l'alphabet arménien. Mais la situation de l'Arménie avait beaucoup empiré ."Les seigneurs arméniens, dit M. Maxime Petit, loin de s'unir, rivalisaient d'ambitions et cherchaient pour la plupart à construire leur propre fortune sur les ruines de la patrie."

La troisième dynastie nationale arménienne fut celle des Bagratides (885-1079), d'origine juive disent les historiens arméniens anciens. Le khalife arabe, Mothamod-Billah, qui était alors maître de l'Arménie, conféra le titre de roi à un membre de cette famille illustre, Aschod, qui avait été assez habile pour gagner sa confiance. Le nouveau royaume ainsi reconstitué, quoique tributaire des Khalifes, présenta néanmoins aux Arméniens pendant deux siècles unecombre de leur indépendance d'autrefois."On n'aurait même rien eu à regretter du passé, dit Tournebize, si les jalousies des grands, un moment calmées, ne s'étaient réveillées comme excitées par l'éclat nouveau d'une couronne royale." Cette désunion amena des luttes intestines qui affaiblit le petit Etat et le rendit incapable de résister aux convoitises des Grecs et aux invasions des Turcs Seldjoukides. Leur dernier roi fut Kakig II, qui s'était retiré dans un petit territoire près de Césarée qu'il avait reçu des Grecs en compensation de ses Etats et où il fut assassiné par eux en 1077. Grecs, Turcs, Perses, Georgiens se disputèrent et se partagèrent ensuite ce qui avait été l'Arménie, régnant sur les différents lambeaux du pays, soit simultan,ment, soit alternativement, jusqu'au

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

XIIIe siècle, au moment de l'invasion mogole. Les Turcs ottomans s'emparèrent de l'Arménie au XIVe siècle; la partie orientale du pays fut incorporée à la Perse et depuis le commencement du XIXe siècle la Russie ne cesse de reporter ses frontières vers le Sud et d'empiéter de plus en plus sur le pays arménien.

Petite-Arménie.- Pendant que le royaume de la Grande Arménie se désagrégeait et que ses territoires devenaient la propriété de nouveaux maîtres, des Arméniens, par petits groupes, quittaient les plateaux élevés de leur pays, s'engageaient vers le sud dans les gorges du Taurus et descendaient sur le littoral de la Méditerranée qui formait alors une province reculée de l'Empire byzantin. Ils y formèrent un petit Etat, d'abord principauté qui fut érigé plus tard en royaume grâce à l'appui qu'ils trouvèrent chez les croisés et le pape. A la dynastie des Roupéniens, fondée par Roupèn, succéda celle des Héthoumiens; puis montèrent successivement sur le trône quelques rois éphémères assassinés par leurs propres sujets. Le dernier roi arménien fut Léon de Lusignan qui mourut à Paris en 1393 et fut enterré à St Denis. La chute du royaume de la Petite-Arménie en 1375 fut causée tant par les discordes de ses habitants "barons, prélats et autres", que par la puissance croissante des Etats musulmans voisins. Les habitants de ce petit Etat tombèrent tour à tour sous la domination des Mamelouks d'Egypte, des Turcomans et enfin des Turcs ottomans qui en achevèrent la conquête au XVe siècle, sous Bajazet II.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Constitution politique des Etats arméniens.-

Le royaume de la Grande Arménie était une monarchie absolue en droit, mais en fait le pouvoir royal était très affaibli par suite de l'influence du clergé et surtout des seigneurs ou "nakhararq" entre lesquels étaient partagées toutes les terres: ils avaient droit de vie et de mort sur leurs vassaux, entretenaient des gens d'armes qu'ils ne mettaient à la disposition du Roi que quand ils le voulaient bien. Cet état de choses empêcha de réaliser l'unité territoriale et politique et contribua pour beaucoup à la perte de l'indépendance de l'Arménie. Le paysan était un simple serf, corvéable à merci.

La constitution politique du royaume de la Petite Arménie était à peu près la même que celle de la Grande Arménie, avec la différence que, sous l'influence des Croisés, cette organisation s'imprégna des usages féodaux occidentaux. Les "nakhararq" prirent le nom de "baron", il y eut des "kounstdables" (connétables), un grand chancelier, des bailes royaux, etc.. Mais cette modification était toute d'apparat et le souverain n'eut pas plus d'autorité qu'en Grande Arménie pour mettre un frein aux ambitions et aux intrigues des grands qui précipitaient la ruine de ce petit Etat chrétien enserré de tous côtés par de puissants voisins musulmans.

Aujourd'hui, ce que furent les Etats arméniens est partagé entre la Turquie, la Russie et la Perse. On peut estimer à environ trois millions le nombre des Arméniens répandus sur le globe, dont environ 1.300.000 en Turquie,

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

1.100.000 en Russie, 100.000 en Perse et le reste, soit à peu près un demi million, disséminé en Amérique, en Egypte, en Pologne, en Roumanie, en Bulgarie, etc..

NOTES HISTORIQUES SUR LES KURDES.

Si l'origine des Arméniens est assez obscure, celle des Kurdes l'est encore davantage et l'on peut dire qu'elle n'a pas été jusqu'ici établie d'une façon certaine. Quant à l'histoire des Kurdes, elle n'a pas encore été écrite et on ne trouve sur leur compte, dans les auteurs orientaux et grecs, que des notes éparses, des faits plus ou moins légendaires sans coordination aucune.

La plupart des auteurs sont néanmoins d'accord pour croire que les Kurdes occupent de temps immémorial les pays qu'ils habitent encore aujourd'hui. Ils sont probablement les descendants du peuple désigné tour à tour sous le nom de Cardu du temps des Assyriens, de Koudraha dans les documents perses, de Carduques et Cordyéens par Xénophon et les autres auteurs grecs. Mais par suite des différentes dominations qui se sont succédées sur ces contrées dans l'antiquité et, plus tard, des invasions des Turcs seldjoukides, des Tartares, etc.. Les kurdes se sont mélangés avec ces différentes races sans perdre toutefois complètement leur type primitif et leur caractère propre de montagnards indépendants adonnés au brigandage. Lorsque les Kurdes se furent convertis à l'islamisme, beaucoup de montagnards arméniens suivirent leur exemple, embrassèrent la foi de Mahomet, se mêlèrent aux Kurdes et augmentèrent ainsi leur nombre. Il est à présumer que du sang arménien

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

coule pour une bonne part dans les veines d'un grand nombre de ces Kurdes farouches qui ont fait subir de si terribles souffrances aux Arméniens pendant les vingt dernières années du règne d'Abdul-Hamid.

Si l'on interroge les Kurdes eux-mêmes sur leur origine, ils sont assez embarrassés et répondent d'une façon évasive; les uns prétendent être autochtones, d'autres assurent que leurs ancêtres venaient de l'Iran et se sont fondus avec des Arméniens devenus musulmans; enfin leurs chefs et principalement leurs cheikhs, qui sont nombreux chez ce peuple, prétendent à une descendance arabe.

Au point de vue du langage les Kurdes appartiennent à la grande famille indo-européenne; leur idiome a été placé par les savants linguistes dans le "groupe arménien" des langues aryennes, avec l'arménien proprement dit et l'ossète. Les Kurdes d'aujourd'hui parlent généralement le "kermandji" qui se divise en plusieurs dialectes, et le "zaza" qui est principalement parlé dans le Kurdistan occidental et par les Kizil-Bach du Dersim. Ces différents dialectes, très rudes et fort simples, ne peuvent traduire qu'un nombre très restreint d'idées malgré leurs nombreux emprunts au persan, à l'arabe, au turc, à l'arménien, etc.. Les Kurdes ne possèdent pas de caractères d'écriture propres et se servent de l'alphabet arabe quand ils veulent écrire en leur langue, ce qui arrive d'ailleurs rarement: les paysans sont totalement illettrés et ceux qui, chefs ou cheikhs, ont une teinte d'instruction, adoptent de préférence la langue dans laquelle ils l'ont acquise, c'est à dire l'arabe, le persan ou le turc.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

tandis que les Arméniens forment une nation, ont donné des preuves de vitalité nationale et ont même constitué des Etats indépendants, les Kurdes n'ont jamais pu dépasser le niveau politique de l'organisation en tribus. Il n'y a jamais eu d'Etat kurde indépendant ayant réuni dans son sein la totalité ou même la majorité des Kurdes. Comme les autres races habitant cette contrée, les Kurdes subirent tour à tour la domination des Assyriens, des Perses, des Macédoniens, des Parthes, des Sassanides, des Arabes, des Mongols, des Turcs seldjoukides et ottomans et plus récemment des Russes. Mais ils n'ont jamais été entièrement soumis à ces différents maîtres et ils ont eu des principautés isolées qui eurent leurs jours de splendeur; néanmoins aucun lien assez puissant ne les rattachait entre elles pour en faire une nation unie. L'histoire a enregistré les noms de plusieurs Kurdes devenus célèbres: Salaheddine qui, au XI° siècle fonda la dynastie des Eyoubites de Syrie, Idriss qui aida Sélim Ier à la conquête du Kurdistan et à qui on doit la première histoire générale de l'Empire ottoman, Chéreffeddine, Bey de Bitlis, qui écrivit le Cheref-Nameh ou "fastes de la nation kourde", et d'autres.

C'est au XVI° siècle que Selim Ier, Sultan des Ottomans, entreprit la conquête du Kurdistan qu'il arracha à Chah Ismaïl grâce aux talents militaires de Biyikli-Mohammed et surtout aux habiles négociations d'Idriss de Bitlis, qui , par suite de son origine kurde, parvint à gagner beaucoup de chefs kurdes à la cause de son maître. Idriss fut ensuite chargé d'organiser ces pays qu'il morcela en une infinité de sandjaks ou de

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

petites principautés à la tête desquels se trouvaient souvent des chefs héréditaires qui jouissaient d'une indépendance presque complète. Ils devaient bien payer un tribut fixe au Sultan et lui fournir des soldats en cas de besoin; mais, par suite de l'éloignement du centre de l'action gouvernementale et de la difficulté des communications, beaucoup de ces beys, dont la volonté faisait loi et qui avaient sur leurs sujets droit de vie et de mort, s'affranchissaient de ces obligations ou ne les remplissaient que par intermittence. Si le Sultan était trop exigeant, plusieurs beys kurdes s'unissaient et faisaient ainsi plus facilement opposition aux pachas envoyés contre eux. Avec le temps l'autorité du Sultan s'affermit, mais ce n'est qu'au cours de la seconde moitié du XIXe siècle qu'elle devint stable, à la suite de différentes expéditions dont la principale fut celle dirigée en 1843 contre Bedr Khan Bey de Bohtan; le résultat en fut de permettre au Gouvernement central d'installer des valis en Kurdistan, mais, sur certaines parties reculées des territoires qu'ils sont chargés d'administrer, ils n'ont, aujourd'hui encore, qu'une autorité nominale.

Les Kurdes se divisent, au point de vue politique et social, en Kurdes "achiret" et en Kurdes "raya". Les premiers sont organisés en tribus ou achirets ayant à leur tête des "aghas" ou des "beys" qui sont de véritables seigneurs féodaux. Ils ne paient que certains impôts, ne font pas de service militaire régulier et forment les cadres de la "cavalerie hamidié" dont les officiers sont recrutés parmi leurs "aghas" ou "beys". Comme cette caste trouve au-dessous d'elle le travail des champs, les Kurdes "achiret"

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

font cultiver leurs terres par des Arméniens ou des Kurdes "raya" moyennant une légère rétribution en nature. Contrairement aux Kurdes "achirets", les Kurdes "rayas" ne sont pas constitués en tribus, sont soumis aux lois ordinaires de l'Empire y compris celle du recrutement, payent l'impôt et forment assurément la partie la plus misérable, la plus soumise et la plus exploitée de la population.

Aujourd'hui, les Kurdes sont, comme les Arméniens, les sujets de trois souverains: le sultan des ottomans, le chah de Perse et le tsar de Russie. Les données sur leur nombre varient du simple au double. Si l'on prend la moyenne des différents chiffres, on arrive, à peu près, au nombre total de deux millions et demi de Kurdes dont 1.750.000 en Turquie, 700.000 en Perse et plus de 50.000 en Russie. Néanmoins, si on a tant soit peu voyagé en Kurdistan et qu'on considère l'étendue des territoires occupés par les Kurdes, on est porté à croire que les chiffres ci-dessus indiqués sont inférieurs à la réalité.

RELATIONS ENTRE KURDES ET ARMENIENS.

Bien que Kurdes et Arméniens semblent avoir vécu de tout temps côte à côte, les historiens anciens arméniens ne font presque pas mention des Kurdes. Il est peut-être permis d'en conclure que dans l'antiquité ceux-ci n'ont pas beaucoup gêné ceux-là ou bien qu'ils ne formaient ensemble qu'une seule nation.

L'histoire des relations entre Kurdes et Arméniens, depuis la domination ottomane, peut être divisée d'une manière générale en trois périodes: la première allant

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

mélange de tribus aryennes venues du plateau de Pamir et de peuplades sémites remontées de la Mésopotamie. Haïg et Aram seraient des personnages purement imaginaires, le premier personnifiant la race aryenne et le second la race sémite qui fusionnèrent et formèrent la nation arménienne. L'histoire primitive de celle-ci est très obscure et a donné lieu entre savants à de nombreuses controverses. Les différentes tribus paraissent d'abord avoir été indépendantes les unes des autres; elles furent ensuite subjuguées, d'abord par les Assyriens, puis, à partir du VII° siècle avant J.C. par les Mèdes, par les Perses, et, lorsque Alexandre eut détruit l'empire des Perses, l'Arménie échut aux Séleucides de Syrie qui la conservèrent jusque vers le II° siècle av. J.-C.

La deuxième dynastie nationale arménienne, si l'on prend en considération la dynastie légendaire de Haïg, fut celle des Arsacides, d'origine parthe, qui aurait régné de 149 av. J.-C. à 433 ap. J.-C. Parmi ses rois, les plus célèbres sont Tigrane le Grand, qui fonda la ville de Tigranocerte, et Tiridate II sous le règne duquel Grégoire l'Illuminateur convertit l'Arménie au christianisme. Depuis la mort du dernier roi de cette dynastie, Ardeschir, jusqu'à l'avènement de la dynastie des Bagratides, vers 880, l'Arménie ne jouit plus d'indépendance nationale et fut successivement gouvernée par des préfets imposés par les Perses nommés "marzbans", puis par des gouverneurs arabes appelés "osdigans"./Durant cette période de quatre siècles de domination étrangère, les Arméniens placent leurs héros nationaux et Vahan qui soutinrent de vaillantes luttes contre les Perses pour défendre leur nationalité et leur

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

jusqu'aux environs de l'avènement au trône d'Abdul-Hamid, la seconde embrassant tout le règne de ce Sultan néfaste aux Arméniens et la troisième depuis la proclamation de la Constitution jusqu'à nos jours.

Par suite de l'isolement du petit peuple arménien, devenu chrétien au Vº siècle, au milieu de peuples musulmans dont la prépondérance en Asie-Mineure s'accentuait de jour en jour, les Arméniens étaient considérés par les conquérants musulmans qui se succédèrent comme appartenant à une race inférieure. Les Kurdes, ayant embrassé l'islamisme, furent bien vus de ces conquérants et autorisés tout naturellement à avoir la prééminence sur les Arméniens. Néanmoins, comme ils s'en servaient, soit pour labourer leurs champs, soit pour d'autres travaux, les beys et aghas kurdes traitaient les Arméniens avec une certaine bienveillance et les protégeaient contre les exactions d'autres seigneurs féodaux kurdes qui tentaient soit de les enlever à leurs voisins pour les placer sous leur autorité, soit d'en tirer un profit passager par le pillage de leurs villages. De sorte qu'on vit fréquemment, pendant cette première période, des Achirets kurdes combattre les uns contre les autres parce que des Arméniens avaient été attaqués, molestés ou pillés par certains Kurdes. En résumé les rapports entre Kurdes et Arméniens étaient ceux de seigneurs à serfs: les Arméniens travaillaient, les Kurdes les protégeaient. Habitués à cet état de choses depuis des siècles, les Arméniens ne s'imaginaient pas qu'il put en être autrement et ne se plaignaient pas de leur sort. Matériellement ils n'étaient d'ailleurs pas trop malheureux: après avoir payé à leur agha kurde certaines redevances, il leur restait généralement assez

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TUSTAV

pour vivre. Vers la fin de cette première période, lorsque le pouvoir du Gouvernement s'affermit au détriment de celui des beys ou aghas ou plus exactement des "dérébeys" kurdes, par suite notamment de l'expédition de Van d'Osman Pacha, les exigences des kurdes vis à vis des Arméniens devinrent moins dures; pour ne pas encourir les plaintes de ceux-ci auprès des pachas turcs chargés de gouverner le pays, les seigneurs kurdes ménagèrent les Arméniens, tout en continuant bien entendu à les faire travailler et à les défendre contre d'autres achirets. A la faveur de ce nouvel état de choses, rendu encore plus favorable aux Arméniens par la promulgation du Tanzimat, beaucoup d'Arméniens s'enrichirent, acquirent de vastes champs dont beaucoup étaient même cultivés par des Kurdes rayas pauvres. Les relations entre les Kurdes rayas et les Arméniens avaient d'ailleurs de tout temps été bonnes.

La seconde période comprend le règne d'Abdul-Hamid. Lorsque celui-ci voulut étouffer dans l'oeuf la question arménienne "en supprimant les Arméniens" selon l'expression attribuée au grand vizir Saïd Pacha, il trouva des auxiliaires zélés dans les Kurdes. Mécontents eux-mêmes du relèvement lent mais progressif des Arméniens, agacés par leurs tentatives révolutionnaires, les Kurdes saisirent avec joie "l'autorisation" qui leur était secrètement donnée par Yildiz de réprimer le mouvement naissant des Arméniens en leur inspirant une crainte salutaire. Et lorsqu'Abdul-Hamid, lors de la création des "régiments hamidié" donna, en même temps que les moyens, carte blan

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

aux Achirets kurdes d'agir vis-à-vis des Arméniens comme bon leur semblerait, l'instinct de brigandage et de pillage des Kurdes se donna libre cours. Il y eut alors des vols, des meurtres isolés. Puis, comme les Arméniens, qui avaient pris conscience de leur nationalité et de leur dignité, ne voulaient plus se laisser faire, il y eut de leur part des représailles; les actes isolés se généralisèrent, s'étendirent aux contrées où la concorde régnait encore. Le fanatisme religieux musulman, auquel les Cheikhs et les mollahs, fidèles interprètes des intentions d'Abdul-Hamid, firent appel en présentant les Arméniens comme voulant se rendre maîtres du pays, envenima les relations entre Kurdes et Arméniens de même que les menées des comités révolutionnaires arméniens; les assassinats et les XXXXX vols dégénérèrent en tueries générales et en pillages organisés au cours desquels, ainsi qu'on sait , les autorités ottomanes prêtèrent leur aide aux Kurdes contre les Arméniens. Les massacres de Sassoun, Constantinople, Trébizonde, Diarbékir, Van, etc.. qui ensanglantèrent les provinces habitées par les Arméniens pendant les années 1894, 1895 et 1896, sont trop connus et encore trop présents à l'esprit pour qu'il soit nécessaire de les rappeler. Abdul-Hamid avait ainsi atteint son but en créant entre les populations arménienne et kurde, qui avaient jadis vécu pendant des siècle en assez bonne intelligence, un courant permanent de méfiance, d'antagonisme, de haine qui ne devait que s'accentuer par la suite et dont les effets désastreux se constatent depuis des années et sont une des causes de

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

l'état troublé actuel du pays. Pendant cette seconde période les Arméniens continuèrent à être les opprimés.

La révolution jeune-turque et surtout la chute d'Abdul-Hamid amenèrent entre Kurdes et Arméniens de ces vilayets des relations nouvelles. L'égalité entre Arméniens et Kurdes, qui avait été prêchée par les agents révolutionnaires arméniens, recevait une consécration officielle. Dorénavant l'Arménien aurait, comme le Kurde, le droit de porter les armes ouvertement puisqu'on l'appelait à l'honneur de servir sous les drapeaux, il enverrait son député au Parlement, il pourrait prétendre à des emplois publics, voyager librement, etc... Le Kurde, dont l'ignorance est très grande mais l'intelligence très vive, se demanda d'abord de que cela signifiait, sa conception des choses était renversée, il resta ahuri; mais comme il est de naturel assez craintif quand il n'est pas sûr d'être le plus fort (toutes les personnes qui ont vécu parmi eux l'ont constaté), il mit une sourdine à son indignation, il resta sur la réserve et, se tenant dans l'expectative, il s'abstint de molester l'Arménien, se montra même à son égard fraternel. Au fur et à mesure que le Kurde s'effaçait ainsi, l'Arménien devenait arrogant, impertinent, traitait le Kurde de brigand, de sauvage, criait bien haut que la Constitution était son oeuvre ,réclamait les terrains qu'il prétendait lui avoir été volés, voulut la punition des anciens méfaits commis par les Kurdes, dans de nombreux cas se chargea lui-même de l'infliger. Sans se plaindre, le Kurde supporta quelque temps ce qu'il considérait comme des avanies. Les massacres d'Adana firent entrevoir au Kurde de cette contrée reculée la possibilité d'en faire un jour autant et réveillèrent

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

en lui sa passion du brigandage un moment endormie. Et lorsque les agents du Comité "Union et Progrès" parcoururent cette contrée et les confins turco-persans habités par des Kurdes pour prêcher le panislamisme, lorsque le Gouvernement jeune-turc, par incapacité ou par politique, négligea de réprimer quelques actes de violence que les Kurdes avaient commis comme ballons d'essai, l'espoir et le courage revinrent tout à fait aux Kurdes, ils se rendirent compte que dans leur bon vieux Kurdistan rien ou presque n'était changé et qu'ils pourraient continuer à y vivre à peu près comme par le passé. Mais comme il n'y avait plus moyen de ressaisir l'ancienne autorité sur les Arméniens qui s'étaient émancipés et que protégeaient dans une certaine mesure les lois, ils organisèrent des bandes&brigands ou "echkia" qui pillèrent des villages arméniens et kurdes rayas et enlevèrent des troupeaux. Les Arméniens ripostèrent, leurs chefs révolutionnaires organisèrent à leur tour des bandes avec les anciens "fédaïs", attaquèrent et tuèrent des aghas kurdes après les avoir dépouillés et les relations entre Kurdes achirets et Arméniens sont aujourd'hui celles de deux armées ennemies qui ne cessent de se harceler, de s'attaquer, d'exercer des représailles sanglantes: les Kurdes, plus nombreux, mieux armés, sont généralement les maîtres dans les campagnes; les Arméniens, moins ignorants, plus rusés, mieux organisés, très habiles à manier la calomnie et le mensonge, remportent l'avantage dans les villes et auprès de l'opinion publique que les Kurdes négligent complètement et ne font aucun effort pour se concilier. Les haines sont actuellement si vives entre aghas kurdes et chefs révolutionnaires arméniens qu'il semble impossible

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

de réaliser le vœu de quelques-uns d'entre eux de s'unir pour se retourner ensemble contre l'adversaire dont chacun se plaint, c'est à dire le Gouvernement ottoman.

Durant cette troisième période des relations kurdo-arméniennes, les Arméniens ne peuvent plus être considérés comme les opprimés, car les méfaits de leurs organisations politiques équivalent et même dépassent quelquefois ceux des aghas kurdes.

RELATIONS ENTRE LES AUTORITES OTTOMANES ET LES KURDES ET ARMENIENS.- SOLUTIONS POSSIBLES DE LA QUESTION KURDO-ARMENIENNE.- REFORMES ET CONTRÔLE EUROPEEN.

Dans mon rapport du 30 novembre 1912, j'ai fait connaître à V. Exc. les relations des autorités avec les divers éléments de la population. Je n'y reviendrai donc pas et je me bornerai à rappeler que par la mauvaise organisation des différentes branches de l'administration: justice, gendarmerie, finances, travaux publics etc... le Gouvernement ottoman s'était attiré les critiques justifiées et la désaffection de tous les éléments de la population. Il faut reconnaître néanmoins que malgré cette désaffection la plupart des Arméniens et des Kurdes préfèrent encore rester sous la domination turque que de passer sous celle du Tsar. Questionné à ce sujet, un vieux moine arménien, supérieur d'un monastère dans une île du lac de Van, réputé pour sa sagesse, me répondit: "Le joug turc est de bois, le joug des russes de fer."

La question qui interviendra de la question kurdo-arménienne ne peut-être jusqu'ici envisagée. A la considérer

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

d'ici, les hypothèses suivantes se présentent à l'esprit:

1°.- octroi d'une autonomie kurdo-arménienne. Cette solution ne paraît pas réalisable, les Kurdes et les Arméniens étant trop divisés pour pouvoir se mettre d'accord et se gouverner par eux-mêmes.

2°.- octroi d'autonomies séparées aux Kurdes et aux Arméniens. Les deux populations kurde et arménienne sont trop mélangées pour qu'il soit possible de délimiter les territoires occupés par chacune d'elles. De plus, le passé historique des Arméniens et des Kurdes fait craindre qu'ils soient incapables de se gouverner: une autonomie éveillerait tant d'ambitions personnelles au sein de chacune de ces nationalités que cette tentative aurait pour conséquence inévitable d'amener des luttes intestines qui ruineraient le pays comme elles ont été la cause principale de la fin des royaumes de la Grande et de la Petite Arménie et des quelques principautés kurdes qui ont jadis existé. Cette remarque s'applique également à la première hypothèse. On ne peut donc pas songer un seul instant à cette solution.

3°.- Application de réformes par la Turquie.

4°.- Occupation des provinces orientales de l'Asie Mineure par la Russie.

Des quatre solutions sus-indiquées, il n'y a donc lieu de retenir que les deux dernières. Laquelle prévaudra? Si la troisième (réformes) n'intervient pas à bref délai, la quatrième (occupation russe) s'imposera fatalement un jour ou l'autre. Et ce sera peut-être alors l'occasion du démembrement définitif de la Turquie d'Asie et de bien des conflits. Mais ce sont là des questions de politique générale qui ne

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

rentrent pas dans le cadre de cette modeste étude. Bornons-nous donc à envisager la solution N° 3 et examinons en quoi consistent les réformes demandées par les populations et comment il serait possible de les appliquer.

Sur beaucoup de points, sauf peut-être en ce qui concerne la question agraire ou des terrains contestés, les desiderata des Arméniens modérés et de la majorité des Kurdes se rencontrent et peuvent se résumer dans ces deux mots: sécurité et prospérité. Chez la plus grande partie de la population il n'entre pas dans ses désirs des préoccupations d'ordre national. La plupart des habitants de cette contrée, exception faite, bien entendu, pour les chefs d'achirets et des organisations révolutionnaires arméniennes - n'ont qu'un désir: celui de posséder une administration qui leur garantisse leur existence, la possession de leurs biens et leur donne la possibilité d'en acquérir de nouveaux. Ce voeu légitime des populations serait réalisé par l'application du projet de réformes élaboré par les Ambassadeurs de France, de Grande Bretagne et de Russie et sanctionné par Iradé Impérial en octobre 1895. Il n'y aurait lieu que d'étendre aux Kurdes les dispositions et garanties concernant les Arméniens contenues dans ce projet qui n'a jamais été appliqué. Puis il faudrait entendre par "classe" non seulement musulmans et chrétiens, mais Arméniens, Kurdes, Nestoriens, Turcs, Circassiens,etc. afin que chacun de ces éléments puisse prendre une part active et proportionnée à son nombre et à la direction des affaires publiques. Il y aurait lieu d'abolir les privilèges des achirets en commençant par la suppression progressive de la cavalerie hamidiée et par son remplacement

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

au moyen de l'incorporation des Kurdes achirets et des Nestoriens dans l'armée régulière. Puis il serait nécessaire de mettre fin à la question des terrains par les moyens indiqués dans mon rapport du 30 novembre 1912 et rendre les "rayas" kurdes et arméniens, propriétaires des terrains qu'ils cultivent et dont ils sont obligés de partager les produits avec leurs aghas. Enfin il est indispensable de procéder avant toutes choses au recensement et au cadastre qui sont les bases de la collaboration pratique et de l'application de tout plan de réformes.

Il ne faut pas se dissimuler que l'introduction de réformes dans les vilayets de Van et de Bitlis ne sera pas chose facile. Outre qu'il faudra beaucoup de doigté afin de ne pas laisser s'accréditer chez les Kurdes la croyance que ces réformes ont pour but de donner une situation privilégiée aux Arméniens, l'application d'un plan de réformes se heurtera à deux grands obstacles: les beys et aghas kurdes et les chefs des organisations révolutionnaires arméniennes. Ces deux grands ennemis de l'instauration d'un régime d'ordre, de paix et de concorde dans ces contrées agitées sont guidés par des intérêts purement personnels. En effet, par l'application consciencieuse des réformes, le système féodal sera petit à petit aboli et les beys et aghas ne pourront plus opprimer et exploiter les malheureux paysans vivant dans le rayon de leur influence. D'autre part, ces mêmes réformes , en assurant à la population arménienne la sécurité et la justice, enlèveraient aux chefs révolutionnaires arméniens tout prétexte

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

d'intervention; ils perdraient ainsi leur influence auprès d'elle et ne pourraient plus lui vendre des armes au double de leur valeur ni lui extorquer de l'argent à tout propos et sous mille prétextes. Or, comme les chefs révolutionnaires de cette contrée sont des aventuriers, déserteurs de Russie et autres gens sans aveu, incapables de vivre en dehors d'une agitation qui leur est profitable, ils mettront tout en oeuvre, aussi bien que les beys et aghas kurdes, pour faire avorter les réformes.

Le Gouvernement turc sera-t-il en mesure de surmonter ces deux obstacles et d'appliquer méthodiquement un programme de réformes? Cela est peu probable, même s'il est animé des meilleures intentions à cet égard. D'abord, il ne jouit plus d'aucun prestige auprès de la population qui lui a retiré toute sa confiance et qui ne la lui rendra plus: quelles que soient les mesures, même excellentes, que prennent les autorités, elles sont aussitôt dénigrées par la population. Ensuite, aurait-il la meilleure volonté du monde et ne serait-il pas en butte à l'hostilité de la population, qu'il ne le pourrait pas davantage, par suite de son incapacité. Il n'existe, en effet, aucune discipline parmi les fonctionnaires, les gendarmes, et il serait presque impossible de trouver un chef turc capable de donner l'impulsion nécessaire et persévérante à cette vieille machine administrative turque dont les rouages rouillés offrent une résistance systématique qui trouve sa raison dans une aversion insurmontable de l'effort. L'opinion unanime est que quels des spécialistes européens responsables, ayant des pouvoirs

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

très étendus sur toutes les branches de l'administration, nommés à ces fonctions directement par les Grandes Puissances, c'est à dire formant un corps de contrôle, pourraient mettre en application dans ces contrées un plan de réformes. Au projet de 1895 il y aurait donc lieu d'ajouter qu'il sera appliqué avec le concours et sous le contrôle direct de l'Europe. Telle était la conclusion de mon rapport du 30 novembre 1912, telle est celle de celui-ci, corroborée par une nouvelle année d'expérience empruntée à de nombreux faits qu'il serait trop long d'exposer ici et par l'opinion de tous ceux, mêmes fonctionnaires turcs, qui connaissent ces pays et qui en désirent le relèvement sous la domination du Sultan. Cette solution serait la seule à inspirer confiance à la population; elle mettrait d'accord tous les habitants de ce pays en leur assurant une protection efficace contre ceux qui les exploitent et ramènerait entre Kurdes et Arméniens la concorde basée sur une égalité de droits et de devoirs qu'assurerait la justice imposée par la force.

Mais le temps presse, les dangers augmentent chaque jour. Ce qui est encore possible aujourd'hui ne le sera peut-être plus demain. La question kurdo-arménienne présente chaque jour des symptômes plus inquiétants. Les Arméniens deviennent de plus en plus bruyants et exigeants; certains Kurdes commencent à s'agiter sérieusement; les Russes multiplient leurs encouragements aux uns et aux autres et, depuis l'occupation de

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

l'Azerbaïdjan, étendent leur protection intéressée aux Nestoriens de Hakkiari dont le patriarche, Mar-Chimoun, est tout disposé, paraît-il, à passer à l'orthodoxie avec ses 70.000 coreligionnaires, ce qui compliquerait encore le problème au désavantage des Turcs en donnant aux Russes un prétexte de plus pour intervenir.

Si le Gouvernement ottoman veut donc conserver les vilayets orientaux de l'Asie-Mineure, il est grand temps qu'il agisse. De tous les systèmes préconisés il semble que seul celui qui prévoit un contrôle européen est susceptible de résoudre la question à l'avantage aussi bien des populations que du Gouvernement et à celui, semble-t-il, des intérêts de la France./.

Zuzek.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

ULUSLARARASI KONFERANS "KÜRDİSTAN 'DA İNSAN HAKLARI"

Değerli yoldaşlar,

Konferans hakkında sizleri bilgilendirmek için aşağdaki değerlendirmeyi sizlere gönderiyoruz.İsminde de anlaşılacağı gibiK Konferans uluslararası ve üç gün boyunca devam etti. Konferansa katılan bilim adamları,politikacılar ve diğer şahsiyetlerin kısaca isimleri adresleri ve hangi konularda görüş belirtikleri yazılıyor.Ancak bröşürde isimleri belirtilen katılımcıların hepsi katılmadı.

Katılmıyanların gerekçeleri hakkında konferansta duyurucu bilgi verilmedi,ancak bir kaç kişinin hasta olduğu söylendi.

Bröşürden de anlaşılacağı gibi konferans dört ayrı konuda çalışmalarını yürütü.

I.çalışma gurubu,Kürt Kültürü Ve İnsan Hakları.

II.çalışma gurubu,Yaşam Hakkı Ve İnsan Olmak.

III.çalışma gurubu,Uluslararası Anlaşmalar veKürt Sorunu.

IV.çalışma gurubu,Iraktan Türkiye ye sığınan Kürt Mülteciler.

Her çalışma gurubu değişik salonlarda toplandı,toplantılar aralıksız gün boyu devam etti.Konferansın son günü toplantıları yöneten gurup başkanları kendi salonlarındaki seminer ve sunulan çalışmaların birer özetini toplu olarak anlatılar.Bu özet çalışmalar daha sonra derlenip kitap haline getirilecek ve konferansa katılanlara gönderilecek.

Konferansın hazırlık süreci hakında bazı bilgiler:konferansın organizasyonu TKSP lı arkadaşlar tarafından sağlanmıştı.Salonlara giriş ve çıkışlar,misafirlerle ilgilenme onlar tarafından yapıldı.Belırtmekte yarar vardır konferans"BREMEN YÜKSEK OKULUNDA" gerçekleşti.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Okulun Rektörü Prof. Ronald Mönch aynı zamanda Kürt Sorunuyla yakından ilgilenen bir bilim adamıdır.Konferansın ikinci günü Mönch bir akşam yemeği verdi.Yemekte yaptığı kısa konuşmasında Uluslararası konferansın önemine değindi.Toplantıda yerlerini alan davetli Kürt örgütlerinini temsilcilerini selamladı ve tanıttı.Konferans hazırlık komitesi tarafından davet edilen belli başlı Kürt örgütleri şunlardı.İrandan İ-KDP,Irak'tan I-KDP Irak Yurtseveler Birliği Celal Talabaninin örgütü.Saddam rejimine karşı oluşturulan cephenin temsilcileri.Türkiye Kürdistanından TKSP ve TEVGER'in temsilcisi.Suriyeyi temsilen kimse tanıtılmadı.

Prof. Ronald Mönch Kürt Ulusal Örgütlerinin birlikteliğinin önemine değindikten sonra özelikle PKK 'nın salonda olmayışını konferans açısından bir eksiklik olarak değerlendirdi.

Toplantının ilk günü PKK'lı olduklarını söyleyen bir bayan ve bir erkek konferans yerine gelmişler ancak içeri alınmadan itişme ve boğuşmalardan sonra geri dönmüşler.Aynı zamanda konferansa davet edilen bir avukat onlara eşlik etmiş PKK lılar içeri alınmayınca avukatta geri dönmüş.(avukat RAF örgütünün mahkemelerine giriyormuş) konferans komitesi PKK' yı davet etmemişti.

Konferansın kapanış konuşmasını Bremen Belediye Başkanı yapıyor. Kısa konuşmasında Kürt örgütlerinin birlikteliklerini sağlamaları üzerinde durdu. Kürt örgütlerinin ulusal konferanslarını yapma önerisini getirdi. Konferansın hazırlığını SPD ve Yeşiller yaptı. Belediye Başkanı ve yüksek okul rektörü Prof. Ronald Mönch SPD'nin aktif yönetici politikacılarıdır.

Biz ancak iki grubun belli konuşmacılarını dinledik. Sabahtan akşama kadar yapılan tartışmaları bir kaç cümlede sıralamak mümkün olmadığını takdir edersiniz. Altına çizebildiğimiz öneri ve tartışma konularını şu başlıklar altında sıralayabilirz.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

- Belli bir alfabe üzerinde zaman geçirmeden anlaşmak (Latin alfabesi temel alınmak şartı ile

- Bugünkü dilinin Türkiye Kürdistanında yasaklanması Lozan antlaşması ile çelişiyor.

- Federal Almanyanın Dış ilişkilerini ve dış politikasını Kürt sorunu konusunda olumlu tavır almaya zorlamak.

- FAC'nin de Kürt isimlerinin Kürt çocuklarına verilmesini sağlamak için çabaların arttırılmasını verimli hale getirmek

- Kürt sorununaçözüm getirilmediği sürece Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardımların durdurulması,

- ABD'de açık yardımın dışında Kürtlere sempati ve ilgi büyüktür (ABD'de katılan bir gazetecinin yorumu)

-Avrupa parlamentosunun bütün gruplarını Kürt sorunu konusunda da bilgilendirmek.

- Ulusal azınlıkların kendi dillerini ve Kültürlerini geliştirme konusunda destek görmelidirler.

- Partiler üstü Kürdistan İnsan Hakları Komitesi oluşturulmalıdır.

- BM ve bütün üye ülkeler bilgilendirmeli.

- Viyana işbirliği konferansını imzalayan ülkeler onun gereklerini yerine getirmeli ve uygulamalıdırlar.

Bu yıl Paris, Kopenhag ve Moskova'da toplanacak olan insan hakları konferanslarının Kürt sorunu konusunda gündem maddesi oluşturmak için çalışmalar yapılmalıdır

- Irak hükümetininsürgünleri durdurması için bakkı yapılmalıdır.

-Türkiye'ye sığınan Kürtlere mültecilik hakkı verilmelidir.

TÜSTA
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Ayrıyeten ilişikte konferans sonucunda yayınlanan sonuç bildirgesini ve konferansın programını anlatan broşürünü gönderiyoruz. Bir konuya değinmeden geçemeyeceğiz

Değerli yoldaşlar,

bildiğiniz gibi böylesi uluslar arası konferanslar iyi bir olanak ve bu olanakları gereğince değerlendirmek gerekir. Konferanslara ne götürüyoruz ne ile dönüyoruz sorusunu kendimize sormalıyız. Bu konferansa Almanca ve İngilizce bilen bir yoldaşımız katılacaktı ancak konferanz zamanı geldiğinde yoldaşımızın katılmayacağı bize bildirildi. Konferansın dili almanca ve ingilizce idi. Bu tür çalışmalara ilkesel yaklaşmalıyız ve konferanstan daha fazla bilgi edinebilecek yoldaşlar gitmeli. Utku Savaş yoldaşın Almancası vardı ben Y.Özgür işe zaten dilim yetmezli değildi. Konferansın ilk günü de çalıştığımızdan dolayı gidemedik. Bu tür konferanslara ilişkilerimiz açısından daha fazla önem verilmesi gerekir diye düşünüyoruz. Onun için dil bilen ve deneyimli yoldaşların katılımını sağlamak gerekir.

Kürdistan ve Kürtlerin tarihinde ilk defa bukadar geniş çaplı uluslararası bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya kimler in çağrıldığı veyakimlerin çağrılmadığı tartışması olacaktır. Bunun yanında FAC'deki SPD'nin, Yeşillerin ve Sosyalist Enternasyonalin kendilerine göre hesapları mutlaka vardır. Bu güçlerin birbirinden bağımsız böyle bir girişimi örgütlemeleri mümkün değildir. Kürt halkı üzerindeki hesaplar bunlar tarafından daha derli toplu gündeme getirilmek isteniyor.

TKSP'nin rolünü mutlaka konferansın hazırlanmasında yerliyerine koymak gerekir çünkü konferansı herşeyiyle onlar örgütledi.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Kürt halkının sorunlarını, bu ve benzeri formlarda dile getiren çalışmaları desteklemek bunun içinde yer almak bizim ana ilkemiz olmalıdır.

Not: Bremen Yüksek Okulu Rektörü Prof. Ronald Mönch Sertaç Bucak'ın ablası ile evli. Mönch aynı zamanda eski aktif Mao'cu çizgiden gelme. Geçen yaz Türkiye'ye Bremen Eyaletind en bir heyet Türkiye'ye gidecekti bunun içindede DKP' yakınlığıyla tanınan bir Profe oldu gu için Mönch eğer o giderse ben gitmeyeceğim gerekcesi i le DKP'li arkadaşın gitmesine engel olmuştur.

Yoldaşça selamlar.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

9.10.1982

Şerafettin Kaya
Posfach 2641
2300 Kiel/BRD

FİDEF
Lichtstr.31
4000 Düsseldorf 1

Türkiyede kürt halkına yapılan baskılar,Diyarbakır askeri cezaevindeki uygulamalar,soruşturma merkezlerindeki işkenceler ve mahkemelerin adil olmayan cuntaya bağlı davranışları ile ilgili olarak bir dilekçe hazırlıyarak Birleşmiş Milletler İnsan hakları Komisyonuna ve Avrupa parlemantosu Hukuk komisyonuna gönderdim. altı dosya halinde,iddiayı doğrulayıcı belgeleride dilekçeye ekledim.

Bilgi ve gereken koğuşturmada yardımcı olmanız açısından ,dilekçenin bir suretini de sizlere gönderiyorum. Selamlar..

Av.Şerafettin Kaya

1-Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu/Geneve/İsviçre.
27/9/1982 tarihinde gönderildi.
2-Avrupa Parlemantosu Hukuk Komisyonu/Luxemburg.
4/10/1982 tarihinde gönderildi.

TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Faşist uygulamaların açık ve seçik görüldüğü, baskı ve işkencenin sorgulama ve yönetim aracı haline getirildiği,dil ve kültürü ayrı olan halkların üzerinde soykırımın dizgeleştirildiği ve azınlıkların korkulu günler yaşadığı,aşağılandığı Türkiyeden geldim. Üzerimde Sıkıyönetim Komutanlığının Diyarbakırdaki 2.Nolu cezaevinin kokusunu taşıyorum.Soruşturma merkezlerinde ve cezaevlerinde yapılan baskı ve işkence,beynimde tazeliği ile durmakta.

Ben, Kürt halkının sosyo-ekonomik yapısını ve Kürt aşiretlerini sosyolojik olarak araştıran ve araştırmalarını "DOĞU ANADOLUNUN DÜZENİ"isimli yapıtında belgeleyen, bundan ötürü halen zindanlarda tutulan ve her türlü baskı ve işkenceye karşı görüş ve düşüncelerinden ödün vermeyen ilim adamı İSMAİL BEŞİKÇİ'nin avukatıyım..

Ben,Türkiye Cumhuriyeti Devletinin,Kürdistan'daki halkın-Kürt halkının-özüne ve kültürüne yönelik yoketme ve eritme politikasını sergileyen ve Kürt halkının ulusal haklarını İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ temelinde ve Uluslar arası anlaşmalar ve konfranslar düzeyinde değerlendiren yazıları içerir RIZGARÎ dergisinin sahibi olan ve bu konumundan ötürü zindana alınan,yargılanan AVUKAT RUŞEN ARSLAN'ın avukatıyım.

Ben,hiç bir eylemle suçlanmamasına karşın,1971 yılında Devrimci DOĞU KÜLTÜR OCAKLARI davasında,savcının,"KÜRT HALKI YOKTUR" "KÜRT KÜLTÜRÜ VE KÜRT DİLİ YOKTUR" savına karşı çıkan ve bilimsel verilere ve gerçek bilinen görünüme dayanarak,"KÜRT HALKININ, DİL VE KÜLTÜRÜNÜN VARLIĞI" konusunda açıklamalarda bulunan ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ırkçılık üzerine kurulu resmi ideolojisini sergileyen,bu nedenle devlet güçlerinin gazabını üzerine çeken,Rızgarî dergisinin yayınacı yardımcı oldu bahanesi ile tutuklanan ve hakkında dava açılan AVUKAT HÜSEYİN KOTAN'ın savunucusuyum.

Ben,Bürosunda ve özel ilişkilerinde, ana dili Kürtçe olan işçilerle ve köylülerle Kürt'çe konuştu diye, halkla ilişkilerinde;Türkiye'de alışagelmiş kurallar dışında,"İnsan insandır.Sosyal yanı ne olursa olsun her insana insanca davranmak gerekir" ilkesini egemen kıldığı ve Fransız halkının Diyarbakır halkına hediye ettiği otobüslerin üzerine,Fransa çıkışında"KÜRDİSTAN" sözcüğünün yazılmasından ötürü, görevinden alınan ve tutuklanan DİYARBAKIR BELEDİYE BAŞKANI HEMİDİ ZANA'nın avukatıyım.

Ben, düzenlenen uluslararası konfranslarda, İran,Irak ve Türkiyede, Kürt halkına yapılan baskıları dile getiren ve uluslararası kuruluşların bu konudaki suskunluklarını kınayan, bu nedenle tutuklanan

MARDİN MİLLETVEKİLİ NURETTİN YILMAZ'ın avukatıyım.

Ben, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, Kürt halkı üzerindeki baskılarını,Kürdistan'ın ekonomik kaynaklarının sömürüsünü, soykırım ve asimile politikasını, yayın yaparak ve seminerler düzenleyerek kamuya sergileyen ve eleştiren ,ANTİ SÖMÜRGECİ KÜLTÜR DERNEĞİ , DEVRİMCİ HALK KÜLTÜR DERNEĞİ ve DEVRİMCİ DEMOKRAT KÜLTÜR DERNEĞİ üyelerinin (Tutuklanan ve yargılanan) savunucusuyum.

Ben,Türkiye Cumhuriyeti polisinin,jandarmasının, Kürt halkı üzerindeki insanlık dışı baskısı ve devlet tarafından beslenen ağaların eşkiyalarının,sağcı kesim militanlarının zulmü ve talanı karşısında tepki gösteren, tepkisine kurşun sıkılarak cevap verildiği için kendisini savunma durumunda kalan, bu nedenle adı teröre çıkan. aslında terörle yakından ve uzaktan ilgisi olmayan, suçlu olmadığı halde işkence ile suçlu duruma sokulan Kürt yurtseverlerin avukatıyım.

Bu görevimi, Dıyarbakır Barosuna bağlı olarak oluşturduğum büroda, birkaç avukatla birlikte sürdürüyordum. Yapılan baskıları,soruşturma merkezlerinde ve cezaevlerinde tutuklulara uygulanan işkenceleri,Sıkıyönetim Mahkemelerinde görevlendirilen savcı ve yargıçların, yasa dışı davranışlarını; mahkemelerde sergilediğim,kamu oyuna yansıttığım,ilgili kuruluşlar nezdinde şikayette bulunduğum için 15.2.1981 tarihinde gözaltına alındım. Ve 1971 yılında Dıyarbakır Sıkıyönetim Mahkemelerinde yaptığım savunma, Kürt halkının varlığı ile ilgili yaptığım belirlemeler ve 1977 seçimlerinde yayınlayıp dağıttığım seçim bildirgeleri dayanak yapılarak "gizli örgüt üyesi" suçlaması ile tutuklandım ve hakkımda dava açıldı.

İşkencehanelerden geçtim. Burada, " Sen niye işkenceleri ve baskıları dile getiriyorsun ? Niye politik kişilerin avukatlığını yapıyorsun ? Neden, savcı ve yargıçları şikayet ediyorsun ? Avukatlık yapmıyacağına söz verecek misin ? " diye sorgulandım. Aylarca içi kanalizasyon suyu dolu hücrelerde tutuldum. Her gün zorla çırılçıplak soyularak bu suyun içine sokuldum. Aç bırakıldım, her gün dayaklandım. Bana yapılanların dışında,diğer kişilere yapılan geçmişte örneği az görülmüş işkençeleri, barbarlıkları gördüm ve bunlara tanık oldum.

Soruşturma merkezlerindeki ve cezaevlerindeki ,yapılan işkence ve baskı yöntemini ve bunun kimler tarafından yönetildiğini bildiğim gibi, Sıkıyönetim Mahkemelerinde dava yürüten bir avukat olarak ta,savcıların ve yargıçların, komutanlıkla iç içe,emir ve talimatlara bağımlı olarak,yasaları ve hakkaniyet kurallarını bir kenara

iterek yargılama yaptıklarını ve adil olmayan kararlar oluşturduklarını da gördüm. Bu konuda belgelerimde var.

Ayrıca on iki yıl Türkiye Kürdistan'ında öğretmenlik yaptım.On sekiz yıldan bu yana da, Kürdistan'da avukat olarak çalışıyorum. Altı yılda,Baro Başkanlığı yaptım.Halkın içinde,halkla ilişkiler kurarak yaşadım. Köylüye,işçiye ve özellikle Kürt halkına ne denli baskı yapıldığını,üstün ırk anlayışı ile Kürt halkının diline ve kültürüne sahip çıkanlara ne denli şiddet gösterildiğini de gördüm ve yaşadım.

- "BEN KÜRDÜM-KÜRT HALKI VARDIR-KURT HALKI ÜZERİNDEKİ BASKIYA SON-KAHROLSUN SÖMÜRGECİLİK" diye sloğan atanların veya yazanların,
- evinde veya işyerinde kürtçe türkü ve şarkı kaseti bulunduranları
- Kürt halkının demokratik istemlerini dile getirenlerin,
- Kütüphanesinde kürtçe yazılmış veya ilgili eser bulunduranların,
- Oğluna kızına kürtçe ad koyanların,
- Lokantasına,pastanesine-Ticarethanesine- Kürtçe renklam asanların

Nasıl takip edildiğini ve bunların bu davranışlarından ötürü zindana alındıklarını ve kendilerine en ağır cezaların verildiğini mahkemece verilmiş kararlardan görmek olasıdır. Bu kararlarda mevcuttur.

KÜRT HALKI BASKI ALTINDADIR- KÜRT HALKINA KAN KUSTURULMAKTA-
BU İNSANLIK DIŞI UYGULAMA KAMUDAN GİZLENMEKTEDİR

Anayasasın da yer alan:

" Herkes dil ırk cinsiyet,siyasi düşünce,felsefi inanç, din mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" (Madde 12)

" Herkes düşünce ve kanaat hüriyetine sahiptir. Herkes, düşünce ve kaantlerini söz,yazı ve resimle veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklıyabilir ve yayabilir." (madde: 20)

"Kimseye eziyet ve işkence yapılamaz." (madde :14)

içeriğindeki kuralları, yasal dizgesi ile ve uygulamaları ile yaşama geçirmeyen Türkiye Cumhuriyeti Devletinin; imzaladığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesin de, Helsinki ve diğer Uluslararası konfranslar da uymayı kabul ettiği, insan hak ve temel özgürlüklerine,göstermelik bir uyum içinde olduğu ve özünde bu hakları hiçe saydığı,ulusal ve uluslararası kuruluşlarca çok iyi bilinmekte ve izlenmektedir.

Ancak, bugüne kadar Türkiye de, Kürt halkına yapılan baskı ve Kürdistan ile ilgili olarak sürdürülen soykırım ve asimilasyon ve sömürü ile ilgili politika, mümkün mertebe dünya kamusundan gizlenme ye çalışılmıştır. Türkiye genelinde; emekçiler, emekçi örgütleri,

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TÜSTAV

gelişen sol muhalefetin bazı öğeleri,aydın çevreler ve yazarlar üzerindeki antidemokratik uygulamaların bazıları ve bunun yanında insan hak ve temel özgürlükleri açısından getirilen kısıtlamalırın bir kısmı, dünya kamusuna ve milletlerarası kuruluşlara, Türk Demokratları,demokratik kuruluşlarınca duyrulmuştur. Ancak, Kürdistanda,kürt halkı üzerinde görülen canavarca ve barbarca uygulamalar, Dıyarbakır cezavinde bulunan tutukluların imhasına yönelik baskı ve işkenceler hiç bir şeklile kamuya yansıtılmamıştır. Bilakis, Türk demokratları ve Demokratik Kuruluşlar, Kürdistan'daki bu uygulamaların Dünya kamusuna yansımasını engellemekte ciddi bir titizlik göstermiştir. Buda , yapılan baskıların dışında , eğemen şöven duygulardan kaynaklanmaktadır.

Demokratların,Demokratik Kuruluşların,Hukuk Kurumlarının,basının, radyo ve televiz kurumunun ve diğer kuruluşların desteğinden yoksun olan Kürt halkı ve onun ulusal muhalefetini örgütlyen organizasyonlar seslerini Dünye dmokrat kamusuna duyuramamışlardır. Duyuru ve iletim olmuşsa da, belirlediğimiz güçlerin anti davranışları ve engellemeler nedenile cılız kalmıştır. Bu nedenle; ayrıca,gelişmiş demokrat ülkelerin ve uluslararası kuruluşların Türkiye Cumhuriyeti Devletinin resmi ağızlarından alınan bilgilere göre değerlendirme yapması sonucu;İran ve Orak'taki Kürt halkının katliamı yanında, Türkiye'de Kürt halkı üzerindeki insanlık dışı baskılar,binlerce insanın zindanlarda öldürülmesi ve ölüme terki, onların kanla v irinle yoğrulan direnişleri ciddi biçimde gündeme getirilerek tartışma konusu yapılmamıştır.

12.Eylul.1980 tarihinde Türkiye'de Askeri diktatörlük kurulmuş ve Türkiye genelinde sıkı yönetim ilan edilmiştir. Türkiyede sol muhalefetin,Kürdistan'da Kürt halkı ve ulusal muhalefetin siyasi öğeleri üzerinde eşi görülmemiş biçimde baskılar yoğunlaştırılırken,İlerici demokratik kuruluşlar,İşçi sendikaları,mesleki ve gençlik örgütler kapatılmıştır. Sol muhalefetin yayınları ve ilerici basın susturulmuş tur.52 sayılı kararname ile basın üzerine sansür konmuştur. Radyo televizyon kurumu, yasal ve kadrosal değişimler yapılarak Askeri diktatörlüğün buyruk ve yönergesine göre işleyen bir kurum haline getirilmiştir.Bu arada,ilerici demokrat ve dürüst,insan haklarına saygılı ve hukukun üstünlüğü ilkesinden yana olan sağlıklı bilim adamları ve politikacılar da.korku girdabı içine yapılan baskılarla hapse dilmiştir.

Askeri Duktatörlük bu girişimleri ile,Uluslararası Kuruluşların ve Demokratik Ülkelerin ,Türkiye'deki bu insanlık dışı,insan hak ve temel özgürlüklerine aykırı uygulamalar karşısında harekete geçeceklerini bildiğinden; bu kuruluşlara sağlıklı bil lerin ulaşımını engellemeyi hesaplamıştır. Ve bunda da başarılı olmuştur.

Şu anda,basın susmuş ve kürt konumu ile ilgili olarak ta,tamamen Askeri Diktatörlüğün emrinde.Analar, babalar, aileler,işçi,esnaf ve köylüler,Askeri Diktatörlüğün faşist uygulamaları ve yarattığı korku karşısında, yanık yüreklerinin ızdırabını dile getiremiyorlar.Ve seslerini sizlere sağlıklı biçimde iletemiyorlar.Demokratik kuruluşlar olarak sayılan,şu anda görevini sürdüren Barolar Birliği, Barolar,Türk Hukuk Kurumu ,Türk-İş federasyonu ve ona bağlı sendikalar, bilim adamları, hukukçular ve demokrat diye değerlendirilen yazar çizer takımı da,uygulamalar karşısında,hem kendilerinde varolan şöven anlayış ve hem de,cuntanın hışımına uğrama korkusu nedenile yapılan insanlık dışı uygulamaların onaylayıcısı ve gerçeklerin gizlenmesi açısından düzenlenen oyunların aktörleri durumundadırlar.

Uluslararası Kuruluşların,Türkiyeye,durumu araştırmak için gönderdiği temsilcilerin bilgi topluyacağı kaynaklar;Devletin resmi organlarının dışında,yukarıda belirledğimiz demokratik kuruluşlar ve kişilerdir.Yukarıda belirlediğimiz durum karşısında, bu yönetimle yakından ilgisi olan,onların emrinde ve ayni yapı içinde değerlendirilen bu kaynaklardan gerçekleri yansıtıcı bilgi alınması mümkün mü ? Yapılan işkenceler ve Kürt halkı üzerindeki baskılarla ilgili olarak; Askeri Diktatörlüğün şefini .,onun emrindeki yöneticilerin,yukarıda belirledğimiz düzey içinde şartlanan ve resmi ideoloji gereklerini yerine getiren,sömürgeci uygulamaları onaylıyan ve bunun siyasal ve hukuksal kurallarını hazırlıyan bilim adamlarının ve hukukçuların ne söyleyecekleri ve nasıl yalanlarla meseleye gerekçe sunacakları açık ve bilinen bir şeydir.

Barbarlığı kural olarak uygulamaya sokan,baskı ve işkenceyi sorgulama ve yönetim aracı haleni getiren ve kurumlaştıran Askeri Diktatörlüğün,Bu uygulamaya onay v renlerin ve uygulamasına katılanların,Diktatörlüğün emrinde görev yapan Bakanların, memurların, Danışma Meclisi üyelerinin -(bilfiil kendi günahları da var)- Sol muhalefetin ve ilerici kesimin üzerindeki,insanlık suçu sayılan işkencelerini, Kürt halkına yaptıkları barbarlığı, hiç bir endişe duymadan ve gerçekçi biçimde Türkiye kamusuna ve Dünya kamusuna duyurmaları ve açıklamada bulunmaları olası mı ?. Bunların eğemenliklerini perçinleyinceye kadar, Askeri Diktatörlüğü örgütleyinceye kadar,iç ve dış baskı ve muhalefetten korunmak için,olaylar çarpıtarak Uluslararası Kuruluşlara ve demokratik Ülkelere sunmaları açıktır. Bir noktada da kendi açılarından, yapıları itibarıyla doğaldır. Çünkü yönetimlerini yalan üzerine kurmuşlar ve yalanı da esas alarak yönetimlerini sürüdreceklerdir.

Orgenar Kenan Evren'in.Devlet başkanı ve Güvenlik Konseyi

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Başkanı olarak,radyolarda ve televizyonlarda, " TÜRKİYE' de İŞKENCE YOKTUR.POLİSLERİN FERDİ DAVRANIŞLARINDAN KAYNAKLANAN MÜNFERİD OLAYLAR OLMUŞTUR.ÜZERİNDE TİTİZLİKLE DURUYORUZ. DEMOKRASİYE EN KISA ZAMANDA GEÇECEĞİ diye beyanda bulunması ve yalan söylemesi gayet doğaldır.

Dünya kamusu,uluslararası kuruluşlar ,gerçeği bilmelerine rağmen Kenan Evren'in söylediklerine güven duyabilirler.Ama, Kenan Evren'in bu demeci, radyodan ve televizyondan yayınlanırken; işkencehanede işkence tezgahına alınan,askıya alınan, verilen elektrik şoku ile ızdıraptan kıvranan,köy meydanlarında çırılçıplak hale getirilen ve bu durumda iken saatlerce dayaklanan insanların ,Kenan Evren'in bu demecine "doğrudur" demeleri ve ona güven duymaları düşünülemez. Hele bu demeçten sonra işkence ve baskının şiddeti artırılmış ve baskı alanı yoğunlaştırılmış sa,bu halde , yapılan açıklamanın doğruluğuna inanmak,sayın generale ve onun ortaklarına güven duymak söz konusu olur mu?

Bu durumu bilfiil yaşamış bir insanım. Demecin radyodan yayınlandığı sıra,gözleri ve elleri bağlı bir durumdaydım ve devamlı dövülüyordum.Bir kişi askıya alınmıştı. Verilen elektirik şokunun etkisi ile bağırtısı ile ortalığı çınlatıyordu. Yapılan işkence sonucu bir kaç kişide kendinden geçmiş ve inleyip duruyorlardı. Günler di, aç susuz ve uykusuzduk. Biz bu durumdayken, işkence yapanlardan birisinin elindeki radyodan haberler okundu. İlk haberde Sayın General Kenan Evren'in yukarıda belirlediğimiz demeçi idi. " Türkiyede işkence yoktur. Münferid olaylar var..." biçiminde devam eden demeci.Içinde bulunduğumuz durumun kötülüğüne ve ızdırabımızın büyüklüğüne rağmen,demeç okunurken gülmek zorunda kaldık.İşkence yapan kişi de güldü ve çok ilginç bir açıklama yaptı. " ULAN BİZ SIRF SİZE İŞKENCE YAPMAK İÇİN PARA ALIYORUZ . MAAŞIMIZIN DIŞINDA BİZE GÜNDE FAZLADAN BEŞ YÜZ LİRA VERİLİYOR. BU PARA DEVLET BÜTÇESİNDEN ÖDENİYOR.VEREN DE KENAN PAŞADIR. BU PARAYI DA İŞKENCE YAPMAK İÇİN VERİYORLAR.BOŞA NİYE VERSİNLER.. BİLESİNİZ Kİ, GENERAL KENAN EVREN de, KOLORDU KOMUTANI VE SIKIYÖNETİM KOMUTANI KEMAL YAMAK ta, YARGIÇLAR da ve SAVCILAR da SİZLERE İŞKENCE YAPTIĞIMIZI BİLİYOR.. EMİR VEREN ONLAR.."

Dedikleri doğruydu. Uygulamalar bunu gösteriyordu. Sonradan karşılaştığımız uygulamalar da bunu doğruluyordu. Zaten işkence de, hemen Kolordu komutanlığının yanındaki, askeri savcılığın binasına beş metre uzaklıktaki askeri binada yapılıyordu. Demiçten sonrada işkence şiddetlendi ve işkencehanelerden, savcılık sorgulama odalarına,Mahkeme duruşma salonlarına ve cezaevlerine ve köy meydanlarından mahalle sokaklarına taştı.

G Gerçeklerin dile getirilmesi gerek:

Şu anda Türkiye Kürdistan'ında Kürt köylüsü korkunç bir baskı altındadır.Türk ordusunun 3/4 ü Kürdistana taşınmıştır ve bütün kasabalar ve köyler askeri kuşatma altındadır. Tank ve panzerli olarak oluşturulan üç yüz kişilik timler hergün bir kaç köye baskın düzenlerler. Köylere sabahın şafağından veya gecenin yarısında yapılan baskınlar da, bütün köylüler, evlerinden çoluk-çocuk çıkarılarak köy meydanında toplanır. Toplanan köyün kadın ve erkek tüm insanları zorla soyundurulur ve çırılçıplak hale getirilir. Bunun arkasında, köy evleri tek tek aranır. Arama da, evdeki bütün kuru ve sıvı yiyecekler olduğu gibi yerlere dökülür, yatak ve yorganlar süngülerle parçalanarak içindeki yün ve pamuklar serpilir, dolaplar ve sandıklar kırılır ve içindeki eşyaların kırılacağı ve tahrip olacağı düşünülmeden evin içine atılarak dağıtılır. Ev harmen yerine çevrilir ve bir kısım kıymetli eşlarda arayanlar tarafından alınır.Arama işlemi bittikten sonra, meydanda toplanan ve çırılçıplak durumda bulunan köylüere işkence yapılmaya başlanır. Çıplak kadınların sırtına çıplak erkekler zorla bindirilerek meydahda dolaştırılır.Bu hal de köylülere yat,kalk ve sürün eğitimi yaptırılır. Bu emirlere uymayan köylüler bayıltılıncaya kadar dayaklanır.Kadınların ırzına zorla tecavüz edildiği de olmuştur. Bir çok kereler de, kadınlara erkeklerin cinsel organları tutturularak ,gayri ahlaki davranışlar yaptırılmış ve eğlenilmiştir.Köylüler,okul binasında sorguya alınırlar. Kardeşleri, çocukları ve komşuları aleyhinde beyanda bulunmaya zorlanırlar. Bunun için saatlerce değişik biçimlerde dayaklanırlar. Köylülere zorla ve dayakla " NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE" diye bağırtıncaya kadar bu uygulama sürdürülür. Sonuç olarak köyün 15-40 yaşları arasında bulunan insanları iple birbirlerine bağlanarak alınıp götürülür. Ki, karakollara ve askeri karargahlara götürülen bu insanlar en az on gün baskı ve işkence altında tutulduktan sonra kısmen bırakılırlar. Bir kısmı da, işkence zoruyla kendilerine imzalatılan tutanaklar dayanak yapılarak adli müşavirliğe gönderilir.

a) MARDİN İLİNİN Derik İlçesinin:

Düzbayır, Siyamet,Beyrok,Doğancık,Kızılköy,Harami tepe,Bayır, Bızmaro,Minsuri,Çivili,Boyaklı,Karabayır,Adakent,Karataş,Düz taş,Hayırlı,Üçtepe,Karaköy, Kandal, Balova,Küçükpınar,ılıca yeşilova,Mecikan,Atlı ,kovalı,İşkestun ve diğer köylerinde.

Kızıltepe ilçesinin

Akziyaret,Uzunkaya,Derik,Meşkinan,Haseli,Yedi kardeş,Dikke, Ö[illegible]li,Pınarcık,Küçük bayrak,Alakuş,Yumurcak,Hakverdi,Dikmen, Güngören,Bekdaşı,Uluköy,Sürekli,Halkalı,Ortaköy,Yücel,Abdo-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

liman-Bozok,Yurderi,Pınarbaşı,sancar,mêrmi,Günlüce,Küçükderik ve diğer köylerinde,

MİDYAT İLÇESİNİN

Yemişli, altıyol,Kırca,Dalin,Dereğeçit ,Berikli, saptadığımız bu köylerinin dışında diğer köyleri,

GERCÜŞ İLÇESİNİN

Yamanlar,Çukuryurt,Uzundere,Hisar,Nurlu,Kayapınar,Akyar,Serin, Kırkat,Hasankeyf, Yassıca ve saptayamadığımız diğer köylerinde,

NUSAYBİN İLÇESİNİN

Duzluk,Ayaved,Sıreçke,Tepealtı,Akçatarla,Değirmencik,Çatalözü, Akarsu,çalı,Çelikyurt,Pınardere,Bahçebaşı,Kalecik,Duruca,Beylik Açıkyol,Dirim,Günebakan,Seyyar,Hanik,Talat,Cuva ve saptayamadığımız diğer köylerinde,

(Cizre ve Silopi ilçelerinin hemen hemen bütün köylerinde, ki biz ancak Üçağaç ve Yamaç köylerinden bu hususta bilgi aldık.)

SİİRT BATMAN İLÇESİNİN

Çarık,Kayabak,Gökmerkez,Derepınar,Suçeken,İkiztepe,Balpınar,Kuy başı,Demiryolu,Yarımca ve diğer saptayamadığımz köylerinde,

Kurtalan ilçesinin Saptayabildiğimiz Kayabağlar ve Çakıllı köyleri ile diğer köylerinde,

Eruh ilçesinin Peyamlı ve fındık köyleri ile saptayamadığımız daha doğrusu ilişki kuramadığımız diğer tüm köylerinde,

Kozluk İlçesinin, ayni biçimde ilişki kurabildiğimiz Tuzla,karpuzlu,Baleğir,Gündüzlü ve ilişki kuramadığımız diğer köylerinde

Şirvan İlçesinin Pirinçli, Beşiri ilçesinin Yarım kavak,zercıl ve Atbağı köylerinde,Pervari ilçesinin Yanıkses köyünde ve diğe köylerinde (İlişki kurma kolay değil. bu nedenle hepsi ile ilişki kurulamadığı için isimleri saptanmadı)

DIYARBAKIRX ERGANİ İLÇESİNİN

Şölen,Çayırdere,yeniköy,Dibek,Taşlı bağlar, dallı dağ, Karşı bağlar,çukurdere, köylerinde,

~~LİCE~~-İLÇESİNİN Yaprak,Savat,Cavunlar,Fis ve diğer köylerinde,

Silvan ilçesinin Sarmbudağı ve çatal köprü,

Hani ilçesinin Seken, Kulp ilçesinin elmalı,Hazro ilçesinin Erkonağı ,kartallı,Çermik ilçesinin Kalecik,sansaryücek,Yukarışeyhler,baykal, Çınar ilçesinin Bilmece, Bismil ilçesinin Oğuzlar ve Bademli köylerinde ,

URFA İLİ HİLVAN İLÇESİNİN

Buğur,gömüş,Aşağı Kulinç,Dejnik,Gülyazı,Horoz,Fik,Aşağı kamış, Ovacık,Kaymaz,Bavvaş,Ambar,Madun,Sumaklı,Şahbelik,güllüce,Bahçecik,Tezharap,Heliş,Geyikören ,Aktaş,Uluya[illegible],zer mezresi ve diğer tüm köylerinde,

SİVEREK İLÇESİNİN

Fak,Mezra,Çaylarbaşı,Kalemi,Toraklı,Şekerli,Münit,Halebi, Tılbağdat,Kesi,Tırbağelat,Karakoyun,Sino ve Atmaca ve diğer köylerinde,

Suruç İlçesinin Üvecik, Boztepe,Çengelli,Yoğurtlu,Kara ve diğer köylerinde,

Adıyaman ilinin Gerger nahiyesi Köylerinde,

Muş ilinin Varto, Malazgirt ve Bulanık ilçe köylerinde,

Tuncelinin (Dersimin) tüm köylerinde,

Ağrının, Doğubeyazıt,Hamur, Diyadin,Eleşkirt, Taşlıçay,Tutak ve patnos ilçe köylerinde,

Van ilinin Başkale, Gevaş,Özalp,Çatak ve Erciş ilçesi köylerinde,Hakkari ilinin tüm ilçe köylerinde, yaşayan Kürt halkı bugüne dek en azından üç kere bu biçim baskı, işkence ve barbarlıklarla karşı karşıya kalmışlardır.Halen bu uygulamalar sürmektedir. Halk Korku içindedir.

Köylünün kendi örf ve adetlerine göre giymesi yasaklanmıştır. Şalvarı, şepiki ile görünemiyor. Bu kıyafetle görünmesi halinde, hemen gözaltına alınmakta ve elbisesi üzerinden alınmakta ve kendisi de uzun süre nezarethanede tutulmaktadır. Kasabada, şehirde işini takipederken"Kürtçe" konuşması yasaklanmıştır. Çıkarılan tamimlerle, Kürt halkının çocuklarına[illegible] "kürtçe" ad koyması yasaklanmıştır.Koğuşturmaya uğradığı için çok insanlar, bu nedenle kürtçe ad taşıyan çocuklarını dahi resmi bir kişi uğrunda bu adla çağıramamaktadırlar,Köylüler evlerine"Türk" milliyetçiliğinin simgesi olan yazılar ve tablolar asma durumunda bırakılmışlardır.

Dıyarbakırda lokantasının renklam tahtasına " Başkent Lokantası" yazdı diye, lokanta tahrip edildiği gibi, sahibi de gözaltına alındı. Zozan Pastahanesinin sahibi, pastahanesinin renklam tahtasına bu Kürtçe adı yazdı diye takibe uğradı. Newroz kitabevi bu adla tanındığı ve renklam tahtasına da bu ad yazıldığı için tahrip edildi ve sahipleri içeri alındı.

ASKERİ CEZAEVİ İŞKENCEHANEYE DONÜŞTÜRÜLMÜŞTÜR

Halen Dıyarbakır cezaevinde bulunan üç bini aşkın insan açlık ve sefalet içinde,bitlerle koyun koyuna,pislik içinde,her gün dayaklanarak,işkence tezgahlarına yatarak yaşamlarını sürdürmekteler.Hepsi gün be gün ölüme biraz daha yaklaşmaktalar. Bu güne dek, yapılan bu baskı ve içinde bulundukları ağır koşullar nedenile on kişi öldü. Mazlum Doğan, Ali Erek, Önder Demirkol ve diğerleri ,[illegible]lan bu baskı ve işkenceler sonucu hayatlarını kaybettiler.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

İçerde bulunan bu insanların tümünün sıhatı bozulmuştur. Çokçası ruhsal dengesini yitirmiştir.Çoğu sakat durumdadır. Örneğin Dıyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana, Siverekten Paşa Uzun, Bingölden Hayri Durmuş, Batmandan Medeni Çelik, Siverekten Hıdır İğircik, sakat durumdadırlar. Av.Ruşen Arslan, Avukat Mümtaz Kotan ciddi biçimde sağlıklarını yitirmişlerdir. Ek listede sunduğum doksanı aşkın insan ilk etapta ölecek durumda olanlardır. Bunların durumunu,kendileri ile ayni bölümde uzun süre kaldığım için çok yakından biliyorum.

Dıyarbakır Sıkıyönetim cezaevine alınan bu insanların dışardan kendilerine gıda getirmeleri yasaklanmıştır. Ancak Cezaevince verilenleri yemek durumundadırlar. Ki cezaevi idaresince verilen yemek kalite itibarıyla gerçekten bozuktur. Bunun yanında verilen miktarda çok azdır. Bir kişinin ancak doyabileceği yemek,beş kişiye verilmektedir. İki ayda bir,bilerek,sırf sindirim organlarını bozmak için fazla yemek verilir. Tutukluların bu verilen yemeklerin tamamını yemeleri için de kendilerine baskı yapılır. Tutukuların okuması, yazması yasaklanmıştır. Zaman zaman,kişinin okuma alışkanlığını yitirmesini engellemek, bu zaafiyeti işkence açısından kullanmak için idarenin uygun gördüğü bazı gazeteler (haftada veya on günde bir ve her koğuşa iki gazete olmak üzere) verilir. Verilen gazetelerde ,hemen ikinci günü tekrar geriye alınır.

Tutukluların sıcak su banyosu yapma olanakları hiç yoktur. İçerde bulunan insanların hiç birisi halen sıcak suyla yıkanmış değildir. Üç yıldan beri içerde yatanlar vardır. Bunlar ancak, eğer imkan olabilirse, ayda bir kez soğuk suyla yıkanabilmektedirler. Bu yıkanmada, koğuşun veya hücrenin tuvaletinde olabilir. Çamaşırlar dahi soğuk suyla yıkanır. Günlük yenen yemeklerin tabakları ve kaşıkları da soğuk suyla temizlenir.

İçerde bulunan tutukluların Avukatları ile, aileleri ile yasaların gerektirdiği biçimde, yeterli ölçüde ve insanca görüşme olanakları yoktur. Ailelerle ziyaretler ,tamimle üç dakika olarak sınırlandırılmıştır. Ancak, hiç bir görüşme kırk saniyeyi,en fazla bir dakikayı aşmamıştır. Avukatlarla görüşmeler ise,asker huzurunda yapılır. Avukatın yanında da askerler bulunur. Bu görüşmelerde bir dakikalık zaman içinde yapılır. Avukatın müvekkiline belge vermesi, müvekkiline gönderilen belgeleri alması yasaktır. Cezaevindeki uygulamalarla, işkencehanelerde yapılan işkencelerle ilgili hiç bir şey soramaz avukat. Sanıkta bu hususta bir şey anlatamaz. Zaman olmadığı gibi, anlatması da yasaktır. Anlatması veya ima etmesi halinde hemen işkenceye alınır. Ziyaretlere geliş ve gidişlerde işkencedir. Kişinin ya sırtına alınılir ve devamlı

coplanarak kendisi ziyaret yerine getirilir. Veya, kişi yere yatırılarak ve ayaklarından çekilerek görüşme yerine getirilir. Dönüşlerde ayni biçimde olur. Görüşmeler ,karanlık bir hücrede ve tel örgüler arkasında yapılır. Görüşmeci görüşeceği insanı asla göremez, sadece sesini duyar. Eğer görüşmeciler kalabalıksa, bağırtılardan sesin duyulmasıda zordur. Ben tutuklu kaldığım süre iki kez görüşme yaptım ailemle. Her seferinde de görüşme süresi bir dakikaydı. Ve her seferinde de ayaklarımdan çekilip süründürülerek görüşme yerine getirildim.

Tutuklular, cezaevine ilk gelişlerinde ve ondan sonraki dönemlerde zaman zaman hücreye alınırlar. Bir gürup tutuklu ise devamlı hücrelerde tutulmaktadırlar. Ben dört ay hücrede kaldım. Bir buçuk ay kaldığım hücre, içi kanalizasyon suyu ile dolu,her tarafı bokla sıvalı bir hücre idi. Ki kaldığım bu zaman zarfında da, hergün üç defa, bilaistisna zorla soyundurularak bu suyun içine sokuldum. Hücreye alınan tutukluların tümüne bu uygulama yapılmıştır. Hücrelerde hergün tutuklular, kollarından veya ayaklarından kapılar arasına aslandırılarak döğülür. Ben ayni şekilde döğüldüm. Ek listede ismini verdiğim bu insanların tümü bu şekilde döğülmüştür ve halen hücrededirler.Hücrede tutulan bu ihsanlara verilen gıda da ,diğer bölümde bulunanlara nazaran daha azdır.Bunların havalandırmaya çıkarılması yasaktır. Kişi pisliğini dahi bulunduğu hücreye yapmak zorundadır.

Koğuşlarda hergün ,koğuşlara bırakılan hoperlorlardan Türk ırkçılığını simgeleyen marşlar çalınır. Her gün bir marş çalınır. Bu marş sabahtan akşama kadar tekrarlanır. Amaç kişilerin sinirlerini tahrip etmek. Ayrıca, koğuştakiler hergün sabahleyin veya öğleden sonraki saatlerde Askeri eğitime çıkarılırlar. Bu eğitimler dört saat sürer. Sadece uygun adımlarla yürüme, en tiz sesle marş söyleme, yat kalk ve sürün eğitimleridir. Eğitim süresince tutuklular, yanlış adım attın, kollarını kaldırmadın diye çeşitli bahenelerle döğülürler. Bayılan ve tükenen tutuklularda, kolların dan tutularak kanalizasyon suyuna sokulup çıkarılarak ayıltılır. Bunun dışındaki zamanda da ,Koğuş içinde,tüm tutuklular ayakta tutularak "Atatürk Ilkeleri" ile ilgili ders yapılır.Ders,özel hazırlanmış Atatürkün hayatı ve ilkeleri kitabının bir kişi tarafından okunması,diğerlerininde söylenenleri yüksek sesle tekrarıdır.

Sağlık kontrolu yoktur. İki kişi bir yatakta yatar.Altmış beş kişi bir tuvaletten ve bir lavabodan yararlanır.Hasta olanlar kesinlikle tedaviye alınmaz. Ancak ölme durumunda olursa sırf raporu değişik biçimde düzenlensin diye,kişi, hastahaneye alınır.

Mahkemece tahliye olan kişi,ayni gün bırakılmaz. Yasa uyarınca

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TUSTAV

mahkemece serbest bırakılan kişilerin en süratli bir biçimde cezaevinden çıkarılması gerekir. Ama Diyarbakır cezaevinde, kişi, en az oniki gün tutulmadan bırakılmamaktadır. Komutanlığın emir vereceği zamana kadar kişi bekletilir. Bu zaman zarfında da, "dışarı çıkarsan susacaksın", "dışarı çıkarsan Kürt'üm demeyeceksin", "dışarı çıkarsan siyasi çalışma yapmayacaksın" diye devamlı baskı altında tutulur ve kişinin vücudunda bir arıza bırakılması için kendisi devamlı dayaklanır. Ben 10.eylül.1981 tarihinde mahkemece serbest bırakıldım. Ancak 23.eylül 1981 tarihinde cezaevinden bırakıldım. Bu zaman zarfında da, hergün döğüldüm ve iki kezde komasal duruma girdim. Bana,"dışarı çıktığımda Diyarbakır'da durmayacaksın?, avukatlık yapmayacaksın?" diye baskı yapılıyordu.

Bugün enaz bir yıl yatıpta tahliye olan insan sayısı altı bine yakındır. Ki, bunların çok azı beş aylık, yedi aylık tutukluluk süresinden sonra bırakılmışlardır. Bir yıl yatıp çıkanların çoğu, şu anda evinde yatakta çakılıdır. Bir kısmı da, doktor doktor dolaşarak sağlığına kavuşabilmenin çabasındadır.

Bugün içerde bulunan insanlar bu şartlar içinde, ayakta kalabilmenin hesabındadırlar. Bu koşullar içinde yaşama direnisi içindedirler. İnsan haklarının savunucusu, ülkelerin demokrat kamuoyundan, demokratik kuruluşlarından ve uluslararası kuruluşlardan ilgi bekleyerek yaşamlarını sürdürmektedirler.

Bütün bu insanlar, Kürt olmanın, Kürdistan'da yaşamanın, kültürüne ve dilinè sahip çıkmanın, zulme ve baskıya karsı gelmenin, haklı kavgalarının kurbanı oldukları gibi, demokrasi havarisi geçinen, ancak yapılan bu insanlık dışı uygulamalara göz yuman, bu konuda baskı yapanlara hukuki kılıflar arıyan BİLİM ADAMLARININ, konunun üzerine bir halkın sèsine kulak vererek, sorunun üzerine insancıl olmanın gereği eğilmeye ulusal ve uluslararası demokratik kuruluşların da kurbanlarıdırlar.

CEZA VE TUTUKEVİNDEKİ BU UYGULAMA TUTUKLULARIN İMHASINA YÖNELİKTİR. DEVLETİN UYGULAMASIDIR:

Türkiye'de, Kürt halkının varlığının, dil ve kültürünün inkarı, devletin resmi ideolojisidir. Bu nedenle, "Kürdüm" diyenler, Kürt halkının varlığının ileri sürenler; "Milil duyguları rencide" iddiasıyla T.C.Yasasının 142/3 maddesi uyarınca cezalandırılırlar.

Devlet, varlığını inkar ettiği, dilini ve kültürünü yok saydığı Kürt halkının ulusal haklarına sahip çıkmasından, ulusal kalkışından ve Kürt halkının ulusal haklarının uluslararası antlaşmalardaki hükümler uyarınca, uluslararası kuruluşlarda tartışılmasından kuşku duymakta, korkmaktadır.

Kürt halkının devamlı baskı altında tutulmasının varolan ulusal muhalefet ve tepkinin dünya kamusundan gizlenmesinin, oluşan muhalefetin varlığını doğrulayıcı kitlesel tepkinin amaç ve niteliğinin dünya kamusuna değişik biçimlerde yansıtılmasının gerçek nedeni de budur.

Askeri diktatörlük 12 eylül 1980 tarihinde iktidar olur olmaz Kürt halkı üzerindeki baskı ve terörü yoğunlaştırdığı gibi, tüm demokrat ve yurtseverleri zindanlara aldı. Cunta, zindana aldığı bu insanların taşıdıkları düşünce ve sahip oldukları direniş gücünden korkmaktadır. Bu nedenle bugün bunların imhasını proğramlaştırarak gündeme getirmiştir. Bunu da, tüm tutukluları devamlı baskı ve işkence altında tutarak, gıda kısıtlaması yaparak, sağlıksız koğuş ve hücrelerde bulundurarak sürdürmektedir. Mahkeme kararları ile bu tutukluları idam etmenin, bunları toplu olarak kurşuna dizmenin yaratacağı toplumsal tepki hesaba katıldığı için, tutukluları fiziksel ve ruhsal olarak bu biçimde tüketmeye çalışmaktadırlar.

Cezaevindeki bu uygulama Diyarbakır kolordu komutanlığının veya cezaevi idaresinin kendi başına ve kendi görüş ve düşünceleri doğrultusunda kendi insiyatifleri ile yaptıkları bir uygulama değildir. Bu uygulama, kesinlikle yukarıda belirlediğimiz amaç doğrultusunda Güvenlik Konseyi ve diğer yetkili kuruluşlarca yapılan proğram uyarınca sürdürülmektedir. Cezaevindeki bu insanlık dışı uygulamayı Kenan Evren, Nurattin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Sedat Celasun, Nejdet Tümer paşalar bildiği gibi Diyarbakır sıkıyönetim mahkemelèrinde görev yapan savcılar ve yargıçlar da bilmektedirler.

Şöyle ki:

a)- 353. sayılı yasa, cezaevim yönetmelikleri ve güvenlik konseyince yayınlanan talimatlar uyarınca, askeri cezaevinde görev yapan tüm askeri personel 2 ayda bir değişir. Cezaevi müdürü ve diğer personelinin atamasında Kolordu komutanlığınca yapılır. Bu atamlarda bir nöbet esasına göre yapılır.

Diyarbakır sıkıyönetim komutanlığı askeri cezaevi iç emniyet amiri Yüzbaşı Oktay Esat Yıldıran,dır. Bu şahıs Kıbrıs çıkarmasında Rum asker ve sivil esirlerin yerleştirildiği kampın yönetiminde görev yapmış bir subaydır. Kendisi burada rumlara yaptığı işkence ve gaddarlığı ile tanınan, meşhur olmuş bir insandır. Cezaevi içinde ve dışında tanıdığım bu yüzbaşı, "Rum kadınlarının cinsel organlarına" kolunu sokmakla övünürdü. Bu davranışından ötürü de üstlerince takdir kazanmıştır.

Bu yüzbaşı, 12 eylül 1980 sonrası Diyarbakır askeri cezaevi iç emniyet amirliğine atanmıştır. Onun gelişi ile cezaevi işkencehaneye dönüştürülmüştür. Bu şahsın atanması kolordu komutanlığınca değil, bizzat Genel Kurmay Başkanlığınca yapılmıştır. Tayini geçici değil, devamlıdır. Nöbet esasına bağlı değildir. Bütün personel belirli bir süre görev yaptıktan sonra yerlerini başkalarına bırakır. Ancak bu yüzbaşı ve yanındaki ekip değişmez.

Bu yüzbaşı, [illegible]nimde cezaevinde bulunduğum sıra, iç emniyet amiri idi.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

İşkenceden, insanlara maddi ve manevi baskıdan zevk alan, vampirler gibi insan kanı emenek güç kazanan ve bu ruhsal durum içinde olan bir insandı. Bu yüzbaşının bu yanı, tüm hakimlerce, savcılarca ve hatta tüm kolordu yetkililerince bilindiği gibi, sivil yetkilerce de bilinmekteydi. Yüzbaşı, bu vasfından dolayı hakimlerce, savcılarca ve diğer görevlilerce sevilir ve sayılırdı. Ki, bu yüzbaşı cezaevinde bulunduğum sıra, tutuklu eski milletvekilerinin bazı konularda istemde bulunmalarına karşı, kendisinin Kenan Evren tarafından görevlendirildiğini, Kürtlerin rumlardan daha adi olduğunu, yaşamalarını istemediklerini, idam edileceklerini kendisinin asacağını, ceza yiyenlerin ve tahliye olmıyanların en fazla bir yıl içinde ölmelerini istediğini, bu uygulamayı da bunun için yaptıklarını açıkça belirlemişti. Bu konuşmayı bir kaç kez yapmıştı. (Kitap sahife. 9.-92).

b)- Cezaevindeki bu baskı ve işkenceler yapılırken, çoğukez hakimler savcılar, kurmay albaylar ve generallerde pencereden izlemişlerdir. Adli Müşavir bilfiil kendisi bu baskı ve işkencelere tutukluların mustahak olduğunu, ölüm orucuna giden arkadaşlara söylemişti. Savcı Turgay Çağlar ve Oktay Yüksel, Adli Müşavir Ahmet Beyazıt, Hakim Emrullah Kaya'nın bu yapılanları izlediğine bizzat ben kendim tanığım.

c)- 353. sayılı askeri yargılama usul yasası ve cezaevi yönetmeliği uyarınca askeri cezaevlerinin yönetiminden adli müşavir ve askeri savcılık sorumludur. 353. sayılı yasanın 76. maddesine göre de, "cezaevi idaresi, Adli Müşavirlik ve Askeri Savcılık, askeri mahkemenin kararı olmadıkça tutukluların okuma ve yazmasını, sağlıklarını korumak ve istirahatlarını temin etmek için dışarıdan malzeme ve gıda getirmelerini, yakınları ve avukatları ile gizlilik esası içinde görüşmelerini engelleyemez, tutukluyu hücreye alamaz ve zincire, demire vuramaz." der.

Bu hükümler mahkemece, savcılıkça bilindiği gibi, cezaevi yönetimince ve personelce de çok iyi bilinir. Bu durumda; bir askerin, iç emniyet müdürünün, cezaevi direktörünün kendi başına, ilgili yerlerden, yani kolordudan, askeri hakim ve savcılardan onay almadıkları sürece, böyle bir uygulamaya girip, suçluluğu kabul etme ve sorumluluğu yüklenmeleri düşünülebilir mi? Ki, T.C.Y.nın 243, 245. maddelerinde ve Anayasanın 14. maddesinde bu nevi davranışlar suç kabul edilmiştir ve cezası da 3 ile 5 yıl arasındadır.

d)- Cezaevindeki bu uygulamalar Güvenlik Konseyince, Başbakanlık ve ilgili bakanlıklarca, basın mensupları ve demokratik kuruluşlarca bilindiği gibi, yargıçlar ve savcılar tarafından da bilinmekteydi. Bunlar bunu bilmediklerini iddia edemezler. Şöyle ki:

1-Avukat olarak, içeriye alınışımdan önce, Diyarbakır Askeri Ceza ve tutukevindeki uygulamalar, soruşturma merkezindeki işkenceler ve mahkemelerin kanun dışı davranışları tarafından GÜVENLİK KONSEYİ BAŞ-

kanlığına- SIKIYÖNETİM KOMUTANLIĞINA-BAŞBAKANLIĞA- ADALET BAKANLIĞINA DİYARBAKIR BARO BAŞKANLIĞINA- TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ BAŞKANLIĞINA-HÜRRİYET,CUMHURİYET,MİLLİYET gazetelerine- ARAYIŞ dergisine ve savcılığa bildirilmişti. Verilen metinlerde durum olduğu gibi aktarılmış ve yapılan baskı ve işkencelerin durdurulmasını, sorumluları hakkında araştırma yapılmasını istemiştik. Bunun dışında tutuklu ailelerince yüzlerce dilekçe verilmiş ve tel çekilmişti. Hiç bir işlem yapılmamıştı. Yalnız tek bir şey yapıldı:ben bu davranışlarımdan dolayı, susturulmam ve diğer avukatların susturulması için GÖZALTINA ALINDIM. ve mahkemenin tezgahladığı oyun üzerin tutuklandım.

2)-Tüm gözaltına alınan kişiler işkenceden geçirilmiştir. Bu insanların tümü savcı ve yargıç huzuruna çıkarıldığında kendilerine işkence yapıldığını söylemişlerdir. Ayrıca bu insanlar itiraz dilekçelerinde de kendilerine yapılan işkencenin biçimini anlatmışlardır.(Duruşma tutanakları:

Diğer yandan duruşmaya çıkarılan tutuklular, yargıçlar huzurunda dayakkandıkları gibi, tutuklulara yapılan maddi ve manevi baskılar mahkemece gözlenmiştir. Bunun dışında bir kısım tutuklu sanıklar cezaevinde yapılacak ağır işkenceleri göze alarak, yargıç huzurunda cezaevinde kendilerine yapılan baskıları anlatmışlardır. Hayati güvencelerinin olmadığını, bu güvencenin verilmemesi halinde ifade vermeyeceklerini vurgulamaşlardır. (PKK duruşma tutanakları:

Bu belirlemeler karşısında yargıçlar ve savcılar lehte hiç birtavırda bulunmamışlardır. Yasa uyarınca bu belirlemeleri ihbar telakki edip, gerekli soruşturmayı yapmaları gerekirdi. Bırakalım bunu yapmalarını, bu belirlemede bulunan tutukluların sözlerini kesmiş, konuşmalarına fırsat tanımamışlardır. Kendileri,bu davranışta bulunanları duruşma salonundan çıkardıkları gibi, orada bulunan gardiyan askerlerin ve diğer personelin tutuklu sanıkları tartaklamalarını, coplamalarını da sevinçle, kahkaha ile izlemişlerdir. (PKK duruşma tutanakları:

3)-Belediye başkanı Mehdi Zana'nın yürüyemez, iki büklüm durumunu, kulağının sağırlığını, sayın savcı ve yargıçlar duruşma salonunda gördüler. Hayri Durmuş'un içler acısı halini, Paşa Uzun'un bir ayağının kangren olduğunu, Rauf İnsel'in başının yarıldığını ve sarılan bezin kana bulanmış halini, Mazlum Doğan'ın otururken çektiği ızdırabı, Mehmet Şener'in, Rıza Altun'un kıvranışlarını ve bir çok tutuklunun bayılıp yere yıkıldığını da hemen hemen her duruşmada müşahade ettiler. Tutuklu sanıkların duruşmanın devam ettiği süre, kendileri zaman zaman ara verip tabii ihtiyaçlarını karşılamalarına karşın, su vermeye götürülmediklerini, tuvalete çıkarılmadıklarını, bunların oturdukları yerde kıpırdamalarına imkan verilmediğini de savcılar ve yargıçlar (mekte ve bilmekteydiler. Bu insanların altlarına bıraktıklarını, üstlerini başlarını kirlettiklerini bilmediklerini de inkar

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TUSTAV

edemezler. Çünkü, çoğu kez çıkan kokudan rahatsız olduklarından, pencereyi açtırır ve salonu havalandırırlardı.

Biliyorlardı ve mutluydular. Üzülmüyorlardı. Sevinip, gurur duyuyorlardı. Adalet adına adaletsizliğin, barbarlığın örneğini sunuyorlardı. (Duruşma tutanakları:

e)- Ali Erek (Cin Ali) yapılan baskı ve işkence sonucu cezaevinde öldü. Ölümüne bilfiil ben tanık oldum. Nazlum Doğan, Önder Demirkol da yapılan baskı ve işkence sonucu öldüler. Bunların ölüsü ailelerine otopsi yapılarak teslim edilmedi. Otopsi istemleri red edildiği gibi, cesetler tabuta konarak ve tabut çivilenip mühürlenerek ailelere verildi. Ayrıca cenaze merasimine müsaade edilmedi. Cenaze, müfrezelerin himaye ve kontrolünde gömüleceği yere kadar götürüldü. Bu işlemler cezaevi idaresince değil, savcılıkça, yargıçlıkça, komutanlıkça ve hastane başabipliğince sürdürülmüştür. Eğer cezaevindeki uygulamalar cezaevi idaresinin insiyatifinde sürdürülen bir durum olsaydı, savcılığın, yargıçlığın, hastane yöneticilerinin ve komutanlığın, cesedin çevrece görünmesini, ceset üzerinde aleni otopsi yapılmasını engelleyici bu tedbirlere baş vurmasına gerek duyulmazdı. Durum bilindiği ve uygulamanın bir programa göre yapıldığı için, kamuca mesele anlaşılmasın diye bu tedbirler alınmıştır.

Bunları Tahir Şahin, Cemal Kılıç, Ferhat Kurtay, Necmi Öner, Bedri Can, Eşref Hilli, Mahmut Zengin, Ali Eraslan ve Asker Demir'in ölümü izledi. Bunlarında cesetleri uzun süre gizlendikten sonra ailelerine verildi ve aynı şekilde durumun açıklığa kavuşmasını engellemek için tedbirler alındı.

Bu ölümler isteniyordu. Bu ölümlerin nedeninin araştırılmaması ve cezaevindeki baskının daha da şiddetlendirilerek sürdürülmesi, tüm tutukluların imhasının planlandığını gösterdiği gibi, herşeyin yukardan planlandığını ve güvenlik konseyinden tut da hakim ve savcısına kadar tüm yetkililerin herşeyden haberdar olduklarını da göstermektedir.

Baskı ve işkenceler tutukluların bir kısmını ölüm orucuna gitmeye zorladı. 40'ı aşkın tutuklu ölüm orucuna gitti. Hayri Durmuş, Kemal Pir ve Bedrettin Kavak 13.9.1982 günü öldüler. Ali Çiçek, Mustafa Karasu ve bir kısım tutuklularda komadalar.

Ama yüzbaşı yine yerindedir. Ama yine bir araştırma yok. Yine baskı sürüyor ve yine insanlar hücrelere alınıp kendilerine kan kusturuluyor. Hümtaz Kotan, Ruşen Arslan ve 5 arkadaşları da şu anda hücrede sonlarını beklemektedirler. Yüzlerce insan ayni durumda, hergün kan kusarak yaşamını sürdürmektedir.

f)- Uluslararası Kızıl Haç'ın, Diyarbakır cezaevindeki tutukluların sağlık durumlarını kontrol istemi, Türk devletince red edildi. BBC radyosunun, Reuter ajansının, AP ajansının cezaevlerine girme ve tutuklularla konuşma girişimleri de güvenlik konseyince tepki ile karşılandı.

Le Monde ve diğer uluslararası üne sahip gazetelerin cezaevlerinde röportaj yapma ve incelemede bulunma girişimleri sonuç vermedi. Güvenli Konseyi bu talepte bulunan bir çok muhabirin Türkiye'ye girişini yasakladı,

Bu durum dahi, Diyarbakır askeri cezaevindeki vahşeti, Güvenlik konseyinin bilfiil kendisinin yarattığını doğrular.

DİYARBAKIR'DA -MAHKEMELER TAMAMEN KOMUTANLIĞA BAĞIMLIDIR- SAVUNMA HAKKI YOKTUR:

Mahkemeler mevcut yasaları bir kenara itmiş, emir ve talimatlara göre yargılama sürdürmektedirler. Savunma hakkı tamamen ortadan kaldırılmıştır. Şöyle ki:

a)- 353. sayılı yasanın 156. ve C.Y.U.Y.nın 247. maddelerinde emniye ve diğer benzeri organlarca düzenlenen ifade tutanaklarının sanığın ikrarına" delil olmayacağı ve okunamayacağı vurgulanmıştır.

Bu yasa hükmü uyarınca sanıkların soruşturma sırasında alınan ifadelerinin geçerli olmaması gerekir. Dosyaya bile bu anlatım tutanaklarının konması yasal olarak yanlıştır.

Ayrıca anayasanın 14. maddesine, yargıtay içtihatlarına ve ceza hukuku genel ilkelerine göre, "hukuka aykırı olarak suç işlenerek, işkence yapılarak elde edilen delil ve belgeler kişinin aleyhine delil olamaz".

Mevcut yasal durum düzeyinde mahkemenin soruşturma merkezlerinde, emniyet dairelerinde, jandarma karakollarında alınan ifadeleri delil olarak değerlendiremezler ve karara dayanak yapamazlar.

Bu yasal durum Diyarbakır'da asla geçerli değildir. Savcılar işkence ile sanıklara imzalatılan ifade tutanaklarını esas telaki edip, dava açtıkları gibi, yargıçlarda bu ifade tutanaklarına dayanak yaparak sanıkları cezalandırmaktadırlar.

Bağımsız ve adil bir mahkemenin bu davranışta bulunması mümkün değildir.(Kararlar, iddianameler:

b)- Ceza yargılama usul yasasının ek 2 ve 5. maddeleri uyarınca, siyasi suçluların hazırlık soruşturmasının bilfiil askeri savcıca yapılması gerekir. Ama hiç bir hazırlık soruşturması savcılarca yapılmamıştır. Hazırlık soruşturmaları tamamen işkenceciler tarafından sürdürülmektedir.

e)- 353. sayılı yasanın 91. maddesinde "tutuklu müdafii ile her zaman görüşebilir ve haberleşebilir" denmektedir. Maddenin diğer fıkralarına göre iddianame askeri mahkemeye verildikten sonra, bu görüşmeler hiç bir şekilde kısıtlanamaz ve gizliliğide ihlal edilemez. Ancak, iddianame mahkemeye verilmeden önce askeri savcı sanığın bilmesini uygun görmediği bazı hususların duyurulmasını yasaklayabilir. Ki, bu duruma sanığın mahkeme nezdinde itiraz hakkı vardır. Ki, bu halde de görüşme

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TÜSTAV

engellenemez, ancak görüşmede askeri savcı veya askeri hakim hazır bulunabilir. Bunların dısında hiçbir kimse görüşmedehazır bulunamayacağı gibi, bu durumun dışındaki durumlarda da görüşmede savcı ve hakim de dahil hiç kimse bulunamaz.

Diyarbakır'da yasanın bu hükmü hiç geçerli değildir. Görüşme, süre bakımından, biçim bakımından kısıtlandığı gibi, görüşmede gardiyan askerler ve cezaevi personeli kesin hazır bulunurlar. Gizlilik yoktur.

d)- Görüşme üç dakika ile sınırlandırılmıştır. Ancak hiç bir şekilde bir dakika görüşmeye müsaade edilmemiştir.

e)- Görüsmeler, karşılıklı oturularak değil, bir metreye yakın aralıklı tel örgüler arasında ve karanlık hücrelerde yapılır.

f)- Görüşmede avukatın yanında iki asker, tutuklunun yanında da iki gardiyan asker bulunur.

g)- Avukat görüşmeye sadece pazartesi ve perşembe günü gelebilir ve görüşmeye girebilmek için saatlerce dışarda bekletilir. Avukat, üstü, çantası ve hatta ayakkabılarının içi dahi arandıktan sonra görüşme yerine alınır.

h)- Bir günde ancak üç avukat tutuklularla görüşebilir. Bu sayının dışında gelen avukatlar görüştürülmezler. Bir avukat ancak üç kişi ile görüşebilir.

i)- Görüşmeye tutuklu sırtında binilerek veya yerden süründürülerek getirilir.

j)-Tutuklu, cezaevindeki durumu avukatına anlatamadığı gibi, avukatda bu konuda bir şey sunamaz.

k)- Avukatın belgelerin süretini, tutanak süretini tutukluya sunması yasaktır. Tutuklu yazılı bir belirleme de bulunamaz.

l)- Avukat, görüşmeden sonra hemen cezaevi dışına alınarak tekrar aranır.

Bu, durumlar mahkemelere, savcılıklara, komutanlıklara ve ilgili makamlara iletilmiştir. Hiç bir işlem yapılmadığı gibi, bu konuda ısrar eden avukatda göz altına alınmıştır. Örneğin Hüseyin Yıldırım.

m)- Usul yasasının ve 353. sayılı yasanın 90. maddesine göre, sanık savunucusunun hazırlık soruşturmasında kısmen son soruşturma dada dosyanın tamamını inceleme hakkına sahiptir. Bu engellenemez. Sanık vekili avukatın soruşturmanın savcısı, hakimi ile görüşmeside kesinlikle kısıtlanamaz.

Diyarbakır'da bilfiil hakim ve savcılarca sanık vekili avukatın dosyayı istenilen biçimde incelemesi ortadan kaldırılmıştır. Avukat hazırlık soruşturmasında dosyayı hiç okuyamaz. Mahkeme safhasında da, hakimin müsaadesi halinde dosyanın verilen kısmını okuyabilir. Buda zorlaştırıcı, tedirgin edici kurallara bağlanmıştır.

n)- Avukat, duruşma sırasında duruşma salonunda müvekili ile görüşemeyeceği gibi böyle bir istemde de bulunamaz. Dosyadaki belgeler hakkında müvvekiline bilgide veremez.

o)- Sanık dosyanın içinde bulunan belgelerin hiç birisini inceleme hakkına sahip olmadığı gibi, süretini de isteyemez.

p)- Avukat, üstü ve çantası arandıktan sonra duruşma salonuna silahlı askerlerle birlikte gelir. Duruşma devam ettiği sürece silahlı askerler yanında nöbet tutarlar.

r)- Tutuklu belirtilen biçimin dışında bir biçimde oturamaz, kıpırdayamaz. Konuşurkende elini bacaklarına yapışık durumda tutmak zorundadır Kağıt, kalem yanında bulunduramaz.

s)-Avukat, söz verilmedikçe konuşamaz. İşkence ve baskılardan söz edemez. Verilen zaman kısıntısının dışına çıkamaz. Ve sözünü uzatamaz. Israr halinde duruşmadan çıkartılır. Hatt davalara hiç alınmayabilir. (Güvenlik konseyinin tamimleri uyarınca)

İşte bağımsız mahkeme denen mahkemelerin tutumları bu. İşte göstermelik savunma.

Bu durumda bulunan halkın ızdıraplarını dile getirmek, uygulanan insanlık dışı baskı ve işkenceleri dile getirmek ve sergilemek için, insan olarak kendimi görevli sayıyorum ve bu görevimi de yapma durumundayım. Bu nedenle sizlere başvuruyorum.

Olayları gözlemiş, işkence ve baskıları yaşamış bir kişi olduğum gibi, elimde bu konuda yeterle belgelerde mevcuttur. Kuruluşunuzun bu konuda gereken titizliği göstereceği inancındayım. Tartışılacak konu; insan haklarının çiğnenmesi, insanlık suçunun işlenmesi, bir ulusa insani ve ulusal haklarının verilmemesi, bir ulusun dil ve kültürünün yokedilmesi ve soykırımı olduğuna ve sizlerinde insan haklarının en iyi biçimde dünya düzeyinde kullanılmasının sağlanmasını ve uluslararası kuralların geçerliliğinin temini amaçlamış bulunmanıza göre, sorunun üzerinde durulacağına dair inanç duymamız olasıdır.

Ezilen,baskı altında tutulan,yirminci asırda tarih öncesi yaşama mahkum edilen insanların seslerine kulak vermek ve onlara inanmak gerekir. İnsanların ezilmesinden, işkenceden ve baskıdan zevk alan ve sömürü için bir ulusun soykırımını gündeme getiren ve onun kültürünü eritmeyi planlayan, baskıyı yönetim aracı olarak kurumlaştıran yöneticilerin, diktatörlerin söylediklerine güven duymak, bir noktada onların yaptıklarına ortak olmak demektir. Böyle bir durumda bulunan uluslararası kuruluşların demokratlıkları, insan hak ve temel özgürlüklerine saygınlığı gerçekten tartışma konusu olur.

Bizim görevimiz gerçekleri dile getirmektir. Getirdik. Herşeyi açık açık kurullarda ve kişiler huzurunda açıklamaya çalıştık.

Sizlerin bu durumda gerekeni yapacağınıza inanıyorum. Bir hukukçu olarak, Kürdistan'lı bir kişi olarak, Kürt halkına yapılan baskıyı Diyarbakır cezaevlerinde yapılan baskı ve işkenceleri sizlere iletmekte ve Türkiye Cumhuriyeti devletinden şikayetçi olmak hakkımdır.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Türkiye Cumhuriyeti Devleti lozan antlaşmasını,insan hakları evrensel beyannamesini,Helsinki konfrans metnini imzalamış ve bu hükümlere uymaya taahhüt etmiş bir devlettir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının dibacesinde,ilgili maddelerinde; anayasanın temel ilkelerinin ,insan hakları evrensel beyannemesindeki ve uluslar arası konfranslarda saptanan ilkeler doğrultusunda ve bu ilkelere sadık kalınarak düzenlendiği belirtilmektedir. Devletin tüm yetkililere her fırsatta, İnsan Hakları Evrensel bildirgesine ve uluslararası konfranslarda saptanan ilkelere sadık olduklarını belirlemekten geri durmamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti Devletine hayatiyet kazandıran ve Kürdistanı dört parçaya bölen Lozan antlaşmasının 39.uncu maddesinde şöyle denmektedir:

> "Türk hükümeti;hiç bir Türk tebaasına ister hususi,ister ticari ilişkilerinde,ister dini konularda serbestçe dilin tehdit ve yasağına dair hususi bir kanun ve emirname çıkarmıyacağını taahhüt eder".

Ayni anlaşmanın 38.inci maddesi de şöyledir:

> "Türkiye Cumhuriyeti menşe,milliyet,dil,ırk tefriki yapmaksızın Türkiye sınırları dahilindeki oturmakta olan tüm vatandaşlara hak ve özgürlüklerini tam anlamıyla koruyabilmek hakkını vereceğini taahhüt eder".

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin de onayladığı, imzaladığı ve anayasasının dibacesine aldığı İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ'ni 18.inci maddesi,Halkların kendi dil ve kültürlerinin geliştirilmesi konusunda,Dünya kültürünün gelişip zenginleşmesi açısından hiç bir tahdit konulamıyacağını açıkça vurgulamaktadır.

Ayrıca HELSİNKİ konfrans metninde bu hususlar yer almıştır.Başbakan SÜLEYMAN DEMİREL tarafından imzalanan,meçlisçe olumlu bulunan ve tüm gelen hükümetler tarafından bu hükümlerin geçerliliği belirtilen ve uyulmasına taahhüt edilen konfrans metnin de:

> "Katılan devletlerin yüksek temsilcileri aşağıdaki hususları resmen kabul etmişlerdi.
>
> -Katılan Devletler,ırk,cinsiyet,dil,din ayrımı gözetmeksizin herkes için düşünce,vicdan,din,inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterirler...
>
> -Ülkelerinde ulusal azınlıklar bulunan katılan devletler bu azınlıklardan olan kişilere yasa önünde eşitlik hakkını tanırlar.Bu kişilere insan haklarından ve temel özgürlüklerinden etkin olarak tümüyle yararlanmak olanağı sağlarlar ve bu biçimde, bu alandaki haklarını korurlar.
>
> -Uluslararası azınlıklar veya bölgesel kültürler. Katılan devletler ulusal azınlıkların ve bölgesel kültürlerin aralarındaki çeşitli kültür alanlarındaki işbirliğine yapabileceği katkıyı kabul ederek,bu türlü azınlık ve kültürlerin ülkelerinde bulunması durumunda,bu katkıyı,üyelerinin yasal çıkarlarını gözönünde tutarak kolaylaştırmak niyetindedir.
>
> -Katılan devletler,halkların haklarının eşitliğine ve kaderlerini kendileri saptamaları haklarına,her zaman Birleşmiş Milletler Antlaşmasının amaçları ve ilkelerine saygı gösterirler.
>
> -Halkların haklarının eşitliği ve kaderlerini kendilerinin saptamaları ilkesi uyarınca,bütün halklar,dışardan bir karışma olmaksızın,istedikleri zaman istedikleri biçimde,iç v dış siyasi statülerini saptama ve siyasa,ekonomik ve sosyal ve kültürelgelişmelirini diledikleri gibi sürdürme hakkına her zaman sahiptirler.
>
> -Katılan devletler,gerek kendi aralarında ve gerek bütün devletlerle dostluk ilişkilerinin gelişmesi için,halkların haklarının eşitliği ve kendi kaderlerini kendilerinin saptaması ilkesine evrensel saygının ve bu ilkeyi etkin biçimde kullanmalarının önemini bir kez daha doğrularlar.Herhangi biçimde olursa olsun aykırı davranışlarının ortadan kladırılmasını anımsatırlar ".

İnsan hakları Evrensel bildirgesinde,uluslararası antlaşma ve Konfrans metinlerinde belirtilen bu hükümlere, imza koyan devletler uymayı taahhüt etmişlerdir.Türkiye Devletide bu devletler arasındadır. Bu kurallara uymayan devletlerin dünya kamusu önünde teşhiri yeterli değildir.Taahhüdünü yerine getirmesi için zorlanması gerekir.Israr eden devletin Birleşmiş milletlerce yargılanması ve cezalındırması,bu bildirge ve anlaşmalara imza koyan diğer devletlerin görevidir. Bu onlar için bir sorumluluktur.Bu görevin yerine getirilmemesi durumunda,bu konumda bulunan devletlerin de anlaşma hükürlerine aykırı davranışları ve insan haklarını zedelediği konumu ortaya çıkar.

Türkiye Devletince, Kürt halkının tüm siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel haklarının gaspedildiği açık bilinen bir konudur. Çıkarılan"Mecburi İskan yasası" ile Kürt halkı evinden, yurdundan uzaklaştırılmıştır.İller yasasına eklenen bir madde ile tüm kürt şehir ve köylerinin adları değiştirilmiştir.Çıkarılan Nufus Sicil yasası (Kürt'lerin çocuklarına kendi örf ve adetlerine göre

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TÜSTAV

kürtçe ad koyması yasaklanmıştır. Kürtlerin resmi dairelerde resmi başvurularında kürtçe dilini kullanmaları yasaklanmıtrı. Ancak giderek bu kural sertleştirilmiş ve resmi başvuruda bulunmayan,sadece istişari olarak resmi dairelere başvurarak bilgi almak isteyenlerin,bu işlemlerini sürdürürken, memurla kürtçe konuşmalarıda yasalanmıştır.Son çıkarılan 16/7/1982 tarih ve 7130-1299 sayılı talimat uyarınca bu kural daha da boyutlandırılmış ve şiddetlendirilmiştir. Konuşanların cezalandırılması yanında,kamu haklarının da tamamen ortadan kaldırılacağıda hüküm altına alınmıştır.Kürtçe gazete, dergi çıkarmak yasaklandığı gibi,özel toplantılarda halka kürtçe hitap etmekte menedilmiştir.Kürt dilini, Kürt tarihini araştırmak ve bu ad kullanarak bilimsel incelemeye girmekte suç kabul edilmiştir.Vrneğin, İSMAİL BEŞİKÇİ ismindeki sosyoloğ KÜRT HALKININ SOSYO EKONOMİK yapısını araştırma konusu yaptı diye yargılanmış ve cezalandırılmıştır vu bu adam halen zindandadır, Diğer yandan kürt halkının kendi örf ve adetine göre hareket etmesi, kendi öz ulusal giysisini giymesi,kendi müziğini söylemesi ve dinlemesi,lokantasına, işyerine kürtçe ad koyması ve malının kürtçe renklamını yapması da cezai hükümlere bağlanmıştır.

Bunun yanında,kürt dil ve kültürünü geliştiren, kürt halkının demokratik isteklerini dile getiren,devleti ve hükümetleri eleştirenler,örgüt kurarak veya bireysel faaliyetlerle bu davranışlara muhalefet edenlerin yargılanmaları,zindanlara alınmaları dışında,kendilerine,tarihte esi az görülen işkence ve baskı da yapılmaktadır ve bunlar imha edilmektedir. Ayrıca,Kürt halkının kültür ve dilinin asimilesinin proğramlaştırılması yanında, bu halka, ulusal istekte bulunmaması ve bu konuda muhalefet yapmaması için Hitler'in yahudilere, İsrail'in Filistinlilere yaptığı gibi Kürt halkına baskı uygulanmakta ve bunların günlük yaşamları kan ve irinle yoğrulmaktadır.Cuntanın gelişi ile Kürt halkının soy kırımı gündeme gelmiş ve yüzlerce demokrat ve ilerici insanların katledilmesi yanında,yüzlerce binlerce köylüde öldürülmüş veya sakat bırakılmıştır.

Türkiye Devleti İnsan hakları evrensel bildirgesine, uluslararası anlaşmalara ve konfrans metinlerinde yer alan hükümlere aykırı davranış içindedir. Bunları ihlal etmiştir ve halen ihlal etmektedir. İnsan hakları tamamen zedelenmiştir.Bu durum çok iyi bilinmektedir ve ibraz ettiğimiz belgelerde bunu doğrulamaktadır.Birleşmiş Milletler cemiyetinin üyesi devletlerin,yukarıda belirlediğimiz anlaşmaya imza koyan devletlerin bu konuya eğilmeleri ve gerekeni yapmaları gerekir.Teşkilatınızında bu konuda gerekeni yapması yine bu anlaşma hükümleri gereğidir. Aksi takdirde insan haklarına karşı görülen bu saygısızlığı onaylama durumu ortaya çıkarki, bu da insan hakları açısından üzücü olur.

Türkiye devleti cunta öncesi ve cunta sonrası tüm dönemlerde Kürt halkı üzerindeki bu uygulamaları devamlı olarak Dünya kamusundan, uluslararası kuruluşlardan gizlemeye çalışmıştır. Gizlemekteki amacı açıktır.Taahhüt ettiği kurallar açısından imza koyduğu uluslararası anlaşmalar uyarınca,İnsan haklarına aykırı bu davranışlarından dolayı sorumlu tutulacağını,Kürt halkının ulusal sorunun,uluslaraarası düzeydè tartışma konusu yapılacağını bilmektedir. Ve bu nedenle bu gün Kürdistanda yaptığı uygulamayı gizli sürdürmektedir ve bilgi alınmasını engellemektedir.Bu konuda bilgi sunanları da merhametsizce cezalandırmaktadır.

Sayın Başkan ve Üyeler;

Ben hazırladığım bu metinde belirlediğim olayları yaşamış ve bilen bir avukatım.Gördüklerimi ve yaşadıklarımı kısmen sizlere açıkladım. Delil olarak sunduğum " DIYARBAKIRDA İŞKENCE isimli kitapta, Dıyarbakır soruşturma merkezlerindeki işkenceyi,cezaevlerindeki yaşam koşullarını ve uygulanan vahşet ve barbarlığı geniş-çe-izah etmişim. Ayrıca mahkemelerdeki usulsüzlükleri, adalet adına yapılan adaletsizlikleride sergilemişimdir. İstendiği takdirde heyetinizin huzurunda da bunları anlatmaya hazırım.

Türkiye Cumhuriyeti devleti, devlet olarak,insan haklarına karşı büyük bir saygısızlık içindedir,Kürt halkı açısından insan haklarını tamamen ortadan kaldırmıştır.Bu davranışı itibarıyla yargılanması gerekir.

Bugün sadece Dıyarbakır Askeri cezaevinde üç bin beş yüze yakın tutuklu kişi vardır. Tüm Kürdistan illerinde on bine yakın kişi zindanlardadır.Bunların hayatları tehlike içindedir.Bunların hayatlarının güvence altına alınması gerekir.Diğer yandan Kürt köylüsüne, işçisine,esnafına ve aydın insanlarına yapılan baskının durdurulması ve kendilerine insanca yaşam hakkının sağlanması da insanlık gereğidir. Bu halkın uluslararası kuruluşlara bu konuda güveni vardır.

Saygılarımla...

Avukat Serafettin KAYA
Dıyarbakır Barosu Avukatlarından
Halen F.Almanyada İlticacı

DİLEKÇE EKİ

İddia ve olaylarla ilgili
belgeleri içeren 6 adet dosya
(Belgelerin listesi dilekçeye eklenmiş
ve ayrıca ayni liste dosyalara bağlanmıştır)

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

/ ULUSAL SORUN BÜROSU

TBKP
FAC Bölge komitesine:

Ulusal sorun bürosunun konseptidir.

Değerli yoldaşlar ülkemizin en temel ve yakıcı sorunlarından biri olan ulusal sorun çerçevesinde kürt sorunu,ülkenin sosyal,ekonomik,politik ve kültürel yaşamında çok uzun bir zaman sorun alarak bü güne kadar süre geldi.Kürt sorunu sonunu göremediğimiz bir süre daha devam edecektir.
Ülkemiz ve halklarımızın gelişimi önemli ölçüde bu sorunun çözümüne bağlıdır.Bunun içindirki halkımızın sorunu olan ve geleceğimiz rol-oynıyan ulusal sorun ,partimizin çözümü için çalışması gereken bir sorundur.

TBKP için FAC I.Konferansında oluşturulmasına karar verdiğimiz ulusal sorun bürosu: Ülkemizde çözümü gerekli olan,yaşadığımız batı Avrupa ülkelerinde kürt göçmenlerin sorunlarının çözümü için aşağıdaki perspektifle faaliyet yürütmeyi gerekli görmektedir.

I. TBKP F.Almanya örgütümüz,diğer batı avrupa ülkelerinde yaşıyan üyelerimizinde katılacağı,gündemini sonradan oluşturacağımız genişletilmiş bir toplantı örgütlemek gerek.
Bu toplantıya katılmasında yarar gördüğümüz organ ve üyelerin niteliği söyle olmalıdır:

a-MK plenum kararında belirtiği gibi ulusal sorun politikamızın olgunlaştırmasına ve daha belirginleştirmesine hizmet eder.
b- Parti politikamız ve ülkenin toplumsal sorunları içinde kürt sorunun yerinin belirginleştirmek.
c-demokrasi mücadelesinde bu önemli sorunun partinin gündemindeki yerinin tartışılması,bir bütün olarak parti gündemine koyabilmek için tartışmaları derinleştirmek.
d-Kürt sorunu cevresinde ilişki ve ileriye yönelik batı avrupa ülkelerinde desteğini kazanabileceğimiz,etiyebileceğimiz,ilişkilerimizi sağlamamız gereken örgüt,kişi,kuruluş,uluslararası kuruluşların bu sorun etrafında duyarlılığını artırmak için arayış tartışmasını başlatmak.
e-Batı Avrupa ülkelerinde kürt sorunu özelinde kadro oluşturmak.
f-MK düzeyinde ulusal sorun sorumluluğunda,ideolojik,örgütsel, yığınla ilgili üyelerimiz, kürt sorununa ilgisi olanlar,kürt ve diğer ulusal azınlıklardan üyelerimiz, partide ulusal sorun konusunda çalışmış veya çalışmakta olan yoldaşların katılımıyla yaz tatilene girmeden toplantıyı örgütlemekte yarar var.
6-7 mayıs toplantısında bunun kararının alınması görevlilerin belirlenmesi lazım.

2- Parti içine yönelik konsept:
Ulusal sorun hemen bir bütün olarak parti aparatımız içinde bilince çıkmamıştır. Programdaki yeri net bilinmiyor. Bu durum parti faaliyetimizde kürt sorunu konusunda ilgisizlik biçiminde kendini gösteriyor. Hatta yoldaşlarımız arasında kuşku duyan,kürtlerin ulusal haklarına(eşit veya özgür bir devlet istemine) karşı açık çıkmayan kendini farklı şekillerde gösteren kimi tavır alanlarımız oluyor.Bu durumun giderimmesine çalışmak gerek.Bunun için program,tüzük ve genelgelerin anlaşılabilmesi için çaba sarfetmek özellikle yetkili organ ve sorunun bilincinde olanlara düşüyor. Bu anlamda √ Eğitimlerde

a-Merkezilerde ulusal sorun verilmeli
b-Yerel düzeyde eğitim ve seminerler yapmak (örgütlerimizin bölgelere dağılımını gözönünde bulundurarak eğitimler kasetlere
o

TÜRKİYE SOSYAL ARAŞTIRMALAR VAKFI

okuna bilinir.

c-Açık oturum,paneller,tartışma toplantıları vd. düzenlemek.

d-İleriye yönelik kürt dilinde yazım kadrosu oluşturmayı hedeflemek.Sorunun çözümünün uzun süreçeğini göz önünde bulundurarak FAC ve diğer avrupa ülkelerinde çalışacak kadrolar oluşturmak.

e-Kürt ve diğer ulusal azınlıklardan üyelerimizin potansiyelini açığa çıkartmak.

3-FAC'de dışa dönük:

a- Kürt dilinde radyo ve tv yayınlarını yaygınlaştırmak, diğer yabancı uluslardan göçmenlere verilen süre ve kapsamda yayın hakkını desteklemek.

b- Anadil kürtçe dilinde eğitim çabalarına destek olmak.

c- Diğer batı avrupa ülkelerinde bu anlamda faaliyet yürütenlerle ilişki kurmak, kazanımlarımızı ülkeye yansıtmak.

d- Kürt örgütleriyle yerel düzeyde ilişkilerimizin düzeyini ortaya çıkarmak, zaaflarımızı tesbit etmek.
her düzeyde sol ve kürt örgütleriyle uyumlu çalışma ortamı yaratmak için çaba sarfetmek.
örneğin: özel durumlarına göre yerel örgütlerimizin tek tek sorunları etrafında tartışma toplantıları ve diğer örgütlerle ortak toplantılar yapmak.

e- F.Almanyada kürt sorunu çevresinde ülkenin rejimini etkiliyen eylem, etkinlik,girişimlere destek olmak.

f- F.Almanyada kürtlere yönelik eğitim yapan kuruluşlar ve olanakları araştırmak, var olanlarla örgütün ilişki kurmasını sağlamak.Diğer ülkelerde bu amaçla çalışan kuruluşlarla ilişki kurmak.

g- Kürt ulusal gelenek ve göreneklerinin ,dilinin geliştirilmesini desteklemek.

h- Newroz geleneğinin yaşatılmasını sağlamak.

i

i- Bölge komitesinin kullanabileceği bir arşiv oluşturmak.

4- Gerek şimdiye kadar ve gerekse bundan sonraki büronun giderlerinin bölge komitesinin karşılaması ve bunu karara bağlamak.
uzun vadede giderlerin başka olanaklarla sağlanmısını gündemde tutmak.

Büro çalışmaları üye ve sempatizanlarımızın katkılarına açıktır.
kürt sorununun parti basınında daha geniş yer alması için çalışmak.

Eleştiri ve öneriler çalışmalarımıza birer katkıdır., yazılı yapılmasını diliyoruz.

Utku Savaş

TÜRKİYE SOSYAL TARİHİ ARAŞTIRMA VAKFI

TBKP FAC Bölge komitesinin yürütme komitesine

Konu:TBKP FAC bölge komitesi ulusal sorun bürosunun 14-21 mart 89 Kürt halkıyla dayanışma haftası değerlendirmesi.

Politik büromuzun Kürt halkıyla dayanışma haftası kararı ve bu karar doğrultusunda faaliyetimiz,ülkemizde demokrasi mücadelesine hizmet etti.Kürt halkının varlığının tanınması onun ulusal temsilcilerinin politik alanda kendilerini yasal olarak temsil edebilmeleri ülkemizde demokrasinin olmazsa,olmaz nedenlerinden biridir.Bu anlamda,Kürt halkının demokratik hakları için yürüttüğü mücadelesine ,dayanışma anlamı da 14-21 Mart dayanışma haftamız, partimiz açısından atılan küçük ama önemli bir adım oldu.

Bu eylemimizle Kürt sorunu,bir bütün olmasada genel anlamda parti örgütleremizin gündemine girdi.

İnsan hakları,demokratik hak ve özgürlükler bağlamında ulusal sorun ülkemizin en yakıcı sorunlarından biridir. Gündemimizdeki yeri sorunun özelliğine bağlidır.

Dayanışma haftasında parti örgütlerimiz :Açık oturumlar,bilgilendirme toplantıları,uyarı nöbeti,afiş,bildiri gibiçeşitli etkinlikler gösterdiler.Elimize en son yetişen bilgilere göre üyelerimizin ilgilerinin yüksek olduğu,bütün parti örgütlerimizin harekete geçtikleri söylenemez. Açık oturumlarda parti k mliğimizle ulusal sorun politikamızı Bizim dışımızdaki insanlarla canlı tartışma olanağı bulduk.Diğer solun politikamızı anlamaları için açık tartışma olanaklarından yararlanmak gerek.

Ulusal sorun konusunda FAC ve batı Avrupa alanında önümüzdeki dönemde Kürt göçmenlerin sorunları,insan hakları ve demokrasi bağlamında kamu oyunun duyarlılığından nasıl yararlanılacağı,bu anlamda Kürt aydın ve örgütleri ile ilişkilerimizi geliştirmek,potansiyelimizi ve olanaklarımızı ortaya çikaracak politikamızın olgunlaşmasına katkı yapacak b.Avrupa capında bir toplantı öneriyoruz.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Genişletilmiş toplantıya katılması gerekenler; Örgütleme, ideolojik,diyalok veişbirliği,dayanışma vegöçmen sorunlarıyla ilgili kimse, mali ve teknik sorumlu yoldaşlar olmalı.
F. Almanyada bu konuda duyarlı üyelerimiz(eyaletlerde ulusal-sorun ilgili iş yürütecekler dahil) kürt yoldaşlarımız. diğer batı avrupa ülkelerinden almanyadaki katılım doğrultusunda üyelerimizin katılımında yarar vardır.

Bahis konusu toplantı batı avrupa politik faaliyet tezlerimiz sonuçlanmadan yapılmalı.
Bunun için uygun zaman mayıs ayının 1 veya 2. hafta sonudur.
Önümüzdeki sene newroz kutlamalarına FAC ın üç yerinde yapmak gerek,şimdiden büyük salonları tutmak lazım.

UTKU SAVAŞ

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

TEVGERA RIZGARiYA KURDİSTAN
(Kürdistan Kurtuluş Hareketi)
(TEVGER)

TEMEL SİYASİ GÖRÜŞLER VE PROGRAM HEDEFLERİ

Ülkemiz Kürdistan, 1639 Kasr-i Şirin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı ve İran imparatorlukları arasında bölünmüş olarak kaldı. Kürdistan halkı bu iki despot devlet tarafından ağır biçimde sömürüldü ve ezildi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu haritası değiştiğinde, Osmanlı egemenliğindeki Kürdistan bölümü, sınırları emperyalistlerin çıkar ve çabalarına uygun biçimde çizilen bölge devletleri arasında yeniden bölündü.

Halkımız, iki yüzyıla yakın süredir ki, ağır zulme ve sömürüye, ulusal boyunduruğa karşı ülkenin dört bir yanında ayaklanıyor, sayısız kurbanlar veriyor. Ancak bu direnişler her keresinde gerici, zorba bölge devletlerinin ve emperyalistlerin çabalarıyla yenilgiye uğradılar. Kürt halkı günümüze kadar bölünmüş ve tutsak olarak kaldı. Ülkemiz, yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynakları bakımından dünyanın sayılı zengin ülkelerinden biri olmasına karşılık, halkımız derin bir yoksulluk ve toplumsal gerilik içindedir. Bu kaynaklar sözkonusu devletler ve onların emperyalist efendileri tarafından en ağır bir biçimde sömürülüyor. Bu nedenle, Kürdistan parçalı bir sömürge haline gelmiş, ekonomik ve toplumsal gelişme baltalanmıştır.

Kürt ulusu, tarih boyunca uğradığı sayısız saldırı, istila ve talana karşı inatla direnmesini bildi ve sayısız direniş hareketleri örgütledi. Zamanla bu direnişler, özgürlük ve bağımsızlık hareketlerine dönüştüler. 1805'te A. Paşa Baban Süleymaniye'de, 1814'te Muhamed Paşa Revanduz'da, 1842-46 arasında Bedirhanlar Cizre'de ve 1855'te Yezdan Şer Hakkari'de direndiler. Daha sonra Kürt halkı, Şeyh Ubeydullah Nehri'nin liderliğinde İran ve Osmanlı imparatorluklarına karşı büyük bir direnişi gerçekleştirdi. 1918 yılında Şeyh Mahmut Berzenci liderliğinde İngiltere sömürgeciliğine karşı da Irak Kürdistanı'nda direnildi. 1946'da Gazi Muhamed yönetiminde Mahabat Kürt Cumhurieyeti kuruldu. Mahabat Kürt Cumhuriyeti, İran sömürgecileri tarafından ABD ve İngiltere'nin aktif desteği ile 1947'de yıkıldı. Türkiye Cumhuriyeti egemenliği altındaki Kürdistan parçasında, 1920 Koçgiri ayaklanmasından sonra, Şeyh Sait liderliğinde ulusal direniş hareketi 1925 yılında Piran'da başladı. Bunu, İhsan Nuri Paşa liderliğindeki 1926-30 Ağrı ve Seyit Rıza liderliğindeki 1937-38 Dersim direnişleri izledi. Güney Kürdistan'da 1961 yılında Mustafa Barzani liderliğinde yeniden direniş başladı. Bu direniş, 1970'de bir otonomi antlaşması ile sonuçlandı. Irak ile İran sömürgeci devletleri arasında imzalanan Cezayir antlaşmasından sonra, hareket büyük bir yenilgiye uğradı.

Günümüzde, Kürdistan'ın hiç bir parçasında Kürt halkı ulusal demokratik haklara sahip değildir. Kendi dilini özgürce kullanmasına, kültürünü geliştirmesine bile olanak tanınmıyor. Halkımızın ulusal ve demokratik nitelikte her türlü hak istemi, sömürgeci devletlerin her biri tarafından ağır suç sayılıyor ve terör uygulamasına yol açıyor. Sömürgeci güçler, halkımızı yok sayıyor, onun ulusal kişiliğini, kültürünü yok etmek, onu eritip ortadan kaldırmak için her türlü zor ve hile yöntemlerine baş vuruyorlar.

Ne var ki, ülkemizi parçalayan, halkımızı zincire vuran düşmanların tüm bu çabaları, geniş bir ülkede yaşayan ve sayıca yirmi beş milyonu aşan halkımızın kurtuluş azmini yok edemedi, aksine ulusal kurtuluş mücadelesi son yıllarda giderek kitleselleşti ve günden güne gelişmektedir. İran ve Irak egemenliği altındaki Kürdistan parçalarında güçlü bir partizan savaşı yer alıyor. Halkımız, ulusal direnişini ezmek isteyen güçlü, modern orduları püskürtüyor. Suriye'nin egemenliği altındaki Kürdistan parçasında halkımız ulusal demokratik hakları uğruna mücadele yürütüyor. Türkiye'nin egemenliğindeki Kürdistan parçasında ise sömürgeci rejimin tüm baskı ve zorbalığına rağmen ulusal hareket hızlı bir gelişme gösteriyor. Bu nedenledir ki, sözkonusu sömürgeci devletler büyük bir telaş içindedirler. Onlar, geçmişte olduğu gibi bugün de halkımızın mücadelesine karşı sıkı bir işbirliği içindedirler. Sömürgeci Türk devletinin zorba Bağdat rejimi ile anlaşarak

TÜRKİYE GÖÇMEN KÜLTÜR ARAŞTIRMA VAKFI

partizan hareketini ezmek amacıyla ordusunu Irak Kürdistanı'na sokması bu işbirliğinin hangi boyutlara vardığını gösteriyor.

NATO ve bu saldırgan pakt içinde özelikle ABD emperyalizmi, Kürdistan'da gelişen ulusal kurtuluş mücadelesinden büyük ölçüde tedirgindir ve Ortadoğu'daki çıkarlarını sarsacağı endişesiyle, onun ezilmesi için bölgedeki gerici rejimlere, özellikle de sömürgeci Türk devletine büyük destek sağlıyor.

Ancak, düşmanın gücü ve azgınlığı ne olursa olsun, halkımız kurtuluş mücadelesini zafere ulaştırmakta kararlıdır ve hiç kuşkusuz bunu başaracaktır. Ülkemizi kurtarmak, yoksulluğa ve zulme son vermek, ileri ve insanca bir yaşam kurmak için mücadeleden başka yol yoktur.

Halkımızın kurtuluşu en başta onun öz güçleri ile, bu zorlu mücadelenin gerektirdiği çabayı, özveriyi göstermekle, yurtsever güçler arasında sıkı bir birlik sağlamakla mümkündür. Yurtsever güçlerin birliği, kitleleri mücadele alanına çekmenin ve düşmanın oyunlarını boşa çıkarmanın temel bir koşuludur. Bu amacla bir araya gelerek **TEVGERA RIZGARİYA KURDİSTAN**'ı oluşturan örgütlerimiz, Kürdistan'ın Türkiye devleti tarafından sömürgeleştirilmiş parçası üzerindeki sömürgeci boyunduruğu kırmayı, ülkeden emperyalizmi kovmayı ve bağımsız demokratik bir cumhuriyeti kurmayı amaç edinmişlerdir.

Örgütlerimizin bugünkü aşamada üzerinde birleştikleri program, ulusal demokratik devrim programıdır. Devrimci ve yurtsever güçlere düşen görev, öncelikle sömürgeci boyunduruğu kırmak, ulusal baskıya ve zulme son vermek, ulusal ekonomi ve kültürü gelişme yoluna sokmak, bununla ve bir toprak devrimi ile Kürdistan'da hala şu veya bu ölçüde varlığını sürdüren feodal-aşiretçi ekonomik ve toplumsal ilişkileri ve bundan kaynaklanan sömürü ve baskıyı tümüyle tasfiye ederek, toplumu demokratikleştirmektir. Toplumun devrimci dönüşümünün sürdürülmesi için öncelikle ulusal demokratik devrimin başarılması gerekir.

Emperyalizmin ve bölgedeki gerici zorba devletlerin çıkarlarına uygun olarak parçalanmış olan Kürdistan'ı bölen sınırlar, ülkemizin coğrafi, ekonomik ve toplumsal birliğini, halkımızın gelişimini engelleyen yapay ve zoraki sınırlardır. Halkımız bu sınırları tanımadı, tanımayacak. Biz, koşulları ve halkın çıkarlarını göz önünde tutarak ülkenin birliği için çaba göstereceğiz.

Sömürgeci ve emperyalist güçlerin ülkemizi gönül rızası ile, kansız ve savaşsız terk etmeyecekleri açıktır. Onlar, bu güne kadar halkımızın ulusal ve demokratik nitelikte her türlü istemine, baskı ve sömürüye karşı her türden tepkisine terör ve zorbalıkla cevap verdiler; bugün de halkımızın direnişini boğmak için ordu ve polis gücünü seferber etmişlerdir. Buna karşı halkımızın da, silahlı mücadele dahil, zora başvurması zorunlu ve meşru hakkıdır. Hatta öylesi bir mücadele olmadan halkımızın kurtuluşunun gerçekleşmeyeceğine inaniyoruz. Devrimci ve yurtsever örgütleri, geniş halk yığınlarını ulusal kurtuluş mücadelesinin büyük özveri ve çaba isteyen bu zor dönemlerine hazırlamak temel görevlerimizdir. **TEVGER**, zafere ulaşmak için, politik mücadele temel alınarak tüm devrimci demokratik mücadele biçim ve araçlarını, koşullara uygun olarak tek tek veya bir arada, uyumlu biçimde kullanacaktır.

TEVGER, Kürdistan'ın diğer parçalarında halkımızın yürüttüğü ulusal kurtuluş mücadelesini destekleyecek, bu parçalardaki ulusal demokratik güçlerle sıkı dayanışma ve işbirliği içinde olacak; bu dayanışma ve işbirliğinin koşullara uygun biçimlerini yaratmaya çalışacaktır.

TEVGER, Türkiye demokrasi güçleriyle ortak paydalarda dayanışma ve işbirliği içinde olacak, emperyalizme, faşizme ve sömürgeci burjuvazinin egemenliğine karşı, ayrı bağımsız devlet kurma hakkı dahil Kürt ulusunun kendi kaderini tayin hakkını içerecek bir ittifak güdecek; bu dayanışma, işbirliği ve ittifak politikasının koşullara uygun biçimini yaratmaya çalışacaktır.

Bu amaçla bir araya gelerek oluşturduğumuz **TEVGERA RIZGARİYA KÜRDİSTAN (TEVGER)**, aşağıdaki temel program hedeflerini benimsemiştir ve bu hedeflere varmak için mücadele eder.

Tevgera Rızgariya Kürdistan, bu ortak mücadele ilkelerini ve ortak amaçları benimseyen tüm yurtsever, devrimci ve demokratik örgütlere, grup ve kişilere açıktır. Halkımızı yüzyıllardır süren boyunduruktan, ülkemizi gerilikten kurtarmak ve insan

TÜRKİYE SOSYALİST ARŞİV VAKFI

onuruna yaraşır yeni bir yaşam kurmak için birleşelim. Zafere giden yolu kısaltmak için, halkın derin acılarını ve yoksulluğunu bir an önce sona erdirmek için birleşelim.

Kurtuluşumuz birliğe bağlıdır.

Siyasi hedefler:

- Türk sömürgeciliğinin ve yerli işbirlikçilerinin egemenliğine son vermek ve bağımsız Kürdistan Demokratik Cumhuriyeti'ni kurmak;

- Ulusal demokratik güçlerden oluşan geçici demokratik bir hükümet kurmak ve Kürdisatan Demokratik Cumhuriyeti'nin anayasasını hazırlamak;

- Yasama yetkisini, genel, eşit, gizli ve tek dereceli seçimle oluşturulan Kürdistan Ulusal Meclisi'ne; yürüteme yetkisini, bu meclis tarafından kurulan Halk Hükümeti'ne vermek; yargı yetkisini kullanmak üzere bağımsız demokratik yargı organlarını oluşturmak;

- Yerel yöneticilerin seçiminin ve görevlerine son verilmesinin halk tarafından yapılmasını sağlamak;

- 18 yaşını dolduran her kese seçme, 21 yaşını dolduran herkese seçilme hakkını tanımak;

- Herkese düşünce, söz, basın, örgütlenme, toplantı ve gösteri hak ve özgürlüklerini tanımak; ırkçılığı ve faşizmi yasaklamak;

- Kürdistan'daki ulusal azınlıklar (Arap, Ermeni, Çerkez, Süryani ve diğer halklar) üzerindeki her türlü ulusal baskıya son vermek; bunlarla birlikte Türk ve Azeri azınlıklarının ulusal demokratik haklarını güvence altına almak; dil ve kültürlerini özgürce geliştirmeleri için gerekli olanaklar sağlamak; çoğunluk oldukları yerlerde bölgesel özerklik tanımak;

- Dinsel ve mezhepsel her türlü baskı ve ayrıcalığa son vermek; laiklik ilkesine uygun olarak herkese tam bir inanç özgürlüğünü tanımak;

- Kadınlar üzerindeki her türlü baskıya son vermek; kadın ve erkek hak eşitliğini sağlamak;

- Cumhuriyetin ve devrimin kazanımlarını savunma ve koruma görevini, hükümetin yönetimindeki Halk Ordusu'na ve Halk Milisi'ne vermek;

Ekonomik ve sosyal politika:

- Emperyalistlere, sömürgecilere ve yerli işbirlikçilerine ait tüm işletme ve tesisleri; ormanları, madenleri, göl, akarsu ve benzeri doğal zenginlikleri; enerji kaynaklarını; bankaları, sigorta şirketlerini, dış ticareti; radyo-TV, PTT, Demir Yolları, Kara Yolları ve benzeri toplum hayatı bakımından temel önem taşıyan işletmeleri kamulaştırmak;

Ağır sanayii başta olamak üzere ulusal ekonomiyi kurmak ve geliştirmek; küçük sanayii ve ticareti korumak;

Ülke ekonomisi için gerekli olduğu ölçüde, ulusal çıkarlara ve karşılıklı yarara dayalı olarak dış kaynaklardan yararlanmak;

- Bir toprak devrimi ile topraksız ve az topraklı köylülere bedelsiz toprak dağıtmak; devrimden yana çıkan büyük toprak sahiplerinin durumunu göz önüne almak, işbirlikçi toprak sahiplerinin topraklarına ve diğer tüm üretim araçlarına el koymak;

-Kürdistan'da tarım ve hayvancılığın gelişmesi ve modernleşmesi için örnek devlet çiftliklerini kurmak, köylü üreticileri kooperatifler için de örgütlenmeye teşvik etmek, kredi, teknik donanım ve diğer tedbirlerle desteklemek.

Yoksul ve orta köylülerin, küçük esnaf ve zanaatçıların, ortadan kaldırılacak olan devlet kurumlarına, bankalara; toprak ağalarına ve tefecilere olan borçlarını iptal etmek; yoksul halk kesimlerinin ağır vergi yüklerini kaldırmak ve tüm çalışanları korumayı esas alan adil bir vergi sistemi getirmek;

- Çalışma hayatının her alanında sekiz saatlik iş gününü geçerli kılmak; tüm çalışanlara genel ve siyasi grevi, toplu sözleşmeyi, işçilerin iş yeri yönetimine katılmasını içeren sendikal haklar tanımak;

Lokavtı yasaklamak;

Eşit işe eşit ücret uygulamasını getirmek;

Kadın ve çocuk emeğini koruyucu önlemler almak;

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Tüm sağlık hizmetlerini sosyalleştirmek ve çalışanlar için parasız hale getirmek;
Yaşlı, sakat, dul ve yetimleri devletin bakım ve güvencesi altına almak;
İşsizliği yok etmek için gerekli önlemleri almak;
Halkın konut sorununu çözmek;

Eğitim ve Kültür Politikası:

- Kürtçeyi resmi dil haline getirmek;
- Irkçı şoven asimlasiyoncu eğitim sistemine son vermek; ulusal demokratik bir eğitim sistemi kurmak, zorunlu temel eğitimi gerçekleştirmek; gençlerin ve yetişkinlerin eğitimi için köklü tedbirleri almak; eğitimi tümüyle parasız hale getirmek; Kürdistan'da ulusal kültürün, bilim ve tekniğin gelişip serpilmesi için gerekli önlemleri almak;

Dış Politika:

- Bağımsız ve bağlantısız bir dış politika gütmek; Kürdistan'daki yabancı üsleri kaldırmak;
Emperyalizmin savaş kışkırtıcı politikasına, silahlanma yarışına, sömürgeciliğe, faşizme ve ırk ayrımına ve diğer her türden gericiliğe karşı dünya barış, demokrasi ve sosyalizm güçleri ile, ulusal kurtulu hareketleriyle dostluk ve dayanışma içinde olmak.

KUK-SE (Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları- Sosyalist Eğilim)
PARHEZ (Kürdistan Yurtseser Güç Partisi)
PDK-RN (Kürdistan Demokrat Partisi-Ulusal Örgütü)
PPKK (Kürdistan Öncü İşçi Partisi)
PSKT (Türkiye Kürdistanı sosyalist Partisi)
ŞK (Kürdistan Devrimcileri)
YSK (Yekitiya Sosyalist a Kurdistan)

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Münster, den 15.03.1989

An alle Kolleginnen und Kollegen der Parteien

Betr: Einladung zu unserer Veranstaltung am Donnerstag, den 23.03.1989 mit Herrn Cahit Kaplan im internationalen Zentrum " Brücke", Wilmergasse 4 in Münster.

Thema: DIE SITUATION DER KURDEN

Referent: CAHIT KAPLAN

Um 19 Uhr 30

Wir möchten Sie besonders herzlich zu dieser Veranstaltung einladen, weil die Ausländerfrage immer wichtiger wird. Gerade Herr Cahit Kaplan macht sich die Mühe, in die Brücke zu kommen, um über die Heimatlosigkeit der Kurden — nicht nur in der Türkei — zu berichten. Wir glauben, es wäre sehr nützlich, wenn Sie kommen würden, weil der Anlaß ganz besondere ist: nämlich das sehr wichtige traditionelle Fest gegen die Unterdrückung " Newroz " .

Mit freundlichen Gruß

Die Veranstalter:

Die Brücke und die Solidaritätskomitee mit dem kurdischen Volk

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

WDR

Westdeutscher Rundfunk Köln
Anstalt des öffentlichen Rechts

Appellhofplatz 1
Postfach 101950
5000 Köln 1
Telefon (0221) 2201 · Durchwahl 220-
Telegramme: WDR Köln
Telefax: 2204800
Telex: 8882575

Herrn Orhan Durmuş
Rathausplatz 2
4540 Lengerich

Ihr Zeichen und Tag

Köln, 21.03.89

Unser Zeichen Ba/st 57

Sayin Orhan Durmuş,
14.03.89 tarihli mektubunuzu aldik. Size bir müjde: WDR, 6 Nisan gününden itibaren Dortmund radyosunun Kürtçe yayinini Kuzey Ren Vestfalya eyaleti düzeyinde yayinlamaya başlayacak. Bizim yayinin çiktigi dalgada, saat 22.20'de dinliyebilirsiniz.
Bilgilerinize sunar, işlerinizde başarilar dileriz.

WESTDEUTSCHER RUNDFUNK
Türkçe Servisi y.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Gesetzlicher Vertreter des Westdeutschen Rundfunks Köln ist der Intendant. Der Westdeutsche Rundfunk Köln kann auch von zwei vom Intendanten bevollmächtigten Personen vertreten werden. Auskünfte über den Umfang der Vollmachten erteilt der Justitiar des Westdeutschen Rundfunks Köln.
Konten: Postscheck-Kto. Köln, (BLZ 370 100 50) Konto-Nr. 5690-502, Deutsche Bank AG Köln, (BLZ 370 700 60) Konto-Nr. 136/6004, Dresdner Bank AG Köln, (BLZ 370 800 40) Konto-Nr. 9 784 469, Westdeutsche Genossenschafts-Zentralbank e. g. Köln, (BLZ 370 600 00) Konto-Nr. 323 408.
Alle Zuschriften sind ausschließlich an den Westdeutschen Rundfunk und nicht an Einzelpersonen zu richten.

TOPLANTIYA DAVET 03.06.89

Değerli yoldaşlar,

Politik Büro'nun önerisi üzerine Federal Almanya'dan ve Avrupa'nın değişik ülkelerinden katılacak yoldaşlarımızla aşağıdaki gündem üzerinde yürütülecek bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya semtinizden isimlerini önerdiğimiz ya da sizin uygun gördüğünüz yoldaşların katılımı sağlanmalıdır.

Toplantının Gündemi:

- **14-21 Mart 89 Nevroz kampanyası dolayısıyle yapılan çalışmaların toplu değerlendirilmesi,**
- **Önümüzdeki bir yıl içinde (Nevroz 1990'a kadar) Kürt ulusal sorununa ilişkin yürütülecek faaliyetlerin görüşülmesi, yapılacak işlerin planlanması.**

Toplantı tarihi ve adresi şöyledir:

17-18 Haziran 1989, Saat 11.oo

Kürt ulusal sorununa ilişkin yürüteceğimiz faaliyetlerin geliştirilmesi ve zenginleştirilmesine konuya ilgi duyan yoldaşlarımızın katılımını sağlayıp, katkıda bulunacağınıza inanıyor, selamlarımızı iletiyoruz.

BÖLGE KOMİTESİ

Toplantıya katılmasını önereceğimiz isimler:

.....
.....
.....
.....
.....

Sizin uygun gördüğünüz isimler :.....

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

1- 14-21 Mart 1989 Nevroz kampanyası dolayısıyla yapılan çalışmaların toplu değerlendirilmesi

2- Önümüzdeki bir yıl içinde (Nevroz 1990'a kadar) Kürt ulusal sorununa ilişkin yürütülecek faaliyetlerin görüşülmesi yapılacak işlerin planlanması

17/18 Haziran saat 11'de

PB yapıyor.

~~Avrupa~~-
Norveç - İsmet Kaya
Fransa - Fevzi Karadeniz
İsviçre - Necati-Necmettin
Hollanda - Kemal Yıldız
Belçika - Bahri Güneş

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

17-18 Haziran Saat 11⁰⁰

Stapenhorst Str. 20
4300 Essen / Altenessen
Tel: 0201 - 35957

Refiqçim.

3-4. Hazıran tarihinde Kürt Sorunu (Newroz) ile ilgili toplantı için Erol ile konuşup soyet bu tarihte olmasada BAYK. bilgilerini FAC. BK. ne bağlı örgütlerimize indirirken Bizim önerilerimiz aşağıda sıralanan isimlerdir birde sen de kendi deyaylerinden yola çıkarak toplam FAC. için .15 civarında kala. çalış şekilde önerilerini aşağıya indir.

. Önerilerimiz:

Kölnden Reza Bilan
Wuppertalden: Yılmaz Özgür
Hannoverden: Remzi Yeşilyurt ve Naci Genç
(Bunlardan birde olabilir)
Ulm olan Alişan Akbulut
D. dorftan Hamdi
Oberhausenden Burhan ve Nurcihan
Enmerichten Zinar dag. Selami Şahin Y. Telci
Nöt: Stutgart ve Münihten de birer arkadaşın katılmasını sağlan lazım.

Bu isimleri senin de önereceklerini ayrıca telefonla aramak lazım.

İBRAHİM

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI
TÜSTAV

DAVET ÇIKARTILAN ŞEHİRLER

Aschefenburg
Wiesbaden
Köln
Wuppertal
Hannover
Ulm
Düsseldorf
Oberhausen
Emmerich
Oldenburg
München
Recklinghausen

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Deutsche Kommunistische Partei

DKP

Parteivorstand

Proletarischer Internationalismus – friedliche Koexistenz – Nichteinmischung

PROLETARYA ENTERNASYONALİZMİ NE DEMEKTİR? 1

BARIŞ İÇİNDE YANYANA YAŞAMA NE DEMEKTİR? 2

İÇ İŞLERİNE KARIŞMAMA SORUNU ÜZERİNE. 3

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TÜSTAV

Türkische Übersetzung

Eine Artikelfolge von Georg Polikeit
Chefredakteur der UZ

PROLETARYA ENTERNASYONALİZMİ NE DEMEKTİR ?

Sovyetler Birliği, Küba, Viyetnam ve diğer sosyalist ülkelerin Asya ve Afrika'daki devrimci hükümetlere veya dünyanın diğer bölgelerindeki anti-emperyalist kurtuluş hareketlerine ve devrimci güçlere yaptıkları yardımlar diğer ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesini çiğniyor mu ? Komünistler bu tür eylemleri proletarya enternasyonalizmi temel ilkesine dayanarak savunuyorlar. Peki bu, barış içinde yanyana yaşama ilkeleriyle bağdaşır mı? Bu tür sorular, sürekli UZ gazetesine ve Alman Komünist Partisi üyelerine yöneltilmektedir.

ABD emperyalizminin propagandacıları, özellikle şu günlerde, Sovyetler Birliğini dünyadaki tüm devrimci sarsıntıların sorumlusu olarak gösterip sosyalist ülkelerin, diğer ülkelerdeki halk güçlerinin devrimci kurtuluş savaşlarıyla her türlü dayanışmalarını "uluslararası terörü" destekleme şeklinde karalamaya çabalıyorlar. Bu nedenle üç bölümlü bir makale dizisi halinde "Proletarya Enternasyonalizmi", "Barış içinde yanyana yaşama" ve "Diğer ülkelerin iç işlerine karışmama" kavramları üzerinde marksist görüşü ana hatlarıyla işleyip aralarındaki bağı açıklamak istiyoruz.

Proletarya Enternasyonalizmi, devrimci işçi hareketin dünya görüşü ve politikasının temel ilkelerindendir. Onun temeli nesnel gerçeklikte yatar, yani sermayenin uluslararası alanda etkide bulunması sonucu işçi sınıfının kapitalist sömürüye karşı savaşımının da zorunlu olarak aynı şekilde uluslararası karekter taşıması gerçeğinde yatar.

Karl Marks ve Friedrich Engels bunu daha "Komünist Manifestosunda" ortaya koyarak temel düşünceyi dünyaca tanınan şu biçimde dile getirdiler. "Tüm ülkelerin proleterleri birleşiniz!"

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

SOVYETLER BİRLİĞİNDEN DAHA ESKİ BİR DÜŞÜNCE

Görüldüğü gibi proletarya enternasyonalizmi, tüm ülkelerin işçilerinin ortak varlık ve savaşım koşullarının, ortak sınıf çıkarları ve amaçlarının ifadesidir. Bundan, başta komünistler olmak üzere işçi hareketinin devrimci güçlerinin, kapitalizmin egemenlik ve sömürüsüne karşı ulusal ve sosyal kurtuluş savaşlarında emekçilerin uluslararası dayanışmasını düzenli geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla çalışmaları sonucu çıkar. Dostça ve gönüllü birlikte çalışma, karşılıklı yardım ve dayanışma işçi hareketi eylemlerinin uluslararası koordinesi - bundan hem tek tek savaşım eylemlerinin (örneğin grevlerin), hem de barışın güvence altına alınması ve nihayet sermayenin egemenliğinin aşılması ve sosyalizmi kurma gibi temel ortak amaçlar uğruna verilen savaşımın koordinesi anlaşılmalıdır, - bu düşünceden kaynaklanmaktadır.

Anlaşıldığı üzere proletarya enternasyonalizmi düşüncesi, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerin varlığından çok daha eskidir. Proleterya enternasyonalizmi işçi hareketi, devrimci sosyalizm ve Marksizm ile birlikte doğmuştur.

Eğer, işçi sınıfının sermayeye karşı ortak sınıfsal çıkarlar temelinde savaşımının uluslararası birliği ilkesi, sınıf savaşımı pratiğinde kapitalizmin tüm dünyaya egemen olduğu bir dönemde doğruluğunu kanıtladıysa, elbette bu ilke Rusya işçi sınıfının 1917'de dünyanın ilk sosyalist devrimini yapıp, politik erki ele geçirmeyi başarmasından sonra ne yanlış duruma düşmüş ne de geçerliliğini yitirmiştir.

Bugün, ikinci dünya savaşından sonra bir dizi sosyalist ülkenin kurulmasından sonra da, tüm ülkelerin işçilerinin ortak sınıf çıkarları vardır: Barışın güvence altına alınması, sömürgeciliğin yok edilmesi, kapitalist sömürünün dünya ölçeğinde aşılması. Sosyalist ülkelerin ve kapitalist ülkeler de içinde olmak üzere, dünyanın diğer kesimlerinin işçi sınıfı, bugün de bu amaçların ortak savaşımla gerçekleştirilmesinden yanadır, bugün de ortak sınıf düşmanıyla, uluslararası sermayeyle, emperyalizmle karşı karşıyadır. Çünkü bu ortak düşman hala kapitalist ve bağımlı ülkelerin işçilerini sömürmektedir ve aynı zamanda daha önce yitirdiği konumlarını yeniden kazanmaya, yani sosyalizmi "geri atmaya" çabalamaktadır.

Bundan dolayı sosyalist ve kapitalist ülkelerin işçi sınıfları ve devrimci güçleri arasındaki karşılıklı dayanışma zorunluluğu da sürmektedir.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Anti komünist propaganda, "Moskova'nın "ajanları", para ve asker aracılığıyla heryerde "parmağı olduğunu" ve yabancı ülkelere "dünya devrimini" ihraç etmek istediği yalanını yayarak, proletarya enternasyonalizmi düşüncesini çarpıtmaktadır. Bu yalanların ortak çıkarlar yararına karşılıklı yardım ve destek anlamına gelen maraksist proletarya enternasyonalizmi fikir ve pratiğiyle hiç bir ilgisi yoktur.

ORTAK SAVAŞIMA EN ÖNEMLİ KATKI

Sosyalist devletlerin proletarya enternasyonalizmi, birincil olarak, diğer ülkelerdeki devrimci güçlere maddi, mali veya askeri yardım yapma şeklinde oluşmaz. Sosyalist ülkeler işçi sınıfının, uluslararası işçi hareketinin kapitalizme karşı ortak savaşımına yaptığı en önemli katkı, işçi sınıfının politik erki ele geçirmiş olduğu bu ülkelerde sosyalist toplumun somut kurulmasıdır. Sosyalizm kuruculuğu ne denli ilerler ve sosyalist toplum düzeninin politik, sosyal, ekonomik ve ahlaksal alanlardaki üstünlüğü pratikte ne denli ortaya çıkarsa dünyanın diğer kesimlerindeki işçi ve devrimci güçlerin savaşımı da o denli kolaylaşır. Sosyalist yalnızca varlıklar ve başarılı gelişmeleri, sermayenin dü8yanın diğer kesimindeki egemenliğini sarsmaktadır. Bu ilişki ters yönde de işleyebilir. Yani sosyalist ülkelerdeki yanlış gelişmeler veya sıkıntılar kapitalist dünyadaki işçi sınıfı ve devrimci güçlerin savaşımlarını olumsuz yönde etkiler.

DAYANIŞMA MI "DEVRİM İHRACI" MI ?

Kuşkusuz bu proletarya enternasyonalizmi anlayışı, sosyalist ülkeler işçi sınıfı, diğer ülkelerin işçi ve devrimci kurtuluş hareketlerine somut politik, ideolojik, maddi ve hatta askeri yardım yapmaz anlamına gelmiyor. Örneğin kapitalist dünyanın diktatörlerce yönetilen ülkelerindeki politik tutukluların serbest bırakılmaları için açılan kampanyalar bu tür dayanışmaya girer. Veya sosyalist ülkelerin Güney Afrika ırkçı terör rejimine karşı olduğu gibi, sömürgeci baskılara karşı politik ve diplomatik eylemleri de böyle bir dayanışmadır. Fakat Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerin, örneğin Viyetnam kurtuluş savaşında yaptıkları geniş kapsamlı politik, ekonomik ve askeri yardımlar da proletarya enternasyonalizmi ilkesine uygundur.

Ancak, şu noktayı gözönünde tutmak gerekir. Sosyalist ülkelerin yaptıkları bu yardımların komünizmin düşmanlarının öne sürdükleri gib

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

başka ülkelerde "devrimi kışkırtmak" veya "devrim ihraç etmek" ile hiç bir ilgisi yoktur

"ISMARLAMA" DEVRİM OLMAZ

Marksisiler, sosyalizmin utkuya vardığı ülkelerden, diğer ülkelere "devrim ihracı" düşüncesine her zaman karşı çıkmışlardır. Bunun ana nedeni, tarihten çıkarılan tüm deneyimlerin gösterdiği ve Lenin'in de dile getirdiği gibi, devrimlerin ne "ısmarlamayla" ne de "sözleşmeyle" yapılamayacağıdır. Devrimler "ancak, milyonlarca ve milyonlarca insanın artık eskisi gibi yaşanamıyacağı sonucuna varmalarıyla başlar."

"Devrim ihracı" fikri marksizmin özüne ters düşer. Çünkü, marksist teorinin tarih anlayışı halk yığınlarının insanlık tarihinde belirleyici rolü oynadıklarından yola çıkar ve bu nedenle toplumsal ilişkilerin devrimci değiştirilmesini bir takım "yüce önderler" veya "seçkin" insanların oluşturacakları gizli örgütler tarafından ya da dışardan değil, ancak halk yığınlarının kendi eylemleriyle gerçekleştirilebilecek bir şey olarak görür. Bir ülkede devrimci durum yapay olarak yaratılamaz.

Devrimci devirmenin dışarıdan yapay şekilde yapılmasının olanaklı olmadığını savunan bu düşünce, kapitalist egemenliğin, halkların kurtuluş savaşıyla aşıldığı ve ülkenin iç güçlerine dayanan devrimci dönüşümler sürecinin başladığı yerlerde, diğer ülkelerin ve bu arada sosyalit ülkelerin de işçi sınıflarının devrimci kurtuluş hareketine, politik dayanışma eylemlerinin yanısıra, anlaşmalara uygun maddi yardım da yapmalarını yatsımaz. (Örneğin Batı Avrupa'daki Vietnam ile dayanışma hareketi yardımın her iki biçimini de yapmıştır.)

"Devrim ihracı" olanağının yatsınması aynı zamanda kesinlikle uluslararası sermayenin her türlü "karşı devrim ihracına" karşı savaşımla bağlanmalıdır. Çünki gerçekte sınıf savaşımını uluslararası çapta yürüten ve halkların emperyalist egemenliğe karşı devrimci kurtuluş savaşlarını engellemeye, devrimci gelişmeleri baskı altına almaya, veya devrimci gelişmeleri geriletmeye çalışanlar kapitalizmin iktidar merkezleridir. Devrimci başarıları korumak için uluslararası işçi sınıfının ortak direnci, kapitalizmin bu uluslararası alandaki çabalarına karşı durmalıdır.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

GÜNÜMÜZDE EN ÖNEMLİ İÇERİK: ORTAK BARIŞ MÜCADELESİ

Günümüz dünya ortamında, proletarya enternasyonalizminin en önemli somut politik içeriğinin, barışın korunması ve güvencesinin sağlanması için ortak mücadele olduğu, özellikle vurgulanmalıdır. Çünki, barışın korunması ve emperyalistlerin tezgahlayabilecekleri yerel veya dünya ölçeğindeki askeri çatışmaların engellenmesi, bugün kapitalist ve sosyalist ülkeler işçi sınıflarının başta gelen temel yaşamsal çıkarlarıdır. Sosyalizmin ekonomik, politik, kültürel ve fikirsel yönden daha da gelişip, ilerlemesi için barışa gereksinmesi vardır. Barış için savaşım aynı zamanda kapitalist ülkelerdeki iç çatışmaların da ana sorunu haline geldi. Bu nedenle örneğin SBKP kongrelerinin barış programlarında dile getirildiği gibi, sosyalist ülkelerin barış politikası hem kapitalist, hem de sosyalist ülkeler işçi sınıflarının ortak çıkarlarına uygundur. Bu anlamda, barış politikası, proletarya enternasyonalizminin somut dile gelişidir.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

BARIŞ İÇİNDE YANYANA YAŞAMA NE DEMEKTİR ?

Barış içinde yanyana yaşamafikri ve politikası, proletarya enternasyonalizmi fikrinden oldukça yenidir. Barış içinde yanyana yaşama fikri ve politikası, ancak, proletarya devriminin aynı anda tüm veya hemen hemen tüm kapitalist ülkelerde utkuya ulaşacağını varsayan görüşün, kapitalizmin tek tek ülkelerde eşitsiz gelişimi nedeniyle gerçekçi olmadığının anlaşılması ve sosyalizmin ilkin yalnızca bir veya birkaç ülkede utkuya ulaşması gerçekçi bir yol olarak ortaya çıkınca geliştirilebildi.

Bundan dolayı barış içinde yanyana yaşama fikri özellikle Lenin tarafından, oktobr devriminin Rusya'da utkuya varmasıyla, sosyalist devrimin gerçekleştiği ülkenin dört tarafını çeviren kapitalist dünyayla ilişkilerinin nasıl düzenleneceği sorusu gündeme geldiğinde geliştirildi.

BARIŞ İÇİNDE YANYANA YAŞAMA POLİTİKASI KAPİTALİZME VARLIĞINI SÜRDÜRMESİ İÇİN GÜVENCE VERMEZ!

Demekki barış içinde yanyana yaşama fikri yalnızca Oktobr 1917'de başlayan dünya ölçüsünde kapitalizmden sosyalizme geçiş çağında ortaya çıkan değişik toplumsal düzenli devletler arası ilişkilerle ilgilidir.

Lenin'in düşüncelerine dayanan komünistler sürekli bu tarihsel geçiş döneminde sosyalist ve kapitalist devletlerin barış içinde yanyana yaşamalarının olanaklı ve zorunlu olduğunu savundular. Bu nedenle değişik toplumsal düzenli devletlerin barış içinde yanyana yaşamaları için mücadele, Oktobr devriminden bu yana Sovyetler Birliği'nin ve daha sonra diğer sosyalist ülkelerin dış politikalarının temel ilkesi oldu.

Doğaldır ki, karşıt toplumsal düzenli devletlerin barış içinde yanyana yaşamaları salt sosyalist ülkelerin buna hazır olmalarına ve bunu istemelerine bağlı değildir. Emperyalizm, yani uluslararası sermaye de sosyalist ülkelerin varlığını kabul etmeye ve onlarla barışçı ilişkiler kurmaya zorlanmalıdır.

Aynı şekilde, barış içinde yanyana yaşama ilkesi herkesce tanınıp ona bağlı kalınsa da, tek tek ülkelerde olsun, dünya ölçeğinde olsun sermaye ile işçi sınıfı arasındaki sınıf mücadelesini ortadan kaldırmaz. Çünki, sınıf mücadelesi karşıt sınıflara bölünmüş bir dünyada nesnel ortadan kaldırılamayacak ve yasal bir gerçekliktir.

Bu nedenle Lenin her zaman kapitalist devletlerle sosyalist devlet-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

lerin barış içinde yanyana yaşamasının o anda var olan durumun devamı, kapitalizmin varlığını sürdürmesi için bir güvence, veya kapitalizmle sosyalizm arasında "dünyanın paylaşılması" anlamına gelemeyeceğini belirtti.

Barış içinde yanyana yaşama devrim yasağı değildir. O, her halkın kendi yazgısını belirleme hakkına uygun olarak kendi toplumsal ve devletsel düzenini kurup biçimlendirme, onu devrimci yoldan değiştirme hakkını ortadan kaldırmaz.

. ÇATIŞMADA SAVAŞ VE ŞİDDETE BAŞVURMAMAK

Söz konusu olan artık sosyalist ve kapitalist devletler şeklinde karşı karşıya gelmiş olan, karşıt sınıfsal güç ve toplumsal düzenlerin arasındaki çatışmanın bu devletler arasında büyük tahribatlara yol açan savaşlar biçiminde değil, herşeyden önce ekonomik yarışma ile düşünce ve dünya görüşlerinin mücadelesi biçiminde yürütülmesidir.

Barış içinde yanyana yaşama fikrinin yaşama geçmesi kendiliğinden gerçekleşmez, sosyalist devletlerin bu ilkelere bağlı kalacaklarını tek taraflı açıklamalarıyla da olmaz. Çünki, Lenin'in bilimsel olarak kanıtladığı gibi, günümüz kapitalizmi yani emperyalizm, doğası gereği saldırgandır. Gerekli ve olanaklı gördüğünde kâr ve egemenlik çıkarlarını silah zoruyla dayatmak, bu toplumsal düzenin iç yasallıklarının gereğidir. Bir yanda sosyalizm "devrim ihracına" ilkesel nedenlerle karşı çıkarken öte yanda emperyalizmin "karşı devrim ihraç" etme çabaları bu toplum düzeninin doğasından kaynaklanır.

Bu nedenle sosyalist ve kapitalist devletlerin barış içinde yanyana yaşama ilkesi emperyalizmin saldırgan eğilimlerine karşı mücadele ederek geçerli kılınmalıdır. Bu mücadelenin içeriği, emperyalizmi silah zoruna başvurmaktan veya bununla tehdit etmekten, diğer ülkelere karşı askersel müdahalelere girişmekten alıkoymaktır.

Bu çerçevede, kapitalist ve sosyalist devletler arasında kısmi çözümler, sınırlı anlaşmalar ve politik ödünler, eğer barışın korunmasına halkın çıkarlarına uygunsa olanaklıdır ve bu uğurda çabalamaya değer. Sosyalist ülkeler değişik toplumsal düzenli devletlerin barış içinde yanyana yaşamasını kalıcılaştırmak için karşılıklı çıkara dayalı ekonomik, bilimsel, kültürel ve diğer toplumsal ilişkiler kurmaya çaba sarfediyorlar. Ancak, bütün bunlar hiçbir şekilde dünya görüşleri ve fikirler arasında da barış içinde yanyana yaşama, yani karşıt sınıf çıkar ve

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

konumlarının bulandırılıp silinmesi anlamına gelmez.

KOLLEKTİF SAVUNMA HAKKI ÜZERİNE

Görüldüğü gibi değişik toplumsal düzenli devletlerin barış içinde yanyana yaşamaları ilkesini geçerli kılma mücadelesi genel olarak, işçi sınıfının ve bağlaşığı olan halk ve barış güçlerinin emperyalizme karşı uluslararası sınıf mücadelesinin belirleyici ve vazgeçilmez bir parçasıdır.

Barış içinde yanyana yaşama ilkesi değişik veya karşıt toplumsal düzenli devletler arası ilişkiler için geçerlidir.

Öte yandan bu ilke aynı, sosyalist toplumsal düzenli ülkelerin aralarındaki ilişkileri belirlemek için yeterli olamaz. Çünki, bu devletleri barış içinde yanyana yaşama zorunluluğundan çok daha fazla şeyler birbirine bağlamaktadır. Sosyalist ülkelerin amaçları ortaktır. Hepsinin ortak çıkarı emperyalizme karşı sosyalizmin korunmasını gerektiriyor, hepsi ortak toplumsal ve politik temellere dayanıyorlar ve ortak dünya görüşüne ve teoriye sahipler.

Sosyalist devletlerin, özellikle sosyalizme yönelen anti-emperyalist devletlerle olan ilişkileri de salt barış içinde yanyana yaşama zorunluluğuna dayanmaz. Bu ilişkiler sosyalist veya anti-emperyalist konumların korunmaları ve başarıyla daha da geliştirilmeleri amacı ile belirlenmektedir. Bundan dolayı bu ülkeler arası ilişkiler barış içinde yanyana yaşama ilkesini aşar ve anti emperyalist dayanışma, sınıf dayanışması, karşılıklı yardım ve destek, proletarya enternasyonalizmi fikri ışığında belirlenebilir ve belirlenmelidir. Böylece bu tür devletler arasında, karşıt toplumsal düzenli devletler arası ilişkiden daha yüksek düzeyde ilişkiler ortaya çıkmaktadır.

Sosyalist ve sosyalizme yönelen anti emperyalist devletlerin proletarya enternasyonalizmine uygun karşılıklı yardım ve savunma eylemleri bunlara katılan ülkelerin bağımsızlık ve kendi yazgılarını belirleme haklarını özgürce kullanmaları koşuluyla karşılıklı veya ortak savunma anlaşmaları çerçevesinde yapılıyorsa, bu eylemler barış içinde yanyana yaşama ilkesine ters düşmez.

Üstelik, bilindiği gibi yalnızca sosyalist ülkeler arasında geçerli devletler arası ilişki kurallarını içermeyen Birleşmiş Milletler Anabelgesi de devletlerin kollektif savunma hakkını tanımaktadır.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

İÇ İŞLERİNE KARIŞMAMA SORUNU ÜZERİNE

İç işlerine karışmama kavramı bugün, geçerli demokratik devletlerarası hukukunun en önemli ilkelerinden biridir. (Birleşmiş Milletler Ana Belgesi Madde 2\ Bu ilke, her devlete başka bir devletin sorumluluğundaki işlere karışmayı yasaklar.

İç işlerine karışmama ana ilkesi bütün devletlerin egemenliği ve eşitliği ilkesinden doğmuştur ve devletlerarası hukukun diğer ilkeleriyle de sıkı sıkıya bağlıdır; toprak bütünlüğü, sınırların ihlal edilmemesi ve şiddet yasağı ilkeleri gibi.

Burdan çıkan sonuç şudur: İç işlerine karışmama ilkesi tek başına ele alınamaz, öteki ilkelerle birlikte göz önünde bulundurulmalı bir bütün olarak görülmelidir. Eğer bir devlet diğer bir devletin ve halkın egemenliği veya sınırlarının ihlal edilmemesi ilkesine uymuyor, saygı göstermiyorsa onun, devletlerarası hukuku ihlal eden bir devlet olarak kalkıp da kendisine karşı "iç işlerine karışmama" ana ilkesinin uygulanmasını isteme hakkı olamaz.

Bu, özellikle eğer emperyalist bir devlet başka bir ülke ve halk üzerinde hegemonya kurmuş ve bunu geçen on yılda Vietnam'da olduğu ve bugün Güney Afrikanın Namibia üzerindeki hakimiyeti gibi sürdürmek istiyorsa, o ülkenin "iç işlerine karışmama" ana prensibinden söz etmeye hakkı olamaz.

Vietnam halkının Fransız ve Amerikan emperyalizmine karşı verdiği anti-emperyalist kurtuluş savaşının sosyalist devletlerce desteklenmesi devletlerarası hukukunun "iç işlerine karışmama" ana ilkesine aykırı olamazdı, zira zaten burada emperyalist sömürgeci iktidarın kurulmuş olması ve korunması, emperyalizmin Vietnam halkının iç işlerine devletlerarası hukuka aykırı biçimde karıştığını göstermekteydi. Sovyetlerin ve öteki ülkelerin karşılıklı anlaşma ve dayanışmaya dayanan Vietnam kurtuluş savaşına yardımları Vietnam halkının yabancı müdahalesine karşı, halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesine göre sürdürdüğü savaşımın desteklenmesi anlamındadır.

Yukarıda söylediklerimiz bugün Güney Afrika'nın ırkçı rejimine karşı Namibia'da kurtuluş savaşı veren SWAPO'nun desteklenmesi içinde geçerlidir. Bilindiği gibi bu destek Birleşmiş Milletlerin Namibia ile ilgili kararlarına da uygundur.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

SOMUT DURUMDA UYGULAMAK

Yukarıda saptadıklarımızın aşağı yukarı aynısı Şili halkının CIA'nın yardımıyla yapılan askeri bir darbe sonucu işbaşına gelen Pinochet rejimine karşı sürdürdüğü özgürlük mücadelesinin olduğu gibi dünyanın bir çok başka ülkesinde sürdürülen anti-emperyalist kurtuluş savaşlarının maddi ve politik olarak desteklenmesi için de geçerlidir.

Bu somut örnekler göstermektedir ki "iç işlerine karışmama" ilkesi soyut olarak ele alınamaz. Soyut ilke değil, aksine bu ilkenin kullanılması ve somut politik duruma göre uygulanması tartışmalara neden oluyor.

Bu durum yalnızca devletlerarası hukukun iç işlerine karışmama ilkesi ile ilgili olarak değil, birçok başka soyut hukuk kuralları ile ilgili olarak, her ülkenin kendi hukuk kurallarında da ortaya çıkıyor. Devletlerarası hukukun koyduğu iç işlerine karışma yasağı-her devletin kendi içindeki hukuk kuralları açısından da olduğu gibi kaçınılmaz olarak dünya çapında bir olgu olan sınıf mücadelesi gerçeğini ortadan kaldırmaz. Emperyalizm durmadan kendi saldırılarını ve başka halkların iç işlerine karışmalarını devletlerarası hukuk açısından haklı göstermeye çalışıyor ve bu amaçla çeşitli gerekçeler hazırlıyor.

Emperyalistler ve onların kuklaları, anti-emperyalist kurtuluş hareketlerine yardımı devletlerarası hukuka ve "iç işlere karışmama" ilkesine aykırı olarak göstermeye çalışıyorlar diye Sosyalist devletler, anti-emperyalist kurtuluş savaşlarını desteklemekten ve uluslararası dayanışmayı geliştirmekten vazgeçemezler.

"İç işlerine karışmama" veya karışma sorunu, somut politik durumdan ve varolan sınıf savaşımıyla olan ilişkiden ayrı olarak ele alınamaz. Bu "iç işlerine karışmama" ilkesinin genellikle göreceli ilan edilmesi demek değildir. Ama bir hareket iç işlerine karışma mıdır, değilmidir sorusunun emperyalist devletlerin tekelci kapitalist çevreleri açısından zorunlu olarak başka, söz konusu ülkelerin işçi sınıfları ve anti-emperyalist güçleri açısından ise yine başka türlü cevaplandırılacağı gerçeğinin görülmesidir.

Örneğin, Mozambik'te Portekiz sömürgeciliğine karşı silahlı kurtuluş mücadelesi sürdürmekte iken FRELİMO'ya yollanan para yardımları elbette Portekiz'li sömürgeciler tarafından "onların" iç işlerine "karışmak", onların sömürgesi Mozambik'in işlerine karışmak olarak ilan edildi. Fakat gerçekte bu Mozambik halkının bir kaç yüz yıldır ülkesinin iç işlerine amansızca karışan Portekiz sömürgeciliğine karşı haklı kurtuluş mücadelesine yapılan bir yardımdı.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Emperyalizm var olduğu sürece onun başka ülkelerin iç işlerine karışma çabaları da sürüp gidecektir ve "iç işlerine karışma" politik bir gerçek olarak kalacaktır. Bunu devletlerarası hukuk ilkelerini ilan etmekle önlemeye olanak yoktur. Bunun için bütün sosyalist ve anti-emperyalist güçlerin, emperyalist müdahaleye karşı birleşmeleri gereklidir.

İç işlerine karışmama ilkesinin soyut olarak görülmesinin işi nerelere vardırdığını Fransa, İngiltere ve öteki kapitalist ülkelerin 1936'da İspanyol Cumhuriyetini faşist Franko darbesine karşı yalnız bırakma politikalarında gözlemleyebiliriz.

1936'da "İÇ İŞLERİNE KARIŞMAMA" İSPANYA İÇİN NE ANLAMA GELDİ ?

Naziler "Condor Lejyonu" ve öteki faşist askeri birlikleri, Franko darbesine yardım için İspanya'ya gönderip böylece de kaba bir biçimde İspanya'nın iç işlerine karışırlarken, kendilerine demokrat diyen İngiltere, Fransa ve öteki devletler, İspanyol cumhuriyetçileri bunu rica ettikleri halde yardım etmemişler ve bunu "iç işlerine karışmama" ilkesine uymak olarak nitelendirmişlerdir. Pratikte ise, İspanyol demokratlarına yardım etmemek doğrudan faşistlere yardım anlamına geliyordu, yani yine İspanya'nın iç işlerine karışmak, fakat demokratların değil de darbecilerin yararına ve üstelik "iç işlerine karışmama" ilkesine uymak bahanesiyle!

KENDİ KADERİNİ TAYİN DE DAYANIŞMA GÖSTERMEK

Aksine bir demokrat ve sosyalist için, İspanya cumhuriyetinin savunmasına Avrupa'nın ve Amerika'nın çeşitli ülkelerinden gönderilen gönüllüleri örneğin, dillere destan Thaelmann-Birliği'ni bu durumda iç işlerine karışma olarak görmez. Bu faşist müdahale karşısında haklı bir enternasyonal yardımdı.

Yukarıdaki tarihsel örnek "iç işlerine karışmama" ilkesinin soyut ve o andaki somut politik durumdan ayrı düşünülemiyeceğini göstermektedir.

Bir halkın kendi kaderini tayin etme hakkını gerçekleştirmesine katkıda bulunmak üzere yapılan uluslararası yardım "iç işlerine karışmama" prensibine aykırı düşmez. Çünki bu ilke devletlerarası hukukun diğer ilkelerinden örneğin, her halkın toplumsal düzenini kendisinin belirlemesi hakkından ayrı düşünülemez.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

U L U S A L S O R U N (Milli mesele):

1.) Ulus nedir ?

Ulusal sorun hakkında düşünüp konuşurken ilkin ulus kavramını açıklığa kavuşturmak zorundayız.Ulus, millet gibi terimler sık sık kullanıldığı halde bunlara verilen anlam değişiktir.Ülkemizde MHP'den, CHP'ye kadar bütün burjuva partileri milliyetçiliği savundukları halde, görüşleri bilimsel olmayan, çoğu zaman kendi kendiyle çelişen bir ulus kavramına oturtuyorlar.

Buna bir kaç örnek verelim : Türkeş'in Milli Doktrin - Dokuz Işık (20. baskı) adlı kitabında millet dendiğinde ne anlaşıldığı şöyle tanımlanıyor: "Bize göre Türk Milleti ortak dil, soy, ülkü kültür ve tarih birliği gibi ayırıcı vasıflara haiz, bağımsız olarak birlikte yaşama gururuna varmış insan topluluğudur.Görülüyor ki, millet anlayışımız tabii ve manevi faktörlere dayanmaktadır".(s.41).

Bu tanımda ırkçı anlayış gizlenmeden dile geliyor.Daha sonra "Soy birliği, Türk Milletinin en itici , en önemli faktörüdür", diyerek bu ırkçı anlayış vurgulanıyor.Ancak açıkça ırkçılığı savunmanın getireceği politik zorluklar hesaba katıldığından olacak, Türkeş daha sonra ırkçılığı yumuşatmaya çalışıyor ve şöyle diyor : "Soyculuk anlayışımız antropolojik ırkçılıkla, diğer milletleri küçük gören saldırgan ırkçı anlayışla hiç bir berzerlik göstermez.Dokuz Işıkçı sistem, soy birliğini, antropolojik (Laboratuvar) ırkçılık yerine, ruhi bir prensip, psikolojik bir olay olarak görür.Aslolan aynı soydan gelme, aynı millete mensup olma inancıdır.Kalbinde başka bir ırkın gururunu taşımayan, kendisini samimi olarak Türk hisseden ve Türklüğe adayan herkes Türktür.Türk soy ve milletindendir.Millet anlayışımızın temelinde yatan soyculuk fikri, işte bu çeşit soyculuktur." (A.Türkeş

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Milli Doktrin - Dokuz Işık, 20.Baskı s.42).

Böylece "yüce başbuğ" bir sayfa önce "tabii faktör" olarak saydığı "manevi faktörlerden" ayırdığı soybirliğini de "ruhi bir prensip, psikolojik bir olay" ilan edip, el çabukluğu marifet, işin içinden çıkıyor.

İşte yukarıda değindiğimiz kendi kendisiyle çelişen millet tanımlamalarına bir örnek.

CHP'nin programatik belgelerinde, (örneğin 1976'da CHP 23. Kurultayında kabul edilen programında) sık sık "Türk ulusu" kavramı kullanılmasına rağmen, ulus denildiğinde ne anlaşıldığını açıklayan bir bölüm bulamadık.Anlaşılan bu noktanın bilimsel bir şekilde açıklanmasının "sakıncalı" olduğu, beylik tanımları tekrarlamanın ise belirgin çelişkilere yolaçacağı hissedilmiş ve sorun üstü kapalı geçiştirilmek istenmiş.

Genellikle CHP'ye yakın çevrelerin görüşlerini dile getiren Türk Dil Kurumunun sözlüklerine baktığımızda ulus kavramını şöyle açıklıyor : "Dil, kültür ve ülkü bakımından birlik oluşturan topluluk".(Türkçe sözlük, 6. baskı, s.813).Bu tanımın zayıflığı dil, kültür ve ülkü bakımından birliğin neye dayandığını göstermemesidir.Bu birlik tanrı vergisi midir ? Değişir mi, değişmez mi ? Değişirse nasıl değişir ? Bu sorulara cevap yok.Ayrıca toprak birliği diye bir özellik aranmıyor.Demek ki bu tanıma göre dil, kültür ve ülkü bakımından ortak özellikler taşıyan insanlar dünyanın değişik yerlerine dağılmış da olsalar yine de bir "ulus" sayılacaklar.Üstelik, CHP veya herhangi bir parti Türk Dil Kurumunun bu tanımını kabul etse, Türkiye'de Türk ulusunun yanısıra Kürt ulusunun da varlığını kabul etmek zorunda kalacaktır.Çünkü resmi istatistiklere göre Türkiye'de ana dili Kürtçe olan 2,2 Milyon'dan fazla insan yaşamaktadır.(1965

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Genel Nufus sayımı, nufusun sosyal ve ekonomik nitelikleri, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Ankara 1969, s. 166).(Resmi istatistiklerin Türkiye'deki Kürtlerin gerçek sayısını yansıtmadığını hemen ekleyelim).

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1982 yılında yayınlanmış olan Sosyal Bilgiler kitabında (Orta okul 3. sınıfı için) yine farklı bir millet tanımı var :

"Aynı yurtta yaşayan, aynı dili konuşan, aralarında tarih, kültür ve ülkü birliği bulunan insan topluluğu bir millettir" (sayfa 42) denilerek, Türk Dil Kurumunun üzerinde durduğu "toprak birliği" öğesi de sayılıyor.

Bu saydıklarımızdan apayrı ve onlarla çelişen bir millet kavramı da 1961 Anayasasında yer alıyor.1961 Anayasasının 54. maddesi "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür" diyerek, vatandaşlıkla milliyeti eşitliyor.(Bu madde değişerek cunta anayasasının 66. maddesi oldu).Dil, kültür ve ülkü birliği gibi öğeler aranmıyor.Millet kavramı ile ilgili açık bir şey söylenmemesine rağmen, bu anlayış temelinde milletin "dil, kültür ve ülkü birliğine dayanan insan toplumu" olarak tanımlanamayacağı ortadadır.

Böylece burjuvazinin çeşitli kavramlarının millet kavramını tanımlarken nasıl çelişkiden çelişkiye düştüklerini bir kaç örnekle gördük.

Bu kavram karışıklığı bir rastlantı olmadığı gibi cehaletten de kaynaklanmıyor.Kapitalizmden sosyalizme geçiş çağı olan çağımızda, burjuvazi toplumsal ilerlemenin karşısında bir güç haline geldiği için, onun sınıfsal çıkarları gerçeklere, yani bilime ters düşer.Bu nedenle de özellikle toplumsal olayları bilimsel tezlere dayanarak ele almaz, çarpıtarak ve karmakarışıklığı yansıtmak zorunda kalır.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Burjuvazi tarafından öne sürülen ve yukarıda örneklerini verdiğimiz millet anlayışlarını şöyle özetleyebiliriz :

Burjuvazi, insanların milli duyguları, milli iradeleri, ortak kaderleri, başka milletlerle olan düşmanlıkları, kan birliği, vs. yüzünden şu veya bu millet halinde oluştuğunu iddia eder.Böylece milletin oluşmasının üretim güçlerinin ve üretim ilişkilerinin gelişmesinden (dolayısıyla da sınıf mücadelesinden) bağımsız olduğu görüşünü yayar.Bu görüşe göre, milletler her zaman var olmuştur ve gelecekte de var olacaktır.Yani millet toplumun sınıfsal bölünüşünden bağımsız mutlak bir varlıktır.

Örneğin, Alpaslan Türkeş "Milli Doktrin - Dokuz Işık" kitabının "takdim" bölümüne şöyle başlıyor: "Bugün yeryüzünde amansız bir milletler mücadelesi hüküm sürmektedir.Tetkik edilirse görülür ki, tarihde baştan başa bir milletler mücadelesinden ibarettir". (İstanbul 1976, 20. baskı, s.5 ayrıca s.39).

"Bu şekilde, milleti mutlak bir varlık olarak tanıtmaya çalışan burjuvazi, aynı zamanda milletlerin diğer milletlerden daha üstün olduğu görüşünü de yayar. "Üstün" milletlerin diğer milletleri ezmesini haklı ve doğal göstermeye çalışır.Burjuvazi bununla da kalmayıp "aşağı" milletlerin görevinin "üstün" milletlere kölelik etmek olduğunu ileri sürer.Milleti mutlak bir varlık olarak kabul etmenin doğal uzantısı olan bu görüşler, emperyalizm döneminde ve faşizmin ortaya çıkmasıyla güç kazanır.Köleci toplumlarda köle sahiplerinin ileri sürdükleri, "insanlar doğuştan efendi ve köle olarak iki cins yaratılmışlardır" görüşünden farkı yoktur.(Bilimsel sosyalizmin temel konuları, Münih 1973, s.55).

Gerçekte tarihi incelediğimizde görüyoruz ki, millet ya da ulus dediğimiz insan toplulukları ancak kapitalizmle birlikte ortaya çıkmıştır.Bundan önce bir Türk

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

milletinden veya Alman milletinden sözetmek mümkün değildir.Elbette Türkler, Almanlar, Kürtler, Araplar diye adlandırdığımız insan grupları kapitalizmin ortaya çıkmasından çok önce de vardı, fakat bunlar o dönemlerde bir millet haline gelmiş değillerdi.Değişik boylar, kabileler, aşiretler halinde yaşıyorlardı.Gerçi kapitalizmin ortaya çıkmasından yüz yıllarca önce Türk boylarının veya Arap kabilelerinin, ya da Kürt aşiretlerinin kurdukları devletler vardı.Fakat bunlar millet, ya da ulus temeline dayanmıyorlardı.Kendi kendilerini bir Arap devleti, bir Türk devleti, bir Arap devleti olarak görmüyorlardı.Bu nedenle Tarklerin, Kürtlerin, Yunanlıların eski bir tarihleri vardır, fakat bu Türk milletinin, Arap, Kürt veya Yunan milletlerinin tarihi ile karıştırılmamalıdır. Örneğin, Türk tarihinde çok önemli bir yeri olan Osmanlı Devletini ele alalım.Osmanlılar, köken olarak bir Türk boyu olmalarına rağmen kendilerini Türk olarak görmüyorlardı.Daha doğrusu o dönemde üzerinde durulan Türk olmak, olmamak değil, şu ya da bu boya, aşirete dahil olmak, şu ya da bu Sultana bağlı olmakdı.Osmanlı Devletinin hiç bir resmi yazısında, belgesinde Türk, Türkiye, Türk milleti kavramları geçmez. Bayrak, Osmanlı Bayrağı, devlet Osmanlı devleti, veya Osmanlı Hanedanı diye anılır.Osmanlıların kendilerini Türk olarak kabul etmediklerinin en çarpıcı kanıtlarından biri, Osmanlı İmparatorluğu döneminde "Türk" kelimesinin Cumhuriyet döneminde olduğu gibi onur verici bir sıfat olarak değil, aksine aşağılamak için kullanılmış olmasıdır.

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde (1961 basımı) Türk kelimesinin karşılığı açıklanırken şu bilgiler de var : "... 5. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Türk kelimesi yersiz olarak, 'görgüsüz, anlayışsız' anlamında kullanılmış ve Türkün aklı sonradan gelir, gibi yakışıksız sözler uydurulmuştur" (S. 731)

Daha sonra bu tarihsel gerçeklerin burjuva milliyet-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

çiliğinin tezlerine ters düştüğü farkedilmiş olmalı ki, aynı sözlüğün 1974 ve sonraki baskılarında aktardığımız açıklamanın yer aldığı görülür.

19. Asrın ikinci yarısında yaşamış ünlü vatan şairi Namık Kemal eserlerinde Türk Milletini değil, Osmanlılığı savunurdu.Türk Milleti, Türk Milliyetçiliği kavramları 19. Yüzyılın sonunda, 20. Yüzyılın başında ortaya çıktı.Resmi tarihsel belgelerde Türk ve Türkiye kavramları ancak Kurtuluş Savaşı sonrasında kullanılmaya başlıyor.İlk Osmanlı Anayasasında Türk, Türkiye kavramları yok.Yanlızca devletin resmi dilinin Türkçe olduğu belirleniyor.Daha sonra 1909 ve 1914'de yapılan değişikliklerde de bu durum korunuyor.İlk defa olarak Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen 1921 Anayasasında, Türkiye ve Türkiye Devleti kavramları yer alıyor. Türk Milleti kavramı ise yok.

Bugün millet veya ulus diye adlandırdığımız insan gruplarının oldukça yakın zamanda ortaya çıktığını gösteren diğer bir kanıt "millet" ve "ulus" kelimelerinin eskiden bambaşka bir anlamda kullanılmış olmasıdır.

Eskiden Müslüman ülkelerdeki, Müslüman ahaliye "ahl-al-milla", (Bu daha sonra "Millet" oldu), Müslüman olmayan ahaliye ise, "ahl-al-zemma" deniyordu.(İslam Ansiklopedisi, Cild 8, s.317).Böylece "Millet" kelimesi ilkin etnik bir grubu değil, dinsel bir grubu ifade ediyordu.Örneğin, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan müslümanların tümü anlamında kullanılıyordu.

"Ulus" kelimesinin eski anlamı hakkında ise yine İslam Ansiklopedisinde şu bilgiler var :

"Fakat 'ulus' sözü... kavim veya herhangi bir topluluk değil, yer-memleket manasında idi... kelime ulus

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

telefuzu ile belirli bir arazi içinde yaşayan ahali ile birlikte ifade etmek üzere 'halk' manasını XIII. asırda, Moğollar zamanında almıştır".(İslam Ansiklopedisi, 128. Cild, s.221).

Görüldüğü gibi "ulus" kavramı o dönemlerde belirli bir etnik grubu değil, bir bölge halkını ifade ediyor.

Burjuva ideologlarının iddia ettiklerinin aksine, millet (ulus) denilen toplumsal olgunun ezelden beri var olmadığını, örneğin, bugünkü Türk ulusunu oluşturan etnik grupların 19. Yüzyıl sonuna kadar Türk olup olmamaya önem vermediklerini, o dönemlerde belli bir dinsel gruba, bir aşirete dahil olmanın veya belli bir bölge ahalisinden olmanın daha büyük önem taşımadığını söyledik.

Burjuva ideologlarının millet ile ilgili görüşlerini kısaca eleştirdikten sonra, tarihi materyalizmin ışığında milletin ne olduğunu inceleyelim.

MARKSİZM - LENİNİZMİN MİLLET ANLAYIŞI :

"Millet belirli ana özelliklerin ortak temeli üzerinde tarihsel olarak oluşmuş istikrarlı bir insan topluluğudur.Bu özellikler: ortak bir iktisadi hayat, ortak bir toprak parçası (vatan), ortak bir dil ortak bir kültür ve ortak bir sosyal-psikolojik yapıdır.
İnsanların millet olarak oluşabilmeleri ancak bir iç pazarın ortaya çıktığı, büyük arazilerin sıkı bir iktisadi birim halinde toplandığı, milli bir dilin oluşup edebiyatın geliştiği bir üretim biçimi ile olabilir.
Kapitalizm öncesi toplumlarda yukarıda sayılan karakteristik özelliklerin biri veya bir kaçı eksikti: Millet ancak ekonomide, toprakta, dilde ve manevi kültürel hayatta merkezileşmenin sonucunda, kapitalist devletin doğuşuyla birlikte doğdu ve gelişti.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Bundan önceki toplumlarda görülen boy, kabile, halk, köleci vatandaşlar topluluğu, beylik, imparatorluk gibi insan toplulukları millet değildir.Sosyal değil, biolojik bir katagori olan ırk da millet değildir. Millet kapitalizmden önce var olmadığı gibi, ileride de ebediyen var olmayacaktır.Komünist toplumda tüm sınıfsal ve milli farklılıkların silindiği büyük kardeşlik topluluğunda milletler de ortadan kalkacaktır".
(Bilimsel Sosyalizmin Temel Konuları Münih 1973 s.55)

Yukarıda millet dediğimiz insan topluluğunun ana özelliklerini saydık.Bu özellikleri basit bir üst üste ekleme biçiminde değil, karşılıklı ilişkiler bütünü içinde ele almak gerekir.Saydığımız özelliklerin hepsi birbirini etkilemektedir.Örneğin, ortak bir dilin varlığı, bir yandan ortak kültürü, öte yandan iktisadi hayatı etkiler.Bu karşılıklı etkiler ağı içinde son tahlilde belirleyici olan ortak iktisadi hayattır.

"Tarihde ilk olarak kapitalizmin gelişmesiyle Burjuva Milletleri oluştu.Burjuva milletlerinin ortaya çıkışı feodalizmin çöküş devrine ve kapitalizmin yükselme devrine raslar.Milli devletlerin kurulması da yine bu döneme raslar.Burjuva milletlerin oluşumu kapitalizmin gelişmesine bağlı olduğundan, kapitalizmin yıkılması, burjuva milletlerinin de yok olmasını gerektirecektir.
Burjuva milletlerinin oluşumu hakkında Marks ve Engels "Manifesto" da şöyle yazıyorlar : "Burjuvazi, üretim araçlarının, mülkiyet ve ahalinin dağınıklığını, giderek kaldırır.Ahaliyi biraraya getirir, üretim araçlarını merkezileştirir ve mülkiyeti az ellerde toplar.Bunun zorunlu sonucu siyasi merkezileşme olmuştur.... Değişik çıkarlara, kanunlara, hükümetlere, gümrüklere sahip olan sadece müttefik eyaletler .... bir millet halinde biraraya getirilir".
Aynı konuda Lenin şunları söylüyor: "Kapitalizmin

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

feodalizme karşı nihai zafer dönemi bütün dünyada milli hareketlerle ilişkili olmuştur.Mal üretiminin tam zaferini sağlamak için burjuvazinin iç pazarı ele geçirmesi ve ahalisinin aynı dili konuştuğu, bu dilin gelişmesine ve edebiyatta kök salmasına karşı bütün engellerin yok edildiği siyasal olarak birleşmiş bölgelerin mevcudiyeti gerekir.İşte milli hareketlerin iktisadi temeli budur.... Onun için, her milli hareketin eğilimi modern kapitalizmin bu ihtiyaçlarının en iyi karşılanabileceği milli devletler'in kuruluşunu amaçlar.Derin iktisadi etkenler bu amaca yöneliktir ve dolayısıyla... kapitalist dönem için "tipik" ve normal olan milli devlettir". (Bilimsel Sosyalizmin Temel Konuları Münih 1973 s. 55-56)

Yukarıda "Burjuva Milleti" kapitalist üretim biçiminin bir ürünüdür dedik.Kapitalizm koşullarında doğup gelişen milletlere burjuva milletleri denmesinin sebebi, milletin oluşması süresinin daha baştan egemen sınıfların (burjuvazi), sınıfsal çıkarlarının izlerini taşıdığına işaret etmek içindir.

Burjuva ideologlarının hepside milleti sınıflar üstü bir varlık gibi göstermeye çalışarak sınıf mücadelesinin kapitalizm yıkılmadan sona ermeyeceğini savunan komünistleri milli birliği bozmakla suçluyorlar. Örneğin, A.Türkeş "Dokuz Işık doktrininde ise esas alınan değer Türk Milletidir.Burada ne bir kaç patron, ne de sınıf sözkonusudur.Çünkü Millet, bir ülkü, tarih, kültür ve soy birliğidir.Bunun sınıflara bölünmesi, bunun belirli fertlerin hakimiyetine terk edilmesi mümkün değildir" diyor.(Milli Doktrin, Dokuz Işık, s.41).

Burjuvazinin diğer bir kanadınını çıkarlarını dile getiren CHP Programında ise, "CHP Milliyetçidir... Türk ulusunun üyeleri arasında sosyal özelliklerine göre ayrıcalık gözetmez.Sosyal özelliklerin ulusal

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

birliği veya ülkü ve devlet bütünlüğünü sarsıcı etkenlere dönüştürülmesi yönündeki eğilimlere karşı çıkar", deniyor.(CHP Programı, s.11).

Oysa millet dediğimiz toplumsal olgu kapitalizmin gelişmesi süreci içinde, o sürecin bir yönü olarak ortaya çıktığından ve bu süreç burjuvazinin denetiminde yürütüldüğünden, millet daha baştan burjuvazinin sınıfsal çıkarlarının damgasını taşır.Lenin bu konu da şöyle yazıyor :

"Rus tarihinin ancak yakın çağları için (yaklaşık 17. asırdan itibaren) bütün bu bölgelerin, memleketlerin ve prensliklerin gerçekten biraraya gelmeleri belirleyici oldu.Bu biraraya geliş, pek sayın bay Mihailovski, ne kabileler tarafından ne de onların devamı ve genelleştirmesi olan bir şey tarafından sağlanmadı.Bu biraraya geliş, teker teker bölgeler arasında artan değişim, zamanla güçlenen mal alım satımı, küçük yerel pazarların tek bir bütün Rusya pazarına yoğunlaşmasıyla sağlandı.Bu süreci yönlendiren ve ona egemen olanlar kapitalist tüccarlar olduğundan bu ulusal ilişkilerin yaratılması burjuva ilişkilerinin yaratılmasından başka bir anlama gelmiyordu". (Lenin, Eserler Cild 1, s. 146-147).

Lenin'in bu cümlelerinde millet olgusunun materyalist yöntemle ele alışını görebiliriz.Burada dile gelen ana fikri daha iyi anlayabilmek için bir örnek verelim: Ulusun belirleyici temel özelliklerinden biri de, ortak ulusal dildir demiştik.

Ortak ulusal dilin ortaya çıkışı, gelişmesi, aşiretten aşirete, şehirden şehire, bölgeden bölgeye değişen ağızlar ve diyalekler grubunun bir ulusal dil haline gelmesi, konuşulan dilin yanı sıra, yazı dilinin doğup gelişmesi ile bağlıdır.Yazı dilinin gelişmesi ise bir üretim dalının (basın-yayın) ilerlemesiyle, okur-yazarlığın yaygınlaşmasıyla olmuştur.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TUSTAV

Basın-yayın üretim dalının gelişmesi de kapitalizm koşullarında, kapitalistlerin denetiminde, onların siyasal çıkarlarına hizmet edecek bir şekilde yönlendirilir.Bu nedenle, ulusal dilin oluşması daha baştan sınıflar üstü, sınıf çıkarlarından bağımsız bir süreç değil, burjuvazinin sınıf çıkarlarına bağlı, o çıkarların çerçevesinde olur.Ulusal dilin gelişmesinin hiç de "politikadan" (yani sınıf çatışmalarından) bağımsız bir süreç olmadığını, aksine sınıf çatışmalarından yakından etkilendiğini burjuvazinin değişik kanatlarının dil sorununa doğrudan doğruya el attığı Türkiye'de, örneğin Osmanlıca-Öz Türkçe çatışmalarında izleyebiliriz.

Materyalist anlayışla ortak ulusal kültürü de incelediğimizde benzer sonuçlara varırız.Demek ki burjuva milleti daha oluşurken kapitalistlerin sınıfsal çıkarlarına hizmet edecek gibi biçimlendirilirler.Sınıfsal çelişkiler onların mayasında vardır.

Ulus hakkında bu söylediklerimizi bir tanımla toparlayalım : "Ulus, ekonomik yaşam ortaklığına ve buna bağlı olarak dil, toprak, kültür, bilinç ve psikoloji ortaklığına dayalı bir toplumsal gelişme biçimini oluşturan, uzun ömürlü tarihsel bir insan topluluğudur".
(Lenincilik ve Ulusal sorun, Konuk yayınları, s.27)
(Bu tanımda kullanılan kavramların geniş bir açıklamalarını aynı kitabın 27-47. sayfalarında bulabilirsiniz.Bu bölümün okunmasını tavsiye ederiz).

"Burjuva milleti ve Burjuva Milli Devleti, kapitalist üretim biçiminin ürünüdür.Sınıfsal bir karakteri vardır.Burjuva milleti ve burjuva milli devletinde hakim üretim biçimi kapitalizm, hakim sınıf ise (Müttefikleriyle birlikte) burjuvazidir.Burjuvazi ile işçi sınıfının aynı millete ait olması, çıkarlarının bir , kaderlerinin ortak olması demek değildir.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Bir milletin burjuvazisi, kendi sınıf çıkarları uğruna diğer milletlerin gelişmesini ve milli devletler kurmasını önlemek ister.Bu şekilde en doğal haklarından yoksun bırakılan milletler ve milliyetler ancak sosyalizmin zaferi ile hürriyetlerine tam olarak kavuşabilirler.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş, Sosyalist milletler ve milletlerin kayboluşu :

Burjuva milletleri kapitalizmin çöküşüyle beraber yok olurlar.Fakat bu genel olarak milletlerin yok olması anlamına gelmez.Sosyalist devrimle birlikte burjuva milletleri bir nitelik değişikliğine uğrar ve Sosyalist milletler haline dönüşürler.Çarlık Rusyası tarafından ezilen milletler ancak Sovyet egemenliğinin ve sosyalizmin kurulması ile hürriyetlerine tam olarak kavuşmuş, sosyalist milletlere dönüşmüşlerdir. Sosyalist devrim ve sosyalizmin kuruluşu ile milletlerin sınıfsal karakteri de değişir.
Millet, üretim güçlerinin gelişmesine ve üretim biçimine bağlı tarihsel bir oluşum olduğuna göre, sosyalist milletlerin doğuşu, gelişmesi ve yok olması da yine maddi hayatın genel kanunlarına bağlıdır.Sosyalist devrimle birlikte doğan sosyalist milletler sosyalizmin gelişmesi ile gelişirler ve komünizmin kurulması ile yok olurlar.Dünya üzerindeki milletlerin kaybolması da yine sosyalizmin bütün dünyada zafere ulaşmasına bağlıdır.Kapitalist toplumla sınıfsız toplum arasında geçiş dönemi olan sosyalizm, sosyalist milletlerin doğuşunu ve gelişmesini getirir. Sınıfsız topluma doğru atılan her adım bu milletleri biraz daha biraraya getirir, aralarındaki kaynaşmayı arttırır.
Sosyalizmin amacı milletleri kaynaştırmak, bir bütün haline getirmektir.Bu kaynaşmanın sonucu, milletlerin kaybolmasını, kuruyup gitmesini getirecektir.Fakat bu amacın gerçekleşmesi için önce milletlerin her türlü baskıdan kurtarılması, sosyalist milletler olarak bağımsızlığa kavuşması gereklidir.

TÜSTAV SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Sınıfsız toplumu kurabilmek için önce proletarya diktatörlüğünü kurmak ve proletarya diktatörlüğünün altında bir geçiş dönemi yaşamak gerekir.Milletlerin kaynaşmasını ve yok olmasını sağlamakta aynı şekilde bir geçiş dönemini yaşamayı gerektirir. Milletlere kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkını tanımak işte bu nedenle kaçınılmaz bir görevdir.Bu hakkı tanımayı redetmek sosyalizmin zaferini engellemek demektir.
(Bilimsel Sosyalizmin Temel Konuları Münih 1973 s.56)

Bugün millet diye adlandırdığımız insan topluluklarının, insanlık tarihinin başından beri var olmadıklarını, aksine insanlık tarihinin kapitalizm aşamasında ortaya çıktıklarını söyledik.Kapitalizmin güçlenerek kendinden önceki toplumsal üretim biçimi olan feodalizmi yıkması dünyanın değişik bölgelerinde değişik zamanlarda olduğundan milletlerin oluşması da farklı farklı tarihsel dönemlerde oldu.Aynı mesele kapitalizmin beşiği olan Batı Avrupa milletlerinin de ilk tarih sahnesine çıktığı yer oldu.

Bu noktada şöyle bir sorun akla gelebilir : Mademki milletler kapitalizmin gelişmesiyle oluştu, o halde milletler oluşmadan önce ne vardı ?

(Sonra açılabilir.Örneğin kavim kavramı anlatılabilir. Tarihten örnekler varilebilir).

(Osmanlıların son dönemindeki "ayan" [redacted]
Lenin'in bahsettiği [redacted] örnek olabilir)
"territorial parçalara"

Kapitalizmin gelişmesi, Emperyalizmin ortaya çıkışı ile uluslararası ilişkileri temelden etkiler.Bu etki iki yönlüdür : Kapitalizm bir yanda büyük çapta üretimi geliştirerek geniş topraklara dağılmış insan topluluklarının uluslar halinde birleşmesine yol açarken, öte yandan giderek tek tek ülkeler çapında değil kıtalar ve hatta dünya çapında üretim ile uluslaın arasındaki farkları silme, değişik uluslardan

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

insanların yaşam biçimlerini birbirine benzetme yönünde etki yapar.Marx ve Engels Komünist Manifesto da bu çift yönlü etkiye işaret ediyorlar.
Daha sonra Lenin, Marx ve Engels'in bu saptamalarından yola çıkarak uluslar ve uluslararası ilişkilerin gelişmesiyle ilgili olarak kapitalizmin şu yasallığını dile getirir :

"Gelişen kapitalizm, ulusal sorun konusunda tarihsel iki eğilim göstermektedir.Birincisi, ulusal yaşamın ve ulusal hareketlerin uşanışı, her türlü ulusal ezgiye karşı savaşım ve ulusal devletlerin kurulmasıdır.İkincisi ise, gerek uluslararası ilişkilerin her biçimde gelişmesi ve giderek sıklaşması, gerek ulusal engellerin yıkılması, gerekse sermayenin, genel anlamda ekonomik yaşamın, politikanın, bilimin, ve buna benzer uluslararası düzeyde birliğin sağlanmasıdır.
Bu eğilimlerin her ikisi de kapitalizmin genel geçerli bir yasasıdır.Kapitalizmin gelişmesinin başlarında bu eğilimlerden birincisi daha baskındır, ikinci eğilim ise sosyalist topluma dönüşme doğrultusunda ilerleyen olgun bir kapitalizmin karakterini ortaya koymaktadır".
(Lenincilik ve ulusal sorun Konuk Yayınları s.83)

Kapitalizmin evrensel bir yasası olarak saptadığımız bu çifte eğilimin görülmesi ulusların ilişkileri, bu arada ulusal sorunun bilimsel bir biçimde ele alınabilmesi için büyük önem taşır.

Kapitalist düzende uluslararası ilişkilere damgasını vuran bu yasallığa benzer bir yasa sosyalist düzende de işliyor.Sosyalist devrim uluslar için bir "yeniden doğuş" oluyor, devrimden sonra ezilen uluslar üzerindeki ulusal baskının ve her ulustan emekçiler üzerindeki sınıfsal baskının kalkmasıyla, halkın genel kültür düzeyinin yükselmesi ile ulusların çok yönlü serpilip geliştiklerini somut bilim ve spor gi-

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

bi alanlarda büyük etkiler yaptığını gözlüyoruz.İşçi sınıfının egemenliğinde sosyalist uluslar doğuyor.

Öte yandan ister aynı devlet sınırları içinde yaşasınlar, ister ayrı ayrı sosyalist devletler biçiminde örgütlensinler, sosyalist uluslar arasında karşılıklı ilişkiler her alanda (ekonomik, kültürel, dış politika, savunma) yoğunlaşıyor.Ulusların eşitliği temelinde ve proletarya enternasyonalizmi ruhu içinde uluslar birbirlerine yatlaşıyor ve giderek kaynaşıyor.

Kapitalist düzende ve sosyalist düzende işleyen bu iki nesnel yasa arasındaki benzerlik yanlızca yüzeyseldir, dış görünüştedir.Çünkü kapitalist düzende ulusal farlılıkların giderek silinmesi, eşitsizlik koşullarında ulusal baskılarla uluslararası düşmanlığın propoganda edilmesiyle paralel yürüyor.

Buna karşılık sosyalizmde bu süreç devlet yönetimini elinde tutan işçi sınıfı tarafından bilinçli bir şekilde yönlendirilerek sosyalist toplum kuruculuğunun vazgeçilmez bir yönü olarak ilerliyor.

Uluslararası ilişkilerde iki sınıfsal tavır :
Burjuva milliyetçiliği ve proletarya enternasyonalizmi.

Burjuvazi kendi sınıfsal çıkarları gereği ideolojik olarak burjuva milliyetçiliğini savunur.Feodalizme karşı mücadele döneminde, burjuvazi halk yığınlarını asillere, kırallara ve feodal düzeni savunan kiliseye karşı ulusculuk bayrağı altında seferber etti.Feodal düzenin savunucuları "Kırala sadakat", "tanrının kurduğu kutsal düzeni korumak" gibi sloganlarla mücadeleye atılırken, burjuvazinin temel sloganı "ulusal egemenlik", "ulusal çıkarların savunulması" ve "özgürlük ve eşitlik" oldu.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Türkiye'de de Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında gerici güçler Padişahlık ve Halifelik için mücadeleye çağrırken, burjuvazinin temel sloganı "ulusal egemenlik", "ulusal bağımsızlık" ve "Laik Cumhuriyet" idi.

Bu düzende anti-feodal bir ideoloji olarak burjuva milliyetçiliği ilerici bir rol oynadı.

Milliyetçilik burjuvazinin maddi yaşam koşullarının fikirsel düzeyde yansımasıdır.Sermaye heran diğer sermayelere karşı bir rekabet içindedir.Çünkü sermaye üretim araçlarında özel mülkiyete dayanmaktadır. Bunun sonucu bir kapitalistin kaybı, diğer bir kapitalistin kazancı olarak ortaya çıkmaktadır.Bu rekabet ilişkisi teker, teker kapitalistler arasında oldugu gibi ulusal sermayeler arasında da belirleyidir.Bu nedenle uluslararası düşmanlıklar ve çatışmalar kapitalizmin değişmez özelliğidir.Kapitalistler belli bir süre için bazı ortak hedefler uğruna biraraya gelseler bile, aralarındaki birlik çelişkili ve geçicidir.Ancak uluslararası işçi sınıfına ve dünya sosyalist sistemine karşı mücadelede burjuvazi uluslararası bir güç halinde birleşiyor. (A. Kosing, Nation in Geschichte und Gegenwart, Berlin (DDR), 1976, S. 230)

Burjuvazi milliyetçiliği kendi sınıf çıkarlarını korumak için bir silah olarak kullanmaktadır.Burada milliyetçiliğin başka üç işlevini sayabiliriz :

1. Burjuvazinin sınıf çıkarlarını, tüm ulusun çıkarıymış gibi göstermek,
2. İşçi sınıfı ve geniş emekçi yığınları ideolojik açıdan burjuvaziye bağlayıp, onların kendi sınıf çıkarları uğruna bağımsız bir güç olarak haraket etmesini engellemek,
3. İşçilerin uluslararası dayanışmasını engellemek veya zayıflatmak.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Kapitalizmin Emperyalizm aşamasına girmesi ile emperyalist tekeller başka ulusları kendi egemenliklerine alışlarını ideolojik açıdan temellendirmek için bazı milletlere "üstün millet" olduğu fikrini (Şövenizm) yaymaya başlarlar.Geniş sömürge imparatorluklarının haklı gösterilmesi için ise beyaz ırkın diğer ırklara göre biyolojik açıdan üstün olduğu ve bu nedenle egemen olması gerektiği fikri (ırkçılık) propaganda edilmeye başlandı.

Emperyalizmin dış politikada tekellerin başka ülkeleri ele geçirmeye yönelik politikalarını, iç politikada da işçi sınıfına ve onun demokratik kuruluşlarına karşı girişilen saldırıları gerekçelendirmek işlemi gören şövenizm ve ırkçılık, burjuva milliyetçiliğinin en gerici biçimleridir.Emperyalist tekeller tarafından milyonlarca insanın yok edilmesini haklı göstermek için kullanmışlardır.(Örneğin Hitler faşizmi tarafından).Emperyalizm aynı zamanda egemenliği altına almak istediği ulusların ulusal bilincini zayıflatmak için ulusal Nihilizm ve Kozmopolitizm gibi fikirleri de yaygınlaştırır.

Proletarya sınıfsal çıkarları gereği, proletarya enternasyonalizmini savunur.Proletarya enternasyonalizmini savunmak demek, işçi sınıfının ulusal sınırlar çerçevesinde yürüttüğü mücadeleyi dünya çapında emperyalizmin yıkılması için verilen bir parçası olarak görmek, proletarya enternasyonalizmi demek, herhangi bir konuda karar verirken ulusal özellikleri ve etkileri dikkate almak, fakat dünya çapındaki mücadelenin çıkarlarını belirleyici olarak kabul etmek demektir.Lenin'in deyimiyle, her ülkenin işçi sınıfının "Proletaryanın evrensel ordusunun bir bölümü olduğunu" (Lenin eserler, C.2, s.332) anlamak demektir.

Proletarya enternasyonalizmi, burjuva ideologlarının iddialarının aksine, ulusal çıkarları inkar etmek ya da, vatanını sevmemek anlamına gelmez.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

(Küçük burjuva milliyetçiliği işlenecek)

Nasıl burjuva milliyetçiliği, burjuvazinin sınıfsal çıkarlarını yansıtıyorsa, proletarya enternasyonalizmi de proletaryanın sınıfsal çıkarlarını yahsıtmaktadır.

İşçi sınıfının sınıf mücadelesinde düşman, savaş hedefi ve sınıf mücadelesinin yasallıkları özünde her ülkede aynıdır.Üstelik işçi sınıfı burjuvazinin aksine özel mülkiyete dayanmadığından, gerek teker teker işçiler, gerekse işçi sınıfının çeşitli ulusal bölükleri arasındaki ilişkilerde temel ilke rekabet değil, dayanışmadır.Bu nedenledir ki, Marx ve Engels Komünist Manifesto'yı "Bütün ülkelerin proleterleri birleşiniz" çağrısıyla bitiriyorlar.

İşçi sınıfının dünya görüşünün temel öğelerinden biri olan proleterya enternasyonalizmi donuk bir kalıp değildir, aksine işçi sınıfının yüksek devrimci mücadelesiyle birlikte gelişmekte ve zenginleşmektedir.Özellikle sosyalist sistemin dünya çapındaki etkisinin sürekli arttığı, ulusal kurtuluş hareketlerinin emperyalist sömürge imparatorlarını dağıttığı, hemen bütün emperyalist ülkelerde güçlü barış hareketinin doğduğu günümüzde enternasyonalizmin etki alanı daha da genişlemiştir.Sovyetler Birliğinin sosyalizmi kuruculuğunda elde ettiği başarılar, bu ülkede yüz'ü aşkın farklı ulus, halk ve ulusal gruptan insanların kardeşce birlikte yaşamaları, SSCB'nin dünya barışını korumak için sürdürdüğü ilkeli ve uzal görüşlü politika, günümüzde enternasyonalist fikirlerin işçi sınıfı dışında da yayılmasına yol açıyor.Dünya Komünist hareketi bu süreçleri dikkate alıyor.Marx ve Engels Komünist Manifestoyu, "Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz ! " çağrısıyla bitirmişlerdi.Oktober devriminden sonra Komintern, Lenin'in de onayladığı "Bütün ülkelerin proleterleri ve ezilen halklar, birleşiniz !" sloganını kabul et-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TÜSTAV

ti.Komünist ve İşçi Partilerinin 1969'da Moskova'da yapılan uluslararası danışma toplantısının ana belgisi ise şu çağırı ile son buluyor :

"Sosyalist ülkelerin halkları, kapitalist ülkelerdeki proleterler ve demokratik güçler, kurtulmuş ve ezilen halklar, emperyalizme karşı, barış, ulusal bağımsızlık, toplumsal ilerleme, demokrasi ve sosyalizm uğruna birlikte mücadele için birleşiniz !".

Şimdi proletarya enternasyonalizminin ana ilkelerini biraz daha genişce ele almaya çalışalım :
(Bak: A. Kosing, Nation in Geschichte und Gegenwart, S. 240 ve devamı)

1. Proletarya enternasyonalizminin belirleyici ana fikri bütün ülkelerin işçilerinin, halklarının ve ulusların kapitalist sömürü ve baskıya karşı, sosyalist ve komünist toplumun kurulması için bir araya gelmeleri ve devrimci dayanışma göstermeleridir.Proletarya enternasyonalizmi bütün diğer ülkelerin bu ana fikri yeni tarihsel koşullara göre derinleştirilmesidir.
2. Proletarya enternasyonalizmi, ulusal çıkarların işçi sınıfının çıkarlarına bağlı olarak ele alınmasını gerektirir.Ulusların çıkarlarına öncelik tanımak, ulusal çıkarları dikkate almamak demek değildir.Ulusların çıkarlarına öncelik tanımak, işçi sınıfının ulusal bölüklerinin kendilerine has çıkarlarının yerel farklı ulusların işçi sınıfının topyekün çıkarlarına bağlılığını ve ulusal çıkarların uzun vade de uluslararası işçi sınıfının topyekün çıkarına uygun oldukları ve onun elde edilmesine katkıda bulundukları ölçüde gerçekleştirebileceklerini bir olgu olarak kabul etmek demektir.

Lenin 1916'da bu konuda şöyle diyordu :

"Enternasyonal sosyal demokrat olmak için yanlızca

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TÜSTAV

kendi ulusunu düşünmemeli, bilakis bu kaygının ötesinde bütün ulusların çıkarlarını, onların genel özgürlüğünü ve eşitliğini savunmalı.Enternasyonalist, küçük ulusal dar kafalılığa, kalpazanlığa ve yalıtlanmaya karşı bütünün ve gereklinin dikkate alınması için, parçanın çıkarlarının bütünün çıkarlarına bağımlı kılınması için mücadele etmeli".
(Lenin, Die Ergebnisse der Diskussion über die Selbstbestimmung, C. 22, S. 354/355)

Büyük Sosyalist Oktober devriminin zaferinden ve ilk proleter devletin bir kaç yıllık deneyimlerinden sonra Lenin proletarya enternasyonalizminin bu ana fikrini daha belginleştirdi : "Küçük burjuva milliyetçiliği, yanlızca ulusların eşitliğini tanımanın enternasyonalizm olduğunu ileri sürüyor ve... ulusal benciliğe dokunmuyor, oysa proletarya enternasyonalizmi, bir kere her bir ülkedeki proletarya mücadelesinin çıkarlarını dünya çapındaki proletarya mücadelesinin çıkarlarına bağımlı kılmasının ve ikinci olarak burjuvaziye karşı zaferi kazanan ulusun, uluslararası sermayenin yıkılması uğruna en büyük ulusal özveriyi yapmaya hazır ve yetenekli olmasını emreder." (Lenin, c. 31, S. 136/137)

3. Proletarya enternasyonalizmi, hem uluslararası işçi hareketinin her bölüğünün ve hem de bütün devlet ve ulusların eşitliğini ve egemenliğini gerektirir.

4. Proletarya enternasyonalizmi, bütün ulusların kendi kaderlerini kendi tayin etme ve gönüllü olarak birleşme haklarını savunur.

5. Proletarya enternasyonalizminin diğer bir ilkesi sosyalizmin kuruculuğunda ulusların ve halkların karşılıklı yardımlaşma temelinde kardeşce işbirliğidir.

6. Proletarya enternasyonalizminin bir ilkesi de,

TÜSTAV SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

dünya sosyalist sisteminin birlik ve beraberliğinin pekiştirilmesidir.Böylece dünya sosyalist sisteminin bir bütün olarak güçlenmesi, onun dünya politikasını ve dünya tarihini etkileme olanaklarını da arttıracaktır.

7. Proletarya enternasyonalizminin son derece büyük önem taşıyan bir ilkesi, dünya komünist hareketinin temel görüşlerinin,hedeflerinin ve pratik eylemlerinin birliğidir.Bu birlik ilkesel açıdan önemlidir.Çünkü temel görüşlerde birlik olmadan ortak bir strateji saptamak mümkün değildir.Bu birlik pratik açıdan önemlidir, çünkü ortak hedefler yönünde birlikte mücadele olmadan ortak düşman emperyalizmi yenmek mümkün olamaz.

8. Günümüzde, proletarya enternasyonalizmini savunmak demek, sosyalizm güçlerini, kapitalist ülkeler işçi hareketinin ve ulusal kurtuluş hareketlerinin, barış, ulusal bağımsızlık ve toplumsal ilerleme uğruna bağlaşıklığını ve birleşimini de savunmak demektir.Böylece günümüzde genişleyecek proletarya enternasyonalizminin toplumsal tabanının üç ana devrimci gücü kapsamaya yöneldiğini görüyoruz.

9. Proletarya enternasyonalizmi ulusal ilişkilerde gerekli inceliği göstermeyi ve ulusal duyguların inciltilmesine göz yummamayı gerektirir.Böyle bir yaklaşım ulusal güvensizliği ve milliyetçi eğilimleri yenmek, işçi sınıfının tüm ulusal bölükleri ve hür ulusların tüm devrimci güçleri arasında karşılıklı güvence dayanan işbirliğini yaratmak için zorunludur.

Böylece proletarya enternasyonalizminin ana ilkelerini belirlemiş olduk.

(S o v y e t l e r e karşı tavır !)

Proletarya enternasyonalizmini savunmak demek, ulu-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

sal çıkarları tanımamak veya önemsememek demek değildir demiştik.Yine proletarya enternasyonalizmini savunmanın ulusal duygulara karşı saygılı davranmayı gerektirdiğini de belirttik.

Günümüzde bu noktayı vurgulamanın yararı var, çünkü enternasyonalizm adına devrimci harekete ulusal nihilizmi aşılama çabalarına da şahit oluyoruz.Ulusal nihilizm ve kozmopolitizm emperyalizmin yaygınlaştırdığı görüşlerdir.Ulusal nihilizm ve kozmopolitizm ilk bakışta burjuva ulusculuğuna taban tabana zıt gibi gözükse de, özünde aynı yanlışa dayanırlar: Ulusların ve ulusal etkenlerin toplumsal, yani maddi temellerini inkar etmek, dolayısıyla ulusların ortaya çıkış ve yok oluşlarının toplumsal gelişmeye bağlı olduğunu görmemek.

Ulusal nihilizmi proletarya enternasyonalizmi gibi gösterme çabalarının canlı bir örneğini İşçinin Sesi grubunun savunduğu çizgide görebiliyoruz. Bunlar pek övündükleri "Orta Doğu Üniversitesi Eylemi"nde Enternasyonal Marşı ile İstiklal Marşını karşı karşıya koydular. Enternasyonalizm ile ulusal çıkarları savunmayı birbirine zıt, birbirini dışlayan şeyler gibi göstermeye çalıştılar. Böylece özde burjuvazinin savunduğu ana fikri savunmuş oldular.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

"ODTÜ eylemi" ulusal nihilizm ile burjuva milliyetçiliğinin özde aynı temel yanlıştan kaynaklandığını gösteren bir örnektir.İşçinin Sesi bu eylemi burjuva ulusculuğuna karşı, yığınları burjuva ulusculuğunun etkisinden kurtarmaya yarıyan bir eylem olarak savunuyor.Oysa işçinin Sesi ulusal Marş ile Enternasyonal'i karşı karşıya getirerek, birinin diğerini dışladığını öne sürerek enternasyonalizmi savunmanın ulusal çıkarları bir tarafa atmak demek olduğunu propoganda ederek burjuvaziyi onaylıyor, ona hak veriyor.

Biz komünistler, enternasyonalizmi propoganda ederken, emekçileri ulusal çıkarları bir kenara atmaya çağırmıyoruz.Ulusal çıkarların ancak kapitalizmi yıkmakla savunabileceğimizi, bunun ise dünya çapında yürütülen emperyalizm-sosyalizm mücadelesinin bir parçası olduğunu anlatıyoruz.Bu tavır daha sonra İşçinin Sesi tarafından "İstiklal Marşına hayır, Enternasyonale evet" 10.8.81 ve "Proletaryanın vatanı yoktur" 7.6.82 başlıklı makalelerde savunuldu.

Ulusal nihilizmin özelliklerini tanıyabilmek için bu örnekler üzerinde kısaca duralım.İşçinin Sesi ODTÜ eylemini nasıl savunuyor, önce buna bakalım :

"Kapitalist toplumda burjuva ideolojisi egemen ideolojidir.Proletarya burjuva ideolojisine karşı savaşımda, onun halk yığınları üzerindeki etkisini kazımadan devrimi yapamaz.Burjuva ideolojisi yüzyıllardır süregelen zaman içinde yığınların içine işlemiş, derin köklere sahiptir.Bir çeşit alışkanlık durumuna gelmiş, yığınlar tararfından adeta mutlak şeylermiş gibi benimsenmiş izleri vardır.

.....

..... doğru eylemler çok önemlidir.ODTÜ eylemleri böyle bir eylemdir". (İşçinin Sesi 10.8.81 s.5).

Bu uzunca alıntıdan da anlaşıldığı gibi, ODTÜ eyle-

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

minin işlevi yığınları bilinçlendirmekmiş.Aynı sav, ODTÜ'li gençler adına dağıtılan bildiride de savunuluyor.(İşçinin Sesi 3.9.79, s.4).Yığınları bilinçlendirmek, "Marş, Bayrak" gibi burjuva değerlerini altüst etmekle olacakmış.Burjuva değeri kavramı da İşçinin Sesi'nin devrimci teoriye yaptığı yeni ve eşsiz katkılardan biri olsa gerek.Yürükoğlu'da bilirki burjuva değeri yerine "Burjuva sembolleri" demek gerekirdi, fakat "sembollere karşı mücadele ilan edenler, değirmenlere karşı hücuma geçen Donkişat'la aradaki benzerlik iyice göze batacağından, "Burjuva değeri" demeyi yeğlemiş olacaklar.İşin bu daha çok biçimsel yanını bir tarafa bırakalım, savunulan fikrin içeriğine bakalım.

Devrimcilik bayrak ve marş gibi "Burjuva değerlerine" saldırmakla oluyorsa, İzmir'de, Adana'da zaman zaman sarhoş olup Türk bayrağını yırtan veya yere atıp çiğneyen Amerikalı askerler de devrimci eylem yapıyor herhalde.Sonra neden yanlızca bayrak ve marş ?.Yürükoğlu Atatürk heykellerini unutmuş olacak.Oysa bu alanda ülkemizde belli deneyimler de var.Ticaniler on yıllardır Atatürk heykellerine saldırıp kırarak "eylem" yapıyorlar.Eğer İşçinin Sesi halk yığınlarını biyinçlendirmek için şimdiye kadar gözden kaçırdığı bu eylem biçimine de gereken önemi vermeye başlarsa kimse şaşırmasın. Maocular "kültür devrimi" diye Çin'de kitapları, plakları, binlerce yıllık tapınakları yakıp yıktılar. Bu mantıkla İşçinin Sesi'nin varacağı nokta da odur.

İşçinin Sesi'nin kendi çizgisinin dile getirdiği diğer bir programatik makale "Proletaryanın vatanı yoktur" başlığını taşıyor.(İşçinin Sesi 7.6.82). İşçinin Sesi'nin ulusal sorunla ilgili çarpıtmalarını görebilmek için bu makale üzerinde de biraz durmak gerekiyor.

Burada İşçinin Sesi tarafından okuyucuları şaşırtmak için sık sık uygulanan bir yöntemi görebiliriz:

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Marx, Engels veya Lenin'in tek tek cümlelerini ele almak, onları bağlantılardan koparark öne sürmek. Aynı yöntemi daha henüz dünya komünist hareketini "soldan" eleştirdikleri dönemlerde Maocular da bol bol kullanmışlar, tıpkı bugün Yürükoğlu'nun yaptığı gibi Lenin'in partisi SBKP'yi Leninci yoldan sapmakla suçlamışlardı.

Makalenin başlığı Komünist Manifesto'dan alınmış. Manifesto'daki ilgili pasaj şöyle :

"Komünistler bir de anavatan, milliyeti ortadan kaldırmakla suçlanıyorlar.İşçilerin vatanı yoktur.Onların sahip olmadıkları bir şeyi nasıl alalım ? Proletarya ilkin politik egemenliği ele geçirmek, kendini ulusal sınıf konumuna yükseltmek, kendi kendini ulus olarak var etmek zorunda olduğu sürece henüz kendisi de ulustur, fakat burjuvazinin anladığı biçimde değil".(Marx, Engels Ausgewählte Werke I, s.43).

Manifesto'nun 1888 basımında Engels "Kendini ulusal sınıf konumuna yükseltmek" yerine "Kendini ulusal yönden sınıf konumuna yükseltmek" yazmış.Görüldüğü gibi Marx ve Engels bir yandan "İşçilerin vatanı yoktur" derken, öte yandan da "Proletarya ulusaldır" diyorlar.Marx ve Engels, bir çok kereler işçileri ulusal hedefler için mücadeleye çağırdılar.Örneğin Engels Manifesto'dan 4 yıl sonra yayınlanan "Almanya'da devrim ve karşı devrim" başlıklı yazı dizisinde Almanya'da 1848 burjuva devrimi sırasında "İşçi sınıfının tüm ulusun doğru anlaşılmış gerçek çıkarları temsil ettiğini" belirtiyor.(Marx, Engels Werke 8, s.99).Marx ve Engels bir dediği diğerini tamamlayan, ne savunduğu belirtisiz insanlar mıydılar ?.Şüphesiz hayır.

Yürükoğlu Manifesto'daki "İşçilerin vatanı yoktur" saptamasını Marx ve Engels'in ulusal sorunla ilgili

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

diğer saptamalarından koparark ele alıyor.Meselenin bir yönünü vurgulayıp diğer yönlerini gizliyor.

Lenin, Marx ve Engels'in fikirlerinin bu tür yöntemlerle çarpıtılmasına her zaman karşı çıkmıştır. Örneğin Manifesto'daki "İşçilerin vatanı yoktur" cümlesinden yola çıkarak işçilerin hiç bir zaman vatanı savunmayacaklarını, çünkü zaten vatanları olmodığını öne süren ilerici Fransız yazarı Inès Armand'a şöyle cevap veriyor:
"Sosyal demokratların (1)İsviçre'de (2) şu anda savaş kredilerini kesinlikle onaylamamak savına gelince, fazla çiziktirmişsiniz.
Başta sırf bu savaştan, emperyalist savaştan söz ediliyor.
'İşçinin vatanı yoktur' bu, a) onun ekonomik durumunun ulusal değil, uluslararası olması, b) onun sınıf düşmanının uluslararası olması, c) onun kurtuluşunun da öyle olması, d) işçilerin uluslararası birliğinin, ulusal birliğinden daha önemli olması anlamına gelir.
Bu dediklerimizden, yabancıların boyunduruğundan kurtulmak için mücadele etmemek gerekir anlamı çıkar mı ? Evet mi, hayır mı ?
Sömürgelerin kurtuluş için savaşı ?
- İrlanda'nın İngiltere'ye karşı savaşı ?
Bir ayaklanma (ulusal) vatanın savunulması değilmi ? ".
(Lenin Werke 35, s. 223-224).

Lenin'in bu açıklaması I. Armand'ı ikna etmeye yetmiyor ve Lenin aynı konuda ikinci bir mektup daha yazıyor.Bundan da en önemli pasajları okuyalım :
"Anavatanın savunulmasını (onaylandığı durumlarda) ancak demokrasinin savunulması (söz konusu olduğu çağda) olarak onoylanabileceği görüşü benim de görüşümdür.
Elbette proleterler hiç bir zaman genel demokratik hareketle "kaynaşmamakdalar".Marx ve Engels Almanya

TÜSTAV SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

da 1848' deki burjuva-demokratik hareketle "kaynaşmadılar.".Biz Bolşevikler 1905 yılında burjuva demokratik hareketle "kaynaşmadık".
Biz sosyal demokratlar demokrasi için mücadele ettiğimizde hiç bir zaman "Kapitalizm adına" değil, bizim hareketimizin yolunun temizlenmesi adına mücadele ediyoruz.Bu temizleme ise kapitalizm gelişmeden olanaksızdır".
(Lenin Werke 35, s.225,226).

Ne var ki, bu açıklamalarda I. Armandiçin yeterli olmuyor ve Lenin beş gün sonra üçüncü bir mektup daha yazmak zorunda kalıyor.En önemli bölümlerini alıyoruz :
"Genel olarak bana öyle geliyor ki, siz biraz tek yanlı ve biçimsel karar veriyorsunuz.Komünist Manifesto'dan bir aktarma yapmışsınız (İşçilerin vatanı yoktur) ve anlaşılan bu alıntıyı koşulsuz ulusal savaşların reddine kadar, uygulamak istiyorsunuz. Marxismin bütün ruhu, bütün sistemi her savın yanlızca a) Tarihsel, b) Yanlızca diğerleri ile bağlantı içinde, c) Yanlızca tarihi somut deneyimleri ile bağlantı içinde ele alınmasını emreder.
Anavatan tarihsel bir kavramdır.Ulusal boyunduruğun kırılması çağında veya daha isabetli ifade ederek: sırasında anavatan - bu bir şeydir.Ulusal hareketlerin çok gerilerde kaldığı bir zamanda ise başka bir şeydir.'Üç tip ülke' (Kendi kaderini tayin ile ilgili tezlerimizin altıncısı), / (x) için anavatan ve onun savunulması savı her koşulda aynı biçimde

(x) (Tercüme edenin açıklaması:
Lenin burada Sosyalist devrim ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı başlıklı yazısına işarat ediyor.-Lenin Werke 22, s. 144-159- Bu yazıda Lenin 1916 yılında diyorki, ülkeleri ulusal sorun açısından üç gruba ayırmıştık: 1.Batı Avrupa'daki ileri kapitalist ülkeler ve Birleşik Amerika, 2.Doğu Avrupa, (Avusturya, Balkan ülkeleri ve Rusya), 3. Yarı sömürgeler (Çin, İran, Türkiye) ve tüm sömürgeler) /

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

uygulanamaz. 'Komünist Manifesto'da işçilerin vatanı yoktur deniyor.

Haklı olarak. Fakat orada yalnızca bu söylenmiyor. Orada ayrıca ulusal devletlerin oluşmasında proletaryanın özel bir rol oynadığı da söyleniyor. Birinci sav (İşçilerin vatanı yoktur) ele alınıp ikinci savla (işçiler kendilerini ulusal sınıf olarak var ederler, ancak burjuvazinin anladığı biçimde değil) olan bağlantısı unutuldu mu bu temelden yanlış olur.

Bu bağlantı neden ibarettir? Bence, tam şurada: demokratik harekette (böyle bir zamanda, böyle bir somut durumda) proletarya demokratik hareketi desteklemeyi (ve demek ki ulusal bir savaşta vatan savunmasını da) reddedemez.

Marx ve Engels 'Komünist Manifesto'da işçilerin vatanı olmadığını söylediler. Fakat aynı Marx kaç kere ulusal savaşa çağırdı: Marx 1848 yılında, Engels 1859 yılında (doğrudan Almanların ulusal duygularının körüklendiği, onların doğrudan ulusal savaşa çağırıldığı 'Po ve Ren' başlıklı broşürünün sonunda) Engels 1891 yılında o sırada Fransa (Boulanger) ile III. Alexanders'in Almanya'ya karşı savaş açması tehlikesinin yaklaşmasıyla açıkça vatan savunmasını kabul etti.(x)

Marx ve Engels bugün böyle, yarın öyle konuşan abuk sabuk adamlar mıydılar? Hayır. Bence ulusal savaşta 'vatan savunması'nın kabul edilmesi marksizme pekala uyar. 1891 yılında Alman sosyaldemokratları Boulanger ve III. Alexander'e karşı bir savaşta vatanı gerçekten savunmak zorundaydılar. Bu ulusal savaşın özel bir çeşitlemesi olurdu" (Lenin, cilt 35, S. 227-228).

(x) Tercüme edenin notu: 1891 yılında Fransa'daki burjuva cumhuriyeti ile Rus Çarlığı arasında Alman imparatorluğuna karşı bir ittifak kuruldu. Bu durumda Engels Alman sosyaldemokratlarını olası bir savaşta vatanı savunmaya çağırdı. (Marx, Engels, Werke, cilt 22, S. 252 ve devamı.)

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Lenin'in bu sözleri İşçinin Sesi'nin "Proletaryanın vatanı yoktur" başlığı altında enternasyonalizmi değil ulusal nihilizmi savunduğunu yeterince gösteriyor.

Evet, işçilerin vatanı yoktur, fakat işçiler vatanlarını sevmedikleri, vatanlarını inkar ettikleri için değil, kapitalizm işçileri vatanlarından yoksun ettiği için. Bugün Türkiye'den 2 milyon emekçinin göç etmek zorunda kalmış olması ve bir o kadarının daha göç etmek için imkan araması bunun elle tutulur bir örneğidir. Marx ve Engels'in daha Komünist Manifesto'da söyledikleri ve Lenin'in de yukarıda aktardığımız mektubunda işaret ettiği gibi, sosyalist devrim için mücadele aynı zamanda vatanı elde etmek (egemen sınıf olmanın anlamı bu değil mi?) için de verilen bir mücadeledir.

Yürükoğlu ve çevresindekiler, enternasyonalizmi ulusun çıkarlarını savunmakla, yurtseverlikle karşı karşıya koyuyorlar ve böylece burjuva propagandasını tekrarlamış oluyorlar. Oysa biz komünistleri milliyetçilerden ayıran, ulusal çıkarları inkar etmemiz değil, ulusal çıkarların sınıf savaşına, sosyalizmin dünyü çapında üstün gelmesine bağlı olduğunu görüp bunu savunmamızdır. Biz proletaryanın ve emekçi yığınların çıkarlarını savunuyoruz. Onlar ulusun ezici çoğunluğunu oluşturduğuna göre ulusal çıkarları da savunuyoruz. Türkçemizde yazılmış en güzel vatan şiirl erinin enternasyonalist şair Nazım Hikmet tarafından yazılmış olması bir raslantı değildir. Buna karşılık küçücük bir sömürücü azınlığın çıkarını savunan burjuvazi ulusal çıkarları savunmuyor, kenci bencil sınıf çıkarlarını ulusal çıkar gibi göstermeye çalışıyor.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

İSLÂM ÂLEMİ
TARİH, COĞRAFYA, ETNOGRAFYA
VE BİYOGRAFYA LUGATİ

MAARİF VEKÂLETİNİN KARARI ÜZERİNE
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİNDE
A. ADIVAR, R. ARAT, A. ATEŞ, C. BAYSUN, B. DARKOT
TARAFINDAN
LEYDEN TAB'I ESAS TUTULARAK
TELİF, TÂDİL, İKMÂL ve TERCÜME SURETİ İLE
NEŞREDİLMİŞTİR

6. CİLT

ḲĀʾĀN — KVAṬṬA

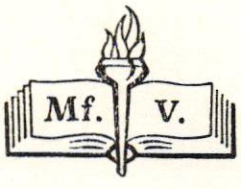

İSTANBUL
MAARİF BASIMEVİ
1955

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

gûl etmiştir; bâzı tefsirciler ikinci âyetteki *kursî*'nin Sulaymān'ın tahtı önünde ayaklarını dayadığı iskemle olduğunu ileri sürmektedirler (krş. Persepolis'teki mezar; Abū Mūsā, Asbāt, Suddī v.b.; Ṭabarī, *Tafsīr*, III, 7), hâlbuki diğer tefsirciler, bunun *ʿarş* kelimesinin bir müterâdifi olduğunu (bk. al-Ḥasan al-Basrī) iddia etmekte ve bâzıları da bunda bir remiz gördüklerini, Allahın *kursī*'sinin Allahın âleminden başka bir şey olmadığını ileri sürmektedirler (bk. Saʿīd b. Cubayr, İbn ʿAbbās'a göre; *ayn. esr.*). Bu kelimenin ikinci âyette „üzerine oturulan bir taht" yerine kullanılmış olması *ʿarş* kelimesinin müterâdifi olduğunu açıkça gösteriyor. Yeni-eflâtunculârın te'siri ile *ʿarş* ve *kursî* kelimeleri hey'et ilmine de tatbik edilmiştir. İslâm kelâm ilminde, bilhassa *ʿarş* kelimesi, *Kur'an*'daki Allaha dâir bâzı ifâdelerin tefsiri meselesinde bir rol oynamıştır (Wensinck, *The Muslim Creed*, fihrist mad. *Throne*). Dört köşe bir çerçeve fikri (aynı zamanda *ʿarş* kelimesinin menşe'inde de mevcuttur), *kursî* kelimesinin aldığı muhtelif mânalarda kendini muhâfaza etmiştir. Bu kelimeyi veya bir cümle parçasını teşkil eden harfleri içine alan mustatilin dört köşesine bu isim verilmektedir; farsçada bu dört köşeye *ḫuṭūṭ-i kursî* ve mustatile de *kursî-bandî* denilmektedir (Huart, *Calligraphes*, s. 352). İranlılar, üstüne yün halı veya keçe gerip, altına mangal konulan bir çerçeveye de bu adı vermektedirler; bu, kışın ısınmak için, yarı bele kadar içine girilen tandırdır (Polak, *Persien*, I, 65; Fraser, II, 188).

Araplar bu kelimeyi şunları ifâde için kullanmaktadırlar: Mekke'de üst basamağı kapının eşiği iie aynı seviyede olacak şekilde Kâbe'nin duvarına dayatılan, dört (bugün 6) tekerlekli ve 9 basamaklı bir nevî müteharrik merdiven (İbn Cubayr, *Riḥla*, s. 91; İbn Baṭṭūṭa, I, 309; Dozy, *Supplément*, II, 455), üzerine *Kur'an* konulan rahle (Maḳḳarī, I, 404), üzerine usturlap konulan kerevet, üç veya dört kişilik arkalıklı sıra, üzerine tepsi (Lane, *Modern Egyptians*, I, 195) ve geceleri de sarık konulan üç ayaklı iskemle (*kursî al-ʿimāma*; Dozy, *Vêtements*, s. 343, not 1; Lane, *Modern Egyptians*, I, 50, 221); *ṭonbūr* anahtarı (*Description de l'Égypte*, XIII, 251). Magribliler boyunlarına astıkları dört köşe veya müstatil muska mahfazasına, üzerindeki süslere telmihen, *kursi* derler (Dozy ve Engelmann, *Glossaire des mots espagnols*, bk. mad.; Beaussier, s. 584); çakmaklı tüfeklerde kapak (hazne) ve horozu tutan levha kısmına, yüzüğün taş konulan yerine, gemilerde nöbetçilere mahsus tahta sıraya (bk. Beaussier), doğum iskemlesine (*kursî al-vilāda*; Lane, II, 275) *kursî* adı verilmektedir. Mecâzî mânada bir imparatorluğun makamı, pâyitahtı, bir patriğin veya piskoposun makarrı mânalarına gelir (Dozy, *Suppl.*, II 456; Cuche, *Dict. ar.-fr.*, bk. mad.). (CL. HUART.)

KÜRTLER, ön Asya'da yaşayan bir kavim. Bunların yaşadıkları yerler bir çok seyyahlar tarafından gezilmiş, kürtleri dil, tarih, etnografya v.b. bakımından tetkik eden bir çok eserler ortaya konulmuş ise de, umûmî mâhiyette bir tetkik henüz yapılmamış bulunduğu gibi, esâsen elde mevcut mâlûmatın dağınık ve eksik bir mâhiyet arzetmesi ve araştırıcıların kullandıkları usûllerin birbirine uymaması, böyle bir tetkiki güçleştirmektedir.

A. MENŞELERİ.

Kürtlerin irânî kavimlerden sayılması, ırkî olmaktan ziyâde, dil ve tarih mûtalarına dayanmaktadır. Bunların bedenî vasıfları yer yer değişir. Kürtlerin şarktan garba doğru yayılmış olmaları ihtimâl dâhilindedir. Bununla berâber, kürtlerin merkezî sâhaya yerleşmelerinden evvel, burada, isimleri kendilerininkine benzeyen (*ḳardū*), fakat başka menşe'li bir kavim yaşamış olduğunu ve bunların sonradan iran menşe'li kürtler ile karışmış bulunduğunu ileri sürmek de mümkündür.

Takriben m. ö. 2000 tarihli iki sümer eşik taşında, Thureau-Dangin (*Revue d'Assyriologie*, V, 99; VI, 67), bir *Kar-da-ka* memleketinin ismine tesâdüf etmiştir. Bu memleket Driver'in Van gölünün cenûbunda gösterdiği „Su tâifesinin" (krş. *ZA*, XXXV, 230, not, 3) yanında bulunuyordu. *Şaraf-nāma* (I, 146) Bitlis bölgesinde bir Sūy kalesi zikreder. Yukarıda sözü geçen kitâbelerin tarihinden bin sene sonra Tiglath Pileser *Ḳur-ṭi-e* kavmi ile ʿAzu dağlarında muhârebeye girişmiş idi ki, Driver (*JRAS*, 1923, s. 400) buranın bugünkü Ḥazō (Sasun) olduğunu tahmin eder Bununla berâber *Ḳur-ṭi-e*'nin okunuş tarzı kat'î değildir.

Herodot (m. ö. V. asır)'ta buna benzer bir isim geçmez. Xenephon'un anlattığı „on binlerin" ric'ati (m. ö. 401—400), Kardukların (Καρδοῦχοι) meşhûr olmasına yol açtı. Bunların memleketi Kentritēs (Bohtān) ırmağının şarkında bulunuyordu. Bundan sonra, aynı ismin dâimâ Dicle nehrinin solunda, Cūdī dağı yakınındaki bölgeye verildiği ve klâsik eserlerde bu ismin Korduene şeklini aldığı görülür. Ârâmîler de bu bölgeye Beṯ-Ḳardū ve zamanımızın Cazīrat İbn ʿOmar kasabasına da Ḳardū Gāzartā'sı denildi. Ermeniler Korduḫ, araplar da (Balāẕurī, s. 176; Ṭabarī, III, 610) Bāḳardā (Ḳarday) ismini kullandılar. İbn al-Aṯīr'in şehâdetine

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARŞİVİ

dayanan Yāḳūt (IV, 56)'a göre, Bāḳardā nâhiyesi, Cazîrat İbn 'Omar'e bağlı olup, 200 köy ihtivâ ediyordu ve Dicle'nin sol tarafında, Bāzabdā karşısında bulunuyordu. Sırf tarihî mahalle tatbik edilen bu isim, sonraları islâm tâbirleri arasından kaybolarak, yerini Cazîrat b. 'Omar, Bohtān v.b. kelimelere bıraktı. Ermeni ve araplara göre, asıl Ḳardū memleketi mahdut bir sâhaya inhisar ediyordu. Κορδυηνή eyâletinin hudutları da doğru olarak bilinmiyor: bunun üç şehri Sareisa, Satalka ve Pinaka (= Finik) Dicle üzerinde idi. Fakat Strabon (IX, 12, 4) Γορδυαῖα ὄρη tâbirinin bâzan Muş cenûbundaki dağlara kadar şümûlü olduğunu ifâde etmektedir.

İsimleri daha sonraları da unutulmamış olan bu Καρδοῦχοι kavmi kimdi? (her hâlde -χοι eki, ermenicede cemi edâtı olan *-kh*'yı temsil etmektedir; bu da ihtimâl yunanlıların bu kelimeyi ermenilerden almış olmaları ile izah edilebilir); Xenophon (IV, 3, 1)'a göre, Karduh'lar ne kıral Artaxerxes'in, ne de ermenilerin hâkimiyetini tanımıyorlardı. I. (m. ö.) asırda, Tigranes II., Korduene ülkesini ele geçirdiği zaman, memleketin kıralı Zarbienos'u idâm ettirmiş idi. 115 (m. ö.)'te Korduene kıralının ismi Manisarus idi. Hübschmann (*Die altarm. Ortsnamen*, s. 239 ve *Armen. Gramm.*, 1897, I/II, 518—520)'a göre bu sırada Korduene eyâleti ancak sathî bir şekilde ermenileştirilmiş idi.

Esâs itibârı ile, Xenophon devrinde Dicle'nin şimâlinde, ana kütleden ayrı kalmış irânî bir kabîleye tesâdüf edilmesi, olmayacak bir şey değil ise de, Karduhların kavmî vasıfları hakkında bir hüküm verebilmek için, ancak isimlerinin şehâdetine dayanılmaktadır. Bu ismin sâmî benzerleri de vardır (Akkad-âsûrcada *ḳardu* „kuvvetli, kahraman", *ḳarādu* „kuvvetli olmak"); ayrıca bu isim, Ḫaldî kavminin adı ile de bir ses benzerliği göstermektedir: bu sözü geçen kavim daha ziyâde âsûrî aslından gelme Urarṭu, Uraštu ismi ile tanınır ve bunlara ibrânîcede Araraṭ, yunanlılarda ise, Αλαρόδιοι, Χάλδοι ve bâzan da Χαλδαῖοι denilir. Bu kavim IX. (m. ö.) asırda ortaya çıktı ve ondan sonra Van gölü bölgesinde VI. asır başlarına kadar süren kuvvetli bir devlet te'sis etti. Lehmann-Haupt (*Mater. z. ältер. Gesch. Armeniens*, Göttingen, 1907, s. 123) Ḫaldileri garptan gelen muhâcirler olarak telâkkî etmekte, E. Mayer (*Gesch. d. Altertums*, I/II, 1913, § 474) ise, bunların hareket noktasını Aras nehri havzasının orta kısımlarında bulmaktadır. Ermenilerin gelmesi üzerine (VII. asra doğru) Ḫaldiler dağılarak, dağlara çekildiler (Kyropaedie, III, 1—3) ise de, isimlerî Van gölünün şimâline düşen bölgenin yer adlarında bâkî kaldı.

Kardūlar, ister sâmîlere, ister yerli ırklara bağlansın, eski Karduhların işgâl ettikleri bölge bugün kürtlerin esâs yaşama sâhalarından birini teşkil etmektedir. Bu suretle Karduhların kürtler ile aynı olduğu neticesine varılmış idi ki, bu görüş tarzı XX. asır başlarında bir müteârife hâlinde idi; krş *Grundriss d. iran. Phil.*, II, 464. Daha ileri gidilerek, kürtler doğrudan-doğruya Χάλδοι'a bağlanıyordu. Evvelce Reiske, Constantin Porphyrogenitus, *De cerimoniis*, B, 13 (713, 11) hakkındaki şerhinde *Chaldi et Kordi vel Curti, Gordyaei iidem* diye yazıyordu. Lerch'in eserinin (1856) serlevhası da bu görüş tarzının kabûl edildiğini gösterir: „*Recherches sur les Kurdes iraniens et sur leurs ancêtres, les Chaldéens septentrionaux.*"

Hartmann, Nöldeke ve Weissbach tarafından yapılan araştırmalar neticesinde bu mesele yeni bir veche almıştır. Bunlar lisânî bakımdan *kurd* ve *ḳardā* şekillerinin tefrik edilmesi zarûretini ileri sürmüşlerdir. Aynı zamanda bu âlimler kürtlerin, klâsik müellifler tarafından (Strabo, XI, 13,3 ve XV, 3,1) Medya ve Fars'ta Cyrtii (Κύρτιοι) olarak mevcûdiyetleri zikredilen kavmin kürtler olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu faraziye Fars bölgesinde Sâsânîler devrinden itibâren yaşadıkları zikredilen bir çok kürt kabilelerinin mevcûdiyetleri ile te'yit edilmiş bulunuyor (krş. *Kārnāmak-ī artaḫšīr-ī Pāpakān*, trc. Nöldeke, Göttingen, 1879, s. 37, 48 ve arap müelliflerindeki kayıttır).

Kurd ve *ḳardā* arasındaki tefrik uygun olmakla berâber, ehemmiyetli bir meseleyi halletmemektedir: Cyrtiiler (irânî kürtler) eski *ḳurdū*'ların memleketleri olan Zagros dağları garbındaki toprakları nasıl iskân edebilmişlerdir? Bu mesele daha derin araştırmaları icâp ettirmektedir. Evvelâ Med ve İran muzafferiyetleri, irânî kavimlerin büyük ölçüde yer değiştirmesine yol açmış olmalıdır. Bu hususta bir kısım Asagartiyaların yer değiştirmesi misâl olarak alınabilir: merkezleri Sistān'da iken, Âsûrî devrinde bunları Medya'da (*Zikirtu* veya *Zakruti*, krş. *Z A*, XIV, 146) ve Dârâ devrinde (Bahistūn kitâbesi, 2, 90) hukûmet merkezlerini Âsûrî yaylasında Arbela'da buluyoruz. Dârâ bunların başbuğu Çitrantaḫma'yı bu şehirde idâm ettirmiş idi (L. W. King, *The sculptures... of Behistan*, London, 1907). Daha 220 (m. ö.) ve 171'de Cyrtii ücretli askerleri Küçük Asya'da, Roma, Selefkiler ve Bergama kralları arasındaki muhârebelere iştirâk ediyorlardı (Titus Livius, XLII, 58, 13; XXXVII, 40, 9; Polibius, V, 52, 5); krş. Weissbach, Pauly-Wissowa², bk. mad. Cyrtii ve A. J. Reinach, *Les mercenaires de Pergame, Revue archéologique*, 1909, s. 115—119). VII. asır ermeni coğrafyasının te'siri altında Korçēkh nâhiyesine müteallik dikkate değer bir istihâle vaziyeti ortaya çıkmaktadır (Adotz, *Armenia*, s. 148'e göre; *kortiç-aykh* veya *kortiç*'ten gelen *Korçēkh*, „kürt" mânasına gelir). Faustus Byzantinus zamanında (IV. asır) Korçēkh, sâdece, Salmās [b. bk.]'ın yanında bir nâhiye idi. Eyâlet olarak, Korçēkh Cülāmerg ve Cazîrat İbn 'Omar arasında uzanıyordu (Hartmann, *Bohtan*, s. 93; Hübschmann, *Die altarm. Ortsnamen*, s. 255—259).

Zamanla bir takım değişiklikler olmuş idi. Faustus'un eski Korduene yerinde zikrettiği Kordukh, Ḳordikh ve Tmoriḫ bölgelerinden Kordukh, Korçēkh'in sâdece bir nâhiyesi hâline gelmiş, Tmorikh yerini Kordrikh (Kordikh)'a terketmiş idi.

Böylece arap istilâsı devrine doğru *kurd* (cemi. *akrād*) tâbiri irânî veya iranlılaştırılmış kabîleler halitasına teşmil edilmeğe başlanıyordu. Bu kabîleler arasında yerliler (Ḳardūlar; merkezleri Alḫī (= Elk) olan Tmorikh/Tamurāyēler; Sāsūn'un Ḫoit nâhiyesinde Χοθαῖται [= al-Ḥuvayṣiya]'lar; Fırat'ın geniş büklümünde Orṭāyē [= al-Arṭān]lar), sâmîler ve belki de ermeniler (Mamakān kabîlesinin Mamikon menşein'den olduğu iddia ediliyor) vardır

XX. asırda, kürtler arasında, bu kavme mensup olmayan bir irânî unsurun (Gūrān-Zāzā zümresi) mevcûdiyeti ortaya çıkarılmıştır; kürtler içinde, bir çok yerlerde sırası ile yeni gelenlerin siyâsî hâkimiyetine müstenit ictimâî tabakalar görülmüştür (Süleymâniye'de Sâvuc-Bulak'ta ve Şakāklara boyun eğmiş Küresinlilerin (?) görüldüğü Ḳotūr'da). Sistemli tetkikler kürt adı ile örtülen bir tabaka altında bir çok eski kavimlerin mevcûdiyetini ortaya çıkaracaktır.

Halk iştikak ve şecereleri. Kürtlerin menşe'i meselesinin hallini, kürt an'aneleri ve islâm kaynakları kolaylaştırmamaktadır. Mas'ūdî (*Murūc*, nşr. Barbier de Meynard, III, 251) bunların zâlim Żaḥḥāk'in elinden kurtulmuş iranlıların ahfâdı olduğundan bahseder. Bu efsâne bilhassa *Šāh-nāma*'den naklen bilinmektedir (Macan, beyit 27 v.d.; Mohl, I, 71; Vullers, I, 36, beyit 29—38). Bundan başka Morier 1812'de (*Second Journey*, s. 357) Żamāvand'de (31 ağustos), İran'ın zâlim Daḥḥāk'tan kurtulmasını tes'ît eden *'Ayd-i kurdī* („kürt bayramı") isimli bir merâsimden bahsetmektedir. Diğer taraftan kürtler kendilerine arap şecereleri izâfe etmekte idiler. Bâzıları (*Murūc*, III, 253) kendilerine, cedd olarak, Rabī'a b. Nizār b. Ma'add'i, diğerleri ise, Mużār b. Nizār'ı gösteriyordu. Bunların ikisi de Diyār Rabī'a (Musul) ve Diyār-Mużar (Raḳḳa)'a isimlerini vermiştir. Ġassāniler ile olan ihtilâfları yüzünden, kürtler araplar ile alâkalarını kesmişler ve dağlara çıkarak, başka kavimler ile temâsa girmiş ve gûyâ böylelikle ana dilleri olan arapçayı unutmuşlardır.

Halk iştikakları da eksik olmamıştır. Kürt ismi arapça *karrada* köküne bağlanmak istenmiştir (*Murūc*, III, 249): kürtler gûyâ Süleyman tarafından kovulmuş genç esirler ile şeytan Casad'in oğullarıdır. Ekseriyâ (krş. Driver, *JRAS*, 1923, s. 403) *kurd* kelimesi fârisî *gurd* (kahraman) kelimesi ile karıştırılmıştır. Hakikatte bu kelimedeki *g* Pehlevî lisanında mevcuttur ve *var* („himâye etmek") 'a gitmektedir (Horn, *Neupers. Etymol.*, s. 200).

Daha sonraları kabîleler ekseriyâ kendilerine isim veren adam ile izah edilir. *Şaraf-nāma* (I, 158), bütün kürtlerin (Bacnavî ve Boḫtî kabîleleri) Bacan ve Boḫt'tan geldiğini iddia eder; bu isimlerden birincisi Dicle'nin kolu olan Basn-āv (Andreas, bk. Hartmann, s. 131) kelimesi ile alâkası ileri sürülebilir; halbuki ikincisi Herodot'un Παχτυϊκή veya Artaḫšīr-ī Pāpakān'ın öldürdüğü ejderhâ kıralı (kürt) Haftān-Boḫt'u hatırlatmaktadır (krş. Nöldeke, *Ṭabarī*, s. 11). Bilhassa şimâlde ve garpta yayılmış olan diğer bir efsâneye göre, kürtler, eskiden Milān ve Zilān diye iki kısma ayrılmış idi: bunlardan birincileri Arabistan'dan, ikinciler de şarktan gelmiştir; Zilânlar aşağı bir ırk telâkkî edilirdi (krş. M. Sykes, *J. Anthr.*, I, 1908, XXXVIII, 470).

Bibliyografya: F. Justi, *Kurdische Grammatik* (Petersburg, 1880), s. XXII; W. Tomaschek, *Sasun und d. Quellengebiet d. Tigris* (*SBAk. Wien*, 1895, CXXXIII/IV); M. Hartmann, *Bohtan* (*Mitt. d. Vorderasiat. Gesell.*, 1896/2, 1897/1, 90—103); Nöldeke, *Kardu und Kurden* (*Festschrift f. H. Kiepert.*, Berlin, 1898, s. 73—81); Hübschmann, *Die altarmen. Ortsnamen* (*Indogerm. Forsch.*, 1904, XVI, 255—259); Weissbach, Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie*, bk. mad. Καρδοῦχοι ve Κύρτιοι; Driver, *The name Kurd and its philological connexions* (*JRAS*, 1923, s. 393—403).

B. Tarih.

Kürtler hakkında arap istilâsından itibâren tafsilâtlı mâlumat vardır. Hicretin ilk beş asrında kürtler ekseriyâ vukûuna yol açtıkları

The Encyclopaedia of Islam
New Edition, Vol. V, Fascicules 85-86
Leiden, 1987

Djazāʾirī, Muḥammad Mubārak and Salīm al-Bukhārī. In 1897 he joined the staff of the first Arabic newspaper of Damascus, *al-Shām*, and at the same time collaborated in the Egyptian review *al-Muktaṭaf*. He also attempted to translate some French novels into Arabic. Four years later he decided to visit Paris, but while passing through Cairo he was detained there by the friends whom he had made by his collaboration in *al-Muktaṭaf* and he thus had the opportunity of becoming acquainted with the celebrities of the age, most notably with Muḥammad ʿAbduh [*q.v.*], whose lectures at al-Azhar he attended. Obliged to leave Egypt because of an epidemic, Kurd ʿAlī returned to Damascus, but the atmosphere there seemed to him so oppressive that he soon returned to Cairo, where he stayed until 1908; during this second stay, he collaborated in editing *al-Ẓāhir*, *al-Musāmarāt*, and *al-Muʾayyad*, and founded the review *al-Muktabas*, a periodical which was always very close to his heart; after three years of publication in Cairo, *al-Muktabas* was transferred in 1908 to Damascus and continued to appear for a further six years, until the time when the Ottoman authorities, irritated by Kurd ʿAlī's frankness, forbade its publication.

At the end of 1908, Kurd ʿAlī succeeded in realising the dream which he had first cherished eight years before and, passing this time through Lebanon, went to France and spent a year there; in the course of this visit, for which he had been preparing himself for a long time, he observed the people of the country and their way of life, visited the principal libraries, attended, theatrical performances and took a special interest in the Académie Française. Returning to Damascus via Istanbul, he continued to edit his review and then, at the end of the year 1913, undertook a second journey to Europe; he went first to Italy, where he had the good fortune to install himself in the library of prince Leone Caetani, whose *Annali dell'Islam* had revealed to him a method of working to which the Orient was not yet accustomed; it was here that he assembled much of the documentation which he required for the composition of a definitive history of Syria, the *Khiṭaṭ al-Shām*, a monumental work which is still the most complete study of this vast subject. In 1921-2, a third journey took him to the countries of western Europe, and it was on his return that he wrote the *Ghārāʾib al-Gharb*, a *riḥla* [*q.v.*], published in 1923, based on notes taken in the course of his three journeys and reflections inspired by his observations. Immediately after the Great War, he had been appointed general secretary of the Committee for Public Education and it was in this capacity that he considered the creation of an organisation responsible for purifying and enriching the Arabic language, publishing texts and encouraging the literary and intellectual activity of his country. On 8 June 1919, he obtained authorisation to transform the *Dīwān al-Maʿārif*, which had been founded a few months earlier, into an Arab Academy [see MADJMAʿ ʿILMĪ. 1. Arab countries]; he was thus able to put into effect the project of which he had been inspired, ten years previously, by his visit to the Académie Française. The career of Kurd ʿAlī was henceforward inseparable from the activity of his Academy, to which he devoted the greater part of his time and over which he presided until his death, on 2 April 1953; the only intervals in his work with the Academy were his two terms of office as Minister of Public Education and his third journey to Europe.

Kurd ʿAlī was of a witty and playful nature; a great conversationalist, he loved to joke and play with words, and his style is an accurate reflection of his personality. He left an abundant corpus which included, apart from the thousands of pages of articles published in the review in which he collaborated at the start of his career, in *al-Muktabas* and in the *Madjallat al-Madjmaʿ al-ʿIlmī al-ʿArabī* (*MMIA*), editions of texts and original works of a historical or literary nature. He was largely responsible for making known the "epistles" of Ibn al-Muḳaffaʿ, of ʿAbd al-Ḥamīd, of Ibn al-Mudabbir [*q.vv.*]., etc. in his *Rasāʾil al-bulaghāʾ*, Cairo 1908, 1913, 1946, and he enriched the Arab Academy Publications with the *Sīrat Ibn Ṭūlūn* of al-Balawī (1939), the *al-Mustadjād min faʿalat al-adjwād* of al-Tanūkhī (1946), the *Taʾrīkh ḥukamāʾ al-Islām* of al-Bayhaḳī)1946), the *Kitāb al-Asharība* of Ibn Ḳutayba (1947), and the *al-Bayzara* of Kushādjim (1953).

Among his original works, mention should be made of his contribution to literary history and criticism: *Umarāʾ al-bayān*, Cairo 1937, and *Kunūz al-adjdād*, Damascus 1950. Apart from the *Ghārāʾib al-Gharb* of 1923 and the *Khiṭaṭ al-Shām*, Damascus 1925 (6 vols.), his major work, Kurd ʿAlī collected in *al-Ḳadīm wa 'l-ḥadīth*, Cairo 1925, a large number of the articles published in *al-Ẓāhir*, *al-Muʾayyad* and *al-Muktabas* and added an account of his travels in the Ḥidjāz and Palestine. In addition, he pleaded the cause of Arab-Islamic culture in *al-Islām wa 'l-ḥaḍāra al-ʿarabiyya*, Cairo 1934 (2 vols.), published a critical study of the morals and customs of the Orient in *Akwālunā wa-afʿālunā*, Cairo 1946, devoted a monograph to the oasis of Damascus, *Ghūṭat Dimashḳ*, Cairo 1949, and finally published four volumes of memoirs, *Mudhakkirāt*, Damascus 1948-51.

Bibliography: Apart from the biographical data given at the end of the *Khiṭaṭ al-Shām* and of his *Memoirs*, see Brockelmann, S III, 430-4; S. Dahhān, in *MMIA*, xxx/2, 211-52; idem, in *Mélanges Massignon*, i, 379-94; idem and H. Laoust, *L'oeuvre de l'Académie arabe de Damas, 1921-1951*, in *BEO*, xiii (1949-51), 161-219. (CH. PELLAT)

KURDS, KURDISTĀN.

i General introduction
ii The Kurds and their country: Kurdistān
A. The territorial extent of Kurdistān
B. The ethnic and geographical extent of Kurdistān
C. Numerical extent of the Kurds
D. The geography of Kurdistān
1. Physical aspect
2. The living landscape and habitat
3. The human aspect
E. An anthropological profile of Kurdistān
iii History
A. Origins and pre-Islamic history
B. The Islamic period up to 1920
C. From 1920 to the present day
iv Kurdish society
A. The fundamental structures of Kurdish society
1. The Kurdish family
2. Tribal organisation
(a) Listings of the Kurdish tribes
(b) The Kurdish tribe and its components
(c) The chief of the tribe, his obligations, his responsibilities and his compensations
3. The economic structures
(a) Kurdish nomadism
(b) The Kurdish peasantry

B. The religious aspect
C. Customs and social traditions
1. Dress
2. Marriage and burial customs
3. Festivals and seasonal rites
4. Dances and music
5. Games, sports and hunting
v Language
vi Folklore and literature
A. Popular and folk literature
B. Written or learned literature
1. Origins and the classical period
2. The modern age
C. The Kurdish press

i. — GENERAL INTRODUCTION

The Kurds, an Iranian people of the Near East, live at the junction of more or less laicised Turkey, Shīʿī Iran, Arab and Sunnī ʿIrāḳ and North Syria, and Soviet Transcaucasia. The economic and strategic importance of this land, Kurdistān, is undeniable. Since the end of the First World War, the Kurdish people, like all the rest of their neighbours, have undergone considerable transformations as much in the political order as in the economic, social and cultural domain. Many works have been published, a few in every country, on these different problems. Some excellent general bibliographies exist: F. B. Rostopčin, *Bibliografiya po kurdskoy probleme*, in *Revol. Vostok*, 1933/3-4 (19-20), 292-326, 5 (21), 159-73; O. Vil'čevskiy, *Bibliograficeskii obzor zarubeznukh kurdskikh pečatnukh izdaniy v XX stolety*, in *Iranskie Yazïki*, i, Moscow-Leningrad 1945, 147-81; M. B. Rudenko, *Opisanie Kurdskikh rukopisey Leningradskikh sobraniy*, in *Izdat. Vost. Lit.*, Moscow 1961; N. A. Aleksanian, *Bibliografiya k'tʿbēd k'ōr-diēye Sovetie*, Erevan 1962, in Kurdish and Russian; J. S. Muaelian, *Bibliografiya po kurdovedeniyu*, in *Izdat. Vost. Lit.* 1963; C. J. Edmonds, *A bibliography of Southern Kurdish, 1920-1936*, in *JRCAS*, xxiv (1937), 487-97; idem, *A bibliography of Southern Kurdish, 1937-1944*, in *JRCAS*, xxxii (1945), 185-91; D. N. MacKenzie, *A bibliography of Southern Kurdish, 1945-1955*, in *JRCAS*, lxiv (1957), 31-7; E. R. McCartus, *Kurdish language studies*, in *MEJ* (Summer 1960), 325-35; P. Rondot, *Les Kurdes, le Kurdistan, la question kurde, Essai de bibliographie*, in *En Terre d'Islam*, 1947/2; A. Bennigsen, *Les Kurdes et la Kurdologie en Union soviétique*, in *Cahiers du Monde russe et soviétique*, ii (April-June 1960), 513-30; M. Mokri, *Kurdologie et enseignement de la langue kurde en U.R.S.S.*, in *L'Ethnographie*, 1963, 71-106; Th. Bois, *Bulletin raisonné d'études kurdes*, in *Machriq*, lvii (1964), 527-70; *TSK*'s *Kurdish bibliography*, ed. Silvio van Rooy and Kees Tamboer, Amsterdam 1968, i, 658 pp. (9350 nos.). cf. review by Th. Bois, in *BiOr*, 1969/3-4, 184-87; Mistefa Ehmed Nerîman, *Kitêbxane kurdî*, Kirkûk 1960.

ii. — THE KURDS AND THEIR COUNTRY: KURDISTĀN

A. The territorial extent of Kurdistān. If the ethnic term "Kurd" is of ancient usage, for it is known since the Arab conquest if one does not wish to go further back (cf. below, *Origins*), it seems that, historically, the name Kurdistān or "land of the Kurds" dates from the time of Sultan Sandjar (d. 552/1157), the last great Saldjūḳid, who created a province with its capital called Bahār, to the north-east of Hamadān. This province, situated between Ādharbāydjān and Luristān, included the regions of Hamadān, Dīnawar, Kirmānshāh and Senna, to the east of the Zagros and to the west of Shahrazūr and Khuftiyān, on the Zāb. The whole numbered 16 cantons, enumerated by Ḥamd Allāh Mustawfī (d. 750/1349), in his *Nuzhat al-ḳulūb* (ed. Le Strange, 108; ed. Tehran 1957, 127). The nominal extent of Kurdistān varied however throughout the centuries. Sharaf al-Dīn, in his *Sharaf-nāma* (1596), does not hesitate to include the Lurs in Kurdistān, in chs. 3 and 4 of his 1st Book, as do all the Arab historians, who include everything in the province they call al-Djibāl [*q.v.*], cf. V. Barthold, *Istoriko-geograficeskiy obzor Irana*, St. Petersburg 1903, 138. For his part, the Turkish traveller Ewliyā Čelebi (d. *ca.* 1093/1682), in his *Siyāḥat-nāme*, iv, 74-5, enumerates the 9 *wilāyets* which formed Kurdistān in his time: Erzurum, Van, Hakkāri, Diyārbakr, Djazīra, ʿAmādiya, Mawṣil, Shahrazūr and Ardalān, and which required 17 days to traverse.

But the rivalries between the Ottoman sultans and the Shāhs of Persia broke up this unity. In the 17th century the Turkish administration gave no more than 3 *liwāʾs* to the *eyālet* of Kurdistān: Darsīm, Mush and Diyārbakr. In the same way, in Iran in the 16th century, Hamadān and Luristān were detached from Kurdistān and the name was reserved for the region of Ardalān with Sinna as its capital. Today, Iran is the only country to recognise a province by the name of Kurdistān. Everywhere else, Kurdistān has been banished from the language of the administration and the geographical atlases. In Turkey one speaks of Eastern Anatolia; in ʿIrāḳ, of the provinces of the north; in Syria, of the province of Djazīra (Ghassemlou, 14).

B. The ethnic and geographical extent of Kurdistān. From the above, it is clear that the historical and then political extent of Kurdistān does not coincide with its actual ethnic extent. So the frontiers within each of the countries concerned must be defined more or less approximately.

In Turkey, the Kurds inhabit the whole of the eastern region of the country. According to Trotter (1878), the limit of their extent to the north was the line Divriği—Erzurum—Kars. In the region of Erzurum they are found especially to the east and the south-east. The Kurds also occupy the western slopes of Ararat, the districts of Kağizman and Tuzluca. On the west they extend in a wide belt beyond the course of the Euphrates (Ritter, xi, 144), and, in the region of Sivas, in the districts of Kangāl and Divriği. Equally, the whole region includes areas to the east and south-east of these limits. Some quite important colonies of Kurds are even found in Cilicia, to the south of Ankara, in Heymana and in the large towns of Istanbul, Ankara and Izmir. In brief, it may be said that if Turkey is at present divided administratively into 67 *ils* or provinces, Turkish Kurdistān numbers at least 17 of them almost totally: in the north-east, the provinces of Erzincan, Erzurum and Kars; in the centre, going from west to east and from north to south, the provinces of Malatya, Tunceli, Elaziğ, Bingöl, Muş, Karaköse (Ağri), then Adiyaman, Diyarbakir, Siirt, Bitlis and Van; finally, the southern provinces of Urfa, Mardin and Çolamerik (Hakkâri). The Kurds of Turkey are also linked on the east with their brothers from Iran.

The latter inhabit the north-west of Iran. Firstly in the provinces of Western Ādharbāydjān, to the east of Lake Riḍāʾiyya (Urmiya), the districts of Makū, Kotur, Shahpur, and to the south of the lake, Mahābād (ex-Sabla); in the province of Ardalān, called the province of Kurdistān, whose capital is Senna or Sanandadj, the districts of Bukan, Saḳḳiz, Sardasht, Bana, Bidjar (Garrus), Meriwān and

Hawramān; in the province of Kirmānshāh, Ḳaṣr-i Shīrīn. There are furthermore isolated groups of Kurds in Khurāsān, at Budjnurd and in Fārs and Kirmān, not to mention the numerous Kurds who live in the cities such as Tabrīz and the outskirts of Tehran (Brugsch, *Reise*, ii, 496). Much further to the east and outside Iran, an important Kurdish tribe is to be found in Balūčistān.

In ʿIrāḳ, the Kurds occupy the north and north-east of the country in the *liwā*'s or provinces of Duhok, recently detached from the province of Mawṣil, the *nāḥiya*s or districts of Zakho, Mazuri Diēr, ʿAmādiya and ʿAkra. Left outside their administration are Sindjār and Shaykhān, peopled by the Yazīdīs [*q.v.*]; the *liwā*'s of Kirkūk, Arbil and Sulaymānī (entirely Kurdish) and, in the *liwā*' of Diyālā, the *nāḥiya*s of Khānaḳīn and Mandali, where they are neighbours of the Kurds of Iran to the west of the Zagros. The Kurds are equally numerous in Baghdād and Mawṣil.

In Syria, they constitute three distinct belts, in the north of the country and to the south of the highway which forms a frontier and where they are in direct contact with their compatriots in Turkey. A belt of 40 km. width, in the Kurd Dāghı, a group (60 × 40 km.), to the east of the Euphrates where the river enters Syria near Djarablus; and finally, a belt of 250 km. in length by 30 km. in depth in the Djazira, between the Khābūr, a tributary of the Euphrates and the Tigris, with Raʾs al-ʿAyn, Darbisiyya, ʿAmūda, Kamishlī, Andivar and Dērik. In this "duck's beak", the Kurds of ʿIrāḳ and those of Turkey are juxtaposed (Rondot, 80). The Syrian towns of Damascus, Ḥamāt and Aleppo count many thousands of Kurds.

Some still exist in Soviet Transcaucasia. In the Republic of Armenia, 35 villages in the *rayons* of Aparan, Basargečar, Huktemberia, Talin and Ečmiadzin; in the Republic of Ādharbāydjān, 25 villages in the *rayons* of Kelbadjan, Latchin and Kubatli (Aristova, 47-8, 64). There are numbers of Kurds living in Erevan, Baku and, in the Republic of Georgia, Tbilisi or Tiflis.

The imprecise limits of the frontiers of Kurdistān hardly allow an exact appreciation of the area. The *Encyclopaedia Britannica* estimates the length of Kurdistān at 600 miles and its breadth at 150 miles. The *Ḳāmūs al-ʿālam*, Istanbul 1896, which naturally is only concerned with the Kurdish *wilāyet*s of the Ottoman Empire, sets its length at 900 km. and its breadth between 100 and 200 km. At present, the different provinces of Kurdistān cover around 190,000 km² in Turkey, 125,000 km² in Iran, 65,000 km² in ʿIrāḳ, and 12,000 km² in Syria. The total area of Kurdistān can then be estimated at approximately 392,000 km².

While there are many Kurds who live outside ethnic Kurdistān, there are numerous non-Kurds who live in Kurdistān. In Turkey, there are some Turks everywhere, but also, in the north, some Ossetes and some Tcherkesses, and in the south some predominantly Syriac or Jacobite Christians (Cl. Dauphin, *Situation actuelle des communautés chrétiennes du Ṭūr ʿAbdīn (Turquie orientale)*, in *Proche Orient Chrétien*, Jerusalem, xxii/2-3 (1972), 323-7). The Armenians have in fact completely disappeared. In Iran to the west of Lake Riḍāʾiyya and in ʿIrāḳ in the region of Duhok-Zakho and Kirkūk, some Nestorians and Chaldaeans are to be encountered, together with, in the towns, a few rare Armenians. The Jews, at one time relatively numerous, have all emigrated since 1948 (W. J. Fischel, *The Jews of Kurdistan a hundred years ago, a traveler's record*, in *Jewish Social Studies*, vi [1944], 195-226; I. Ben-Zvi, *The exiled and the redeemed host in Assyria*, in *The Jewish Publication Society of America*, Philadephia 1957). In Kirkūk one finds some Turcomans (I. C. Vanly, *Le Kurdistan irakien*, 342-3).

C. Numerical extent of the Kurds. As the Kurds are not ordinarily registered as such in the censuses of the population carried out by the different states where the Kurds are resident, it is impossible to have exact statistics of the total population of Kurdistān. Besides, statistics require delicate handling, and they risk being manipulated for political motives. Cf. for ʿIrāḳ, M. Durra, 1st ed. 1963, 210 and 2nd ed. 1966, 225; for Turkey, E. Esenkova, 1967, 29. Here are a few examples, whose divergences, which show the complexity of the question, may undoubtedly be explained by the fact that their authors do not apply the same criteria of ethnic adherence, religion and language. Hence the elimination of the Lurs. Account must also be taken of demographic progression, which works in favour of the Kurds, a fact which is at times equally forgotten. Here are a few figures, in thousands, supplied by: (1) B. Nikitine, *Les Kurdes*, 1956, 42; (2) S. I. Brouk, *L'ethnographie*, 1958, 30; (3) A. Ghassemlou, *Kurdistan*, 1965, 23; (4) I. C. Vanly, *Le Kurdistan irakien*, 1970, 30; (5) C. J. Edmonds, *Kurdish nationalism*, in *Journal Cont. Hist.* vi/1 (1971), 92:

	1	2	3	4	5
Turkey	4,500	2,500	4,900	6,600	3,200
Iran	1,500	1,800	3,300	4,250	1,800
ʿIrāḳ	500	900	1,550	2,000	1,550
Syria	500	300	250	500	320
Transcaucasia	250	—	160	150	80
Total	7,250	5,500	10,160	13,500	6,950

(cf. Edmonds, 92 n. 1).

D. The geography of Kurdistān

1. *Physical aspect*

Kurdistān is in its entirety a country of high mountains. Its skeleton, in its Turkish part, is constituted by the different chains of the Eastern Taurus. These chains begin to take shape from the shores of the Mediterranean at the latitude of the Gulf of Alexandretta, and radiate at first towards the north-east. To the north of Maraş, they form a fork whose northern line pivots away from the Engirek Dağ and Nuruhak Dağ (3,090 m.), continues by the Akra Dağı, joins the chains of Mounts Munzur (3,088 m.), Mercan and Kargaparazı (3,388 m.), then curves in and crosses the mountainous chain of the Araxes and finally ends in the Ararat system.

From our point of departure a second chain, very clearly a crescent in shape, begins to the south of Malatya, continues by the mountains of Maden, the ridges of Haçres (2,689 m.) and Sasun (2, 590 m.) to the south of Muş, pursues its curve to the south of Lake Van, via Mounts Bitlis and Hakâri (3.630 m.), with the Cilo Dağı which culminates in Mount Reşko (4,170 m.).

Between these two lines is situated what is called the Armenian plateau, whose altitude comes down no lower than 1,500 to 1,000 m. Furthermore, some parallel chains on the northern border maintain quite a high level, such as the Çakmak Mountains and, to the south of Erzurum, the volcanic system of Palendöken Dağı (3,124 m.), to the south of which the combination of Mounts Bingöl, Şerafettin and, further to the west, the heights of Tunceli, constitute this natural fortress of Dersim. In this mass of crystalline rocks the Euphrates has hollowed out deep canyons, and the mountains with steep slopes clothe these inaccessible sites in fantastic shapes. But beautiful fertile plains extend to the north of Malatya (915 m.) to the south-east of Elaziğ (1,020 m.) and to the north of Muş (1,500 m.). All along this Anatolian scar frequent tremors shake the region and claim numerous victims. We may recall the earthquakes of Erzincan in 1939 which killed 25,000 and those, less murderous meanwhile, of Varto in 1966 and Bingöl and Genc in 1971.

To the south of the curve of the Taurus spread the vast flat regions of Adiyaman, Urfa (550 m.) and Diyarbakir (650 m.) which descend abruptly towards Mesopotamia with contours of 3,000 metres, always allowing for certain land movements, such as the volcanic cone of Karacadağ (1,915 m.) and the chain of Ṭūr ʿAbidīn, which extends from Mardin (1,130 m.) and meets on the east with the much higher massifs of Herakol (2,943 m.) and Mount Cudi (2,089 m. [see DJŪDĪ]).

To the extreme east and more to the north is the supporting point for the Great Ararat or Agrı Dağ (5,165 m.) and the Small Ararat (3,925 m.) perhaps considered as the pivot of a new system of mountains. Indeed, from this centre seem to radiate several points which, on one side, encircle Lake Van, with to the north the chain of the immense sulphur-spring which is the Tendurek (3,313 m.) and that of the Ala Dağ (3,255 m.); to the east, the Kuh Dağ (2,850 m.), the Mengene (3,610 m.) and the Ispiriz Dağ (3,537 m.) and to the south the Vaviran Dağ (3,550 m.) and the chain of Satak. Let us note, apart from the two Ararats whose structure is due to very ancient volcanic eruptions, two famous volcanoes on the shores of Lake Van: to the north, the Sipan (about 4,434 m.) and especially Mount Nemrut (Nimrūd), whose highest peak has an altitude of 3,140 m. and whose crater has a diameter of 6,400 m. with an interior lake of fresh water at a height of 2,552 m. All this region to the south of Lake Van, which is itself at an altitude of 1,720 m., is in its entirety the highest part of the Kurdish-inhabited area of Turkey.

Elsewhere, other chains of mountains are connected with Ararat; these are clearly oriented north-south, lying between Lake Van and that of Urmia and also separating Turkish Kurdistān from its Iranian part. After having rejoined the almost inaccessible node of the Harki-Oramar country, they slant towards the south-west and also form this *chaîne magistrale* of the Zagros which, in a set of parallel lines, makes up for a good part, the portions of Kurdistān, the eastern faces being situated in Iran and the western faces in ʿIrāḳ. As C. J. Edmonds remarks, it is not always easy to give a name known by all to designate the different chains, for their names vary with the informants, according to whom they are situated on such-or-such a slope, or close to a better-known peak, pass, village or the tomb of a famous saint.

We have, in Iran, some chains which lie, oriented north-west to south-east, with multiple ramifications and parallel series. Let us note in passing some of the highest summits: the Dalenpar (3,748 m.) at the intersection of the three frontiers: Turkish, ʿIrāḳī and Iranian; the Spiraz, the Ḳandīl or Kogiz (3,782 m.) the Galala (3,364 m.), further to the east the Čehel Češme ("at the forty springs") (3,416 m.) a real rampart of water of Iranian Kurdistān, and further to the south, the chain of Hawramāt. (3,216 m.) and that of Cilo, whose average height is 3,500 m., up to the mountains of Luristān and the Pusht-i Kūh.

On the ʿIrāḳī side, to the south of the Turkish frontier, in the extension of the chains of the Cudi Dağ, Seman Dağ and Cilo Dağ, but at the same time in a graduated descent towards the Mesopotamian plains, between the Tigris and the Great Zāb, are the Bēkhayr, Metina and Gara chains and, approaching the Iranian frontier, beyond the Zāb, Mounts Ser-i Korawa (3,603 m.), Dolareš (3,449 m.), and Khuwarabtē (3,168 m.). In this region of Bradost, if the frontier chains are still high, e.g. Mount Halgurd (4,013 m.), they tend to become lower as they approach the plains. Also, Mount Handrīn to the south-east of Rawāndiz [*q.v.*] is no more than 2,793 metres. As soon as one crosses the Little Zāb, the chains stretch out in parallels from the dorsal column of the Zagros. The line Kurakadjaw-Godjar-Kurkur-Asis includes further numerous peaks between 2,950 and 1,960 metres high. A second line Azmir-Karasird is yet lower, between 1,870 and 1,608 m. high, with however, to the north-west of Sulaymāniyya, the remarkable ridged upthrust of the Pira Magrun (3,183 m.). A last parallel chain Bingird-Beranan is still several hundreds of metres lower (between 1,739 and 1,477 m.). Further to the west, the long chain of the Kara Dağ, from 1,378 to 2,017 metres, with multiple passes, henceforth separates the high country from the plains which now extend without an obstacle towards Altun Köprü, Kirkūk and Ṭawḳ, to be bordered and limited further to the west by the Ḥamrīn Mts. (1,640 m.) which, oriented transversely south-east to north-west, traverse the Diyāla, the Sirwān and finally the Tigris, quite near to where the Little Zāb flows out.

Let us further note, although the new administrative division of ʿIrāḳ leaves it outside Kurdistān, the Djabal Sindjār, where the Yazīdīs, who are themselves really Kurds, live. This chain, 60 km. in length and 15 km. in width and lying at an altitude of approximately 1,600 m., is situated in Mesopotamia to the west of Mosul and at the same latitude.

If Kurdistān is a country of very uneven relief, it is no less generously watered by numbers of clear springs and many watercourses and actual rivers.

Let us first note the Araxes or Aras whose source is clearly in Kurdistān in the plateau of Bingöl, with a thousand lakes, between the Tigris and Euphrates, but in contrast to these two rivers which are directed towards the south-west, it flows first towards the north, bends towards the east and passes into Soviet Armenia.

The two great Biblical rivers traverse Kurdistān in particular. The Euphrates [see AL-FURĀT] is formed by two principal branches which enclose a vast Kurdish region. The northern branch, the Kara Su (450 km. long) is made up at its source of numerous springs which come from the Dümlü Dağ; then it flows in the plain of Erzurum where it receives the springs which rise in the Çoruh Dağ, directs itself westward in narrow gorges, waters Erzincan, slants towards the south and follows a capricious course which snakes in every sense. It waters Kemah, passes by Kemaliye, and runs into mountains on all sides which block its passage, to rejoin a little to the south of the Eğil the southern branch or Murat Su (659 km. long). This last has its source to the noth of Lake Van, at the foot of the volcanic Mounts Ala Dağ and Tendürek; the Murat Su climbs up again a little to the north, passes by Diyadin and Karaköse, turns off again to the south and waters Tutak and Malazgirt.

Then, always following its sinuous course, it passes to the north of Muş, waters Genc, Palu and Pertek, finally joining the northern branch to the north of Keban. Thereafter the two branches form the Euphrates properly so-called. Although the only important tributary on the right bank of the Kara Su is the Tohma Su (194 km. long), which flows into it to the north of Malatya and then runs outside Kurdistān, the Murat Su has numerous tributaries which, like the Peri Su (235 km. long), with their subtributaries, literally criss-cross Kurdistan; no area is very far from a watercourse.

The Tigris [see DIDJLA], the other great river of the region (1,718 km. long), waters Kurdistān in its upper course. It has its source in the region of Lake Hazar to the north of the Maden Mts., waters for 300 km. of Turkish Kurdistān the towns famous in Kurdish history, sc. Ergani, Diyarbakir, Hasankeyf and Cizre/Djazīra. There are numerous tributaries, all on the left bank: Anbar, Batman, Gurza and especially Botan (226 km.), fertilise the land. It passes the ʿIrāḳī frontier at Pēsh Khābūr, where its tributary the Khābūr [*q.v.*] joins it, and whose sub-tributary the Hazil waters Zakho. There then develops a complete network of beautiful streams, all tributaries of the Tigris and which are actual rivers. First of all the Great Zāb (392 km. long), which rises in Turkey in Mergene Dağı between Lakes Van and Riḍāʾiyya. It waters Culamerik/Djulamarg, then in ʿIrāḳ the regions of Zibar and Barzan and, by one of its offshoots, the highly picturesque town of Rawāndiz. It joins the Tigris 45 km. south of Mawṣil. The Little Zāb (400 km. long) has its source in Iran, near Lāhīdjān, a land of lakes. Its tributaries are numerous in Persia as well as in ʿIrāḳ. After having watered Taktak and Altun Köprü, it joins the Tigris. On its lower course, at Dukan, an enormous dam was completed in 1958 with a capacity of 7 billion m³ of water, which stretches over 50 km.² Its aim is firstly to regulate the flow of the Tigris, subject to catastrophic floods, but also to irrigate about 250,000 hectares. A hydro-electric plant with a capacity of 200,000 kilowatts is of importance in the region of Čamčamāl and will give the Kurdish provinces of ʿIrāḳ self-sufficiency in energy. The ʿAdhaym (230 km. long) rising in the locality of Bazyan, with its various ramifications, waters Kirkūḳ, Daḳūḳ Tuz and Khurmatu, and traverses the Ḥamrīn Mts., hurling itself into the Tigris 30 km. south of Baghdād. Finally, there is the Diyāla (386 km. long) which rises in the mountains of the ʿIrāḳī-Iranian frontier; its principal source in ʿIrāḳ is the Tandjaru which waters the plain of Shahrazūr, and in Iran the Sirwān rising in Luristān. After Derbend-i Khān, where a great dam has been constructed which is intended to serve for irrigation in ʿIrāḳ, these two branches constitute the Diyāla, which flows into the Tigris south of Baghdad.

Iranian Kurdistān is also traversed by numerous streams of which several rise in the Čihil Česhme, a great massif of 2,085 m. height in the Mukri country. Let us note only the Kīzīl Uzun, whose various ramifications water all the Ardalān counry, not to mention the Djagatu (240 km.) and the Tatahu which both flow into Lake Riḍāʾiyya.

As with the mountains, the streams which run through Kurdistān may change their names according to the region traversed. Many watercourses, moreover, take their name very simply from the principal locality that they traverse.

There are also several lakes in Kurdistān, of which the largest is Lake Van. Situated at an altitude of 1,700 m., it has an area of 3,700 km.² Its salt waters are due to a volcanic barrier which deposits on its banks carbonate and soda sulphate. Only one kind of fish is caught there, a sort of large bleak with changing colours. To the north of Lake Van is Lake Nazik and to the north-east of Van is Lake Ercek. Further to the north is Lake Balik lying to the east of Karaköse. At the sources of the Tigris to the north-west of Maden is the Hazar Gölü, quite deep and with an area of about 50 km.² Its waters are salt and eels are caught there. In Iran one may cite Lake Urmia with a Kurdish population bordering it. It is larger than Lake Van (5,700 km.²), 130 km. long and 40 km. wide in places; it is more salt than the Dead Sea, and no fish can live there. Not far from there and to the south are two small lakes, the Shor Göl and the Daryāče-i Kopi. At the ʿIrāḳī frontier to the west of Mari Van and south-east of Pendjwin is Lake Zrēbar. In ʿIrāḳī Kurdistān there are no lakes at all.

Because of its altitude, the climate of Kurdistān is harsh. Snow covers the high summits for many months of the year. Precipitation is variable according to the regions. In the plains, rainfall varies between 200 and 400 mm. a year, although it may reach between 700 and 2,000 and even 3,000 mm. on the plateaux between the different chains of mountains. But in the valleys of central Kurdistān, the climate is continental and even arid, and there are sometimes several months without a drop of water.

The temperature also undergoes quite large variations. At Karaköse in the north it may fall to —30°-35°C. in winter and rise in the south in summer to +35°-40°C. at Kirmānshāh (Ghassemlou, 15). In Iranian Kurdistān, where a dry continental climate rules, the range may vary between —22°C. and +32°C. In general, the eastern slopes of the Zagros are more favoured than the western slopes. At Senna we have —15° in January and +35° in July; at Khāniḳīn, +2° in January and +41.8° in July; at Kirkūḳ, + 14.5° and +43°C. Further to the west, we find, in January and July respectively, at Malatya —1°, 5° and +26.5°; at Urfa, +4.5° and +32°, at Diyarbakir +2.5° and +31°; and at Van, —3.5° and +22.5°.

2. *The living landscape and habitat*

Harsh as Kurdistān may be, it is far from being a desert; its mountains are covered with pasture and vegetation, and its valleys with forests and meadows which, in spring, are dotted with multicoloured flowers. There are also 10 million hectares of forests in Turkish Kurdistān, 4 million in Iran and 1,720,000 in ʿIrāḳī Kurdistān, of which 50 km.² are firs. The oak, of which more than 15 kinds can be counted, is the most widespread species up to an altitude of 2,700 m.; then there are the firs and other conifers. Moreover, the forests are not always very dense and often have the appearance of scrub with many stands of junipers. The plane tree, willow and especially the poplar, flourish by the waters.

In the mountains, high mountain-pastures stretch over many kilometres and provide pasturage for herds of goats and sheep. In places, edible wild plants grow, sought after by shepherds and simple folk for their medicinal properties and carefully collected by old women. In spring, flowers cover in abundance the smallest corner of earth, whose richness of colours literally stupefies and whose perfumes intoxicate the passersby. All this flora is familiar to us, for the species of Europe are found there and travellers do not fail to record the names (see e.g. C. J. Rich, i, 284; Bishop, i, 290-1, 343, ii, 12, 14, 115; Lynch, i, 181, 190-1, ii, 208, 248, 253, 268, 269, 303, 362, 369, 239, 241, 242, 382; Freya Stark, 257, 273, 330; Hamilton, 141-3; Balsan, *passim*, etc.).

Only a part of the arable Kurdish lands is covered by cultivation and crops. If, in Turkey, there are 25 million hectares of cultivable lands, only 30% are cultivated, of which one-third lies fallow each year (Esenkova, 108). In Iranian Kurdistān, out of 5 million hectares of cultivable lands, 24% are cultivated and 16% lie fallow (Ghassemlou, 90). In the various districts of ʿIrāḳī Kurdistān, of an arable area of about 8 million hectares, one-quarter is cultivated (Khosbak, 43). Despite this, the cultivation of cerals in Kurdistan plays a good part in the economy of the respective countries: 15% in Turkey; 35% in Iran; in ʿIrāḳ, 50% for corn and 15% for barley (Ghassemlou, 89, n. 6). Les us add here the cultivation of rice, which supplies ʿIrāḳ with one-third of its production. Apart from this cultivation of foodstuffs, cotton and the newly-introduced sugar-beet give a good yield. The best tobacco of Turkey and ʿIrāḳ is cultivated in Kurdistān which, for ʿIrāḳ, supplies almost all of its needs (Khosbak, 45; Durra, 1963, 226, 1966, 245). If the vine grows a little everywhere in Turkey, ʿIrāḳ and Iran, it only flourishes in Kurdistān on sunny slopes; there are 12 million stands in ʿIrāḳ (Vernier, 468) and the kinds of grapes are numerous and varied (see the names in *Hawar*, no. 34, 8; Wahby, *Dictionnaire*, 148). Some are reserved for the preparation of raisins used so much for food. Fruit trees also abound in Kurdistān: pomegranates, peaches, apples, figs, apricots and centenarian walnuts. Market-gardens are developed around the villages and even in the mountains where the Kurd, an ingenious gardener, constructs terraces supported by small walls in order not to lose any parcel of arable land. Of the vegetables in general use in the west, the onion, for example, so much appreciated by all the Kurds, is especially cultivated, and certain vegetables such as watermelons, cucumbers, melons, aubergines, corn on the cob, capsicums, etc., without forgetting the lettuce, held in abhorrence by the Yazīdīs.

Wild animals are far from having disappeared in Kurdistān. There were still lions at the beginning of the 19th century; if they no longer exist, the *piling*, a kind of leopard, survives. Bears are plentiful in Nebīrnao to the south of Van, where they have "a table served from June to September" (Balsan, 229); the wild boar also abounds at Bingöl (1,200 shot in 3 months in 1939 (*ibid.*, 90-1), and 55 killed in a single round-up in 1963 at Barzan. Wolves, jackals, foxes and hyenas often approach the villages. But there are other animals called wild which are neither carnivores nor predators, but which are hunted either for their meat, such as the ibexes, or for pleasure, such as hares and rabbits. One also finds porcupines, which are edible according to the Christians of the region, agile squirrels, and martens and sables sought for their fur. So it is not surprising that the Kurd is a born hunter. Birds are also plentiful. The high mountains shelter the majestic eagles; streams and watering places attract ducks, teal and snipe. In 1972, 500,000 spent the winter on Lake Riḍāʾiyya, nourishing themselves there on the small crustaceans which abound there, and at the same time Lake Van housed numerous colonies of pelicans (J. Vieillard, in *Le Monde*, 13 January 1973). Nightingales, storks and cranes are also found in the Kurdish countryside, as much as in the songs of Kurdistān. Doves and pigeons frequent in thousands the innumerable grottoes and caves of the mountains. Partridges and quails are choice game. Fish abound in the streams of fresh and crystalline waters. But it is not always easy to identify them and give them a name. A large fish is caught in the Zāb, called by the Christians "Tobias's fish", which is two metres long and whose flesh is excellent. One may see a photograph of it in Hamilton (between pp. 32-3). Apart from these pleasanter creatures, one must beware of the snakes, small but venomous, such as vipers, and of the yellow or black scorpions whose sting can be deadly, especially for the very young, although the numerous lizards, geckoes or varans and the chameleons are harmless, as are the tortoises. But in spring, flies, mosquitos and fleas are dreadful and constitute a real plague. The bee also stings, but produces a very tasty wild honey.

Apart from these creatures, who live wild, there are in Kurdistān many animals which have been domesticated and have been raised for profit since the earliest antiquity (cf. Ch. A. Reed, *Animal domestication in the Prehistoric Near East*, in R. J. Braidwood, B. Hove, etc. *Prehistoric investigations in Iraqi Kurdistan*, Chicago 1960, 119-45). Indeed, Kurdistān is a land of stock-breeding: sheep, goats, cows and buffaloes supply milk, butter, cheese and meat, skins, fleeces, guts, horns etc. of which the leather and wool serve to make clothes, shoes, felts, etc. and provide an obvious economic yield. In 1957, in the Kurdish regions of Turkey, there were 7,662,332 sheep; 4,176,016 goats, one-quarter of all Turkish stock-breeding, and 2,240,825 cows, one-sixth. There are also many buffaloes (Balsan, 128). In the Kurdish provinces of ʿIrāḳ there are 1,674,912 sheep or two-thirds of the ʿIrāḳī breeding stock, 2,234,238 goats (two-thirds), 226,858 cows (one-third) and 4,287 buffaloes (one tenth). Apart from the large-scale breeding of the nomads (half the production in Iran; Stauffer, 291), each household has its small herd of a few animals, sheep or goats, four to eight (*ibid.*, 290). The Kurdish villages of ʿIrāḳ studied by Barth (19) are richer. Each house also possesses a few chickens. There are different breeds of sheep with fat tails and goats with long hair, carefully watched by shepherds expert in their craft. Other animals indispensable in everyday life are also reared. Among the Kurds of ʿIrāḳ are found 22,289 horses (one-seventh), 52,336 mules, almost the whole production, 130,804 donkeys (one-third; Khosbak, 52). Also, let us not forget the Kurdish sheepdogs, a strong, imposing and redoubtable breed (Balsan, 236). Naturally, no pigs or rabbits [see ARNAB in Suppl.] are reared in Kurdistān.

The interior of the soil in Kurdistān is no less rich in minerals than its surface in vegetation and animals. But until now, its resources have been very little exploited. Quite abundant supplies of coal have been discovered in the region of Maden, Kiği, Kemah and Harput, where it has been exploited (several thousand metric tons in 1970), but not at Zakho in ʿIrāḳī Kurdistān. Near Sulaymānī limestone is extracted and, at Sar Çinar, a cement works has been producing since 1958, 350 metric tons of cement a day. Deposits of rock-salt can be exploited at Sindjār, Shaykhān and Tuz-Khurmatu. Sulphur is found in the province of Senna, at ʿAmādiyya, and a Polish group plan to extract 250,000 metric tons of it a year at Mishrak in the north of ʿIrāḳī Kurdistān. Iron is not lacking in Kurdistān and is mined (1,600,000 tonnes in 1960 at Maden). But very rich, easily exploitable deposits of iron ore are found in the region of Rawāndiz and Sulaymānī. Copper exploited (32,000 t.) at Erganī,

Diyarbakir and Palu, is also to be encountered in the region of ʿAkra. Chromium is found in the region of Barzan and at Diyarbakir, where it is extracted (270,000 t. annually). There is lead at Keban, Elaziğ and Maku, gold at Yergü and to the south of Kirmānshāh, and also silver at Kemah. At Kirkūk, the reserves of salts allow the manufacture of caustic soda and chloride. But it is petrol which is the chief riches of Kurdistān. The petrol of Kirkūk gushes forth in the midst of Kurdish territory and represents a good part of the ʿIrāḳī production (83 million t. in 1970). The same applies to the petrol of Batman in the Siirt region and the oil-fields of Karaçok in northern Syria. Natural gas is abundant and sulphurless in the region of Čamčamāl.

3. *The human aspect*

This region which the Kurds occupy today has been inhabited since the most ancient antiquity, e.g. Berda Balka, the cave of Hazar Merd of the Mousterian period, not far from Sulaymānī or that of Shanidar, near Rawāndiz, where the first Palaeolithic human skeleton in ʿIrāḳ was discovered. Djarmo, in the valley of Čamčamāl, may be the most ancient village in the Near East, for it was probably one of the centres where man cultivated for the first time various species of barley and corn, according to excavations of a team of researchers of the University of Chicago (cf. Braidwood, Hove etc., *Prehistoric investigations in Iraqi Kurdistan*). Today, the Kurd is settled throughout the land and has established numbers of villages there.

Originally, he was content to occupy the innumerable refuges, shelters under rocks and numerous caves, some of which are difficult of access and very picturesque with stalagmites and stalactites (Edmonds, 235), and which sometimes extend deep under the mountain. These caves always serve, on occasion, to shelter the herds, but sometimes peasants are still to be encountered living in them. Numerous legends circulate about some of these caves where treasures are said to be hidden and where the passing of djinn and ifrits is mentioned (Edmonds, 206-7, 246, 332, 368-9; Hamilton, chs. xiv-xv). Certainly, the nomadic Kurds, on the verge of extinction, and the seminomads live under their black tent, which should not be confused with the tent of the Bedouin Arab, the *kibitka* of the Mongols, the *yurt* of the Samoyeds and the *kote* of the Lapps (cf. C. G. Feilberg, *La tente noire*, Copenhagen 1944, 81-6; Bishop, i, 373; Lescot, 144-5; and KHAYMA). It is formed from a great awning made of woven strips of goats' hair 50 × 60 cm. wide. The poles which hold it up are 2.50 by 3 m. in height; their number varies according to the size of the tent, i.e. according to the importance of its owner. There are no ridge poles. Reed partitions separate the corner of the women and provisions from the part of the tent where the men and visitors stay. All the furniture consists of a few mats, cushions and some carpets in the chiefs' tents. But the Kurdish peasant lives in rough houses. The construction materials are ordinarily unfired bricks in the plains, but fired ones at Sulaymānī, for example, or rough stones, in the mountains joined together with mud. The walls are 2 by 2.50 m. high. In the rough stone walls are sometimes inserted poorly-hewn beams to make them stronger. Inside, niches are arranged in the walls to serve as cupboards.

The walls are roughcast with mud and sometimes whitened with lime. The door is of massive wood. There is no window on the exterior, but these exist looking out on the courtyard, with protective bars. Simple little lanterns light the place, when the door cannot be left open. The floor is of beaten earth. In the centre the hearth (*tendur*) is covered in winter by the *kursī*, a kind of wooden bench with a covering on which all the family warm themselves in the coldest regions. A hole in the roof serves as a chimney. Along the walls runs a broad bank of earth where people sit during the day and where they sleep at night on mats, felts or mattresses. The terrace is made of poplar trunks spaced 50 cm. apart and covered with branches, leaves and dried grass and a thick bed of hard-pressed earth. If the room is too wide (more than 3 m.), poles hold up the beams and roof battens. For the water to run off, the terrace extends beyond the retaining walls or gutters for a metre, e.g. at Sulaymānī, facilitating the running off of rainwater. In any case, a roller is always to be found on the terrace in order to press it down after downpours. One climbs up by a ladder or outside staircase. The house of the plain, where there is space, has a courtyard and a building principally composed of a rectangular living room, lengthened by a corner reserved for the animals. A solid annexe building serves as a kitchen and store for household utensils, tools and work implements. There is no cellar or attic, often not even latrines. In the mountain houses the stable is often in the courtyard, as are the annexes. The living room is situated above with, at the bottom, a small corner for the provisions. Often there is also a small veranda or loggia facing south. The terrace is the favourite place for the women, who perform their many daily occupations there. (For descriptions, plans, photos or drawings of different Kurdish dwellings, see: in Djazīra, R. Montagne, 53-66; at Sindjār, R. Lescot, 146-7; at Sulaymānī, Edmonds, 90-3; again at Sulaymānī and at the village of Topzaya and Belkha, H. H. Hansen, 21-43; and in Iranian Kurdistān, Bishop, i, 88, ii, 191, M. Mokri, 89-91. See also Leach, 49; T. F. Aristova, 95, 97, 99 for Transcaucasia.) Naturally, man does not live isolated in his house, but in a group. Villages have grown up, and the Kurd, a man of the earth, lives more in the village than in the towns. Like all villages in the world, and especially those in mountainous countries, the position is chosen in relation to the sun and to water, a stream or spring. So it must be oriented to be at once well-exposed to the sun and sheltered from the wind, following the axis of the mountain chains. Exposure to the north is avoided. The south, the direction of Mecca (Mokri, 81), is preferred to the east. The importance of the village depends on their proximity to places of passage (mountain passes and bridges) and also on sufficient cultivable lands and pasturages. Many villages are built on a slope, the roof of the higher houses forming a terrace for the houses below, and this occurs in all the regions of Kurdistān, e.g. at ʿAkra, Barzindja and Shār-i Hawramān. It is not rare to sight on a neighbouring peak some ruins of an old castle, a trace of the past glory of a local magnate vanished for centuries. Such as it is, the Kurdish village has a rather pleasing and sympathetic appearance, precisely because of the water, gardens and trees.

The Kurdish villages are closer to one another or more dispersed, according to whether the region is more or less exposed to hazards. In the whole of the 17 provinces of Turkey with all or a high proportion of Kurdish population, according to the official census of 1960, 8,817 villages were counted, of which 395 had less than 100 inhabitants, 513 from 101 to 500, 1891 from 501 to 1000, 372 from 1,001 to 2,000 and only 39 with more than 2,000 inhabitants.

Three provinces of Muş, Hakâri and Van can be taken as criteria for appreciation:

	Area in km²	Inhabitants	Density in km	Number of cantons	Number of villages
Muş	8,195	167,638	20	15	368
Hakâri	9,532	67,766	7	12	133
Van	18,619	211,034	11	21	557

Thus the villages are more or less dispersed. They are also unequally populated, as the table below shows:

Inhabitants	less than 100	101-500	500-1000	1000-2000	+2000
Muş	9	280	64	14	1
Hakâri	5	84	40	5	0
Van	39	456	51	11	0

This average of small villages from 500 to 300 inhabitants is found in ʿIrāḳī Kurdistān, in the region of Rawāndiz (Barth, ii) and in other regions; 300 inhabitants is also the average of the Kurdish villages of Iran.

Altitude is also a very important factor in the establishment of the Kurdish village. By examining the snow contours on Hütteroth's map, e.g. to the south of Lake Van in the region of Hakâri precisely, it may be ascertained that the villages are relatively very numerous between 1,000 m. and 1,500 m., quite numerous between 1,500 and 2,000 m., rare between 2,000 and 2,500 m. and that they disappear altogether above 2,500 m., apart from pasturing camps or *zozān*. Some agreable summer dwellings are found in the middle altitudes. Thus in ʿIrāḳī Kurdistān, in the province of Duhok, we have Zawitha, at 1,422 m. in the midst of vast fir woods, Suwaretuka, at 1,675 m. among cypresses and maples, Sersing, at 1,046 m. with gushing springs, Sulav, at 1,150 m., and its waterfalls, Ser ʿAmādiyya, at 1,905 m; in the province of Sulaymāni: Ser Činar, with great plane trees, as its name indicates; in the province of Arbīl, Ṣalāḥ al-Dīn, at 1,090 m., Shaḳlawa, at 565 m. with luxuriant orchards at the foot of Saffin, Gali ʿAlī Bag, at the same altitude with a great waterfall, and especially Ḥādjdjī ʿUmrān, at 1,780 m., very fresh in summer and a ski resort in winter. In the province of Hakâri, the high peaks of Cilo Dağ, which are between 3,500 and 4,000 m., have for some time attracted foreign mountaineers (cf. B. Amy, *La montagne des autres. Alpinisme en pays kurde*, 1972, with maps, photos and bibliographies of the last expeditions).

The smaller the village, the more its comfort is reduced. This is the case also in Turkish Kurdistān, where more than half of the villages do not have drinking water, a mill, a school, a *čāyāna* (or cafe) or a special house for guests. The lighting there is primitive, the hygiene deficient. The wells are near the latrines when these last exist. In winter, in view of the lack of means of communication, hundreds of villages are isolated from the rest of the world (E. Esenkova, 55-7). It is the same in the Kurdish villages of ʿIrāḳ, where electricity and running water only exist in 22 of them among the hundreds that are to be counted in the provinces of Sulaymānī, Arbil, Kirkūk (Khosbak, 56-7). For a population estimated at 8,766,000 in 1962, in 1970 for the whole of ʿIrāḳ there were only 150 hospitals, 987 dispensaries and 18,256 beds with 2,890 doctors and 1,771 nurses (Ministry of Information, *L'Irak va de l'avant*). The same situation applies in Turkish Kurdistān. In 1967, there were 12,275 doctors in Turkey, but only 2,500 for the whole of Anatolia, with a total of 60,196 beds, of which nearly half were for the towns of Istanbul, Ankara and Izmir alone. Malaria affects especially the Kurdish provinces of Diyarbakir, Siirt, and Hakâri (E. Esenkova, 87-8). In ʿIrāḳī Kurdistān, malaria, which was the cause of a quarter of the mortality in ʿIrāḳ (Dr. A. Ghalib, *Malaria and malaria in Iraq*, Baghdād 1944) has been practically eliminated since the campaign of the WHO in 1954-6 (cf. J. Manevy, *Il est quatre heures docteur Malaria*, in *Réalités*, no. 122, March 1956, 48-55). In Iranian Kurdistān, there are only 250 to 300 hospital beds = 1 for 10,000 persons (Ghassemlou, 32).

To move from one village to another, to enter into more or less intimate social relations of family, friendship, tribe or commerce, the Kurd follows either the paths or tracks which link the villages or else the larger motor roads of commercial or strategic value which have been constructed by the interested governments. In the mountains, the mule tracks of tenfollow either the stream which runs at the bottom of the valley, passing from one side to the other or the flank of the mountain, often precipitous and hazardous. They rise steeply to reach the mountain passes, at times quite high, e.g. in ʿIrāḳī Kurdistān, Paykuli, 1,000 m. and Sagirma, 1,700 m. To cross the streams, one fords them or uses trail-bridges or *keleks* [*q.v.*] at a fixed point, where the river is wider and the current less swift, or bridges. The Kurdish bridges are still rudimentary today and sometimes dangerous, being made of ropes and lianas (Layard, 1970, 166; Bishop, ii, 114) or else of tree trunks (Wigram, 288; Hamilton, 96). On the more important roads, the ancient bridges are of stone, hump-backed with one or several arches. Today, some modern iron bridges replace at many points these primitive bridges which are often, in any case, no more than foot bridges (Hamilton, 192). Many legends are attached to these ancient bridges (Edmonds, 201, 212, 247). In the plains, especially in Turkish Kurdistān, there are still many simple earth tracks only usable in the good season. But some modern metalled, tarred and macadamised roads have also been built. The roads through the mountains are often real works of art.

ʿIrāḳī Kurdistān is now furrowed with numbers of fine roads which facilitate human relations. In ʿIrāḳ, some roads or good tracks link Mawṣil to Zaḳho, ʿAmādiyya, Arbil and ʿAkra. From Arbil one goes to Harīr and Rawāndiz and also to Kirkūk and then Sulaymānī. In Turkey, one road goes from Malatya to Elaziğ, Tunceli, Erzincan, Askala, Erzurum, and Kars. From Elaziğ a branch goes off for Bingöl, Muş and Tatvan, and another towards Diyarbakir, Mardin and Nüseybin. From Diyarbakir, one may branch off for Silvan and Siirt, or Silvan in the direction of Bitlis, Tatvan and Van, by the road or by steamer on the lake.

Few railways cross Kurdistān. In Turkey one may pick out the line Erzincan-Erzurum-Kars, towards Armenia; the line Malatya-Elaziğ-Genı-Muş-Tatvan-Van by ferry in the direction of Tabriz; and the line Malatya-Sivrece-Maden-Ergani-Diyarbakir-Batman, towards Siirt. The Orient Express from Istanbul goes to Aleppo, skirts the Kurdish populations of the Turko-Syrian frontier, and reaches Mawṣil and Baghdād. In ʿIrāḳī Kurdistān, a single narrow-

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ VAKFI

gauge railway goes from Baghdād to Kirkūk (320 km.).

Several military routes fan out from the airports situated in Kurdistān. The most important are in Turkey: Erzurum, Kars, Karaköse (Ağrı), Elaziğ, Malatya, Van and Diyarbakīr; in ʿIrāḳ: Mawṣil, Kirkūk, Semel, Ser ʿAmādiyya and Bamerni; in north Syria: Kamishlī; in Iran, Sanandadj, Kirmānshāh and Riḍāʾiyya.

E. An anthropological profile of Kurdistān. Situated as it is at the crossroads of populations as different as the Turkish, Persian, Caucasian and Arab peoples and in very intimate relations with most of them, does the Kurdish people possess characteristics such that it may be distinguished very clearly from the others? The question can legitimately be posed, and many scholars have tried to distinguish the anthropological aspects which would allow this process of discrimination. It is evidently not a matter of searching for a Kurdish race, since this notion of race can scarcely be applied to humans, although some important genetic differences are ascertainable between more or less homogenous populations possessing such-or-such characteristic blood-group (Ruffié, 1972). Anthropological researches on the Kurds began more than a century ago with E. Duhousset (1863) and N. V. Khanikoff (1866). They have been carried out in all the regions of Kurdistān.

In Iran, first of all by the authors cited, then by M. Houssay (1887); in Transcaucasia by E. Chantre (1880, 1890) and Pantukhotf (1891); in Turkey in the valleys between the Euphrates and the Tigris (G. Pisson, 1892), to the south of the Black Sea at Karakus, at Nemrut Dağ, to the west of Lake Van, and at Zencirli (von Luschan, 1922); in Syria, at Damascus (Ariëns Kappers, 1931). The Yazīdīs of the Caucasus were studied by Eliseyev in 1887 and in 1900 by Ivanovski; those of Sindjār and Shaykhān by Field (1934), as well as the Kurds of ʿIrāḳ, of Zakho, Rawāndiz, ʿAkra, Kirkūk and Sulaymānī; these latter studies were not published until 1951 and 1952. All these researches are only in fact sample surveys, given the relatively restricted number of individuals examined (some hundreds or more out of several thousands of inhabitants) and of the really scientific measures obtained. Some travellers have in their turn made certain records and added some typical photographs. Despite all this, and because the observations concerning the Kurds are of different regions, the results obtained do not always coincide perfectly. There has been an attempt to make an anthropological classification of them (A. Bashmakoff). The Western Kurds (von Luschan) have been distinguished from the Eastern and Southern Kurds. The former are of a blond, blue-eyed, dolichocephalic type. The others are of a brown, black-eyed, brachycephalic type. The one group consider themselves of the same race as the Turks (Sekban, Inan) or the Iranians (Modi), the others regard themselves as close to the Arabs or Armenians. Certain photographs of Mark Sykes (321, 342, 373, 424-5, 427, 429) of Lynch (ii, 4-5) or of Soubrier (112, 113, 144, 160, 172) reveal at first sight types among the Kurds: Arab, Jew, Biblical, Nestorian and Turkoman. It is this which H. Field confirms and expresses in a more scientific fashion in the photographs of 162 individuals out of 598 examined, where he personally discovers Armenoid types (48), Balkan (12), Modified Mediterranean (36), Eur-Anatolian (38), pure or mixed Iranian (4), Alpinoid (12), Mongoloid (1) and Negroid (1). The proportions are not exactly the same among the 235 Yazīdīs examined, and the comparison with the Assyrians, the Shammar and Ṣulubba Arabs or the Turkomans also studied by the author is interesting. The resemblances encountered are no doubt to be explained by intermarriage. But this does not prevent E. Duhousset (1863) from recognising in the Kurdish people a rare homogeneity with respect to its type and, for his part, Ariëns Kappers (1931) admits that the Kurds, despite their anthropological differences, constitute a truly distinct race. Thus we can, in summarising the studies of H. Field, present as follows the portrait of the Kurd of ʿIrāḳ: "The Kurd is of medium height (1.66 m.) with a relatively long body and short limbs. The forehead is wide and the head wide and round. The brachycephalics predominate. The height of the face is medium. The nose is quite often convex. The Kurd is more hirsute than the Arab. His hair, rather wavy and pliant, is normally dark brown and the eyes black. But blond hair and blue eyes are also to be encountered, especially in the western regions. The colour of the skin is more clear than that of the Arabs, but less fine than that of the Assyrians. The teeth are normal and well-placed. The musculature is good, as is the health, in general, of those who have been observed" (Th. Bois, 18).

Despite everything, these anthropological researches on the Kurds are too fragmentary and uncertain for us to be able to conclude from them what may be the origin of this people. It is indispensable here to combine the study of the language with that of the history.

Bibliography: Maps. No complete scientific map of Kurdistān exists, The *Carte du Kurdistan* 1/4,000,000, Cairo 1943, aims especially "to give a graphic representation of that which the Kurds occupy in the Middle East"; a *Note* of 12 pp. which accompanies it is intended to explain it and to justify the different data. *Die Kurden, Volke ohne Staat*, 1/1,500,000; ed. Die Aktuelle Landkarte, no. 224, Munich 1966, clear and simplified, does not indicate the relief at all. For Turkey, the old maps of H. Kiepert, 1892, or better *Türkiye*, 1/2,000,000 of Faik Sebri, Istanbul 1948, *La carte de l'Asie orientale* 1/2,000,000 of the Troupes du Levant, Beirut 1939, or that of the War Office and Air Ministry, London 1961-2, 1/1,000,000, sheets NJ37 Erzurum, NJ38 Tabriz and NI38 Baghdad, of series 1301, GSGS, cover the whole of Kurdistān. More or less elaborate maps are often to be found in the different accounts of journeys. So much the more to be appreciated are the precise and detailed maps in the book and many articles of C. J. Edmonds.

Albums. To illustrate all this: M. Zikmund and J. Hanzeika, *Kurdistan, country of insurrection, legends and hope*, Artia, Czechoslovakia 1962; K. Dettmann, *Vertraue der Pranke ... Löwe die Heiligen werden dir nicht helfen*, Hamburg 1966.

Geography. C. Ritter, *Die Erdkunde von Asien*, viii, Berlin 1839, *Kurdes du Khorasan*, 392-400, ix, 1840, *Kurdes de Perse*, 412-762, 1009-48, x, 1843; *Kurdes du Tigre et de l'Euphrate*, 690-734, xi, 1844, *Kurdes occidentaux*, 3-247; F. Maunsell, *Geography of Eastern Turkey in Asia*, Aldershot 1899; Elisée Reclus, *Nouvelle géographie universelle*, Paris 1884, ix, *Asie antérieure*, 203-6, 337, 339, 342-55, 411-518; V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, ii, 1891; Vidal de la Blache-Gallois, *Géographie universelle*, viii, ch. viii, Blanchard, 215-27, Paris 1929; M. Clerget, *La Turquie, passé et présent*, Paris 1938; J.-P. Roux, *La Turquie*, Paris 1957; X. de Planhol, *Les fondements géographiques de l'histoire de l'Islam*, Paris 1968; S. I. Brouk, *L'ethnographie des pays du Moyen-Orient*, tr. from Russian in *Doc. Franc., Travaux et recherches*, no. 13, 1961; *Genel nüfus sayımı, 25 ekim 1960*, Census of population, 25 Oct. 1960, Ankara, Devlet Inst. Statist. no. 444, 1963; R. Montagne, *Quelques aspects du peuplement de la Haute-Djézîré*, in *BEO*, Damascus, ii (1932), 53-66 + xvii Pls.; Seydo Gorani, *Min ʿAmmān ila 'l-ʿAmādiyya*, Cairo 1938; P. Rondot, *Les Kurdes de Syrie*, in *France méditéranéenne et africaine*, 1939/1, 81-126, 2 maps; Alaʾaddin Sejjadi, *Geshtik la Kurdistān, A journey in Kurdistan*, Baghdād 1956; Sh. Khosbak, etc. *Djughrāfiyyat al-ʿIrāḳ*, Min. Nation. Educ., Baghdād 1386/1966; M. al-Durra, *al-Ḳadiyya al-Kurdiyya*, Beirut 1963, 1966[2], enlarged; C. J. Edmonds, *Notes on Luristan*, Baghdad 1918; idem, *Luristan, Pish-i-Kuh and Bala Gariveh*, in *GJ*, lix (1922), 335-56, 437-53.

Travel accounts or memoirs. C. J. Rich, *Narrative of a residence in Koordistan*, London 1836; J. B. Fraser, *Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc.*, London 1840; H. Brugsch, *Reise der K. Preussischen, Gesandtschaft nach Persien 1860-61*, Leipzig 1862-3; F. Millingen, *Wild life among the Koords*, London 1881; H. Binder, *Au Kurdistan, en Mésopotamie et en Perse*, Paris 1887; Mrs. Bishop (I. L. Bird), *Journeys in Persia and Kurdistan*, London 1891; P. Muller-Simonis, *Du Caucase au Golfe Persique, à travers l'Arménie, le Kurdistan et la Mésopotamie*, Paris-Lyon 1892; Mme. Chantre, *A travers l'Arménie russe*, Paris 1893; H. F. B. Lynch, *Armenia, travels and studies*, London 1901, repr. Beirut 1965; G. L. Bell, *Amurath to Amurath*, London 1911; E. B. Soane, *To Mesopotamia and Kurdistan in disguise*, London 1912; Sir M. Sykes, *The caliphs' last heritage*, London 1915; G. E. Hubbard, *From the Gulf to Ararat: an expedition through Mesopotamia and Kurdistan*, London 1916; W. R. Hay, *Two years in Kurdistan: experiences of a political officer, 1918-1920*, London 1921; E. S. Stevens, *By Tigris and Euphrates*, London 1923; H. Christoff, *Kurden und Armenier: eine Untersuchung über die Abhängigkeit ihrer Lebensformen und Charakterenwicklung von der Landschaft*, Hamburg 1935; A. M. Hamilton, *Road through Kurdistan*, London 1937[2], 1958; J. Soubrier, *Moines et brigands, de l'Adriatique aux marches iraniennes*, Paris 1945; F. Balsan, *Les surprises du Kurdistan*, Paris 1945[2]; Freya Stark, *The valleys of the Assassins and other Persian travels*, New York 1934; A. Waheed, *The Kurds and their country*, Lahore 1955, [2]1958; B. Nikitine, *Les Kurdes, étude sociologique et historique*, Paris 1956; C. J. Edmonds, *Kurds, Turks and Arabs, politics, travels and research in North-Eastern Iraq, 1919-1025*, London 1957; A. Ghassemlou, *Kurdistan and the Kurds*, London 1965; Th. Bois, *Connaissance des Kurdes*, Beirut 1965 (Eng. tr. *The Kurds*, Beirut 1966).

Anthropology. E. Duhousset, *Etudes sur les populations de la Perse*, Paris 1863; N. V. Khanikoff, *Mémoire sur l'ethnographie de la Perse*, Paris 1866; E. Chantre, *Aperçu sur les caractères ethniques des Ansariés et des Kurdes*, in *Bull. Soc. Anthrop. de Lyon*, i (1882), 164-85; G. Pisson, *Races des hautes vallées du Tigre et de l'Euphrate*, in *Rev. scient.*, Paris 1892; xlix (1892), no. 18, 557-60, no. 19, 581-8; J. J. Modi, *The Persian origin of the Kurds and Tajiks*, in *JBBRAS*, ix, 493-9; E. Pittards, *Ethnographie de la Dobroudja, contribution à l'étude anthropologique des Kurdes*, Lyon 1902; idem, *Les races et l'histoire*, Paris 1924, [2]1932; F. von Luschan, *The early inhabitants in western Asia*, in *JRAI*, xli (1911), 221-44; von Luschan, *Völker, Rassen, Sprachen*, Berlin 1922; A. Baschmakoff, *Les peuples autour de la Mer Noire dans leur état actuel*, in *l'Ethnographie*, 1930; C. U. Ariëns Kappers, *Contributions to the anthropology of the Near East. v. Kurds, Circassians and Persians*, in *Koninklijke Akad. van Wetenschappen, Amsterdam, Proceedings*, Amsterdam, xxxiv/4 (1931), 531-41; Afet Inan, *L'Anatolie, le pays de la "race" turque, recherches sur les caractères anthropologiques des populations de la Turquie, enquête sur 64.900 individus*, Geneva 1941; H. Field, *The anthropology of Iraq*, Part ii, no. 1, *The Northern Jazira*, no. 2, *Kurdistan*, no. 3, *Conclusions*, 1952; *Peabody Museum*, Harvard Univ. vol. xlvi/1-3 (1951-1); E. von Eickstedt, *Türken, Kurden und Iranier seit dem Altertum. Probleme einer anthropologischen Reise*, Stuttgart 1961. (Th. Bois)

iii. — History

A. Origins and Pre-Islamic history.

The classification of the Kurds among the Iranian nations is based mainly on linguistic and historical data and does not prejudice the fact there is a complexity of ethnical elements incorporated in them. The type of the latter varies visibly from place to place. It is probable that the expansion of the Kurd element took place from east (Western Persia) to west (Central Kurdistān) but there is nothing to have prevented the existence in Central Kurdistān, before the coming of the Kurds, of a nationality of different origin but bearing a similar name (Ḳardū) which later amalgamated with the Iranian Kurds.

On two Sumerian inscriptions dating from about 2,000 B.C., Thureau-Dangin (*Revue d'Assyriologie*, v, 99; vi, 67) found a country *Kar-da-ka* mentioned (in which word the initial is *k* and not *ḳ* and the function of the element *ka* is uncertain). This country was beside the "people of Su" (cf. *ZA*, xxxv, 230 n. 3), which G. R. Driver located south of Lake Van; there is an old fortress Sûy in the region of Bidlīs (*Sharafnāma*, i, 146). A thousand years later Tiglath Pileser waged war on the people called Ḳur-ṭi-e in the mountains of Azu, which Driver (in *JRAS* [1923], 400) identifies with the modern Ḥazō (Sāsūn). The reading Ḳur-ṭi-e is not certain, however.

Herodotus in the 5th century B.C. mentions no name like this, but, according to him (iii, 93), the thirteenth nome of the Achaemenid empire included next to the Armenians a Παακτυική which Nöldeke (*Gramm. d. neusyrischen Spr.*, Leipzig 1868, p. xviii) and Kiepert (*Alt. Geogr.*, § 81) have connected with the name of Bokhtān (= Bohtān).

The retreat of the Ten Thousand described by Xenophon (401-400 B.C.) made famous the name of the Karduchoi (Καρδοῦχοι) whose country lay to the east of the Kentritēs (Bohtān). From this time onwards we continually find the name on the left bank of the Tigris near Mount Djūdī [*q.v.*]. In classical authors, the country became Corduene (on the numerous forms of this name, probably produced by the difficulty of reproducing the Semitic *ṣ*, cf. Driver, *op. cit.*). In Aramaic the district was called Beth-Ḳardū and the present town of Djazīrat Ibn ʿUmar, Gazartā of Ḳardū. The Armenians had the name Korduḏh, the Arabs (Balādhūrī, 176; Ṭabarī, iii, 610) Baḳardā (Ḳardai). According to Yāḳūt (iv, 56), who relies on the authority of Ibn al-Aṯīr, the canton of Bāḳardā formed part of Djazīrat Ibn ʿUmar, contained two hundred villages (al-Thamānīn,

niyya in favour of Turkey. During 1848-52, a mixed commission composed of representatives of four powers went over the frontier, but the attitude of the Ottoman delegate Darwīsh Pasha prevented an agreement being reached. Darwīsh Pasha not only had the canton of Kotūr occupied by soldiers, but in a secret memoir (published at Istanbul in 1286/1869 and 1321/1903) developed the thesis that all the Kurd cantons south and west of Lake Urmia belonged to Turkey.

Turkey in the 19th century. In 1826, the governor of Sīwās, Rashīd Mehmed Pasha, was given the task of pacifying the Kurds and installing Turkish governors in Kurdistān. About 1830 a great Kurd rising broke out in several places. Its leaders were Badr Khān and Saʿīd Beg, Ismāʿīl Beg and Muḥammad Pasha of Rawāndiz. About 1820 (1830?) he had declared himself independent and attacked the tribes of Khushnāw; in 1831 he seized Arbīl, Altūn Köprü, Koy-Sandjaḳ and Rāniya. The following year he extended his power towards Mawṣil; at Alḳosh 172 Christians were put to death. ʿAkra, Zībar and ʿAmādiya were next taken. In 1833 the troops of Rawāndiz penetrated as far as Zākho and Djazīra to re-establish Badr Khān in power there. The Yazīdīs were severely punished on several occasions. Their chief ʿAlī, who refused to become a convert to Islām, was executed (cf. the popular ballad commemorating this event, *JA* [1910] 134-6), and a whole body of Yazīdīs were massacred on the hill of Koyundjīḳ. In 1835 Ottoman troops were sent against Rashīd Mehmed Pasha from Baghdād, Mawṣil and Sīwās, and in 1836 the Mīr of Rawāndiz was captured by a ruse. Risings and their suppressions continued for several years longer (cf. Poujoulat, *Voyages*, i, 373; Moltke, *Briefe*, Berlin 1841, 259-84).

The defeat at Nizīb (1839) inflicted on the Ottomans by the Egyptians released new troubles in Kurdistān. In 1843 began the rising of Nūr Allāh Beg of Hakkārī and of Badr Khān of Djazīra. The Nestorians of Hakkārī had lodged a complaint in Mawṣil against the oppressions of Nūr Allāh Beg. In reply, the latter laid waste the Nestorian canton of Barwārī. The massacres went on for several years and the number of victims is said to have reached 10,000. The powers made representations at Constantinople, and in 1847 a large army under ʿOthmān Pasha attacked the Kurds. Badr Khān and Nūr Allāh, defeated in several battles, surrendered and were deported from Kurdistān (cf. Sir H. Layard, *Nineveh*, vii; *Revue de l'Orient chrétien* [1900] v, 649-53; Addai Scher, in *JA* [1910], *loc. cit.*; on Kurd-Nestorian affairs in general see: A. Grant, *The Nestorians*, New York 1841; G. P. Badger, *The Nestorians*, London 1852; J. Perkins, *A residence of 8 years in Persia among the Nestorian Christians*, New York 1852; C. Sandreczki, *Reise nach Mosul und durch Kurdistan und Urumia*, Stuttgart 1857; Riley, *Christians and Kurds*, in *The Contemporary Review* [Sept. 1889]; F. N. Heazell and J. Margoliouth, *Kurds and Christians*, London 1913; W. A. and E. T. A. W. Wigram, *The cradle of mankind*, London 1914; W. W. Rockwell, *The pitiful plight of the Assyrian Christians in Persia and Kurdistan*, New York 1916; H. C. Luke, *Mosul and its minorities*, London 1925).

The Russo-Turkish Wars. In 1804-5, the Russians came into contact with the Kurds and this new influence soon made itself felt. The Russo-Turkish wars of 1828-9, 1853-8, 1877-8, each had far-reaching effects in Kurdistān (the question has been specially studied by Averianov, *Kurdī v voinakh Rossii*, Tiflis 1900). As early as 1829 the Russians had raised a Kurd regiment. As a result of the expatriation of Christians, the Kurds after the war began to spread considerably farther north and west. During the Crimean campaign, the Russians raised two Kurd regiments. On the other hand, when the Turkish troops had left for the north, a considerable rising was stirred up in Bohtān by the popular Yazdān Shīr, nephew and a former rival of Badr Khān.

The war of 1877-8 was at once followed by a rising among the Hakkārī Kurds of Bahdīnān and Bohtān directed by the sons of Badr Khān and later by the rebellion under Shaykh ʿUbayd Allāh of the Nakshbandī order. The Kurd invaders in 1880 ravaged the Persian districts of Urmia, Sāwdj-Bulāḳ, Miyāndōāb and Marāgha and threatened Tabrīz itself. The chief victims were Shīʿis. Russia sent a detachment of troops to protect the Araxes frontier. Persia mobilised considerable forces including the Mākū [*q.v.*] cavalry. Turkey, which had barely finished the war with Russia, endeavoured to avoid complications. Finally, the Shaykh returned to Shamdīnān, whence he was sent to Istanbul. He soon escaped from the capital, and via the Caucasus returned to Shamdīnān, but he was again captured and in 1883 died in Mecca.

The *Ḥamīdiyya* troops. The weakening of Turkey after 1878, art. 61 of the treaty of Berlin securing for the Armenians reforms and security against the Kurds and Circassians, the stubborn reaction of the Ottoman government against reforms, and from 1885 the development of the Armenian revolutionary movement with branches in Russia, Switzerland and London, brought complications into the hitherto quite peaceable relations of Kurds and Armenians, in as much as the latter had hitherto submitted to the authority of the Kurd feudal chiefs. About 1891 Shākir Pasha, later appointed to bring into operation the reforms in Anatolia, conceived the idea of creating irregular Kurd regiments, like those of Russian Cossacks. The object of the reform was to train the Kurds and attach them to the Ottoman government. The attempt was not considered satisfactory, for later the *Ḥamīdiyya* levies were transformed into regulars (*Khafīf suwārī*). The creation of the *Ḥamidiyya* in any case, by the part given to the Kurds and the ambitions aroused, made a considerable stir. There was even bloodshed between the tribes.

Armeno-Kurd relations. At the same time, relations between the Armenians and the Kurds (these "brothers of land and water" according to a phrase recorded by the European consuls) were changing for the worse. The summer of 1894 was marked by bloody encounters at Ṣāṣūn which ended by the devastation of five villages and the whole of the canton of Talori (Dalvorikh) inhabited by Armenians. The events at Ṣāṣūn were the first of a long series of Armenian demonstrations and their sanguinary suppressions, in which the Kurds took an active part. In 1895 an attempt at a rising had been made among the Hakkārī Kurds, but was speedily suppressed; it was not directed against the Christians. From the beginning of the 20th century to the World War, the relations between Armenians and Kurds seem to have been fairly peaceful. On the question in general, see Abovian, *Kurdī*, in the *Kavkaz* newspaper, Tiflis 1848, Nos. 46, 47, 49, 50, 51 (where the "father of Armenian literature" gives a very sympathetic picture of the Kurd character); Creagh, *Armenians, Koords and Turks*, London 1880; A. S. Zelenoy, *Zapiska k karte raspredeleniya armiansk.*

naseleniya, in *Zapis. Kavkaz. Otd. Geogr. Obshč.* (Tiflis 1895), xviii; A. Vambéry, *Armenier u. Kurden*, in *Deutsche Rundschau* (1890), lxxxvi, 216-31; Rohrbach, *Armenier u. Kurden*, in *Verhand. d. Gesell. Erdkunde* (Berlin 1900), 128-33; Baron L. de Contenson, *Chrétiens et musulmans, voyages et études*, Paris 1901; H. B. Lynch, *Armenia, passim*; Mayevski, *Opisaniye Vanskago i Bitlis vilayetov*, Tiflis 1904 (the authoritative work); N. Y. Marr, *Yeshče o slove "čelebi"*, in *ZVOIRAO*, xx (1910); Zarzecki (consul of France at Vān), *La question kurdo-arménienne*, in *La Revue de Paris*, 15 April 1914, and the diplomatic correspondence, publ. in the "Livres jaunes", the "Blue books" and the Russian "Orange book" of 1914.

The 20th century. At the beginning of the 20th century a new figure appeared on the Kurd horizon outside of the usual centres of Kurd movements: Ibrāhīm Pasha b. Maḥmūd b. Timawī b. Ayyūb, chief of the Millī (Milān) tribe in the canton of Shariwērān (between Diyārbakr and Aleppo). Ibrāhīm Pasha had made himself an almost independent position. When the constitution of 1908 was proclaimed, he openly rebelled and retired to the mountains of ʿAbd al-ʿAzīz where he was killed (M. Wiedemann, *Ibrahim Pascha's Glück und Ende*, in *Asien*, viii, 1909, 34-7, 52-4, and Sir Mark Sykes, *The caliphs' last heritage*, 317-27).

A considerable agitation was aroused among the Kurds when the question of the Turco-Persian frontier was re-opened. After the check to the Russians in the Far East (Russo-Japanese War), Turkey in 1905 occupied the disputed cantons of Urmia and Sāwdj-Bulāḳ inhabited by the Kurds. The latter were drawn into the very complicated political game. Turkish occupation only ceased at the beginning of the Balkan War (in October 1912), but only to make room for Russian troops sent into the districts of Khoy and Urmia. Scions of noble Kurd families travelled in Russia. On 17 November 1913 a protocol of delimitation was signed at Istanbul and just before the World War, a Four-Power Commission (Turkey, Persia, Britain and Russia) succeeded in settling the frontier of the disputed regions by re-establishing generally the *status quo* of the beginning of the 19th century (cf. Minorsky, *Turetsko-persidsk. razgraničeniye*, in *Izvestia Russ. Geogr. Obshč.*, Petrograd, lii [1916], 351-92).

The War of 1914-18. In the course of the war from 1914 to 1918, the Kurds were between two fires. On the activities of Ismāʿīl Agha Simko, see SHAKĀK. On the inter-allied plans (March 1916) regarding Kurdistān, cf the documents in *Razdel Aziatskoi Turtsii*, Moscow 1924, 185-7, 225.

After 1917-18, the situation was radically changed. Kurd committees were formed everywhere (cf. Driver, *Report on Kurdistan*, Mount Carmel, Palestine 1919; this publication is in the British Museum). Sharīf Pasha assumed the role of Kurd representative in Paris and on 22 March 1919 and 1 March 1920 presented to the Peace Conference two memoirs on Kurd claims with a map of "Kurdistan intégral" (cf. *L'Asie francaise*, No. 175, 1919, 192-3). At the same time, on 20 December 1919, an arrangement was reached between Sharīf Pasha and the Armenian representatives, and the two parties made conjointly declarations to the conference (cf. the text of the agreement in the newspaper *Peyām-i Ṣabāḥ*, Istanbul, 24 Feb. 1920; cf. also *Le Temps*, Paris, 10 March 1920). The Treaty of Sèvres of 10 August 1920 having created Armenia (Arts. 88-93) out of the four *wilāyets* (of Trebizond, Erzerūm, Vān and Bidlīs), provided in articles 62-4 for "a local autonomy for the land where the Kurd element predominates, lying east of the Euphrates, to the south of the frontier of Armenia and to the north of the frontier of Turkey with Syria and Mesopotamia". If the Kurd population within the limits mentioned showed to the Council of the League of Nations "that a majority of the population of these regions desires to be independent of Turkey and if the Council then thinks that this population is fit for independence", Turkey agreed to conform to the recommendation, and in this case the Allied Powers would raise no objection to the voluntary adhesion to this "independent Kurd state" of the Kurds living in the *wilāyet* of Mawṣil. As a result of later events, the Kurd question reduced itself to the fate of the Kurds in the *wilāyet* of Mawṣil. The Turkish representatives held that "the Kurds differed in nothing from the Turks and that although speaking different languages, these two peoples formed a single bloc as regards race, faith and customs" (Conference at Lausanne, speech of ʿIṣmet Pasha at the meeting of 23 Jan. 1923). By the decision of the Council of the League of Nations on 16 December 1925, the *wilāyet* of Mawṣil was allotted to ʿIrāḳ, buth with a stipulation reserving to the Kurds the fulfilment of their desires, notably that "officials of Kurd race should be appointed for the government of their country, for the administration of justice and for teaching in the schools and that the Kurd language should be the official language of all these services".

During the long negotiations concerning Mawṣil, serious trouble broke out in the region of Kharpūt and Diyārbakr as a result of the insurrection of Shaykh Saʿīd Nakshbandī. Shaykh Saʿīd was captured on 16 April 1925 and executed at Diyārbakr. After the settlement of the Mawṣil question, the Turkish government in Ankara enforced a policy, the tendency of which was to eliminate from Kurdistān feudal and tribal influences; cf. Gentizon, *L'insurrection kurde*, in *La Revue de Paris*, 15 Oct. 1925.

Bibliography: A history of the Kurds, the preliminaries of which have been outlined above would necessitate a great deal of preparatory work and research in Arabic, Persian, Armenian, Aramaic and Georgian sources. A systematic ransacking of sources like the *Selīm-nāma* of Ḥakīm Idrīs and his son Abu 'l-Faḍl and the *Taʾrīkh-i ʿĀlam-ārā-yi ʿAbbāsī* would yield a rich reward. The basis of our knowledge of Kurd history is certainly the *Sharaf-nāma* (down to 1005/1596). The text was published (mainly from a manuscript collated by the editor himself) by Veliaminof-Zernof, *Scheref-namch*, i (history of the Kurds), St. Petersburg 1860; ii (variants of volume i, and general history of Turkey and Persia from the beginning of the Ottoman dynasty to 1005/1596), St. Petersburg 1862. New editions of it exist by M. ʿA. ʿAwnī, Cairo 1931, and by M. A. ʿAbbāsī, Tehran 1343/1965; Arabic translations by M. J. Bendi Rojbayani, with copious notes and comments, Baghdād 1372/1953; M. ʿA. ʿAwnī and Yaḥyā al-Khashshāb, Cairo 1958-62, 2 vols.; a Russian translation by E. I. Vasil'eva, i, Moscow 1967; the French translation by F.-B. Charmoy, *Cheref-nâmah ou fastes de la nation kurde*, in 2 volumes and four parts, St. Petersburg 1868-75, includes commentaries (including a translation of the relevant chapters in the *Djihān-numā* of Ḥādjdjī Khalīfa), but is now in many respects out-of-date and lacks an index. Cf. also the works of H. Barb, *Über die Kurden-*

Chronik von Scheref; *Geschichtliche Skizze d. 33 verschiedenen kurdischen Fürstengeschlechter*; *Geschichte v. 5 Kurden-Dynastien*; *Gesch. v. weiteren Kurden-Dynastien*; *Geschichte d. kurdischen Fürstenherrschaft in Bidlis*, which appeared respectively in *SB Ak. Wien*, x (1853), 258-76; xxii (1857), 3-28; xxviii (1858), 3-54; xxxi (1859); xxxii (1859), 145-50. The lost history of Kurdistān by Muḥammad Efendi Shahrazūrī (d. 1073/1662 at Medina, cf. *Tādj al-ʿarūs*, s.v. *Kurd*), had not come to light by 1927. For the histories of the house of Ardalān, cf. SINNA, where should be added the history (to 1254/1834) of Khusraw b. Muḥammad b. Mīnūčihr, cf. E. Blochet, *Catalogue des manuscrits persans de la Bibl. Nationale*, i, 305, No. 498. On the *Risālat Ansāb al-Akrād*, belonging to the Asiatic Museum of Petrograd, cf. Romaskevič in *Mélanges Asiatique*, new ser., Petrograd 1918, 392. The newspaper *Zār-i Kurmāndjī* (of Rawāndiz) published in Kurdish a short history *Ghunča-yi Bahāristān* (1926) and announced the early publication of the *Taʾrīkh-i Kurdān* of Zayn al-ʿĀbidīn Beg. General information on Kurd history will be found in G. Campanile, *Storia della regione di Kurdistan e delle sette di religione ivi existenti*, Naples 1818; E. Quatremère, *Notice sur le Masālik al-abṣār*, in *Notices et extraits*, xiii, 1838; C. Rich, *Narrative of a residence in Koordistan*, London 1836 (cf. SULAYMĀNIYYA); Charmony, in the preface to his translation of the *Sharaf-nāma*; P. Lerch, *Izsledovaniya ob iranskikh Kurdakh*, St. Petersburg 1856, i, 20-33; G. Hoffmann, *Auszüge aus syrischen Akten persischer Martyren*, Leipzig 1880; W. Tomaschek, *Sasun*, in *SB Ak. Wien* (1895), 133-4; M. Bittner, *Der Kurdengau Uschnuje*, in *ibid.*, 133; H. Rawlinson and A. Wilson in the *Encycl. Britannica*, 1911, xv, 949-51; Addai Scher, *Episodes de l'histoire du Kurdistan*, in *JA*, xv (1910), 119-40 = the events of 1202, 1508, 1510-12 (Djazīra), 1523, 1689, 1712 (ʿAmādiya), 1820-36 (Rawāndiz); E. B. Soane, *To Mesopotamia . . . in disguise*, London 1912, ch. xvi; V. Minorsky, *Kurdī*, St. Petersburg 1915; G. R. Driver, *Studies in Kurdish history*, in *BSOS*, ii (1922), 491-513; V. Minorsky, *La domination des Dailamites*, in Publ. Soc. Ét. Ir. et Arts persans, Paris 1932 (also in *Iranica, twenty articles*, Tehran 1964, 12-30); idem, *La Perse au XVe s. entre la Turquie et Venise*, in *ibid.*, No. 3, Paris 1933; A. Sakisian, *Abdel Khan, seigneur kurde de Bitlis au XVIIe s. et ses trésors*, in *JA*, ccxxix (1937), 253-70; A. Safrastian, *Kurds and Kurdistan*, London 1948; M. Canard, *H'amdanides*, i, Algiers 1951; M. A. Zakī, *Taʾrīkh al-duwal wa 'l-imārāt al-kurdiyya fi 'l-ʿahd al-islāmī*, Ar. tr. M. ʿA. ʿAwnū, Cairo 1364/1945; Cl. Cahen, *Un traité d'armurerie composé pour Saladin*, in *BEO*, Damas, xii (1947-8), 1-163; V. Minorsky, *Studies in Caucasian history. I. New light on the Shaddādids of Ganja. II. The Shaddādids of Ani. III. Prehistory of Saladin*, London 1953; idem, *Thomas of Metsopʿ on the Timurid-Turkman wars*, in *Prof. Muhammad Shafi volume*, Lahore 1955, 145-70; *Mongol place-names in Mukrī Kurdistan*, in *BSOAS*, xix (1957), 58-81; Cl. Cahen, *Contribution à l'histoire du Diyār-Bakr au quatorzième siècle*, in *JA* (1955), 65-100; H. A. R. Gibb, *The armies of Saladin*, in *Studies on the civilization of Islam*, Boston 1966, 74-90; idem, *The achievement of Saladin*, in *ibid.*, 91-107; M. S. Lazarev, *Kurdistan i Kurdskaya problema*, Moscow 1964; A. Khalfin, *Borʾba za Kurdistan, Kurdskiy vopros v meždunarodnikh otnosheniyakh XIX veka*, Moscow 1963; Džalile Džalil, *Vosstanie Kurdov 1880 goda*, Moscow 1966; N. Kh. Mahmudov, *The Kurdish people* [in Armenian], Erivan 1959; M. M. ʿUmar al-ʿAbbāsī, *Imārat Bahdīnān al-ʿabbāsiyya fi Kurdistān al-wusṭā*, Baghdād 1972; S. H. Longrigg, *Four centuries of modern ʿIraq*, Oxford 1925.

(V. MINORSKY)

C. From 1920 to the present day.

The First World War (1914-18) led to many political upheavals in the Near and Middle East. The Arab countries (Syria, Lebanon, Palestine, Jordan and ʿIrāk) were detached from the Ottoman Empire. The sultanate was abolished in 1922, the republic proclaimed in Turkey on 23 October and the caliphate suppressed on 3 March 1924. Finally, the Council of the League of Nations assigned to ʿIrāk the *wilāyet* of Mawṣil on 26 December 1925. For his part, General Riḍā Khān overthrew in Persia the Kādjār dynasty and founded the Pahlavī dynasty on 23 October 1925. These rectifications of frontiers resulted in rendering still more complicated the situation of the Kurds who, instead of living under only two governments, the Ottoman Empire and the Persian Empire, were henceforth to find themselves divided between five different countries: Turkey, Iran, ʿIrāk, with some quite important minorities in Syria and several colonies in the lands of Soviet Transcaucasia, sc. Armenia, Georgia and Ādharbaydjān. From now on, their destiny would evolve differently, according to the different states which sheltered them.

General bibliography: F. de Richemont, *Minorités du Proche-Orient, le problème des Kurdes*, in *Rev. polit. et parlementaire*, clxxv (1938); L. Rambout, *Les Kurdes et le droit. Des textes. Des faits*, Paris 1947; *Memorandum sur la situation des Kurdes et leurs revendications présenté à l'ONU*, Paris 1948; W. G. Elphinston, *The Kurdish question*, in *JRCAS*, xxxi/1 (1948), 38-51; B. Nikitine, *Les Kurdes, essai sociologique et historique*, Paris 1956; S. S. Gavan, *Kurdistan, divided nation of the Middle East*, London 1958; J. Joseph, *The Nestorians and their Muslim neighbours. A study of western influences on their relations*, Princeton 1961; J. Blau, *Le problème kurde, essai sociologique et historique*, Brussels 1963; D. Kinnane, *The Kurds and Kurdistan*, London 1964; A. Ghassemlou, *Kurdistan and the Kurds*, Prague-London 1965; H. Arfa, *The Kurds, an historical and political study*, London 1966; I. C. Vanly, *Le Kurdistan irakien, étude de la revolution de 1961*, Neuchâtel 1970 (Bibl., 390-414).

In TURKEY, from after the First World War and during the long negotiations concerning Mawṣil, some Kurdish nationalists, disillusioned at seeing their hopes of an independent Kurdistān vanish, a Kurdistān foreseen by the Treaty of Sèvres (10 August 1920) but suppressed by the Treaty of Lausanne (24 June 1923), provoked troubles. Shaykh Saʿīd Nakshbandī of Piran led a rebellion in the regions of Urfa, Severek and Diyarbakir, either through religious fanaticism and respect for the caliphate (Gentizon) or at the alleged instigation of Britain (Muṣṭafā Kemāl). The Shaykh was soon made a prisoner, judged by the Tribunals of Independence (April-June 1925) and hanged at Diyarbakir with 53 other insurgents. The whole trial was followed by the Turkish newspaper *Vakit*, from 20 April 1341/1925 to the 28 June, insisting upon the nationalist character of the movement. The failure of the attempt forced the leaders who had escaped to seek refuge abroad.

On 3 October 1927, the Kurdish National League *Hoyboun* ("Independence") was constituted by the fusion of all the old committees or associations. Iḥsān Nūrī Pasha of Bitlis was nominated commander-in-chief and a civil administration was established. Some conversations even took place with the representatives of the Turkish government in September 1928 at Shaykh-i Köprü with the promise of a general amnesty for those who had been compromised. The few Kurds who came forward were massacred. After that, the revolt of Aǧrī Dağ (Ararat) (1930-2) broke out in the spring. Well-organised militarily, the Kurdish troops, who were supported by the tribes in the region of Diyarbakir, achieved some spectacular successes, but ended by succumbing under the blows of a Turkish army, 45,000 men strong and supplied with modern equipment in artillery and aircraft. The Second International, in its session at Zurich, published a resolution of its executive in favour of the Kurdish people (Vol. vii, no. 60, 30 August 1930). The attitude of the Soviets at the time has been interpreted differently by Agabekoff, in his *Mémoires*, published in French in 1930, and by M. A. Kondkarian in the Russian newspaper of Paris, *Dni*, of 31 August 1930, the former speaking of a Soviet activity among the Kurds themselves and led from Tauris by a certain Minossian who represented the G.P.U. there, and the latter asserting to the contrary that the Turks found an aid and complete assistance from the Russian Bolsheviks outside. From 1931 to 1934, some periodic convulsions were felt at Menemen, Erzurum, Diyarbakir, and, in a series of articles of the *Hakimiyet i Milli*, Burhan Assaf Bey denounces Armeno-Kurdish intrigues. Soon a Turkish law was promulgated on 5 May 1932 which established a plan destined to organise an actual deportation of Kurds to the interior of Turkey. This law, however, was only to be applied after the visit of the Shah of Iran to Ankara in the summer of 1934. But henceforth, officially there were no longer Kurds in Turkey. All the inhabitants of the eastern provinces were from now on regarded as "mountain Turks".

This psychological error and the assimilation of the Kurds by force were to trigger off in 1937-8 a new revolt, as its centre, the mountainous region of Darsim, inhabited by the Zaza Kurds. It was Sayyid Riḍā, *shaykh* of the Nakshbandī brotherhood, who headed it. This revolt was the most terrible for the Kurds, for it was suppressed with the utmost harshness by the Turks. After having hanged the *shaykh* and ten of his companions at al-ʿAzīz on 15 November 1937, the Turks erased Darsim from the map and replaced this ill-fated name with that of Tunceli. The Kurds disappeared from the official vocabulary, and the region remained under martial law until 1946.

After this, there was no more armed uprising in Turkey. Kurdistān stayed calm throughout the Second World War, during which Turkey moreover remained neutral. There followed a certain softening of the régime for the Kurdish regions. Meanwhile, intellectuals were always strictly watched; 49 of them were even arrested in December 1959 and accused of separatism. The military coup d'état of the 27 May 1960 was followed by a new more liberal constitution. Despite some declarations by official personages (cited in the Swedish journal *Dagens Nyheter*, 16 November 1960; cf. *C.E.K.* Paris, no. 12, 8), some articles on Kurdistān and the Kurds were able to appear in the Turkish press and, between 1965 and 1968, some bilingual, Turko-Kurdish journals: *Dicle Ferat* and *Deng*, a Kurdish grammar, a Kurdo-Turkish dictionary, a play *Birîna reş* "The black wound", and the long classical poem *Mem-o-Zin* saw the light of day. But soon everywhere the journals were forbidden, published works confiscated and their authors prosecuted. In addition, to avoid all possible contamination by events in ʿIrāḳī Kurdistān, which had been in revolt for several years, a presidential decree of 25 January 1967 and published in the official journal no. 12,527 of 14 February 1967 declared: "It is illegal and forbidden to introduce the country and to distribute, under whatsoever form, every publication, record or tape registered of foreign origin and in the Kurdish language". Some virulent articles against the Kurds appeared in the Turkish nationalist review *Ötüken* (no. 40, April 1967, no. 42, June 1967; cited in Vanly, *Kurdistan irakien*, 298-300). It was this which led to a retort by the associations of Kurdish students of 19 Kurdish towns, protesting that such an attitude was contrary to art. 12 of the Constitution and art. 37 and 44 of the Treaty of Lausanne (1923). In April 1970, brutal police operations in the town of Silvan, in the province of Diyarbakir, provoked the condemnation of the Kurdish students and of liberal Turks (cf. *Milliyet*, June-July 1970), as well as the question, on 24 July 1970, in the House, of a Kurdish deputy, Mehmet Ali Aybar, an old president of the Labour Party of Turkey (TIP). The Fourth Congress of the TIP (29-31 October 1970), in a resolution, recognised the right of existence of the Kurdish people in Turkey (Vanly, *Survey*, 51-4). More than the ethnic and political side, it seems that from now on the economic and social question must play a role in the solution of the Kurdish problem in Turkey (Rambout, 23-44; Nikitine, 196-8; J. Blau, 35-40; Ghassemlou, 50-62; Arfa, 33-46).

Bibliography: Dr. Sh. Sekbān, *Kurdlar Türklerden ne istiyorlar*, Cairo 1923; idem, *La question kurde. Des problèmes des minorités*, Paris 1933; P. Gentizon, *L'insurrection kurde*, in *Rev. de Paris*, 15 October 1925; idem, *Mustapha Kemal ou l'Orient en marche*, Paris 1929; H. C. Armstrong, *Mustafa Kemal, an intimate study of a dictator*, London 1932 (French tr. Paris 1933); Kurd Oglu, *Kurdī i imperializm*, in *Bulletin Pressī Sredn. Vostoka*, Tashkent 1932, no. 13-14, 94-118; M. Pogorelov, *Kurdskii vopros*, in *Voyna i revolutsiya*, iii (1925), 138-53; *Hoyboun*, Cairo, no. 2 (1928), *Les massacres Kurdes de Turquie*; Bletch Chirguh, *La question kurde, ses origines et ses causes*, in *Hoyboun*, no. 6 (1930); H. A. Gibbons, *The case of Kurdistan against Turkey*, Princeton 1929; R. Forbes, *Conflict Angora to Afghanistan*, New York 1931; M. Fany, *La nation kurde et son évolution sociale*, Paris 1933; J. L. Nehru, *Glimpses of world history*, Allahabad 1935; Ahmed Rechid, *Les droits minoritaires en Turquie dans le passé et dans le présent*, Paris 1935; anon., *La Turquie devant la question kurde*, in *Le Temps*, 13 August 1937; R. A. von Kral, *Das Land Kemal Atatürk*, Vienna-Leipzig 1935; ʿAbd al-ʿAzīz Yāmulkī, *Kurdistan Kurd iḥtilālī*, Baghdād 1947; Şarif Fırat, *Doğu illeri Varto tarihi*, Ankara 1945; ²1961; Dr. M. N. Dersimi, *Kurdistan tarihinde Dersim*, Aleppo 1952; S. Ustüngel, *Savaş yolu, the road of struggle*, Russ. tr. 1951, Czech. tr. 1952, German tr. 1953; Bencet Cemal, *Şeyh Sait isyanı*, Istanbul 1955; R. Ḥilmī, *Maḳālāt*, Baghdād 1956; anon., *Tasnak-Hoyboun*, Ankara 1931; Centre d'Etudes Kurdes, C.E.K. Paris, no. 12 (1961); *La Turquie moderne face au Kurdistan de la Turquie*, no. 13 (1961); *La situation des Kurdes dans le Kurdistan de la Turquie*, no. 19 (1961), *L'épreuve kurde*; I. C. Vanly, *Survey of the national question of Turkish Kurdistan with historical background*, n.p. 1972.

DIGITAL ISLAMIC LIBRARY VAKFI

In IRAN, the situation of the Kurds has always been different from that which they experienced in Turkey. Indeed, the Iranian government often insists on the affinities, as much racial as historic, which unite the two peoples. But this does not prevent political and social malaises appearing from time to time, and conflicts, often latent, sometimes bloody, must be recorded. Already during the Great War, the province of Ādharbāydjān in northern Persia had been troubled by the movements of the Turkish or Russian armies on this territory. The chief of the Shakāk, Ismāʿīl Agha Simko, profited from it to attempt to carve out for himself a small Kurdish state of which he intended to assume the leadership. He also succeeded in uniting under his command the Kurdish tribes of the north of the country, achieving several victories over the Turks, the Assyrians and the Iranian troops, changing camp according to the circumstances. He also became the only authority of the region, to the west of Lake Urmiya, finally to be assassinated at Ushnu by the Iranians on the 21 June 1930 (Arfa, 48-54), in the same manner in which he had murdered the Assyrian Patriarch, Mar Shimun Benjamin, on the 3 March 1918 (Joseph, 140-1).

For his part, further to the south, in the province of Kurdistān, Sālār al-Dawla Ḳādjār, related by marriage to the great Kurdish families of Sanandadji, rose in revolt, but was defeated. Some Kurdish chiefs refused to be disarmed, and it was not until 1930 that Djaʿfar Sulṭān surrendered (Arfa, 64-7; Ghassemlou, 73-5).

But the Second World War was also bound to have a great influence on Kurdish nationalism in Iran. Indeed, the occupation of the provinces of the north and west of the country by the Soviet and British troops (25 August 1941), followed by the abdication of Riḍā Shāh (16 September 1941) favoured, by the enfeeblement of the central power, the movements of emancipation, and, for several months, the Iranian army had to confront harshly Hama Rashīd Khān of Bāneh who, aided by numerous neighbouring tribes, had made himself master of the Sardasht-Bāneh-Marivān region in the summer of 1942 (Arfa, 67-70). But this was only the prelude to a real independence movement. First of all, the Kurds profited from the situation to form (September 1942) in the no-man's-land where central authority had disappeared an organisation *Komelai jiyanī Kurdistan* "Committee for the Life (Resurrection) of Kurdistan" (Eagleton, 34). This nationalist but quite conservative committee was composed of city intellectuals and of petits bourgeois from Mahābād, the ancient Sāwdj-Bulāḳ [*q.vv.*], but to which the religious *shaykhs* and chiefs of tribes soon rallied. Soon Ḳāḍī (Kazi) Muḥammad, from a family of rich notables and a jurist himself, adhered to it in his turn (October 1944) and after the end of the war, all these judged the occasion favourable and proclaimed on the 22 January 1946 the Kurdish Republic of Mahābād, in the heart of the autonomous Republic of Ādharbaydjān, which had been established at Tabrīz. In fact, Ḳāḍī Muḥammad wished rather for internal autonomy within the framework of the Iranian empire. This small state, with its limited area, to the west and south of Lake Urmia, was well-organised; schools and hospitals were opened, classical books and reviews in the Kurdish language were published, attempts were made to promote the development of agriculture, commerce, industry and hygiene. A small army was constituted of tribal elements with four generals, among them Mollā Muṣṭafā Barzānī, who came from ʿIrāḳ with his well-equipped contingent of armed men. But on the departure from the Iranian territories of the Russian army (May 1946), who had helped the autonomous republic of Ādharbaydjān, the government of Tehran was to recover the dissident provinces of the north of the country. Ḳāḍī Muḥammad surrendered, but was hanged at dawn on 31 March 1947 together with several other chiefs. The Kurdish Republic of Mahābād had lasted eleven months. But this event had a great repercussion among all the Kurds (Arfa, 70-102; Ghassemlou, 76-82; Rambout, 94-108 and especially Eagleton, *passim*). Then, in September 1950 and February 1956, for economic reasons, the tribe of Djavānrūdī was taken to task by the troops of the Shāh and harshly repressed, on the pretext that it refused to pay its taxes, give up its arms and devote itself to the cultivation of *khashīsh*. According to Rondot (*Rie intel.*, 1956, 107-9), the efficacy of the intervention of the Iranian troops was the first positive result of the Baghdād Pact (1955). Since these last backwashes, the Iranian government, by constructive social reforms, attempted to gain the sympathy and even the help of its numerous Kurdish population. It published at Tehran, from May 1959 to May 1963, the weekly *Kurdistān*, in which literature, religion, sciences, history and even politics were competently treated. Later on the ʿIrāḳī government accused that of Tehran of having aided, materially and morally, the insurrection movement of the Kurds in ʿIrāḳ. But this political attitude has in no way changed the distrustful position of the Iranian authorities with regard to its own Kurds.

Bibliography: P. Rondot, *Les revendications nationales kurdes*, in *ETI*, 1946/2, 114-20; idem, *Le mouvement national kurde en* 1946, in *ibid.*, 1947/2, 128-41; idem, *L'expérience de Mahābād et le problème social kurde*, in *ibid.*, 1948, May-June 178-83; A. Roosevelt Jr., *Where Turk and Russian meet*, in *Manchester Guardian*, 14, 16, 18, 21, 23 October 1947 (French tr. in *Orient-Occident*, lxxxii/1, 133 [30 November 1947], lxxxiii/1, 141 [December 1947], lxxxiv/1, 146 [13 December 1947]); *The Assyrian national petition*, presented to the World Security Conference at San Francisco, May 7th 1945, Kimball Press, 1946; *L'épine dorsale stratégique de l'Asie mineure ne connaît pas le calme*, in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, June 1956 (French tr. in *Orient-Occident*, cccxxxii/2, 382 [17 July 1956]); R. Rossow Jr., *The battle of Azerbaijan*, 1946, in *MEJ* (Winter 1956); W. Douglas, *Strange land and friendly people*, London 1952; W. Eagleton Jr., *The Kurdish Republic of* 1946, London 1963; Th. Bois, *Mahābād, une éphémère république kurde indépendente*, in *Orient*, no. 29 (1964), 173-201; I. C. Vanly, *Aspects de la question nationale kurde en Iran*, Paris 1959; Parviz Homayounpour, *L'affaire d'Azerbaidjan*, Lausanne 1967.

In ʿIRĀḲ, the period from the end of the First World War to the revolution of 1958 saw the foundation of the new ʿIrāḳī state and the establishment of the Hāshimite monarchy. The British who, at San Remo (1 May 1920) were to receive from the League of Nations a mandate over ʿIrāḳ and Palestine, were charged with organising the land which they had already occupied militarily. Few among them knew the Kurds and their problems, which rendered their task difficult. In December 1918, Major Noel installed at Sulaymānī Maḥmūd Barzandjī (1880-1956) as governor, *ḥukmdār*, with authority over the Kurdish tribes situated between the Great Zāb and the Diyālā. At the end of six months, Shaykh Maḥmūd proclaimed the independence of Kurdistān (end of May 1919), and the British army had to intervene to overcome him. Wounded at the battle of Bazyan (17 June 1919), Maḥmūd was taken prisoner and condemned to death, but, with his sentence commuted, was sent into exile to India. Meanwhile, several British officers had been assassinated at Zakho, ʿAmādiyya and ʿAkra. Major Soane governed instead of the *shaykh*, and calm soon returned. Difficulties arose with the installation as king in Baghdād (23 August 1921) of the Amīr Fayṣal of Arabia, who had been chased from Damascus by the French, and the intention of attaching to the ʿIrāḳī crown the *wilāyet* of Mawṣil, which the Turks continued to claim and which the Kurds wanted to organise for their own profit. The recent Treaty of Sèvres (10 August 1920) recognised in effect the right of the Kurds to independence. Since agitation did not cease to spread over the whole of Kurdistān, Shaykh Maḥmūd was recalled to Sulaymāniyya (September 1922) and was no longer content with the title of *ḥukmdār*, but proclaimed himself king of the whole of Kurdistān (November). He set up a government of eight members, issued postage and fiscal stamps, levied taxes on tobacco and published a newspaper *Roj-i Kurdistan* "The sun of Kurdistan" which gives many details of all these events (Edmonds, *A Kurdish newspaper: Rhozh-i Kurdistan*, in *JRCAS*, xii (1925)). On 24 December 1922, His Britannic Majesty's government and the government of ʿIrāḳ recognised "the right of the Kurds living within the frontiers of Iraq to establish a Kurdish government within these frontiers, in the hope that the different Kurdish elements would reach agreement as soon as possible on the form to give to this government and the extent of its frontiers, and that they would send to Baghdad some responsible delegates to discuss their economic and political relations with His Britannic Majesty's government and the government of Iraq" (Edmonds, *Kurds, Turks and Arabs*, 312; Rambout, 58-9). But there were soon frictions between King Maḥmūd and his British protectors, as well as with some Kurds who envied his authority. His intrigues with the Turks also triggered off raids by the R.A.F., who forced him to take refuge at Sardash (3 March 1923), where he published a newspaper, *Bangé haqq* "The call of truth". He stayed there until 1930, the year which saw the end of the British mandate.

This new political régime did not help the situation of the Kurds of ʿIrāḳ much, for the ʿIrāḳī government wanted immediately to withdraw from the Kurdish regions the local Kurdish officials in order to install Arabs and to suppress the teaching of the Kurdish language in the administrations of the north. Whence a malaise which degenerated into open revolt when ʿIrāḳī soldiers opened fire on the civil population of Sulaymāniyya (6 September 1930). Shaykh Maḥmūd once more headed the movement. The ʿIrāḳī army was incapable of bringing it to an end (September 1930-April 1931), and asked for the intervention of the R.A.F. This was very severely criticised by a number of Britons, and especially in a Note of General H. C. Dobbs, former High Commissioner at Baghdād; Maḥmūd was sent into house arrest in Baghdād. In 1931, Shaykh Aḥmad of Barzān, a less balanced personage, as Longrigg says (86, 103), quarrelled with a neighbouring Kurdish chief. In order to restore calm, the government undertook a winter campaign which also necessitated the intervention of the R.A.F. (cf. Mumford and Wilson, *The Crisis* . . .). There was a new uprising in 1933-4, and Shaykh Aḥmad and his young brother Mollā Muṣṭafā, who had helped him militarily, were forced to reside at Kirkūk and then at Sulaymāniyya. In 1941, during the abortive insurrectional adventure of Rashīd ʿAlī Gaylānī and the "Golden cadre", Shaykh Maḥmūd, who had profited from it to escape from Baghdād, had tried to raise a levy of Kurdish troops to help the British (Longrigg, 295). In 1943, Mollā Muṣṭafā Barzānī, in residence at Sulaymāniyya, unhappy with the food supplies and the social conditions of his supporters, succeeded in escaping as far as his territory of Barzān, accompanied by Shaykh Laṭīf, son of Shaykh Maḥmūd, and raised the standard of the revolt. A Kurd, Madjīd Muṣṭafā, named as Minister of State, intervened to settle the affair. Barzānī surrendered on condition that the Kurdish districts would be better provisioned, that Kurdish and non-Arab officials would be sent there, and finally that schools and hospitals would be opened in Kurdistān. These conditions, accepted by Nūrī Saʿīd, the Prime Minister, who even foresaw the establishment of an entirely Kurdish *liwāʾ* (Longrigg, 325), were not agreed by the regent ʿAbd al-Ilāh and, in the spring of 1945, the revolt broke out more fiercely. This time it was more serious. The Kurds achieved several spectacular victories, while the army underwent heavy losses. Once again the R.A.F. came to play its role of saviour of ʿIrāḳ and the Hāshimite monarchy. At the end of August, the operation was completed. Mollā Muṣṭafā withdrew to Iran with a party of his troops and his plunder (Rambout, 74-80). Four of his officers who had had faith in governmental promises of amnesty, Muṣṭafā Khushnavē, ʿIzzat ʿAbd al-ʿAzīz, Muḥammad Maḥmūd and Khayr Allāh ʿAbd al-Karīm, were tried and executed on 19 June 1947.

After these events determined by force, all that remained for the Kurdish nationalists of ʿIrāḳ was to go underground, and this is what they did. They founded the Democratic Party of Kurdistan (D.P.K.) with leftist tendencies, and published two bulletins *Azadi* "Liberty" and *Rizgari* "Liberation". In its second issue (October 1946), the latter extolled an Armeno-Kurdish Union. At the same period, Colonel Elphinston, chief of the Intelligence Service in the Levant, asked himself if these efforts were not going to lead to the constituting of a Republic of the Soviet Union with an Armeno-Kurdish character. In any case, the calm returned, the Kurds profited from the liberty which had been left them to work with more ardour in the cultural domain. Literary reviews saw the light of day. Collections of poetry and articles on the history of Kurdistan and famous Kurds of the past were published. Sulaymāniyya became a very active cultural centre and a lively seat of Kurdish nationalism.

Bibliography: Special Report of the Progress of Iraq, 1920-1930 (HMSO 1931), Report of the Commission of Inquiry (C. 400 M. 147, 1925); Note of Sir Henry Conway Dobbs (S.G. 4021 of 8 May 1931) in *Athra*, Beirut (1 August 1939); Sir A. Wilson, *Mesopotamia, loyalties*, 1914-1917, Oxford ²1931; P. Mumford and A. Wilson, *The crisis in Iraq*, in *The Nineteenth Century and after* (October 1933), 411-22; P. Mumford, *Kurds, Assyrians and Iraq*, in *JRCAS*, xx (1933), 110-19; W. H. Hay, *Two years in Kurdistan*, London 1922; E. Nolde, *L'Irak, origines historiques et situation internationale*, Paris 1934; E. Main, *Iraq, from mandate to independence*, London 1935; S. H. Longrigg, *Iraq, 1900 to 1950, a political, social and economic history*, London 1953¹, 1956²; C. J. Edmonds, *Kurds, Turks and Arabs, politics, travel and research in north-eastern Iraq, 1919-1925*,

London 1957; A. M. Hamilton, *Road through Kurdistan, the narrative of an engineer in Iraq*, London 1937[a], 1958; Y. Malek, *The British betrayal of the Assyrians*, Kimball Press, N.J. 1935; H. M. Barton, *The Kurds*, in *JRCAS*, xxxi (1944), 64-73; W. G. Elphinston, *The Kurdish question*, in *Journal of the Brit. Inst. of International Affairs*, xxii (Jan. 1946), 91-103; idem, *Kurds and the Kurdish question*, in *JRCAS*, xxxv (Jan. 1948), 38-51, map; Documentation française, *Bref aperçu sur l'évolution politique de l'Irak*, Notes et études documentaires, nos. 1499, 1500, 1501, 1502 (July 1951).

ʿIrāḳī Kurdistān since the proclamation of the ʿIrāḳī Republic (14 July 1958) until 1970 underwent many vicissitudes. This Republic aroused the enthusiasm of the Kurds who, with the other political parties, had participated in the overthrow of the Hāshimite monarchy. For the first time in history, the (provisional) Constitution of the state proclaimed in effect, "the Arabs and Kurds are associated in this nation". The Constitution guaranteed their national rights within the heart of the ʿIrāḳī entity (art. 3) (cf. *Orient*, no. 7 (3rd quarter 1958), 191-9). For his part, General ʿAbd al-Karīm Ḳāsim [*q.v.*] reinstated the Kurdish officials suspended in 1947 and authorised (2 September 1958) Mollā Muṣṭafā, who had taken refuge in the Soviet Union since this date, to return to ʿIrāḳ. He received him there with joy on the 7 October 1958, while his companions in exile returned in April 1959. Ḳāsim gave him a personal guard and a house in Baghdād and, for some time, made him his counsellor to whom he paid attention. The Kurdish Democratic Party, which had prepared itself in secret for the great day and, from April 1959 published its weekly newspaper *Xebat* "Struggle", was authorised to appear. The Kurdish reviews and newspapers prospered, and from now on had a political aspect no longer simply a literary one. But this state of euphoria was not to last much longer, and the struggle of the Kurds for liberty broke out again and lasted ten years, interrupted by arrests and by more and more terrible reprisals. Four periods may be distinguished here:

Difficulties—as much external as internal—were not lacking for the "Faithful Leader". His see-saw politics ended by his setting everyone against him. The Kurds themselves, impatient to see him fulfil the promises which were late in coming, ended up by taking up arms against his dictatorial régime. Naturally, Mollā Muṣṭafā headed the movement (9 September 1961). This uprising was in no way tribal, for it was truly all the ʿIrāḳī Kurds, peasants and townsfolk, intellectuals and feudalists, who formed a bloc against Ḳāsim. The riposte was terrible: a strict economic blockade to starve the north of the country; massive bombardments with napalm, burning villages and harvests and shooting women, old men and children as well as combatants, but which only electrified the courage of the Kurds who, in March 1962, were the uncontested masters of all the ʿIrāḳī north, with the exception of the cities where the government troops were garrisoned. The losses of the army quickly rendered this war in the finest colonialist style unpopular. The soldiers deserted or went over to the enemy; business and commerce were reduced to nothing. A coup d'état was afoot, and the Kurds—without whom nothing could be done—were kept well-informed. At dawn of 8 February 1963, Ḳāsim disappeared tragically from the political scene and, from the next day, the Kurds declared the ceasefire. The Baath (Baʿth) took power in Baghdād. But when the Kurds reminded the new government of their neutrality, they were met with excuses. However, negotiations were embarked on and, on the 24 April 1963, the Kurds even presented a detailed *Memorandum* in which they expressed their desiderata (*Orient*, no. 26 (2nd quarter 1963), 207-11). Meanwhile, once it considered itself quite strong, the Baʿthist government imprisoned the Kurdish deputies, issued an ultimatum (10 June 1963) and the same day resumed hostilities with an increased violence. As in the interval, the Baʿth had also assumed power in Damascus, the Syrians lent assistance to their ʿIrāḳī friends by sending aircraft and the Yarmūk Brigade. The Kurds had soon eliminated the latter. They multiplied their ambushes, seized military posts and convoys of munitions and took prisoners by hundreds. The ʿIrāḳī army, beaten and humiliated, then brought in the "National Guard", aid of the Baʿthist government, whose atrocities against the communists and all the opponents of the régime aroused universal reprobation. By a new coup d'état, aided by the army, General ʿAbd al-Salām ʿĀrif ousted the Baʿth and took all power into his own hands (18 November 1963). Military actions did not continue any the less. Barzānī launched an appeal to the International Red Cross (September 1963; Vanly, 319-21), and the Kurds addressed themselves to the Pope on the occasion of his journey to the Holy Land (2 January 1964; *L'Orient*, Beirut, no. 5240 (4 January 1964); complete text in *C.E.K.* no. 30, 82-8; cf. Mauries, 95, 96).

With a view to finally settling the Kurdish problem, Field-Marshal ʿĀrif negociated a ceasefire (10 February 1964) which Mollā Muṣṭafā accepted without even consulting the political bureau of the D.P.K. The Kurds who, as much as the ʿIrāḳīs, needed a breathing space, profited from it to make known to the outside world the true situation, thanks to foreign journalists who came to visit them; they renewed their provisions in livestock and munitions. The ʿIrāḳī government, occupied with still-born projects of Arab unity, left things to settle down, persuaded that in the end everything would be settled through weariness. Nothing came of it and the Kurds, disillusioned at seeing that no-one was seriously occupied with their demands, after October 1964 resolved to organise in effect their internal autonomy. They nominated administrative officials at all levels, levied dues and taxes, meted out justice in their tribunals. Naturally too, their troops were better-and-better equipped and trained. For the Sixth Congress of the D.P.K. (1-7 July 1964), the general state of the revolution (9-10 October 1964) as well as the new organisation of the Party and Constitution (17 October), cf. Vanly, 227-44 and texts: Constitution, 375-6, Administrative Law, 376-7. On the military organisation, *ibid.*, 244-8; Pradier, 210-23.

But the ceasefire of February was bound to provoke a serious crisis in the heart of the Kurdish insurrectional movement between Barzānī and the political bureau of the D.P.K., which in a brochure published on the 19 April, *L'accord ʿĀrif-Barzānī, une paix ou une capitulation?* accused him of having by this accord betrayed the objectives of the revolution. There was even a bloody engagement at Mawat, on 17 July, between antagonistic groups. At the Sixth Congress, 14 out of the 17 members of the political bureau were excluded from the party, among them Ibrāhīm Aḥmad and Djalāl Talabānī, and took refuge in Iran. This crisis due to differences of view between theoreticians and realists, despite its miseries, did not have any repercussions on the later military

events (cf. Vanly, 218-25; Pradier, 203-9, Viennot, 95-111; Arfa, 149-52).

But the ambiguity of the situation between Kurds and ʿIrāḳīs was bound soon to be dissipated. On 10 May 1964, the ʿIrāḳī government promulgated a new provisional Constitution which passed over in silence the rights of the Kurds explicitly recognised in the 3rd art. of the Constitution of 1958. This would not do for the Kurds who, for their part, had not disarmed their troops. The spring offensive was launched on the 4th March 1965 by almost the entire ʿIrāḳī army (infantry, armour, aircraft) with at its head General ʿAbd al-Raḥmān ʿĀrif, brother of the President. It began by achieving some local successes (March-May), but in summer (June-September) some murderous combats developed in the chain of Safin. The small town of Pendjwīn, which had been destroyed, was occupied by the ʿIrāḳīs. Throughout this period, while the Kurds used artillery for the first time, the ʿIrāḳīs used toxic gases, but suffered heavy losses (4,194 killed, 2,201 wounded, 12 tanks destroyed and 5 aircraft shot down). Egypt helped ʿIrāḳ (*Le Monde*, 23 October). The winter campaign (22 December 1965-end February 1966) was resumed with intensity. On 1st January 1966, Barzānī sent a Memorandum to the U.N.O. (text in Vanly, 378-9). On 13 April 1966, Marshal ʿAbd al-Salām ʿĀrif was killed in a helicopter accident. His brother, the general, was chosen to replace him as head of state. The same day as this death a new offensive began to liquidate definitively the rebellion. This campaign, which lasted from 12 April to 15 June, was particularly notable in May for the battle of Rawāndiz or Hendrīn, the "Kurdish Verdun", as an eye-witness called it, R. Mauriès (171-213), and was transformed into a rout for the ʿIrāḳīs who, despite intensive use of napalm, lost 1,056 killed, 476 wounded, 600 mercenaries, the "cavaliers of Saladin" were put out of action and an enormous booty taken. The Kurds for their part only had to lament 38 killed and 85 wounded. Despite proclamations of victory, after a new ceasefire demanded from the 15 June by the government, an accord negociated by the Prime Minister Bazzāz (d. 28/6/73) was signed on 29 June 1966 (Vanly, 379; Viennot, thesis, ii, 189-92). Some secret clauses recognised in effect a certain autonomy for the Kurds of ʿIrāḳ; ʿĀrif made a visit to Barzānī (28 October) to try to reach agreement with him, for the ʿIrāḳī General Staff, unhappy with the "Bazzāz plan" did everything to torpedo it. Again, things dragged on for a long time. But the war of 5-11 June 1967 was bound to have its counter-effect in several Arab lands, as also in ʿIrāḳ, where a new coup d'état (17 July 1967) saw General Aḥmad Ḥasan al-Bakr install himself as President of the Republic, followed by a second coup d'état (30 July 1968) in which al-Bakr took over all power and re-established the Baʿthist dictatorship, whose "National Guard" in 1963 had hardly left behind good memories. While the Kurds maintained their material and moral potential and made a great effort in the field of primary instruction by opening 300 schools in 1968, the government flirted with the Kurdish dissidents, created an (Arabic language) University at Sulaymāniyya and the new administrative division (*liwāʾ*) of Duhok among the Kurds, but nevertheless prepared to resume hostilities. These, preceded by several skirmishes, began in April around Koy-Sandjaḳ. The ʿIrāḳī troops had to abandon the towns of Kala-Diza, Pendjwīn and Čwarta, and then attacked in June the peasant population of Arbīl, Ḥalabdja and Badīnān, spraying the harvests with napalm and sulphuric acid. In July, cholera broke out at Kala-Diza. In August there was the massacre of Dakan, at Shaykhān. In January (5 January 1970, *L'Express* mentioned that between September and December 1969, the Kurds had stopped the ʿIrāḳī offensive outright; 151 aircraft had been shot down during the last six months. Also in January 1970, the Baʿthist régime opened negociations with Barzānī and the executive bureau. A Kurdish delegation, headed by Dr. Maḥmūd ʿUthmān, went to Baghdad and, on the 11 March, an accord on 15 points was signed at Nawperdan, in Kurdistān, between the two parties, which put an end to a war of nine years (text in *Kurdish facts*, February-March 1970). The Kurds obtained their internal autonomy and the Vice-Presidency of the Republic. The Kurdish language became the second official language of ʿIrāḳ (Arabic text in *al-Djumhūriyya*, Baghdad no. 704, of 12 March 1970; English text in *Kurdish facts*, February-March 1970; German text, Nebez, *Kurdistan*, 232-5). Five Kurds were named as ministers, the amnesty was declared on both sides. Great festivities celebrated the event. However, all the problems were not solved. There was an attempt against Mollā Muṣṭafā (29 September 1971), troubles at Sindjār (summer 1972) and controversies over the attribution of the territories of Kirkūk after the nationalisation of the I.P.C. (1st June 1972). In June 1973, an *Appel en faveur du Kurdistan irakien* for the application of the accord of 11 March 1970, emanated from combined groups and from Black Africa (*Le Monde*, 15 June 1973).

Bibliography: D. Adamson, *The Kurdish war*, London 1964; D. N. Schmidt, *Journey among brave men*, Boston 1964; R. Mauries, *Le Kurdistan ou la mort*, Paris 1967; J. Pradier, *Les Kurdes, révolution silencieuse*, Bordeaux 1968; Dr. S. Rastgeldi, *Det glömda Kriget, Rapport fran Irakiska Kurdistan*, Stockholm 1967; E. Haraldsson, *Med uppreisnarmönnum i Kurdistan*, Skuggsja 1964; idem, *Land im Aufstand ... Kurdistan*, Hamburg 1966; F. de Sainte Marie, *Irak rouge?*, Paris 1960; P. Rossi, *L'Irak des révoltes*, Paris 1962; B. Vernier, *L'Irak d'aujourd'hui*, Paris 1962; Centre d'Études Kurdes (C.E.K.), Paris, *L'épreuve kurde, livre jaune sur le Kurdistan irakien*, no. 14, 15, 16, 17, 18 (1961), abstracts from the international press, no. 20 (1962), *Le dossier du Kurdistan du Sud dit "Kurdistan" d'Irak*, no. 30 (1965); *Informations sur le Kurdistan*, nos. 31, 32, 33 (1965); S. Gantner (J. P. Viennot), *Le mouvement national kurde*, in *Orient*, 32-3 (4th quarter 1964, 1st quarter 1965), 29-120; idem, *Documents pour servir à l'histoire du mouvement national du peuple kurde en Irak*, in *ibid.*, 353-402; I. C. Vanly, *Le Kurdistan irakien, entité nationale. Étude de la révolution de 1961*, Neuchâtel 1970; J. Nebez, *Kurdistan und seine Revolution*, Munich 1972; C. J. Edmonds, *The Kurdish war in Iraq: the constitutional background*, in *The World today*, 24/12 (Dec. 1968), 512-20; idem, *The Kurdish War in Iraq: a plan for peace*, in *JRCAS*, liv/1 (1967), 10-23; *The Kurdish national struggle in Iraq*, in *ibid.*, lviii/2 (1971), 147-158; E. O'Ballance, *The Kurdish revolt, 1961-1970*, London 1973.

The Kurds of Syria and Lebanon, apart from some great families and their entirely arabised dependants, such as the Barazī of Ḥamāt, the beys of ʿAkkār, the Djumblāṭ Druze chiefs (Djān Bulād "soul of steel"), have preserved their original characters, although some may often have been settled for several centuries and, in every case, well before the establishment of the French mandate. They posed practically no political problem to the mandatory

power and were able to develop freely a very lively cultural movement. They had a large share in the economic prosperity of the Djazīra (Rondot, *Les Kurdes de Syrie*, 94, 99 and passim; A. Muʿawwad, *al-Akrād fī Lubnān wa-Sūriyā*, Beirut 1945). But difficulties of a political order arose under the various régimes after 1957 and the plan for the "Arab Belt" (1963). Then, on the pretext of agrarian reform, the lands of the peasants were confiscated, and 120,000 Kurds forfeited their Syrian nationality, also loosing the right to become civil servants, to send their children to state schools and to be admitted to the public hospitals. All Kurdish books and music were forbidden. The names of villages were changed to give them Arab names and to settle Arabs there instead and expel Kurds (I. C. Vanly, *Le problème kurde en Syrie*, 1968 (cf. Muḥammad Tālib Hilāl, *Dirāsa ʿan muḥāfaẓat al-Djazīra min al-nawāḥī al-ḳawmiyya al-idjtimāʿiyya al-siyāsiyya*, 1963, ed. I. C. Vanly, and 1968); idem, *La persécution du peuple kurde par la dictature du Baas en Syrie*, Amsterdam, October 1968.

(Th. Bois)

iv. — Kurdish Society

The social and economic life of Kurdistan is strongly structured. If a small part of the Kurdish people still leads a nomadic life, its great majority is now sedentarised in numerous villages, but "it survives as well today, and in the countryside Kurdish society is essentially tribal" (Edmonds, 12), as always among nomads. But in the detribalised villages the organisation of the group comes under the influence of the government administration, landlords and religious leaders. This leads to a certain number of transformations of fundamental structures at present clearly evolving in Kurdish society, family, tribe and landlord, which we are going to examine first before considering the religious impact, then drawing attention to the social customs which are attached to them.

A. The fundamental structures of Kurdish society.

1. *The Kurdish family.*

The normal Kurdish family consists of a cell or household composed of the father, mother and children. This household, founded on marriage, is ordinarily monogamous and not patriarchal. Marriage is essential. In Kurdistān there are no old bachelors or spinsters, and also no celibacy nor free love at all. Prostitution does not exist in the small Kurdish villages of ʿIrāḳ or Iran. Adultery is practically unknown because too dangerous. People marry young, the boys at 20, the girls at 12. But in the towns, and since the young Kurds prolong their studies, marriage is delayed. Cousins frequently marry one another. The agnatic cousin is preferred and has rights over his cousin. This way of doing things has many advantages, for the father of the bride knows his nephew better; who, himself, is more in a position to protect the girl. Moreover, in the case of tribal conflicts, especially in the past, this would make one rifle more. At the same time, the marriage portion is diminished. To renounce his cousin, the agnatic cousin will exact the price of his renunciation. If not, he will be able to abduct the girl or even to shoot her as well as her parents (Daghestani, 22-3). So abduction is not therefore unknown, with all its risks (ʿAḳrāwī, 130; Daghestani, 17). Marriage can also be conducted by the exchange of sisters, *berdêl* (Avdal, 222; Daghestani, 3). In this case, the marriage portion is not exacted and only the costs of the wedding feast remain. Marriage can also be conducted between people who are not related, but there is a preference for the same village or the same tribe, more than for a stranger, so that marriage is always endogamous in the broad sense. Barth (61) was able to ascertain a much greater frequency of marriage between cousins in the tribal populations (57%) than in the non-tribal populations (17%). Hence the importance of knowing lineage and names well (cf. genealogical table: Leach, 63; Barth, 31; Hansen, 116). Among the Yazīdīs and the Ahl-i Ḥaḳḳ strict endogamy is obligatory between some families (Avdal; Mokri, 44). The marriage portion, except in the cases cited, is exacted everywhere (Daghestani, 28; Leach, 44-5; Hansen, 123-4) and is not necessarily considered by the interested parties as being a sale, as it is often seen in the West. On the contrary, they like it as an appreciation of their value. This marriage portion, which varies according to the regions and especially the social situation of the family, is paid in kind, livestock, lands, a mill, etc., or in cash, of which the sum varies enormously, and its high sum may at times cause the aspirant to despair. Despite the critics, even among the Soviet Kurds, it has not completely disappeared. Cf. on this subject some poems translated in *Machriq*, 1958. The virginity of the girl before marriage must not be in doubt and proof must be given on the night of the wedding and kept for a year at least (Nikitine, 109, 115; Hansen, 13-4; Mokri, 68).

Polygamy exists legally as much among the Muslim Kurds as among the Yazīdīs. Horizontal or simultaneous polygamy was very frequent in the past, and was still so in the 19th century. The chiefs of tribes did not always keep to the four legitimate wives authorised by the Ḳurʾān. Ibrāhīm Pasha, founder of Sulaymāniyya, had 40 wives (Campanile, 107); the great Bedir Khān had 14 and 99 children. At his death, 21 boys and 21 girls remained to him. These customs are now ended. In the past, polygamy was a luxury and a sign of power; today it is sometimes an economic need. It can still be encountered in the urban poorly-educated milieu (Hansen, 138), but also in the peasant milieu (Barth, 25). In any case, where it is found, it does not exceed 2% in the Kurd Dagh (Daghestani, 79), 4% in ʿIrāḳ (Barth, 24), and there are never more than two wives. Among themselves, they are called *hewî*. In Turkey and among the Soviet Kurds, polygamy is forbidden by the civil law. But vertical or successive polygamy always exists, thanks to divorce or repudiation, for three *ṭalāḳs* suffice for a husband to be able to repudiate a wife who no longer pleases him in order to marry another. Also, the *shaykh* of Shadala at 70 had been married 19 times (Hansen, 138), and similarly old Ibrāhīm, *agha* of the Dizai (Hay, 43). The wife can also be repudiated because of sterility or the impossibility of bringing male infants into the world. In this case, she may remain with her husband. If she is repudiated for other reasons, she returns to her father and has few chances of remarrying. A woman guilty or even simply suspected of adultery will not only be repudiated, but will run a high risk of death, which her own father or brother or one of his parents will be entitled to inflict on her. The children of the repudiated wife remain with their father. The widow remains in the house of the father or brother of her husband (Barth, 29). The levirate is practised at times, and a little everywhere (Daghestani, 99; Avdal, 221; Barth, 29; Edmonds, 348; Hansen, 136), not as a rule of law, but for convenience. In the Kurdish family, the husband has great authority, but the wife also has her word to say. Speaking of the situation of the two spouses, Mrs. Hansen (117) finds that of the woman inferior to that of the man in the humble villages, equal in the village aristocracy and the educated urban milieu, but superior in the uneducated urban milieu.

The birth of a child is always desired, even if a son is not necessarily preferred to a daughter. Also, the children are numerous but decimated by a fairly severe infant mortality. The children are always welltreated, but without excessive refinement, for life is harsh. The name is given at birth and ordinarily by the women (Nikitine, 106), but at times by the mollah (Barth, 112; Hansen, 108). This name is often that of an Islamic personage or a hero of history or national legend, or it may well be one of the virtues which one wishes to see possessed by the newborn, or the name of a flower, fruit, animal with qualities appreciated by everyone. Hypocoristic forms of the name are very widespread. Some names possess at the same time the desinence *o* of the masculine and the desinence *e* of the feminine. But curiously, the masculine forms are used to address individuals who are not noble, while the feminine forms are reserved for personages of distinguished birth (Celadet Bedir Khan, *Grammaire* 98). On names, diminutives, surnames, see Edmonds, 42.

Circumcision, *sinet*, is practised a few days after the birth, either by a specialist *sinetker* or by a simple barber (Barth, 112; Nikitine, 106). In some places, the ceremony may be carried out later, when the child is 5 or 7 years old and often with several children at the same time. The chief or notable whose son has to be circumcised organises a small festivity, and offers a meal to the families concerned (Barth, 112).

2. *Tribal organisation.*

(a) *Listings of the Kurdish tribes.*

A fundamental element of Kurdish society is without dispute the tribe. We possess at present the nomenclature of all the Kurdish tribes. In 1826 Lerch already made a good summary of the Kurds of Turkey (63-87), the Russian territories (88-9) and the Persian territories (92-121). Jaba (1860) specified some numbers of them (1-8 of the Kurdish text). A map of their habitat in Transcaucasia was published at Tiflis by E. Kondratenko (1896) and Col. Kartsov (1897). In 1908 Sir Mark Sykes recorded 305 names of Kurdish tribes of the Ottoman Empire, and G. R. Driver (1919) drew up Sykes' list differently and added the Kurdish tribes of southern Kurdistān (ʿIrāḳ) and those which remain outside the Kurdistān foreseen after the Great War (19-74). But the different political events which have occurred since then have led to many changes in the distribution and situation of the Kurdish tribes. In the Kurdish edition of his *History of Kurdistan* (1931), M. A. Zakī draws up a complete table of all the tribes (319-98, Arabic tr. [1939], 373-468 with map). The Kurdish tribes of Syria were counted by the French services of the Levant in 1930 (5th part, 137-90), and with more care and exactitude by P. Rondot in 1939. The lists published in Kurdish in *Roja nû* of the Kurdish tribes of ʿIrāḳ (No. 66,14—January 1946) and those of Iran (No. 68,4 of February 1946) are not of much use, given the few precise figures, in particular. M. Mokri in Persian gives information on the Sandjābī tribes of Iran (1946), and A. ʿAzzāwī presented in Arabic (1947) an excellent study on the Kurdish tribes of ʿIrāḳ (27-222). A good account of the tribes and sub-tribes of ʿIrāḳ, northern Kurdistān (18-27), and southern Kurdistān (45-51), is supplied for us by H. Field in his *Anthropology of Iraq* (1953), with their numerical importance, the names of the chiefs and the habitat. But in fact, his information is earlier than that supplied by ʿAzzāwī. In Persian, the name of 490 tribes are to be found in Mardūkh (1953), i, 75-119, and a long study on the tribes of Sanandadj, ii, 10-48. Finally, in B. Karabudat there are eight sketches of the position of the Kurdish tribes and clans of Turkey in the *vilayets* of Urfa, Mardin, Diyarbakir, Siirt, Bitlis, Muṣ, Van and Hakkâri, and similarly in the border districts of Syria, ʿIrāḳ and Iran. As for the Yazīdī tribes, they were in their turn enumerated and placed by A. ʿAzzāwī in 1935 (90-110), and those of Sindjār and Djabal Akrād especially by R. Lescot (1938), 251-61). The interest of this vast table and listing is particularly to show the universality of the tribal phenomenon in the history and life of the Kurdish people. Clearly, it is not our concern to write at length on these different tribes. The fundamental work remains the *Sharaf-nāma* (1596). Much historical and ethnographical information is to be found in the different works of Soane (1912-26). Longrigg (1925), Leach (1940), Nikitine (1950), Barth (1953) and Edmonds (1957). An exhaustive study of the Yazīdī tribes, clans and villages with statistics is given us by S. Damlūdjī (1949) in his work on the Yazīdīs in Arabic (224-60).

(b) *The Kurdish tribe and its components.*

"The Kurdish tribe is a community or a collection of communities which exists for the protection of its members against an external aggression and for the maintenance of the old racial customs and way of life" (Hay, 65). It is evident that a land of mountains, such as Kurdistān, favours the birth and development of groups more or less closed and shut in on themselves, as perhaps was the tribe in its origin. Although constituted like every human grouping which is formed from a kernel like the family, it would be wrong to believe that the Kurdish tribe is an enlarged family, a little in the manner of which the Bible speaks of the Twelve Tribes of Israel (F. Millingen, 284). Indeed, some contemporary Kurdish sociologists are opposed to this way of seeing things. If the vertebral column of the Arab tribe (*kabila*) is a kinship line (*nasab*), among the Kurds it is the soil (*arḍ*), i.e. the region inhabited by all and submissive to the chief of the group (Khesbak, 68; ʿAkrāwī, 18).

However, the western sociologists who have studied tribal organisation among the Kurds (Leach, 1940; Barth, 1953; W. L. E., 1956) seem to have remarked some differences among the nomads on the one hand and the sedentaries on the other. Barth also examined the political organisation of the Djaff, a powerful federation of tribes, almost entirely nomadic until very recently (34-44 and diagr. no. 3); political organisation among the Hamawend (45-9 and diagr. no. 4 and 5), where the economy is based on agricultural exploitation and where non-tribal elements are mixed with the population; and finally, the organisation and political structure of the Baban, a princely family (60-6 and diagr. no. 6). For his part, the anonymous W.L.E. (432) was able to distinguish in the rural population various types of social and economic organisation, e.g. the classical tribe under an *agha* claiming a common origin and divided into *tira* or fractions, such as the Girdi and the tribe under a "feudal" chief of different lineage, such as the Dizai and Djaff. The influence and the social role of the landlords and religious *shaykhs*, who are not chiefs of a tribe, are another aspect of the problem (cf. Rondot, *Les tribus montagnardes*, 39-47).

TARIKH-I KURD TARIKH-I KURD AKFI

Furthermore, real social classes are recognisable in Kurdish society. The most evident distinction exists between the villagers of tribal origin, *eṣīr* (*ʿaṯīra*) and those who are not and are named after the regions and dialects, either *kurdmanč* (Kurdmandj), *goran* or *miskīn*, some of them being sometimes almost the serfs of the landlords of the village (Nikitine, 124). The last name *miskīn* should be preferred, says Edmonds (123), for the two others denote different meanings (dialect or tribe). Perhaps they are to be seen as the descendants of the autochthonous populations conquered by the warlike tribes? But even within the same tribe, there is no uniformity of rights and duties. There are the noble families, one might say, *torin*, such as the Begzādas; and the commoners who comprise firstly a military caste, the *xulam* (*ġulām*) (Nikitine, 125) or *piṣtmalā* (Barth, 42), a kind of praetorian guard of the chiefs who are recruited in all the *tira* of the tribe (Barth, 46) and who, in the past, had almost the status of slave (Nikitine, 125), and finally the class of peasants.

Perhaps one may now give the classical scheme of the organisation of a Kurdish tribe according to Rondot (*Tribus*, 18 ff.) with regard to the Omeran. At the base is the house or household or family in the strict sense of father, mother and children. A group of houses form a *bavik* or *mal*, an extended family. The union of many *baviks* constitutes the clan or *ber*. The collection of all these clans gives us the tribe or *eṣīr* (*ʿaṯīra*). The terminology is different in Barth, who divided e.g. the Djaff *ʿaṯīra* into a certain number of tribes or *tira*, a political group not to be confused with the *hoz*, a group of the same lineage. The *tira* is subdivided into many *ḫel*, each *ḫel* composed of 20 to 30 tents or households united by economic links as well as by family links. At the head of the *ʿaṯīra* there is, or used to be, a *paṣa* of the family of Begzāda; each *tira* has at its head a *raiz* (*raʾīs*); and at the head of each *ḫel* an elected chief of a village, the *kiḫa*. Among the Hamawendī, the chief of a *tira* is called *aġa*. For his part, Leach (13-14), distinguished the *ʿaṯīra* whose "name describes at the same time the people and the territory which occupies it". It is essentially descriptive of a political grouping. It is formed of one or several clans or *ṭāʾifa*, descriptive of a kinship grouping and divided into several subsections or *tira*. He also finds, he says, the normal anthropological classification: *ʿaṯīra*, *ṭāʾifa* and *tira*, i.e. tribe, clan and lineage. This divergence in vocabulary where Arabic and Kurdish words of different dialects are mixed together hardly favours clarity of exposition.

Let us draw attention to the system of the *oba* (cf. the *ḫel*), which is particular to the semi-nomadic tribes and which makes its appearance towards the end of the 19th and the beginning of the 20th century. It is a temporary association of stock-breeders from different villages, formed in the spring to lead the herds to the pastures and to return at the end of the autumn. Neither kinship nor tribal relations are necessary to be a member of the *oba*. The *ser-oba* or *oba baṣī* organises the transhumance on condition that he has dues appropriated in kind. There are still to be remarked the differentiations in the groups: the chief *ser-oba* and his family, the different more or less important landlords and the simple shepherds. On this organisation of the *oba*, see Ereb Şemo, *Şivanê kurd* (ed. Beirut 1947, 29), Nikitine, 149-52; Ghassemlou, 158-60. According to O. L. Vilčevsky, *Economie de la communauté agricole chez les Kurdes*, 1936, it is around the *oba* that the "class struggle" is concentrated in Kurdistān.

(c) *The chief of the tribe, his obligations, his responsibilities and his compensations.*

The chief of the tribe, whatever its importance, is ordinarily called *aġa*, a relatively recent title, at the earliest after the conquest of Baghdād by Sultan Murād IV in 1637 (Edmonds, 223). He always comes from the family of the chiefs. He normally acquires this rank by heredity, but not always. The eldest son generally takes the place of his deceased father, but not necessarily, for a younger brother, judged more able, because more competent or better-liked, can supplant his elder brother. But the choice can also be made after the election of other chiefs or clans, or even, if necessary, by violence. In some cases even, the central government can intervene and nominate the chief directly.

In the feudal age, the chief, almost autonomous in his tribe, had to supply the suzerain, sultan or *šāh*, with levies in the form of troops or tributes which, naturally, he levied on his dependents, whom he had besides to aid protect in time of war and danger. But this is ancient history. Today the chief has other obligations, and especially it is to him or his representative, the chief of the village, that there falls the duty of sheltering guest travellers, Kurds or foreigners, more or less numerous according to the seasons or circumstances. To collect his expenses, the chief imposes on the people of his tribe certain dues, which bear the general name of the *aġa*'s right, *aʾaṭī*, either taxes on all the revenues of the shepherd or peasant, or corvées, *herewez*, days of obligatory work, not to mention some obligatory presents, *ḫdanī*, in certain circumstances (marriages, feasts) and the rights of justice or fines in cash which he can exact for theft, abduction or murder, if recourse is had to his good offices and to his intervention to regulate the litigation (details of all levies due to the chief will be found in Th. Bois, *Connaissance . . .*, 36-8 or *La vie sociale*, 610-11 and notes 46 and 47 with the references). These tribal rights should not be confused with the other rights to which the Kurdish shepherds or peasants are obligated by the landlords.

3. *The economic structures.*

(a) *Kurdish nomadism.*

The nomads are essentially organised around the tribe and are devoted almost exclusively to stock-breeding in a fairly closed economy. The life of a nomad is harsh and is submissive to the heavy authority of the chief. But this way of life, both for social and economic reasons, is tending to be transformed and to disappear. On nomadism and its repercussions on the economy of Kurdistan, see J. Frölin, *Les formes de la vie pastorale en Turquie*, in *Geografiska Stockholm Annalen* (1944), 219-72; H. Christoff, *Kurden und Armenier*, Hamburg 1935; O. L. Vilčevsky, *Economie de la communauté agraire nomade kurde de la Transcaucasie et des districts environnants dans la 2e moitié du xixe s.*, in *SE* (1936), No. 4-5, 135-61; N. Bogdanova, *L'exploitation féodale des nomades*, in *Arch. Hist. Acad. Sc. URSS*, ii (1939); I. P. Petrushevsky, *Essai sur l'histoire des relations féodales en Azerbaïdjan et en Arménie, du xvie au debut du xixe s.*, Leningrad 1949, 389; W. D. Hütteroth, *Bergnomaden und Yaylabauern im mittleren kurdischen Taurus*, Marburg 1959, 190; T. R. Stauffer, *The economics of nomadism in Iran*, in *MEJ* (Summer 1965), 284-302; V. Monteil, *Les tribus du Fars et la sedentarisation des nomades*, Paris-The Hague 1966. Also, X. de Planhol, *Les fondements géographiques de l'histoire de l'Islam*, Paris 1968, 442; H. Carrère d'Encausse, *Aperçu sur le problème du nomadisme au Moyen-Orient*, in Documentation française, *Notes et Études*, doc. No. 2095 (3 November 1955).

Some efforts at sedentarisation were undertaken between the two World Wars, in the different states where nomadic tribes, Kurds or others, were living; but both in Turkey as well as in Iran, with Mustafa Kemal or Riḍā Šāh Pahlavi, the methods used were not always well received by the interested parties. This is the reverse of Russian policy with the tribes of the Caucasus, according to R. J. M. Goold-Adams (*Middle East journey*, London 1947, 95), who says that the Russians succeeded better than anywhere else in the Middle East. "In fact, their way of approaching the problem was economic as much as political and military . . . For they offered the nomads lands, water and the advice of agricultural experts to make them capable of augmenting the harvests necessary for their subsistance." Elsewhere, sedentarisation has been effected without violence and in stages, as for the Djaff, for example (Edmonds, 146).

(b) *The Kurdish peasantry.*

The Kurdish population is essentially rural. The Kurd is thus a peasant in a rough proportion of 65 to 80%, although industrialisation is beginning to take place. If such are the facts, it is understandable that the land must play a fundamental role in the life of the peasant. The land system in force among the Kurds poses more of a problem. Until the First World War, the major part of Kurdistan was contained in the Ottoman Empire, and the land system came under the Ottoman Land Code (1858), for military fiefs had been abolished in 1839. This system existed until around 1930, in the lands (Syria, ʿIrāḳ) which were inheritors of the Ottoman Empire (Warriner, 66). This Code recognised various kinds of properties: *mulk* property, in the absolute form *raḳaba*, recognised by a title deed or *senet tapo*, or in the form of usufruct, *taṣarruf*; property of the state, *mīrī*, absolute for the state, with usufruct possible for some private individuals; properties of *waḳf* or mainmorte, either *ḫayrī* if the beneficiaries are works of charity, such as mosques, schools or students, hospitals, or *aḥlī* if the beneficiaries are minors; public properties for the use of all, *matrūḳa*, e.g. roads, rivers, village commons etc.; and finally dead properties, *mawāt*, desert and empty lands which all belong to the state. In Iran the *ḫālişa* crown properties must be added here (Lambton, 238-58).

The extent of these different types of property varies between the countries, and in general leaves little room for the small landowner (2/3 of the rural population in Turkey, 1/4 in ʿIrāḳ). Everywhere large landownership is the rule. In ʿIrāḳ, out of 10 million hectares of arable land, 4 millions belong to the state and 6 million to private landowners. In Iran 10% of the peasants possess 8% of the land, from 1 to 3 hectares or a *cot* per household. The *cot* is both the pair of oxen used for labour and the work carried out by the peasant in one day (Ghassemlou, 128). The great landowners, i.e. the state, the chiefs of tribes, the religious *šayḫs* and the great bourgeois businessmen, lease out on short lets their immense lands at a price which renders the situation of the peasant highly precarious. Indeed, the dues are heavy. If, in Iran, the annual revenue of the great landowners reaches 5,600 dollars a head, that of the average peasant only reaches 60 dollars (Ghassemlou, 168). In ʿIrāḳ, before the Second World War, the income of the Kurdish peasant came to £ 10 a year (Khosbak). There are the dues in kind or in corvée labour (80%), in kind (15%) and for the rest (5%), which fall so heavily on the peasant. In Turkey, several systems are distinguishable: *yarıcılık*, where the peasant uses his own tools, plough and livestock and gives half of the harvest; *resimcilik*, where the amount of the rent depends on the situation and fertility of the soil, the manpower, the rentability of the cultivation and the degree of dependance of the peasant; and *murabbacılık*, where, in exchange for his work the farmer only touches 1/4 of the harvest (Moiselev, 13). In Kurdish Iran, the same servitudes under different names and rather similar systems are to be found: *nimekare*, in which the landowner leases out the irrigated lands and supplies the seed, and the peasant supplies the work, with the landowner taking 3/4 of the harvest and the peasant 2/4; *sêykbar*, in which the landowner supplies the land, the water, the seed and the beasts of labour, and takes 1/ of the harvests; *sêqut*, in which the landowner supplies soil and water and receives 8/9 of the harvest; and *dawudu*, in which the landowner, in return for supplying earth and seed, takes 2/10 of the harvest (Ghassemlou, 132-8). In ʿIrāḳī Kurdistān the same problems are encountered. Thus for the summer harvests, tobacco or cotton, the landowner takes 1/2 and 1/3 in the case of the rice; for the winter harvests, wheat or barley, 1/10 or 1/5. In addition, there is that which is owned or levied: 7,5% for the *serkal*, the agent of the landowner, 10% for the government, and in addition, all that there is set aside for the *qahwaçi* or coffeemaker of the master, the *mudhif* or guest house, etc. (Khosbak, 48). Also, for the detribalised villages under landlords, the revenues of the soil are distributed roughly as follows: 3/4 for the landowner, 1/8 for his representative in the case of the landowners who do not always live on the spot but are settled in the towns, 1/8 for the share-cropper or farmer, and 1/8 for the agricultural worker who has neither land nor beast, but only his labour. If account is made at the end of the year, the poor Kurdish peasant is left with empty hands and overwhelmed by debts (Rossi, 86), for he is often forced to take on usurious loans in order to survive until the next harvest.

If such are the conditions of life of the Kurdish peasant, one can understand the rebellions which break out from time to time, e.g. that of the *mouroud* of the Kurd-Dagh (Syria) directed by Ibrāhīm Khalīl between 1930 and 1940 (cf. Th. Bois, *Les Kurdes*, 15-115); and the revolt of 20,000 families of Dizai, in 1954, who demanded the reduction of the tax to 9/10th of the harvest, the suppression of forced labour, and the suppression of gifts on the occasion of feasts or marriages (Gavan, 19).

To remedy this feudalism of the land which makes the Kurdish peasant a taxable serf, subject to forced labour at pleasure, some projects of agrarian reform have been envisaged by the governments of the regions inhabited by the Kurds. In all these lands however, the feudalists, chiefs of tribes or religious *šayḫs*, privileged in the past, have been the stubborn enemies of these attempts at reform.

In Iran, since 1955, a law provides for the distribution of the lands belonging to the crown and state (Muḥammad Šāh, 205). In 1960, an agrarian law aimed at regulating the property of private lands by fixing the maximum at 400 hectares for irrigated lands and 800 hectares for non-irrigated lands. Provision was also made for rural co-operatives which, from 500 in the beginning, rose to 4,500 in 1965 and 8,000 in 1969. But above all, the Šāh proclaimed the "White Revolution" (26 January 1963), approved by referendum and which, in its

twelve points, was among other things to lead to the abolition of feudalism and the liberation of the peasant. In Turkey, since 1938, provision has been made for the purchase of the lands of the great landowners to distribute them to the peasants, but few have benefited from it. A legal project regarding agrarian reform was promulgated on the 21 June 1945, which envisaged the distribution of the lands of the state and of landowners whose area exceeded 500 hectares, but this art. 17 was abrogated in 1950. The price had to be paid within 20 years (Mouseiev, 14). A new agrarian project began in 1961. The deplorable situation of the peasants was acknowledged, hence it was concerned with the distribution of the lands belonging to the Treasury, 8 million *dönums* (in Turkey 1 *dönum* = 1,000 m² approx.); those managed and cultivated by the state, quite extensive in the provinces of the east and south-east; those of *wakfs*, of which there still remained 1 million *dönums* to distribute; and finally the private estates, whose total area exceeded 38 million *dönums* (Vatan, 14-15). In 1965, out of 13,591,622 members of the active population, nearly ³/₄, i.e. 9,764,652 lived by agriculture (Esenkova, 116). They were also the most unprovided for (cf. M. Makal, *Bizim köy*, Fr. tr. *Un village anatolien, récit d'un instituteur paysan*, Paris 1963, Eng. tr., *A village in Anatolia*, London 1954).

In ʿIrāḳ, the agrarian policy of the royal government was originally rather favourable to the chiefs of tribes, Arabs or Kurds. In 1932, law No. 50 (Dowson) assigned landed property, pasture or arable, to the tribes, then law no. 51 (called *lazma*) assigned to the chiefs the ownership of the properties of the tribe. In 1933, Law No. 28 forbade the peasant "in debt" to leave the land of his master, unless his house was destroyed. Finally, in 1954, Decree No. 11 allowed the Minister of Justice to assign the national properties. Furthermore, e.g. in 1952-4, 1,794,560 *dönums* (in ʿIrāḳ a *dönum* = ¼ hectare) were distributed to 6,863 peasant families from the region of Sindjār, but the major part was assigned to Aḥmad al-Adjil, *shaykh* of the Shammar (Warriner, 160).

Such a situation could not continue. After 30 August 1958, the new Republic published an agrarian law which was aimed at putting an end to feudalism, to raise the social level of the peasant and develop agriculture. According to this law, the area of properties should not exceed 250 hectares in irrigated lands and 500 hectares in non-irrigated lands. The benefits of cultivation were strictly regulated. The lands thus freed had within five years to be distributed to the peasants, from 30 to 60 *dönums* of irrigated lands or from 60 to 120 *dönums* of non-irrigated lands. The landowners had to be compensated in goods from the Treasury at 3%, reimbursable in 20 years (Vernier, 398). There was euphoria among the peasants, who did not wait to help themselves, and a general outcry on the part of the landlords, and many rebellions had to be faced.

In these different lands, the Kurdish peasant was bound to benefit from these agrarian reforms. But it is not sufficient to have the land; he still had to have the means to cultivate it. The means are lacking or insufficient: seed is expensive, the agricultural equipment rudimentary and primitive, everywhere mediaeval ploughing methods are still in use, the indispensable irrigation works are expensive and the co-operatives cannot answer all needs. The Kurds of ʿIrāḳ, as Kurds, are the only ones to have their word today. Thus the D.P.K. at the time of its Seventh Congress, in November 1968, published its programme whose long article 14 presents its views on the group of projects which take account of the special needs of their region (Vanly, *Le Kurdistan irakien*, 365-6). A witness records a partition of lands at which she was present in Kurdistān in 1964, Joyce Lussu, *Anche i Kurdi conquistano il loro socialismo*, in *Rinascità Sarda*, an. ii, No. 9, 10 March 1964, 19.

These problems of the land are not posed in the same manner for the Kurds of Soviet Armenia. Indeed, the First World War was still not finished when the peasants of the Alagöz rebelled with the cry of: "We want the land. How long are we to remain slaves?" They were excited by their young compatriot who relates it himself (Ereb Şemo, *Şivanê kurd*, Beirut 1947, 62). After many struggles against the *kulaks*, the dream was realised, but perhaps not in the fashion originally envisaged. From then onwards, property has been collective and the peasants enrolled in the *kolkhoz* (cf. Aristova, *Kurdî Zakavkaz'ya*, 1966, 64). Instead of the plough and cart of the past, it is the tractor and the combine-harvester which serve to cultivate the lands of the *kolkhoz*. Hence the standard of living of the Kurdish peasant has been noticably raised. But perhaps this new life is somewhat idealised in the work (in Armenian) of Emine Evdal on the *Manners and customs of the Kurds of Transcaucasia*, 1957 (cf. Th. Bois, *La vie sociale des Kurdes*, 605-9; P. P. Mouseiev, *Le problème agraire en Turquie*, in *Sovietskoie Vostokovedenie*, 1956, No. 1 (Fr. tr. in *Doc. Franc., Articles et Documents*, No. 0.369, 14 June 1954, 8-15); Warriner, *Land reform and development in the Middle East, a study of Egypt, Syria and Iraq*, 1957, 1962; A. K. S. Lambton, *Landlord and peasant in Persia, a study of land tenure and land revenue administration*, London 1953, 1969; P. Rossi, *L'Irak devant la reforme agraire*, in *Orient*, vii/3 (1958), 81-93; *La réforme agraire en Irak*, in *al-Bilād*, Baghdād, 12 September 1960, Fr. tr. in Doc. Franc., *Articles et Documents*, No. 01027, 29 November 1960; *Un projet (turc) de réforme agraire*, in *Vatan*, Istanbul, of the 9 and 12 October 1960, Fr. tr. in Doc. Franc., *Articles et Documents*, No. 0.1174, 9-10; Mohammad Reza Shah Pahlavi, *Mission for my country*, London 1961; B. Vernier, *L'Irak aujourd'hui*, 1963, ch. 19, *Structure du secteur rural*, 371-7, ch. 22, 1, *La réforme agraire*, 397-406; H. Mandras and Y. Tavernier, *Terre, paysans et politique*, Paris 196; Jaafar Khayyat, *The Iraqi village, a study in its condition and reform*, Beirut 1950 [in Arabic]; anon., *Notre question de l'Est aux yeux d'un sociologue*, in *Yön*, 3rd yr., No. 90, 18 December 1964 (in Turkish); Ismail Besikçi, *Doğu Anadolu'da geri bırakılmışlığı oluşumu* ("*The under-development of Eastern Anatolia*"), in *Ant*, No. 10, February 1971, 46-73; idem, *Doğu Anadolu'nun duzeni: sosyo-ekonomik ve etnik temeller*, ("*The situation of Eastern Anatolia: its socio-economic and ethnic causes*"); *Iran-Shahr, a survey of Iran's land, people, culture, government, economy*, Tehran Univ. Press 1963, published with the assistance of UNESCO, i, 117 pp.).

B. The religious impact.

Kurdish society, based on the land (tribe and village) and blood (family), is coloured by a religious aspect which appears often in daily life (cf. Th. Bois, *L'âme des Kurdes*, 47-8). The central kernel of the present Kurdish habitat, to the east of the Tigris, around Lakes Van and Urmiya, as well as in the north and east of ʿIrāḳ, was contained before Islam within the Sāsānid empire (224-642) where Zoroastrianism became the state religion. But already before that, in the time of the Parthians, Christian evangelisation had encountered there some Jewish groups against pagan populations who worshipped trees, had a solar cult and sacrificed to the devil. Some of them were converted. The *Acts of the martyrs of Persia* (Syriac ed. Bedjan, Leipzig 1892) report that these autochthonous Christians suffered under Sapor II (309-63). But at the beginning of the 5th century the church was reorganised, bishops were installed in all the Kurdish lands (cf. P. Labourd, *Le christianisme dans l'Empire perse sous la dynastie sassanide* (224-632), Paris 1904, *passim*) and a number of monasteries were built, some of which were maintained until the invasions of Tīmūr (1336-1405); cf. Fiey, *Assyrie chrétienne*, *passim*. But the mass of the people followed the official cult, and the Kurds recognise that their ancestors could have been *madjūs* [*q.v.*] or followers of Zoroaster (Sir Mark Sykes, *The caliphs' last heritage*, 424).

The fall of the Sāsānid dynasty (642) favoured the Islamisation of the country that the Arabs had begun to invade a decade or so previously. This happened neither without a blow nor without regret. But after many combats in which they allied themselves sometimes with the Sunnīs, sometimes with the heretical Khāridjīs, the Kurds ended by rallying collectively to the new religion. Having become Muslims faithful to the *Sunna*, the Kurds follow almost in their entirety the juridical school of al-Shāfiʿī (d. 204/820), as the *Sharaf-nāma* already recognised (i, 14) and also Ewliyā Čelebi (iv, 75).

In the course of history, the Kurdish chiefs of the community have shown a fine religious zeal without the national factor intervening, beginning with Ṣalāḥ al-Dīn or Saladin (1137-93). They immortalised their passing by building mosques, schools, hospitals or simple fountains (*Sharaf-nāma*, ed. Cairo, 96-7). Alongside these builders, an intellectual élite, *ʿulamāʾ* and *fukahāʾ*, devoted itself to the study of theology and law. Also to be noted are the famous *madrasas* of Bitlis (*Sharaf-nāma*, 455, 495), of Djazīra (*ibid.*, 171) and of Zakho (*ibid.*, 147). At Akhlāṭ, one of these scholars worked on the construction of the Observatory of Marāgha in the 7th/13th century (*ibid.*, 409). ʿAmādiyya is also a centre renowned for its masters (cf. Damloodji, *Imārat Bahdīnān*, 59-61; al-ʿAbbāsi, *Imārat Bahdīnān*). The famous university of al-Azhar in Cairo counts numerous Kurds as teachers of theology (cf. Nikitine, *Les Kurdes*, 210). The cemetery of Eyyūb in Istanbul and that of Scutari contain the tombs of numerous Kurds who, in the Ottoman period, held the post of *Shaykh al-Islām* (cf. Th. Bois, *La religion*, 7).

But over against this official and institutionalised Islam, there has sprung up a popular Islam, often on the fringe of the authorities, civil as well as religious, and which leads a very active life. It is the world of the small folk, peasants or artisans, illiterate for the most part, a kind of secular tertiaries attached to a mystical *ṭarīḳa* and linked directly to a *shaykh* who serves them as spiritual guide, *murshid*. From the 6th/12th century onwards Ṣūfīs entered Kurdistān and prospered there (cf. Lescot, *Enquête*, 23-4). Today, the principal brotherhoods strongly implanted among the Kurds are the Ḳādiriyya, who trace their origin to ʿAbd al-Ḳādir al-Gīlānī (1078-1166), who died at Baghdād and was a Kurd himself, and the Naḳshbandiyya, who claim attachment to Bahāʾ al-Dīn of Bukhārā (1317-89) and are quite widespread in the Islamic world, especially in India and as far as China. This *ṭarīḳa* was introduced into ʿIrāḳī Kurdistān at the end of the 19th century by Mawlānā Khālid after a journey to Dihlī. He was of the Djaff tribe, born at Kara Dağ in 1779 and dying at Damascus in 1826 (cf. Rich, *Residence*, i, 140-1, 320-1; Nikitine, *Les Kurdes*, 212-15; Edmonds, *Kurds*, 77-8). He was to encounter strong opposition on the part of the Ḳādirī *shaykhs*, but ended by supplanting some of them. In south Kurdistān, the disciples of the Ḳādirī order are ordinarily called *darwīsh* and those of the Naḳshbandīs are termed Ṣūfī (Edmonds, 63). The meetings of the brotherhood are held with the *shaykh* in his residence, *khānḳāh* or *takiyya* or simply *tekke*, a kind of monastery-hospice where the *shaykh* who keeps open table there dispenses his teaching to his *murīds*. But in every place where a mystical *tekke* is established, in a tribe or in a village, some tensions are going to be produced almost automatically. For the *shaykh* is rich, he is the owner of numerous villages, and because of that he is opposed to the *agha* of the tribe who sees there competition with his authority; he is endowed, it is believed, with supernatural and miraculous powers and also is regarded askance by the orthodox *ʿulamāʾ* who have almost no faith in him and distrust him; finally, and above all, he often has the ambition to play a political role; whence the suspicion which he meets with from the government authorities. On the other hand, the credulity of the *murīds* is well imaginable, and their fanaticism can lead to many excesses and eccentricities. Hence from time to time some individuals with an inner light arise who claim to be their *mahdī*, or who are reformers without a mandate but preaching social revolution. Examples abound (Campanile, *Storia*, 91-3; Nikitine, *op. cit.*, 221; Rondot, *Les tribus montagnardes*, 43; Th. Bois, *L'âme des Kurdes*, 52-3; Edmonds, *Kurds*, 74-6). A recent group of Naḳshbandīs, the Nurcular, was founded by the Kurd Saʿīd Nūrsī (1870-1960) in Turkish Kurdistān (cf. *MW* [1960], 232-3, 338-41, [1961], 71-4). The hand of the *shaykhs* and their adepts, especially Naḳshbandīs, is to be found in many uprisings in Turkey and in ʿIrāḳ, with the bloody government reactions which follow, as e.g. the movement of Shaykh ʿUbayd Allāh of Nehrī (1880) and that of Shaykh Saʿīd of Pīran (1925), which brought about the closure of all the mystical *tekkes* in Turkey, and also the insurrections of Shaykh Maḥmūd of Barzindja (1919 and 1922).

The teaching of certain *shaykhs*, in order not to be revolutionary, must be heard and followed with prudence. Such is the mystical doctrine and procedures for contemplation of Shaykh Muḥammad Amīn al-Kurdī al-Shāfiʿī al-Naḳshbandī of Arbīl (d. 1904) in his *Tanwīr al-ḳulūb*, in numerous editions (7th in 1961), cited by A. J. Arberry, *Sufism*, London 1950, 129-32, and the French translation of his mystical technique of *dhikr* by J. Gouillard, *Petite philocalie de la prière du coeur*, Paris 1953, 234-48.

But these different brotherhoods, despite all their excesses and political involvements, are always considered as integral parts of orthodox and official Islam. It is not the same with some sects who, pushing their theories to the extreme, have left Sunnī Islam, such as the Yazīdīs [*q.v.*] who, born of the ʿAdawiyya of Shaykh ʿAdī b. Musāfir (*ca.* 1073-1162), have diverted their spirituality completely from it to the point of having forgotten their origins (cf. Th. Bois, *Les Yazidis, essai historique et sociologique sur leur origine religieuse*, in *Mashriq*, lv (1961), 109-28, 191-242). Similarly, the Ahl-i Ḥaḳḳ [*q.v.*] are really Shīʿī extremists. Dr. Mohammad Mokrī has published numerous Gurani and Persian texts concerning them, e.g. *L'ésotérisme kurde*, Paris 1966. Edmonds studies the members of the sect of the ʿIrāḳ-Iranian frontier, known by the name of Kakai, *op. cit.*, 182-201; idem, *The beliefs and practices of the Ahl-i Ḥaqq of Iraq*, in *Iran, Journ. Brit. Inst. of Persian Studies*, vii (1969),

BRILL TRIAL VERSION AKFI

80-101. Also to be encountered among the Kurds are some aberrant small groups in ʿIrāḳ, such as the Sarlī who are connected with them and, around Mawṣil, the Shabāk who are Kurdish KIzIlbāsh, not without contact with the Bektāshīs, formerly so powerful in Turkey (Edmonds, 268-9).

Bibliography: In Nikitine, *Les Kurdes*, 228-33, 1 to be found an excellent account of the theories of N. Marr, *Eshče o slove Čelebi*, in *ZAP*, xx (1912), 99-151; G. R. Driver, *The religion of the Kurds*, in *BSOS* (1922), 197-215; Nikitine, *Les Kurdes et le Christianisme*, in *RHR* (1922), 147-56; idem, *Une apologie kurde du sunnisme*, in *RO*, viii (1923), ii, 116-60; idem, *Les thèmes religieux dans les textes kurdes de ma collection*, in *Actes du Cong. intern. d'histoire des religions*, Paris 1925, ii, 415-34; idem, *Les Kurdes racontées par eux-mêmes*, in *Asie française* (1925), No. 231, 148-57; P. Rondot, *Les tribus montagnardes de l'Asie antérieure*, *Quelques aspects sociaux des populations kurdes et assyriennes*, in *BEO*, Damascus, vi (1936), 1-50; Th. Bois, *La religion des Kurdes*, in *Proche-Orient Chrétien*, Jerusalem, xi (1961), 105-38; J.-M. Fiey, *A la recherche des anciens monastères du nord de l'Irak*, in *POC*, ix (1959); idem, *Assyrie chrétienne. Contribution à l'étude de l'histoire et de la géographie ecclesiastiques et monastiques du Nord de l'Irak*, Beirut, i, ii, 1965, iii, 1969; Bois, *Monastères chrétiens et temples yezidis dans le Kurdistan irakien*, in *Mashriq*, lxi (1967), 75-102; D. N. MacKenzie, *Pseudoproto-kurtica*, in *BSOAS*, xxvi (1967), 170-3; J. S. Trimingham, *The Sufi orders in Islam*, Oxford 1971; R. Lescot, *Enquête sur les Yezidis de Syrie et du Djebel Sindjar*, Beirut 1938; C. J. Edmonds, *A pilgrimage to Lalish*, London 1967.

Religious texts in Kurdish: Cl. Huart, *La prière canonique musulmane*, in *JA* (1895), 86-109; K. A. Bedir Khan, *Dersên şerîete*, in *Kitêbxana Hawarê*, 12, Damascus 1938; idem, *Tefsîra Quranê*, sûra i-iv, v. 48, in *Hawar*, Nos. 27-57 (15 April 1941 to 15 March 1943); idem, *Hedîsên Cenabê Pêxember*, in *Hawar*, Nos. 27-47 (27 July 1942); D. N. MacKenzie, *A Kurdish creed*, in *A locust's leg, studies in honour of S. H. Taqizadeh*, London 1962, 162-70.

C. Customs and social traditions.

1. *Dress.*

Clothing is characteristic of man. The style of clothing changes from one country to another and varies with the social rank [see LIBĀS]. It also evolves with the times. So it is among the Kurds. Today, the costume of the Kurds tends to fall into line with Western costume, in order to conform with the law (September 1925) in Turkey, and to follow the fashions, especially the masculine ones, for the other Kurds of the towns. But all the Kurdish women and the men in the villages keep to the traditional national costume. The evolution of Kurdish clothing can be fol- ed through the accounts of travellers and the sketches that they give us, e.g. Campanile (1810), 135-40; Rich (1820), i, 180-1, 287-9; Frazer (1834), i, 71, 85-7; or in addition Binder (1885), 172 n. 1; Soane (1912), 399-402 and Nikitine (1956), take up the descriptions of their predecessors. One must wait for the women to have detailed information on the modern dress of the Kurds. Mrs. Aristova (1965), 108-26, speaks of the Kurds of Transcaucasia and gives some photographs of the women's jewels, and Mrs. Hansen (1961) has a very long chapter (65-98) to explain to us in detail the materials and colours of different parts of the clothing, with what is specifically Kurdish, what is the consequence of Islamic customs, and what derives from Western influence, together with measurements, diagrams and numerous photographs, so that one may have an exact idea of the present national Kurdish costume, for men as well as for women. While jewels of every kind and in every material, gold, silver, precious stones, necklaces, bracelets and pendants, sparkle on the costumes of the women, the pride of the men is to be noted in their arms, cartridge pouches and damascened belts, chased daggers and lethal revolvers. The pipe and the tobacco pouch also form part of the Kurd's accoutrement.

2. *Marriage and burial customs.*

From the cradle to the grave, man is everywhere accompanied by customs or traditional rites, which vary with civilisations. Among the Kurds are to be found some customs very much alive which have been preserved from time immemorial. The choice of a fiancée, her toilette before the wedding, the price of prenuptial virginity, whose linen bloodied by the ruptured hymen will bear clear proof, the crossing of the threshold and introduction into her new household, the joys at the birth of the first baby, after a confinement which has nothing of a story about it (cf. A. Brunel, *Gulasar, contes et légendes du Kurdistan*, Paris 1946, 109-11), are the occasion of usages respected by all. It does not concern us to give a systematic and exhaustive account, but to indicate some examples, according to the various Kurdish regions. Kurds in general: Campanile, 103-5; K. A. Bedir Khan, *La femme kurde*, in *Hawar*, 19 (1933), 6-8/294-6; Tawûsparêz, *Le mariage chez les Kurdes*, in *ibid.*, 52 (1943), 12-16/764-8. Kurds of ʿIrāḳ: Barth, in *op. cit.*, 24-9/29-37; Edmonds, 225-6; Hansen, 115-38. Kurds of Iran and the Urmiya region: *ibid.*, 113-15. Kurds of Syria and the Kurd Dagh: K. Daghestani, *La famille musulmane contemporaine en Syrie*, Paris 1932, *passim*. Kurds of Azerbaidjan: Nikitine, 108-11. Kurds of Transcaucasia: E. Avdal, *op. cit.*, 22-83 (cf. Nikitine, in *L'Afrique et l'Asie*, xlix [1960], 61-6). Kurds of the Alagöz: Ereb Şemo, *Şivanê kurd, The Kurdish shepherd*, ed. Beirut, 44-7, 114-8. Kurds of Alamut: Freya Stark, *The Valley of the Assassins*, 1946, 270-1. Yazīdī Kurds: Giamil, *Monte Singar. Storia di un populo ignoto*, Rome 1900, 45-9, Isya Joseph, *Devil worship*, Boston 1919, 186-91; E. S. Drower, *Peacock angel*, London 1941, 17-25, 86; S. Damlūdjī, *al-Yazidiyya*, Mawṣil 1949, 276-88. Ahl-i Ḥaḳḳ Kurds: M. Mokri, *Le mariage chez les Kurdes*, in *L'Ethnographie* (1962), 42-68.

The funerary rites are no less varied, whether in regard to the toilette of the dead, the funeral cortège or *hotel*, the ceremonies of mourning and the tree of the deceased, *dara şîn*, or the collective meal of condolences. Descriptions of them are found for the Kurds in general: Campanile, 81-6, with a fine elegy; Nikitine, 115-8; Mukri Kurds: O. Vilčevsky, *Mukriskie Kurdi*, in *Peredneaziatskiy etnografičeskiy Sbornik*, i (1958), 214-18. Kurds of Turkey: Ahmed Mêrazî, *Biraniyêd min* ("My memoirs"), Erivan 1966, 89-91. Yazīdī Kurds: Lescot, *op. cit.*, 154-6; Drower, 97-8, 185-6; I. Joseph, 192-3; Damlūdjī, 70-2. Children's funerals: Hansen, 139-43.

3. *Festivals and seasonal rites.*

Among the numerous festivities which punctuate periodically the life of the Kurdish people, the Islamic religious festivals are famous everywhere and so do not merit special mention, with perhaps an exception for the *mawlid* or festival of the birth of the Prophet. Indeed, the brother-in-law of Saladin, Muẓaffar al-Dīn Kökbüri, governor of Arbil, is perhaps at the origin of this festival which he had celebrated with much solemnity and gaiety in 604/1207. An account of it has been given by a native of Arbil, Ibn Khallikān (d. 681/1282), French tr. J. Sauvaget, *Historiens arabes*, Paris 1946, 118-25. On the occasion of the festival, a panegyric is read, of which numerous specimens are to be found in Kurdish. Let us cite simply the *Mewlûdnâme* of Mela Aḥmad of Batê (1425-95 ?) edited in Cairo in 905 and re-edited in Istanbul in 1919 and always used; Bîyisa Pêxember, *Life of the Prophet*, edited in Damascus, in *Kitêbxana Hawarê*, 4 (1933); Shaykh Mohammad Khâl, *Mewlûdnâme-i new-eser* ("The new account of the birth of the Prophet"), Sulaymānī 1937; idem, *Mewlûdnâme*, in *Kurdistan* (Tehran) Nos. 166 ff.; Mela Ḥasan Hartûşi, *Mewlûdnâme*, in *ibid.*, Nos. 43-134 (1960-2).

A very popular festival among the Kurds, and now official in ʿIrāḳ since the establishment of the Republic (1958), is *Novruz* (see NAWRŪZ), or the festival of the new year, i.e. in spring (21 May). It is a sort of national festival of the Kurds. Moreover, it has always been celebrated by the Yazidīs, who are supposed to have preserved many ancient traditions and who call it *Serîsal*. There is also the Festival of the New Year (cf. Lescot, *op. cit.*, 71). The festival is in any case earlier than Islam, as "myth of the eternal spring" which was always celebrated in the Iranian world (cf. G. Widengren, *Les religions de l'Iran*, Paris 1968, 58-67). It is said to have been instituted by the mythical King Djamshīd (H. Massé, *Croyances et coutumes persanes*, Paris 1938, 145). Today, the official festival is accompanied by speeches, poems, dances and theatrical scenes, where the myth and struggle of the smith Kāwe against the dragon Zahhāk or Aži Dahaka is mimed, a prefiguration of the struggle of the Kurdish people for its independence. In Sulaymānī, the festivities are associated with all kinds of entertainment and masquerades with a false *amîr*. It is a real carnival (Edmonds, 84-5; Taufiq Wahbi, *The rock sculptures of Gunduk caves*, in *Sumer*, iv/2 [1948], Fr. tr. in *BCEK*, vii (1949), 1-13. Ereb Şemo cites another form of carnival: *Kose geldi, Berbang*, in *Berevok*, Erivan 1969, 61-2. It is in connection with this festival that a special cake, *samani pazan*, is baked, which, by night, ʿĀʾisha or Fāṭima will come to bless by touching it with their hands. It is eaten in the family and with friends, with the aim of having offspring (Wahbi, 11-12). In Iran, on the eve of the New Year, magical rites are mixed with the rejoicings (M. Mokri, *Les rites magiques dans les fêtes du "Dernier Mercredi de l'Année" en Iran*, in *Mélanges Massé*, Tehran 1963, 288 ff.). The girls make vows then: Thirteen at the door, New Year. Husband in the house, baby in the lap (Massé, *op. cit.*, 159). Abroad, the Kurdish students celebrate this national festival with gaiety (Deichi Delair, *Nawroz and the legend of Kawa*, in *The Kurdish Journal*, U.S.A., ii/1 [March 1965], 3-5). Let us note further in *Kurdistan*, London, organ of the K.S.S.E., Nos. 7/8 (1961), the poem *The festival of Newroz* of Salih Karadaghi, 32.

Other seasonal festivals are celebrated above all by the shepherds on the occasion which concerns them particularly: the first lambing, *serapez*; the departure for the *zozan* or summer pasturage, *berodan*; the shearing of the sheep, *berxbir*; and above all the releasing of the rams, *beran berdan*. Ereb Şemo, *ibid.*, 58, has described these entertainments with many picturesque and lively details. Stig Wikander believed that he had discovered in this last festival reminiscences of ancient myths (*Ein Fest bei der Kurden und im Avesta*, in *Orientalia Suecana*, ix [1960], Uppsala 1961, 7-10. The peasants also have their traditions. At the time of the harvest, the first sheaf reaped is offered to the stranger who passes by (Hamilton, *op. cit.*, 51), and the gathering of the mulberries is the occasion of a festival with a special dance, *gzîdan*, the sweeping, which consists of sweeping the soil under the trees before the children climb them to shake them so as to allow the women to gather the berries (Edmonds, 170, n. 1).

Although it does not really concern us here as a festival properly so-called, let us indicate some more or less superstitious practices which relate to the cycle of nature and whose origins stretch back without doubt into remote antiquity. If activities to make the rain stop are mentioned only rarely (cf. Nikitine, *Une apologie kurde*, 16), by contrast T. Wahby, *op. cit.*, 7-9, counts no less than nine different rites, more or less laughable and doubtless efficacious, to combat drought and obtain rain. If the prayer *noja berana* does not suffice, a dervish is to be thrown into a water tank or women are to harness themselves to a plough and till the river. Still other singular acts are to be performed in order to have one's prayers finally answered (cf. S. Reinach, *Charme pour obtenir la pluie (en Kurdistan)*, in *L'Anthropologie*, xvii [1906], 633).

4. *Dances and music.*

The Kurd sings always and everywhere. All the family festivals, birth, circumcision, and especially marriage, are accompanied by dances and songs, and equally the tribal or peasant gatherings and some religious ceremonies. The name of the dances varies according to whether it designates the region or the tribe where it is danced, e.g. Botanî, Serhedî, Şêxanî, or according to the different figures which distinguish them, *sêgavî, giranî, royne*, or the rounds *govend* and *çopî*. The students have a special dance *bêlîte* or *bêlûte*, of which Tawûsparêz has given us some examples and has described the rhythm (*La vie universitaire au Kurdistan*, in *Hawar*, No. 53 [15 March 1943], 772-6). The old or more recent travellers admired the particularities of these Kurdish dances (e.g. F. Millingen, *Wild life*, 378-9, or Edmonds, *Kurds*, 84; Drower, *Peacock angel*, 130-4; Bois, *Connaissance*, 61-2, cites the name of twenty dances). Let us note that these folkloric dances are mixed, which distinguished the Kurds from the other neighbouring Muslim peoples.

Kurdish music, inseparable from the dances and songs, is part of what it is convenient to call oriental music, but it cannot be confused either with Arabic music or with Armenian or Turkish music at all, although it has had an influence at times on the songs of the neighbouring countries, such as Iran or Mesopotamia (cf. S. Jargy, *Chant populaire et musique savante au Proche Orient arabe*, in *Orient*, vi/2 [1958], 108-9). Kurdish music today is not learned, but popular, and knows neither harmony nor polyphony. Its melodies, as numerous as varied, preserve a serious, pathetic, quite often melancholy character, as a consequence quite astounding among this warlike people (cf. Dulaurier, *Chants opulaires de l'Arménie*, in *Rev. des deux Mondes*, 10 April 1852, 224-55). Western travellers have not failed to draw attention to the originality of this music. Some have felt the attraction and very palpable charm of these chants; others, on the contrary, e.g. Mrs. Hansen, 129-9, have found this music "flat and false" with its 17 tones. It was an Armenian priest, Vartabed Comitas (1869-

1935) who was the first to gather and note down some popular Kurdish songs (*Quelques spécimens des mélodies kurdes*, in *Recueil d'Emine*, Moscow 1904, and re-edited in Erivan in 1959). In Erivan precisely, the Malikian School of Music is formed of young Kurds who study the traditional songs with the old *dengbēj* or troubadours. Thus Nura Cewarī noted 33 *Chansons de danse kurdes*, 1960, gathered at Tiflis. For her part, Cemîla Ceîlî has published two annotated collections of *Chants populaires kurdes*. The first, at Erivan (1964), gives the Kurdish text and the musical annotation of 75 pieces; the second, at Moscow in 1965, apart from the Kurdish text, gives the musical notation and Russian translation of 100 varied songs. In ʿIrāḳ, since 1958, a society of Kurdish music has been organised with a view to preserving, standardising and developing in Kurdish music (cf. B. A. Ali, *An approach to Kurdish music*, in *Kurdistan*, K.S.S.E., 1 March 1958), 3-6; S. S. Gavan, *Divided nation*, London 1958, 15). But Europeans too are interested in Kurdish music (cf. Dr. D. Christensen, *Tanzlieder der Hakkari-Kurden. Eine materialkritisch Studie*, in *Jahrbuch für musikalische Volks- und Völker-Künde*, Berlin i [1963], 11-47). This is a very serious study of the dance, instrumental and vocal music of Hakkārī, whose melodies the author analyses and whose style and rhythms he studies scientifically. See also Edith Gerson-Kiwi, *The Music of Kurdistan Jews. A synopsis of their musical styles*, in *Yuval, Studies of the Jewish Music Research Centre*, ii, Jerusalem 1971.

The Islamic religion does not authorise music at all in its liturgy, and music has taken refuge in the rites of the different *ṭarīḳa*s where its use probably dates from the foundation of these groups (cf. Trimingham, *op. cit.*, 195, 196 and *passim*; M. Mokri, *Le Soufisme et la musique*, in *Encycl. de la Musique*, Paris 1961, 1014-15). From there, music has passed without any problems into the aberrant sects of the Yazīdīs, into their processions and their gatherings for *samāʿ* or religious recital. Three religious songs of the Yazīdīs had already been noted by H. Layard, *Niniveh and Babylon*, 1853, 507, Nos. 667-9. Similarly, E. S. Drower (*op. cit.*, 118-19), recorded the rhythm of the drums in the course of a ceremony. As for the Ahl-i Ḥaḳḳ, Mohammed Mokri enlightens us on their musical customs in his article on *La musique sacrée des Kurdes "Fidèles de Vérité" en Iran*, in *Encycl. des musiques sacrées*, Paris 1968, 444-55.

Musical instruments among the Kurds are often manufactured by artisans. The most usual are, among wind instruments, the pipe, *bilūr*, which every shepherd carries in his bag, the *zorna*, a kind of clarinet or oboe which has a place in all the dances, and the *duzale*, a flute with two pipes of reed or bird bone, pierced with holes and whose mouthpiece has a kind of vibratory tongue. The sound resembles that of the Scottish bagpipes. The percussion instruments include the *dahol* or bass drum which is beaten on both sides, the *tepil*, a narrow drum, a kind of kettledrum in pottery covered with a skin which is beaten with the fingers; and the cymbals, *xelîle*, are sometimes used by the Yazīdīs in their religious ceremonies. Among the stringed instruments, there are the *ribāb* or monochord viol, the *keman* or *kemanca*, violin, and especially the *tenbūr*, the lute, whose player plucks the strings in the sacred and heroic songs. The nomenclature of all these instruments varies with the regions. A description of some clumsy impressions of musical instruments is found in *Serinctk le derwaze-i folklor-i kurdiwe*, Notes for an introduction to Kurdish folklore, Hewlêl/Erbil n.d., 36-7.

5. *Games, sports and hunting.*

On the occasion of seasonal or other festivals, travellers have remarked among the Kurds the practice of certain popular games or sports, always in use. It is not possible to recount them all. Among the indoor games, cards, *iskenbil*, can be cited among the most frequent, especially among the townspeople; backgammon, *nard*; and above all chess, *şetrenc*, the noble game par excellence. Among the outdoor games are the *cerîd* or horseback fantasia; the ball game *çowgan*; a kind of hockey; and many games of pursuit or throwing, not to mention some modern sports like football and basketball and some games reserved for children. Worth noting are the fights of rams, buffaloes or partridges. Much information is to be found in Tawŝparēz, *Les jeux kurdes*, in *Hawar*, 42 (15 April 1942), 654-6; Kurdî we Mêrîwanî, *Kitāb-i Yarî*, Baghdād 1932, 32; M. Mokri, *Bazîhā-ye Kordî: Khurmâyla*, in *Yaghmā*, 2nd year, Tehran 1331/1951; *Bazîha-ye Kordestân*, in *Tamaddon*, 2nd ser. 7, 317-20, Tehran 1332/1952. In his *Kurdish dialect studies*, i, Oxford 1961, 147, 218, D. N. MacKenzie gives the name of several Kurdish games; Bois, *La vie sociale*, 32-3/628-9 and notes 136-41.

The abundance of game in Kurdistān, furred and feathered, already mentioned above, is at the origin of the Kurd's passion for hunting. The best way of learning about this national sport is to read the two articles of Osman Sabrī, who explains in them the methods employed with the art of an experienced hunter. *Nêçîr* ("Hunting") in *Ronahî*, 17 (1 August 1943, 317-23, 18 (1 Sept. 1943), 347-50. The bear is hunted in three ways (317), also the hyena (317), the ibex (318), the fox (319) and the hare (319). There are five ways of hunting the partridge, with the spear, the decoy, the rifle or the running noose, depending on whether one wishes to capture it alive or to kill it (320). Game can also be hunted with the help of birds, sparrow-hawks or falcons of three different kinds and at a more or less expensive cost (321-2). The way in which these birds are trained is also indicated (347-8). O. Sabri very much appreciates hunting the hare with the help of a hound, of which there are several kinds (348-9). The author does not forget fishing (319), which may be done with the net, hook or harpoon. Hamilton devotes a whole chapter to the hunting of the ibex, so picturesque and so difficult (*op. cit.*, 165-73). There are also to be found patterns of different bird-calls or whistles, traps, nets, running nooses or snares used for certain forms of hunting, in *Serinctk*, *op. cit.*, 99-102.

Bibliography: General works on sociology and ethnography: B. Nikitine, *Quelques observations sur les Kurdes*, in *Mercure de France*, clv (1921), 662-74; idem, *Les valis d'Ardalan*, in *RMM*, xlix (1922), 70-104; idem, *La vie domestique kurde*, in *Rev. d'ethnologie et traditions populaires* (1923), 334-44; idem, *La féodalité kurde*, in *RMM*, lx (1925), 1-20; K. Daghestani, *La famille musulmane contemporaine en Syrie*, Paris 1932; P. Rondot, *Les tribus montagnardes de l'Asie antérieure. Quelques aspects sociaux des populations kurdes et assyriennes*, in *BEO*, vi (1936), 1-50 + vi Pls.; ʿA. al-ʿAzzāwī, *ʿAshāʾir al-ʿIrāḳ*, Baghdād 1937-43; E. R. Leach, *Social and economic organization of the Rowanduz Kurds*, London 1940; E. Avdal, *Kurdish woman* [in Armenian], Erivan 1946; idem, *Običai krovno mesi u Kurdov Zakavkaz'ya* ("The custom of the vendetta among the Kurds in Transcaucasia"), Erivan 1953; Fr. Barth, *Principles of social organization in southern Kurdistan*, in *Univ. ethgr. Mus. Bull.*, vii, Oslo 1953; W. L. E., *Iraqi Kurdistan, a little-known region*, in *The World today*, October 1956, 417-32; C. J. Edmonds, *The Kurds of Iraq*, in *MEJ*, xi (Winter 1957), 52-62; Nikitine, *L'état social des Kurdes et du Kurdistan, d'après les publications russes récentes*, in *L'Afrique et l'Asie*, xlvi/2 (1959), 49-55; L. N. Kotlov, *Le soulèvement de libération nationale de 1920 en Iraq*; O. L. Vilčevsky, *Les Kurdes Moukri*; T. F. Aristova, *Aperçu de la culture et du mode de vie des paysans kurdes de l'Iran*; cf. also A. N. al-Saadi, *The Kurds in Iran*, in *Kurdistan*, KSSE, iv (April 1959), 11-14; Nikitine, *La structure sociale des Kurdes de Transcaucasie*, in *L'Afrique et l'Asie*, xlix/x (1960), 61-6 (i.e. E. Avdal, *Way of life of the Kurds of Transcaucasia*); Sh. Khosbak, *al-Kurd wa 'l-mas'ala al-kurdiyya*, Baghdād; N. Erdentung, *A study on the social structure of a Turkish village*, Ankara 1959; Dina Feitelson, *Aspects of the social life of Kurdish Jews*, in *The Jewish Journal of Sociology*, i/2 (Dec. 1959), 201-16; H. H. Hansen, *Daughters of Allah among Moslem women in Kurdistan*, London 1950; idem, *The Kurdish women's life, field research in a Muslim society, Iraq*, Copenhagen 1961; Barho Karabuda, *Uster om Eufrat, i Kurdensland*, Stockholm 1960; Mokri, *Le foyer kurde*, in *L'Ethnographie* (1961), 79-95; Th. Bois, *La vie sociale des Kurdes*, in *Mashriq*, lvi (1962), 599-661; P. Gache, *Les Kurdes*, in *Rev. de Psychol. des Peuples*, 1962/1, 23-57, 2, 191-220; Maḥmūd Bāyazīdī, *Nravi i običai Kurdov*, *ʿĀdāt u rusūmātnāma-yā Akrādiyya*, Russian tr. and Kurdish text by Mrs. Rudenko, Moscow 1966; ʿAḳrāwī, *Fondements psychologiques et sociologiques des tribus kurdes*, Kirkūk 1971.

(Th. Bois)

v. — Language

The many forms of speech known to outsiders as Kurdish do not constitute a single, unified language. Instead it can be said that the various Kurdish dialects, which are clearly interrelated and at the same time distinguishable from neighbouring but more distantly related Western Iranian languages, fall into three main groups. The differences between dialects are generally proportional to their distance apart and beyond a certain distance certainly make them mutually unintelligible. The Northern group of dialects comprises all those spoken in the Turkish republic, the Armenian and Azerbaidjan S.S.Rs, the Mawṣil *liwāʾ* of ʿIrāḳ (Bahdînān [*q.v.*]), and some areas bordering on these, together with those of Kurdish colonies in Khurāsān and the Turkmen S.S.R. All these dialects are known as *Kurmāndjī* (*Kirmāndjī*), as the speakers all call themselves Kurmāndj. Within the group a sub-division into Eastern and Western Kurmāndjī can be made, from each of which a literary language has emerged. The Central group is made up of the dialects spoken in the Arbīl, Sulaymāniyya and Kirkūk *liwā*'s of ʿIrāḳ and the neighbouring districts of Persian Kurdistān, Mahābād (Sāwdj Bulāḳ) and Sanadadj (Sinna). These dialects are generally called *Kurdî*, but are also now known collectively as *Sōrānî*, from the name of the former principality of Sōrān. The dialects of Sulaymāniyya and Sanandadj, especially, have gained pre-eminence as literary languages. The remaining Kurdish dialects, a heterogeneous group spoken in the areas south and east of Sōrānî, of which Kirmānshāhī is probably the most important, may be classed together as a Southern group. Some of these dialects, e.g. Lakkī, appear to merge with the neighbouring non-Kurdish dialects of Lurī. Between the Central and Southern groups of Kurdish an island of non-Kurdish speech, with mixed dialects on its shores, is formed by the area occupied by the Gūrān [*q.v.*]. Other Kurdish dialects are spoken by isolated colonies of Kurds scattered throughout Iran.

Northern Kurdish is more archaic than the other dialects in both its phonetic and morphological structure, and it may be inferred that the greater development of the Central and Southern dialects has been caused by their closer contact with other (Iranian) languages, or, indeed, their absorption of such a substrate. On the other hand, Northern Kurdish appears to have been somewhat more open to the penetration of Arabic and especially Turkish loanwords. Traditionally Kurdish has been written in various modifications of the Arabic script and still is so written in ʿIrāḳ and Iran. The Armenian script has also been used on occasion, and in recent years alphabets based on both the Latin and Cyrillic scripts have been devised, especially for Northern Kurdish.

The common "Iranian" phonemic inventory of Northern Kurdish is: *a i u, ā ē ī ō ū, p t č k, b d ǰ (dj) g, f s š (sh) x (kh), v z ž (zh) γ (gh), m n l r* (flapped) *ṙ* (rolled), *h w y*, to which most dialects add the "Arabic" phonemes *q (ḳ), ḥ, ʿ*, and emphatic *ṭ, ẓ, ṣ*. In the north-east, probably under Caucasian (Armenian) influence, a further distinction between aspirated phonemes p^{ς}, t^{ς}, $(č^{\varsigma})$, k^{ς} and unaspirated *p, t*, $(č)$, *k* is found. In a large part of the Kurmāndjī area *o, û* are replaced by *u, ū* respectively. In Central and Southern Kurdish the distinction between *v* and *w* is lost, in favour of *w*. A new distinction is made, however, between palatal *l* and velarised *ł* (though this coincides with *r* in Arbīl), and *ŋ* has acquired phonemic status in Sulaymāniyya and other more southerly dialects. In general, Kurdish is marked by a greater degree of phonetic development than Persian, notably of postvocalic stops to fricatives, e.g. *āv/w* "water", P(ersian) *āb*; *šav/w* "night", P *šab*. Many post-vocalic consonants, especially dentals, have been lost, e.g. *birā* "brother", P *birādar*; *dān, dāin* "to give", P *dādan*; *sipi* "white", P *safīd*; *sa* "dog", P *sag*; *čiyā* "mountain", P *čakād*. The development of the ending of the past participles of verbs is noteworthy, e.g. North. *mirî*, Cent. *mirdū*, South. *mirdig* "dead", cf. Cent. *zindū, zīnū*, South. *zīnig* "alive", P, *zinda*.

There is no single early historical sound change which characterises Kurdish, but a combination of two later changes and one conservative feature serves to identify a dialect as Kurdish, viz. (i) *-m-, -šm-, -xm-* > *-v-* (*-w-*), e.g. *nav/w* "name", P *nām*; *čav/w* "eye", P *časm*; *tov/w* "seed", P *tuxm*; (ii) Iranian initial *x-* > *k-*, e.g. *kar* "donkey", P *xar*; *kānî* "spring, source", P *xānī*; *kirîn* "to buy", P *xarīdan*; (iii) Ir *čy-* > *č-* (other West. Ir. > *s-*), e.g. *čūn* "to go", P *šudan*. Kurdish shares many phonetic developments with non-Persian dialects, e.g. *z:d, zān-* "know": P *dān-*; *s:h, āsik* "deer": P *āhū*; *ž:z, žin* "woman": P *zan*; *ṙož* "day": P *rūz*, but others with Persian, *e.g., y-* > *j-, jo*, P *jaw* "barley"; *hw-* > *xw-, xwa, xo*, P *xwad, xud* "self"; *-rd-* > *-l-* (*-ł-*), *pālew-*, P *pālāy-* "to filter". Taken in conjunction with a number of characteristic lexical items, these isoglosses show proto-Kurdish to have been a close, if not the closest, neighbour of Persian. There is no sound evidence to suggest a Median origin for Kurdish, though it has been suggested that the name Kur-

māndj may combine Kurd with a form from *Māda* "Median".

Old morphological features preserved in North. Kurd. are a distinction of case (nominative and oblique) and gender (masculine and feminine) in nouns and pronouns and the "agential" construction of the past tenses of transitive verbs, e.g. *as hātim* "I came", but *min xawnak dīt* "I saw a dream (lit., of me ... seen)". Both case and gender have been lost in South. Kurd. and in the literary forms of Central Kurdish. In these dialects the pronominal suffixes, absent from North. Kurd., have largely taken over the functions of the cases, cf. *min hātim* "I came", *xawēk-im dī* "I saw a dream". In some Central dialects, at least, the agential construction has developed in a remarkable way, with the verbal stem sometimes taking two personal endings, one representing a person only indirectly affected, e.g. *xawim pēwa dīw-ît* "I have seen a dream about thee (*-ît*, lit. "art")", and even the agential suffix as well, *dā-m-ī-n-ê* "he (*-ī*)" gave me (*-m*, lit. "am") to (*-ê*) you (*-n*, lit. "are"). Note the 3rd person pronominal *-ī*, plural *-yān*, in contrast to Persian *-š*. All dialects have an indefinite suffix, North. *-ak*, Cent., South *-ēk*, but only Central and Southern share (with Gūrānī) the definite suffix *-aka*. In all dialects the *iḍāfa* [*q.v.*, ii], appearing in various forms, plays a considerable rôle both as relative pronoun and simple connective particle, e.g. North. *xawnak-a xwaš*, Cent. *xawēk-ī xōš* "a pleasant dream", North. *xawn-ā min dīt*, Cent. *xawaka-y dī-m* "the dream which I saw". In the north-east, the *iḍāfa* construction of both Northern and Central dialects has been contaminated, especially in the plural, by a particle *da, -d, -t*, probably of Aramaic origin, e.g. Cent. (Mukrī) *pyāw-ī da pāšā* "the king's men", North. *kuṙ-et xwa* (= *kuṙē dī xwa*) "his sons". (This is not, however, a "*t*-plural" comparable with those of Eastern Iranian, Ossetic, Sogdian, etc.). Central and Southern Kurdish, unlike Northern dialects, have developed a secondary passive conjugation of the verb, formed from the active present stem, e.g. *kuštin, kuž-* "to kill", Cent. *kuštrān, kuṙe-*, South. *kužyān, kužye-* "be killed".

Bibliography: A comprehensive list of all studies and monographs on Kurdish to 1926 is given in Minorsky's (otherwise outdated) article on "Kurdish Language", in *EI*[1], ii, 1153 f. This is supplemented by a select bibliography in D. N. MacKenzie, *Kurdish dialect studies I*, London 1961. Fuller, but uncritical, lists of relevant publications appear in Ž. S. Musaélyan, *Bibliografiya po Kurdovedeniya*, Moscow 1963, and S. van Rooy and K. Tamboer, *ISK's Kurdish bibliography*, Amsterdam 1968 ff. The following are most readily available: (1) *History*. D. N. MacKenzie, *The origins of Kurdish*, in *TPhS* (1961), 68-86. (2) *Grammars, dialect studies*. D. N. MacKenzie, *Kurdish dialect studies*. i; K. Kurdoev, *Grammatika kurdskogo yazika* (*Kurmandži*), Moscow-Leningrad 1957; Dj. Bedir Khan and R. Lescot, *Grammaire kurde* (*dialecte kurmandji*), Paris 1970; Č. Kh. Bakaev, *Govor Kurdov Turkmenii*, Moscow 1962; idem, *Yazik Azerbaydžanskikh Kurdov*, Moscow 1965. (3) *Dictionaries*. A. Jaba and F. Justi, *Dictionnaire kurde-français*, St. Petersburg 1879; Č. Kh. Bakaev, *Kurdsko-Russkiy slovar'*, Moscow 1957; T. Wahby and C. J. Edmonds, *A Kurdish-English dictionary*, Oxford 1966.

(D. N. MacKenzie)

vi. — Folklore and Literature

A. Popular and folk literature.

As among all peoples whose scholarly instruction is little developed, the oral literature of the Kurds is superabundant and very rich; Prof. O. Vilčevsky was able to speak of the "hypertrophy" of their folklore. A mass of documents has also been collected and published by foreign orientalists: A. Jaba, *Recueil et notices et récits kurdes*, St. Petersburg 1860; E. Prym and A. Socin, *Kurdische Sammlungen*, St. Petersburg 1890; O. Mann, *Kurdische u. Persische Forschungen. iv. Die Mundart der Mukri*, Berlin, i, 1906, ii, 1909; H. Makas, *Kurdische Texte* (Mardin), Leningrad 1926; B. Nikitine, *Kurdish stories from my collection*, in *BSOS*, iv (1926), 121-38; idem, *Quelques fables kurdes d'animaux*, in *Folklore*, xl, (1929), 228-44; E. Lescot, *Textes kurdes*, i, Paris 1940, ii, Beirut 1942; Th. Bois, *L'âme des Kurdes à la lumière de leur folklore*, in *Cahiers de l'Est*, Beirut, Nos. 5 and 6 (1946); S. Wikander, *Recueil de textes kurmandji*, Uppsala-Wiesbaden 1959; D. N. MacKenzie, *Kurdish dialect studies*, London 1961-2. Kurds themselves, since the end of the First World War, have gone about collecting their treasures of folklore from the old folk or the decreasingly numerous professional storytellers and singers. Firstly, the Bedir Khān *amirs* from 1932 to 1946 in their reviews *Hawar, Ronahî*, and *Roja nû*; H. Cindî and E. Evdal, *Folklora kurmanca*, Erivan 1936; Cindî, *Folklora kōrmancîé*, Erivan 1957; and there is a comprehensive survey in I. M. Resul, *Edeb-i folklor-i kurdî*. Lëkolînewe, Baghdād 1970 (cf. Th. Bois, *Connaissance*, 117-25).

This folkloric richness is found, firstly, in the proverbs, popular sayings, enigmas or riddles. The Kurd likes to embroider his conversation with rhymed and rhythmic sentences which denote a real sense of observation. Proverbs also supply a racy summary of practical wisdom. Thousands of them have been published: E. Noel, *The character of the Kurds as illustrated by their proverbs and popular sayings*, in *BSOS*, iv (1921), 79-80; D. P. Marguerite and Emir K. Bedir Khan, *Proverbes kurdes*, Paris 1938; Lescot, *Proverbes et énigmes kurdes*, in *REI*, iv (1937), 307-50, reprinted and added to in *Textes kurdes*, i, 189-237; Prampolini, *Proverbi kurdi*, Milan 1963; MacKenzie, *Some Kurdish proverbs*, in *Iran, JBIPS*, viii (1970), 105-13; Ismail Heqî Šaweys, *Oise-i pêšînan*, Baghdād 1933; Marûf Çiyawok, *Hezar bêj û pend*, Baghdād 1930; Cegerxwîn, *Gotina pêçîna*, Damascus 1957; M. Xal, *Pend-i pêšînan*, Baghdād 1957; Djamîl Kenna, *Amṯāl kurdiyya*, Aleppo 1957; O. Celfî, *Mesela û met'elokê cima'ta k'ōrda*, Erivan 1969-71, 2 vols.; O. Celfî and C. Celfî, *Kurdskie poslovîči i pogovorki*, Moscow 1972; J. Nebez, *Sprichwörter und Redensarten aus Kurdistan*, Munich 1970. There are numerous proverbs and sayings cited in Cindî, *Folklor*, 1957, 249-81, and in the grammars of Jardine and Beïdar, as well as in the dictionary of Mardukh, ii, 1-86.

The songs are infinite in number and variety: dance songs, *dîlok*, songs of love, *lawik*, or war, *şer* or *delal*; songs which accompany the transhumance in the spring, *serêle*, or in the autumn, *pahîzok*; lullabies, *lorî*; epithalamia, *hevalê* or *serêzavano*; also songs of mourning, *ŝîn* or *qewîl*, punctuate the daily life of the Kurds from the cradle to the grave and throughout their days of hard labour. The reviews *Hawar, Ronahî* and *Roja nû* have published hundreds of them, as have Cindî and Evdal, *Folklor*, 342-474; Cindî, *Folklora kōrmancîé*, 189-248; see also Rondot, *Trois chansons kurdes*, in *Cahiers du Sud*, No. 274 (1945), 817-24; Nikitine, *La poésie lyrique kurde*, in *Ethnographie*, xlv (1945-50), 39-53; Mokrî, *Gûrānî yā taranahā-yi kurdî*, Tehran 1951; G. Chaliand, *Poésie populaire des Turcs et des Kurdes*, Paris 1961; Cindî, *K'lamêd cmae'ta K'ōrdaye lîrkke*, Erivan 1972. Furthermore, see the collections with musical notation mentioned earlier.

Stories and anecdotes (*çîrok*) abound and are full of imagination. The stories of marvels allow one to forget the worries of life; the anecdotes are replete with humour; the satirical stories do not hesitate to criticise the faults of individuals, rival tribes, religious leaders, in the spirit of the fables of the Middle Ages. Above all, the Kurds are fond of animal stories which always contain a spiritual moral. M. Duiresne, in *Un conte kurde de la région de Sô'ört*, in *JA* (1910), 107-17; Nikitine and Soane, *The tale of Suto and Tato*, in *BSOS*, iii (1923), 69-106; Nikitine, *Kurdish stories*, in *ibid.* (1926), 121-38; Lescot, *Textes*, i, 2-185; Cindî and Evdal, *Folklor*, 1936, 579-651; Cindî, *Folklor*, 1957, 161-88; M. Khaznadar, *Aleman kurdî and other Kurdish short stories*, Baghdād 1969; A. Brunel, *Gulasar, contes et légendes du Kurdistan*, Paris 1946; Joyce Blau, *Trois textes de folklore kurde*, in *Études*, Brussels, vii (1965), 29-50; J. Nebez, *Kurdische Märchen und Volkserzählungen*, NUKSE, 1972.

Alongside these minor genres, the numerous much longer legends constitute choice morsels of Kurdish folklore. They can be classified in different categories which, however, are often combined. Some legends basically concern the supernatural, such as *Mamê Alan* (Lescot, *Textes*, ii, 2-369) or Sêvahcê or Hozbek; others are a purely idyllic form, such as *Zelixa û Fatûl*, *Layla û Mejnûn*, *Siyabend û Xacê*, *Zambilfiroş*, "the basket-seller", *Xurşid û Xawer*, *Şîrîn û Xoşnew*, *Şîrîn û Ferhad*, *Faxir û Sitiye*, *Manica û Bîjan*; finally, the epics with an historical plot, such as *Dimdim*, *Julindî*, the adventures of Rustem with Zoraw, Cihangir or Zendeheng and more recently the exploits of Nadir and Topal, the Twelve Cavaliers of Meriwan, Abdul Rehman Baban or Ezdînşêr Bedir-Xan. These accounts were the glory of the *dengbêj* or professional troubadours, whose class is on the point of disappearing. All these texts can be read in the collection of Mann, Socin, Cindî etc., and also Bois, *Poètes et troubadours au pays des Soviets*, in *al-Machriq*, liii (1959), 266-99; various authors, *Kurdskie épičeskie pesni skazî*, texts and trs. Moscow 1962; V. Minorsky, *The Gūrān*, in *BSOS*, xi (1943), 75-103; O. Dž. Džalilov, *Kurdskiy geroičeskiy epos "Zlatorukiykhan...*, Moscow 1967; O. F. Qazi, *Mehr-o-Vafa*, Tabrīz 1966; A. Ayyubian, *Çirike kurde*, Tabrīz 1961; idem, *Çirike Xec û Siyamend*, Tabrīz 1956; Piremerd, *Diwanzde siwarê Meriwan*, Sulaymānī 1935; Gew Mukriani, *Zembîlfiroş*, Hewlêr 1967; Mokrî, *La légende de Bîzan-û Manîja*, Paris 1966; idem, *Le chasseur de Dieu et le mythe du Roi-Aigle*, Wiesbaden 1967; K. A. Bedir-Khan and A. de Falgairolle, *Le Roi du Kurdistan. Roman épique kurde*, Gap, n.d.; K. A. Bedir-Khan and Herbert Oertel, *Der Adler von Kurdistan*, Potsdam 1937; Cegerxwîn, *Serpêhatiya Resiwê Darî*, Damascus 1956; J. Blau, *Le kurde de 'Amādiya et du Djabal Sindjār*, thèse de doctorat du 3e cycle, Paris 1973.

B. Written and learned literature.

Alongside the mass of illiterate people, there has always been among the Kurds a highly cultivated intellectual élite. The fact was already mentioned by the Kurd Ibn al-Aṯīr (d. 630/1233) in his *Kāmil* (ix, 7-8) and taken up many times in the *Šaraf-nāma* and also by other witnesses, such as Ḥādjdjī Khalīfa (1658) (cf. Adnan Adıvar, *La science chez les Turcs ottomans*, Paris 1939, 92, 106), or the traveller Ewliyā Čelebi in his travel account (1682), who was justly ecstatic when confronted with the so well-stocked library of Abdāl Khān, the lord of Bitlis, cf. A. Sakisian, *Abdal Khan, seigneur kurde de Bitlis au XVII*e *siècle et ses trésors*, in *JA*, ccxxix (1957), 253-76. Unfortunately, these men of letters preferred to write their scientific works either in Arabic, the language of the Ḳur'ān, if the works were concerned to deal with law, theology or history, as did Ibn Khallikān (d. 681/1282), author of biographical notices of famous men, or Abu 'l-Fidā (672-732/1273-1331), historian and geographer; or else in Persian, as did Šarīf Khān Bidlīsī [*q.v.*] himself in his *History of the Kurds* or *Šaraf-nāma* (1005/1596-7), as also Idrīs Ḥakīm of Bitlis (d. 926/1520), who wrote the first history of the Ottoman Empire, *Hašt bihišt*, "The eight paradises" [see Bidlīsī, Idrīs]. The great poet in the Turkish language Fuḍūlī (d. 963/1556) [*q.v.*] was a Kurd, as was the modern sociologist Diyā' Gök Alp (cf. J. Deny, in *RMM*, lxi [1925], 3). Even today, many poets in the Arabic language—al-Zahāwī (1863-1936), Aḥmad Šawkī, the prince of poets (1868-1932), al-Ruṣāfī (1875-1945), the sociologist Ḳāsim Amīn (1865-1908), the novelists al-'Aḳḳād (1889-1964), Muḥammad Taymūr (1892-1921) and his brother Maḥmūd (born in 1894)—are all of Kurdish origin. The following historians who write in Persian, such as Muḥammad Mardūkh Kurdistānī, Rašhīd Yāsimī and Iḥsān Nūrī, or those who write in Turkish, such as M. N. Dersimli and A. Yamulki, are all Kurds. If the old writers knew and composed in all the great Islamic languages, Arabic, Persian and Turkish, rather than their mother tongue Kurdish, the young authors of today use the European languages, English, French, German and even Russian, especially in Armenia, where they further add Armenian. Indeed, the Kurds have been at all times polyglots as they have been polygraphs, the same authors exercising their talents as much in poetry as in history, in the physical and human sciences and in journalism.

In 1860, A. Jaba, in his *Recueil de notices et de récits kourdes*, 3-11, gave a brief notice on eight poets, who used the Kurmanci dialect, and almost all originating from Hakâri. Less than a century later, 'Aṭā' al-Dīn Sidjādī published in Baghdād a *History of Kurdish literature* (1952), a large volume of 634 pages in which, after an introduction on Kurdistān and the Kurds (3-66), he recounted the stages and forms of Kurdish literature (69-146), then gave substantial notices on twenty-four poets (147-534), followed by a rather dry list of 212 other authors (535-58). Even so, he confines himself to the no longer living poets of 'Irāḳ and Iran. Since then, there have been two more recent works of Ma'rūf Xiznedār, *Essay on the history of contemporary Kurdish literature* [in Russian, 1967, 232 pp.] and of 'Izz al-Dīn Muṣṭafā Rasūl, *Realism in Kurdish literature* [in Arabic, 1968, 236 pp.], not to mention other studies which show the progress of Kurdology since Jaba's time and felicitously complete our information on this oriental literature still so little known in the West.

1. *Origins and the classical period.*

Jaba's informant gave the 15th century as the period in which the first poets flourished: Elî Herîrî (1425-95), Şêx Ehmed Nîşanî, better-known under the name of Melayê Cizrî (1407-81) and Mela Ehmed of Batê (1414-95), who were therefore contemporaries. Mîr Mihemed of Mükis, surnamed Feqiyê Teyran, was

supposed to be even earlier than them (1307-75). All these dates are to be corrected and placed later. In fact, D. N. MacKenzie in his article *Melā-ē Jīrī and Faqī Tayrān*, in *Yād-nāma-yi Īrānī-yi Minorsky*, Tehran 1969, showed pertinently, thanks to the method of the *abdjad*, that Melayē Cizrī lived between 1570 and 1640 and his disciple, Feqiyē Teyran, between 1590 and 1660. The most famous is Melayē Cizrī, later than Hāfiz (d. 791/1389 or 792/1390) and Djāmī (817-98/1414-92), whose *Dīwān* of more than 2,000 verses has remained very popular among the *shaykh*s and mollahs, much more than among the masses. It has always been read and commented on in the Ḳurʾān schools of Kurdistān, but its text is difficult. His ideas are those of Persian Ṣūfism. His *Dīwān* was published by M. Hartmann, *Das kurdische Diwan des Scheich Ahmed*, Berlin 1904, in photocopy; by Mohammed Şefīq Anwasī Heseniye, Istanbul 1340/1922; Qedrī Cemīl Paşa, *Diwana Melē*, in Latin characters, in *Hawar*, Nos. 35-57 (1941-3), incomplete text; and above all, the fine edition of Shaykh Aḥmad b. al-Mella Muḥammad al-Buhtī al-Zivingī, *al-ʿAḳd al-djawhari fi sharḥ Dīwān al-Shaykh al-Djizri*, 2 vols., 943 pp., Kamishlī, 1377/1958. Under the vocalised Kurdish text, at a lower level, are given, every two verses, an Arabic word-for-word translation, a more elegant total translation and finally a mystical commentary. Melayē Batē is especially known for his *Mewlūd*, published by von Le Coq, *Kurdische Texte*, Berlin 1903. Feqiyē Teyran, who composed an elegy on the death of his master Cizrī, is the author of numerous works, in particular of the *History of Shaykh San'an*, published and translated into Russian by M. B. Rudenko, Moscow 1965, and in Persian by Q. F. Qazi, Tabrīz 1967.

The succeeding generation of poets cited by Jaba is dominated by Ehmedē Xanī (1650-1706), who settled at Bayazid. He is the author of the famous Kurdish national epic, *Memozin*. In this work, which has been frequently re-published, the poet adapted the popular epic *Mamē Alan*, publ. by R. Lescot, Beirut 1942, and by N. Zaza, Damascus 1957, which he recomposed according to classical literary rules, and also Islamising it more. This poem of 2,655 couplets is the real breviary of Kurdish nationalism. If the text of the popular epic *Mamē Alan* has multiple variants which have been translated into German, French, Russian, Romanian, English, Armenian and Arabic, the classical poem *Memozin* has also had numerous editions: Istanbul 1338/1920, Aleppo 1947, Hewlēr (Erbil) 1954; translated into Mukri by Hejar, Baghdād 1960; with Russian translation by M. B. Rudenko, Moscow 1962; with Turkish translation by M. E. Bozarslan, Istanbul 1968. Many authors often confuse these two epics. Apart from numerous pieces of verse written in Turkish, Arabic and Persian, Ehmedē Xanī is also the author of a rhymed Arabo-Kurdish vocabulary *Nūbuhar* "First fruits" edited by Yūsuf Ḍiyāʾ al-Dīn, *al-Hadiyya al-Ḥamīdiyya fī ʾl-lugha al-Kurdiyya*, Istanbul 1310/1892, 279-97. and also in facsimile by von Le Coq, *Kurdische Texte*, i, 1-47. His disciple and successor in his school of Bayazid, Ismaīlē Bayazidī (1654-1709), also left behind many Kurdish poems and a Kurmanci-Arabic-Persian glossary, *Gulzar* "The rose garden".

In the 18th century, mention should be made of Şerīf Xan (1682-1748), of Culamerg, of the family of the *amīr*s of Hakārī, author of numerous verses in Kurmanci and Persian, and Mūrad Xan of Bayazid (1736-78), author of numerous lyrical poems.

In the same period, but at the court of the *wālī*s of Ardalān or the sultans of Hewraman, appeared a whole pleiade of poets whose lyrical or religious works are in the Gūrānī dialect. One may cite Ehmedē Textī (*ca.* 1640) and Şēx Mistefa Besaranī (1641-1702), whom Minorsky believes to be more recent (d. 1760). In this case, he would be contemporary with a whole group of poets, with Xānay Qubādī (1700-59), author of a *Ṣalawāt-nāma*, and with Mahzūnī (*ca.* 1783).

It is impossible to cite all the poets who lived in the 19th century and whose works have been printed between the two World Wars. Their names and the list of their works will be found cited in the literature of Xiznedar (218-20) and Resūl (228-32). On the poets in Gūrānī, cf. Minorsky's article, *The Gūrān*. Some have been studied at greater length by Sidjādī in his *History of Kurdish literature*, e.g. (247-76), Mewlewī (1806-82). It will be noted that the dates advanced by the different authors do not always coincide, and the taste of the Kurdish poets for choosing a *takhallus* or pseudonym will also be remarked.

Among the poets of the 19th century whose formation was purely religious, one may mention above all Nalī (1797-1855), who travelled extensively, wrote verses in Kurdish, Persian and Arabic, and whose Kurdish *Dīwān* was published in Baghdād in 1931 and in Erbil in 1962; Salīm (1800-66), and Kurdī (1803-49) (ed. Hewlēr 1961), whose lyricism blossoms into patriotism; the Nakshbandī Mehwī (1830-1909) explains Ṣūfī theories (ed. Sulaymānī 1922), likewise, too, Mirza Rehīm Wefaʾī (1836-92) ed. Hewlēr, 1951-61, 2 vols.). The greatest poets of the end of the century are Hacī Qadir Koyī (1815-92), whose patriotic poems still arouse enthusiasm in many young people (ed. Hewler 1953, Baghdād 1960); Şēx Riza Talebanī (1842-1910), agnostic and satirist, very popular still today and who composed verses in Kurdish, Persian and Turkish (ed. Baghdād 1935, 1946; cf. C. J. Edmonds, *A Kurdish lampoonist: Shaikh Riza Talebani*, in *JRCAS*, xxii [Jan. 1935]); Salih Herīq (1851-1907), writing in traditional forms and on Ṣūfī themes (ed. Baghdād 1938); Edeb, Evdelah Beg Misbah al-Diwan (1862-1917, *Diwān* ed. H. H. Mukriani, Rawāndiz 1936, ed. Gēw Mukriani, Hewlēr 1960, and unpublished poems ed. M. Xiznedar, Baghdād 1970), a delicate and romantic poet.

Let us also mention some women who have played a role in literature: Mah Şeref Xanim of Ardelan (1800-47), Sira Xanim of Diyarbakir (1814-65) and Mihreban of Berwarī (1858-1905).

2. *The modern age.*

The end of the First World War gave Kurdish literature an impetus which still continues, thanks to the numerous newspapers and journals which have allowed young talents to publish their poems and express their national and social ideas (see section 3. below).

It is extremely difficult to make a choice among the poets of this revival which extends from 1920 to our own days.

In the intellectual radiance of Sulaymānī, the real capital in ʿIrāḳ of Kurdistān, let us cite before all Pîremêrd "The old man" (1863-1950), pseudonym of Hacī Tewfīq, an original spirit, indefatigable traveller, journalist, who devoted the last years of his life to making known to the young Kurds, who adored him, the beauties of their land, their language, their history and their literature. The tortured Bākes, Faīq Abdallah (1905-48), did not cease to encourage the youth and to exhort them to work and study and to exalt in them love of their homeland and of goodness. Zîwer, Abdallah Mihemed (1875-1948), is full of lyricism and sensibility in singing of nature and the national soil.

Gora, Abdallah Suleyman (1904-63), one of the greatest contemporary Kurdish poets, has abandoned stereotyped forms and classical metre, for he is the partisan and practitioner of free verse, as he has been of liberty of ideas and of life; a poet with advanced ideas, who is not lacking in lyricism to criticise social abuses. Qanī', Mihemed Sêx Abdul Kerîm (born in 1900), published from 1951 to 1955 numerous small books which each evoke an aspect of the Kurdistān which he celebrates with love. Let us further mention among the Kurdish poets of ʿIrāḳ, Ehmed Muxtar Caf (1897-1935; ed. Sulaymānī, 1960); Hamdī (1878-1936, ed. Baghdād, 1958) and the younger Abdul Wahīd Nūrī (1903-44), Dildar (1918-48, *Diwan*, ed. Hewlēr 1962) and Dilzar, born in 1920, who edited in 1957 the *Quatrains* of Bābā Tāhir, the 5th/11th century writer, whom some Kurds claim as their own.

In Iran, at the time of the Republic of Mahābād, two young patriotic poets came to the front: M. Hêmin and especially ʿAbd al-Raḥman Hejar (born in 1920), who was the official poet and who published thousands of verses to exalt love of the homeland and liberty, such as *Alekok* (Tabrīz 1945); in 1958, he published a collection of verse narratives and the comedy of the Dog and the Moon, *Belîl seremer û lasayî sag û mangesew*; he presented a summary of his autobiography (142-85) and several poems (185-222), in the *Kurdskiy dialekt Mukri* of K. R. Ayyubī and I. A. Smirnova, Leningrad 1968, and published a translation of the *Quatrains* of Khayyām (Beirut 1968).

In Kurmandj, one may note Kamiran A. Bedir Xan, writer of romantic free verse, and above all Cegerxwîn, Sêxmus Hesen (born in 1903), author of two collections; *Dîwanê Cegerxwîn* (Damascus 1945) and *Sewra azadî* "The revolt of liberty" (Damascus 1954); an extremely vibrant and patriotic poet, preaching the instruction of youth and the union of all the Kurds, and going beyond pure nationalist élan to hope for radical social reforms; his many verses, varied in their workmanship, often preserve a classical form, but also he knows how to use more modern techniques. His rhymes are very rich. He is well-known and loved by the Kurds of Syria and Turkey (cf. Ordixanê Celîl, *Poêsia Cegerxwîn bajarvanié*, ["Civic poetry of Cegerxwin"], Erivan 1966).

But the great novelty is the vitality of Kurdish letters in Soviet Armenia, including Kurmancī. Those who were the pioneers in this field were mostly from the old Yazīdīs, illiterate by definition, immigrants from Turkey, who were to profit from their new social situation. Without the least Islamic culture and without any contact with the educated élite of the rest of the Kurdish world, their works are often ideologically oriented, but of a much more natural workmanship. They ignore classical prosody and their versification gains from simplicity. Lyricism is far from absent. They sing of love of the family and the beauties of nature, such as Casimê Celîl (born in 1908) and especially Mikaîlê Reşîd (born in 1925), who is rich in sensibility. Some of their strongly committed poems have social inspirations. Woman must be liberated, says Etarê Şero (born in 1906) in numerous quatrains. Usivê Beko (born in 1909) criticises feudal exploitation; Qaçaxê Murad (born in 1914), Wezîrê Nadirī (1911-47) and Emînê Evdal (1906-64) are pleased to recall the heroic times of the war of liberation. Let us further cite Haciyê Cindî (born in 1908) and Sement Siyabend (born in 1908), hero of the Soviet Union, who clothed in a new form the fine popular lyric epic *Siyabend û Xecé*, 1959. The teacher Karlênê Çaçanī, a younger man, has published in particular animal fables which are not lacking in freshness. The paper *Riya taze* of Erivan and various anthologies, not to mention numerous small booklets, make known these Kurdish poets of Soviet Armenia, all nourished by their rich folklore.

In fact, it is only since 1920 that prose has made its appearance in Kurdish letters. In order to enlarge the intellectual horizon and to enrich the vocabulary by allowing its progress and modernisation, the Kurdish men of letters have translated, at least in the shape of fragments, the works of foreign authors. In Syria and Lebanon they have translated from French; in ʿIrāḳ, from English and Arabic; in Iran, from Persian; in Soviet Armenia, from Russian and especially from Armenian. There have also been placed at the disposal of the potential Kurdish reader out of the plays of Shakespeare, *The tempest*, by Jamal Nebez (Baghdād 1957); of the stories of Voltaire, *Zadig*, by Mohammad Elī Kurdī (Baghdād 1954); of the pages of Victor Hugo, *Gavroche* and Daudet, *Les étoiles*, translated by Zaza, or of Anatole France. J. Nebez has also translated *The cloak* of Gogol (Baghdād 1958). But it is especially the Soviet Kurds who are the translators of Russian authors, Pushkin, Gorki, Tolstoy or Lermontov, not forgetting Lenin and Stalin, or Armenians, Abovian, Toumanian, Isahakian, etc. The principal names of the translators to be encountered are: C. Celîl, H. Cindî, E. Evdal, Q. Murad, N. Esed and T. Murad. Some even write several of their works directly in Armenian, such as C. Celîl, E. Evdal, Nadoyê Xido Mehmûdov and many others.

In ʿIrāḳ, many articles of scientific popularisation have been translated, e.g. Dr. Haşim Dixirmacī, and Nacī Ebas have specialised in the translation of accounts of early British travellers in Kurdistān.

In the purely literary domain, the novel is the genre which seemed the best adapted to the mentality and art of the Kurds. In the review *Hawar*, one may read the stories of Nuredîn Zaza (born in 1919), and the fables in prose of Mistefa Ehmed Botî. In these stories, Qadrî Can (born in 1918) is concerned with religious fatalism and the feudal ascendancy. But one should note very especially Osman Sebrî (born in 1900) who, whilst a poet when in the mood, is particularly a born storyteller, with a lively, simple and direct style.

In ʿIrāḳ, where the intelligentsia is more numerous, history is a privileged field, with the fecund Husayn Huznī Mukrianī (1886-1947) as the author of varied studies: *The history of the Kurdish emirates*, 1929-31, *Famous Kurds*, 1931, *The Soran emirs*, 1935, *The Kurds and Nadir Shah*, 1934, *The Zend Kurds*, 1934, *Mukriani Kurdistan or Atropatene*, 1938, etc. General Mihemed Emîn Zekî (1880-1948), published a *Summary of the history of the Kurds and Kurdistan*, 1931, a *History of the Kurdish states and emirates in the Islamic period*, 1948, a *History of Sulaimani and its district*, 1939, and two volumes of *Kurdish celebrities and Kurdistan*, 1945-7. All these works have been translated into Arabic. Refīq Hilmī (d. 1961), began the publication of his *Memoirs*, in fascicules of a hundred pages, beginning in 1956 and entitled them *A recollection, Southern Kurdistan, the revolutions of Shaykh Mahmud* (a work still uncompleted). Tewfīq Wehbī, pioneer of Kurdish grammar, 1929, 1956, is also a historian who has studied the Yazīdīs, 1962, and the origins of the Kurds and their language, 1965.

Literary criticism began with Yûnis Reûf and Dildar, Kamuran and especially Marûf Xiznedar, who

in review articles and prefaces of anthologies presented many ancient and modern poets. Xiznedar, apart from his *History of Kurdish literature*, also composed *Kęş û qafiyet le şi'irî kurdî da* ("Rhyme and rhythm in Kurdish poetry", Baghdād 1962). Cemîl Bendî Rojbeyanî, Arabic translator of the *Sharaf-nāma* in 1957, is especially interested in the poets and writers of the Zengene, Kelhûr and neighbouring tribes. ʿAlāʾ al-Dīn Sidjādī published not only his *History of Kurdish literature* (in 1952), *Researchs on Kurdish literature* (1968) and also the *Value of knowledge* (1970), but also five volumes of *Necklace of pearls* (1957-72), a collection of literary narratives, stories and anecdotes, in which philosophy, beliefs and history are mixed, and his *Journey in Kurdistan* (1958). Let us finally cite ʿIzz al-Dīn Rasūl (born in 1935), for his works on literature and folklore (1968).

In ʿIrāḳ also, numerous authors, writers, journalists and militants, have published, in verse and prose, collections and articles in which they have pleaded the most urgent social causes of the disinherited, such as Şekir Fetah in *The companion of the children* (1948), *The Kurdish woman* (1958), *The new life* (1960); Ibrahîm Ehmed (born in 1912), in *Misery* (1959) and many articles in newspapers; Miherem Mihemed Emîn (born in 1921), in *Uncle Omar* (1954), *The tranquil lake* (1957) and *The path of liberty* (1954).

In Soviet Armenia, one also finds young literary critics who give in *Riya taze* their often severe appreciations of poetic works which appear. Among them are Mikaîlê Reşid, and especially Emêrikê Serdar, and Ordixanê Celîl is an excellent critic. His books on Cegerxwîn, Dimdim, on proverbs and his articles on folklore are the proof of that, and he has also published *Poems* (1954) and *Telî Hamza*, a kind of epic (1963). But the prose writers there are less numerous than the poets. They do not enter into the domain of the dream, nor even into history properly speaking, but most of their writings set forth the wretched life that they led in the past in the time of the Turks and the revival of their present social situation. At their head is their veteran Ereb Şemo (born in 1898), who is also the most fecund. His latest compilation, *Berevok* (Erivan 1969), takes up the text of *Berbang* "Dawn" (1958), a rehash, revised and corrected, of *Şivanê kurd* "The Kurdish shepherd" (1935), retranslated and republished in Beirut (1946), in which he narrated with much freshness and simplicity the life of his childhood as a small herdsman, the picturesque events of the life of the tribes and the implantation of communism among them; there are also his *Jîna bextewar* "The happy life" (1959) and the unpublished *Hopo*, which is its complement, in which is described the existence of the Kurds under the Soviet régime. Şemo has also published *Dimdim* (1966), which is the romanticised history of this famous epic. He is furthermore the author of numerous articles in many Russian language newspapers on all the social and historical subjects which interest the Kurds. Elî Evdal-Rehman published in this same vein of social preoccupations, *Xatê Xanim* "Lady Xatê" (1959) and *Gundê Merxasan* "The village of heroes" (1968), and Rehîm Gazî, *Hişyarbûn* "Awakening" (1960), which speaks of the resistance of the Kurds of Iran against their Turkish or Iranian oppressors.

Thus one sees the true novel, as it is understood in the West, does not yet really exist in Kurdish literature. It is rather the new genres which Kurdish writers prefer, even in ʿIrāḳ. The same remark may be made with reference to the theatre. In Armenia, from the beginnings, there were attempts with W. Nadirî, *Reva jinê*, "The abduction" (1935) and A. Mîrazî, *Zemanê çuyê* "Time past" (1945), and recently Ismaîle Duko, *Zewaca bê dil* "Marriage without love" (1964). In all these cases, the theme is the struggle against the customs of the past age. Similarly in Irak with Burkan, *Kiç û qutebxane* "The girl and the school" (1956), and Jiri, *Afret û niwîşte* "The woman and the talisman" (1956), plays performed in the schools. There are also critical themes in the comic scenes of Emîn Mirza Kerîm. In 1953-4, Goran published in his newspaper *Jîn* several verse plays, including *The poor man's dream*, *The voice of death*, etc., which aim at waging a vendetta against the faults of the present society. But the *Four martyrs* (1959) is a patriotic play of Xalîd Delair. Cemal Abdul Qadir Baban published *Nôrûz* (1960), a play in five acts in verse, and Zakî Ehmed Henarî, *The fate of the oppressor Dahāk* (1960). Let us mention especially, because it was published in Istanbul (1965), *Birîna reş* "The black wound" of Musa Anter (born in 1920), in which the author calls attention to the misery and ignorance of the Kurdish peasant in Turkey. On Kurdish theatre, cf. Azad Kardo, *The Kurdish stage*, in *The Kurdish Journal*, ii/3-4 (1965), 13-5.

Bibliography: ʿAlāʾ al-Dīn Sidjādī, *Mijo-i edeb-i Kurdî*, Baghdād 1371/1952; Maruf Xiznedar, *Očerk istorii sobremennoy kurdskoy literaturi*, Moscow 1967; ʿIzz al-Dīn Rasūl, *al-Wāḳiʿiyya fi 'l-adab al-Kurdi*, Sidon-Beirut 1967; Celadet Bedir Xan, *Klasikên me an şahir u cêbên mê en kevin* ("Our classics and our ancient poets and men of letters"), in *Hawar*, 33 (October 1941), 522-30; Th. Bois, *Coup d'oeil sur la littérature kurde*, in *Mashriq*, xlix (1955), 201-39; idem, *Les Kurdes: histoire, sociologie, littérature, folklore*, in *ibid.*, liii (1959), 101-27, 266-99; idem, *Bulletin raisonné d'études kurdes*, in *ibid.*, lviii (1964), 527-70; Emîn Feyzî, *Encumen Edîban-i Kurd*, collection of Kurdish literary works, Istanbul 1920; Elî Kemal Bapîr, *Guldeste-i şi'ra-i haw'esrim* ("A bouquet of my contemporary poets"), Sulaymānî, 1939; Abdal Kerîm Hekezî, *Komela şi'ir-u şa'iran-i kurdi* ("Collection of poems of Kurdish poets"), Baghdād 1938; Refiq Hilmî, *Şi'ir û edebiyat-i kurdî* ("Kurdish poetry and belles-lettres"), Baghdād, i, 1941, ii, 1956; Kerîm Şareza, *Koye û Şa'iranî* ("Poets of Koy"), Baghdād 1961; ʿAbd al-Salām Ḥilmî and ʿAbd al-Madjīd Lutfî, *Nazarāt fi 'l-adab al-kurdî*, Baghdād 1945; Maruf Xiznedar, *Aghānî Kurdistān* ("Songs of Kurdistan"), Baghdād 1956; Cesimê Celîl, *E'frandnê nvîsk'arê kôrmanca sovetiê* ("Works of Soviet Kurdish writers"), Erivan 1948; *Nivîsark'are kôrmanca sovetiê*, Erivan 1954; idem, *Nvîsark'arêd k'ôrdayê sovetiê*, Erivan 1957; Kaçaxê Murad and C. Celîl, *Efrandinêd nvîsk'aréd k'ôrdêd Ermenistanêye sovetiê* ("Works of Kurdish writers of Soviet Armenia"), Erivan 1961.

C. The Kurdish press.

The influence of the press is basic in the national and cultural life of a people. With regard to this, the development and transformations of the Kurdish press are characteristic of the political evolution of the Kurds. Of the 119 recorded newspapers and reviews, whose periodicity is all relative, some have only had ephemeral life. The publishing centres have been moved from Istanbul to the different towns of ʿIrāḳ, Baghdād, Sulaymānî, Hewlêr and Kirkūk; of Iran, Tehran, Mahābād and Tabrīz; or even to Damascus and Beirut. Often these newspapers are bilingual. Most of the journals consist of a precious

and inexhaustible mine of information on language, folklore and the customs of the Kurdish land, and also on its history and geography. Furthermore to be found in them are numerous texts of poets, ancient or modern, as well as fine ideas of literary criticism. Young talents are also exercised there.

The first Kurdish newspaper, *Kurdistan*, was founded in Cairo in 1898 by Midhet Paşa Bedir Xan and his brother ʿAbd al-Raḥmān and moved from Cairo to Geneva and Folkestone (31 nos.); republished in Baghdād, 197?, by Kamāl Fuʾād. In Istanbul, there was the monthly *Roja kurd* "Kurdish day", which became "The Kurdish sun", in 1912 (3 nos.). In 1916, Sureya Bedir Xan published in Turkish the weekly *Jîn* "Life" which proclaimed "Kurdistān for the Kurds". He also published there in 1917-18 the weekly *Kurdistan* (37 nos.).

Between the two wars (1920-45), the Kurdish press really began to flourish and develope. There appeared in Sulaymānî in 1920-2, *Pêşkewtin* "Progress" (118 nos.); in 1922-3, *Roj-i Kurdistan* "The Sun of Kurdistan" (15 nos.), re-published in Baghdād in 1973 by Djamāl Khaznadār; the weeklies *Bangê Kurdistan* "The call of Kurdistān" 1922 (14 nos.) in 1923, *Bangê haqq* "The call of truth", the official newspaper of Şêx Mehmûd (3 nos.) and *Umîdî îstiqlal* "Hope of independence", edited by Refiq Hilmî (25 nos.). In 1925-6, *Diyarî Kurdistan* "The gift of Kurdistān" of Salih Zeki Sahîbqran, in Kurdish, Arabic and Turkish, had 16 nos. In 1924-6, the weekly *Jiyanewe* "The resurrection" an official newspaper (56 nos.) which took the name *Jiyan* "Life" 1926-38 (556 nos.), and that of *Jîn*, 1939-63, under the direction of Piremerd until his death (1950), exceeded a thousand nos. In 1938 there appeared the scientific review *Zanistî* "Science" of Salih Quftan, who published in it historical and literary articles, but which only had a few issues, while the weekly *Ziban* "Language" 1937-9, published by the municipality, had 70 nos. In Rawândiz, Huseyn Huzni Mukriani published 1926-32 *Zari kurmanjî* "The Kurdish language" which had 30 nos. Baghdād was to become an important Kurdish cultural centre through the publication of the very numerous monthlies, *Gelawêj* "Sirius", 1939-49, directed by Ibrahîm Ehmed and *Dengê Gêti-ê Taza* "The voice of the New World" edited by the British Embassy and edited by Tewfiq Wehbî. Outside ʿIrāḳ, it is important to mention the major reviews, in Latin characters, *Hawar* "The alarm cry", 1932-5 and 1941-3, 57 nos., and its illustrated supplement, *Ronahî* "The lamp" 1941-5, 28 nos., both published in Damascus by Emir Celadet Bedir Xan, and the weekly *Roja nû* "The new day" 1943-6, 73 nos. and its supplement *Stêr* "The star" which only had 3 issues, published by Emir Kamiran Bedir Xan in Beirut. These journals provide an enormous mass of folkloric documents. Let us mention, in Erivan, the bi-weekly newspaper *Riya taze* "The new view", the organ of the Kurdish section of the Communist Party of Armenia, which appeared, in Latin characters from 1930 to 1938 (612 nos.), then in Cyrillic characters from 1955. It has now exceeded its 2,500th number. It is along with *Jîn* of Sulaymānî the best example of longevity of the Kurdish press.

The equivocal political situation in Iran between the years 1941 and 1946, especially after the proclamation of the independent Kurdish Republic (1945-6), brought about the blossoming of a whole Kurdish press in Mahābād: *Kurdistan*, 1945-6, the official newspaper (113 nos.) and a literary review of the same name (16 nos.) *Hawarê nîştiman*, *Awar*, *Gir û gali mindalanî kurd*, *Helale* "The red poppy" only survived a spring. For his part, in Lāhîdjān, Şêx Latif, son of Şêx Mehmûd, published the journal *Nîştiman* "Homeland" which had 3 issues.

After the War and until the proclamation of the Republic in ʿIrāḳ (14 July 1958), the journals normally appeared in both Kurdish and Arabic. In 1948-9, in Baghdād, Eladîn Sêcadî published *Nizar* "The rock" (22 nos.), and in 1957-63, Hafiz Mistefa Qazî published there *Hêwa* "Hope" (36 nos.). In Erbil, from 1954 to 1960, Gew Mukriani published the bi-monthly *Helaw* "The sun", which had 188 nos. Under the Republic, in Kirkūk, 1959-62, *Ray gel* "Popular opinion" (34 nos.); 1959-61, *Azadî* "Liberty", organ of the ʿIrāḳī C.P. (56 nos.). In Sulaymānî, the Teachers' Union published the monthly *Bilêsê* "The flame", 1959-60, with 10 nos. In 1960, appeared *Roj-i nuwe* "The new sun" with 18 nos. and the communist political and literary daily, *Birwa* "Belief", from July 1960 to January 1963 brought out 95 nos., while Baghdād, the bilingual daily *Xebat* "Effort", organ of the D.P.K. brought out 462 nos. in 1959-61. The Ministry of Agriculture published from 1959 to 1956, in Arabic and Kurdish, *Çareser kirdinî kişt û kal* (21 nos.), and the Ministry of Orientation *Iraqê nuwe* (24 nos.). In the course of the year 1960, the lawyer Omer Celal Huwaizi published 69 nos. of the democratic political daily *Dengê kurd*. One cannot pass over in silence *Kurdistan*, a weekly, published in Tehran under the auspices of the Iranian Government from May 1959 to May 1963 with 205 nos., political, scientific, literary and social; this very interesting weekly was only circulated abroad.

The internecine Kurdi-ʿIrāḳī war from 9 September 1961 to 13 March 1970, diminished the activity of the Kurdish press. Nevertheless, in Erbil the municipality published (1962-3) its newspaper *Hewlêr*, with 76 nos. In Baghdād there appeared in 1964 the first Kurdish issue of the seasonal journal *Tutin*, published by the tobacco administration, and, in 1967, *Biyareti* "Fraternity", a political newspaper of Ṣālih Yūsufī. It is this period which saw the appearance in Turkey, in Turkish and in Kurdish, several ephemeral reviews: *Dicle û Firat* (1962-3) in Istanbul with 8 nos.; *Deng*, in 1963 and in 1966 *Dengê taze* "The new voice" which only had 4 nos. before it was immediately stopped and the directors prosecuted.

The end of hostilities in Kurdistān saw the birth, from 1970 to 1973, of 29 periodicals, of which 2 were in Kirkūk, 6 in Hewlêr, only 4 in Sulaymānî, but 16 in Baghdād, which seems to indicate that the ʿIrāḳī capital has now become the intellectual and cultural centre of the Kurds in ʿIrāḳ. In Sulaymānî, there is *Birayetî* (1971-2, 18 nos.); *Dêng-i mamosta* (7 nos.); *Jîn*, since 1971, presented as the continuation of the newspaper founded by Piremerd; and since 1972, the monthly *Êstêre* "The star", intended for children. In Baghdād, there is *Birayetî*, supplement of the daily *Taʾāḥī* (1970-1, 18 nos.). Since 1970, the Philatelist Club has published *Gêti-i pûl* "The world of stamps", in Arabic, Kurdish and English. The General confederation of trade unions has as its official organ *Hişyar-i kirêkaran* "The awakening of the workers" which, since its no. 189 of December 1972, has a Kurdish section. One should mention as an annual publication *The Journal of the Kurdish Academy*, i/1 (1973), a great volume of 800 pages whose editor-in-chief is Iḥsān Shîrzād, Minister of Municipalities, and of which one section is in Arabic. In Iran, one should note the name *Rêga-i yekîtî* "The path of unity", a monthly publication of the Iranian Govern-

ment, whose no. 1 came out in April 1971 and which continues to appear regularly (in 1978).

The different Kurdish groups abroad publish ephemeral bulletins, at times simply typed. In 1949, there appeared in French *Dengê Kurdistan* "la Voix du Kurdistan", organ of the D.P.K. in Europe. Since 1958, the Association of Kurdish Students in Europe has published in English each year *Kurdistan*, in Kurdish and in Latin characters, some annual issues of *Hîviya welêt* "Hope of the homeland" in 1963-5, and similarly *Çiya* "The mountain" in 1965-7. The Commission for the Advancement of Kurdistan (CAK) of the United Kingdom published in English a single issue of *Kurdica*. In English also there exists one of the best publications of this genre, *The Kurdish Journal*, from December 1963 to September 1969, published by the Association of the Kurdish Students in U.S.A. Finally, in Kurdish and Turkish, *Ronahî*, "The lamp", organ of the Kurds of Turkey in Europe, since August 1971; this is now (1978) at its 8th issue.

Bibliography: The bibliographies of Edmonds and MacKenzie; R. Lescot, *La presse kurde*, in *Roja nû*, no. 1 (May 1943); Bishop M. L. Ryan, *Bibliography of the Kurdish press*, in *JRCAS* (1944), 313-14; Secadi, *Mejo-i . . .*, 551-7; Nerevan, *Notes sur la presse kurde d'Irak. Publication d'un hebdomadaire kurde en Iran*, in *Orient*, no. 10 (1959/2), 139-48; I. C. Vanly, *Le Kurdistan irakien . . .*, 394-5; and especially, Jamal Khaznadar, *Kurdish journalism guide*, in Kurdish, Arabic and English, Ministry of Culture, Baghdād 1973, published on the occasion of an exhibition of the Kurdish press for the 75th anniversary of the first Kurdish newspaper. (Th. Bois)

AL-KURDÎ, Muḥammad Amîn (d. 1332/1914), one of the leading figures in the recent history of the Naḳshbandî order, and author of several influential works.

Born in Irbîl, he made early acquaintance with Ṣûfism, for his father, Fatḥ Allâh-zâda, was a Ḳâdirî *shaykh*. His own initiation was at the hands of a Naḳshbandî *shaykh* of the city, Shaykh ʿUmar, who was separated by only one link in the initiational chain from the great renewer of the Naḳshbandiya in the western Islamic lands, Mawlânâ Khâlid Baghdâdî (d. 1242/1826). After several years spent in the company of Shaykh ʿUmar, Muḥammad Amîn received a licence himself to initiate disciples into the Naḳshbandî path, and he left his homeland, never to return. He retained, however, a certain mode of reverential awareness of Shaykh ʿUmar's spiritual presence through the distinctive Naḳshbandî technique known as *rābiṭa*. He spent many years in Mecca and Medina, enjoying numerous mystical and visionary experiences; he compared his state while in Mecca to that of Ibn ʿArabî when he began the composition of *al-Futûḥât al-Makkiyya*. Inspired by a desire to visit the tombs of the *Ahl al-Bayt* in Cairo, he left the Ḥidjâz for Egypt, which was to be his residence for the rest of his life, with the exception of a return visit to the Holy Cities in 1323/1905. He lived first in the *rawâḳ* of the Kurdish students at the Azhar, later moving to the village of Ambâba outside of Cairo, and finally to Bûlâḳ. Initially he concealed his Naḳshbandî affiliations and Ṣûfî interests, concentrating on the study of *ḥadîth*, *tafsîr* and *fikh* at the Azhar. Later he began to proclaim the path, and to accept each year a small number of disciples. Upon an indication from Shaykh ʿUmar contained in a dream, he then decided to accept all who came to him, and indeed vigorously to propagate the Naḳshbandî order throughout Egypt, travelling widely to numerous towns and villages. He encountered opposition from the followers of other orders and from adherents of the Salafî movement, but soon came to gather a large following. In his instruction, he placed emphasis on two particular elements of Naḳshbandî practice; silent *dhikr* and the recitation of a litany known as the *khatm-i khwâdjagân*. He died in Bûlâḳ in 1332/1914 and was buried in the Ḳarâfa cemetery of Cairo.

He left behind him numerous *khalîfas*, the most prominent of whom was Shaykh Muḥammad Yusûf al-Saḳḳâ; many contemporary Naḳshbandîs of Egypt are descended from him. The best known of his numerous writings is *Tanwîr al-kulûb fî muʿâmalat ʿallâm al-ghuyûb*, a compendium of religious knowledge of which the third part is devoted to Ṣûfism. The eighth edition of this book was printed in Cairo in 1368/1949. He also wrote a biographical dictionary of Naḳshbandî saints (*al-Mawâhib al-sarmadiyya fî manâḳib al-Naḳshbandiyya*, published in Cairo in 1320/1911, as well as manuals of Shâfiʿî and Mâlikî *fikh*.

Bibliography: A comprehensive account of Muḥammad Amîn's life is given in a 55-page preface by Shaykh Salâma ʿAzzâmî to *Tanwîr al-kulûb* (8th ed., Cairo 1368/1949). Some mention is made of him by A. J. Arberry in his *Sufism*, London 1950, 129-32, where Muḥammad Amîn's description of Naḳshbandî practices of *dhikr* is summarised. The same passage from *Tanwîr al-kulûb* is also to be found in French translation as an appendix to Jean Gouillard's version of *La petite philocalie*. (Hamid Algar)

AL-KURDJ, Gurdj, Gurdjistân, the names in Islamic sources for the province of Georgia in western Caucasia. Georgia comprises four distinct regions: Mingrelia and Imereti in the north-west; Samtaskhe in the south-west (adjoining the Black Sea coastal region of Lazistân [see laz], inhabited by a people closely related to the Georgians); Kartli in the north, with the capital Tiflis [*q.v.*], Georgian Tbilisi; and Kakheti in the east. Topographically, much of Georgia comprises mountains, hills and plateaux, with lowland only on the Black Sea coastal plain and in the valleys of the River Rioni and its tributaries, draining westwards into the Black Sea, and of the River Kura (Georgian Mtkvari, Islamic Kur [*q.v.*]) and its tributaries, draining eastwards into the Caspian.

The Georgian people (who refer to themselves as Kartvel-ebi and their homeland as Sa-kartvel-o, after a mythical, semi-divine ancestor Kartlos) are linked with the Svans of northern Mingrelia and the Mingrelo-Laz in the so-called "Ponto-Zagros" group of Caucasian peoples, although over the millennia their blood must have been much mingled with that of other peoples who have invaded or have passed through their country. Linguistically, the Georgian language forms with Svanetian and Mingrelo-Laz the southern or Ibero-Caucasian group of Caucasian languages; for details, see al-ḳabḳ, languages. It is written in an alphabet of considerable phonetic exactness, which is traditionally considered to be the creation of St. Mesrop, inventor of the Armenian alphabet, but which apparently had two forms originally; these must at all events have been derived in the first place from Aramaic-Pahlavi scripts (see D. Diringer, *The alphabet, a key to the history of mankind*[2], New York 1968, 252-4).

Early history. From earliest times, Georgia has been a meetingpoint for the cultures of East and West and a place where the products of European and Asian commerce were exchanged. In Homeric times, the western Georgian coastal region, Imereti and Mingrelia, formed the famed Colchis, land of the Golden Fleece sought by Jason and the Argonauts, whilst the lands to the east, Kartli, Kakheti and Samtskhe, formed the Caucasian Iberia, with its capital at Mtskheta-Armazi, on the River Kur just upstream from modern Tiflis. The campaigns of Pompey in the 1st century BC brought Georgia into the sphere of Roman political and cultural influence, and to classical geographers like Strabo we owe a description of Iberia, and the fourfold class-division of its society, a division not dissimilar from that of ancient Iran. The Iberians did indeed have close cultural links with the Parthians, and we find Iberian kings and nobles with Iranian names like Parnavaz and Asparukh, together with a certain spread of the Zoroastrian religion within Iberia, a process only arrested by the adoption of Christianity within Georgia *ca.* 330 AD, during the reign of the Emperor Constantine the Great and through the missionary efforts of a Cappadocian slave woman, St. Nino. The consequences for the future history of Georgia and its people of this conversion to Christianity were incalculable. Georgia, and Armenia [see armîniya] to the south of it, henceforth became bastions of the new faith against the pagan regions of the eastern Caucasus and against the Sâsânids of Persia, the enemies of Byzantium. At first dependent on the Patriarchate of Antioch, the Georgian Church, like that of the Armenians, espoused Monophysitism and rejected the formulae of the Council of Chalcedon, and at the Council of Dvin of the Armenian and Georgian Churches in 506, the Georgians seceded from Orthodoxy and set up their own national church of St. George, with its Catholicos-Patriarch resident at Tiflis.

The period of Byzantine-Persian rivalry. The old capital of Georgia Mtskheta (Ptolemy, *Geography*, 5.10 Μεστλῆτα = Μεσχῆτα) was sometimes called by the Arab geographers by a popular etymology Masdjid Dhi 'l-Karnayn (Masʿûdî, *Murûdj*, ii, 56; cf. Marquart, *Streifzüge*, 186). According to the Georgian Chronicle, the Persian *eristav* ("ethnarch") sent against Varaz-bakar (379-93?), king of Georgia (of the Khosroid dynasty, descended from the Sâsânids), built Tiflis "between the Gates of the Caucasus" (i.e. between Darial and Darband) "to serve as a bulwark against Mtskheta" (Brosset, *Histoire de la Géorgie*, i, 140).

During the wars of king Wakhtang Gurgasal (446-99?) with the Persians, the fortress (*kala*) and the village (*sopʿeli*) of Tiflis were destroyed. Wakhtang laid the foundations of a town at Tiflis and his son Dachi (499-514) completed its walls (*op. cit.*, 180, 196-201).

After 523, the Persians, having suppressed the ruling dynasty of eastern Georgia, maintained a Persian *marzbân* in Tiflis, beside whom representatives of the Georgian nobility had a nominal share in the administration of the country (Brosset, i, 226; Marquart, *op. cit.*, 397, 431-2; Djavakhov, *Khrist. Vostok*, i [1912], 110). The governor of Mtskheta was under the *marzbân*. Theophanes of Byzantium (6th century) is the first Byzantine author to mention ἡ Τίφλις (Tiflis) μητρόπολις under the year 571 (Theophanes apud Photium, in Migne, *Patrologia graeca*, ciii, 139; cf. Muralt, *Essai de chronologie byzantine*, St. Petersburg 1855, i, 156).

The wars with the Turks and the Byzantines having distracted the attention of the Persians from Iberia, the Georgians asked the Byzantine emperor to give them a king and the Bagratid Guaram (575-600) was set up at Mtskheta. To this king tradition attributes the "restitution of the foundations of the church of Sion in Tiflis" (i, 222).

After the victory gained over the Byzantines by Khusraw Parwîz (after 606), the son of Guaram, Stephanos I (who was content with the title of *eristʿavi* = "ethnarch"), joined the Persians. Later, when in 624 Heraclius and his Turkish allies laid siege to Tiflis, Stephanos defended the town bravely. Heraclius appointed as *mtʿavar* ("chief") Adarnases of the old Khosroid family and associated with him the *eristʿavi* Djibghu (Theophanes: Ζιέβηλ; according to Marquart: Tʿong Yabghu Khaḳan). The citadel (*kala*) was taken and Stephanos slain.

The Arab conquest. The Arabs confounded Armenia and Georgia (cf. Balâdhurî, *Futûḥ*, 194; and Yâḳût, ii, 58, where Djurzân is a *nâhiya* of the country of Armîniya). According to the Georgian chronicle (*Kʿartʿlis tskhovreba*), the Agarians invaded Somkhetia ("Armenia", a rather ambiguous term, for "Somkhetia of Karti" began to the south of the river Khram, about 20 miles south of Tiflis) in the reign of Stephanos II (639-63?), son of Adarnases, who lived in Tiflis. On the death of this king, his sons Mir and Arčil withdrew to Egris in Mingrelia. In the period of their joint reign (663-8) Georgia was visited by the ferocious Murwan Kru ("Marwân the Deaf") sent by the *Amîr al-Muʾminîn* Eshim (= Hishâm whose dates are actually 105-25/724-43!). Such mistakes and anachronisms may be explained by the fact that at this period, the national life of Georgia had taken refuge far to the west in lands not easily accessible from Cʿorokh (Klardjetia). The thread of events may, however, be pieced together from Arab and Armenian statements [see armîniya].

In reality, Arab expeditions penetrated into Transcaucasia in the reigns of the early caliphs. According to Ṭabarî, i, 2666, in 22/643 Surâḳa, having made peace with Shahr-Barâz (king of Bâb al-Abwâb [*q.v.*]), sent Ḥabîb b. Maslama against Tiflis. To the same year Ṭabarî, i, 2674, puts the peace with the people of this town, but it was actually made in 25/645 in the reign of ʿUthmân (Yaʿḳûbî, *Historiae*, 194; Balâdhurî, 198). When Habîb b. Maslama had conquered Armenia, he turned his attention to Georgia. A Georgian ambassador (Nkly = Nicolas? Tfly = Theophilus?) appeared before him to testify that the *baṭrik* of Djurzân and his people were well-disposed. Habîb's answer (cf. the versions in Balâdhurî, 201 and Ṭabarî, i, 2764; Yâḳût, i, 857, rather follows Balâdhurî) was addressed simply to "the inhabitants of Tiflis, in [the *rustâḳ* of] Mandjalîs (now Manglis) in al-Djurzân (= Georgia) in the land of Hurmuz".

Habîb guaranteed the people the exercise of their religion, but he sent to Tiflis the learned ʿAbd al-Raḥmân b. Djaz' to expound the law of Islam, and indeed the people of the town were soon converted to Islam.

After reducing Tiflis, Habîb extended his conquests or his treaties of peace over other regions inhabited by the Georgians and their neighbours (Balâdhurî, 202-3; cf. the attempts to analyse them in Ghazarian, *Armenien unter der arabischen Herrschaft*, in *Zeitschr. f. armen. Philologie*, ii (Marburg 1903), 149-225). Among these, the Ṣanâriya play a prominent part Ptolemy, 5.8.13: Σαναραῖοι; in Armenian: Tsanarkh), a very warlike Christian people who lived in Kakheti and the high Alazan and who, according to the hypothesis of N.Y. Marr, were identical with the modern Tʿush, whose language is related to that of the Čečens (cf. *Izv. Akad. Nauk.*, x/12 [1916], 1379-1408).

Leninizmin güç kaynağı: Proletarya enternasyonalizmi

Değerli arkadaşlar,
Burada bize tanınan süre içinde Leninizmi bir bütün olarak ele alıp özetlelemey çalışmaktansa, Leninizmin temel ilkelerinden olan proletarya enternasyonalizmi üzerinde durmak istiyorum. Leninizm ile proleter enternasyonalizmi ayrılmaz bir biçimde birbirlerine bağlıdır. Çağımızda biri olmadan öbürü düşünülemez. Bu gerçek Sovyetler Birliği KP'Sinin Lenin'in 100. doğum yıldönümü için belirlediği tezlerde şöyle dile geliyor: "~~Leninizmxherxşeyixx~~ Leninizmin her şeyi yenen gücünün en önemli kaynağı, Leninizmin özünde proleter enternasyonalizminin yatmasıdır."

Gerçekten bugün işçi sınıfının fikirsel alandaki en önemli silahı olan Leninizmesaldıran burjuvazi ve oportunizm özellikleproletraya enternasyonalizmine saldırıyorlar. İşçi sınıfını bu devrimci ilkeden ayırmaya çalışıyorlar. Yurdumuz Türkiye'de enternasyonal marşının söylenmesine karşı tüm gericiliğin gösterdiği tepkiyi unutmadık. Bu tepki bir raslantı değildir. Düşman nereye saldıracağını iyi biliyor. Gerçekten proleter enternasyonalizmi işçi sınıfının devrimci mücadelesinin özünde yer alır.

Marx ve Engels daha 1848'de Komünist Manifesto'da proleter enternasyonalizminin özünü şu tarihsel belgi ile dile getirmişlerdi: "Bütün ülkelerin işçileri, birleşiniz!" Marx I. Enternasyonalin kuruluşu sırasında çeşitliülkelerden işçilerin yalnızca birbirlerini sınıf kardeşi olarak tanımalarının yeterliolmayacağını, çeşitli ülkelerden işçilerin pratikte ortak hareketinin sağlanması gerektiğini vurgulamıştı. Lenin de enternasyonalizmi ya da çeşitli uluslardan işçilerin birliğini yalnızca ilkeolarak benimsemenin yeterli olmadığını, somut tarihsel koşulların çözümlenerek bu ilkeye uygun sınıfsal taktiğin belirlenmesi ve pratikte gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtti.

Lenin yapıtlarında, her zaman için geçerli olan proleterya enternasyonalizminin değişik dönemlerde ve değişik toplumsal koşullarda farklı politik görevlereyol açtığına işaret

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

ediyor. Diğer bir deyişle, enternasyonalist olmanın bize yüklediği görevler hep aynı değildir. Bu görevler zamana ve yere göre, sınıf savaşının hedeflerine bağlı olarak değişirler. Dolayısıyla, enternasyonalizmin işçi sınıfının önüne koyduğu somut görevleri belirleyebilmek için, sınıf savaşının somut koşullarını incelemek gerekir. Lenin, kapitalizmin ulusal konuda iki temel tarihsel eğilimini saptadı: Bunlardan birincisi ulusal hareketlerin doğması, ulusal baskıya karşı mücadelenin başlaması ve ulusal devletlerin belirmesi eğilimidir. İkinci tarihsel eğilimse uluslararası ilişkilerin gelişmesi ve yaygınlaşması, ulusal ayrılıkların azalması, ekonomik hayatta, politikada, bilimde uluslararası birliğin gelişmesidir.

Bir yandan ulusal farklılıkların giderek azaldığı, öte yandan da yeryüzündeki ulusların ezen ve ezilen diye ikiye ayrıldıkları bu ortamda, enternasyonalizmin gerektirdiği görevleri Lenin şöyle saptadı:

Bir yandan ulusların kendikaderlerini belirleme hakkının tanınması, öte yandan ulusların gönüllü birliği, çeşitli uluslardan emekçilerin emperyalizme karşı ortak mücadelesi.

Lenin özellikle ezen ulusun proletaryası ile ezilen ulusun proletaryasının enternasyonalist görevlerinin farklı olduğunu vurguluyor:

"Ezen ulusun proleterleri hiç bir zaman ulusların eşitliğini savununan ve yabancı ülke topraklarının işgaline karşı çıkan her pasifistin sürekli tekrarladığı teranelerle yetinemez. Proletarya, emperyalist burjuvazinin özellikle "hassas" olduğu, devletin ulusal baskıya dayanan sınırları konusunu sessizlikle geçiştiremez. Proletarya ezilen ulusun zorbalıkla egemen devletin sınırları içinde tutulmasına karşı mücadeleden geri duramaz. İşte bu da ulusların kendi kaderini tayin hakkı için mücadele demektir. Proletarya "kendi" ulusu tarafından ezilen sömürge ve ulusların siyasal ayrılma özgürlüğünü istemek zorundadır. Aksitakdirde proletarya enternasyonalizmi boş laf haline gelir. Ezilen ve ezen ulusların işçileri arasında güven ve sınıfsal dayanışma ola-

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

naksızlaşır. ... Öte yandan, ezilen ulusun sosyalistleri, ezilen ulusun işçilerinin ezen ulusun işçileri ile tam ve kesin birliğini - örgütsel açıdan da - savunmak ve gerçekleştirmek zorundadırlar. Bu yapılmadan proletaryanın bağımsız politikasını ve diğer ülkelerin proletaryası ile sınıf dayanışmasını burjuvazinin çok çeşitli oyunları, ihanetleri ve dolapları karşısında savunmak olanaksızdır." (Lenin, Die sozialistische Revolution und das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, Werke, Bd. 22, S. 148-154)

Görüldüğü gibi Lenin aynı ilkenin -proletarya enternasyonalizminin - işçi sınıfının ikiayrı bölüğü için farklı görevler doğurduğunu vurguluyor. Ezen ulusun proletaryası için görev öncelikle ulusal ezgiye karşı çıkmak ve ayrılma özgürlüğünü savunmak iken, ezilen ulusun proletaryasının görevi öncelikle ezen ve ezilen ulustan işçilerin tam ve kesin - örgütsel alanda da - birliğini savunmaktır.

Bu ilkeyi Türkiye koşullarında ulguladığımızda ezen ulus proletaryası olarak Türk işçilerinin enternasyonalist görevi Kürt ulusunun kendikaderini tayin hakkını kesin savunmak, Kürt ulusunun ayrılıp kendi devletini kurma hakkını da içeren bu hakkı propaganda etmektir. Buna karşılık ezilen ulus proletaryası olarak Kürt işçilerinin enternasyonalist görevi Kürt ve Türk işçilerinin kesin ve tam birliğini - örgütsel alanda da - savunmak ve gerçekleşmesi için çalışmaktır. Ancak bu yapıldığı takdirde Kürt ve Türk burjuvazilerinin işçi sınıfını ulusçuluk ile kendilerine bağlamaları önlenir, işçi sınıfının bağımsız sınıfsal tavrı güvence altına alınabilir.

Aynı zamanda Lenin, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının proletaryanın genel demakratik programının bir parçası olduğuna işaret ediyor. Bu saptamanın pratikte sonucu, bir kere örneğin Türkiye'de ulusal sorunun ulusal demokratik devrim aşamasında çözülmesi gereğidir ki, TKP programında da bu böylece belirlenmiştir. İkinci olarak da, yine Lenin'in uyardığı gibi, Kürt ulusunun kendi kaderini tayin hakkı tek başına mutlaklaştırılmamalı ve genel demokratik hedeflere, ileri demokrasi mücadelesinin

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

genel çıkarlarına bağlı olarak ele alınmalıdır. Lenin bu konuda şöyle diyor: "Demokrasi için öne sürülen istekler, bu arada kendi kaderini tayin hakkı, teker teker mutlak şeyler değildirler, aksine bunlar genel-demokratik (şimdi: genel-sosyalist) dünya hareketinin küçük bir parçasıdırlar. Belli somut durumlarda parça bütün ile çelişebilir, o zaman parçadan vazgeçmek gerekir..." (Lenin, Die Ergebnisse der Diskussion über die Selbstbestimmung, Werke Bd.22, S.347-361) Aynı biçimde proletaryanın genel demokratik programı da ancak proletaryanın asıl hedefine, Sosyalizm hedefine bağlı olarak ele alınabilir. Belli tarihsel koşullarda demokratik programın çıkarları ile sosyalist hedefin çıkarları arasında bir çelişki doğarsa, öncelik tanınması gereken sosyalist hedeftir. Yine Lenin'den okuyalım: "Proletarya pratikte bağımsızlığını ancak cumhuriyet isteği de dahil olmak üzere bütün demokratik istekleri burjuvazinin yıkılması için yürütülen devrimci savaşın çıkarlarına bağlayarak koruyabilir." (Lenin, Sosyalist devrim ve Milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı, Werke Bd. 22, S. 148-154).

Bu bağımlılıktan ötürüdür ki, proletarya gerici içerikli ulusal kurtuluş hareketlerini desteklemez. Örneğin 19. asırda Marx ve Engels Çeklerin ulusal hareketine bu hareket Rus Çarlığının çıkarlarına hizmet ettiği için karşı çıktılar. Günümüzde Irak'taki Barzani hareketi (1973'ten sonra), Habeşistanda devrimden sonra Eritrea hareketi, Nijerya'da Biafra hareketi emperyalizmin çıkarlarına hizmet ettikleri için desteklenmediler.

Proleter enternasyonalizmine bağlılığın devrimcilere değişik koşullarda değişik politik görevler yüklediğini belirledik. Enternasyonalist tutumun bir diğer örneğini I. Dünya Savaşı sırasında Bolşevikler verdiler. Hemen tüm Avrupa'da I. Dünya Savaşı başlayınca oportunistlerin ağır bastıkları sosyal demokrat partiler "vatan savunması" belgisi ile burjuvazinin saflarına geçip emperyalist savaşı desteklerken Lenin'in önderliğindeki Bolşevikler Rusya işçi sınıfını emperyalist savaşı Rusya burjuvazisine karşı iç savaş haline dönüştürmeye çağırdılar. Oportunistlerin açıkça burjuva ulusçuluğuna

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

kaymaları onların kısa sürede her türlü devrimci mücadeleden de vazgeçmeleri ile sonuçlandı. Buna karşılık proletarya enternasyonalizminden ~~xxxxx~~ ödün vermeyen Bolşevik partisi 1917'de Rusya işçi sınıfını sosyalist devrime ulaştırdı.

Sovyetler Birliğinin kurulmasından sonra proletarya enternasyonalizminin en önemli gereklerinden bir tanesi dünya işçi sınıfının en önemlikazanımı olan Sovyetler Birliği ile dayanışma oldu. II. Dünya Savaşından sonra Dünya Sosyalist Sistemi doğunca, Dünya Sosyalist Sistemi ile dayanışma enternasyonalist tavrın geregi haline geldi.

Türkiye'de 1974'te burjuvazinin Kıbrıs Cumhuriyetine yaptığı saldırı sırasında TKP enternasyonalist ilkelere sadık kalarak bu saldırıya ve saldırı ile birlikte yürütülen şövenist propagandaya karşı çikildi. Emekçi halkın ve işçi sınıfının ilk anda burjuvazinin ~~xxx~~ propagandasına kanan kesimleri de daha sonra kendi deneyimleri ile Kıbrısa yapılan saldırının ilerici güçlere ~~xxxx~~ değil gerici güçlere yaradığını, Kıbrıs'ın işgal edilmiş kesiminin MHP'li katiller için bir üs haline dönüştürüldüğünü, buradaki Türk asıllı Kıbrıslıların tüm demokratik ~~xxxxxxx~~ haklarını yitirdiklerini gördüler. Sonuçta TKP'nin işçi sınıfı ve emekçi halk içindeki saygınlığı artti, işçi sınıfının bilinç düzeyi yükseldi, burjuva ulusçuluğunun etkisi geriletildi.

Leninci bir ilke olan proletarya enternasyonalizmi en kabasından en ince biçimine kadar her tür ulusçulukla kesin mücadeleyi gerektirir. Çünkü ulusçulak ile proleter enternasyonalizmi arasındaki ayırım burjuva ideolojisi ile işçi sınıfı ideolojisi arasındaki ayırımdır. İkisi arasında ~~x~~ uzlaşma olamaz.

Öte yandan işçi sınıfının burjuva ideolojisi olarak ulusçuluğa karşı olması demek, tarihsel bir olgu olan ulusların varlığı olgusunu inkar etmesi veya dikkate almaması demek değildir. Aksine, Lenin uluslar ve ülkeler arasındaki farkların daha uzun, hatta çok uzun bir süre ortadan kalkmayacağını ve bu nedenle komünistlerin her ülkede bolşevik ilkeleri ve taktikleri uygularken bu ulusal özellikleri dikkate

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

almaları ve genel ilkeleri özel koşullara doğru bir biçimde uydurarak uygulamaya çalışmalarını ister:

"Ülkeler ve halklar arasında ulusal ve devletsel farklar oldukça - ki bu farklar daha uzun, çok uzun bir süre, hatta dünya çapında proleter diktatörlüğü kurulduktan sonra bile varlıklarını sürdüreceklerdir - komünist işçi hareketinin enternasyonal taktiğinin birliği, ulusal çeşitliliğin, ulusal farkların ortadan kaldırılmasını değil (böyle birşeyi amaçlamak şu anda anlamsız bir hayalcilik olurdu), komünizmin temel ilkelerinin (Sovyet iktidarı ve proletarya diktatörlüğü) doğru bir biçimde değiştirilerek ulusal ve ulusal devletsel farklılıklara doğru biçimde uydurulmasını gerektiriyor." (Lenin, Der"Linke Radikalismus", die Kinderkrankheit im Kapitalismus, Werke Bd. 31, S. 77-79)

Görüldüğü gibi Lenin, uluslararası ortak ilkelerin hayata geçirilebilmeleri için ulusal farklılıkların dikkate alınmasını, incelenmesini öneriyor. Diğer bir deyişle, proletaryanın devrimci programının enternasyonal özü ile ulusal biçimleri arasında diyalektik bir bağ vardır. Leninci enternasyonalist tavır, ulusal özellikleri ve farklılıkları inkar etmeyi değil, aksine dikkate almayı ve genel ilkeleri özde değiştirmeden biçimde somut koşullara uydurmayı gerektiriyor.

Lenin, proleter enternasyonalizmini savunmanın vatan sevgisi ile, ulusal gurur ile çelişmediğini de gösterdi. Burjuvazi, işçi sınıfının enternasyonalist tavrını vatan hainliği olarak göstermek istiyor. Bunun yanısıra bizde bazı goşist ~~xxxxx~~ öğeler de örneğin ulusal bayrağa ve istiklal marşına karşı çıkmayı enternasyonalizmin gereği imiş gibi öne sürüyorlar. Geçen sene Orta Doğu Teknik Üniversitesinde bir goşist grubun giriştiği "istiklal marşını söylememe" eylemi buna bir örnektir. Bu konuda Leninci tavır nedir?

Baştan şunu hatırlatalım: Burjuvazi egemen olduğu her ülkede kendi sınıfsal çıkarlarını bütün ulusun çıkarları, kendi sınıfsal çıkarlarına bağlılığı da yurtseverliğin ölçüsü olarak göstermek istiyor. Emekçi halk yığınlarını, ulusun büyük çoğunluğunu "ulusal çıkarlar", "yurt sevgisi" gibi

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

sloganlarla kendi bağlıyor. Oysa küçük bir sömürücü azınlık olan burjuvazinin çıkarları ulusun çoğunlu ğunum oluşturan ve sömürülen emekçi halkın çıkarlarına terstir. Burjuvazi kendi sömürü düzenini savunmak için her zaman emekçi halkın, yani ulusun çoğunluğunun çıkarlarını ayaklar altına almaya hazırdır. İşte Türkiye'de ülkeyi olası bir savaşta ilk hedef haline getiren Amerikan saldırı üsleri. İşte ulusal kurtuluş savaşında kovulan emperyalistlerin burjuvazinin eliyle yineden ülkeye sokulması. İşte yurdumuzun bugün içinde bulunduğu yürekler acısı durum.

İşçi sınıfı, emekçi halkın, yaniulusun büyük çoğunluğunun çıkarları karşısında kayıtsız değildir. Tam tersine, işçi sınıfının hedefi olan sosyalist devrim emekçi halkın, dolayısıyla ulusunm çoğunluğunun da çıkarlarına uygundur. Ve Nazim Hikmet'in dediği gibi, "vatan ki bu insanların yaşadığı yerdir", vatanın da çıkarlarına uygundur. Bütün bu nedenlerle işçi sınıfı yurtseverdir ve yurduna karşı birinci vem en önemli görevi ülkedeki sömürücü azınlığın egemenliğine son vermek, yani sosyalist devrimi gerçekleştirmektir.

Ancak enternasyonalist işçi sınıfının yurtseverliği ile küçük burjuva yurtseverliğini de birbirine karıştırmamak gerekir. Küçük burjuva kendine has dar kafalılık içinde yalnızca "kendi" ülkesini görür, ulusal sınırların ötesinde olup biten onu ilgilendirmez. Bu dar kafalılık yüzünden, küçük burjuva yurtseveri her zaman kolayca dünya çapında bir güç olan ve [illegible] sınıf savaşına dünyaçapındaki çıkarları açısından yaklaşan emperyalist burjuvazinin elinde oyuncak olur.

İşçi sınıfı ise bilimsel dünyagörüşü marksizm-leninizmin yardımıyla sınıf savaşına tek bir ülke açısından değil, dünyada sosyalizmin genel zaferi açısından bakar. Teker teker her ülkedekmi devrimci mücadelenin dünyaçapındaki devrimci mücadelenin bir parçası olduğunu ve ancak sosyalizmin genel zaferinin çıkarlarına bağlı olarak ele alınabileceğini bilir. Bu nedenle işçi sınıfının yurtseverliği onun ufkunu herhangi bir ülkenin dar ulusal sınırları ile kısıtlamaz. İşçi sınıfı her zaman sosyalist devrimin evrensel zaferi için ulusal özveriye hazırdır.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Ve ancak bu sayede, enternasyonal bir güç olan kapitalist sınıfının karşısına enternasyonal işçi sınıfının gücünü çıkardığı için ve çıkarabildiği ölçüde işçi sınıfı güçlüdür.

Değerli arkadaşlar,
Toplumsal pratik gün be gün yaşadığımız olaylar bize burjuvazinin işçi sınıfının karşısına enternasyonal bir güç olarak dikildiğini gösteriyor. Uzağa gitemeye gerek yok. Yurdumuzda emekçi halkın üstüne sürülen panzerlerin, sıkılan mermilerin parasını emperyalist ülkeler ödüyor. İşte NATO, işte IMF.

Sermayenin bu örgütlü enternasyonal saldırısını işçi sınıfı proleter enternasyonalizmi ile yenecektir.

Yaşasın proleter enternasyonalizmi!
Yaşasın Leninizm!

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Kürdistan halkına karşı girişilen pravakasyonu kınamak yurtseverlik borcudur

20 Haziran 1984 günü İsveç'in Uppsala şehrinde, Kürdistan halkına, O'nun yurtsever hareketine karşı girişilen düşmanca bir provakasyonda, Batman doğumlu Enver ATA(ALİ) adındaki Kürt yurtseveri katledildi. Elini Kürt yurtseverinin kanına bulayan cani, İsveç Polisi tarafından yakalandı, suçunu itiraf etti. Cani, PKK(APOCULAR) militanı olduğunu, partisinin hain ilan ederek verdiği emir üzerine, Enver ATA'yı öldürdüğünü belirtti.

Enver ATA, 1977'den beri Apocusaflarda yeralmıştı. Yurt dışına çıktığından sonra da çeşitli yetkili düzeylerde onları temsil etti. 1984 yılına gelindiğinde, İsveç'te yayınlanan "Berxwedan" adlı Kürtçe derginin editörlüğünü yapıyordu. 1984 Ocak'ında, Apocu yöneticilerin, hareket içindeki görüş ayrılıklarında muhaliflerine ve hareket dışındaki devrimci yurtseverelere karşı şiddet kullanmalarına karşı çıktığı için Apocu'lardan ayrıldı.

Enver ATA, sömürgeci Türk cuntasının ajanı, polisi olmadığı gibi, bir hain de değildi. Apocu harekete inanmış dürüst bir yurtseverdi. Hatta 12 Eylül'den altı ay önce Türk polisi tarafından yakalanmış, Diyarbakır'da üç ay işkence görmüştü. Polis, kendisini konuşturamadığı için ölesiye işkence etmiş, bacaklarından ve karnından ağır şekilde yaralamış, hatta öldüğünü zannederek, gizlice Diyarbakır genel çöplüğüne atmıştı. Orada, Belediye temizlik işçileri tarafından bulunup hastahaneye kaldırılmıştı. Daha tam iyileşmeden hastahaneden kaçmış ve yurtdışına çıkmıştı. İşte Enver ATA, devrimciliği, inançlılığı ve yiğitliği böylesine kanıtlanmış bir Kürt yurtseveriydi. Apocu yöneticilerin, O'nun hakkında ölüm kararı almalarının tek nedeni, düşüncelerine, yaptıklarına inanmadığı, tasvip etmediği için kendilerinden ayrılmasıydı. Evet, O Apocu'lardan ayrıldığı için katledildi.

Parti ve örgütlerimiz, Enver ATA'ya sıkılan kurşunların, gerçekte Kürdistan halkına, O'nun yurtsever hareketine sıkıldığı inancındadır. Özellikle Avrupa'da, sömürgeci Türk cuntasının cinayet ve barbarlıklarını teşhir etmeye, Kürdistan halkının mücadelesiyle uluslararası dayanışmayı yükseltmeye en çok ihtiyaç duyduğumuz böylesi bir dönemde, gerçekleşen bu çirkin saldırı, açıkça sömürgeci Türk cuntasına hizmet etmiş, Türkiye ve Kürdistan halklarının dişe diş verdikleri mücadelenin saygınlığına büyük gölge düşürmüştür. Türk sömürgecilerinden ve bilerek ya da bilmeyerek onlara hizmet edenlerden başka hiç kimseyi sevindirmeyen bu korkunç cinayeti, en derin nefretimizle kınıyor, Türkiye ve Kürdistan'ın her dört parçasındaki tüm devrimci ,yurtsever, demokrat örgüt ve kişileri de seslerini yükseltmeye, derin nefretlerini dile getirmeye çağırıyoruz.

Enver ATA'nın katledilmesi olayı; ne tesadüfi meydana gelmiş tekil bir kaza ne de yerel düzeydeki basit bir sürtüşmenin üzücü bir ölümle sonuçlanması olayıdır. O, serbest iradeye, örgüt içi demokrasiye ve düşüncelerin serbestçe tartışılma ortamı bulmasına inanmayan, düşünce ayrılıklarını ve kendi dışındaki örgüt ve kişilerle varolan ideolojik mücadeleyi baskı, şiddet ve terörle ortadan kaldırmayı, gerektiğinde, devrimci de yurtsever de olsa muhaliflerini ya da kendisi gibi düşünmeyenleri imha etmek için hiç bir şeyden kaçınmayan, despotik, fanatik bir örgütün, yıllardan beridir sistemleştirerek getirdiği düşmanca bir saldırı ve yoketme mantığının en son ürünüdür. Enver ATA cinayeti ne ilktir, önü alınamazsa, suskunluk ve hoşgörüyle geçiştirilirse- ne de son olacaktır.

Her kesin malumudur: 12 Eylül Darbesi'nden sonra ağırlaşan gericilik döneminde, Türkiye ve Kürdistan'lı çoğu parti ve örgütlerde olduğu gibi Apocular arasında da sorunlar su yüzüne vurdu, görüş ayrılıkları ortaya çıktı. PKK'nin geçmişte yaptıkları, içinde yaşanan koşullarda izlediği politika konusunda yöneticiler gibi düşünmeyenler, hatta yöneticiler arasında birbirlerinden farklı düşünenler çıktı.Kimileri örgütten ayrılmayı çare olarak görürlerken, kimileri de örgüt içinde düşüncelerini savunmayı; örgütün kendilerince yanlış buldukları politika ve eylemlerini düzeltmek için çaba göstermeyi tercih ettiler. Hiç bir örgüt ya da parti, görüş ayrılıkları, yılgınlık, şu ya da bu nedenlerle ayrılanlara ve diğer örgütlere karşı Apocu'ların başvurduğu yöntemlere başvurmadılar, vurmuyorlar.

Apocu yöneticiler, örgüt içinde farklı düşünen, eleştiri yönelten her kesi, baskı ve tehditle susturma yoluna gidiyor, bunu başaramayınca fiziksel imhaya yöneliyorlar. Hele hele, Apocu yöneticilere göre, PKK'den ayrılma diye bir şey yok. Ayrılan her kes "davadan dönmüştür", haindir, ajandır, mutlaka öldürülmeli, ortadan kaldırılmalıdır. 12 Eylül öncesinde, bu tehlikeli fanatik mantıkla nice insanı zorla susturdular, kendileriyle beraber her emre uyarak çalışmaya zorladılar, bunu başaramadıkları zaman da nice insanı ajan, hain diye öldürdüler.

12 Eylül'den sonra, içlerinde görüş ayrılıkları çıktığından bu yana da sayısız örnek görüldü:

Apocu yöneticilerle görüş ayrılığı içindedir diye, iki yıldır MK üyesi Resul ve aralarında dördü bayan olan(bunlardan birinin Diyarbakır'daki ölüm orucunda komaya giren Hamili Yıldırım' ın eşi olduğu söyleniyor) diğer bazı örgüt üyeleri tutsaktırlar. Hem Resul'e hem de diğer tutsaklara cunta zindanlarındaki tutuklulara yapılanlardan hiç de farklı olmayan baskı

KÜRT SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

ilerlemeye bağlayan çevreleri, -Amerikan Kongresini, NATO ortaklarını, Yunanistan burjuvazisini- razı edebilmek için bu zorunluğu duyuyor. Onun bu tutumu NATO' Güney Doğu kanadındaki çatlağı kapatma çabalarıyla bağlıdır.

Kıbrıs Rum yönetimi Amerikan önerisini reddetti. Bu öneriyi benimseyen Kleridas, Kipriyanu'yu Meclis'e sormaksızın bu planı geri çevirdiği için suçluyor. Kipriyanu Waldheim önerilerini benimsiyor.

Türk toplumu sözcüleri Amerikan planının belirli bazı yönlerini onaylarken, "ödün" olarak yorumladıkları bölümlere karşı çıkıyorlar. Waldheim önerisi karşısında Denktaş bazı koşullar öne sürüyor. Toplumlar arası görüşmeleri çıkmaza sokucu bu koşullar, "ekonomik abluka"nın kalkması, Rum kesiminin görüşmeler boyunca uluslararası kurullara, Güvenlik Konseyine başvurmaması, Maraş'ın Rum göçmenlerine görüşmelerden sonra açılmasını içeriyor. Bu arada Denktaş, Magosa ve Maraş'ın ayrı ayrı mahalleler olduğunu özellikle belirtiyor.
Fazıl Küçük gurubu, Waldheim önerilerine, BM'nden gelecek tüm önerilere karşı çıkıyor.

Denktaş gurubunun toplumlararası görüşmeleri baltalayan tutumu Türkiye hükümetinden bağımsız değildir. Ancak, basın, Denktaş'ın Ankara hükümetine göre daha uzlaşmasız olduğunu belirtiyor.

Türkiye hükümeti Amerikan planına karşı açık bir tutum almadı. Hükümet çevrelerince basına planın bazı "olumlu" yönlerine karşı büyük bir bölümünün onaylanamayacağı sızdırıldı. Waldheim önerilerinin de Amerikan planına benzerliği özellikle vurgulandı.

Dışişleri bakanı Ökçün "Kıbrıs için yapılacak baskı ters tepki yaratır" diyerek emperyalizmin bu konudaki baskısını açığa vurdu.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

CHP gurubu adına Senato'da konuşan, Senato Dışişleri Komisyon Başkanı Ziya Gökalp Mülayim ~~X~~ CHP'nin Amerikan Planına karşı olduğunu belirtti.

Hürriyet Amerikan planını"gerçekçi" bulmazken, Askersel çevrelere yakınlığıyla tanına Yankı dergisi, Waldheim planını Amerikan planının "yumuşak biçimi" olarak niteledi.

Eski dışişleri bakanlarından AP senatörü İ.S.Çağlayangil, hükümeti Kıbrıs'ta peşin ödünler vermekle suçladı. Bu sözler Waldheim önerisinin onaylanmasına bir karşı çıkış olarak yorumlanabilir.

Tercüman gazetesi, Waldheim önerisini, Amerikan plânından da kötü olarak niteliyor. Peşin "ödünler" dayattığını belirtiyor.

MSP, özellikle Maraş'la ilgili maddeyi öne çıkararak, hükümeti Kıbrıs'ı 300 milyon dolara satmakla suçluyor.

Faşist MHP, Kıbrıs'ta doğrudan eylem gösteriyor. Denktaş'ın partisindeki MHP yanlısı gurup (Denktaş'ın oğlu ve arkadaşları) toplumlararası görüşmelere sabote ediyor. Kıbrıstaki Türk işgal kuvvetleri arasında da MHP yanlısı gruplar örgütleniyor.

Gerici-faşist basın, Kıbrıs konusundaki propagandasında kimi zaman anti-Amerikan öğeleri de içeren yoğun bir ulusal demagoji yürütüyor.

Maocu Aydınlık, Waldheim önerisiyle başlayacak olan toplumlararası görüşmeleri uluslararası çerçevede sorunun ele alınmasına karşıt olarak göstermeye çalışıyor.

Ecevit hükümetinin Kıbrıs sorunundaki tutumunu bir yandan, ekonomik bunalımın dayattığı parasal gereksinimler, öte yandan İran'ın boşluğunu doldurmak için, emperyalizmin konumlarını güçlendirmek için Amerikanın yaptığı baskı belirliyor.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Türkiye hükümeti yayılmacı ~~xxiiii~~ amaçlarından vazgeçmemekle birlikte, bu durumda Kıbrıs sorununun emperyalist çözümü için bazı ödünler vermeye hazır görünüyor. Hükümet, BM 33. Genel Kurul kararlarını, Güvenlik Konseyi kararını geri çevirmekle, toplumlararası görüşmeleri, sorunu uluslararası bir toplantıyla çözümünü dışlamak koşuluyla benimsediğini göstermiştir.

Geçtiğimiz günlerde Yunan parlamentosunda dışpolitikası üzerine yapılan görüşmede, Yunanistan Başbakanı Karamanlis, Amerika'nın Türkiye'ye baskı yaptığını açıkladı. Amerikan emperyalizme bağımlılık politikasını savunan Karamanlis, Türkiye'ye yapılacak Amerikan ve NATO "yardımı"nın Ege'de güçler dengesini Yunanistan'a karşı değiştirmemesi gerektiğini söyledi. ~~Türkiye'nin Kıbrıs'taki çözüm~~ Waldheim Önerisini Rum kesiminin kabul ettiğini, Türklerin yanaşmadıklarını belirtti. (Karamanlis, güç dengesinin değişmesi durumunda "başka yollar" aranacağını söyledi.) Yunan burjuva basını Türkiye'ye Amerikan yardımının Kıbrıs'ta çözüm koşuluna bağlanmayışını eleştiriyor.

Papandreu, İran olaylarından sonra Türkiye'nin öneminin arttığına işaret ediyor.

Öte yandan, Yunanistan'da toplumlararası görüşmelere kökten karşı çıkan politik güçlerin (gerici) varlığından söz edilmiyor.

b) Ege:

Cenevre ve en son da Viyana görüşmelerinden sonra, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ~~kıtasalsahanlığı~~ Ege sorunu üzerindeki görüşmeler, Dışişleri bakanları genel sekreterleri düzeyinde 8 Şubat'ta Ankara'da yapılacak toplantılarla sürecektir. Bu görüşmelerde, başta 200 metre derinliğe kadar denizaltı zenginliklerin kullanımı için kıta sahanlığının paylaşılması sorunu ele alınacaktır. Yunanistan'ın konumu Ege'deki üç bin adanın ayrı ayrı kıta sahanlığı olduğu yolun-

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

dadır. Yunanistan uluslararası bazı anlaşmalara dayanmaktadır. Buna karşılık Ankara hükümeti 1974'den bu yana kıta sahanlığının Ege denizinin ortasına kadar uzandığını, Yunan adalarının Anadolunun doğal uzantısı olduğunu ileri sürüyor. Ege denizinin özel durumunun gözönüne alınmasını istiyor. Sorunun iki ülke arasında, politik temel üstünde görüşmeler yoluyla çözümünü öneriyor.

Yunanistan'ın başvurduğu Lahey uluslararası adalet divanı konuyu incelememiştir.

İkili görüşmeler 1978 Ecevit-Karamanlis görüşmesinden sonra başladı. Ancak en son yapılan Viyana toplantısında da Karamanlis'in açıklamasına göre, hiç bir anlaşmaya varılamadı.

Yunanistan hükümeti, Ege'yi kapalı deniz saymadıklarını, ancak adaların özel durumu olmadığı görüşüne katılmadığını belirtiyor. Türkiye hükümeti, Yunanistan'ın NATO'nun askersel kanadına dönmesini Ege sorununda çözüm yolunda adım atılması koşuluna bağlıyor.

Öte yandan Metin Toker, sorunun askersel yönünü vurguluyor. Yunanistan'ın askersel kanadına dönüşünü, Ege'de askersel egemenliğin, ~~da~~ NATO deniz ve hava komutanlığının Türkiye'de olması koşuluna bağlıyor. Ege sorununun NATO çerçevesinde çözülmesini istiyor. Bu yolla hükümetlere içerden baskı yapılmasının önünün alınacağını belirtiyor. Yankı dergisi de, Yunanistan'ın Ege'deki askersel haklarından, NATO içindeki bölgedeki egemenliğinden vazgeçmemek istediğini yazıyor.

Kıbrıs sorunun yanısıra, Ege sorunu, günümüzde iki ülke arasında ve Doğu Akdeniz'de gerginlik konusu olmakta devam ediyor.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

CSU ve Başkanı Straus'la ilgili bilgiler

"BRAUNBUCH-KRİEGS-UND NAZİVERBRECHER İN DER BUNDESREPUBLİK"-1965

Seite 298-299

1964 Kasımında Baviyera Eyalet Hükümeti,tarihçi ve yazar Prof.Dr. Götz Freiherr ven Pölnitz'i,yeni kurulacak Gerensburg Üniversitesi'-nin Kurucu Rektörü olarak atadı.

Nasyonal-Sosyalistlerin yönetici subaylarından Ştrausun başkanlığındaki CSU yönetimi,Hitler'in parti yandaşı,Yahudi ve Fransız düşmanı von Pölnitz'i,Regensburg"Doğu-Üniversitesi"ni,Bonn'un ~~xxxxxxxxx xxxxxxxxxxx~~ doğudaki komşu halklara karşı intikamcı politikasının hizmetine sokacak,uygun bir adam olarak görüyor.

-Prof.v.Pölnitz,1938'de "Freiherr von Biberstein'in yiğitçe yaşamı Emir"adlı sahte biyografik bir kitap yazdı.~~xxxxxxxx~~,SA sopacılarından bağnaz bir faşistin yaşamını ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ Wild-West-Roman stilinde anlatan bu kitap,"temiz ırk","doğu/Yahudi sürüsü",daki "Alman cinsini koruma"gibi kavramlarla doludur.Von Pölnitz Weimar Cumhuriyetine karşı girişilen Hitlerci darbeyi"yasal bir olgu"v.b.olarak niteliyor...

Von Pölnitz 1940'da Hitler Almanyasının"kanlı düşman"Fransaya karşı saldırısını savundu...1942'de,Münih Üniversitesinin çıkardığı bir Tarih kitabında von Pölnitz,1923 faşist darbesini haklı gösterdi...

Seite 313-314

Militaristlerin Merkezi Organı

"Deutsche National-Zeiting und Soldaten-Zeitung"(NZ)Batı Almanyada militarist ve neonazilerin en büyük haftalık gazetesidir.Gazeteyi hazırlayan ve basan,"Deutsche Soldaten-Zeitung Verlag GmbH"sahibi yeni faşist Gerhard Freydir.Bu gazete,düşürülen Harp Bakanı Ştrausun sıkı dostu ve skandal ortağı Johann Evangelist Kapfinger'in basımevinde basılmaktadır.Bu gazete,Batı Almanyada bütün aşırı sağ yeni faşist

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

güçlerin merkez organı olmuş,gerçekçi bir politikaya yönelik her hareketi karalamaktadır....

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Günümüzde ÇHC'de Maocu yöneticilerin
politikasına ilişkin enformasyon

Günümüzde Çin Komünist Partisi ve Çin Halk Cumhuriyetinin Maocu yöneticileri anti-komünizm politikalarını, uluslararası gerginliği azaltma, barışı ve güvenliği sağlama girişimlerini baltalama eylemlerini daha da yoğunlaştırıyorlar.

ÇHC yöneticeleri, dünyaya egemen olma plânlarını gerçekleştirme yolunda, devrimci güçlere, sosyalist ülkeler topluluğuna, komünist ve ulusal bağımsızlık hareketlerine karşı savaşta tutumlarını (durumlarını) güçlendirmeye çalışıyorlar. Bunu yapmak içinde emperyalist gericilikte, her çeşit bölücü ve dönekler arasında kendilerine yandaş arıyorlar.

Avrupa İşbirliği ve Güvenlik Konferansının sonuçlarına doludizgin saldıran Çin yöneticeleri Batı Avrupa ülkelerinin ileri gelen devlet ve hükümet adamlarıyla yaptıkları konuşmalarda, Helsinki'de imzalanan sonuç belgesinde, İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da meydana gelen değişikliklerin kabul edilmesinden, Avrupa'd a sosyalist ülkeler varlığının "yasallaştırılmasından" duydukları memnuniyetsizliği açıkça belirtmektedirler. Maocular, Avrupa'da eylemleri anti-komünizm doğrultusunda olan uluslararası enformasyon-propaganda merkezleriyle, sosyalist ülkelerden kaçan gericilerle bağ kurmaktan da kaçınmıyorlar.

Maocu propaganda, Alman toprağında ilk sosyalist devletin dokunulmazlığını garantileyen Sovyetler Birliği ile DAC arasında 7 Ekim 1975 de imzalanan dostluk, beraberlik ve karşılıklı yardım anlaşmasına karşı iğrenç iftiralarla saldırıya geçtiler. Çin diplomatları, Batı Berlin'le ilgili 1971 de imzalanan dörtlü anlaşmayı bir türlü kabul etmedikleri gibi, Batı Almanya'daki belirli çevrelerin, Batı Berlin'in Federal Almanya'nın bir parçası olduğu görüşünü destekliyorlar.

Pekin yöneticeleri, öçcü çevrelerin "Almanya'nın birleşmesi" yani DAC'nin Fedaral Almanyaya eklenmesi tezini alkışlıyorlar. Bu arada iki Vietnamın birleşmesinde açık bir ilgisizlik gösteriyorlar. Güney Vietna

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

ın kukla rejimini egemenliğinden kurtulmasından sonra, Çin'in ileri gelen devlet ve hükümet adamları, Kuzey ve Güney'in tek bir devlet olarak birleşmelerinde "acele etmemeleri" gerektiğini söylerken, DVC ve GVC yöneticileri sürekli baskı yapmaktan geri durmamıştır.

Çin yöneticeleri Laos Halk Demokratik Halk Cumhuriyetinin kurulmasından duydukları tedirginliği açıkça söylüyorlar. Laos Demokratik Halk Cumhuriyetinin iç ve dış politikasından yakınan Pekin, Tayland'da özel eğitim gören, ve Tayland-Laos sınırında çatı şmaları kışkırtan, Fumi Nasovan ve Bun Um gruplarına gizli olarak maddi ve askersel yardım yapmaktadır. Pekin, Kamboç'un kendi kendini yalıtma yoluna itilmesinde elden geleni yapıyor. Pekin yöneticileri, devrimci güçlerin başarıya ulaştığı bütün Çin-Hindi ülkelerinin birlik kurmalarına bütün dlenaklarıyla karşı çıkıyor.

ÇHC yöneticeleri Kore sorununda da iki yüzlü bir politika uyguluyorlar. Bir yandan Güney Kore'deki Amerikan askerlerinin çekilmesi isteğini desteklerken, öte yandan da Amerikan devlet adamlarıyla yaptıkları görüşmelerde, Kore yarımadasında durumun "sağlamlaşması" için Amerikan askerlerinin orada kalmasından yana olduklarını açık bir biçimde söylüyorlar. Gerçekter Amerikan emperyalistlerinin çıkarlarını savunan Maocular, Sosyalist Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin Kuzey ve Güney Kore'nin birleşmesi yolundaki girişimlerini baltalıyorlar.

Pekin, sosyalist Küba'ya karşı düşmanca tutumunu gizliyememektedir. Çin, Küba'ya sattığı pirinç oranını önemli ölçüde kısıtlamıştır. Maocu propaganda, Angola Halk Cumhuriyeti'ne enternasyonalist yardım yaptığından ötürü Küba'ya iğrenç bir saldırıya geçmiştir.

Pekin, Sovyetler Birliği'nin Sovyet-Çin ilişkilerinin iyileştirilmesi yönündeki bütün önerilerini geri tepmektedir. SSCB'nin Çin halkının ve dünya halklarının baş düşmanı sayan Maocular, düşmanca bir anti-sovyetizm propagandası yürütüyorlar. Pekinli propagandacılar, Maocuların Sovyetler Birliğine ve SBKP'ne karşı düşmanlığın öteki sosyalist ülkele ve komünist partileriyle bir ilişkisi olmadığı savını yayıyorlarsada,

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Pekin yöneticilerinin uyguladığı anti-sovyetizm, sosyalist ülkelere, uluslararası komünist harekete, dünya devrimci güçlerin birliğine karşı savaş biçimlerinden biridir.

Çin Komünist Partisi yöneticileri, uluslararası komünist hareketini bölme çabalarını kesmiyorlar.

İngiliz tutucularının eski lideri Eduard Hiit, Batı Alman revanşistlerinin (öçcülerinin) esinleyicisi Frans Josef Straus ve başkaları gibi gerici ve anti-komünist görüşleriyle tanınmış kişiler Pekin'de saygıyla karşılanıyor. Eduard Hiit, Eylül 1975'de Mao Zetung'le yaptığı konuşmadan edindiği izlenimlerini açıklarken, Mao Zetung görüşlerinin Ayzenhaur ve Batı'nın aşırı sağ politikacılarının görüşlerini andırdığını belirtmiştir. Hristiyan Sosyal Birlik Partisi lideri Straus'un 1975 de ÇHC'ne yaptığı iki gezide, Mao Zetung kliği ile Straus arasında tam bir görüş birliği olduğunu açıkça göstermiştir.

ÇHC MK başkan yardımcısı Den Siao Pin 1975 Eylülünde Straus, ve aralık ayında Fanfani'yle yaptığı görüşmelerde, Batı Avrupa ülkelerinde solcu güçlerin artan etkisinden, özellikle İtalya'daki gelişmelerin Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülkelerden gelecek bir "tehlike" karşısında Batı ülkeleri arasında birliği baltalayıcı bir nitelik taşıdığından duyduğu tedirginliği belirtmiştir. Çin Dışişleri Bakan yardımcısı He İn, Ekim 1975'de, İtalyan Endüstrisi Konfederasyonu Başkanı Analli ile yaptığı görüşmede, İtalya'da, komünistlerin Haziran seçimlerinde elde ettikleri başarılardan öfkeyle sözetmiştir. Çin Dışişleri Bakan yardımcısı, İKP ve öteki komünist partilerine karşı açıkça saldırılarda bulunmuş ve tekelci kapitalizmin temsilcilerinden İKP'ne karşı savaşa geçmelerini istemiştir. Pekin'in Batı ülkeleri için tehlikenin komünist partilerinden geleceği görüşü, Amerikanın Batı Avrupa Ülkelerinde komünistlerin erke katılma tehlikesi artıyor görüşüyle birleşiyor. (Kisinger'in açıklaması)

Geçen yılın sonunda Sinhua ajansı bir yorumunda, İtalya ve İspanya emekçilerinin demokratik dönüşümlere gitmelerine, demokratik kazanımlar

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

savunma yolundaki kazanımlarına çeşitli iftiralarla saldırdı. Yorumda, emekçilerin bu direnişi "kargaşalık"olarak nitelendi. Böylesi bir durumun, NATO'nun bu kanadını temelinden sarsacağı belirtildi.

İspanya'da faşist Franko rejiminin ilerici güçlere karşı uyguladığı kanlı terörü dünya demokratik kamuoyu yererken, İspanya'da 5 yurtseverin kurşuna dizilmesini protesto amacıyla birçok ülke Madrid'deki elçilerini geri çekerken, yabancı diplomatların ezici çoğunluğu Franko'nun erke gelmesinin yıldönümüyle ilgili törene gitmeyâ reddederken Çin elçisi resmi kabulde Faşist Franko'yu en içten duygularla selâmlamıştır. Kasım ayında Franko ölünce, Çin yöneticeleri Madrit'e başsağlığı telgrafı çektiler, Pekin'deki İspanya elçiliğinâ çelenk gönderdiler. Maocu klik İspanya komünistlerinin "frankosuz frankizm" dedikleri rejimi, Nuan Karlos'un işbaşına gelmesini, krallığın yeniden dirilmesini resmen selâmladılar.

Pekin'in Portekiz'deki durumlaaâlgili tutumu, "NATO'nun batı kanadının komünistleşme tehlikesi" görüşünü savunan gerici general Spinola'nın tutumundan farksızdır.

Maocuların Şili faşist cuntasıyla bağları gittikçe daha da sıklaşıyor. Birleşmiş Milletlerde ve diğer uluslararası örgütlerde Maocular, Şili'deki insan haklarının çiğnenmesini yeren çıkışlardan her defasında kaçınıyorlar. Şili'deki diktatör Pinoşet rejiminin ilerici güçlere komünistlere, sosyalistlere, halk bloku temsilcilerine karşı uyguladığı kanlı terörü yermeyen tek ülke Çin'dir.

Şili'de faşist rejimin uluslararası çapta gittikçe daha fazla yalıtıldığı bir dönemde, ÇHC'nin ticaret ve ekonomik ilişkileri Şili cuntası için can kurtaran simidi olmuştur. 1975'in sonbaharında Pekine Şili cuntasından bir delegasyon geldi. Maocular Pinoşet rejimine 58 milyon dolar kredi vereceklerini, ayrıca ek olarak 20 bin ton silitra ve 10 bin ton bakır alacaklarını bildirdiler. Maocuların buna benzer tutumları Şili'deki faşist cunta rejimine doğrudan doğruya yardımdan baş kabir şey değildir.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Son günlerde Çin'in Şili cuntasına 100 milyon dolar yeni bir kredi açacağı öğrenilmiştir. Şili cuntası bu 100 milyon doların yarısını istediği gibi kullanmalecek, yarısıyla da Çin malları satın alacaktır. Çinle birlikte, Güney Afrika rejiminide Pinoşet rejimine 300 milyon dolar kredi açtığı bilinmektedir.

Pinoşet, Maoculara defalarca içyükümünü belirtmiştir. Pinoşet bu konuda şunları söylemiştir: "Hükümetim anti-komünist bir hükümettir, ama bu, ÇHC ile ilişkilerimizin gelişmesini engelleyici bir öge değildir."

Son zamanlarda, Pekin ile Amerikan casusluk servisi (CİA) arasında uyumlu eylemlerin bulunması dikkati çekmektedir. Hindistan'da durumun gerginleşmesine Amerikan ve Çin yanlısı grupların kışkırtmaları yol açmıştır. Hindistan devlet kuvvetlerinin, Naga ve Mizo kabilelerinden tutukları bölücülerin üzerinde Çin yapısı silâhlar ve büyük ölçüde Amerikan doları bulunmuştur. Bu bölücülerden çoğu Çinde özel eğitim görmüşlerdir.

Birleşik Amerika Devletleri, bazı NATO ülkeleri ve Çin Angola'daki gerici emperyalist FNLA ve UNİTA örgütlerine, Angola'nın ulusal bağımsızlığı uğrunda savaşan MPLA birliklerine karşı savaşta ortakalaşa yardım yapmaktadırlar. Zair'den Amerikan uçaklarıyla Angola'daki gerici güçlere Çin silâhları taşındığı, somut verilerle ispatlanmıştır. Amerikan ve Çin subayları hainler çetesine eğitim veriyor. Amerikan emperyalistlerinin, Çin yöneticilerinin, NATO çevrelerin provokasyonları kışkırtmaları Angola Kurtuluş Ordusu birliklerince ele geçirilen fotograf, silâh ve çeşitli harp gereçleriyle ispatlanmıştır. Amerikan "Krisçen sayens Monitor" gazetesi, emperyalizmin uydusu FNLA birliklerinin CİA ile Çin'in finanse ettiğini açıkça yazıyor. Küba gazetelerinden "Granma"nın doğru bir biçimde belirttiği gibi, "Angola Halk Cumhuriyeti'ne ve Angola halkına karşı emperyalizm, Güney Afrika ve Maoizm iğren bir birlik kurmuşlardır". Pekin ile CİA arasındaki uyumluluk, Maoculların İKP'ne saldırılarıyle ve CİA'nın "İtalya'da komünist olmayan partilerre her türlü desteğin yapılması" plânıyla

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

daha açık seçik ortaya çıkmaktadır.

Pekin, dış ülkelerdeki Mao'cu partileri ve grupları kendi ajanları olarak kullanmaktadır. Bu parti ve gruplarla bağ kurma görevinin Çin gizli servisinin gölgedeki şefi ve ÇKP MK başkan yardımcısı Kan Şen'e verilmiş olması rasgele değildir. 1975 yılının aralık ayında Kan Şen'in ölümünden sonra yayımlanan anma mesajında ÇKP'nin öteki Maocu "partilerle" "birliğini" güçlendirmede üstün yararlık gösterdiği belirtilmektedir.

Maocular, yabancı ülkelerdeki örgütlerini komünist hareketine, özellikle o ülkelerdeki komünist partilerine karşı bir savaş silahı olarak kullanmaktadır. Portekiz'de Maocuların gericilerle birlikte komünist Partisinin lokallerine saldırdığı bilinen bir gerçektir. Yabancı ülkelerdeki Maocu gruplar, Pekin'in günümüzde uluslararası gerginliği azaltma çabalarını baltalama yönünde uyguladıkları anti-sovyetizm politikasının dayanak noktalarıdır.

Pekin geçmişte olduğu gibi bugünde, Maoculuğu, belirli ülkelerde bölgelerde, ve uluslararası alanda Maoculuğu pekiştirmeye çalışmaktadır. Ağustos 1975'de Arnavutluk'da, birçok Avrupa ülkesindeki Maocu grupların temsilcileri iki haftalık kurs düzenlediler. Kasım 1975'de Stokholmda, İsveç, Finlandiya, Federal Almanya ve Norveç'deki Maocu örgütlerin semineri yapıldı.

Pekin'in ulusal kurtuluş hareketlerini desteklemekten vazgeçtiğini gösteren yeni yeni belgeler ortaya çıkıyor. Çin temsilcileri, BM'de 24'ler komitesinin (denilen) sömürgeciliğe karşı savaş komitesinin 15 Ekim 1975'de yapılan toplantısına katılmayı açıkça reddettiler. Bu toplantıda Dünya Barış Konseyi delegasyonu 24'ler komitesine sömürgeciliğe karşı verdiği savaşta üstün yararlılıklar gösterdiğinden ötürü Friderik Jolio Küri ödülünü verdi. Maocular, böylece, barışçılara karşı düşmanlıklarını, seçkin barış savaşçısı, büyük bilgin, komünist Friderik Jolio Küri'ni anısına karşı saygısızlıklarını gösterdiler.

Pekin, Basra Körfezi bölgesinde (Omman, Bahreyn) ulusal kurtuluş

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

hareketlerine yardım etmekten vazgeçti ve bu hareketi bastırmaya çalışan İran ve öteki SENTO ülkelerini açıkça desteklemeye başladı.

Maocular yalnız Angola'nın içişlerine karışmakla kalmıyorlar, Angola'nın ulusal bağımsızlığına karşı emperyalistlerle, yeni sömürgecilerle birlik oluyorlar, Güney Afrika ırkçı rejiminin saldırılarını utanmadan destekliyorlar.

Gine Cumhuriyeti başkanı, Gine Demokrat Partisi genel sekreteri Seku Ture, Pekin'in Angola sorunuyla ilgili tutumu üstüne, ÇHC'nin Konakri'deki elçisine şunları söylemiştir. "Sözlerinizle işleriniz birbirini tutmuyor. Çin, sürekli olarak devrimcilik iddiasında bulunuyor. Deneyde bunun tersi oluyor. Nerede sizin devrimciliğiniz. Angola'da ulusal kurtuluş hareketini baltalamak isteyen emperyalist çevrelerle, yeni sömürgecilik politikasını sürdürmeye çalışan gerici güçlerle birlik kurmak mı devrimciliktir?.."

4 Aralık 1975 de, Pekin'de düzenlediği bir basın toplantısında Kissinger, Amerika ile Çin arasında "politik uyumluluk" yalnız Afrika'da değil, Asya ve Avrupa'da da olduğunu söyledi.

Amerika Cumhurbaşkanı Pekin gezisinden sonra, Asya karasında Amerika'nın askersel üslerinin kalmasını, Amerika'nın dünyanın bu bölgesinde kuvvete başvurma plânının sürdürülmesini sağlayan, "ABD'nin yeni pasifik Okyanusu" doktrinini açıkladı. Bu da böylesi bir doktirini Pekinin desteklediğini gösteriyor.

Pekin yöneticileri, 1975 yılında Federal Almanya başbakanı Schmid'in Fransa dışişleri bakanı Sovanyagın, Amerika Cumhurbaşkanı Ford'un Çin'e yaptıkları gezilerde Avrupa'da gerginliğin azaltılmasından yakındılar.

Çin Halk Cumhuriyeti yöneticeleri, emperyalist devletlerin temsilcileriyle yaptıkları görüşmelerde Sovyetler Birliği'ne açıkça saldırıyor ve onları Sovyetler Birliğine karşı kışkırtıyorlar. Mao Zetung Ford'a, Sovyet-Amerikan anlaşmaları karşısında gözünüzü açın dedi. Din Siao Pin, stratejik silahların sınırlandırılmasına ilişkin görüşmelere son verilmesini istedi.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Amerikan Kongresi üyesi kadınlardan oluşan bir delegasyon ocak ayında Çin'e gitti. Bu delegelere, Din Siao Pin ve Siao Guan Hua, gerginliği azaltma politikasının "harp tehlikesini arttırdığını ve yeni bir dünya harbinin başlamasını yakınlaştırdığını" söylediler. Maocular, Amerikan askersel gücünün arttırılması yönünde elden geleni yapmaya çağırdılar. Siao Guan Hua, "Amerikanın askersel harcamaları arttırması, Sovyet yayıcılarına karşı savaşta zorunluktur" diyor.

Pekin temsilcileri, BM Genel Kumulunun XXX. toplantısında yeni bir dünya savaşı tehlikesinin ortadan kaldırılmasına ilişkin tedbirlerin alınmasını engelleme tutumlarını sürdürdüler. Maocular, Genel Kurulda ezici çoğunlukla kabul edilen silahsızlanma ile ilgili 25 karardan hiçbirini desteklemediler. Onlar, ABD temsilcileriyle birlikte Dünya Silahsızlanma Konferensının toplanmasını engellemeye devam ediyorlar.

Çin, silahlanmanın durdurulması, saldırı ve yayıcılığa karşı herhangibir uluslararası anlaşma imzalanmasına sürekli karşı çıkmaktadır. Bunda şaşılacak birşey yoktur. Çünkü, ÇHC anayasasına geçirilen "savaşa hazır ol" çağrısı, Maocuların başlıca belgisi olmuştur. Mao Zetung'un savaşa hazır ol yönergesi Çin basınında hergün tekrarlanmaktadır. Gazete sayfalarında "savaşa hazırlanmayı özendirelim", " uyanıklığı arttıralım ve savaşa hazır olalım.". "Derin siperler kazalım, her yerde yiyecek stok edelim". "Savaş hazırlığını arttıralım", çağrıları çıkıyor.

Çin'de 1964 yılının ocak ayından 1974 yılı ocak ayına kadar 18 atom ve hidrojen bomba patlatma denemesi yapıldı. Bunlardan sadece ikisi yeraltında yapıldı. Ötekiler atmosferde patlatıldı. Çin'de olduğu gibi, komşu ülkelerde de milyonlarca insanın yaşamını ve sağlığını tehlikeye koymaktadır.

Royter Ajansı muhabiri Pekin'den şöyle bir haber veriyor: "Çin, Asya'nın orta kesiminde, ormanlar içinde orta menzilli atom başlıklı roketler ve yeraltı atış rampaları kurmuştur. Bu roketlerin menzili 3.500 mildir (5.600 kilometre). Atom bombalarını Sovyetler Birliğine, Varşova Antlaşmasına üye ülkelere, Asya'ya, Yakın Doğu ve Afrika'ya kadar atabilir.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Maocu yönetim, genel savaş hazırlıklarına tüm halkı seferber etmiştir. Ülkede gönüllü milis kuvvetleri sıkı bir disiplin altında eğitiliyor, her yerde sığınaklar yapılıyor, her yerde yiyecek, su, yapı-onarım gereçleri, ilâç stokları yapılıyor, kan verme yerleri (kan bankaları) düzenleniyor, öğrencilere askersel oyunlar öğretiliyor.

Çin'de basın, radyo, sinema ve televizyon yardımıyla geniş bir militarist propaganda uygulanıyor. Mao'nun son şiirlerinde savaş övülüyor. Bu övgü, Mao Zetung'un karısı Tszen Tsin'in koruyuculuğu ile hazırlanan adına "örneklik temsiller" denilen piyeslerde sergileniyor. Çin'in kent ve köylerinde duvarlara yazılı belgiler halkı savaşa hazır olmaya çağırıyor.

Maocular kiminle ve kime karşı savaşa hazırlanıyorlar? Pekin liderlerinin Sovyetler Birliğinden, Afganistan, Hindistan, Nepal, Butan, Birmanya, Tayland, Laos, Kamboç, Malayziya, Endenozya, Japonya, Filipinler, ve Vietnam'den, (bu arada Doğu-Çin ve Güney-Çin denizindeki birçok takım adaları) üzerinde inatla toprak iddiasında bulunması, Çinle sınırları olan bütün bu ülkelerin bir gün açık bir saldırı tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecekleri kanısını daha da kuvvetlendiriyor. Çin'in 1975 yılının son aylarında komşularına karşı giriştiği silâhlı provakasyonlar bunu açıkça gösteriyor. 29 ekim 1975'de Çin silâhlı birlikleri, Hindistan'ın Kuzey-Doğu sınırındaki bir kesimde Hindistan sınır bekçilerine ateş açtılar. Hind erini öldürdüler. Birmanya'nın güneyinde , Şanhay Ulusal Bölgesi'nde Kasım-Aralık aylarında, Birmanya hükümet kuvvetleriyle, Pekin'in silâhlandırdığı ve Birmanya'ya karşı kullandığı bölücü gruplar arasında 46 silâhlı çarpışma olmuştur. 216 ölü, 40'dan fazla esir, çeşitli tipten 2 bin kadar Çin yapısı silâhları savaş alanında bırakan bu bölücü çeteler Birmanya topçu ve hava kuvvetlerinin ateşi karşısında kaçıp, Çin'e sığındılar.

Çin'in Güney-Doğu Asya saldırısını "haklı" göstermeye kalkışan Pekin gazeteleri, 24-25 Kasım 1975 tarihli sayılarında, sadece Parasel adaları değil, Güney-Çin denisindeki bütün adaların "bin yıl önce" Çin'e ait ol-

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

duğu ve bu adaların bugün Çine verilmesi gerektiği yolunda acayip belgeler yayınladılar.

Pekin'in, komşularına karşı uyguladığı salgıncı politikası, Çin yönetiminin dünyanın çeşitli bölgelerindeki çatışmaları körükleme ve gerginliğin azaltılması sürecini engelleme çabaları, "üçüncü dünya savaşı kaçınılmazdır" yolundaki sürekli savı bir bütün olarak ele alındığında şu gerçek ortaya çıkıyor: Mao Zetung'un kışkırtıcılık politikası, özünde büyük bir tehlikeyi gizlemektedir. Mao, dünyada bir nükleer savaşın bütün insanlığa ne büyük felâketler getirebileceğini düşünmek istemiyor. O, kendi şövenist ve büyük devlet emelleri uğruna, provokasyon ve serüvenlerle dünya halklarını böyle bir ateşin alevleri içine sürükliyebilir. Mao, Çin halkını böyle bir şeye kendisinin tinsel amentüsüne göre hazırlama çabasındadır. "Jenmin Jiboa" gazetesi yeni yıl sayısında Mao'nun insanlığın geleceği üzerine bir koşukunu yayımladı. Koşukta şöyle deniyor:

"Top ateşleriyle gökyüzü alev alev yanıyor,
Bütün topraklarda çukurlar açılıyor...
Bak; bütün dünya altüst oluyor! "

Bütün söylenenleri özetlersek, şunu kesinlikle belirtebiliriz. Maoizm, Marksizm-Leninizmin tam karşıtıdır. Maoizm, sosyalist enternasyonalizm devrimine hıyanettir, ulusal kurtuluş hareketini satmaktır, emperyalizm ve gericilikle birleşmektir. Maoculuk, uluslararası gerginliğin yumuşama sürecini baltalamaktır, militarizmi ve harp tehlikesini körükleme politikasıdır. Maoculuk, uluslararası kominist ve işçi hareketine, gerçek devrimcilere, barış savaşçılarına, barışsever halklara doludizgin saldıran bir akımdır.

Açıkçası, Maocu kliğin karşı-devrimci politikasına karşı bundan böylede kesin bir savaş yürütmek, onun sosyalizme, uluslararası komünist ve işçi hareketine, ulusal kurtuluş savaşlarına, barışa hıyanet ettiğini sürekli açığa vurmak gündemden inmemiştir.

Bununla birlikte, derin politik bunalımlar, gittikçe artan ekonomi

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

güçlükler içinde kıvranan, uluslararası alanda biteviye ağır yumruklar yiyen Maocu Çin'in gerçek olanaklarını da a bartmamak gerekiyor. Buna karşın Maoculuk, uluslararası ölçüde büyük bir tehlike olarak ortada duruyor. Bundan ötürü bütün komünistlerin, bütün devrimcilerin ve ilerici güçlerin büyük bir enternasyonalist dayanışma içinde Maoculuğa kesinlikle karşı koymaları zorunluktur.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

OECD'NİN TÜRKİYE'YE YAPILACAK ÖZEL YARDIMLA İLGİLİ "CHTEAU DE LA MUETTE"DE, 30 MAYIS 1979 GÜNÜ YAPILAN TOPLANTISI ÜSTÜNE ÖZET BİLGİ

1. Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere, ABD ve Avrupa Topluluğu komisyonu temsilcileri, OECD genel sekreteri Emile van Lennep'in başkanlığında Türkiye'ye yapılacak özel yardımı görüşmek üzere toplanmışlardır. Gözlemci olarak IMF, Dünya Bankası ve EIB temsilcileri toplantıda bulunmuşlardır.

2. Yukarda sayılan ülkeler, Türkiye'nin ekonomik zorluklarının üstesinden gelmesi ve ödünç parayla desteklenmesi için Türkiye'nin istediği 900 milyon dolarlık acil ithal karşılığı borcu verebileceklerini bildirmişlerdir. Bu meblağ yardımın çeşitli şekillerini kapsamaktadır. Bunların içinde bağış, uzun sürede ödeme ve başka borç para ve orta süreli ihracat kredileri gibi şeyler yer almaktadır. Ayrıntılar Türkiye ve borç veren devletlerin görüşmelerinde saptanacaktır. Henüz saptanmamış olan ilişkiler daha sonra genişletilebilecek ve böylece ödemeler ve sonraki paragraflarda belirtilen işlemler, Türkiye yetkilileri ile IMF arasında yeni bir standbay anlaşması yapılır yapılmaz, mümkün olduğunca süratle gerçekleşebilecektir.

3. Çok uluslu finans kurumlarının yanısıra Dünya Bankası temsilcisinin yaptığı konuşmada150 milyon dolarlık borç ve 1 Temmuz'da başlamak üzere toplam yılda 300 milyon dolarlık yardım projeleri önerileri üstüne bilgi vermiştir.

4. Başkan ayrıca şu bilgiyi de vermiştir. Ticari bankaların Türkiye yetkilileriyle , (Haziran'da imzalanması beklenen anlaşmaya göre) özel bankalar Türkiye'ye 400 milyon dolarlık yeni borç ve 400 milyon dolarlık yeni finansman olanağı verecekler. Dötize çevrilebilir yaklaşık 2 milyar dolarlık Türk lirası depozitin üzerine anlaşmanın imzalanması ise ondan kısa zaman sonra gerçekleşebilecektir.

5. Toplantıda yukardaki işlemlerin sonucu olarak Dünya Bankasının ve ticari (özel) bankaların Türkiye'ye yardım olarak

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

harekete geçmesiyle, borç veren ülkelerden toplam 1.450 milyon ABD dolarından fazla bir tutarın olanaklığın işaret edilmiştir.

6. OECD'nin borç veren ülkeleri Türkiye Maliye Bakanı Müezzinoğlu'nun garanti edilmemiş gerikalan borç sorununun çözümü için girişimi iyi karşılarlar. Toplantı ayrıca, IMF ile anlaşma imzalanır imzalanmaz, Türkiye'nin borç ödemedeki zorluklarının, Türkiye Konsorsiyumu çalışma gurubu çerçevesinde tartışmaların gerekliliğini onaylar.

7. Toplantı ayrıca Avrupa Topluluğu Komisyonu temsilcisinin açıklamasına göre, Türkiye'ye 1980 ve 1981 mali yıllarında 100 milyon dolarlık özel bir yardımın öngörüldüğünü gözönünde tutar. Türkiye'nin onayladığı Üçüncü Mali Protokol gereğince toplam 120-150 milyon dolarlık projeler için fonların mümkün olduğunca kısa sürede ödenebileceği üstüne EIB'nin verdiği bilgiyi dikkate alır.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

5.2.1979

PROPAGANDA, AJİTASYON ÇALIŞMALARI İÇİN ENFORMASYON

Konu : Çin yönetiminin bugünkü politikası, bölgemizdeki girişimleri ve Pekin hegemonyacılarına karşı savaşımın sorunları.

Bugünkü Çin yönetimi Maocu luktan vazgeçti mi?

Çindeki son gelişmeler, Çin halkı arasında büyük bir hoşnutsuzluğun olduğunu gösteriyor. Kasım 78'den sonra Pekin duvarlarına asılan Datsi Bao'lar Mao'ya ve bugünkü liderlere karşı yöneliyor. Rejim feodal, faşist, barbar, terörist olarak nitelendiriliyor. ÇKP'nin 8. kongre kararlarına dönüş isteniyor. Bu çıkışlar daha çok spontane bir anti-Maoist eğilimin varlığını ortaya koyuyor. Henüz örgütlü bir akım olmayan bir eğilim. Ama bu kadarı da Çin'de askersel bürokratik diktatörlüğün temellerini belirli ölçülerde sarsmaya yetiyor. Hua Guo Feng'in ve Deng Sia Peng'in tepkileri bu çıkışları beklemediklerini gösteriyor.

Bugünkü Çin yönetimi "ülkede büyük düzen uygulanması" adı altında kendi politikasını emekçilere dayatıyor. Çin'de ekonomik zorluklar sürüp gidiyor. Gelişme hızı düşük kalıyor. Çin'de 1960'dan bu yana belli başlı endüstri kollarında hiçbir önemli işletme kurulmuş değildir. Hua Guo Feng daha geçenlerde işletmelerde emek verimliliğinin çok düşük, maliyetin çok yüksek olduğunu belirtti. Bu durumda Çin yönetimi ekonomiyi askerselleştirme politikasını dayatıyor. Silahlanma bütçenin %40'dan fazlasını yutuyor. Askersel amaçlara yönelik dış alımlarda masrafları arttırıyor. Bu durumda Pekin yönetimi emeğin sömürüsünü arttırmaktan başka bir yol bulamıyor.

Kimi batılı uzmanlara göre bugünkü yönetim Maocu ölümünden

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

sonra
"Maocuılaştırma" politikası uyguluyorlar. Maonun "politikanın komuta gücü" görüşünün yerine "ekonominin yönlendirmesi" ilkesini benimsiyorlar. Oysa bu doğru değildir. Bugünkü Pekin yöneticileri Mao'nun voluntarizminden, serüvenciliğinden, "büyük sıçrayışlardan" vazgeçmiş değildirler.Onların yaptıkları yalnızca Mao'nun bazı savlarının düzeltilmesi, daha doğrusu Maocu amaçlara ulaşma yöntemlerinin düzeltilmesidir. Bugünkü Pekin yönetimi aslında gerçek anlamda bir Maoculuğa karşı çıkıyor. Maoculuğa kendileri de "yaratıcı" katkılarda bulunuyorlar. Maoculuğu teorik sistem olarak benimsiyorlar. Sözde parti ideolojik temeli, anayasada devlet ilkesi olarak koruyorlar . Bilimsel sosyalizme düşmanlık , büyük han ideolojisi, anti-sovyetizm demek olan Maocu luğun özü bugünkü Pekin yönetiminin politikasında değişmemiştir.

ÇKP'nin 25 Aralık'taki 3. Plenumunda birçok sorunlar ele alındı. Parti ve devlet yönetimini arındırmak, Maocun ideolojik kalıtına doğru bir yaklaşım, dış politikada etkinliğin arttırılması gibi sorunlar görüşüldü. Plenumda Maoculuğun başlıca ideolojik konumları savunuldu. Bugünkü yönetim Maocun voluntarizmi ile Çu En Lay'ın pragmatizminin, Maoculuğun birbiriyle çelişen değişik yönlerini birleştirmeye çalışıyorlar. Bu son gelişmeler de Maocu yönetimin Marksçı-Leninci çizgiden tümüyle çekildiğini ortaya koyuyor.

Çin'in dış politikası

Varşova Paktı ülkelerinin politik danışma konseyinin Moskova toplantısı Pekin yönetiminin emperyalizmlnin bağdaşmazını önemle vurguladı. Emperyalist tekellerin Çin'i silahlandırmasına, sosyalist ülkelere karşı silmesine dikkati çekti. Bu durum ger-

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

çekten 1930'larda emperyalist devletlerin Hitler'cileri desteklemesini, Sovyetler Birliği'nin üstüne sürmesini andırıyor. Çin-Amerikan, Çin-NATO yakınlaşması , Çin-Japon politik anlaşmanı bunun örnektir. Bugünkü politik güçler dengesinde Amerikan emperyalizmi, NATO ve Japonya'nın saldırgan Çin ile bir ortaklık kurması gerçekleşemez değildir. Ama bu, sosyalist ülkelerin,uluslararası komünist ve işçi hareketinin, tüm ilerici barışsever güçlerin ortak eylemleriyle engellenebilecek bir süreçtir. Bu yüzden Çin yönetimi anti-Sovyetizmi giderek arttırıyor. Sovyetler Birliği ile Vietnam'ın ilişkilerine saldırıyı yoğunlaştırıyor. Sosyalist ülkeleri sosyalist ülkeler topluluğundan, kardeş partileri, dünya komünist hareketinden koparmaya çalışıyor. Pekin'in anti-sovyetizm politikasında Balkanlar en önemli yeri tutuyor.

Balkanlar'ın genel durumu

Sovyetler Birliği, Çeşki sosyalist ülkelerin , komünist partilerinin, ilerici güçlerin uyguladığı ve savunduğu barış politikasına etkilerini Balkanlarda da gösteriyor. Bu bölgede de genellikle yumuşama, iyi komşuluk ilişkileri egemen oluyor. Amerikan emperyalizmi, NATO yakın doğu ve doğu Akdeniz'deki genel strateji içinde, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'a baskılarını arttırıyor. Bugünkü Çin yönetiminin Balkanlarda güttüğü politika, emperyalizmin bu bölgesinde güçler dengesini kendinden yana değiştirmek, Sovyetler Birliğini yalıtmak politikasıyla uyumludur.Çin yönetimi barış düşmanı bu politikasında milliyetçi, revizyonist ve dogmatik akımlardan alabildiğine yararlanıyor. Gerginlik ocaklarını körüklüyor, yenilerini oluşturmaya çabalıyor. Çin yönetimi böylelikle Batı Avrupa'ya yapacağı politik-ideolojik saldırıya Balkanlar'da anti-Sovyetik bir temel, bir

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

poligon oluşturmaya amaçlıyor.

Pekin yönetiminin politikası üzerine bazı genelleştirmeler

1. Tepede çelişkiler, erk savgası kaotikleşiyor. Halkın hoşnutsuzluğu artıyor. Ekonomiyi askerselleştirme politikası bunu daha da derinleştiriyor. Çin'in politikası 20.yüzyıl sonunda "güçlü bir devlet" olmaya, Sovyetler Birliği'ne, sosyalist dünya sistemine, dünya komünist hareketine karşı savaşı sürdürmeye dayanıyor.

2. Voluntarizm Çin yönetiminin politikasına egemendir. Ekonomik politikadaki pragmatik düzeltmeler, bu politikayla objektif gereksinmeler arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmıyor. Emperyalizmin Çin'e egemenliğiyle kapitalist öğelerin ekonomik temele yayılması tehlikesi artıyor.

3. Çin'in uluslararası ilişkilerde açık emperyalizm yanlısı bir konum alması karşı devrimci nitelik taşıyor. Bu değişiklik yalnız moral-politik ~~kaz~~- değil, maddesel öğelere dayanıyor. Teknik, askersel yardımla besleniyor. Maocu yönetim kendi maddesel araçlarını da emperyalizmin yanında dünya sosyalist sistemine, komünist hareketine karşı savaşa sürüyor. 1978 yılı Çin-ABD ilişkilerinde yeni bir evre açmıştır. Dış politikadaki ortak çıkarlar temelinde Çin Amerikan emperyalizmine yaklaşmada büyük bir adım atmıştır.

4. Çin, dünya sosyalist sistemini bölmek çabalarını sürdürüyor.

./..

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TUSTAV

Pekin yönetimine karşı savaşın bazı sorunları

Bugünkü Çin'de emekçiler için tek çıkar yol Maocu askersel, bürokratik diktatörlüğe karşı ekonomik-politik-ideolojik savaşımı sürdürmektir. Savaşın politik yönü Maocu rejimin yıkılması, halk demokrasisinin yeniden kurulması, işçi sınıfı hegemonyasında işçi-köylü bağlaşıklığına dayanan halk erkinin sağlanması, ÇKP'nin Marksçı-Leninci bir parti olarak yeniden doğmasına yöneliktir. Savaşın ideolojik yönü, en başta Maoculuğun milliyetçi politikasına karşı Marksizm-Leninizm ve proletarya enternasyonalizmi ilkelerini savunmayı içeriyor. Savaşın ekonomik yönü, ülke ekonomisinin askerselleştirilmesine karşı çıkmak, kuruculuğun sosyalist yöntemlerine yeniden dönmek, ekonomik gelişmeyi sosyalizmin temel yasasına, yani emekçilerin gereksinmelerinin gittikçe daha iyi giderilmesine çalışmak gibi amaçları öngörüyor. Uluslararası planda yayılmacı, hegemonyacı çizgiden vazgeçmek, sosyalist blokla çokyönlü işbirliği ilişkilerine geri dönmek gerekiyor.

Bugünkü Çin'de Batılı Sao'larda, değişik çıkışlarda kendini gösteren anti-Maocu eğilim, böylesi bir çerçevede Çin'in yeniden doğuşu, Çin'in yeniden sosyalizme dönüşünü amaçlıyor. Sağlıklı unsurlar gitgide daha bilinçli bir şekilde bu amaçlara yöneliyor. Maoculuğa karşı politik-ideolojik savaş, bölgemizde ve dünyada emperyalizme, gericiliğe karşı savaştan ayrılmıyor.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

5.2.1979

PROPAGANDA, AJİTASYON ÇALIŞMALARI İÇİN ENFORMASYON

Konu : Kıbrıs sorunu

Kısa tarihçe

Kıbrıs sorunu emperyalizmin ürünüdür. Emperyalizm bu konuda, şövenizmi, milliyetçiliği biteviye kışkırtmak, bundan yararlanmak yoluna gitmiştir. 1960'da Kıbrıs'ın bağımsızlığını sağlayan Zürih anlaşmasında Ada topraklarının bir bölümünü emperyalist üslere verilmesi şart koşuluyordu. İngiliz emperyalistleri Kıbrıs'ın hava yollarını, limanlarını, topraklarını askersel amaçlar için kullanma hakkını elde ediyorlardı. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki garanti anlaşmaları da bu ülkelere askerlerini Kıbrıs'a yerleştirme hakkını veriyordu.

Amerikan emperyalizmi, ta baştan Kıbrıs'la ilgileniyordu. Ada henüz İngiltere'ye bağlıyken, Kıbrıs'ta Amerika'nın üç casusluk merkezi vardı. 1964 yıllarında Kıbrıs'ın bölünmesini ve NATO köprü başı yapılmasını içeren Açeson planı öne sürüldü.

ABD emperyalizmi böylelikle NATO güney-doğu kanadını daha da güçlendirmek istiyordu. 15 Haziran 1974 faşist darbesi ve 20 Temmuz Türk saldırısı, arkasında Amerikan emperyalizmi, CIA vardı. Bu iki operasyon bir madalyonun iki yüzünü oluşturuyordu. Açeson planının uygulanmasıydı bu.

Lemnitzer, Vance planları, 12 maddelik "çerçeve planı" Amerikan emperyalizminin eski Açeson planının uygulanmasında ileri sürdüğü değişik varyantları , ama önerileri oluşturuyor.

Son gelişmeler

"Çerçeve planla" ABD iki şey amaçlıyor. Kıbrıs sorununun çözümünde ayak direyen ülkeler çoğunluğu karşısında yansız gözükmek ve yeni bir Camp David yaratmak için Birleşmiş Milletler Örgütünden

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

yararlanmak. Bu plan onaylanmış olsa, onu uygulayacak olan yine NATO'cu güçler olacaktı. Bu yüzden Kıbrıs halkı bu plana karşı çıktı. Çünkü Kıbrıs sorununun içsel yönü, Anayasal çözümü kendisine emperyalistlerce dikte edilmek isteniyor. Bu "çerçeve"nin asıl niteliği budur.

Bu gelişme Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kendi çözümünü ileri sürmeye zorladı. Waldheim planında da Amerikan planında ortak olan kimi ögeler vardı. Bu da Waldheim'in Amerikan planını kopya etmesinden değil, sorunun yapısından ileri geliyor. Kimi bölümlerin birbirine benzemesine karşın bu planın Waldheim'dan gelmesi gözönünde tutulması gereken bir noktadır. Kuşkusuz Waldheim'in önerisi de hiçbir garanti vermeyen salt bir gündem taslağıdır. Uygulama işlevleri, yaşama sorunları gibi içsel sorunları kapsıyor. 1977'de Waldheim'in denetiminde Makarios ile Denktaş arasında imzalanan 4 temel ilkeye dayanıyor.

AKEL BM Genel Sekreterinden gelen bu öneriyi, bu gündeme göre onaylıyor. Ama salt iç görüşmelerle Kıbrıs sorununun tümüyle çözülemiyeceğini, topluluklar arası görüşmelerin ancak Kıbrıs sorununun iç yönünü çözebileceğini belirtiyor.

Kıbrıs sorunu, belirleyici olan uluslararası yönüyle, ancak uluslararası bir konferansta çözüme bağlanabilir. Sovyetler Birliği ta baştan beri böyle bir uluslararası bi konferans öneriyor. Böylesi uluslararası bir toplantıda İngiliz üsleri sorunu, Türkiye ile Yunanistanla "garanti anlaşmaları" gözden geçirilmeli, bütün yabancı askerlerin, üslerin Adadan çıkarılması ve güvenilir uluslararası garantilerin sağlanması anlaşmaya bağlanmalıdır.

./..

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Bazı taktik sorunlar

Son dönemde Kıbrıs Rum kesimi yönetimi, Türk kesimi yönetimine bazı ödünler vermiştir. Bunlardan birisi federasyon tezidir. Eskiden Kıbrıs hükümeti ve öteki Rum partiler federasyonun her türüne karşıydılar. Makarios Kıbrıs hükümeti ve meclisinin onayıyla "federatif" rejim önerisinde bulundu. Bundan Kıbrıs'ın bölünmesi anlaşılmamalıdır. Ada üstünde yasama yetkisi olan tek bir devletin yanısıra Kıbrıslı Rum ve Türklerin yerel yönetimleri öngörülüyordu. Makarios bunu görüşme temeli olarak öne sürmüştü. Bu Türk kesiminin eskiden beri istediği çözümdü. Ama Denktaş biçimsel bir hükümetinin varlığının yanısıra Kıbrıs'ın bölünmesini amaçlıyor. 1978'de yaptığı önerilerin içeriği budur.

Olası tehlikeler

1. Bağımsız Türk devletinin kurulması. Denktaş bu görüşü ileri sürüyor. Toplumlararası görüşmelere yanaşmıyor. Sovyet'i de bu yolda uyarıyor.

2. Amerikan baskısının artması. İran ve Afganistan'daki gelişmelerden sonra Amerikan emperyalizminin bölgemizdeki baskıları artıyor. Akrotiri İngiliz üssüne yerleşmek için hazırlık yapıyor. Amerikan emperyalizmi Kıbrıs'ı NATO'nun güçlü bir üssü durumuna getirmek istiyor.

3. Çifte enosis. Yunan hükümeti ve Kıbrıs Rum hükümeti, Türkiye hükümetine razı ederek bunu birlikte uygulayabilirler.

4. Türkiye'nin bütün Kıbrıs'ı işgali. Yunan hükümeti ve Kıbrıs Rum hükümeti henüz Türkiye hükümeti çifte enosisi onaylamadan tek yanlı uygulamaya kalkarlarsa Türkiye bütün Ada'ya el koyabilir.

Bütün bu nedenlerle sorunun çözümünü geciktirmemek gerekiyor.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Ada'nın Türk kesiminde durum

NATO üyesi Türkiye'nin Ada'nın kuzeyindeki askersel varlığı Kıbrıs'ta demokratik gelişmeyi engelliyor. Bu yolla güvenizm ve militarizm yağınlar arasında sürekli yayılmaya çalışıyor. Sorunun çözümünde Kıbrıs Türklerinin özgürce görüşlerini belirtmeleri baltalanıyor. Buna karşılık ilerici nitelikteki yığın örgütleri her türlü baskı ve terore göğüs gererek Kıbrıs sorununa ilişkin barıştan yana halkların çıkarlarına uygun görüşlerini açıklıyorlar. Barışı engelleyen tutum ve davranışlardan kaçınmaya öğütlüyorlar. Emperyalizme, faşizme, güvenizme karşı savaş veriyorlar. Adada kurulmak istenen NATO etkinliğine dikkat çekiyorlar. Halk arasında barış özlemi güçleniyor."Bağımsız Kıbrıs Türk devleti" fikri Türk toplumunda tutunamıyor. Bu fikri yalnızca Denktaş'lar, toplumun egemen çevreleri, güvenizm yanlıları savunuyor. Cumhuriyetçi Türk partisi, Toplumcu Kurtuluş Partisi, Devrimci İşçi Sendikaları, öteki ilerici örgütler bu politikaya açıkça karşı çıkıyorlar. Emperyalizm bağımsız Türk devletinin ilanıyla Adayı bölme planlarını gerçekleştirmek istediği açıktır. Daha az gelişmiş, işçi sınıfının, demokrasi güçlerinin henüz güçlenmediği kesimde ayrı bir devlet oluşturmak istiyor. Böylece bu kesimde varlığını dahauzun süre güvence altına almayı amaçlıyor.

Denktaş ve çevresinin toplumlararası görüşmelerden kaçınmalarının, açıkça Türkiye'ye/acele edilmemesini öğütlemesinin altında "bağımsız Türk Devleti ilanı için elverişli bir zaman kollaması olgusu yatıyor. Denktaş ve çevresi , aynı Türkiye hükümeti gibi BM Genel Sekreterinin denetimi ve gözetimi altında görüşmelerin yapılmasını onaylamıyor. Toplumlararası görüşmelerde de NATO etkinliğini kurmak istiyorlar. Kıbrıyanu 'nun kimi demeç-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Türk kesimindeki ilerici örgütlerle Rum toplumu ilerici örgütlerinin ortak toplantılarda birarayа gelmeleri , barışı ortaklaşa savunmaları,emperyalizme, NATO'ya birlikte karşı çıkmaları barış güçlerinin konumunu pekiştiren, şövenist, militarist propogandayı etkisizleştiren bir olgudur.

Barış gecikttikçe Türk toplumu çok çetin ekonomik bunalımların içine sürüklenıyor. Barışın gecikmesi Ada üzerinde emperyalist tuzaklara daha elverişli bir ortam hazırlıyor. İlerici güçlerin AKEL önderliğinde, ortak anti-emperyalist savaşımında sorunluk çıkarıyor.

Bu yüzden Kıbrıs sorununun uluslararası yönünün uluslararası bir toplantıda ele alınıp çözüme bağlanması için, BM denetimi ve gözetiminde toplumlararası görüşmelerin başlatılması için çabaların yoğunlaştırılması zorunluk oluyor.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

12 Ocak 1979

PROPOGANDA-AJİTASYON ÇALIŞMALARI İÇİN ENFORMASYON

Konu : Bölgede ABD emperyalizminin askersel varlığı

Amerikan emperyalistleri, son birkaç yıl içinde, dünya çapında yitirdikleri konumları yeniden kazanmak için dünya devrim güçlerine karşı stratejilerini, emperyalist ülkeler arası eşgüdümü pekiştirerek uygu-lamaya gittiler. ABD EMPERYALİZMİ güdümündeki askersel blokların, başta NATO'nun ve Amerikan askersel üslerinin rolü bu strateji içinde böylece daha da arttı. ABD'nin yanı sıra PAC emperyalizmi, onu Batı Avrupa ve NATO içindeki baş bağlagığı olarak politik ağırlık ve insiyatif kazandı.

ABD, 1978 Vaşington ve Brüksel toplantılarında, NATO üyelerine uzun erimli bir silâhlanma programı dayatmakla, silâhlanma yarışını olağanüstü boyutlara vardırıyor. NATO'nun alanını, eylem çapını, görevlerini genişletmek; hem üye, hem de üye olmayan ülkelerin, özellikle sosyalist ülkelerin iç işlerine karışmak girişimlerini yoğunlaştırıyor. Pekin hegemonyacılarıyla bağlaşma süreci hızlanırken, emperyalist tekeller Çin'in askersel potansiyalini güçlendiriyorlar.

Amerikan emperyalizminin, NATO egemen çevrelerinin bölgemizdeki girişimleri de zayıflayan konumlarını yeniden güçlendirmeye yöneliktir. Bunun için Sovyetler Birliği'ni yalıtlamak, Arap kurtuluş hareketini bölmek, Afrika'da gelişen ulusal ve sosyal kurtuluş hareketini zorbalıkla bastırmak, Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs'ta ilerici güçleri zayıflatmak istiyorlar. Türkiye'deki Amerikan üslerini yoğun olarak çalıştırmak, yeni casus luk üsleri açtırmakla, Yunanistan'ı yeniden tam olarak NATO'nun askersel mekanizmasına bağlamaya çalışmakla, NATO Güney Doğu ka-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

nadındaki çatlağı onarmaya çabalıyorlar. Amerikan emperyalistleri, değişik ülkelerin burjuvazileri arasındaki çatışmaları, gerginlik ocaklarını, bölgede egemenliğini güçlendirecek, her bir ülke üstündeki denetimini arttıracak biçimde manipule etmek istiyor. Afganistan devriminden sonra İran'da patlayan halk direnişi karşısında Vaşington, "güvensizlik kuşağı" diye nitelediği ülkeler üstünde, bu arada NATO ile CENTO arasında bağlantı halkasını oluşturan Türkiye üzerinde baskısını arttırıyor. Ve saldırı üslerini genişletiyor, yenilerini kuruyor. (Emperyalizmin, CIA'nın güdümündeki faşist saldırıların Maraş katliamıyla doruğa ulaşması, militarist kliğin eliyle sıkıyönetim dayatılması buna örnektir.)

Emperyalizmin saldırgan amaçları doğrultusundaki girişimleri bölgeyi, barışı ve güvenliği ciddi olarak tehlikeye sokan bir barut fıçısı durumu na getirmiştir. Akdeniz'de, Amerikan emperyalizminin başlıca askersel gücü olan 6. Filo'ya önemli kara desteği sağlayan üslerin yarıya yakını Türkiye ve Yunanistan'da bulunuyor. Kıbrıs'taki İngiliz üslerini de gizlice ABD'nin kullandığı biliniyor. NATO'nun güney kanadı, yığınak silah ve asker bakımından merkez bölgesinden sonra, ikinci geliyor, ama, silahlanma hızı bakımından Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu bugün dünyada başı çekiyor. Kıbrıs ve Filistin gibi silahlı çatışmalara yol açan, emperyalizmin yarattığı sorunlar, Ege sorunu gibi iki ülke arasındaki bir gerginlik kaynağı bu bölgede yer alıyor. ABD ve NATO ülkelerinin İsrail'i en modern silahlarla donatmaları, buna karşı komşu Arap ülkelerinin silahlanması, emperyalizmin Basra Körfezindeki gerici Arap rejimlerinde ve İran'da silah yığınaklarını arttırması, Lübnan'daki gerici güçleri sürekli silahlandırması, Türkiye ve Yunanistan'ın silah-

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

lanma hızının yakın tarihte görülmedik boyuta varması, Kıbrıs'ta karşı karşıya gelen Rum ve Türk birliklerinin artan askersel gücü, bir süreden beri bölgemizin ne korkunç bir silahlanma yarışına sürüklendiğini gözler önüne seriyor. Bu silahlanmanın ağır yükü yoksul, emekçi yığınların sırtına yükleniyor, bu ülkelerin ekonomik geriliği perçinlenmiş oluyor. Yakın Doğu'daki petrol kaynaklarının yanı sıra, bu bölgeye yapılan silah artışı emperyalist tekellerin elden kaçırmak istemedikleri büyük bir kar kaynağını oluşturuyor.

Avrupa komünist ve işçi partilerinin Berlin Konferansı'nda, bölgemizdeki komünist ve işçi partilerinin ortaklaşa ya da tek tek yaptıkları açıklamalarda bütün bu sorunların sınıfsal karakteri ve bu sorunların ancak ardıcıl anti-emperyalist konumlardan hareketle çözülebileceği gösterilmiştir. Sorunların çözümünde Sovyetler Birliği'nin, öteki sosyalist ülkelerin barış ve silahsızlanma politikasının halkların ulusal ve sosyal kurtuluş savaşlarıyla dayanışmasının dirimsel önemi vurgulanmıştır.

Bölgedeki sosyalist, sosyal-demokrat, devrimci demokrat parti ve akımlar da, uluslararası güçler oranının ve halkların anti-emperyalist savaşımın etkisiyle, şu ya da bu sorunda, bu savaşımın bazı istemlerini benimsiyebiliyorlar. Emperyalizm, sosyalist dünya sistemine, dünya devrim güçlerine karşı ideolojik saldırısını yoğunlaştırırken, bu gibi güçler arasında da anti-sovyetizmi, anti-komünizmi, burjuva milliyetçiliğini hızla körüklüyor. Bunun sonucunda, aynı zamanda kendi ülke burjuvazisinin değişik kesimlerinin çıkarlarını geçerli kılmak isteyen bu parti ve akımlar, çelişkilerle dolu, sallantılı bir politika izliyorlar. "Akdeniz'in ilerici ve sosyalist örgüt ve partileri"nin hareketi, Akdeniz'in kendi başına bir"güç merke-

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

celi olarak azaltmak, onunla sosyalist ülkeler arasında "çok yönlü bir denge politikası" izlemek yanlıları buna örnektir. Kuşkusuz bu hareketler içinde komünist partilerinin barış ve güvenlik, ulusal bağımsızlık, demokrasi ve toplumsal ilerleme için eylem birliğine çekebileceği güçler bulunmaktadır.

Emperyalizmin, bölgemizdeki tehlikeli girişimleri, özellikle Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye üstünde artan baskıları, komünist partileri arasındaki enternasyonal dayanışmayı daha da güçlendirmeyi güncel bir zorunluk yapıyor.

Bölgemizde ve dünyada barış, gerginliği azaltım ve halklararasında dostluk için savaşım, komünistlerin uğrunda savaştıkları demokrasi ve sosyalizm için savaşın ayrılmaz bir parçasıdır.

Bölgemizde barışın ve halkların can düşmanı Amerikan emperyalizmine, NATO'ya, yeni-sömürgeciliğe karşı, ulusal bağımsızlık için;

- Topraklarımızdaki emperyalist üslerin kapatılması, emperyalistlerle yapılmış tüm kölelik anlaşmalarının yırtılması için;

- Ülkelerimizle sosyalist ülkeler arasındaki işbirliğini geliştirmek, ulusal kurtuluş savaşlarıyla dayanışmayı, halklarımız arasındaki dostluğu güçlendirmek için;

- Bölgemizdeki başlıca gerginlik ocaklarının söndürülmesi, Kıbrıs, Ege ve Filistin sorunlarının barışçıl çözümü için; Balkanlar'da barış ve güvenliği baltalayan her türlü kışkırtmaya karşı,

- Ülkelerimizde her türlü anti-demokratik baskıya, yasağa, faşizm tehlikesine karşı demokrasi için;

işçi sınıfının, halkların ortak savaşımı, dayanışması bugün herzamankinden daha ivedi bir zorunluktur.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Komünistler dünyanın her yerinde olduğu gibi, bölgemizde de barış, demokrasi ve toplumsal ilerleme savaşının başını çekiyorlar. Komünist partileri arasındaki Marksizm-leninizm ve proletarya enternasyonalizmi ilkelerine dayalı sarsılmaz birlik bölgemizdeki bütün anti-emperyalist güçlerin birleştirilmesinde çözümleyicidir. Sosyalist, sosyal-demokrat ve devrimci demokrat tüm güçlerle emperyalizme karşı, barış, ulusal bağımsızlık, demokrasi ve toplumsal ilerleme için eylem birliğini komünistler savunuyor.

Emperyalizme karşı savaşta, sosyalist ülkelerin, en başta Sovyetler Birliği'nin, SBKP'nin barış politikasını vargüçle desteklemek, Varşova Paktı ülkelerinin Moskova deklârasyonu ilkelerini savunmak, reel sosyalizmin kazanımlarını savunmak, anti-sovyetizmin, anti-komünizmin, burjuva milliyetçiliğinin her türüne karşı ardıcıl bir ideolojik savaş yürü-tmek, Pekin hegemonyacılarının emperyalizm yanlısı politikasını sürekli deşifre etmek, bundan böyle de komünist partilerinin ortak görevidir.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

5.2.1979

PROPAGANDA, AJİTASYON ÇALIŞMALARI İÇİN ENFORMASYON

Konu : Türk-Yunan anlaşmazlığının bazı yönleri

Türkiye ile Yunanistan arasında Ege denizi, kara sahanlığı, hava egemenliği gibi uyuşmazlık konusu olan, zaman zaman keskinleşen bir sıra sorun var. Türkiye ve Yunanistanda egemen sınıflar bu sorunların emperyalizm yararına çözülmesini istiyorlar. Türkiye egemen sınıfları bunu sözde "Türkiye yararına" bir çözüm, Yunanistan egemen sınıfları "Yunanistan yararına" bir çözüm olarak göstermek istiyor. Türkiye'de egemen sınıflar şövenizmi körüklüyor, halkın gözlerini derin ekonomik-sosyal-politik bunalımlardan başka yana çevirmek istiyorlar. Yunanistan'da egemen sınıflar, sözde Türkiye'den gelecek bir "saldırı tehlikesi"ni ileri sürerek korkunç bir silahlanmaya gidiyorlar. NATO çıkarlarını savunuyorlar. "Ulusal birlik" belgisiyle işçi sınıfına, halka karşı bir politika yürütüyorlar.

Amerikan emperyalistleri, NATO egemen çevreleri kendilerini "arabulucu", "hakem" olarak göstermek istiyorlar. Ege bunalımının oluşmasını ve bugünkü durumunu açıklayabilmek için önce başta Amerikan emperyalizmi, NATO'nun oynadığı rolü, bunun yanısıra da Türkiye ile Yunanistan egemen sınıfları arasındaki görüş çatışmalarını ele almak gerekiyor. Afrika'da, İran'daki son gelişmeler bu sorunu daha da güncelleştiriyor. Bu sorunu sınıfsal temel üstünde ele almayı, her iki ülke ve bölge halkları yararına çözümlemeyi zorunlu kılıyor. TKP, YKP ve AKEL SORUNA BÖYLE yaklaşıyorlar.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki bütün bu sorunlar barışçı bir yoldan, ikili görüşmeler yoluyla uluslararası hukuk ve

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

uluslararası pratik temelinde çözülmelidir. Örneğin Karadeniz kara sahanlığı sorunu Sovyetler Birliğiyle Türkiye arasında böyle çözülmüştür.

Emperyalizmin, NATO'nun bu soruna el atmasına karşı savaş heriki ülkenin
/ulusal bağımsızlık sorunuyla sıkı sıkıya bağlıdır. Ege denizi üstünde Amerikan emperyalizminin, NATO'nun denetimi her iki ülke halklarının çıkarlarına aykırıdır.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

TKP (3) TKP 1.6.87

VARŞOVA ANTLAŞMASI ÜYESİ DEVLETLERİN ASKERİ DOKTRİNLERİ ÜZERİNE

(Politik Danışma Komitesi'nde, Berlin 1987, kabul edildi)
- geniş özet -

→ T.P., Varşova Antlaşması Örgütü üyesi devletlerin en yüksek organı olan Politik Danışma Komitesi'nin 28-29 Mayıs 1987'de Berlin'de yapılan toplantısında kabul edilen "Varşova Antlaşması üyesi devletlerin askeri doktrinleri üzerine" başlıklı bir belge kabul edildi ve açıklandı. [illegible] askeri doktrinin üzerine böyle bir belgenin niçin açıklandığı, [illegible] şöyle gerekçelendiriliyor: Savaşın insan yaşamından bir daha tekrarlamayacak şekilde çıkarılması, silahlanma yarışının durdurulması, askeri güç kullanılmasına izin verilmemesi, barışın ve güvenliğin güçlendirilmesi, genel ve tam silahsızlanmaya varılabilmesi için Varşova Paktı üyelerinin ortak askeri doktrinlerinin [illegible] Pakt üyesi her bir ülkenin ulusal askeri doktrini olduğu gibi, aynı zamanda hazırlanan belgede, görüş ve yaklaşımlar iki ana bölümde ele alınmakta ve Pakt üyesi her bir devletin

Belgede aynen şöyle deniyor:" Varşova Paktının askeri doktrini, ne nükleer, ne de konvansiyonel hiçbir savaşa izin vermeme görevinin ile bağlıdır. Sosyalist ülkelerin, geleceklerini, uluslararası sorunlara askeri çözümler ile bağlamamak ve hiçbir zaman da buna bağlamayacak olmaları, onların sahip oldukları toplumsal düzenin özü gereğidir. Onlar, tüm tartışmalı uluslararası sorunların yalnız ve yalnızca barışçı yollarla, politik araçlarla çözümünden yanadırlar."

Askeri doktrin üzerine belgede, nükleer ve uzay çağında dünyanın savaşı, kuvvet kullanmayı asla kaldıramayacağı belirtiliyor. İnsanlığın varlık-yokluk sorunuyla karşı karşıya bulunduğu bir kez daha vurgulanıyor. Bir nükleer savaşın, yalnızca bu savaşın taraflarına değil, dünya üzerindeki yaşama da felaket getireceği belirtiliyor.

Şöyle deniyor:" Varşova Antlaşması Örgütü üyesi devletlerin askeri doktrini, yalnızca savunma karakteri taşır. Bu doktrin, günümüz koşullarında, uluslararası konuların düzenlenmesinde hiçbir şekilde askeri araç-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

ların kullanılmasına izin verilemeyeceğinden yola çıkmaktadır."

Bu belgede,pakt üyesi devletlerin askeri doktrininin özü şöyle formüle ediliyor:

Kendilerine yönelik silahlı bir saldırı söz konusu olmadıkça,Varşova Antlaşması üyesi devletler herhangi bir devlete ya da devletler topluluğuna karşı hiçbir zaman ve hiçbir şekilde askeri eylemlerde bulunmayacaklardır.

-Varşova Paktı üyeleri,hiçbir zaman nükleer silaha ilk başvuran olmayacaklardır.

-Varşova Paktı üyeleri,ne bir Avrupa ülkesinden,ne de Avrupa dışındaki bir ülkeden hiçbir şekilde toprak talep etmiyorlar.

-Varşova Paktı üyeleri,hiçbir devleti ya da halkı düşmanları olarak görmüyorlar.İstisnasız,dünyanın bütün devletleriyle karşılıklı güvenliğin gerekleri ve barış içinde yanyana yaşamanın temelinde ilişkiler geliştirmeye hazırdırlar.

Varşova Paktı Üyeleri,uluslararası ilişkilerinde bağımsızlığa ve ulusal egemenliğe saygı,kuvvet kullanmama ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmama,sınırların dokunulmazlığı ve toprak bütünlüğü,anlaşmazlıkların barışçı çözümü ,içişlere karışmama,eşitlik gibi BM bildirgesinde,Helsinki Sonuç Belgesinde yer alan ve genel geçerli devletler hukuku normlarını temel halkine gelen ilkeler temelinde kurduklarını ilan ederler.

Varşova Antlaşması üyeleri,silahsızlanma önlemlerinin gerçekleşmesinden yanadırlar.Aynı zamanda onlar,silahlı kuvvetlerini,pakt üyesi herhangi bir devlete karşı dışardan gelecek bir saldırıya geri püskürtebilecek düzeyde tutmak mecburiyetindedirler.

Askeri doktrin üzerine belgede,silahlı kuvvetlerin herhangi bir saldırıyla şaşkınlığa uğramayacak şekilde hazır tutulması gerektiği,ancak yine de bir saldırı olması durumunda saldırgana yıkıcı darbe indirileceği vurgulanıyor. Bunun dışında ,yani savunma dışında,ne silahlı kuvvetlerde,ne de silahlarda ölçüyü aşacak bir yığılmaya yol açılmayacağı özellikle vurgulanıyor.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Askeri doktrin üzerine belgenin ikinci bölümünde şöyle deniyor: "Bağlaşık sosyalist devletler,başka ülkelerden daha fazla güvenlik talep etmiyorlar,fakat başka ülkelerden daha az güvenliğe de razı değillerdir. Günümüzde varolan askeri-stratejik denge bir savaşın önlenmesinde belirleyici etmen olmaya devam etmektedir.Ancak deneyimlerin gösterdiği gibi,dengenin daha yüksek bir düzeyde kurulması,artık daha fazla güvenlik sağlamamaktadır.O nedenle pakt üyeleri,bundan böyle de askeri güçler ilişkisinin daha alçak bir düzeyde muhafaza edilebilmesi için çaba göstereceklerdir."

Varşova Antlaşması Örgütü Politik Danışma Komitesi'nin Berlin toplantısında onaylanıp ilan edilen askeri doktrin üzerine belgede, sosyalist ülkelerin somut silahsızlanma adımlarından yana oldukları ortaya konuyor,askeri doktrinlerin savunma karakteri ~~ikabi~~ pakt üyesi devletlerin şu temel amaçlar için çaba sarfedecekleri açıklanıyor:

Birincisi:Nükleer silahların geliştirilmesi,üretimi ve mükemmelleştirilmesinin önlenebilmesi,adım adım azaltılabilmesi ve tümüyle yokedilmesi için ve ~~uzayxx~~ silahlanma yarışının uzaya sıçramasının önlenebilmesi için birincil önemde taşıyan bir önlem olarak nükleer denemelerin derhal ve herkes için geçerli olmak üzere yasaklanması.

İkincisi:Kimyasal silahların ve öteki kitle kırım silahlarının yasaklanması.

Üçüncüsü:Avrupa'da silahlı kuvvetlerin ve konvansiyonel silahların taraflarca ani saldırıda bulunma ~~olanağı~~,genelde herhangi bir saldırı yapma olanağı vermeyecek düzeye indirilmesi.

Dördüncüsü:Ulusal teknik araçların uluslararası yöntemlerle, birleştirilmesiyle,uluslararası organların yaratılmasıyla,askeri enformasyon değişimi ve yerinde denetimle,silahsızlanma önlemlerinin sıkı kontrol altına alınması.

Beşincisi:Avrupa'nın ve dünyanın çeşitli yerlerinde nükleer ~~xxxxxx~~ ve kimyasal silahsız ,düşük yoğunluktaki silah/bölgelerinin ve yüksek güven kurulması.Bunun için Avrupa'da,dünyanın çeşitli yerlerinde,deniz ve okyanuslarını da kapsayan anlaşmalar imzalanması.Varşova Antlaşması

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

NATO'nun karşılıklı olarak birbirlerine karşı kuvvet kullanmaktan ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktan vazgeçmeleri. Başka devletlerin topraklarında askeri üs bulundurmamaları. Başka ülkelerdeki askerlerini geri çekmeleri, her iki askeri paktın değme noktalarındaki en tehlikeli saldırı silahlarının geri çekilmesi. Buradaki asker ve silah yoğunluğunun azaltılması.

Altıncısı: Avrupa'nın anlamsız bir şekilde iki askeri pakta bölünmüş olmasına son vermek amacıyla, Varşova Antlaşması Örgütü ile NATO'nun aynı anda karşılıklı lağvedilmesi, bunun için ilkönce askeri örgütlerin kaldırılması. Bunun yerine geniş kapsamlı bir uluslararası güvenlik sisteminin kurulması.

7 — Varşova Antlaşması Örgütü üyesi devletlerin askeri doktrinleri üzerine belgede, ayrıca NATO'ya 1987 yılı içinde başlamak olasılığını da gözönünde tutularak, her iki paktın askeri doktrinlerinin karşılaştırılması için görüşmeler öneriliyor. Bu görüşmelerde, iki askersel paktın askeri doktrinlerinin karakterini, gelecek yönlendirmeleri ele alması, karşılıklı amaçların tanınması, birikmiş olan güvensizliklerin aşılması ve ortak bir savunma ilkesinde görüş birliğine varılması savunuluyor. Ayrıca bu görüşmelerin bir başka konusu olarak da, her iki tarafın üstün olduğu alanlarda nasıl indirim yapacağının, böylelikle bir alanda üstün olan tarafın, ötekinin de onayıyla indirime gitmesinin sağlanabileceği öneriliyor. Bu tür görüşmeler için Brüksel, Varşova ya da değişerek her iki kent evsahipliği için seçilebilir, deniyor.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

TKP

VARŞOVA ANTLAŞMASI'NA ÜYE DEVLETLERİN POLİTİK DANIŞMA KOMİTESİ TOPLANTISININ BİLDİRİSİ

(28-29 Mayıs 1987, Berlin)

(Özet)

D.D., daha önceden açıklandığı gibi, Varşova Antlaşması'na üye devletlerin Berlin'de yaptıkları toplantıda dünyadaki ve Avrupa'daki durum ele alınmıştı. Toplantıdan sonra yayınlanan 10 maddelik bildirinin 1. maddesinde buna işaret ediliyor ve şöyle deniyor: Varşova Antlaşması üyesi devletler, dünya üzerindeki gelişmenin, uluslararası ilişkilerdeki değişikliklerin, devletlerin karşılıklı bağımlılıklarının daha da artmasının, bilimsel-teknik ilerlemenin ve duyulmadık yıkım gücüne sahip silahların yeni bir politik düşünce tarzını, savaş ve barış sorunlarına, silahsızlanmaya ve öteki dünya çapındaki ve bölgesel sorunlara yeni bir yaklaşımı gerekli kıldıkları görüşündedirler. Bütün bunlar, aynı zamanda, nükleer silahların sözümona devletlerin güvenliğini sağladığını varsayan "nükleer caydırıcılık" konseptinden de vazgeçilmesini dayatıyor. Nükleer bir savaşın galibi olamaz. O nedenle, en önemli ödev, bir savaşı bundan böyle önlemek, savaşı insan yaşamından çıkartmak ve dünya üzerinde barışı korumaktır.

Bildiride, genel ve tam silahsızlanma hedefine bağlı olarak en başta nükleer alan olmak üzere, her alanda somut silahsızlanma adımlarının atılması gerektiği vurgulanıyor. Bunun için bütün devletlerin, bütün barıştan yana güçlerin çabalarının birleştirilmesi, farklı toplumsal sistemlere sahip ve farklı askersel paktlara üye devletler arasındaki ilişkilerde karşılıklı güvenin güçlendirilmesi gerektiği kaydediliyor. Varşova Paktı üyesi devletlerin Berlin toplantısının bildirisinde, daha sonra şöyle deniyor: "Varşova Paktı üyesi devletler bir kez daha askeri doktrinlerinin savunma karakteri taşıdığını ilen ederler. Bu savunma doktrini, askeri güçler dengesinin en düşük düzeyde tutulması, askeri potansiyellerin yalnızca savunmaya

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİHİ ARAŞTIRMA VAKFI

yetecek düzeye indirgenin amaçlanması noktalarından yola çıkmaktadır."

D.D., Varşova Antlaşması Örgütünün bu konuda onayladığı ayrı belgeyi biraz sonra sizlere özetleyeceğiz.

Bildirinin 2. maddesinde çeşitli alanlarda hangi somut adımların atılması gerektiği üzerinde duruluyor. Hangi alanda neler öneriliyor?

Orta menzilli nükleer roketler: Reykyavik'te varılan mutabakatlar temelinde ABD ile Sovyetler Birliği arasında en kısa zamanda bir anlaşma imzalanması. Bu anlaşma imzalanır imzalanmaz, Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki Sovyet roketleri, ABD'nin Batı Avrupa'ya yerleştirdiği roketlerle birlikte geri çekilecektir.

Operatif-taktik roketler: Sovyet ve Amerikan operatif-taktik roketlerinin, aynı anda Avrupa'dan çekilmesi ve Sovyetler Birliği'nin Asya ve ABD'nin bu kıtaya yönelik olarak kendi topraklarında bulundurdukları operatif taktik roketler üzerine görüşmelere başlanması.

Taktik silahlar: Taktik nükleer silahlar konusunun, Avrupa'dakiler de içinde olmak üzere, çok taraflı müzakerelerde ve Varşova Antlaşmasının geçen yıl yapılan Budapeşte toplantısında önerildiği biçimde ele alınması.

Stratejik saldırı silahları: Roketsavar sistemler anlaşması rejiminin sıkılaştırılmasına paralel olarak stratejik saldırı silahlarında köklü bir indirim yapılması. Varşova Antlaşması üyeleri, ABD ve Sovyetler Birliğinin strateji saldırı silahlarının 5 yıl içinde yüzde 50 indirilmesinden yanadırlar.

Nükleer denemeler: Nükleer silahların geliştirilmesinin, üretilmesinin, mükemmelleştirilmesinin durdurulması için ve nükleer silahların azaltılmasının ve yokedilmesinin sağlanması için nükleer denemelerin tümüyle yasaklanması. Varşova Antlaşması, bu açıdan derhal görüşmelere başlanmasını öneriyorlar.

Uzayın barışçı amaçlarla kullanılması: Bu amaçla, Varşova Antlaşması, uzaya hiçbir şekilde nükleer silah yerleştirilmemesi, roketsavar sistemler antlaşmasına sıkı sıkıya uyulması, yıldız savaşları silahlarının ve uzaydan yere atılacak silahların yasaklanması, uzayın silahlanma yarışının bir alanı yapılmaması için kararlı tutum alacaklardır.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TUSTAV

ABD ile Sovyetler Birliği arasında bir yükümlülük anahtarının imzalanması

Bu amaçla sosyalist ülkelerin savunma örgütü,stratejik saldırı silahları üzerine ,roketsavar sistemler antlaşmasının rejimini sıkılaştırmak için ve nükleer denemeler üzerine ABD ile Sovyetler Birliği'nin bir anlaşma imzalamalarını önerdiler.Bu anlaşma,orta menzilli nükleer roketler anlaşmasının yanı sıra,iki ülkenin en yüksek düzey yetkilileri tarafından hukuki bağlayıcılık taşıyacak biçimde hazırlanıp imzalanabilir.

Bütün devletlerin sorumluluğu: Varşova Antlaşması üye devletlerinin Berlin toplantısı bildirisinin ikinci maddesinde,bütün Avrupa devletlerinin,özellikle de askeri paktlara üye olan devletlerin nükleer silahsızlanma ve bununla ilgili anlaşmaların imzalanması için yaptıkları ve yapacakları katkının önemi vurgulanıyor.Yüzyılımızın sonuna kadar nükleer silahları ve öteki kitle kırım silahlarını ortadan kaldırmak için çeşitli devletler arasında ikili ve çok taraflı anlaşmalar imzalanmasının önemi için çalışacakları ilan ediliyor.

Varşova Antlaşması Berlin toplantısı bildirisinin üçüncü maddesi, kimyasal k silahların olanaklı olan en kısa zaman içinde yasaklanmasını öneriyor.25 Mart 1987'de Moskova'da yaptıkları açıklamayı hatırlatan pakt üyesi devletler,kimyasal silahların yasaklanması için,depolanan kimyasal silahların ve üretim birimlerinin imha edilmesini öneriyorlar.

Toplantıda,Varşova Antlaşmasının 1986 Haziranında silahlı kuvvetlerde ve konvansiyonel silahlarda indirim için yaptıkları yüzde 25'lik azaltmanın nasıl gerçekleştirileceği üzerinde de duruldu.1990'lıyılların başında gerçekleşmesine başlanması önerilen bu tür indirimlerin taktik nükleer araçlar bağlamında ve aynı anda yapılması önerildi.Bunlara paralel olarak,2 bin yılına kadar silahlı kuvvetler,silahlar ve askeri bütçelerde indirim önerileri ele alındı.Bildirinin 4. maddesinde,bunun yanı sıra Avrupa'daki silahsızlanma süreci üzerinde ayrıntılı olarak duruluyor. Askeri çatışma ortamının azaltılmasının,sürekli bir süreç olması gerektiği belirtiliyor. Tarihsel,coğrafi ve başka etmenler sonucu herhangi bir taraf,bir alandan daha güçlüyse,bu dengesizlik,her iki tarafın üstün olduğu alanda indirime gitmesi yoluyla giderilmelidir deniyor.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği süreci içinde Varşova Paktı üyeleri bir dışişleri bakanları toplantısı yapılmasını,bu toplantıda silahlı kuvvetlerde,konvansiyonel silahlarda ve taktik nükleer silahlarda indirim sorununun ele alınmasını öneriyorlar.Bu görüşmelerde,askeri çatışma ortamının azaltılması- beklenmedik saldırıda bulunma tehlikesinin yokedilmesi- bitişik bölgelerden en tehlikeli sald ırı silahlarının silahlı kuvvetler ve silah yoğunluğunun çekilmesi- bitişik bölgelerde/ üzerinde mutabakata varılacak düzeye indirilmesi gibi,ivedi önlemler görüşülebilir,diyorlar. Bu sorunların Stockholm Konferansı ,yani Avrupa'da güven ve güven getirici önlemler konusunun görüşüldüğü platformda ya da bir başka platformda görüşülmesine hazır olduklarını bildiriyorlar.

Varşova Paktı bildirisinde,Viyana'da sürmekte olan NATO ile Varşova Paktı arasında sürmekte olan resmi olmayan görüşmelere yüksek değer biçiliyor. Varşova Paktı üyelerinin,askeri potansiyellerini geliştirirken en büyük duyarlılığı gösterecekleri,karşılıklılık temelinde silahlı kuvvet ve konvansiyonel silah birikimine yolaçmayacakları ve askeri bütçeleri bir-iki yıl dondurmaya hazır oldukları ilan ediliyor.

Bildirinin 5. maddesinde Balkanlarda,Avrupa'nın merkezinde ve kuzeyinde nükleer silahsız bölgelerin oluşması, ederal Almanya-Demokratik Almanya-Çekoslovakya sınırında atomsuz bir koridorun gerçekleştirilmesi selamlanıyor. Her iki taraftan 150'şer km içerecek olan bu koridorda karşılıklı olarak nükleer silahların,nükleer mayınların,operatif-taktik ve taknik nükleer silahların,nükleer başlık taşıyan hava güçlerinin çakilmesi öneriliyor.Balkanların kimyasal ve nükleer silahsız bölge olması için çok yanlı diyalog destekleniyor.

Silahsızlanma adımlarındaki kontrol sorunu,Varşova Paktı bildirisinin 6. maddesinde ele alınıyor.Her d indirim düzeyi ve sürecinde karşılıklı, yerinde denetimi de içeren kontrol önlemleri destekliyor.Bu kontrolün silahların sökületeceği her yerde,yani üçüncü ülkelerdeki askeri üslerde de,eğitim merkezlerinde de,depolarda da yapılması gerektiğinin altı çiziliyor.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konvansiyonel alandaki silahsızlanmada askeri faaliyetlerin ve silahlı kuvvet sayılarının da denetlenmesi gerektiği belirtiliyor.

Varşova Antlaşması Örgütü Politik Danışma Komitesi bildirisinin 7. maddesinde Viyana'da sürmekte olan Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği süreci bağlamındaki konferansta, önemli anlaşmaların gündeme geldiği belirtiliyor. Politik, ekonomik ve insancıl alanlardaki işbirliğinin daha da geliştirilmesi fikri destekleniyor. Varşova Paktı üyesi devletlerin şu görüşte oldukları ilan ediliyor: "Devletler, Avrupa kıtasının karşı karşıya duran askeri paktlarla bölünmesine karşıdır, Avrupa denilen ortak evde bu paktların aynı anda kaldırılmasından, iyi komşuluktan ve işbirliğinden yanadırlar."

Bildiride, barış ve silahsızlanma için adım atılabilmesi için politik ve topraksal gerçeklere saygı gösterilmesi gerektiği, özellikle ederal Almanya'dan, ancak dünyanın çeşitli yerlerinden de kaynaklanan intikamcı yaklaşımlar sert bir dille mahkum ediliyor.

Varşova Paktı bildirisinde, ekonomik, bilimsel-teknik işbirliğinin önünde duran tüm engellerin kaldırılması, ekonomik ve ticari işbirliğinin Avrupa'da güvenliğe katkıda bulunacağı kaydediliyor.

Bildiride, insan hakları alanındaki işbirliği de özellikle vurgulanıyor. İnsanın barış içinde ve özgürce yaşama ve çalışma hakkının, bütünsel olarak politik, medeni, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının tümüyle gerçekleşebilmesi için devletlerin egemenlik haklarına saygı gözden kaçırılmadan, elden gelen herşeyin yapılması öneriliyor.

Varşova Paktı bildirisinin 9. maddesi askersel, politik, ekonomik ve insancıl alanları içerecek geniş kapsamlı bir uluslararası güvenlik sisteminin oluşturulmasını ele alıyor. Çevre korumasının da bu sayılan alanlara dahil edilmesinin gerektiği bildiride, sosyalist ülkelerin çatışmacı yaklaşımların bir kenara bırakılmasından ve uygar davranış normlarının benimsenmesinden, açıklık ve güvenin egemen olduğu bir ortamın yaratılmasından yana oldukları kaydediliyor.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Bu bağlamda Birleşmiş Milletler bünyesinde başlamış olan geniş görüş değiş-tokuşuna değinen Varşova Paktı üyeleri, maddi, politik-hukuksal, moral-psikolojik barış garantilerinin oluşmasının herkesin güvenliğine yararlı olacağını kaydettiler. BM 42. genel kurulunda, bu konunun ele alınmasını savundular.

Bildiride, ulusal bağımsızlık, egemenlik, kuvvet kullanmama ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmama, sınırların dokunulmazlığı ve toprak bütünlüğü, içişlere karışmama, eşitlik gibi BM bildirgesinde, Helsinki Sonuç Belgesinde yer alan temel ilkeler sıralanıyor. Bunların genel geçerli normlar olduğu belirtiliyor.

Varşova Paktı bildirisinin 10. maddesinde dünyadaki çeşitli bölgesel sorunlar ele alınıyor. Ortadoğu konusunda pakt üyesi devletler, FKÖ'nün de katılımıyla bir uluslararası konferansın toplanmasını çözüm yoluna giden adım olarak gördüklerini belirtirken, BM Güvenlik Konseyi üyelerinin bu konferans için hazırlıklara başlamasını öneriyor. Bildiride, İran-Irak savaşının derhal sona ermesi çağrısı yapılıyor. Asya'daki gelişmelere değiniliyor, Afganistan'a yönelik dış saldırı ortamının son bulması isteniyor, Güney Afrika rejiminin Güney Afrika ve Namibya halklarına uyguladığı terör kınanıyor, komşu ülkelere saldırısı mahkum ediliyor. Nikaragua'nın Orta Amerika'daki durumun çözülmesi için yaptığı öneriler destekleniyor.

Yeni bir uluslararası ekonomik düzen için ayrı bir belgenin kabul edildiği, bunun daha sonra açıklanacağı kaydedilen Varşova Paktı bildirisinde, 11. maddede örgüt ile ilgili gelişmeler duyuruluyor. Bu bağlamda, dışişleri bakanları komitesinin faaliyetlerine yüksek değer biçiliyor. Dış politikadaki işbirliğine yeni bir dinamizm kazandırılması için birincisi, hızlı enformasyon değişimini sağlamak amacıyla, ikincisi silahsızlanma alanında koordine faaliyeti ve her bir üyenin kendi özgül faaliyetini geliştirmek için özel bir komisyon olmak üzere, iki yeni organın kurulması kararlaştırıldığı duyuruluyor.

Dostluk ve tam bir görüş birliği atmosferinde yapılan toplantıdan sonra yayınladıkları bildiride, Varşova Paktı üyeleri, gelecek toplantının Varsova'da yapılacağını da açıkladılar.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Horizont: 34/1978

Siyonistlerin yerleşme politikası:

İsrail işgal altında tuttuğu topraklara 1967'den beri 110 yerleşme yeri kurdu. Golan tepelerinde 26, Batı Ürdünde 46, Gaza ve Rafah'da 19. Buralara 55 bin İsrailli yerleştirildi ve bütün bunlar için 4 milyar İsrail Pfund'u harcandı. Kasım'a kadar daha 10 köy kurulacak. Bunlara askeri köy (Wehrdorf) deniyor.

Daha 20 bin İsrail'linin yerleşeceği yerler yapılıyor. Gaza-Rafah arasında bir liman ve 100 bin kişilik bir şehir kurulması planlanıyor. Batı-Ürdün'de gelecek yıllarda 5 şehir daha kurulacak. Buralara toplam 150 bin İsrail'li yerleştirilecek. 20 yıl içinde ise Batı Ürdün'e 2 milyan İsrail'li yerleştirmeyi düşünüyorlar. Buralarda yaşayan Araplar'sa topraklardan sürülüyor.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Horizont: 30/1978 10-16.7.1978

Bu ay içinde olup biten görüşmeler: USA Başkan yardımcısı Mondale İsrail ve Mısır'a gidiyor. Sedat ona, 6 nokta barış plânını veriyor. Ve Sedat, Brant ve Kreisky ile görüşmeye gidiyor. Daha sonra İsrail ve Mısır savaş bakanları buluşuyorlar. İsrail ve Mısır dış işleri bakanları Vance'ın da katılmasıyla İngiltere'de buluşuyorlar.

NATO devletleri, açıkça, emperyalizmin yakın-doğudaki pozisyonunu politik-ekonomik ve stratejik alanlarda geliştiriyor. Örneğin Federal Almanya dışişleri bakanı da bu arada İsrail'e gidiyor.

USA'nın İsrail'e yıllık askeri yardımı 1 milyar dolar. Mondale barış plânı için İsrail'de iken, İsrail savaş bakanı da gelecek 10 yıliçin yardımı görüşmek için Washington'da bulunuyordu.

USA, değişik Arap ülkelerine geniş silah sevki yapıyor. Yeni bir askeri blok kurmak istiyor. ABD, Yakın Doğu hava indirimi ek gurupları ile (bunların bir NATO ülkesinde istasyonları var) USA DENİZ SAVAŞ güçlerinin bulunduğu Bahrein'le bağlantı kurmak istiyor. NATO deniz kuvvetlerinin Kızıl Deniz ve Hint Okyanusundaki kısa manevraları için Masira adası üzerinde ~~üsleri~~ üssü var.

Burada USA'nın yeni Yakın-Doğu politikası görülüyor. Bir yandan İsrail ile özel ilişkiler, diğer yandan muhafazakâr Arap devletleriyle ortak çalışma ve ortak temel hedefleri gerçekleştirme: Yakın-Doğu petrolü ve askeri-politik görüşlerini dikte etmek. S. Arabistan ilerici hükümetlere karşı hareketin merkezi olacak. Amerika S.Arabistan'a 1 milyor dolardan fazla kıymette askeri tesis kurdu. 10 yılda bu miktarı 10 milyara çıkaracak. S. Arabistan Kairo konferansında Demokratik Yemen'in izole edilmesini istedi.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Horizont: 29/75

Begin hükümeti/nin bütün bakanları kapitalist. Örneğin: Savaş bakanı Ezer Weizman, İsrail askeri kompleksiyle sıkı ilişki içinde. Endüstri, ticaret ve turizm bakanı Jigal Horowitz, İsrail'in en büyük süt işleme tesislerine sahip. Ziraat bakanı Ariel Sharon'un Negev'de büyük plantosyonu var. Maliye Bakanı, Simcha Ehrlich, bakan olur olmaz, Şikago'dan Amerikalı bilim adamı ekonomi profesörü "kapitalizmin peygamberi" Milton Friedman'ı İsrail'deki ekonomik krize çare bulsun diye getirtti. Ve derhal askeri harcamalar büyüdü ve fiyatlar % 25 arttı.

İsrail'in F.Almanya ile sıkı ilişkileri var: Ben Gurion ile Konrad Adenauer arasındaki gizli anlaşmalarla başlamış. BRD 1952-76 yılları arasında İsrail'e yalnız 17,5 milyar DM yardım etmekle kalmadı, moral-diplomatik ve benzeri yardımlarda da bulundu.

Amerika Harward Üniversitesi Profesörlerinden Guido Goldman, ABD artık S.Arabistan'ı ve Mısır'ı kızdıramaz. Çünkü, ekonomik zorluklar vardır ve Sovyetler alışverişte kazandılar. Washington İsrail'in maksimal pozisyonuyla ilişkileri daha fazla özdeşleştiremez, aynı zamanda Arap rejimlerini de bir kenara itemez. Amerika bu finans ve enerji alanlarındaki yardım pozisyonumdan kaçamaz. Korkarız ki bugünkü, İsrail yönetimi bu temel değişiklikleri ... henüz daha anlayamadı. "

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Horizont: 24/1978 29 Mayıs/4 Haziran.1978

İsrail askeri potansiyelini finanse eden kaynaklar :

1. USA : 1948'den itibaren 73'e kadar toplam 3,05 milyar dolar verdi. Bunun 1.43 milyar doları askeri harcamalar içindi.

1973'den 1977 başına kadar (1973 Kasım savaşından sonra) toplam yardı 7.075 milyar doların üstüne çıktı. Bunun 4.3 milyar doları direkt askeri harcamalar için.

1977-78'de ise USA dış yardımının aşağı yukarı dörtte birini (1.735 milyar dolar) İsrail'e yaptı.

1978-79 da ise 1 milyar dolar askeri yardım, 785 milyon dolar da askeri yardım yapacak.

1979-80 yılı içinse 2,5 milyar dolar USA yardımı öngörülüyor.

2. FAC (Federal Almanya Cumhuriyeti) : FAC İsrail ilişkileri (yardımı 1952'de başladı . Ve İsrail'e 3.45 milyar DM verdi.

1957-60 arasında İsrail'le FAC arasında gizli anlaşmalar yapıldı.

1964 'de Londoner Times'ın yazdığına göre: 350 milyon DM tutarında silah, gemi, uçak ve sermaye yardımı yaptı. Bunun dışında İsrail askerlerini eğitti. Nükleer silah konusunda bilgi verdi.

1965'de yeni bir yardım anlaşması yapıldı ve yılda 140-160 milyon DM İsrail'e verilmeye başlandı.

1976'da FAC'ın 1952'den itibaren verdiği toplam miktar 17,5 milyar DM.ı buldu.

3. Güney Afrika : İsrail'e stratejik hammadde, örneğin uranyum sağlıyor. İsrail'e, İsrail silah ürünleri için pazar sağlıyor.

4. Dünya siyonist örgütleri: 1974'de eski İsrail maliye bakanı Finhas Sapir'in açıkladığı gibi, yalnız 1973'de bu örgütler 500 milyon dolar sağlamışlar. Bu örgütlerin 1948'den 1974'e kadar İsrail'e verdikleri para toplamı 5 milyar dolar tutuyor.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI
TÜSTAV

Horizont: 48/1978

Yakın ve Orta Doğu dünya petrol üretiminin % 50'den fazlasını üretiyor. Yakın Doğu petrolü kolay çıkarılıyor ve iyi kaliteli, ucuza mal oluyor, karlı. Bu yüzden uluslararası şirketlerin işine geliyor.

S.Arabistan 1948'den 1977'ye petrol üretimini 19'dan 450 milyon varile çıkardı. Bunun % 90'nından fazlasını da dışarıya sattı. S.Arabistan'da dünya rezervinin dörtte biri bulunuyor. (26,35 milyar ton)

En büyük alıcısı USA. 30 binden çok Amerikalı danışman (orduda ve ekonomide) S.Arabistan'da bulunuyor.

Horizont : 51/1978

Ürdün 1956'ya kadar İngiltere'den yardım görüyordu. Süveyş krizinden sonra bu işi Amerika üstlendi.

1967'de İsrail'in batı Ürdün'ü işgali ekonomisi bozdu. Uluşal gelirinin % 35-40'ını kaybetti.

1967'den sonra devlet giderlerinin % 60'ı dışardan karşılanmaya başlandı. 1967 Arap devletleri tepe toplantısında Libya-Kuveyt ve S.Arabistan her yıl Ürdün'e 112 milyon dolar vermeyi kararlaştırdı. 1971'den sonra USA yeniden askeri ve ekonomik yardıma başladı. Ürdün 1977'de S.Arabistan'dan 11 miyon Ürdün doları (JD) , 9 milyon JD Kuveyt'ten, 15 milyon dolar USA'dan, 52 milyon JD da diğer ülkelerden aldı.

1977 sonuna kadar 415 milyon DM mali yardım, 138 milyon DM da teknik-ortak çalışma için F.Almanya yardım olarak verdi. ~~S.Arabistan 5,9 JD.~~
USA 1978 Eylülünde 8,5 milyar dolarlık bir krediyi ziraatini geliştirmesi için verdi.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Horizont: 39/1978

S.Arabistan: 4,9 milyar dolarla Amerika'nın en büyük silah alıcısı oldu. Bunu ABD dışişleri bakını açıklıyor. Bu miktar yalnızca savaş materyallerini değil, askeri tesis inşasını da kapsıyor.

Horizont: 41/1978

Mısır-İsrail: Kamp David'den sonra Mısır ve İsrail Sina yarımadasında ortak petrol çıkaracaklar. Amerika bunu finanse edecek.

Horizont: 47/1978
Bağdat deklarasyonu: 5 Kasım 1978: 9. tepe toplantısı 21 Arap devleti katılıyor. S.Arabistan da dahil. İrak'ın insiyatifiyle Camp-David anlaşması üzerine toplandı. Filistin sorunu Arapların ortak sorunudur, her Arap devleti, Filistin direniş hareketini destekliyecektir gibi kararlar var.

Yakın Doğu'da emperyalist stratejinin ekonomik görünüşü:
Batının krizi: enflasyon, hammadde sıkıntısı, işsizlik, gittikçe kötüleşen pazar ilişkileri. USA sorunu yalnız askeri değil ekonomik yönden de bakıyor. Yakın Doğu'nun kapitalist sistemle bütünleşmesi için uğraşıyor. 7 ülke (ABD-Mısır-S.Arabistan-Ürdün-İsrail ve İran) nin ortak ekonomi komisyonu kuruluyor. (Hayes, St. D: Joint Economic Commission as Instruments of US Foreign Policy in the Middle East-in: The Middle East Journal, Washington, 1.1977, S.22)
Amerikan hükümet çevreleri bu komisyondan ne bekliyor: 1. Arap-İsrail anlaşmazlığında komisyonlara katılanlara baskı yapmada kullanılabilecek bir mekanizma kurmak. 2. Petrol üretimleri Amerikayı özellikle ilgilendiren Yakın Doğu devletleriyle ekonomik ilişkileri çok yönlü hale getirmek, sıkılaştırmak.

1973 Kasım'ından 1977 Kasım'ına kadar Mısır ekonomisini iyileştirmek için 13,4 milyar US doları veriliyor. Bu kredileri veren S.Arabistan. Ancak bunlara USA'nın etkinliği altındaki Dünya Bankası ve Dünya Para Fonu, başka deyişle USA'nın dış yardım fonlarıyla devam etti. (Le Monde Diplomatique, Paris Ekim 1978)

Amerikalalıların istekleri: "Amacımız Yakın Doğu'da şunları gerçekleştirecek bir barıştır: Açık sınırlar, normal ticaret ve turizm, açık bağlantılar, herkezle diplomatik ilişki, resmi ve resmi olmayan

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

kontaklar, serbest denizyolu ve her türlü boykotun sona erdirilmesi, güvenlik anlaşmalarının korumasında ve garantisinde gerçek ve tanınan sınırlar, taraflarca tespit edilebilir" (W. Christopher, Speech to the Convention of the Union of Amerikan Hebrew Congregations in San Fransisco, November 1977)

İsrail Maliye Bakanı'nın açıklaması: İsrail'de enflâsyon önümüzdeki yıllarda % 100'e çıkacak.

İsrail'in, ticari ve ekonomik boykot sona erdikten sonra Mısır'a 100 milyon US doları değerinde mal ihraç etmesi bekleniyor. (Le Monde, Paris 16 October 1978)

İsrail'li işadamlarının başlıca ilgisi İsrail teknik ve know-how'unu ihraç etmek. Çünkü bu ikisi de hammadde rezervlerinin işlenmesinde kâra yardımcı oluyor. Örneğin büyük İsrail şirketi Kourhat Mısır'a endüstri tesisi inşa etmek için plân hazırladı. O yalnız Yakın Doğu'ya değil, Uzak Doğu'ya da ihraç etmek istiyor. Ve bu pazarı elinde tutmak istiyor. Mısır'ın elindeyse ucuz işgücü var.

Böylece Amerika ve İsrail Mısır: 1. Kanal'dan faydalanacaklar. 2. Sina'daki petrol'den yararlanacaklar. 3. Sina'da Amerika bir nükleer santral kurmayı düşünüyordu. Bu gerçekleştirilecek.

Amerika'nın orta doğuyla ilgili bir düşüncesi daha var. Bu Mısır (işgücü), İsrail (Amerika ve Batı Avrupa teknolojisi) ve İran (petrol geliri) işbirliği.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Horizont : 38/1978

İsrail'in en büyük kredi kaynağı, yurt dışında yaşayan Yahudiler. 2. sırada BRD (Federal Almanya) geliyor. Buna rağmen İsrail'in mali durumu iyi değil.

Japonya Yakın-Doğu ülkelerine tesisler kuruyor. İran, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'a. Bunlar petrol çıkarma tesisler. vb. gibi önemli yatırımlar.

USA - Suudi Arabistan ilişkileri:

"Geniş bir temel üzerinde ve karşılıklı yarar". Suudi Arabistan şu olanaklara sahip: Kızıl Deniz, İran körfezi (Pers körfezi) ve dünya petrolünün (rezervinin) %40'ına sahip. Bu petrolün aşağı-yukarı dörtte biri Amerika'ya gidiyor.

USA monopolleri 5 yıllık plân için 142 milyar dolar yatırım yapmak istiyorlar. A.Arabistanı ise Amerika'ya 35 milyon dolarlık yatırım yapmış.

1975'de USA ile S.Arabistan arasında gizli bir anlaşma imzalanmış. Buna göre Riad Amerika'ya petrol fiyatlarında %5 'in üstünde artma yapmıyacak. USA da buna karşılık her alanda S.Arabistan'a yardım edecek. Riad 1970'den bu yana ortalama 50 milyar dolar silahlanmaya harcadı. Bu bütçe yılında 10 milyar dolar polis ve ordu için harcadı. Bir Fransız generali S.Arabistan için "Önemli bir askeri güç olma yolunda" diyor.

Ağustos 1977-Washington başkanlık 18 nomaralı direktifi . Bu direktifle "hafif, hareketli gruplar, Yakın Doğu, Pers Koyu ve Doğu Asya gibi yerlerde, tehlikeli durumlarda yerleştirilecek."

S.Arabistan bu arada deniz kuvvetlerini de güçlendiriyor. Yeni 22 adet roketli, hızlı (süratbotu) bot, ve 30 hava yataklı araç alıyor.

S.Arabistan'ın günlük petrolü 11.9 milyon varil'den, 14 milyon varile çıkacakmış. Ancak Yamani bunun kendilerini değil, Batı'yı ilgilendirdiğini 'Batının çıkarları' için olduğunu söylüyor.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Son günlerde bölgemizde,özellikle İranda ve Orta Doğu'da son gelişmeler karşısında uluslararası gericiliğin,Amerikan emperyalizminin,NATO elebaşlarının ülkemiz üzerindeki baskılara daha da yoğunlaştı. Hükümetin sıkıyönetim ilan etmesinde emperyalistlerin oynadığı rol somut gelişmelerin ışığında aydınlanıyor.

Emperyalizmin,NATO elebaşlarının ülkemiz üzerinde artan baskıları bölgemizdeki gelişmelerle yakından ilgilidir. Afganistan demokratik gelişme yoluna girdi.İran halkı emperyalizmin uydusu kanlı Şah rejimine karşı ayaklandı.Orta Doğu'da Sedat kliğinin ihanet politikası fiyaskoyla sonuçlandı.Kemp Deyvid uzlaşma "anlaşması" sökmedi. Bütün bunlar emperyalizmin,NATO'nun bu bölgedeki konumlarını sarstı.

Bütün bu gelişmeler karşısında NATO içinde Türkiyenin önemi daha da arttı.Emperyalist çevrelerin son birkaç ay içinde çevirdikleri politik manevraların kısa bir dökümü bu kanıyı doğrulamaktadır. 1978 yılının Aralık ayında Brüksel'de yapılan NATO tepe toplantısında NATO genel sekreteri Luns,NATO'nun Türkiye ile daha fazla ilgilenmesi gerektiğini belirtti. Bunun ardında Gvadelupta bir araya gelen 4 emperyalist ülkenin yöneticileri Türkiye üzerinde ye i köleleştirici kararlar aldılar.NATO'nun ve Amerikanın konumlarını güçlendirmeyi,Türkiyenin daha yoğun bir silahlanmaya girmesini kararlaştırdılar. "Sağlıksız" Türkiye ekenomisini canlandırmak için sözümona ivedi " yardım fonu" kurdular. Bu politikanın doğrultusunda Ocak ayında Amerikan dışişleri bakan yardımcısı Kristofer Türkiyeye geldi. Kristofer Türkiyenin emperyalizmin ekenomik, politik ve askersel örgütlerine daha sıkı bağlanması için yeni şartlar koştu. İ'N'nun isteklerinin hemen uygulanmasını,Türkiye'de ABD üslerinin geliştirilmesini,İrandaki üslerin Türkiyeye aktarılmasını,yeni Füze rampalarının kurulmasını,NATO'nun Güney Doğu kanadının güçlendirilmesini istedi. Bütün bunlarla güdülen amaç açıktı. Emperyalistlerin önünde en başta İrandaki Amerikan askersel araçlarının modern Türkiye'ye aktarılması sorunu duruyordu. Bu yöndeki gelişmelerle ilgili gerek Türkiye basını,gerekse dünya basını somut açıklamalarda bulundu. Amerikanın İrandaki askersel araçlarının önemli bir bölümünün Türkiyeye arktarıldığını açıkladı. Örneğin Amerikan "Times" gazetesi ,"Tomcat" adlı en modren

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

uçaklardan oluşan birçok filonun İrandan alınarak Adana yakınlarındaki İncirlik Hava üssüne yerleştirildiğini belirtti. Daha önce de,NATO tepe toplantısında NATO'nun AVAKS casusluk uçuşları için Konya yakınlarında yeni bir üs kurulması kararlaştırıldı. Gerçekler böylesine ortadayken başbakan Ecevit,basının bu açıklamalarının gerçeklerle bir ilgisi olmadığını açıklarken " Türkiyenin ulsal çıkarlarından ödün verilmek söz kousu değildir" sözleriyle NATO'nun,emperyalizmin yoğunlaşan baskılarını örtbas etmeye çalıştı.Türkiyenin topraklarındaki yüzden fazla Amerikan ve NATO üssü,bu üslerin daha da geliştirilmesi kararları,yeni modern silahlarla donatılması,füze ramparları kurulması,İrandaki Amerikan askersel araçlarının Türkiye'ye aktarılması ulusal çıkarlarımızdan ödün vermek, hatta ulusal çıkarları ayaklar altına almak değil midir? Bütün bunlar bölgemizde barış ve güvenlik için büyük bir tehlikedir. Amerikan ve NATO üslerinin bölgemizin güvenliğiyle hiç bir ilgisi yoktur. Türkiye Sovyetler Birliği ve Bulgaristan ile sınır bir ülkedir. Ülkemizdeki saldırı üsleri bu komşularımıza karşı bulundurulmakta ve yeni morden silahlarla donatılmaktadır. Ama,bir savaşta ilk önce yok olacak olan Türkiye'dir. Bütün gelmiş geçmiş hükümetler gibi,Ecevit hükümeti de işte böylesine tehlikeli bir politika izliyor,ateşle oynuyor.

Ecevit hükümetinin emperyalizmin bütün bu dayatmalarına boyun eğme niyeti Amerikanın,Kıbrıs saldırısıyle Türkiye'ye uyguladığı sözde "ambargo" etrafındaki oyanlarla açığa çıkmıştı. 1978 yılının Ağustos ayında ABD Temsilciler Meclisi "Ambargo"yu kaldırdı. Böylece Amerikan emperyalizmi ,NATO 1978 de yapılan Vaşington tepe toplantısında silahlanmayı artırma,barışı ve güvenliği baltalama yönünde alınan kararları Akdeniz bölgesinde askersel dengeyi kendi yararına değiştirmekle uygulamaya başladı. Vaşington ülkemizin dört bir yanındaki saldırı üslerini ,casusluk merkezlerini daha yoğun işletmek,yeni üsler elde etmek için açık baskıya geçti. Hükümet bu baskılar karşısında boyun eğidi ve eğiyor. "Franfurter Algemayne" gazetesi başbakan Ecevitin "Vaşingtonla üslerin açılması konusunda görüşmeye hazırız " dediğini yazdı. Dışişleri bakanı genel sekreteri Şükrü Elekdağı ile görüşen Amerikan yetkilileri "Türkiyedeki dört Amerikan üssünün yeniden çalışmaya geçmesi için bir engel kalmadı" dediler. Amerikan "Time" dergisi ABD'nin Türkiyedeki 5 önemli dinleme üssünü yeniden çalıştırmak

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

için dayattığını,bu üslerin doğrudan doğruya Sovletler Birliğine çevrili olduğunu açıkladı. 5 Ağustos günlü büyük burjuva gazetelerinden "Hürriyet" Türkiyenin çesitli yörelerine dağtılmış 7 depolama üssünün varlığını belirten bir harita yayınladı. Diğerleriyle birlikte 31 Amerikan üssünün ve 5 bin Amerikan askerinin ülkemiz topraklarında yer aldığını yazdı. Bu üs ve askerlerin gerçek sayısı verilen rakkamın çok üstündedir. Üstelik NATO üsleri ve buralarda çalışan Amerikalılar bu sayının içinde değildir.

Bu gelişmeler karşısında,Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihçesine,Türkiyenin saldırgan NATO'ya sokulması,Türkeyedeki ABD ve NATO üsleri ve bu üslerin görevi, NATO'ya ve Amerikan emperyalizminin egemenliğine karşı savaş konuları üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Türk-Amerikan ilişkileri

Türkiye ile Amerika arasında ilişkileri inciliyen burjuva yazaları bu ilişkilerin dostluk temelleri üstüne kurulduğunu ileri sürerler. Osya durum bunun tam tersinedir. ABD ile Osmanlı İmperatörlüğü arasında başlıyan ilişkiler ta başdan beri sürekli bir anlaşmazlık kaynağı olmuştur. İki ülke arasında ilk anlaşma 7 Mayıs 1830 da imzalanmıştır.Bu anlaşmaya göre, Amerikalılar Osmanlı imperatorluğu içinde imtiyazını ve kapitülasyonlardan yararlanma hakkını ele geçiriyordu. Tıpkı bugün olduğu gibi o gün de Amerika Türkeye üzerinde egemenliğini yerleştirmeye çalışıyordu. Amerikalılar Anadolunun çeşitli yerlerinde okullar açtılar. Bu okullara genellikle burjuva çocukları alınıyordu. Bunlara Amerikanın ne kadar güçlü ve ne kadar insancıl olduğu öğretiliyordu. Dünyanın koşulları değişiyordu. Amerikanın dünyanın jandarması olması politikasını sürdürebilmesi için yerli işbirlikçileri,kadrolar gerekliydi.

Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihçesine değerlendirilirken,özellikle bu ilişkilerin 2.dünya savaşından sonraki gelişmesini ele almak daha yerinde olur. 1946 yılı Türk-Amerikan ilişkileri bakımıdan özel bir önem taşır. Savaştan sonra Türkiye Amerika için vazgeçilmez bir yerdi.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Gerek hammedde bakımından, gerek pazar olarak, gerekse Orta Doğu ülkeleriyle ticaret yollarının buradan geçmesi bakımından Türkeyi'nin elde tutulması Batı dünyası kapitalistleri için özel bir önem taşıyordu. Sonra Türkiye Sovyetler Birliğiyle sınır bir ülkedir. Bu bakımdan da emperyalist çevrelerin stratejik hedefleri açısından da Türkiye önem taşıyordu. Emperyalist çevreler bu çıkarları doğrultusunda özellikle 2.dünya savaşından sonra, yani dünya sosyalist sisteminin oluşmasından sonra Türkiye üzerindeki baskılarını, Türkiyeyi emperyalizmin ekonomik, poyitik ve askersel örgütlerine bağlanma yönündeki girişimlerini artırdılar.

Böylece Türkiye, işbirlikçi, gerici güçlerin aracılığıyle emperyalizme kapılarını ardına kadar açtı. Bir zamanlar ülkesinde kovduğu sömürgecileri yeniden ülkesine egemen olma yollarını sağladı. Emperyalist çe reler, uluslararası tekeller Türkiyedeki işbirlikcilerinin sağladıkları bu olanaklardan en iyi bir biçimde yararlanmaya başladılar. Ve sonunda istediklerine kavuştular. Bunlar, gizli anlaşmalarla hergün bir parça daha Türkiyenin içine sokuluyorlardı. Devlet kurumlarına, en önemli kilit noktalarına yerleşecek kadar önemli konumlar elde etmeye başladılar. Meclisde de adamları vardı. Bu adamlar açık açık Türkiyede solcuların yargılanmasını, kurşuna dizilmesini istiyorlardı. Emperyalizminin, özellikle Amerikan emperyalizminin, CİA'nin uydularından bir saylav 1949 dea şöyle diyordu:"solcuları yargılamak gereksiz bir seydir. Ne diye bunlar için masraf etmeli...? Bunlar yaklanıp yakalanmaz hemen öldürülmeli

1950 yılında demokrat parti seçimleri ezici çoğunlukla kazanmıştı. Bu Amerikalıları delicesine sevindirdi. Bu da doğaldı. Çünkü DP için evet Amerikayle başlıyordu. Tek sözle Amerika kuklarını işbasına getirmişti. Ve böylece Türkeya üzerinde egemenliğini güçlendirme, Türkiyenin izliyeceği yolu belirleme yönünde yeni olanaklara kavuştu Amerikan emperyalizmi. Yalnız ekenomik alanda değil, politik alanda da baskılarını artırdı. İkili kölelik anlaşmalarıyle başka bir ülkenin tarihinde ender görülür imtiyazlara, sömürü ve talan olanaklarına kavuştu. Bu durumdan yararlanan Amerikan emperyalizmi Türkiyenin stratejik durumunu yani Sovyetler Birliğiyle komşu olmasını da göz ardı etmedi. Stratedik hedefleri uğrunda Türkiye emperyalizmin bir karakolu durumunda tutmak için saldırgan NATO örgütüne sokma planlarını uygulamaya koydu.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Türkiyenin NATO'ya girişi

Türkiye NATO'nun harp arabasına 1952 yılının 17 şubatında koşuldu. O günden bu güne kadar süren bu bağımlılık sürecinde ,yurdumuzun ,halkımızın maddi ve tinsel zararları,ancak milyarlarca lira ile ölçülebilir. Rakamların dili,saldırgan NATO'nun,Amerikanın yurdumuzdaki egemenliğini savunan gelişmiş, geçmiş bütün iktidarları ve bugünkü CHP ağırlıklı hükümeti ,tüm gericileri susturacak güçtedir.

Türkiye NATO'ya girmekle,ülkesinde bir yığın Amerikan üssünün kurulmasına izin veriyor ve böylece emperyalizmin ileri karakolu durumuna giriyordu.NATO nun kurulduğu günden bu güne kadar Türkiyenin bir işine yaradığı görülmemiştir Tam tersine,Amerika NATO'dan elinden geldiği kadar yararlanmış,Türkiye üzerinde egemenliğini daha da pekiştirmiştir. Türkiye ise askeri harcamalar yüzünden gittikçe borçlanmış ve bu borçların altından kalkamaz duruma düşmüştür .Türkiye NATO'ya Amerikadan sonra en çok askersel gücü vermiş ülkedir. İşin en ilginç ve en acı yönü ise NATO'ya verilen bu güçlerin Amerikadan izinsiz kullanılamıyacağıdır.

Sorunun en önemli yönü de,NATO'nun harpçi çıkarları için Türkiyenin binlerce kilometre karelik toprağının parsellenmiş olmasıdır. Türkiye topraklarında kurulan bir yığın Amerikan ve NATO üssü ile Türkiye Akdeniz bölgesinde emperyalizmin karakolu,atlama tahtesi durumuna gelmiştir. Bu üsler en modern silahlarla,nükleer,atom başlıklı füzelerle donatılmıştır.

Türkiye'deki ABD üsleri

Ülkemizdeki ABD üslerinin işlevini sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmek için kısaca Akdenizin emperyalist stratejideki yerine değinmek gerekir. NATO alanının kuzey kanat,merkez ve güney kanat diye üçe ayrıldığı biliniyor. Türkiyenin içinde bulunduğu güney kanat merkezden sonra ikinci önemli bölümüdür ve yığınlmış silah ve asker bakımından da ikinci gelmektedir. ABD'nin Akdeniz çevresinde 199 üssü vardır. Bu üsler yedi ülkeye yayılmıştır. Bunların,resmi açıklamalara göre 61 Türkiyededir. Ama gerçek rakkam bunun çok üstündedir. Gizli üsler bu sayının içinde değildir. Kıbrısta İngiliz üsleri uzun zamandan

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

hepsi ABD tarafından kullanılmaktadır. Kıbrıstа ABD'nin gizli dinlama üsleri vardır. Ayrıca ABD'nin dışında İngilterenin de Türkiye'de bazı dinleme üsleri vardır. Tek sözle Akdeniz bölgesinde en çok ABD üssü bulunduran ülke Türkiyedir. Yurdumuzdaki ABD üsleri başlıca yedi grupta toplanmaktadır:

1.Casusluk ve dinleme üsleri

2.Hava üsleri

3.ABD iletişim dizgisine bağlı kuruluşlar

4.6.filo için liman,cephane ve akaryakıt depoları

5.TUSLOG (lojistik) kuruluşları

6.Çekirdeksel silah (atom ve hidrojen bombaları) depoları

7.Radar istasyonları.

Ayrıca son NATO tepe toplantısında AVAKS uçakları için Konya yakınlarında yeni bir üs daha kurulması kararlaştırıldı. Bunun yanısıra,yapılan açıklamalara göre,Federal Almanya emperyalizmi de Türkiye'den askersel üs koparma yönünde yoğun çalışmalara girişmiştir.

CASUSLUK VE DİNLEME ÜSLERİ :Bunlardan en önemlisi Sinop,Karamürsel,Belbaşı,Diyarbakır ve Samsunda bulunuyor. Karamürseldeki üs Boğazları,Batı Karadenizi ve Bulgaristanı dinliyor. Ayrıca bir hava üssü ve iletişim merkezi var. Sinoptaki üstün Sovyet radar dizgisinin elektronik özellikleri dinleniyor. Samsun'da bir dinleme merkezi vardır. Diyarbakırda ise, büyük bir uzun menzilli radar ve dinleme merkezi bulunuyor. Hemen yakınında Pirinçlik hava üssü vardır. Belbaşı: bir sismolojik dinleme istasyonudur.

HAVA ÜSLERİ: İncirlik,Çiğli,Karamürsel ve Pirinçlikte bulunuyor. Ayrıca ABD Hava kuvvetlerinin sürekli yararlandığı ve kendilerine ait bölümlerin bulunduğu bir dizi hava alanları daha var. Örneğin Ankara ve İzmirde bu böyle.

ABD İLETİŞİM DİZGİSİNE BAĞLI KURULUŞLAR: Bu kuruluşlar,Pazar,Perşembe,Samsun Sinop,İzmit,İstanbul,Lülleburgaz ,Karamürsel,Herzifon,Sivas,Malatya,Diyarbakır Mardın,İncirlik,Adana,Elmadağ,Ankara,Eskişehir ve İzmirde bulunuyor.

6.FİLO İÇİN LİMAN-CEPHANE VE AKARYAKIT DEPOLARI: Marmara kıyısında Tekirdağ yakınlarında ABD donanmasının bir LORAN istasyonu var. Burası verdiği radyo sinyalleri ile tüm Akdenizdeki ABD uçaklarının pozisyon saptamalarında

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

yardımcı oluyor. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında ABD uzmanları buradan geçen sivil ve askersel Sovyet gemilerinin fotoğraflarını çekiyorlar.

TUSLOG (lojistik) kuruluşları: Türkiyedeki ve Yakın Doğu'daki ABD askerlerinin lojistik desteği TUSLOG ile sağlanıyor.TUSLOG örgütünün merkezi Ankara ve İzmir de bulunuyor. Bağlat'ta ve hava alanında TUSLOG'a bağlı merkezler var.

ÇEKİRDEKSEL SİLAH DEPOLARI: Ülkemizdeki çekirdeksel silah depoları şu kentlerin yakınlarında bulunuyor:Erzurum,Erhaç (Malatya güneyi) Mürted,Çakmak,Eskişehir,İzmit,Balıkesir,

RADAR İSTASYONLARI: Türkiyede NATO erken haber alma radar dizgisi denilen bir dizi radar istasyonu bulunuyor.

(Ayrıntılı bilgi ÜRÜN dergisinin 52.sayısında Ali Söylemezoğlunun"Türkiye'deki ABD üsleri" yazısında)

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

NATO ile ilgili genel bilgi

(Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nden)

- NATO (North Atlantic Treaty Organization), sosyalist ülkelere ve ulusal kurtuluş hareketlerine karşı ABD'nin girişimi ve denetimi altında kurulmuş bir askersel-politik örgüttür."Soğuk harp"in en ateşli döneminde, 4 Nisan 1949'da Waşington'da Pakt Anlaşmasını imzalayan ülkelerce kurulmuştur.

1949'un 4 Nisanında NATO Anlaşmasını imzalıyan ülkeler şunlardır: 1. ABD, 2.İngiltere, 3.Fransa, 4.Belçika, 5.Hollanda, 6.Lüksemburg,7.Kanada, 8.İtalya, 9. Portekiz, 10. Norveç, 11.Danimarka, 12.İslanda.

1952'de Türkiye ve Yunanistan da NATO'ya bağlanmıştır.

1955'te Federal Almanya NATO'nun 15. üyesi olmuştur.

Kuzey Atlantik Paktı Anlaşmasının 5. maddesi, önemli maddelerden biridir. Bu maddeye göre, Pakt üyesi bir veya birkaç ülkenin "saldırıya uğraması" halinde tüm NATO üyesi öteki ülkeler,başta "askersel yardım" olmak üzere her türlü destek ve yardımda bulunacaklardır.

Anlaşmanın 13. maddesinde ise NATO üyesi her ülkeye, örgüte üye olduğu günden 20 yıl sonra NATO'dan çıkma hakkı tanınıyor.

Anlaşmanın 4. maddesi ise NATO üyesi bir veya birkaç ülkeye, ittifak üyesi her hangi bir ülkenin içişlerina dağrudan karışma olanağı sağlıyor.

(Örnek: ABD, bu maddeye dayanarak NATO başkanlar konseyini olağanüstü toplantıya çağırabilir ve NATO üyesi Türkiye'ye " rejim tehlikeye girdiği, NATO çıkarları için büyük bir tehlikenin oluştu veya Türkiyenin güvenliğini sarsan (yığınsal politik gösteri, genel grev hareketleri vb) bir durumun belirdiği"gerekçesiyle askersel müdahale geçebilir. Özellikle bu madde ABD'nin NATO üyesi öteki ülkelerin içişlerine doğrudan karışmasına olanak sağlıyan bir madd

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

olarak görülüyor)

- Temmuz 1966'da Fransa NATO'nun askersel kanadından çekildi.
- Ağustos 1974'te Yunanistan da NATO'nun askersel örgütünden çıktı.
- NATO'nun askersel harcamaları yıldan yıla artmaktadır. NATO'nun askersel harcamaları 1949'da 18,7 milyar Dolarken; 1959'da 61,6 milyar Dolar, 1969'da 106,4 milyar Dolar, 1973'te 120 milyar Dolar, 1979 da, yani kuruluşunun 30. yılında 200 milyar doları bulacaktır.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

TÜRKİYE İÇİN İVEDİ BİR ŞIRINGA

New York Times-23.1.1979

Guadelop tepe toplantısında başlatılan Türkiyeyi kurtarma operasyonu parasal bir soruna canlı politik bir öge katıyor. ABD, Batı Almanya, İngiltere ve Fransa, Nato'nun güney kanadındaki ülkeye ivedi ve orta süreli yardımın daha ötesini de düşünüyorlar. Onların akıllıca saptadıkları amaç, Uluslararası Para Fonu ve Türkiye'ye özel kredi açanların Başbakan Ecevit'ten istedikleri başlıca kemerleri sıkma önlemlerinin onun tarafından uygulanmasını politik ve ekonomik olarak kolaylaştırmaktır.

x x x

Ecevit buna karşı direniyor, çünkü o bağlaşıklarının parasal yardımı olmadan kemerleri sıkmanın onun hükümetini ve belki de düşürebileceğini Türkiye'de demokrasiyi tehlikeye düşüreceğini, düşünüyor, bundan korkuyor. IMF'yle bir anlaşmaya varmadan Türkiye'nin kısa süreli borçlarının başlıca alacaklısı 200 yabancı banka durumun düzelmesi için gerekli taze parayı veremiyecekler. NATO hükümetleri, artan ilgilerine karşın, ancak istenen paranın bir bölümünü verebilir, büyük bölümü ise ancak özel sektörden alınabilir.

Guadeloy dörtlüsü bugünkü bunalımın anahtarını elinde tutuyor. İran'daki çözülme onları terörün sarıstığı Türkiye'nin benzer bir alt-üst olma durumuna düşme tehlikesine karşı hareketse itiyor. Türkiye şimdi Sovyetler Birliği ile orta doğu arasında batıdan yana açık tutum alan tek ülkedir. Sovyetler Birliğinin Karadeniz filosuyla Akdeniz arasındaki boğazları bekleyen ve Sovyet roket deneylerini elektronik aygıtlarla gözleyen üslerin olduğu kara parçası üzerindeki ülkedir.

x x x

Türkiye New York kenti gibi daha sıkı bir deflasyona zorlanırken yardımsız bırakılamaz. Üstelik Türkiye'nin parasal durumu New York kentinden daha da kötüdür. 4 milyar dolarlık kısa süreli borçları karşılığa/ ivedi olarak ödeme sorunluğu vardır. Dış alımda kısıntılar, durgunluk ve kredi yokluğu endüstri üretimini kapasitenin yüzde 55'ine düşürmüştür. İşsizlik oranı % 20 enflasyon oranı % 50'in üstündedir.

x x x

Türkiye'nin dürüstçe ödeme bağıyım dış alımları için yeni finansmanların ülke içi gereksinmeleri karşılayacak üretim artışını sağlayacağını enflasyonu durduracağını, dış satımları

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

canlandıracağını ve böylece lirayı güçlendireceğini ileri sürüyor. Türkiyeye kredi verenler buna karşı çıkıyor ve öncelikle ülkenin kendi olanaklarıyla yaşayabilmesi gerektiğini söylüyorlar. UPP dış satımları hızlandırmak ve yurt dışındaki Türkiyeli işçilerin döviz göndermelerini kolaylaştırmak için yeniden büyük bir devalüasyon istiyor. Para artışını önlemek devlet yatırımları ve bütçe açığı için devlet sübvansiyonlarını durdurmak istiyor.

Dış alımlarda bundan böyle büyük kısıtlamalara yol açmamak için Türkiye 1,7 milyar dolara ulaşan dış ödeme açığını karşılamak zorundalar. UPP'yle, özel bankalarda yapılacak bir anlaşma ve onlardan sağlanacak para yine de 400-500 milyon dolar açık bırakacaktır. Bu da ancak NATO ülkeleri, Japonya ve Suudi Arabistan gibi OPEC ülkelerinin ek yardımıyla kapanabilir. Gradelop dürtülmüşün yapmaya girişeceği iş budur.

* * *

Bu fonlar ivedi olarak bulunabilirse ve UPP ile Türkiyenin anlaşması sağlanabilirse NATO dayanışmasının böylelikle vurgulanmasın parasal yardıma ek olarak Kıbrıs'ın bazı yer kuvvetleri almasını kolaylaştırabilecektir. Uzun süreli sorun kalacaktır. Ama ivedi sorun Türkiye'yi bugünkü çıkmazdan kurtulması için yardım etmektir.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Ege ve Kıbrıs'ta son gelişmeler ve Türk egemen çevrelerinin bazı görüşleri

a) Kıbrıs:

BMÖ'nün 33. Genel Kurulu'nda, 1978 Kasımında ve arkasından da Güvenlik Konseyi'nde Kıbrıs'la ilgili olumlu kararlar alındı. ABD, İngiltere ve Kanada ile birlikte, bu kararların uygulanmasını önlemek * sorunun BM çerçevesinde çözümüne doğru adım atılmasını engellemek için 12 maddelik bir "plan" ileri sürdü. Bu plân, Kıbrıs sorununun uluslararası bir toplantı yoluyla değil, Camp David tipi ABD diktası altında bir çözümü öngörüyor.

Sosyalist ülkeler, dünya komünist hareketi, emperyalizmin bölgede konumlarını güçlendirmeye yönelik Amerikan planına karşı çıktılar.

Bundan sonra, BM Genel Sekreteri, Kurt Waldheim BM gözetiminde ve çerçevesinde Denktaş ile Makarios'un 12.1.1977 (de vardıkları dört maddelik ilke anlaşması temelinde toplumlar arası görüşmelerin başlatılmasını öngören bir öneri yaptı.

Bu öneri üzerinde görüşme ve ilişkler sürüyor. Politik gözlemciler, toplumlararası görüşmelerin Şubat ayında başlıyabileceğini belirtiyorlar.

Amerikan diplomatik çevreleri, emperyalist basın, Waldheim önerilerinin, büyük ölçüde Amerikan Planıyla uyuştuğunu özellikle yayıyorlar. Bundan amaçları görüşmeleri kendi planları yönünde etkilemektir. İnisiyativ almaktır.

Bu ay sonunda Kongreye Kıbrıs sorununun çözümü yolunda adım atıldığı belirtmek zorunda olan Carter yönetimi bu yolda zorlayıcı bir tutum alıyor. İran'daki gelişmelerin sonucu, Amerikan üslerinin yerleşmesi açısından emperyalizm için stratejik önemi artan Türkiye'ye askersel ve ekonomik yardımın verilmesini Kıbrıs sorununda

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Bir Kürt demokratının elestirisi

KURDISTAN IST KURDISTAN

oder: Antwort eines kurdischen Kollegen in Westberlin auf den Beitrag "Gegen Nationalismen auf beiden Seiten" (Türkei-Informationen Mai 1982, S. 14 und 28, Herausgeber: FIDEF)

Schon der Titel jenes Beitrags ist falsch. Wir haben zu unterscheiden zwischen dem Nationalismus der unterdrückenden Nation, der in seinem Herrschaftsanspruch antidemokratisch und reaktionär ist, und dem Nationalismus einer unterdrückten Nation, der in seinen Forderungen nach Freiheit und Selbstbestimmung stets demokratisch und damit zu unterstützen ist.

Tatsache ist, das kurdische Volk leidet unter rassistischer Unterdrückung und Zwangsassimilierung. Jawohl. Aber nicht nur in Türkisch-Kurdistan. Bis heute gilt das für alle vier Teile Kurdistans, Türkisch-, Iranisch-, Irakisch- und Syrisch-Kurdistan. Türkisch-Kurdistan, wohlbestückt mit NATO-Raketen, leidet unverhältnismäßig unter militärischer Besatzung, unter Folter und Terror kaum vorstellbaren Ausmaßes. Jawohl. In diesem Punkt gibt es einige Unterschiede zu den anderen Teilen Kurdistans. Folglich existieren dort neben ideologischen auch regional konkret bedingte Unterschiede hinsichtlich der Ziele und Kampfweise der Befreiungsbewegungen Kurdistans. Das dürfte einleuchten.

Auch in Türkisch-Kurdistan existieren mehrere Befreiungsbewegungen, die als national-demokratisch, d.h. als antikolonialistisch und antiimperialistisch, zum größten Teil mit klar sozialistischer Perspektive, gelten müssen.

Du, Kollege, sagst einerseits, Du unterstützt das Selbstbestimmungsrecht. Andererseits sagst Du, türkischen Demokraten ginge es "dabei jedoch nicht um eine Lostrennung von der Türkei unter allen Umständen: Unabhängig davon, wie das kurdische Volk sein Selbstbestimmungsrecht ausüben wird, kämpfen sie unter gegenwärtigen Bedingungen für die Errichtung einer gemeinsamen Aktionseinheit, kämpfen sie gemeinsam mit kurdischen Demokraten gegen die nationale Unterdrückung des kurdischen Volkes, welches nichts anderes will, als die ungehinderte Ausübung seines Selbstbestimmungsrechtes." Soweit also die Meinung der "türkischen Demokraten". Du als betroffener Kurde, der zu fordern hätte, äußerst Dich nicht weiter dazu. Du akzeptierst das also?

Vergiß nicht: Die fortschrittlichen Kräfte der unterdrückenden Nation haben sich anders zu verhalten, als die der unterdrückten Nation. "Türkische Demokraten" müssen das Recht auf Lostrennung propagieren. Sie müssen den Kurden das Recht auf eine eigene Entscheidung zugestehen. Andererseits kann es geschehen, daß sich fortschrittliche Kurden gegen eine Lostrennung aussprechen. Sie haben das Recht und die Pflicht, diese Frage entsprechend den konkret-historischen Bedingungen nach der Zweckmäßigkeit zu entscheiden. Allein ausschlaggebend ist dabei der soziale Charakter einer Befreiungsbewegung. Die Frage der Lostrennung läßt sich also nicht von vornherein mit einfachem "ja" oder "nein" beantworten. Jedoch, ohne die Freiheit der Separation gibt es keinen demokratisch geprägten Internationalismus. Eine freiwillige, gleichberechtigte Einheit aller Völker und Nationen wie auch ihrer Arbeiterbewegungen wird ohne die uneingeschränkte Anerkennung dieses Rechtes nicht möglich sein. Und das Verhalten der Demokraten der unterdrückenden Nation wird als "Angelpunkt" der weiteren Entwicklung betrachtet. Denn wollen sie dieses

TÜRKİYE SOSYALİST MUSTAKİL RAŞİDİN VAKFI

Recht der unterdrückten Nation nicht anerkennen, wird sich diese von ihnen abwenden. Die Demokraten der unterdrückenden Nation würden damit objektiv die Spaltung zwischen den Werktätigen beider Nationen begünstigen und die Einheit der internationalen Arbeiterbewegung schwächen.

Dasselbe gilt für Deine Kritik an der "getrennten" Organisierung der Werktätigen beider Völker. Wobei zusätzlich zu bemerken ist: Erstens, und das erwähnst Du in Deinem Beitrag überhaupt nicht, ist Kern der Unterdrückung des kurdischen Volkes die ökonomische Ausbeutung, und zwar einerseits durch feudale Großgrundbesitzer im eigenen Land, andererseits durch die türkischen Kolonisatoren. Im Unterschied zur türkischen Türkei, die durchgehend eine kapitalistische Entwicklung erfahren hat, ist die Struktur Türkisch-Kurdistans heute noch halb-feudal, im Übergang vom Feudalismus zum Kapitalismus. Zusätzlich zur klassenbedingten Ausbeutung erfahren wir noch nationale Ausbeutung, indem unser Land ökonomisch rückständig gehalten wird, und rassistische Unterdrückung, die sich u.a. im Verbot der Sprache und Kultur äußert. Folge ist, daß das kurdische Volk heute Forderungen entwickelt, die sich zu einem Teil von denen des türkischen Volkes unterscheiden.

Nun gut, könntest Du einwenden, diese Forderungen liessen sich in ein Gesamtprogramm für die Türkei und Türkisch-Kurdistan integrieren.

Damit kommen wir, zweitens, zur Realität und Geschichte der politischen Landschaft in der Türkei und Türkisch-Kurdistan. Du kritisierst die "Mißachtung aller Erfahrungen der nationaldemokratischen Bewegungen". Welcher nationaldemokratischer Bewegungen? Und welcher Erfahrungen? Sowohl für die Türkei als auch für Türkisch-Kurdistan als auch für beide zusammen gibt es politische Organisationen, die sich als Bestandteile der fortschrittlichen Bewegung der Welt begreifen. Wenn die Mehrheit davon jedoch "getrennte" Organisationen sind, müssen wir uns dann nicht nach den Ursachen dafür fragen? Die sind einerseits in den oben geschilderten Unterschieden der Situation zu suchen. Wir müssen aber auch insbesondere jene seit Jahrzehnten existierenden Parteien und Organisationen fragen, was sie denn bisher in dieser Angelegenheit getan haben. Wenn sie die nationale Frage Türkisch-Kurdistans sachgerecht und prinzipientreu behandelt hätten, wäre ja wohl die "getrennte" Organisierung überflüssig gewesen, oder? Wobei hier die verfassungsrechtlichen Hemmnisse noch völlig außer acht bleiben, die aber mindestens für sowieso illegale Organisationen keine Bedeutung gehabt haben können. Und was ist mit den türkischen Demokraten selbst? Auch da kann ja wohl von Einheit keine Rede sein?!! Die historische Entwicklung der nationaldemokratischen Bewegung Türkisch-Kurdistans aus dem Auge zu verlieren heißt, den Kopf in den Sand zu stecken, Kollege!

Mit Vogel-Strauß-Politik kommen wir jedoch nicht weiter. Suchen wir also nach Alternativen. Sehen wir uns an, was Du zu bieten hast. Vorn sprichst Du von einer "Aktionseinheit". "Erfolge im Kampf für Frieden und Demokratie" gegen die faschistische Militärjunta der Türkei seien "nur auf der Grundlage der Einheit aller demokratischen, antiimperialistischen Kräfte des Landes" möglich.

Einheit ja, aber "nur" Aktionseinheit? Der Kampf für Frieden und Demokratie, gegen Imperialismus und, das hast Du wohl vergessen, gegen Chauvinismus, kann wohl prinzipiell nur in einer langfristig orientierten festen Einheitsfront erreicht werden, die mit einem entsprechenden Programm die breitesten Volksmassen beider Völker umfaßt, gleichgültig, welche Form dieser Kampf einmal annehmen wird. Und im Interesse der Wahrung und der Weiterentwicklung der Errungenschaften einer solchen revolutionären Umgestaltung kann und muß diese Einheitsfront heute von

TÜRKİYE SOSYALİST BASIN ARŞİVİ

vornherein nach einer Phase der Demokratisierung eine sozialistische Entwicklung anstreben. Die Führung muß also in den Händen fortschrittlicher Kräfte bleiben.

Die nationale Frage ist eines jener wichtigen Probleme, dessen Lösung die Arbeiterklasse im Kampf um Demokratie schon unter kapitalistischen Verhältnissen vorbereiten kann und muß, um den gemeinsamen Befreiungskampf der Werktätigen verschiedener Völker zu stärken. Das Recht auf Separation des unterdrückten Volkes aufgrund ihrer möglichen "Unzweckmäßigkeit" infrage zu stellen, bedeutet ein Zugeständnis an die Bourgeoisie der unterdrückenden Nation und ist ihrem Wesen nach opportunistisch. Ein solches Verhalten wird eine Frontbildung erschweren.

Du sagst weiter, die Befreiung des kurdischen Volkes sei "nur durch gemeinsames Vorgehen der konsequent demokratischen Kräfte in der ganzen Türkei" möglich. Es gäbe einige Kräfte, die "in erster Linie die Einheit der kurdischen Nationalisten in den verschiedenen Ländern erreichen wollen und dabei von der Gründung eines Großkurdistan ausgehen. Diese Einflüsse verzögern und erschweren zusätzlich den gemeinsamen Kampf der kurdischen Demokraten mit den fortschrittlichen, demokratischen Kräften in den jeweiligen Ländern....."

Beides ist in seiner Absolutheit falsch. Kurdistan ist Kurdistan, leider ein heute geteiltes Land. Natürlich gibt es hinsichtlich der sozio-ökonomischen Struktur und der sonstigen konkreten Bedingungen in den verschiedenen Teilen Kurdistans Unterschiede. Jedoch sind das keine Systemunterschiede. Es wäre also denkbar, daß sich zwei oder mehr Teile Kurdistans befreien und zusammenschließen könnten. Eine nationale Bourgeoisie, die in der Lage wäre, ein bürgerliches, kapitalistisch orientiertes Kurdistan zu beherrschen, existiert praktisch nicht, und auch keine politische Bewegung, die ein solches Ziel hat. Die feudalen Großgrundbesitzer haben sich in der Regel, auch in der Türkei, mit den herrschenden Reaktionären der Kolonialmacht verbündet und wissen sehr gut, daß sie auf deren Hilfe angewiesen sind, so wie die türkischen Militärs auf die Hilfe des US-Imperialismus. Und was wäre gegen eine "Demokratische Volksrepublik Kurdistan" mit sozialistischer Entwicklungstendenz einzuwenden? Könnte sie nicht eine wertvolle Unterstützung anderer fortschrittlicher Bewegungen in der Region sein? Was also soll die verleumderische Polemik von einem "Großkurdistan"? Das existiert doch nur in den Köpfen der Ideologen der Unterdrücker!! Noch einmal: Kurdistan ist Kurdistan.

Natürlich wäre ein gemeinsamer Kampf der fortschrittlichen Kräfte der Türkei und Türkisch-Kurdistans gerade in der heutigen Situation sehr zu begrüßen. Und die maßgeblichen Organisationen der nationaldemokratischen Bewegung Türkisch-Kurdistans suchen dieses Bündnis. Aber ihnen vorschreiben zu wollen, daß sie nur und ausschließlich diesen Weg gehen dürfen, ist schlichtweg chauvinistisch. Mit den türkischen Organisationen, die das Selbstbestimmungsrecht für das kurdische Volk nicht in allen Punkten konsequent vertreten wollen, kann es so selbstverständlich kein Bündnis geben.

Ich bin völlig Deiner Meinung, Kollege, daß hier im Ausland gute Möglichkeiten für eine Zusammenarbeit bestehen. Voraussetzung ist aber, das sei Dir sehr deutlich gesagt, eine offene, ehrliche und gleichberechtigte Auseinandersetzung, die frei von verleumderischer Polemik ist. Nur in einer sachlichen und solidarischen Diskussion kann eine Annäherung der verschiedenen Standpunkte erreicht werden!!

Westberlin, den 25. Juli 1982 B. Mêrxas

TÜRKİYE SOSYALİST BİRLİK PARTİSİ AVRUPA

ANTWORT AUF LESERFRAGEN

In letzter Zeit erreichen uns mehrfach Leserzuschriften, in denen Fragen zur gegenwärtigen Rolle des Islam, seiner aktiven Teilnahme an politischen Bewegungen verschiedener Länder, zur Entwicklung in den islamischen Staaten, insbesondere auch in Iran und Afghanistan, gestellt werden. Die nachfolgenden Ausführungen eines sowjetischen Autors scheinen uns geeignet, auf uns gestellte Fragen Antwort zu geben.

A. WASSILJEW

Islam und politischer Kampf

Washington wird nicht müde, den Völkern islamischer Staaten zu versichern, die USA und ihre westlichen Verbündeten seien ihre treuesten Freunde und sozusagen die „Schutzherren des Islam". Die Schöpfer dieses propagandistischen Feldzuges hoffen offensichtlich, daß die Völker ein kurzes Gedächtnis haben und die Moslems die Lehren der Geschichte, die vielen Jahrzehnte, ja sogar Jahrhunderte der schonungslosen Unterdrückung durch die Kolonialherren vergessen haben.

Die Geschichte zeigt jedoch, daß jedes Mal, wenn die islamischen Staaten versuchen, sich von der imperialistischen Herrschaft zu befreien, die Naturreichtümer ihrer Länder, besonders das Erdöl, in die eigenen Hände zu nehmen und nach eigenem Ermessen darüber zu verfügen, die imperialistischen Mächte — vor allem die USA — mit Drohungen dagegen auftreten und sogar Gewalt anwenden, um ihnen ihren Willen aufzuzwingen. All das ruft bei den islamischen Völkern zwangsläufig tiefe antiimperialistische Stimmungen hervor, die bald in diesem, bald in jenem Lande zu revolutionären Ausbrüchen führten und führen.

Das politische Kolorit der gegenwärtigen gesellschaftlichen Bewegungen, die unter religiösen Losungen verlaufen, ist kompliziert und ständigen Veränderungen unterworfen. Die herrschenden Regimes der Länder, in denen sich die Bevölkerung zum Islam bekennt, weisen ein breites Spektrum auf, von revolutionär-demokratischen bis zu feudal-theokratischen. Die grüne Flagge des Islam wehte in der Vergangenheit und weht auch heute über Kämpfern gegen Imperialismus und Feudalismus wie auch über Konservativen und Erzreaktionären.

In der Mehrzahl der islamischen Länder hat die Gesellschaft gegenwärtig einen vielgestaltigen Charakter. Die Bauernschaft und das städtische Kleinbürgertum bilden die Mehrheit der Bevölkerung, die religiösen Gefühle der Massen sind stark ausgeprägt. Historisch gesehen stellte der Islam nicht nur ein Ritual, ein Dogma oder Besonderheiten des Kults dar. Er durchdrang bzw. heiligte soziale Einrichtungen, Eigentumsformen, Besonderheiten des Rechts, der Philosophie, der politischen Ordnung, der Lebensweise, der Ethik und der sozialen Psychologie.

Die Ideologie des Islam selbst bildet einen reichen Nährboden für die verschiedensten gesellschaftlichen Strömungen. Im Islam sowie auch in anderen religiösen Bekenntnissen tritt auf einer bestimmten Entwicklungsstufe der sich dazu bekennenden Völker die Forderung nach Gleichheit sehr stark in Erscheinung. Sowohl im Koran als auch in den Schriften, in denen die Dogmen des Islam festgehalten sind, gibt es nicht wenige Aufrufe, eine gerechtere Gesellschaft zu schaffen, die Ausbeutung zu mildern und die Lage der Besitzlosen zu erleichtern. Eben auf diese Seite des Islam stützten und stützen sich in ihrer Tätigkeit linke islamische Organisationen.

Der revolutionäre Teil der Intelligenz, der „Mittelschichten" und der Arbeiter in den islamischen Ländern machte sich mit den fortschrittlichen Ideen unserer Epoche bekannt und schrieb sie auf ihre Fahnen, indem er sie konkreten Bedingungen anpaßte. In einer Reihe von Ländern entstanden kommunistische und revolutionär-demokratische Parteien. Sie traten gemeinsam mit breiten Massen der Gläubigen und islamischen Organisationen auf der Grundlage von Forderungen nach Festigung der nationalen Unabhängigkeit und des Kampfes gegen Imperialismus und Kolonialismus, für die Befreiung der Werktätigen von der Unterdrückung der Ausbeuter, für sozialökonomischen Fortschritt ein. Die revolutionären Demokraten in Algerien und Syrien, in Afghanistan und in der VDR Jemen führen Umgestaltungen im Interesse der Massen und mit Unterstützung bedeutender Teile von ihnen unter Berücksichtigung der tief verwurzelten islamischen Traditionen durch. Die national-revolutionären Kräfte in der Palästinensischen Widerstandsbewegung, in Libyen und in einer Reihe afrikanischer Länder treten dem amerikanischen Imperialismus entgegen. Die Nationale Progressive Partei Ägyptens vereinigte unter linken Losungen sowohl religiöse als auch weltliche Kräfte.

Die Zunahme religiöser Gefühle und die Verstärkung der politischen Bewegungen mit religiösem Kolorit in den islamischen Ländern ergibt sich aus einer Reihe von Gründen. Ein beträchtlicher Teil der Bevölkerung in diesen Staaten ist direkt oder indirekt mit dem vorkapitalistischen Gesellschaftssystem verbunden, es sind vorwiegend Analphabeten. In islamischen Traditionen, Sitten, Einrichtungen, Glaubensbekenntnissen sehen sie normale, oftmals die einzigen ihnen bekannten Formen des gesellschaftlichen Seins und Bewußtseins. Für viele Armen — sei es aus der Bauernschaft, der Stadtarmut, dem Handwerk, der studierenden Jugend, von Arbeitern und Angestellten, Arbeitlosen und deklassierten Elementen — ist es ganz natürlich, in religiöser Form ihre sozialpolitischen Bestrebungen, darunter ihren spontanen Protest gegen die Unterdrückung durch Imperialismus und Neokolonialismus, zum Ausdruck zu bringen. Lenin schrieb, daß das Auftreten von politischem Protest unter religiöser Verbrämung eine Erscheinung sei, die allen Völkern auf einer gewissen Stufe ihrer Entwicklung eigen ist...

Imperialistische Einmischung und kapitalistische neokolonialistische Ausbeutung bedeuten auch einen Angriff auf die moralisch-ethischen Normen der Werktätigen, die im Rahmen religiöser Traditionen geprägt wurden. Unter diesen Bedingungen finden breite Schichten der Bevölkerung in vielen Entwicklungsländern im Islam eine Form des Protestes gegen die ihnen von außen aufgezwungene Lebensweise mit ihrer Huldigung für das Goldene Kalb, mit der weiteren Vertiefung der Kluft zwischen Reichtum und Armut, mit der Schaffung und Festigung einer korrumpierten Elite, mit der Unterdrückung der progressiven nationalen Kultur und der Propagierung von Gewalt und Pornographie. Die religiös gebundenen Kämpfer gegen Imperialismus und Neokolonialismus lehren ihren Anhängern die Ideen des Fleißes und der Mäßigung, wobei sie sie in die Form des Islam kleiden und eben die vom Islam propagierte Gleichheit nutzen.

Nicht nur die Massen, die keinen Zugang zur Bildung haben, sondern auch viele Vertreter der gebildeten Schichten lehnen die nach westeuropäischem und amerikani-

TÜRKİYE BİLİMLER TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

schem bürgerlichen Muster geschaffenen gesellschaftlichen und staatlichen Einrichtungen ab, die als Kanäle für das Eindringen des Imperialismus dienen. Deshalb wendet sich ein bedeutender Teil der Intelligenz und der Vertreter der nationalen Bourgeoisie, besonders der kleinen und der mittleren Bourgeoisie, den traditionellen islamischen Einrichtungen zu und versucht, hier Antwort auf die Fragen zu aktuellen Problemen zu finden und sie zum Instrument ihres Befreiungskampfes zu machen.

Am Vorabend des Sturzes des Schah-Despotismus in Iran zum Beispiel entstand eine akute revolutionäre Situation, in der die oberen Schichten das Land nicht mehr wie bisher regieren konnten und die Massen nicht mehr auf alte Art und Weise leben wollten. Unter diesen Bedingungen übernahm in einer bestimmten Etappe die schiitische Geistlichkeit die führende Rolle. Das wurde insbesondere dadurch gefördert, daß die schiitische Geistlichkeit nicht nur nicht direkt mit dem Staatsapparat verbunden war, sondern im Unterschied zu der Mehrzahl der sunnitischen Länder (Sunnismus — herrschende Richtung des Islam) in Gegensatz zu ihm stand. Die iranischen religiösen Würdenträger befanden sich in Opposition zum Schah-Regime, und zwar infolge seines antinationalen, proimperialistischen Charakters sowie auch deshalb, weil der Schah auf jede Art und Weise danach strebte, ihre Positionen und ihren Einfluß zu untergraben. Die amerikanischen „Freunde und Schutzherren des Islam" bildeten zusammen mit dem israelischen Geheimdienst die Geheimpolizei des Schah — SAVAK — aus, die die Gegner des Regimes, darunter auch Geistliche, hinter Gitter warf, die religiöse Würdenträger genauso folterte und vernichtete wie auch andere Patrioten. Der Botschafter der USA, Helms, war Berater des Schahs in Sicherheitsfragen.

Zum revolutionären Strom in Iran vereinten sich auf einer gegen den Schah gerichteten antiimperialistischen Grundlage die verschiedensten sozialen Kräfte als Verbündete. Der Sturz des morschen Regimes bedeutete die wichtigste Etappe in dem langen und komplizierten revolutionären Prozeß, in dem die verschiedenen Klassen der iranischen Gesellschaft eigene Forderungen erheben und in dem die Losungen von der Rückkehr zur „Reinheit des Islam" oft auf eigene Art und Weise verstanden und interpretiert werden.

In den letzten Jahren wurde der Einfluß des Islam auch in den zwischenstaatlichen Beziehungen deutlicher sichtbar. Das hängt vor allem mit der wachsenden Rolle der Länder des Nahen und Mittleren Ostens unter den Bedingungen der zugespitzten Energie- und Rohstoffprobleme des Kapitalismus zusammen. Die Energiekrise führte dazu, daß sich in den Händen der herrschenden Klassen der erdölreichen Länder ein riesiges Kapital konzentriert. In einer Reihe von Staaten dieser Region wurde der antiimperialistische Kurs in der Außenpolitik durch innere Reformen ergänzt, die sich nicht nur gegen die Feudalherren, sondern auch gegen die einheimische Großbourgeoisie richten. Darum suchten die konservativen Regimes nach Wegen und Methoden, um ihre Anstrengungen im Kampf gegen die revolutionär-demokratischen Kräfte zu koordinieren.

Nach der israelischen Aggression von 1967 und der Eroberung Ostjerusalems mit dem drittgrößten islamischen Heiligtum, der Moschee „Al-Aksa", gingen jedoch in der Außenpolitik vieler islamischer Länder merkliche Veränderungen vor sich. Die Aggression Israels mit Annexion, Siedlungskolonialismus und der Vertreibung der Araber aus ihren Gebieten ließ die noch nicht verheilten Wunden aus der Kolonialzeit in den islamischen Ländern wieder aufbrechen. Selbst ihre konservativen Elemente überzeugten sich davon, wie feindlich sich der amerikanische Imperialismus, der sich hinter dem Rücken Tel Avivs verbirgt, gegenüber ihren wahren nationalen Interessen verhält, und so begannen auch sie, unter Berücksichtigung der Stimmungen der Volksmassen, antiimperialistische Losungen zu verkünden. Sie verurteilen Washington wegen der Unterstützung der israelischen Expansion und der Verschwörung von Camp David, sie treten für die Befreiung der von Israel okkupierten arabischen Gebiete, darunter Ostjerusalems, und für die Wiederherstellung der usurpierten verbrieften Rechte des arabischen Volkes von Palästina ein. In den islamischen Ländern zog man die Schlußfolgerung aus der Tatsache, welche Popularität in der internationalen Arena die iranische Revolution genoß, die nicht nur die amerikanische Vorherrschaft im eigenen Lande beseitigte, sondern auch die Notwendigkeit proklamierte, den Kampf gegen den Zionismus als Stoßtrupp des Imperialismus zu verstärken und die Palästinenser sowie andere arabische Völker zu unterstützen.

Es ist charakteristisch, daß die konservativen Führer einiger islamischer Staaten, die traditionell mit dem Westen verbunden sind, in ihren offiziellen Erklärungen häufig ihre Unabhängigkeit von dem unzuverlässigen und gefährlichen „Beschützer" aus Übersee betonen. Die Revolution in Iran und der Sturz des Schah-Regimes verstärkten ihre Befürchtungen um ihr eigenes Schicksal. Die enge Zusammenarbeit mit dem amerikanischen Imperialismus rettete den Schah nicht vor dem Volkszorn, sondern war im Gegenteil eine der Hauptantriebskräfte zu seinem Sturz. Nicht zufällig tritt die Mehrzahl der islamischen Staaten gegen die Pläne der USA auf, über ihnen einen „militärischen Schirm" zu errichten und amerikanische Truppen und Basen auf ihrem Territorium zu stationieren.

Mit den afghanischen Ereignissen spekulierend, versuchen Washington und auch Peking, reaktionäre Kräfte in den islamischen Ländern unter antikommunistischen Losungen zu vereinen, die Gefühle der Moslems in die Gleise des Antisowjetismus zu lenken und sich in religiöser Form entwickelnde nationale Befreiungsbewegungen in Gegensatz zu den Ländern der sozialistischen Gemeinschaft zu bringen. Die imperialistische und die Pekinger Propaganda bemühen sich „zu beweisen", daß die national-demokratische Revolution in Afghanistan, die im Interesse des Volkes durchgeführt wurde, angeblich „islamfeindlich" sei, obgleich sowohl breite Schichten von Gläubigen als auch die patriotisch gesinnte Geistlichkeit die neue Macht unterstützen.

Ein bestimmter Teil der afghanischen religiösen Würdenträger, insbesondere jener, die mit der gestürzten Klasse der Feudalherren und Gutsbesitzer verbunden waren, trat gegen die Revolution auf. Einfache Mitglieder einiger islamischer Organisationen wurden von ihren Führern als Instrumente der amerikanisch-chinesischen Einmischung in die Angelegenheiten ihrer Heimat benutzt. Zur Basis für die Einschleusung von Söldnern und für die Aggression gegen Afghanistan wurde Pakistan. Die Waffen liefern ihnen China und die USA, und reaktionäre Kreise einiger arabischer Länder finanzieren antiafghanische Operationen und bilden Söldner für den unerklärten Krieg gegen dieses Land aus.

Bei der Einschätzung der Kampagne für die angebliche „Verteidigung des Islam", die im Zusammenhang mit den afghanischen Ereignissen von Washington und Peking entfacht wurde, erklärten die Außenminister Syriens, der VDR Jemen, Algeriens, Libyens und der Vertreter der PLO auf ihrer Konferenz in Damaskus:

„Das künstliche Geschrei, das vom Weltimperialismus, vor allem von den USA, unter Beteiligung Israels und des ägyptischen Regimes wegen der Ereignisse in Iran und in Afghanistan erhoben wurde, verfolgt das Ziel, die arabischen und islamischen Völker von ihrem Kurs im Kampf gegen die Hauptgefahr, die zionistische Okkupation, abzubringen, die arabische und islamische Solidarität zu

TÜRKİYE TARİH KURUMU ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

untergraben, um das Camp-David-Abkommen aus der Sackgasse herauszubringen, und Feindschaft zwischen der arabischen Nation und ihren Freunden, in erster Linie der Sowjetunion und den anderen sozialistischen Ländern, zu säen.“

... Zu Beginn unseres Jahrhunderts, zur Zeit der politischen Herausbildung der verschiedensten Strömungen in den islamischen Ländern, gab sich das kaiserliche Deutschland als „Verteidiger“ des Islam aus, in der Hoffnung, daß ihm das helfen würde, das Osmanische Reich und danach den ganzen Nahen und Mittleren Osten einzuverleiben. Heute bemühen sich die USA um eine solche Rolle, wobei sie versuchen, sich auf die einheimische Reaktion zu stützen.

Die UdSSR war und bleibt der wirkliche Freund der Völker des Ostens. Indem Lenin das Verhältnis des Sowjetstaates zu den werktätigen Moslems Rußlands und des Ostens hervorhob, schrieb er:

„Ihr selbst müßt die Herren eures Landes sein! ... Ihr habt das Recht dazu, denn euer Schicksal liegt in euren eigenen Händen.“

Nach der Oktoberrevolution lösten alle Völker des ehemaligen zaristischen Rußlands, darunter auch jene, die sich zum Islam bekannten, die vor ihnen stehenden ökonomischen, sozialen und kulturellen Probleme, erreichten sie solche Höhen in ihrer Entwicklung, im Lebensstandard, im Wohlstand und in der Stabilität, die noch immer ein Traum von Hunderten von Millionen Moslems Asiens und Afrikas sind.

Indem die UdSSR den religiösen Gefühlen der Massen Achtung entgegenbringt, reicht sie allen Moslems, die gegen imperialistische Gewalt und Ausbeutung, für das Recht auf Selbstbestimmung, für Freiheit, Unabhängigkeit, ökonomischen und sozialen Fortschritt kämpfen, die Hand der Solidarität und der Freundschaft.

Aus „Prawda“, Moskau, vom 14. April 1980 geringfügig gekürzt.

Deutsche Aussenpolitik 1980, Nr. 9

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

KONFERENZEN UND TAGUNGEN

GERHARD ZELNICEK

Die historische Bedeutung des Görlitzer Abkommens

Unter diesem Thema fand am 27. und 28. Juni 1980 in Zgorzelec eine wissenschaftliche Konferenz statt, die jenen für die deutsch-polnischen Beziehungen historisch so bedeutsamen Staatsakt vor 30 Jahren würdigte, auf dem am 6. Juli 1950 die Ministerpräsidenten der DDR und der VRP, Otto Grotewohl und Józef Cyrankiewicz, das Görlitzer Abkommen über die Oder-Neiße-Friedensgrenze unterzeichneten. Gastgeber dieser von dem Institut für Politische Wissenschaft der Universität Wrocław (PW Wrocław), dem Institut für Internationale Beziehungen Warszawa (IIB Warszawa) und der Redaktion der Zeitschrift „Wiadomosci“ Wrocław gemeinsam veranstalteten Konferenz war das Wojewodschaftskomitee Jelenia Góra der PVAP. An ihr beteiligten sich Wissenschaftler aus solchen bedeutenden Forschungszentren der VRP und der DDR wie dem West-Institut Poznań, den Universitäten Warszawa, Wrocław, Katowice, Poznań und Leipzig, der Akademie der Wissenschaften der DDR sowie Vertreter von Parteien und Massenorganisationen beider Länder.

Das Mitglied des ZK der PVAP und 1. Sekretär des Wojewodschaftskomitees der PVAP Jelenia Góra, S. Ciosek, eröffnete die am ersten Tag im Plenum tagende Konferenz. Er verwies auf die große politische Bedeutung dieser Konferenz als ein Diskussionsforum für die Beziehungen zwischen der DDR und der VRP. Dabei muß das Görlitzer Abkommen als völkerrechtlicher Ausgangspunkt und als Symbol der neuen Qualität dieser bilateralen Beziehungen betrachtet werden. Gleichzeitig schuf dieses Abkommen, welches entsprechend dem Potsdamer Abkommen die Oder-Neiße-Grenze als Westgrenze der VRP völkerrechtlich bindend fixierte und sie im Vertragstext als unantastbare Friedens- und Freundschaftsgrenze bestimmte, eine dauerhafte Barriere gegen Pläne revanchistischer Kräfte der BRD zur Korrektur historischer Tatsachen. Somit wurde es zugleich eine wichtige Voraussetzung für die in der Geschichte Europas bisher längste Friedensperiode.

Das Mitglied des ZK der PVAP und Leiter der Abteilung Außenpolitik im ZK, W. Piatkowski, und der Generalkonsul der DDR in Wrocław, F. Franzen, verdeutlichten in ihren nachfolgenden Referaten nachdrücklich diese historischen Tatsachen. Übereinstimmend stellten sie fest, daß die Oder-Neiße-Friedensgrenze seit 1950 zum Symbol des Friedens, der Freundschaft und Zusammenarbeit zwischen beiden Völkern geworden sei. Sie unterstrichen die historische Rolle des Abkommens für die friedliche Entwicklung im Nachkriegseuropa, für die beispielhafte dynamische und allseitige Entwicklung der bilateralen Beziehungen zwischen der DDR und der VRP, für die Festigung des Bruderbundes mit der Sowjetunion sowie für die Ausgestaltung der multilateralen Beziehungen zwischen allen sozialistischen Ländern.

14.8.79/3

Zur Bauernbewegung:

Die Position der Bauernschaft ist die zentrale Frage des revolutionären Prozesses in Asien und Afrika (Brezier 1969). Doch in der überwiegenden Mehrheit der Entwicklungsländer ist die Hauptmasse der Bauern nicht organisiert, politisch indifferent und häufig im Schlepptau der Reaktion. (Grundfragen, S. 349-50)

Zur Rolle der Religion:

Es gibt zwei Tendenzen: Vorkapitalistische Verhältnisse, auf denen die traditionelle und vor allem religiöse Bewußtseinsformen basiert, werden allmählich abgebaut. Das ist eine Tendenz, die zur Schwächung führt. Gleichzeitig führt die Entwicklung der kapitalistischen Verhältnisse zu einer Reproduzierung des sozialen Bodens für Religion, wobei die traditionelle Religiosität einer gewissen "Modernisierung" unterliegt.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

14.8.79/4

Zur Frage des Nationalismus

"Lenin riet deshalb den Kommunisten, nur den anti-imperialistischen Aspekt des Nationalismus, nicht aber seine bürgerliche Enge zu unterstützen; den vom Imperialismus unterdrückten Völkern müsse nicht mehr gesagt werden, daß das internationale Proletariat ihr einziger Bundesgenosse sei." (Grundfragen, S. 358-359)

Bizde milliyetçiliğe karşı savaşta bundan hangi pratik sonuç çıkıyor?

Milliyetçiliğe karşı savaş negatif olarak değil, positiv olarak sürdürülmeli! Yani: Soyut olarak "Yunan Halk kardeştir" değil, Yunan işçi sınıfının emekçilerinin yürüttükleri sınıf savaşımını somut olarak göstermek!

Kıbrıs konusunda sövenize "genel olarak" karşı çıkmakla yetinmeyip, şövenizmin Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan'da sınıf savaşımında kime yaradığını somut olarak göstermek.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI
TUSTAV

Lenin

ÜBER DIE NATIONALE FRAGE

Lenin Dikkat, tüm paragrafa bak!

"Hingerissen vom Kampf gegen den Nationalismus in Polen hat Rosa Luxemburg den Nationalismus der Großrussen vergessen, obwohl gerade dieser Nationalismus jetzt am gefährlichsten ist, denn gerade er ist weniger ein bürgerlicher, sondern mehr ein feudaler Nationalismus, denn gerade er ist das Haupthemmnis für die Demokratie und den proletarischen Kampf. Jeder bürgerliche Nationalismus einer unterdrückten Nation hat einen allgemein demokratischen Inhalt, der sich gegen die Unterdrückung richtet, und diesen Inhalt unterstützen wir unbedingt, wobei wir das Streben nach eigener nationaler Exklusivität streng ausschalten, das Bestreben des polnischen Bourgeois, den Juden zu unterdrücken usw. usf. bekämpfen."

("Über das Selbstbestimmungsrecht der Nationen" Werke Bd. 20, S. 415)

→ "Kritische Bemerkungen zur nationalen Frage"

"Der Grundsatz der Nationalität ist in der bürgerlichen Gesellschaft historisch unvermeidlich, und der Marxist, der mit dieser Gesellschaft rechnet, erkennt die geschichtliche ~~Bedeutung~~ Berechtigung nationaler Bewegungen durchaus an. Damit aber diese Anerkennung nicht zu einer Apologie des Nationalismus werde, muß sie sich strengstens auf das Beschränken, was an diesen Bewegungen fortschrittlich ist, damit

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

sie nicht zur Verneblung des proletarischen Klassenbewußtseins durch die bürgerliche Ideologie führe.

Fortschrittlich ist das Erwachen der Massen aus dem feudalen Schlaf, ihr Kampf gegen jede nationale Unterdrückung, für die Souveränität des Volkes, für die Souveränität der Nation. Daher die unbedingte Pflicht des Marxisten, auf allen Teilgebieten der nationalen Frage den entschiedensten und konsequentesten Demokratismus zu verfechten. Das ist in der Hauptsache eine negative Aufgabe. Weiter aber darf das Proletariat in der Unterstützung des Nationalismus nicht gehen, denn dann beginnt die "positive" (bejahende) Tätigkeit der nach Stärkung des Nationalismus strebenden Bourgeoisie."

Weiter unt:

"Das Proletariat dagegen .... begrüßt jede Assimilation von Nationen mit Ausnahme der gewaltsam durchgeführten oder auf Privilegien gestützten."

Lenin, "Kritische Bemerkungen zur nationalen Frage", S. 19-20, Werke Bd. 20

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

II. Kongreß der Kommunistischen Internationale, Berichte der Kommission für die nationale und die koloniale Frage 26 Juli. (Werke, Bd 31, S. 228 f.)

1.) "bürgerlich-demokratische Bewegung" als Oberbegriff für jede nationale Bewegung "deren Hauptmasse am Bauern besteht, die Vertreter bürgerlich-kapitalistischer Verhältnisse sind" also z.B. nicht Landproletariat

2.) Es gibt bereits damals eine reformistische Bewegung innerhalb der Bourgeoisie der unterdrückten Länder, die vom Imperialismus gefördert wird. Diese reformistische Bewegung ist dadurch charakterisiert, daß sie die revolutionäre Bewegung bekämpft, aber die nationale Bewegung unterstützt.

3.) "National-Revolutionär" ist ein Unterbegriff, bezieht sich auf einen Teil der "bürgerlich-demokratischen Bewegung", eben auf den nicht-reformistischen, auf den ~~revolutionären~~ revolutionären Teil.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Auch die Bewältigung sozialer Probleme kann eine religiöse Motivierung erfahren. Progressive Kräfte in arabischen Ländern verweisen darauf, daß eine nichtkapitalistische Entwicklung durchaus mit dem Islam vereinbar ist. Sie interpretieren antifeudale und antikapitalistische Maßnahmen als Realisierung der islamischen Forderung nach sozialer Gerechtigkeit.

Die sich herausbildenden neuen Produktivkräfte und Produktionsverhältnisse sowie die Verbreitung von Bildung und Wissenschaft engen jedoch bereits die Wirksamkeit traditioneller Verhaltens- und Bewußtseinsformen ein, in den Städten merklich rascher als auf dem Lande. Sie werden zum Gegenstand der Reflexion und Kritik und immer weniger als selbstverständlich empfunden. Damit geht ein wesentliches Element der Tradition, nämlich ihre fraglose Vertrauenswürdigkeit, verloren. Die Religiosität insbesondere verliert an Substanz. Viele Muslims in arabischen Ländern beispielsweise kommen ihren religiösen Verpflichtungen, darunter den täglichen Gebeten, nicht mehr regelmäßig oder gar nicht nach. Es gibt immer mehr Intellektuelle, die das spezifisch Religiöse im Islam bezweifeln oder ablehnen. Allerdings gehen nur wenige bis zur ausdrücklichen Absage an den Islam. Das Bekenntnis zu einer Religion ist noch soziale Norm, und der Atheist gilt in Ländern mit starker islamischer Tradition immer noch als ein Mensch, der keiner Gemeinschaft angehört und damit gewissermaßen asozial ist.

Für die progressiven Kräfte sind beide Tendenzen, sowohl der Rückgang der Religion als auch ihre ständige Reproduktion, von Bedeutung. Die Aneignung einer wissenschaftlichen Weltanschauung durch Werktätige und Führungskräfte ist – perspektivisch gesehen – notwendig zur Beherrschung der Gesetzmäßigkeiten der gesellschaftlichen Entwicklung. Solange religiöse Verhaltens- und Bewußtseinsformen fortbestehen – und das wird in nicht wenigen Ländern noch lange sein –, können sich in ihnen aber auch progressive Inhalte herausbilden. Das kann dazu beitragen, traditionsgebundene Menschen in den Kampf gegen den Imperialismus und für den sozialen Fortschritt einzubeziehen.

5.2. *Orientierung und Desorientierung im Nationalismus*

Mit dem Kolonialismus hatte in vielen Kolonien und Halbkolonien die Entwicklung kapitalistischer Verhältnisse eingesetzt. Sie stießen jedoch gerade im Kolonialsystem sowie im Feudalismus – bzw. in anderen vorkapitalistischen Verhältnissen – auf Hindernisse. Bürgerliche und kleinbürgerliche Kräfte, Intellektuelle vor allem, suchten im Nationalismus nach einer Lösung des Konflikts. Sie forderten zweierlei: die Befreiung von der Fremdherrschaft (das war die Hauptsache) und – gewissermaßen als Konsequenz dieser Befreiung – die Überwindung der wirtschaftlichen, sozialen und geistigen Rückständigkeit. An die Gesamtbevölkerung erging der Appell, diese Forderungen zu unterstützen.

Der Nationalismus, der zum eigentlichen Leitbild des antikolonialen Kampfes wurde, vereint widersprüchliche Tendenzen in sich. Objektiv determiniert durch die Entwicklung kapitalistischer Verhältnisse, nahm er Ideen auf, die in weiter entwickelten kapitalistischen Gesellschaften entstanden waren. Schon das Bekenntnis zum Nationalen, das als Gegenstand der Loyalität des Bürgers den Vorrang vor Krone und Altar, den Mächten und Sinnbildern des Feudalismus, gewann, war im bürgerlichen Denken Europas vorgeformt. Die europäischen Mächte traten jedoch als Kolonialmächte auf; sie nutzten ihren gesellschaftlichen Vorsprung, um andere Völker zu versklaven. Die Vorkämpfer der nationalen Befreiung in den Kolonien und Halbkolonien mußten sich deshalb gegen die geistige Überfremdung wehren, die von den Kolonialmächten drohte und Teil ihrer Politik war. Sie suchten in der eigenen Vergangenheit nach Quellen des Selbstverständnisses und der Selbstbehauptung.

Eine zumeist idealisierte Vergangenheit gewann damit im Nationalismus aktuelle Bedeutung. Sie unterschied sich so sehr von der Gegenwart mit ihren Demütigungen: Mußte sie da nicht die sichere Gewähr auch für eine große Zukunft sein? Nationalisten waren fest davon überzeugt. Ägypter beschworen die Zeiten der Pharaonen und des arabischen Weltreiches herauf und forderten den Nationalstaat als Fortsetzung und Erneuerung dieser Höhepunkte ihrer Geschichte. Oder Afrikaner trugen ihren Anspruch auf Gleichberechtigung im Panafrikanismus vor, einem auf Afrika südlich der Sahara bezogenen Nationalismus. In der Négritude, einer in Front-

ТОЛЬКО ДЛЯ СЛУЖЕБНОГО ПОЛЬЗОВАНИЯ

stellung zum weißen Rassismus entstandenen künstlerisch-literarischen Bewegung, entdeckten sie ihre Eigenarten, um stolz auf sie zu sein. Aimé Césaire, der neben Senghor bedeutendste Vertreter der Négritude, schrieb in einem Gedicht: „Nehmt mich, wie ich bin, ich nehme euch nicht, wie ihr seid ...[1], und ich bin einverstanden, ohne Vorbehalt völlig einverstanden / mit meiner Rasse, die keine Abwaschung mit Ysop und / Lilienwasser reinigen könnte / mit meiner von Makeln zernagten Rasse ... / Ich bin einverstanden. Ich akzeptiere."[2] Solche Worte stärkten das Selbstbewußtsein und Selbstvertrauen des Afrikaners im antikolonialen Befreiungskampf.

Der Nationalismus artikuliert mit seinen Forderungen ein gesellschaftliches Bedürfnis, und zwar im Rahmen der allgemeinen Spontaneität, die durch das Privateigentum an Produktionsmitteln hervorgebracht wird. Für ihn selbst ist Spontaneität kennzeichnend: Der Mensch begreift in ihm das Nationale nicht in einem wirklichen historischen Zusammenhang, d. h. als Realisierung historischer Gesetzmäßigkeiten in seinem Tun, sondern erfährt es – das ist sowohl Ergebnis als auch Element seines spontanen Verhaltens zur gesellschaftlichen Entwicklung – als jenseits von Raum und Zeit existierendes Absolutum. Die Nation wird zum irrationalen Gegenstand leidenschaftlicher Begeisterung und Selbstaufopferung. In der Emotionalität und Irrationalität des Nationalismus verschwinden weitgehend die historischen Konturen sowie die Grenze zwischen Wunsch und Realität; es entsteht ein Mythos des Wortes, der das Ziel mit seiner Formulierung schon nahezu realisiert sieht.

Die Ziele des Nationalismus erscheinen dadurch unbestimmt. Das Fließende, Unbestimmte, manchmal nahezu Unbestimmbare seiner Inhalte kann indessen nicht nur eine Schwäche, sondern im Gegenteil seine Stärke sein.

Damit hängt ein anderer Grundzug des Nationalismus zusammen. Die Nation entsteht und entwickelt sich im Kapitalismus als eine Gemeinschaft von Menschen, die auf Gemeinsamkeiten des Territoriums, der Sprache, des Wirtschaftslebens usw. beruht. Das geschah in Europa in Auseinandersetzung mit den Feudalgewalten und geschieht heute in Asien und Afrika in ähnlicher Weise in Auseinandersetzung mit Institutionen und Vertretern feudaler und anderer vorkapitalistischer Verhältnisse sowie mit dem Imperialismus. Die Gemeinsamkeiten, die sich dabei herausbilden, sind objektiver Natur. Durch sie entsteht eine unter bestimmten Bedingungen mögliche und notwendige Entwicklungsform menschlicher Gesellschaft, eben die Nation. Die Entwicklung der auf dem Privateigentum an Produktionsmitteln beruhenden Gesellschaft selbst jedoch wird durch den Kampf der Klassen bestimmt. Der Klassenkampf ist das den nationalen Gemeinschaften gegenüber Dominierende und Übergreifende, und zwar in doppelter Hinsicht: Einmal werden in ihm die Geschicke einer Nation entschieden, denn die jeweils herrschende Klasse bestimmt durch ihre Interessen mehr oder weniger die gesamtnationale Entwicklung; zum anderen ergeben sich internationale Kampffronten, in denen sich Menschen auf Grund ihrer Klassenzugehörigkeit gegenüberstehen. Der Klassenkampf, in der antagonistischen Klassengesellschaft die Haupttriebkraft der Entwicklung, ist dadurch seinem Wesen nach international. Im Nationalismus dagegen gewinnt die Gemeinsamkeit des Nationalen den Vorrang sowohl vor inneren sozialen Gegensätzen als auch vor übernationalen Gemeinsamkeiten und Verpflichtungen. Die Nation erscheint in ihm als eine große Familie, in der es zwar Streitigkeiten geben kann, in der dennoch alle auf Gedeih und Verderb zusammengehören, für die folglich jeder zu Opfern bereit sein muß, auch zum Opfer seines Lebens. Die Loyalität der eigenen Nation gegenüber schließt das Desinteresse, wenn nicht die Feindschaft anderen Nationen gegenüber ein, die gleichfalls nicht in ihrer Klassendifferenziertheit, sondern als homogene Gebilde gesehen werden.

Sein Ausschließlichkeitsanspruch unterscheidet den Nationalismus von anderen bürgerlichen Haltungen zur Nation; so will etwa Herder, daß die Liebe zur eigenen Nation niemanden hindert, „*allenthalben* das Gute zu erkennen, das nur im *großen Gange der Zeiten und Völker fortschreitend* bewirkt werden konnte"[3]. Völlig unvereinbar mit jeder nationalen Enge ist das sozialistische Nationalbewußtsein, das den proletarischen Internationalismus einschließt, die internationale Solidarität also der Arbeiter und aller Ausgebeuteten und Unterdrückten im Kampf gegen das Kapital. Die Spezifik

[1] Césaire, A., Zurück ins Land der Geburt, Frankfurt a. M. 1967, S. 51.
[2] Ebenda, S. 81 f.

[3] Herder, J. G., Briefe zur Beförderung der Humanität, Bd 2, Berlin–Weimar 1971, S. 139.

TÜRKİYE BOŞNAK TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

des Nationalismus besteht demgegenüber darin, relative Momente der geschichtlichen Entwicklung, nämlich sowohl das Zusammenwirken entgegengesetzter sozialer Kräfte innerhalb einer Nation als auch Besonderheiten einer Nation anderen gegenüber, zu verabsolutieren und zu mystifizieren. Die Nation, die geschichtlich gewachsen ist, sich entwickelt und sicher eines Tages, wenn die Bedingungen dafür reif sind, neuen Formen des menschlichen Zusammenlebens Platz machen wird, erscheint als außergeschichtliche absolute und ewige Größe.

Der Nationalismus, den wir heute in Europa kennen, ist ausschließlich undemokratisch. Seine Funktion besteht darin, die Werktätigen den Interessen des Monopolkapitals unterzuordnen und die revolutionären Kräfte zu spalten. Anders der Nationalismus, der im antikolonialen Kampf entstand und wirksam war: Er war Ideologie demokratischer Bewegungen, die für die nationale Unabhängigkeit kämpften. Lenin machte ausdrücklich auf den allgemeindemokratischen Inhalt des bürgerlichen Nationalismus einer unterdrückten Nation aufmerksam und forderte von den Kommunisten, diesen Inhalt zu unterstützen.[4]

Allerdings hat der Nationalismus, darin drückt sich sein bürgerlicher bzw. kleinbürgerlicher Klassencharakter aus, die nationale Befreiungsbewegung auch von Anfang an eingeengt. Er legte sie auf den Antikolonialismus fest, d. h., er war hauptsächlich gegen die „eigene" Kolonialmacht, nicht aber gegen den Imperialismus als System gerichtet. Wenn seine Vertreter von „Imperialismus" sprachen, meinten sie im allgemeinen nur eine bestimmte Kolonialpolitik, und nationalistische Kreise und Politiker gaben sich wiederholt der Illusion hin, im Kampf gegen die „eigenen" Kolonialherren in anderen imperialistischen Mächten uneigennützige Verbündete zu finden. Auch sahen Nationalisten — das hängt damit zusammen — im allgemeinen nur die eigenen Belange. Nehru nannte den Nationalismus in diesem Sinne einen „den Horizont einengenden Glauben": „eine Nation, die ihre Freiheit erkämpft, kann wie ein kranker Mensch an fast nichts anderes denken als an den eigenen Kampf und an das eigene Elend".[5] Lenin riet deshalb den Kommunisten, nur den

[4] Siehe Lenin, W. I., Über das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, in: Werke, Bd 20, Berlin 1961, S. 415.

[5] Zit. nach Vogt, H., Nationalismus gestern und heute. Texte und Dokumente, Opladen 1967, S. 191.

antiimperialistischen Aspekt des Nationalismus, nicht aber seine bürgerliche Enge zu unterstützen; den vom Imperialismus unterdrückten Völkern müsse vielmehr gesagt werden, daß das internationale Proletariat ihr einziger Bundesgenosse sei.[6]

Inzwischen haben fast alle Völker Asiens und Afrikas ihre staatliche Selbständigkeit erkämpft. Hört der Nationalismus damit nicht auch hier auf, progressiv zu wirken?

Manche behaupten das. Bassam Tibi etwa meint, daß der Nationalismus in der „postkolonialen" Phase ausschließlich entwicklungshemmend wirke.[7] Doch wer zu einem solchen Schluß kommt, urteilt voreilig. Die nationale Befreiung ist nämlich mit Erringung der staatlichen Selbständigkeit nicht vollendet. Die Völker Asiens und Afrikas gehören zumeist noch dem kapitalistischen Weltwirtschaftssystem an und sind ökonomisch vom Imperialismus abhängig, wenn auch in unterschiedlichem Maße. Sie müssen folglich den antiimperialistischen Kampf fortsetzen; nur so können sie die errungenen Positionen behaupten und ausbauen. Bürgerliche und kleinbürgerliche Kräfte beteiligen sich an diesem Kampf, und insofern und soweit der Nationalismus ihn unterstützt, wirkt er auch gegenwärtig noch progressiv. In den arabischen Ländern etwa trägt er dazu bei — und keine andere Ideologie wäre dazu gegenwärtig in der Lage —, recht unterschiedliche gesellschaftliche Kräfte und Staaten im Kampf gegen die israelischen Aggressoren und ihre imperialistischen Bundesgenossen einander näherzubringen.

Zugleich ändern sich jedoch die Bedingungen, unter denen die Völker Asiens und Afrikas für ihre nationale und soziale Freiheit kämpfen. Es vollzieht sich eine Internationalisierung des Klassenkampfes, was ein immer engeres Zusammenwirken aller revolutionären Kräfte verlangt. Und in vielen Ländern hat der Kampf für nationale Befreiung begonnen, in einen Kampf gegen die feudalen und kapitalistischen Ausbeuterverhältnisse hinüberzuwachsen.[8] Beides führt dazu, daß der Nationalismus progressive Potenzen verliert

[6] Siehe Lenin, W. I., Referat auf dem II. Gesamtrussischen Kongreß . . ., a. a. O., S. 147; siehe auch Derselbe, Kritische Bemerkungen zur nationalen Frage, ebenda, Bd 20, Berlin 1961, S. 19.

[7] Siehe Tibi, B., Nationalismus in der Dritten Welt am arabischen Beispiel, Frankfurt a. M. 1971, S. 50, 55, 194.

[8] Siehe XXIV. Parteitag der KPdSU. Rechenschaftsbericht des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei der Sowjetunion, Referent: L. I.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARŞİVİ VAKFI

und zunehmend reaktionär wird. Er trägt ein Element der Spaltung in den antiimperialistischen Kampf hinein; und er hindert die Werktätigen, im Kampf um die Perspektive ihrer Länder ihre Interessen zu begreifen und wirksam zu vertreten.

5.3. Utopische und reformistische Sozialismusvorstellungen

Mit dem Kapitalismus entwickelte sich in den Kolonien und Halbkolonien eine Arbeiterklasse; ihre Anfänge reichen teilweise bis in das vergangene Jahrhundert zurück. Die Arbeiter waren damals noch weit davon entfernt, sich ihrer historischen Mission bewußt zu werden und eine entscheidende Rolle in ihren Ländern zu spielen. Ungeachtet dessen waren die sich zuspitzenden Widersprüche und offen ausbrechenden Konflikte Anlaß für Intellektuelle, Betrachtungen über das Wesen der sozialen Frage und über den Gegensatz von Besitzlosen und Besitzenden anzustellen. Einige wandten sich sozialistischen Ideen zu. Sie hatten indessen keine Verbindung zur entstehenden und sich formierenden Arbeiterklasse, was sich in dem sozialistischen Gedankengut spiegelte: Seiner sozialen Grundlage und Aussage nach war es kleinbürgerlich, in seiner philosophischen Grundhaltung idealistisch-utopisch. Stark vom „Reformsozialismus" entwickelter kapitalistischer Länder beeinflußt, nahm es religiöse und nationalistische Vorstellungen auf.

In Ägypten hat sozialistisches Gedankengut schon in der zweiten Hälfte des 19. Jh. Eingang gefunden. Ein erstes Zeugnis dafür ist ein Artikel, der 1889 in „al-Muqtataf", einer der ältesten und verbretesten ägyptischen Zeitschriften, erschien.[1] Zwar ist er gegen sozialistische Ideen gerichtet, doch das setzt voraus, daß es diese – wenn auch in verschwommener Form – in Ägypten schon gab. Eine Leserzuschrift, die ein Jahr später unter dem Titel „Wie unser Land zu Glück und Wohlstand kommen kann" in der Zeitung „al-Mu'ayyad" veröffentlicht wurde, fragte, wie die Güter der Gesellschaft möglichst gerecht verteilt werden könnten. Ihr Vorschlag:

Breshnew (im folgenden: XXIV. Parteitag der KPdSU, Rechenschaftsbericht), Moskau–Berlin 1971, S. 25.

[1] Siehe Der Reichtum und die Armut, in: al-Muqtataf, Kairo, Jg. 13, Juni 1889, S. 577 ff. (arab.).

Jeder soll so viel vergütet bekommen, wie seiner Arbeitsleistung entspräche.[2] Der Fabier Salama Musa (1887–1958), Schriftsteller und Publizist, hat besonders nachhaltig zur Verbreitung sozialistischer Ideen in Ägypten beigetragen. In seiner 1913 veröffentlichten Monographie „Der Sozialismus" forderte er die Beseitigung des Privateigentums, da es die Voraussetzung für Ausbeutung sei.

Nach dem zweiten Weltkrieg gewannen sozialistische Ideen in Asien und Afrika sprunghaft an Anziehungskraft und Popularität. Innere und äußere Faktoren wirkten dabei zusammen. Im nationalen Befreiungskampf wurde die Lösung sozialer Probleme immer dringender. Wie aber sollte sie erfolgen? Viele Menschen identifizierten – völlig zu Recht – den Kapitalismus mit dem verhaßten Kolonialismus. Sie fragten nach einer Alternative zu ihm. Gleichzeitig wuchs der Einfluß des sozialistischen Weltsystems auf die um nationale Befreiung kämpfenden Völker. Die Sowjetunion insbesondere fand dort zunehmend Beachtung und Bewunderung. Sie hatte, einst ein rückständiges Land, den Hauptbeitrag zur Zerschlagung des Faschismus geleistet und dadurch nicht nur ihre moralische, sondern auch ihre wirtschaftliche, militärische und politische Stärke bewiesen. Und zu ihr gehörten Völker – in den asiatischen Sowjetrepubliken –, die einst auch unterdrückt worden waren und mit Unterstützung ihrer Brudervölker sowie unter Umgehung einer kapitalistischen Entwicklung jedoch erfolgreich den Aufbau des Sozialismus in Angriff genommen hatten.

Der Sozialismus blieb jedoch auch jetzt noch weitgehend ein Wunschbild, kleinbürgerlich in seinen sozialen Grundlagen, idealistisch in seiner weltanschaulichen Grundhaltung. Seine Vertreter verschmolzen vielfach reformistische und utopische Sozialismusvorstellungen mit religiösem und nationalistischem Gedankengut. Das Ergebnis waren Konzeptionen eines „nationalen" („afrikanischen", „arabischen", „asiatischen", „indischen") Sozialismus; in einer Reihe von Staaten wurden sie zum offiziellen Programm erhoben.

Was charakterisiert die verschiedenen Konzeptionen eines „nationalen" Sozialismus? Ihre Vertreter vernachlässigen bzw. leugnen die allgemeinen, im Marxismus-Leninismus entdeckten und formulierten

[2] Siehe ebenda. – Größere Teile des Artikels sind abgedruckt in: al-Talia, Kairo, 10/1968, S. 49 ff. (arab.).

TURKIYA SOSYALIZM TARIHI ARASTIRMA VAKFI

Bu ikisi ağırlık noktaları olmalı

1.) Leninci parti öğretisi, demokratik merkeziyetçilik.

2.) Lenin ve enternasyonalizm, ulusal sorun.

diğer konulara da değinmeli! Örneğin

- proletarya diktatörlüğü
- demokrasi savaşı ile sosyalizm savaşının arasındaki bağlar, Leninci devrim teorisi
- sovyetlere karşı alınan tavır.

Lenin ve Ulusal sorun:

I.) Uluslann kendi kaderini tayin hakkı genel demokratik programımızın bir parçasıdır. Bu nedenle 1) demokratik programın bütünü öncelik taşır; 2) sosyalist hedeflerimiz sosyalist programımız demokratik programın tümü karşısında öncelik taşır. (→ Die große Kraft des proletarischen Internationalismus, S. 126-128)

II.) Enternasyonalist eğitim, enternasyonalist tavır, farklı durumlarda, koşullarda olanlar için farklı ~~önce~~ yaklaşımlar gerektirir! (→ Die große Kraft des proletarischen Internationalismus, S. 120-121; S. 124-125 ve S. 128-130)

III.) Ulusal nihilizme karşıyız! (→ "Orta Doğu Eylemi") (→ Die große Kraft des proletarischen Internationalismus S. 133 ve S. 137-138) Vatanseverlik ve enternasyonalizm!
(Her iki konuda da → Nazım: → "İşçi sınıfına selam" şiiri
→ "Vatanım bu insanlığın memleketidir, onlar vatana düşman..."

IV.) Pratikte hangi adımları atacağız? Hangi sorunları ilk olarak ele alıp çözeceğiz?

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Aus: Die Arbeiterklasse in Asien u Afrika, Berlin 1974. Plastun

der Bräuche und Traditionen - zu den Hauptmerkmalen des revolutionären Prozesses in den Entwicklungsländern gehört"[21].

Bei der Betrachtung der Probleme des Nationalbewußtseins und der nationalen Gefühle des Volkes zieht der Marxismus-Leninismus die ungewöhnliche Langlebigkeit und "Verwurzelung" dieser Faktoren in Betracht und berücksichtigt die Elemente der ausgesprochenen Sensibilität im Nationalbewußtsein des Volkes.

Die Prinzipien dieser Einstellung zu den Massen müssen, wie Lenin lehrte, bei der Vorbereitung der gesellschaftspolitischen Voraussetzungen der Revolution durch die kommunistischen Parteien berücksichtigt werden. Die Kommunisten müssen die "konkreten Besonderheiten" bewußt in Betracht ziehen, welche der revolutionäre Kampf "in jedem einzelnen Land entsprechend der Eigenart seiner Ökonomik, Politik und Kultur, seiner nationalen Zusammensetzung (...), seiner religiösen Gliederung usw. usf. annimmt. Und diese Fähigkeit jeder kommunistischen Organisation, "das national Besondere, das national Spezifische beim konkreten Herangehen jedes Landes an die Lösung der einheitlichen internationalen Aufgaben zu erforschen, zu studieren, herauszufinden, zu erraten und zu erfassen"[23], kennzeichnet ihre Bereitschaft zum Kampf, in welchem sie allseitig befähigt ist, die wichtigsten Grundsätze der marxistisch-leninistischen Lehre von Strategie und Taktik der kommunistischen Bewegung praktisch anzuwenden. Das ist das Kriterium für die Reife einer Partei, das Kriterium ihrer qualitativen Bereitschaft für künftige Schlachten an der Spitze der werktätigen Massen ihres Landes.

Zum ersten Mal wurde die große Mehrheit der Bevölkerung für eine selbständige Bewegung gewonnen und ist zum mächtigen Faktor im Kampf gegen den Weltimperialismus geworden. Die werktätigen Massen sind in den revolutionären Prozeß einbezogen. Den Kommunisten oblag einerseits, die revolutionäre Aktivität zum selbständigen Handeln und zur Organisation der werktätigen Massen zu wecken, unabhängig davon, auf welcher Stufe sie stehen, und andererseits die praktischen Aufgaben zu lösen, die unverzüglich zu verwirklichen sind. Unter Anwendung der gesamten Erfahrung des revolutionären Kampfes sowie der Kenntnis der örtlichen Bedingungen, die

für den Osten kennzeichnend sind, müssen die kommunistischen Organisationen des Ostens den werktätigen und ausgebeuteten Massen jedes Landes den Weg ebnen und ihnen die Wichtigkeit und die Bedeutung des Zusammenschlusses mit dem Weltproletariat in einem einheitlichen Kampf bewußt machen, von dessen Sieg letzten Endes auch ihr Schicksal abhängt."[24]

Eine nicht minder wichtige Frage der nationalen Befreiungsbewegung ist die Frage nach den Bündnispartnern des Proletariats der Kolonien und Halbkolonien in seinem Kampf gegen die ausländische Unterdrückung.

Wie die Analyse der nationalen revolutionären Bewegungen in den zurückgebliebenen Ländern zeigte und zeigt, ist die wichtigste ideologische Grundlage für diese Bewegungen der bürgerliche Nationalismus, unter dessen Banner die Vertreter der "noch" progressiven Bourgeoisie die Massen zum Kampf gegen den Kolonialismus zusammenschließen. Lenin vertrat die Meinung, daß in diesem Fall die Aufgabe der Kommunisten darin besteht, diese Vertreter zu unterstützen: "Jeder bürgerliche Nationalismus einer unterdrückten Nation hat einen allgemein demokratischen Inhalt, der sich gegen die Unterdrückung richtet, und diesen Inhalt unterstützen wir unbedingt..."[25]

Auf dem Zweiten Kongreß der Kommunistischen Internationale faßte die Kommission für die nationalen und kolonialen Fragen den Beschluß, in allen diese Fragen betreffenden Beschlüssen der Komintern den Ausdruck "bürgerlich-demokratisch" durch "national-revolutionär" zu ersetzen.[26] Diese Veränderung lenkte die Kommunisten in erster Linie darauf, die bürgerlichen nationalen Bewegungen nur dann zu unterstützen, wenn diese Bewegungen wahrhaft revolutionär sind, und bewahrte sie davor, den bürgerlich-demokratischen nationalen Bewegungen einen kommunistischen "Anstrich" zu geben.[27] Eine solche Fragestellung machte es erforderlich, "daß die Elemente der künftigen proletarischen Parteien, die nicht nur dem Namen nach kommunistische Parteien sind, in allen zurückgebliebenen Ländern gesammelt und im Bewußtsein ihrer besonderen Aufgaben, der Aufgaben des Kampfes gegen die bürgerlich-demokratischen Bewegungen innerhalb ihrer Nation, erzogen werden"[28].

W.I. Lenin warnte die Kommunisten vor der Gefahr des "Verschmelzens" mit der Bourgeoisie im Verlauf der nationalen Befreiungsbewegung. Eingedenk

front verändern. Eine unerläßliche Bedingung bleibt stets die breite und aktive Teilnahme der Volksmassen an der revolutionären Bewegung.

"Die Aktivierung der Volksmassen, die Erhöhung der Rolle des Proletariats, der Bauernschaft, der Zusammenschluß der werktätigen Jugend, der Studenten, der Intelligenz, der städtischen Mittelschichten, der demokratischen Kreise in der Armee, aller patriotischen, fortschrittlichen Kräfte - das ist der Weg zur Lösung der Aufgaben der nationalen Entwicklung und des sozialen Fortschritts, der wirksamen Abwehr der neokolonialistischen Anschläge. Für einen solchen Zusammenschluß treten die kommunistischen und Arbeiterparteien ein."[50]

Der Kampf für die Schaffung der nationaldemokratischen Front in den Ländern des Ostens ist ein komplizierter und vielfältiger Prozeß, und die Erfahrungen der ersten kommunistischen Organisationen dieser Länder, die sie in den zwanziger Jahren erworben haben, fördern die schöpferische Lösung dieser schweren Aufgaben.

Die Leninschen Ideen finden immer größeren Widerhall in den Köpfen und Herzen der Werktätigen in den Ländern Asiens und Afrikas. Die fortschrittlichen Vertreter der Arbeiterklasse, die Kommunisten der jungen unabhängigen Staaten, sind entschlossen, konsequent und zielgerichtet diese Einheitsfront, die Grundlage des Erfolgs für die Sache der Einheit der progressiven Kräfte, zu schaffen und zu festigen.

Anmerkungen

1 In dieser Hinsicht bildete der Iran eine Ausnahme, wo die erste Gewerkschaft (die der Druckereiarbeiter) zwischen 1906 und 1907 entstand.
2 Probuždenie ugnetjonnych, Moskau 1968, S. 22.
3 Lenin, W.I., Werke, Bd. 41, S. 457 (russ.).
4 Ebenda, S. 385.
5 Zweiter Kongreß der Kommunistischen Internationale. Ausarbeitung der ideologischen, taktischen und organisatorischen Grundlagen der kommunistischen Parteien durch den Kongreß, Moskau 1972, S. 162 (russ.).
6 Lenin, W.I., Werke, Bd. 31, S. 134.
7 Ebenda.
8 Ebenda.

9 Lenin, W.I., Werke, Bd. 29, S. 158.
10 Lenin, W.I., Werke, Bd. 31, S. 229/230.
11 Ebenda, S. 138.
12 Lenin, W.I., Werke, Bd. 18, S. 154.
13 Lenin, W.I., Werke, Bd. 23, S. 52.
14 Lenin, W.I., Werke, Bd. 41, S. 166-167, S. 242-244 (russ.).
15 Lenin, W.I., Werke, Bd. 30, S. 145.
16 Ebenda, S. 146.
17 Ebenda.
18 Ebenda.
19 Lenin, W.I., Werke, Bd. 29, S. 157.
20 Tabari, E., W.I. Lenin und Fragen der sozialen Revolution im Iran. In: "Probleme des Friedens und des Sozialismus", 3/1970, S. 327.
21 Al-Kholi, L., Leninism i korennye problem nazional'no-osvoboditel'nogo dviženija, in: "Narody Asii i Afriki", Moskau 2/1970, S. 27.
22 Lenin, W.I., Werke, Bd. 31, S. 78.
23 Ebenda, S. 79.
24 Siehe dazu Lenin, W.I., Werke, Bd. 30, S. 147.
25 Lenin, W.I., Werke, Bd. 20, S. 415.
26 Lenin, W.I., Werke, Bd. 31, S. 229.
27 Ebenda, S. 138.
28 Ebenda.
29 Lenin, W.I., Briefe IV, S. 323.
30 Lenin, W.I., Werke, Bd. 31, S. 56-57.
31 Uljanovskij, R.A., Bor'ba kominterna sa leninskuju strategiju i taktiku v national'no - osvoboditel'nom dviženii. In: Komintern i ego revoljuzionnye tradizii, Moskau 1969, S. 120.
32 Ausführlicher zu den Ansichten von M.N. Roy siehe: Roy, M.N., Probuždenie ugnetjonnych. Nazinal'no- osvoboditel'noe dviženie v Asii i Afrike, Moskau 1968, S. 74-75.
33 Zweiter Kongreß der Kommunistischen Internationale, Stenografischer Bericht, Moskau 1920, S. 143 (russ.).
34 Ebenda, S. 142.
35 Ebenda.
36 "Kommunist", Baku, 138/1920.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ENSTİTÜSÜ ARŞİVİ

37 "Žisn' national'nostej", 41 (97)/1920.

38 Ebenda.

39 Lenin, W.I., Werke, Bd. 41, S. 457 (russ.).

40 "Žisn' national'nostej" 25 (82)/1920).

41 Lenin, W.I., Werke, Bd. 41, S. 457.

42 Ebenda.

43 Von dem persischen Wort "Dschangal" - Wald.

44 "Kommunist", Baku, 3. August 1920.

45 Lenin, W.I., Werke, Bd. 23, S. 53.

46 Lenin, W.I., Werke, Bd. 44, S. 41 (russ.).

47 Lenin, W.I., Werke, Bd. 31, S. 76.

48 Siehe dazu "Probleme des Friedens und des Sozialismus", H. 9/1971, S. 71.

49 Drugov, A.J./A.B. Resnikov, Indonesija v period "napravljaemoj demokratii", Moskau 1969, S. 95.

50 Internationale Beratung der kommunistischen und Arbeiterparteien Moskau 1969. Berlin 1969, S. 34.

WILHELM WILKE

Möglichkeiten, Potenzen und Grenzen der Gewerkschaften in arabischen und afrikanischen Ländern mit sozialistischer Orientierung

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

In der nationalen Befreiungsrevolution gewinnt die Frage der Organisiertheit der Arbeiterklasse und damit auch die Rolle der Gewerkschaften als ihre umfassende Klassenorganisation zunehmend an Bedeutung.

Lenin hat die Notwendigkeit von Gewerkschaften in der demokratischen Revolution, für die Heranführung der Arbeitermassen an den Klassenkampf, ihre Rolle als Vorstufe für das Hineintragen des revolutionären Klassenbewußtseins begründet. Die Lehre Lenins über die Gewerkschaften gibt uns den Schlüssel für die klassenmäßige Einschätzung der gewerkschaftlichen Bewegung und ihrer Perspektiven in Ländern mit sozialistischer Orientierung.

Für die Beurteilung der Gewerkschaftsbewegung ist die Analyse ihrer objektiven sozialen Grundlage, d. h. in erster Linie der Grad der Entwicklung der Arbeiterklasse, ihre soziale Lage, der entscheidende Ausgangspunkt. In den arabischen und afrikanischen Ländern befindet sich die Arbeiterklasse noch im Prozeß der Herausbildung als Klasse, wobei hier bereits ein beträchtlicher Unterschied zwischen solchen arabischen Ländern wie Algerien, Ägypten, Syrien und Irak einerseits und afrikanischen Ländern wie Tansania, Kongo, Guinea andererseits festzustellen ist.

Der sozialökonomische Formierungsprozeß, vom Embryonalzustand bis zur Entstehung erster Abteilungen eines konzentrierten Industrieproletariats, prägt in bedeutendem Maße den Charakter der Gewerkschaften. Sie haben im allgemeinen eine schwache proletarische Klassenbasis, ihre aktive Mitgliedschaft rekrutiert sich zum großen Teil aus Angestellten und Intellektuellen. Die von den Gewerkschaften verbreiteten Mitgliederzahlen, nach denen über 90 Prozent der beschäftigten Arbeiter und Angestellten organisiert sind,

war deshalb so leicht, weil sich die Bauern und Arbeiter gegen Kapital und Feudalismus zusammenschlossen. Hier ist die Verbindung mit den Völkern des Ostens besonders wichtig, weil diese Völker in ihrer Mehrheit typische Vertreter der werktätigen Massen sind – nicht Arbeiter, die die Schule der kapitalistischen Fabriken und Werke durchgemacht haben, sondern typische Vertreter der werktätigen, ausgebeuteten Masse der Bauern, die unter mittelalterlicher Unterdrückung leiden. Die russische Revolution hat gezeigt, wie sich die Proletarier nach ihrem Sieg über den Kapitalismus mit der zersplitterten Millionenmasse der bäuerlichen Werktätigen zusammenschlossen und sich siegreich gegen die mittelalterliche Unterdrückung erhoben. Heute hat unsere Sowjetrepublik die Aufgabe, alle aus dem Schlummer erwachenden Völker des Ostens um sich zu scharen und gemeinsam mit ihnen den Kampf gegen den Weltimperialismus zu führen.

Hier erwächst Ihnen eine Aufgabe, wie sie vor den Kommunisten der ganzen Welt bisher nicht gestanden hat: Gestützt auf die allgemeine kommunistische Theorie und Praxis, müssen Sie unter Anpassung an die spezifischen Bedingungen, die es in den europäischen Ländern nicht gibt, diese Theorie und Praxis auf Verhältnisse anzuwenden verstehen, wo die Hauptmasse der Bevölkerung Bauern sind und wo es den Kampf nicht gegen das Kapital, sondern gegen die Überreste des Mittelalters zu führen gilt. Das ist eine schwierige, spezifische, aber auch besonders dankbare Aufgabe, weil jene Massen in den Kampf einbezogen werden, die noch nicht am Kampf teilgenommen haben, während Sie anderseits durch die Gründung kommunistischer Zellen im Osten die Möglichkeit haben werden, eine enge Verbindung mit der III. Internationale herzustellen. Es ist Ihre Aufgabe, die besonderen Formen dieses Bündnisses der fortgeschrittensten Proletarier der ganzen Welt mit den häufig unter mittelalterlichen Verhältnissen lebenden werktätigen und ausgebeuteten Massen des Ostens zu finden. In kleinerem Maßstab haben wir in unserem Land das verwirklicht, was Sie im Großen, in großen Ländern verwirklichen werden. Auch diese zweite Aufgabe, hoffe ich, werden Sie erfolgreich lösen. Dank den kommunistischen Organisationen im Osten, als deren Vertreter Sie hier sind, haben Sie Verbindung mit dem fortgeschrittensten revolutionären Proletariat. Vor Ihnen steht die Aufgabe, auch weiterhin dafür zu sorgen, daß die kommunistische Propaganda in jedem Land in einer dem Volk verständlichen Sprache getrieben wird.

Selbstverständlich kann den endgültigen Sieg nur das Proletariat aller fortgeschrittenen Länder der Welt erringen, und wir Russen beginnen das Werk, das vom englischen, französischen oder deutschen Proletariat gefestigt werden wird. Wir sehen aber, daß sie ohne die Hilfe der werktätigen Massen aller unterdrückten Kolonialvölker, und in erster Reihe der Völker des Ostens, nicht siegen werden. Wir müssen uns Rechenschaft darüber ablegen, daß die Avantgarde allein den Übergang zum Kommunismus nicht vollziehen kann. Die Aufgabe besteht darin, bei den werktätigen Massen den revolutionären Elan zu Selbsttätigkeit und Organisierung zu wecken, unabhängig davon, auf welchem Niveau sie stehen; die echte kommunistische Lehre, die ja für die Kommunisten der fortgeschritteneren Länder bestimmt ist, in die Sprache eines jeden Volkes zu übersetzen; die praktischen Aufgaben, die keinen Aufschub dulden, zu erfüllen und sich im gemeinsamen Kampf mit den Proletariern der anderen Länder zu vereinigen.

Das sind die Aufgaben, deren Lösung Sie in keinem kommunistischen Buch, wohl aber in dem gemeinsamen Kampf finden werden, der von Rußland begonnen wurde. Sie werden diese Aufgabe stellen und auf Grund Ihrer eigenen Erfahrung lösen müssen. Helfen wird Ihnen dabei einerseits das enge Bündnis mit der Avantgarde aller Werktätigen der anderen Länder und anderseits Ihre Fähigkeit, zu den Völkern des Ostens, die Sie hier vertreten, den richtigen Weg zu finden. Sie werden anknüpfen müssen an den bürgerlichen Nationalismus, der sich bei diesen Völkern regt und zwangsläufig regen muß und für den es eine geschichtliche Erklärung gibt. Zugleich müssen Sie den Weg zu den werktätigen und ausgebeuteten Massen eines jeden Landes finden und ihnen in einer ihnen verständlichen Sprache sagen, daß die einzige Hoffnung auf Befreiung der Sieg der internationalen Revolution ist und daß das internationale Proletariat der einzige Verbündete aller Werktätigen und Ausgebeuteten der Hundertmillionenvölker des Ostens ist.

Das ist die gigantische Aufgabe, die vor Ihnen steht und die die kommunistischen Organisationen des Ostens angesichts der revolutionären Epoche und dank dem Wachstum der revolutionären Bewegung – daran besteht kein Zweifel – mit vereinten Kräften erfolgreich lösen und zum vollen Sieg über den internationalen Imperialismus führen werden.

„Iswestija ZK RKP(b)" Nr. 9, 20. Dezember 1919.

Nach dem Text des Bulletins „Iswestija ZK RKP(b)".

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA TÜSTAV

3

BERICHT DER KOMMISSION FÜR DIE NATIONALE UND DIE KOLONIALE FRAGE 26. JULI[45]

Genossen! Ich will mich auf eine kurze Einleitung beschränken, wonach Gen. Maring, der Sekretär unserer Kommission war, Ihnen ausführlich Bericht erstatten wird über die Änderungen, die wir an den Thesen vorgenommen haben. Nach ihm wird Gen. Roy sprechen, der ergänzende Thesen formuliert hat. Unsere Kommission hat sowohl die ursprünglichen Thesen mit den Abänderungen als auch die ergänzenden Thesen einstimmig angenommen. Es ist uns somit gelungen, in allen wichtigen Fragen volle Einmütigkeit zu erzielen. Jetzt möchte ich einige kurze Bemerkungen machen.

Erstens. Was ist der wichtigste, der grundlegende Gedanke unserer Thesen? Die Unterscheidung zwischen unterdrückten und unterdrückenden Völkern. Wir heben diesen Unterschied hervor – im Gegensatz zur II. Internationale und zur bürgerlichen Demokratie. In der Epoche des Imperialismus ist es für das Proletariat und die Kommunistische Internationale besonders wichtig, die konkreten wirtschaftlichen Tatsachen festzustellen und bei der Lösung aller kolonialen und nationalen Fragen nicht von abstrakten Leitsätzen, sondern von den Erscheinungen der konkreten Wirklichkeit auszugehen.

Das charakteristische Merkmal des Imperialismus besteht darin, daß sich, wie wir sehen, gegenwärtig die ganze Welt in eine große Zahl unterdrückter Völker und eine verschwindende Zahl unterdrückender Völker teilt, die über kolossale Reichtümer und gewaltige militärische Kräfte verfügen. Die große Mehrheit der Bevölkerung unseres Erdballs, mehr als eine Milliarde, wahrscheinlich einundeinviertel Milliarde, d. h. etwa

70 Prozent, wenn wir die Gesamtbevölkerung mit einunddreiviertel Milliarde annehmen, gehört zu den unterdrückten Völkern, die sich entweder in direkter kolonialer Abhängigkeit befinden oder halbkoloniale Staaten sind, wie z. B. Persien, die Türkei, China, oder aber von der Armee einer imperialistischen Großmacht besiegt worden und auf Grund von Friedensverträgen in starke Abhängigkeit von ihr geraten sind. Diese Unterscheidung, diese Einteilung der Völker in unterdrückende und unterdrückte Völker bildet den Leitgedanken der ganzen Thesen, nicht nur der ersten, die mit meiner Unterschrift erschienen und bereits früher veröffentlicht worden sind, sondern auch der Thesen des Gen. Roy. Die letzteren sind hauptsächlich vom Standpunkt der Lage Indiens und anderer großer asiatischer Völker abgefaßt, die von England unterdrückt werden, und darin liegt ihre große Bedeutung für uns.

Der zweite Leitgedanke unserer Thesen besteht darin, daß bei der heutigen Weltlage, nach dem imperialistischen Krieg, die gegenseitigen Beziehungen der Völker, das ganze Weltsystem der Staaten bestimmt wird durch den Kampf einer kleinen Gruppe imperialistischer Nationen gegen die Sowjetbewegung und die Sowjetstaaten, an deren Spitze Sowjetrußland steht. Wenn wir das außer acht lassen, dann werden wir außerstande sein, auch nur eine einzige nationale oder koloniale Frage richtig zu stellen, selbst wenn es sich um den abgelegensten Winkel der Welt handelt. Nur von diesem Standpunkt aus können die kommunistischen Parteien sowohl der zivilisierten als auch der zurückgebliebenen Länder die politischen Fragen richtig stellen und lösen.

Drittens möchte ich auf die bürgerlich-demokratische Bewegung in den zurückgebliebenen Ländern besonders hinweisen. Gerade in dieser Frage ist es zu einigen Meinungsverschiedenheiten gekommen. Wir stritten darüber, ob es prinzipiell und theoretisch richtig sei, zu erklären, daß die Kommunistische Internationale und die kommunistischen Parteien die bürgerlich-demokratische Bewegung in den zurückgebliebenen Ländern unterstützen müssen. Das Ergebnis dieser Diskussion war, daß wir einstimmig beschlossen, anstatt von der „bürgerlich-demokratischen Bewegung" von der national-revolutionären Bewegung zu sprechen. Es unterliegt nicht dem geringsten Zweifel, daß jede nationale Bewegung nur eine bürgerlich-demokratische sein kann, denn die Hauptmasse der Bevölkerung in den zurückgebliebenen Ländern besteht aus Bauern, die

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA MERKEZİ VAKFI

Vertreter bürgerlich-kapitalistischer Verhältnisse sind. Es wäre eine Utopie, zu glauben, daß proletarische Parteien, wenn sie in solchen Ländern überhaupt entstehen können, imstande sein werden, eine kommunistische Taktik und eine kommunistische Politik in diesen zurückgebliebenen Ländern durchzuführen, ohne in bestimmte Beziehungen zur Bauernbewegung zu treten und ohne sie tatkräftig zu unterstützen. Hier ist jedoch der Einwand erhoben worden, daß jeder Unterschied zwischen reformistischer und revolutionärer Bewegung verwischt wird, wenn wir von bürgerlich-demokratischer Bewegung sprechen. Indessen ist dieser Unterschied in letzter Zeit in den zurückgebliebenen und kolonialen Ländern mit aller Klarheit zutage getreten, denn die imperialistische Bourgeoisie bemüht sich nach Kräften, auch unter den unterdrückten Völkern eine reformistische Bewegung ins Leben zu rufen. Zwischen der Bourgeoisie der ausbeutenden Länder und jener der kolonialen Länder ist eine gewisse Annäherung erfolgt, so daß die Bourgeoisie der unterdrückten Länder sehr oft — ja sogar in den meisten Fällen — zwar die nationalen Bewegungen unterstützt, aber gleichzeitig im Einvernehmen mit der imperialistischen Bourgeoisie, d. h. zusammen mit ihr, alle revolutionären Bewegungen und revolutionären Klassen bekämpft. In der Kommission ist das unwiderleglich bewiesen worden, und wir haben es deshalb für das einzig Richtige gehalten, diesen Unterschied zu berücksichtigen und fast überall den Ausdruck „bürgerlich-demokratisch" durch den Ausdruck „national-revolutionär" zu ersetzen. Der Sinn dieser Änderung besteht darin, daß wir als Kommunisten die bürgerlichen Befreiungsbewegungen in den kolonialen Ländern nur dann unterstützen müssen und werden, wenn diese Bewegungen wirklich revolutionär sind, wenn ihre Vertreter uns nicht hindern, die Bauernschaft und die breiten Massen der Ausgebeuteten in revolutionärem Geist zu erziehen und zu organisieren. Sind dagegen diese Bedingungen nicht vorhanden, so müssen die Kommunisten in diesen Ländern die reformistische Bourgeoisie bekämpfen, zu der auch die Helden der II. Internationale gehören. In den kolonialen Ländern gibt es bereits reformistische Parteien, und manchmal bezeichnen sich ihre Vertreter als Sozialdemokraten und Sozialisten. Die Unterscheidung, von der wir gesprochen haben, ist nunmehr in allen Thesen durchgeführt, und deshalb glaube ich, daß unser Standpunkt jetzt viel genauer formuliert ist.

Ferner möchte ich noch eine Bemerkung über die Bauernsowjets machen. Die praktische Arbeit der russischen Kommunisten in den ehemaligen Kolonien des Zarismus, in so zurückgebliebenen Ländern wie Turkestan u. a., hat uns vor die Frage gestellt, wie man die kommunistische Taktik und Politik in vorkapitalistischen Verhältnissen anwenden soll, denn der wichtigste Charakterzug dieser Länder besteht darin, daß dort noch vorkapitalistische Verhältnisse herrschen. Deshalb kann dort von einer rein proletarischen Bewegung keine Rede sein. In diesen Ländern gibt es fast kein Industrieproletariat. Nichtsdestoweniger haben wir auch dort die Rolle des Führers übernommen und müssen es tun. Bei unserer Arbeit haben wir gesehen, daß in diesen Ländern kolossale Schwierigkeiten zu überwinden sind, aber die praktischen Ergebnisse unserer Arbeit haben uns auch gezeigt, daß es trotz dieser Schwierigkeiten möglich ist, auch dort, wo es fast kein Proletariat gibt, in den Massen das Streben nach selbständigem politischem Denken und nach selbständiger politischer Tätigkeit zu wecken. Diese Arbeit war für uns schwerer als für die Genossen der westeuropäischen Länder, weil das Proletariat in Rußland alle Hände voll zu tun hat mit Staatsgeschäften. Es ist ganz klar, daß die Bauern, die in halbfeudaler Abhängigkeit leben, den Gedanken der Sowjetorganisation ausgezeichnet begreifen und praktisch verwirklichen können. Es ist ferner klar, daß die unterdrückten Massen, die nicht nur vom Handelskapital, sondern auch von den Feudalherren und vom Staat auf feudaler Grundlage ausgebeutet werden, diese Waffe, diese Art der Organisation auch unter ihren Verhältnissen anwenden können. Der Gedanke der Sowjetorganisation ist einfach und kann nicht nur auf proletarische, sondern auch auf bäuerliche, auf feudale und halbfeudale, Verhältnisse angewandt werden. Unsere Erfahrungen auf diesem Gebiet sind vorläufig noch nicht sehr groß, aber die Debatten in der Kommission, an denen sich mehrere Vertreter von Kolonialländern beteiligten, haben uns absolut unwiderleglich bewiesen, daß man in den Thesen der Kommunistischen Internationale darauf hinweisen muß, daß die Bauernsowjets, die Sowjets der Ausgebeuteten, nicht nur für die kapitalistischen Länder, sondern auch für Länder mit vorkapitalistischen Verhältnissen ein taugliches Mittel sind und daß die kommunistischen Parteien und diejenigen, die dabei sind, kommunistische Parteien zu gründen, die unbedingte Pflicht haben, allüberall, in den zurückgebliebenen Ländern wie in den Kolonien, für

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARŞİVİ TÜSTAV

Türkiye'de Ulusal Sorun

1. Tarihsel gelişme: • Feodal ilişkilerin korunması (Osmanlı zamanı)
   Yavuz Sultan Selim { • Alevi-Sünni çatışması (Osmanlı)

Abdülhamit : Hamidiye Alayları

Cumhuriyet Dönemi : 1925 Şeyh Said İsyanı (Pakiri Tarikatı) ~~Nakşibendi~~ boş
~~1930 Ağrı İsyanı~~
~~193~~

1928-30 Şeyhdikli İsyanı (Nakşibendi) ulusal istekler!
1930 larda Zilan ve Ağrı isyanları: ulusal istekler!
1937 Dersim: ulusal istekler!

1926 ve 1937 de geniş çaplı sürgün!

1950 de sonra Doğuda ağa, şeyh ve aşiret reisleri burjuva partilerine oy sağlama işlevini yüklenerek konumlarını daha da pekiştirdiler!

1959 → 49'lar olayı

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TÜSTAV

(2) Kürt Halkı üzerinde Ulusal baskı feodal ilişkileri korumaya ve kullanmaya yöneliktir.
Ağa – Şeyh – Aşiret reisi

(3) Son 15-20 yıldır ~~ka~~ makineleşme, kapitalist ilişkilerin girmesi, nüfus hızla artması Türkiye Kürdistanında ~~[illegible]~~ büyük boyutlu sosyal sorunlar yarattı (işsizlik!), eğemen sınıflara tehdit etmeye başladı. Burjuvileşen

(4) Türkiye'de Anti-emperyalist demokratik güçlerin gelişmesi Kürt halkının ulusal demokratik hakları için yürüttüğü savaşıma yeni bir hız verdi.

Yaz 1967 Doğu Mitingleri (S. 245) (S. 119)
Şubat 1969 ~~Ada~~ Demokratik / Anti-emperyalist nitelikte mitingler (B. S. 253-54)

Öncülüğü ~~Kürt burjuvazisi, aydınlar~~ ilerici Kürt aydınların yaptı, ancak Kürt burjuvazisi ve yer yer toprak ağaları da katıldılar. TİP destekledi. CHP "tarafsız" kaldı, AP ve fişistler karşı çıktı. → 1970'de sıkıyönetim 1971'de

(5) Günümüzde Kürt halkının ~~dün~~ ulusal baskıya karşı savaşımı
a) Kürt demokratları (çoğunlukla aydınlar)
b) Burjuvileşmeye başlayan Kürt toprak

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Sahipleri ve burjuvazi milliyetçi bir çizgide toplamaya çalışıyor, kendi durumun kurtarmak, sınıfsal çelişkileri ört-bas etmek için!

c) Kürt işçileri gerekirse Türk işçileri ile birlikte hareket ediyor!

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Bölgeler

1. grup — Erzincan, Erzurum, Kars, Ağrı, Tunceli, Bingöl, Muş, Bitlis, Van, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Siirt.

Daha çok hayvancılık egemen, dolayısıyla aşiret

2. grup — Gaziantep, Urfa, Diyarbakır, Mardin

3. grup — Hakkari

Tarla tarımı dolayısıyla toprak ağalığı

* Toprağı olan ve olmayan aileler 79-80-81

Ürünün araçlara dağılımı 110.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Bitlis

Kamuran İnan (AP) Naksibendi şeyhinin oğlu,
Hizan kazasının "allahı" → tütücülük, hayvancılık

İsmi? → MSP'li milletvekili. Norşen Nahiyesinden, yine Naksibendi tarikatından. Eroin imalatı bu kazada yapılıyor.
Şu anda hapiste olabilir!

Abidin İnan, Kamuranın enişteri AP milletvekili
....., Zilan Siirt'ten K.İnan'ın enişteri bağımsız milletvekili
Kasım Küfrevi de Bitlisli, fakat Ağrı'dan AP milletvekili, yine tarikat şeyhi

Van'da: ~~Kas~~ Ferit Melen (CGP)
Kimyas Kastal (AP) } toprak sahibi

Orhan Oto'nun verdiği bilgiler!

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

VATANSEVERLERE ÇAĞRI

Bizler çoluk çocuğumuzun rızkını kazanmak üzere Avrupa ülkelerine misafir olarak gelmiş olan Türk vatandaşlarıyız. İnanç ve kültür bakımından bizden çok farklı milletlerle birlikte yaşamaktayız. Bunun için de bir taraftan nafakamızı temin etmek için çalışırken, diğer taraftan da kendimizin ve yetişen nesillerimizin Müslüman-Türk kalabilmesi için gayret sarfetmekteyiz.

Ne yazık ki, biz böyle işimizle gücümüzle uğraşıp, manevi ve milli değerlerimizden kopmamak için çaba gösterirken; Türk komünistleri, yanlarına Alman, Yunan ve diğer milletlerden yoldaşlarını da alarak alışılagelmiş maceracılıklarına sorumsuzca devam etmektedirler. Yaptıkları eylemler ve sebep oldukları olaylarla siyâsi gerginlik meydana getirmekte, dolayısıyla hem Türk, hem de misafiri bulunduğumuz Alman toplumunun huzurunu bozmaktadırlar. Vatandan, milletten, dinden, ana babadan, aile bağlarından kopmuş, birçoğu ilticacı ve Almanya'daki 1,5 milyon Türkün arasında sayıları 5-10 bini geçmeyen bu maceracılar neler yapıyorlar? Dinimizi mi savunuyorlar? Çoluk çocuğumuzun eğitimiyle, kültürel meselelerimizle mi uğraşıyorlar? Yoksa hemen hergün yaptıkları eylemler yüzünden Alman toplumunda Türk düşmanlığının her geçen gün biraz daha artmasına sebep olup, hem bizlerin rızkıyla oynayıp, hem de milli menfaatlerimize darbe mi vuruyorlar? Yaptıkları tek iş; Türkiye'yi ve Almanya'daki müslüman, milliyetçi, vatansever kuruluşları kötülemektir. Başkaca bir çalışmaları yoktur.

Geçen hafta Stuttgart'ta yaptıklarını düşünelim. Türk-Federasyon'a üye Stuttgart Türk Milli Kültür Cemiyeti milli kültürümüze hizmet etmek, yabancı diyarda yaşayan insanlarımızın hasretini dindirmek, onları bir yandan inanç ve törelerimiz çerçevesinde eğlendirirken, diğer yandan da yüzlerce vatandaşımızı bir araya getirmek için, proğramında ozanların, Türk Halk ve Sanat Müziği sanatçılarının, folklor ekiplerinin yer aldığı, dini ve milli konuşmaların yapıldığı bir kültür gecesi düzenliyor. Fakat 300'ü aşkın Türkiyeli, Alman, Yunan v.s.'den müteşekkil komünist bir grup, salonu Türk bayraklarıyla süslemek için gelen yedi kişiye gaz tabancası, bıçak, zincir ve sopalarla saldırıyor. Türk bayraklarını yırtıp, üzerlerine pisliyorlar. Bunlarınkine yiğitlik desen yiğitlik değil! Çünkü 300 kişiyle yedi kişiye saldırmak yiğitlik değildir. Yedi arkadaşımızın yaralanması bir tarafa, Türk bayraklarını yırtıp, üzerlerine pislemeleri vahimdir. Evet! Bayrak bezden yapılmıştır, ama yırttıkları kaput bezi değildir! Türk bayrağıdır! Bayrak nedir? Bayrak; bir milletin dini, dili, devleti, bağımsızlığı, vatanı, namusu, şerefi velhasıl onun temsil ettiği herşeyin temsilcisidir. Bayrağa hakaret, onun temsil ettiği herşeye hakarettir. Kaldıki, Türk bayrağındaki Ay-yıldızın bir başka mânâsı vardır. Kur'an harfleriyle "Allah" ve "hilâl" kelimeleri aynı harflerle yazıldığı için atalarımız hilâli Allah lâfının sembolü olarak bayrağımıza koymuşlardır. Bayrağımızdaki yıldız da kaynağını, Kur'an harfleriyle yazıldığında beş köşeli bir yıldızı andıran "Muhammed"den almaktadır.

İşte bayrağımızdaki şekillerin bizim için mukaddes mânâsı! Kafasında birazcık Türklük şuuru taşıyan biri Türk bayrağına hakaret etmez. Her Müslüman-Türk de bayrağının kıymetini bilir ve ona hakaret edilmesine tahammül edemez. Nitekim komünistlerin Stuttgart'ta Türk bayraklarını yırtması, Avrupa'da ve Türkiye'de büyük tepkilere yol açmış, infiale sebep olmuştur.

Evet! Stuttgart olayıyla bir kere daha anlaşılmıştır ki, komünistler kültürümüze de, dinimize de, bayrağımıza da düşmandırlar. Onun için bu mukaddes değerleri savunan kişi ve kuruluşlara saldırmakta, çeşitli iftiralarla bu kuruluşların çalışmalarına engel olmak istemektedirler. Vatandaşlarımızın manevi ve milli değerlerine olan bağlılığını koruyucu ve artırıcı faaliyetlerde bulunan kuruluşların çalışmalarına engel olmak isterken başvurdukları tek çare silah, bıçak, sopa ve zincir kullanımıdır. Yâni tek kelimeyle şiddettir. Halbuki inançlar ve fikirler kaba kuvvetle değil, ancak kendilerinden daha güçlü inanç ve fikirlerle mağlup edilebilirler. Fakat, artık bütün dünyada iflas eden komünizmin savunucuları, fikri acizlik içine düştükçe şiddete başvurmaktadırlar. Fikir münakaşasından devamlı kaçınmaktadırlar. Eğer fikirlerine güveniyorlarsa, yıllardır olduğu gibi kendilerini şimdi de fikir münakaşasına dâvet ediyoruz. Buyursunlar! Köln Radyosu başta olmak üzere, televizyon ve radyo proğramları kendi ağababalarının ellerindedir. Açık oturumlar düzenletsinler. Tartışalım!

Ne var ki, Türk komünistleri 12 Eylül öncesi kanlı eylemlerinden ibret almış görünmüyorlar. Vicdan muhasebesi yaparak ihanet, hata ve zararlarını da anlamış değiller. İnsan, Avrupa'lı komünistlerin yeri geldiğinde kendi milli menfaatlerini nasıl savunduklarını gördükçe, dünyanın en uşak ruhlu komünistlerinin, kendi bayraklarını yırtacak kadar alçaklaşan Türk komünistleri olduğunu anlıyor.

Şunu ifade etmek isteriz ki, Alman basını bile Stuttgart olayında 300 komünistin bayrak asan yedi kişiye saldırdığı gerçeğini yazarken; TRT, Hürriyet ve Milliyet gibi basın ve yayın organlarının hadiseyi "Sağ Sol Kavgası", "Karşıt Görüşler Çatıştı" şeklinde kamuoyuna yansıtma çabasını bir talihsizlik ve sorumsuzluk olarak nitelendiriyoruz. Türkiye'nin 12 Eylül'e gelmesinin sebeplerinden birisi de, basın yayın organlarının benzeri sorumsuz yayınlarıyla gerçekleri kamuoyundan gizlemesidir. Dünden ibret alınmazsa, tarihin tekerrür edeceği muhakkaktır. Bunun için basın yayın organlarını da ciddiyete, sorumluluk duymaya ve ahlâk yasalarına uymaya dâvet ediyoruz.

Stuttgart olayı hazin ve vahimdir. Vatanseverleri tahrik edecek, heyecanlandıracak mahiyettedir. Buna rağmen başta Türk-Federasyon camiası olmak üzere, bütün vatanseverleri heyecanlarını yenmeye, muhtemel tahriklere karşı sabırlı olmaya dâvet ediyoruz. Hiçbir kimse ve olay şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da bizleri olayların içine çekemeyecek ve hukuk yolundan ayıramayacaktır. Ayrıca, en tabii hakkımız olan inanç ve kültür değerlerimizi yaşama ve yaşatma yolundaki faaliyetlerimizi engellmeye kimsenin gücü yetmeyecektir.

YAŞASIN TÜRK MİLLETİ
YAŞASIN AY YILDIZLI BAYRAĞIMIZ!

V.i.S.d.P.: Türk-Föderation, 6000 Frankfurt am Main, Gutleutstr.173, Tel.: 069/23 62 55

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

E R K L Ä R U N G

DES STELLV. MINISTERS FÜR AUSWÄRTIGE ANGELEGENHEITEN DER VOLKSREPUBLIK BULGARIEN, IWAN GANEV, AUF EINER VON IHM GELEITETEN PRESSEKONFERENZ AM 1. AUGUST 1985 IM SAAL "FINNLAND" IN HELSINKI

Anläßlich der gegen die Volksrepublik Bulgarien gerichteten unhaltbaren und durch nichts begründeten Anschuldigungen und Angriffe seitens der Türkei erkläre ich folgendes:

"Zum wenigstens hat die Türkei einen historischen, politischen oder moralischen Grund, dieses hohe internationale Forum (die Tagung der Außenminister der ZSZE-Länder) mit einer völlig erdachten und vorsätzlich von ihr geschürten Frage zu beschäftigen.

Das tragische Schicksal des bulgarischen Volkes während des 500-jährigen türkischen Jochs ist der ganzen Welt wohl bekannt. Die Osmanenherrschaft hat auf der Balkanhalbinsel grausame Spuren in allen Ländern dieser Region, sowie auch in der arabischen Welt hinterlassen.

Verurteilenswürdig ist, daß durch die Wiederbelebung von von der Geschichte längst abgeschlagenen Reichs- und pantürkischen Ambitionen die Türkei die schreienden Vergehen gegen die Menschenrechte bei sich selbst vertuscht und die Aufmerksamkeit der verehrten Vertreter der Staaten, die sich in der Hauptstadt von Finnland - Helsinki zusammengetan haben, von der Lösung der lebenswichtigen Fragen, an denen Millionen Menschen der Welt interessiert sind, abzulenken versucht".

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Das ist der Wortlaut der Erklärung des Leiters der bulgarischen Delegation, der unter den Teilnehmern an dem Helsinki-Treffen verbreitet wird.

Wir wollten uns mit Ihnen treffen, um den Massenmedien diese Deklaration zur Kenntnis zu bringen und um eventuelle Fragen der verehrten Vertreter der Massenmedien zu beantworten. Soweit mir bekannt, liegen bereits über das Sekretariat des Pressezentrums solche Fragen einiger Vertreter der Presse vor.

Der Vertreter der Zeitung "Tercuman", Herr Uguç, stellt uns vier Fragen. Wenn Sie gestatten, so können wir mit der Beantwortung dieser Fragen beginnen.

1. Die erste davon ist, <u>was wir im Zusammenhang mit den türkischen Anschuldigungen betreffs die moslemischen Minderheiten in Bulgarien sagen können.</u>

Gleich möchte ich sagen, daß diese Anschuldigungen, die wir seit gewisser Zeit von den Massenmedien und einigen politischen Kreisen aus der benachbarten Türkei hören, völlig unhaltbar sind. Die Türkeit hat überhaupt keine historischen Rechte oder irgend welche andere Gründe auf irgendwelche "türkische nationale Minderheit" oder auf türkische "Mitbürger" in Bulgarien Ansprüche zu stellen. Die bulgarischen Moslems haben nichts gemeinsames mit der türkischen Nation. Die heutigen türkischen Nationalisten und Pantürkisten sind nicht gewillt, die zahlreichen historischen Beweise dafür zu berücksichtigen.

Es ist bekannt, daß Bulgarien 5 Jahrhunderte unter türkischem Joch war. Der Kampf um nationales Unversehrtbleiben und um die Befreiung des bulgarischen Volkes war hart und mit Blut getränkt. Hunderttausende Menschen wurden gewaltsam zum moslemischen Glauben bekehrt. In den Erinnerungen der Generationen konnte jedoch diese gewaltsame Denationalisierung nicht die bulgarische nationale Herkunft, die Bräuche, Kultur und Sitten dieser Bevölkerung austilgen.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

In diesem Falle möchten wir nicht die Ereignisse der Geschichte per heutigem Datum deuten. Das alles sind historische Tatsachen, überall anerkannt, auch von türkischen Staatsmännern der Vergangenheit, von türkischen Wissenschaftlern u.a.

Ich werde Ihre Zeit nicht mißbrauchen, gestatten Sie mir, jedoch, nur den namhaften türkischen Staatsmann Mithat Pascha, Großwesir des Osmanenreiches (d.h. entsprechend unserer heutigen Terminologie Ministerpräsident, der zweite Mann des Reiches) zu zitieren, der einen Artikel für die französische Zeitschrift "La revue cientifique de la France et de l'etranger", Nr. 49 vom 8. Juni 1878 geschrieben hat. In diesem Artikel heißt es unter anderem: "Zu den Bulgaren, für die ein so lebhaftes Interesse bekundet wird, gehören mehr als eine Million Moslems. Diese Moslems sind nicht von Asien gekommen, um sich in Bulgarien seßhaft zu machen, sondern sie sind Nachkommen von mohammedanisierten Bulgaren, die zum Islam während der Eroberungen und danach bekehrt wurden. Das sind Söhne dieses Landes, desselben Volkes, he vorgegangen von denselben sozialen Schichten. Es gibt unter diesen auch solche, die nur Bulgarisch sprechen. Diese eine Million Einwohner von ihren Herden herauszureißen und sie der Verbannung aus ihrem Lande zu verurteilen, bedeutet meines Erachtens, die unmenschlichste Tat zu tun". /Ende des Zitats/ Nach der Befreiung Bulgariens vom Osmanenjoch (vor hundert Jahren), verläßt der türkische Eroberer aus Kleinasien Bulgarien. Jene der mohammedanisierten Bulgaren, die sich als Türken fühlten, übersiedelten in die Türkei im Laufe von mehreren Übersiedlungen. Es stimmt, daß in Bulgarien Moslems geblieben sind, jedoch keine Türken. Daher wird sowohl in den unterzeichneten Verträgen von Neuilly-sur-Seine von 1919, dem Lausanner Vertrag von 1923 als auch in dem Vertrag über Freundschaft zwischen Bulgarien und der Türkei von 1925 nicht über "türkische", sondern über "moslemische" Minderheit in Bulgarien, und zur gleichen Zeit wird über "bulgarische Minderheit" in der Türkei gesprochen. Das war kein Zufall oder Ausdruck einer " Inkompetenz" der Autoren der Dokumente, wie man jetzt in Ankara gewillt ist, diese Dokumente hinzustellen,

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

sondern Anerkennung der Tatsache, daß es sich eben um eine religiöse und nicht etwa um eine nationale Minderheit in Bulgarien handelt.

Sehr rührend wurde heute von der türkischen Delegation gefragt, wie es möglich ist, daß so viele Menschen ihren Namen ändern. Wenn Hunderttausende von Menschen ein und dasselbe wollen, so gibt es sicherlich etwas dran.

Die Änderung der türkischen Namen von Städten, Dörfern und Ortschaften und von Menschen in Bulgarien durch bulgarische Namen dauert schon 100 Jahre lang. Das ist kein neuer Prozeß. Es gibt in dieser Hinsicht nichts neues für die Türkei. Das ist eine Befreiung von den letzten Resten des Jochs. Dieser Prozeß vollzieht sich jedoch auf eine absolut freiwillige Basis ohne jeglichen Zwang für die Persönlichkeit und dieser beeinträchtigt keineswegs die Rechte und Freiheiten der Bürger, sondern ist Ausdruck ihrer vollen Gleichberechtigung in unserer Gesellschaft. Es ist wahr, daß in unserem Land jeder Bürger frei seinen Namen wählen und diesen, wann er will, ändern kann. Das ist ein legitimes Recht. Gewöhnlich wird für diesen Zweck der Umtausch der Legitimationsdokumente benutzt, der periodisch in Bulgarien,so wie sich das auch in jedem anderen Land, wie ich hoffe,vollzieht.In de letzten 5-6 Jahren vollzieht sich ein solcher Umtausch der Legitimationsdokumente der Bürger. Einen ähnlichen Umtausch hatten wir auch vor 15-20 Jahren. Und noch frührer haben wir das gemacht. Und immer wurden diese Anlässe von Leuten benutzt, um ihren Namen zu ändern oder sich einen neuen auszuwählen. Aber das geschieht auf völlig freiwilliger Basis und aus eigenem Wunsch der Bürger. Jegliche Schreibereien in der türkischen Presse und in anderen Massenmedien über Druck, Morde, Vergewaltigungen u.ä. entbehren jeglicher Begründung. Diese haben sich nicht bestätigt. Alle, die von den türkischen Massenmedien als ermordet angegeben wurden, erschienen vor dem Fernsehen und Rundfunk und vor ausländischen Journalisten, um sich zu zeigen, um zu zeigen, daß sie am Leben und gesund sind.Niemandem ist sogar mit Ohrfeige gedroht, seinen Namen zwangsweise zu ändern. In diesem Falle können

TÜSTAV TÜRKIYE SOSYAL TARIH ARASTIRMALARI VAKFI

fragen: ist die Türkei bereit,solche Möglichkeiten ihren Bürgern zu gewähren, ihren Namen frei zu wählen? Das ist aber eine innere türkische Angelegenheit. Die Behauptungen der türkischen Seite über Zwang in Bulgarien sind also eine pure Lüge.

Wir sind ein offenes Land für Tourismus. Millionen Touristen besuchen unser Land. Im vergangegen Jahr waren es 6 Millionen. Allein seit dem Anfang dieses Jahres haben in Bulgaren über 700 ausländische Journalisten geweilt, darunter auch türkische, die extra gekommen waren, um irdendwo einen Zwang zu suchen. Diplomate des Westens sind durch Bulgarien kreuz und quer gereist (es ist ein kleines Land). Niemand hat nur einen einzigen Fall des Zwangs festgestellt.

Daß die Rechte und Freiheiten der bulgarischen Moslems zur Gänze von der Verfassung und in der Praxis gewahrt sind, darüber sprechen auch die Moslems selbst. In diesem Buch /er zeigt das Buch/ sind die Erklärungen der Muftis und Imame aus allen Teilen des Landes aus Anlaß der vorsätzlichen antibulgarischen Kampagne der Türkei und einiger ihrer Verbündeten zusammen veröffentlic Praktisch werden Sie hier die Unterschriften fast der ganzen moslemischen Geistlichen in Bulgarien finden - von über 400 Mifti und Imame. Den Protesten der bulgarischen moslemischen Geistlichen schlossen ihre Stimme auch bulgarische Intellektuelle Vertreter des öffentlichen Lebens, die in der Vergangenheit türkische Namen geführt haben, an. Die Leute geben alltäglich ihren freien Handlungen in dieser Hinsicht Ausdruck, sie beteiligen sich aktiv am Aufbau unseres Landes und gehen ihrer friedlichen Arbeit nach. Ich weiß, wahrscheinlich war die Antwort auf diese Frage, wie wir zu den Anschuldigungen gegen uns stehen, zu lang, ich glaube jedoch, das Bulgarien, obwohl ein kleines Land, wie ei Dorn in manches Augen steht. In letzter Zeit sind wir Zeugen dessen, wie nach Scheitern anderer vorsätzlicher antibulgarischer Kampagnen, das Feuer auf andere Themen umgeleitet wird. Wir sind aber überzeugt, daß das Schicksal auch dieser Kampagne es der anderen ereilen wird.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

2. Die andere Frage des Vertreters der Zeitung "Tercuman" ist, ob wir irgendwelche Anschuldigungen gegen die Türkei haben.

Die Anschuldigungen sind nicht unser Patent. Weder haben wir erfunden, noch praktizieren wir in unseren internationalen Beziehungen das Einmischen in innere Angelegenheiten anderer Länder und das Erteilen von Vorschriften, wie man zu leben hat. Ich würde sagen, andere sind diejenigen, die nicht leben können, ohne sich in die inneren Angelegenheiten anderer Staaten einzumischen - und das kam an diesem Treffen auch zum Vorschein.

Was die Türkei als unser Nachbarstaat anbelangt, so möchten wir mit ihm in gutnachbarschaftlichen Beziehungen und in Verständigung leben. Wir wollen nicht in seinem Hof hineinschauen, und das einzige, was wir wollen, ist eine adäquate Beziehung uns gegenüber. Wenn aber jemand sehr darauf besteht, in unserem Haus hineinzuschauen, so werden wir augenscheinlich nicht seinen Wunsch befriedigen.

Da Sie aber diese Frage stellen, meinen Sie sicherlich die Lage der Menschenrechte in der Türkei. Ich würde mich nicht dessen annehmen, dies zu charakterisieren, glaube jedoch, daß es zu peinlich ist, daß ein Land wie die Türkei ein anderes der Verletzung der Menschenrechte bezichtigt. Die Tatsachen über die klägliche Lage der Menschenrechte in der Türkei sind der Weltöffentlichkeit wohl bekannt: Auch heute noch streitet die türkische Regierung die historische Tatsache des Genozida an 1,5 Millionen Armenier ab -eine Tragödie, die desgleichen in unserem Jahrhundert nicht kennt; mehr als 10 Jahre lang okkupiert die Türkei ungesetzlich ein unanbhängiges ungebundenes Land wie Cypern, ein Mitgliedsstaat der UNO; das Europäische Parlament, der Europarat und andere internationale Organisationen bringen Fakten über die Assimilation von 12 Millionen Kurden in der Türkei, über die Unterdrückung der anderen nichttürkischen ethnischen Gruppen - Araber, Armenier u.a., über den Militärzustand in den Ostgebieten des Landes, wo die Kurden um ihre Rechte kämpfen, heraus. Angeführt werden Differ/andere führen ...

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

über mehr als 200 Tausend Häftlingen in den türkischen Gefängnissen in der Zeit des Militärregimes, und lt. Angaben der türkischen Presse befinden sich per heutigem Datum über 80 000 in den Gefängnissen, verkündet sind über 400 Todesstrafen, verurteilt werden Friedenskämpfer, Gewerkschaftler, über 2 000 Professoren sind von ihrer Lehrkanzel wegen ihrer demokratischen Überzeugungen gewiesen. Geschweige denn das schwere wirtschaftliche und soziale Schicksal von Millionen Menschen: über fünf Millionen Arbeitslose /das sind 20% der arbeitsfähigen Bevölkerung des Landes/, die Hälfte der Bevölkerung sind Analphabete und in den Ostgebieten - nahezu 80%. Von welchen Rechten kann man dem sprechen? Ich wiederhole jedoch nochmals, wir wollen uns nicht in die inneren Angelegenheiten der Türkei einmischen, denn sie und kein anderer wird diese Probleme lösen. Und wie sie diese lösen wird, das ist ihre Sache.

3. Die dritte Frage - <u>wie werden wir den Streit mit der Türkei beilegen.</u>

Was die bilateralen Fragen anbelangt, so hat Bulgarien immer ihre Bereitschaft bekundet, daß man sich zusammensetzt und über diese bilateralen Fragen spricht und auf gleichberechtigter und gemeinnütziger Basis nach Lösung dieser Fragen sucht. Ausdruck dieser Bereitschaft sind auch die offiziellen Einladungen an dem Präsidenten,Herrn Evren, an den Ministerpräsidenten,Herrn Turgu Yozal und an den Minister für Auswärtige Angelegenheiten der Türkei zu einem offiziellen Freundschaftsbesuch in Bulgarien. Damit aber diese Besuche möglich werden können, muß augenscheinlich die türkische Seite jegliche Kampagnen gegen Bulgarien in ihren Massenmedien einzustellen, muß aufhören, internationale Foren damit zu beschäftigen und diese von ihren wichtigen Aufgaben abzulenken, mit anderen Worten, sie muß aufhören, sich in die inneren Angelegenheiten Bulgariens einzumischen. Wir wollen nicht innertürkische Fragen in bilateralen Begegnungen erörtern. Doch Bulgarien ist schon längst keine Provinz mehr der Türkei, um es einem anderen zu überlassen,

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

sich mit seinen inneren Angelegenheiten, mit den inneren Angelegenheiten seiner Bürger zu befassen.

4. Und die vierte Frage ist - Ist ein Treffen zwischen den Leitern beider Delegationen in Helsinki vorgesehen.

Uns ist nicht bekannt, daß ein ähnlicher Wunsch der türkischen Seite vorliegt.

Ein Vertreter der türkischen Zeitung "Güneş" hat uns drei Fragen gestellt - über die Menschenrechte in Bulgarien, die zweite - über die Lage der "türkischen Minderheit" in Bulgarien, und die dritte - ob diese Situation der Schlußakte von Helsinki entspricht.

Ich glaube, daß ich mit meinen bisherigen Antworten bis zu einem großen Teil auch die Fragen von "Güneş" beantwortet habe.

Was die Menschenrechte in Bulgarien anbelangt, so würden wir es wünschen, daß die Menschen auch in anderen Länderm so volle Rechte haben. Mit der Abschaffung der Ausbeutung des Menschen durch den Menschen, mit dem Übergang der Produktionsmittel in die Hände der Werktätigen, mit der Abschaffung der Ausbeuterklassen wurde der einfache Mensch in Bulgarien absoluter Herr seines Schicksals, seines Staates. Er genießt alle Rechte und Freiheiten auf gleichberechtigter Basis ungeachtet des Geschlecht der Rasse oder der religiösen oder anderen Überzeugungen und auf der Basis der Verfassung Bulgariens verspürt er keinerlei Diskriminierungen jeglicher Art. Alle haben gleiche Rechte und Verpflichtungen. Die Unterschiede ethnischer, religiöser, sprachlicher, materieller und anderer Art beeinträchtigen nicht die Bürgerrechte, so wie sie auch keine Privilegien schaffen. Das ist eine zeitgerechte Konzeption der Menschenrechte, die in Bulgarien eine praktische Verwirklichung gefunden hat.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Die zweite Frage habe ich bereits beantwortet - man kann von einer solchen "Minderheit" nicht sprechen.

Indem sich Bulgarien streng an die Prinzipien und Bestimmungen der Schlußakte hält, leistet es einen bedeutenden Beitrag zur Festigung des Entspannungsprozesses und zu seiner weiteren Entwicklung, zur Schaffung eines Europas, das als Muster für friedliche Koexistenz der Völker mit unterschidlicher Gesellschaftssysteme dienen kann, für ein Europa, das in Frieden, Sicherheit und Verständigung gedeiht. Damit glaube ich, auch die Antwort auf die dritte Frage erschöpft zu haben.

Möchten Sie noch weitere Fragen stellen?

FRAGE: In dem Abkommen von 1968 wird über "Bulgaren türkischer Herkunft gesprochen" und jetzt streiten Sie das ab.

ANTWORT: Das Abkommen von 1968, das 1978 abgelaufen ist, hatte zu Aufgabe, getrennte Familien zusammenzuführen. Also was diesen Punkt der Schlußakte von Helsinki angeht /es geht um den Punkt Familienzusammenführungen/, so ist Bulgarien ein Land mit enormem Beitrag. Ohne jegliche Einschränkungen ließ es Bulgarien zu, daß diejenigen, die Verwandten in einem anderen Land hatten, wenn sie gewillt waren, zu übersiedeln. Woher kamen denn diese getrennten Familien? Das war mit vorherigen Übersiedlungen von Menschen verbunden, die sich mit türkischem nationalen Bewißtsein fühlten. Deren Verwandten haben wahrscheinlich dasselbe nationale Bewußtsein gehabt und haben den Wunsch gehabt, sich in der Türkei zusammenzuführen. Somit übersiedelten in die Türkei in einer Zeitspanne von 10 Jahren, d.h. von 1968 bis 1978, über 120 Tausend Menschen.Jedoch jener bulgarische Staatsbürger, der sich als Türke gefühlt hat, hat sich mit seiner Familie bis 1978 zusammengeführt. Der Gegenstand des Abkommens ist erschöpft. Lt. Vereinbarung zwischen beiden Ländern auf höchster Ebene wurde das Abkommen als erfüllt befunden und dieses hat keine Wirksamkeit mehr. Wir können nicht, nur um es einem recht zu ma-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

chen, Begriffe benutzen, die der heutigen bulgarischen Wirklichkeit nicht entsprechen.

FRAGE: Wie stehen Sie zum Terrorismus?

ANTWORT: Unsere Position im bezug auf den Terrorismus ist im Prinzip bekannt. Wir sind entschieden gegen den Terrorismus. Und nicht die bulgarische Gesellschaft ruft den Terrorismus ins Leben. Jene Gesellschaft, die so viele Terroristen hat, muß alleine mit dieser Sache zurechtkommen. Ein solches Problem haben wir nicht. Wir machen jedoch einen Unterschied zwischen den nationalen Befreiungskämpfen der Völker und dem Terrorismus.

FRAGE: Dann unterstützen Sie also die Kurden?

ANTWORT: Wir unterstützen voll den nationalen Befreiungskampf der Völker. Das hat aber nichts mit der Frage, die der Herr hier gestellt hat, zu tun. Wir sind auf der Seite des paläsinensischen Volkes, des Volkes von Namibia und anderer Länder und Völker, die um ihre nationale Befreiung kämpfen. In die inneren Angelegenheiten der Türkei haben wir uns nicht eingemischt, wir mischen uns nicht ein und wollen uns nicht einmischen.

FRAGE: Die Angaben, die Sie über die Türkei anführen, sind sie nicht eine Einmischung in ihre inneren Angelegenheiten?

ANTWORT: Alle Angaben, die wir über die Türkei angeführt haben, stammen von türkischen Quellen, von Dokumenten der EG, des Europäischen Parlaments und anderer internationaler Foren. Die Frage des Regimes in einem Land ist eine Frage allein des inneren Kräfteverhältnisses. Jedes Volk wählt seine Regierung und sein Regime, die ihm am besten gefallen.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TÜSTAV

Bulgarien hat den Wunsch, mit der Türkei gutnachbarschaftliche Beziehungen zu unterhalten. Daher war es das Land, in dem der jetzige Präsident der Türkei seinen ersten offiziellen Besuch abstattete und er wird wieder willkommen sein, wenn man nur in der Türkei nicht mehr gewillt ist, sich mit unseren inneren Angelegenheiten zu befassen, so wie wir uns nicht mit den inneren Angelegenheiten der Türkei beschäftigen.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Nasıl her tanrıya inanmayan, materyalist değilse, nasıl tanrıya veya dine tüfretmekle materyalist olunamazsa, aynı şekilde "ben ulusal bir bağ tanımıyorum" demekle enternasyonalist olunmaz. Çünkü proletarya enternasyonalizmi nesnel gerçeğin doğru bir şekilde kavranmasına dayanır. Dünya çapında izlediğimiz mücadelelerin özde ne olduğunu, çok farklı ve birbiriyle ilişkisiz gibi görünen olay ve gelişmelerin birbiriyle nasıl bağlı olduğunu anlamaya dayanır. Yani bilimsel bir dünya görüşüne.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

24.3.83

". Türkler (İslam Ansiklopedisinden)

"Orhun kitabelerine göre Türk boylar cemiyetinin yapısını şöyle kısaca müşahede ediyoruz:

Oguş : aile
Urug : soy (aile?)
Bod : boy, kabile
Ok : kabile (bir siyasi kabile birliği)
Budun : Boylar birliği (siyasi yönden müstakil veya değil)
İl (el) : müstakil toplum, devlet, imparatorluk"

[İslam Ansiklopedisi, Türkler, 128. cilt, S. 219, İstanbul 1976

Toplumsal yapı:

Ailelerin veya soyların bir araya gelmesi ile boy (eski Türkçe ok : bod) teşekkül ediyordu. Başında bey bulunuyordu. "Buna göre boy siyasi mahiyette bir birlik idi. Belki askeri ve muhacim kuvveti vardı, mülki ve hayvan sürüleri boyda zümreler arasında taksim edilmekte idi (24 Oğuz boyunda her boy muayyen bir damgaya sahipti... Türklerde, Roma'da, Eski Yunan'da ve Cahiliye devri Arapların hemen hemen bütün boylarında şahıslar aynı zamanda dini reis olduğu halde, beyi böyle bir vasfı yoktu." (S. 220)

... "Boy beyleri cesareti, mali kudreti ve düşmanlığı ile tanınmış kimseler arasından seçim yolu ile iş başına gelirlerdi." (S. 221)

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

"Böyle birliğine bodun deniyordu.... Başında han (kan) bulunur ve müştakil veya bir ile tabi olabilirdi. Boylar çoğunlukla soy ve dil birliğine sahip olmalarına rağmen, bodunlarda daha ziyade sadece siyasi iş birliğinin meydana getirdiği siyasi topluluklar olduğu anlaşılıyor." (S. 221)

(Bothe Türk toplumundaki hiyerarşi hakkında şöyle diyor: ("Bothe'nin Türk toplumundaki hiyerarşi hakkındaki görüşleri")

"Türk boylarındaki bu karakteristiği diyorum, eski Türk ilinde siyasi birliği meydana getiren boylar — türlü sebeplerle — birbirlerinden kolayca ayrılmalarına ve aynı bölgede veya başka bir ~~bölgede~~ yerde yeni bir il teşkil etmek üzere tekrar toplanabilmelerine imkan veriyordu (eski Türk siyasi kurumlarında boy sayısını ifade eden ve zaman zaman değişen rakamların gösterdiği gibi)" (S. 224)

(Türk bodun, Oğuz bodun, Kırgız bodun, Tatar bodun vb.) .... Bugünkü „halk" terimine Eski Türkçede karşılık ise „kün" (> gün) idi..... Fakat „ulus" sözü ... kavim veya herhangi bir topluluk değil, yer, menşe anlamında idi. ... kelime ulus teşekkül ile beliri bir arazi içinde yaşayan ahali ile birlikte ifade etmek üzere „halk" manasını XIII. asırda, Moğollar zamanında almıştır." (S. 221)

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

"... Bundan gözle görülür Türk toplumunun siyasi teşkilatlanmasının şöyle olmuştur: Ulu siyasi birlik olan boyların bünyesi sağlamlaştıkça askeri gücü artarak sınırları genişledikçe, birliğin içtimai, iktisadi şartlarında ihtiyaçlar için, beyin otoritesi "sürülerle" vasıflandırılmakta ve ilde görülen hallerde olduğu gibi resmen onaylı müşterek devletlerde münakaşa edilmektedir.

... ...

Nitekim Türk ilinin saydığımız vasıflarını aynen muhafaza eden Göktürk hakanlığının belki en kudretli çağı olan Kaygan Kaşgan zamanının sonlarına doğru, Çin kaynaklarına göre devlet "30 boy" dan meydana gelmekte ve bunun 12 boyunu Türk boylarını teşkil etmekte idi.... Türk kabilelerinin onuz boyundan beri Töles, beri Tardoş, bir He-bdal (Eftalit), birini de On-oğuz olduğu, diğer 18 boydan dokuzunu Doğu-Oğuzlar, dokuzunu da Uygurlar teşkil ettiği ileri sürülmüş ise de ... Eftalitler tek bir kabile sayılmayacağı, On-oklar esasen 10 boydan meydana geldiği ve Uygurlar kendi içinde aynen 9 kabile (uruğ?) ye bölünmüş olmakla beraber tek bir boy olarak anıldığı için, bu tesbit şüpheli görünmektedir.

!!

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

edildiği 1842 senesine kadar, burada hemenhemen muhâsara altında kaldılar.

Bibliyografya: al-Bakrī, *Masālik* (2. tab., Cezâyir, 1911, s. 62; trc. de Slane, nşr. Fagnan, s. 127); Léon l'Africain, *Description de l'Afrique* (nşr. Schefer), kitap V, III, 53; Julienne, *Les R'ira de la subdivision de Miliana* (*R. Afr.*, 1857); Lebrun, *Miliane* (*R Afr.*, 1864); Shaw, *Travels* (Oxford, 1738), s. 62; Trumelet, *l'Algérie légendaire* (Alger, 1892), s. 399 v. dd. (G. YVER.)

MİLK (A.), zilyedlik, temellük. Bu kelime, *Kur'an*'da geçmemekle berâber, umûmiyetle bir fıkıh ıstılâhı olarak kullanılmaktadır. Kelimenin işâret edilen iki mânası, Avrupa hukukunda zilyedlik ve temellük mefhûmları arasında yapılan tefrikin *fıḳh*'ta mevcut olmadığını göstermektedir. Filhakika bir şey üzerinde sâhip olunan fi'lî temellük, msl. Avrupa hukukundaki dar mânada „zilyedlik" kelimesi için husûsî bir ıstılâh vardır: *yad*, kelime mânasında „el"; fakat hakikî zilyedlik ile fi'lî temellük arasındaki fark islâm hukukunda hiç bir rol oynamamaktadır ve mülkiyet için, müsbet veya menfî olarak, fiilî temellük salâhiyetini nazar-ı itibâra alan bir kelime yoktur. Netice olarak, msl. bir şey üzerindeki mülkiyet hakkı — mukavelede devir kasdedilmiş olmak şartı ile, o şey derhâl teslim olunmasa bile — bir başkasına derhâl devrolunabilmektedir. Diğer taraftan, yalnız eşyâ değil, aynı zamanda haklar da temellük edilebilir.

Aşağıdaki hususlar, mülkiyet ve hukukî ihtilâf mevzuu olmaktan müstesnâdırlar: 1. faydasız şeyler (msl. yabânî hayvanlar); 2. kullanılmaları dince yasak olan şeyler (msl. şarap); 3. dînen pis addedilen şeyler ile temiz bir şeyin esâs kısmı olmadıkları gibi, temizlenmelerine imkân olmayacak derecede telvis edilen şeyler (msl. domuz, gübre v.b.). Bununla berâber, bu çeşit şeylerin iktisâbı bahis mevzuu olduğu zaman, artık mülk değil, *iḫtiṣāṣ*'tan, onlar üzerinde husûsî bir haktan, bahsedilmektedir; bu çeşit şeyler ile alâkalı hukukî ihtilâflar için de husûsî tâbirler kullanılmaktadır.

Kamāl al-milk, mülk sâhibinin mülkiyet hakkının *zakāt*'a tâbî olduğunu farzettirmektedir [bk. mad. ZAKÂT].

Bibliyografya: Bk. madd. 'ABD, BAY', MĀL, ŞİRKA, TİCĀRA ve bunlara âit bibliyografyalar; Juynboll, *Handleiding* (1930), § 60 ve bu kısım için gösterilen bibliyografya; al-Ġazzālī, *al-Vacīz*, I, 85 v. d.; Pröbster, *Privateigentum und Kollektivismus im mohammedanischen Liegenschaftsrecht usw.* (*Islamica*, IV, 343 v.dd.). (M. PLESSNER.)

MİLLA. [Bk. MİLLET.]

MİLLET. MİLLA (A.), din, menâsik. Bu kelime ibrânîce ve yahudi-hıristiyan-ârâmîce olan *milla*, *mella* („mefhûm, kelime") şekillerine ne kadar yakın ise de, bunun *Kuran*'da mâlûm olarak kabûl edilen din veya menâsik mânasını nasıl aldığını isbât etmek imkânsızdır. Bu tâbirin arapça mı, yoksa Peygamber zamanında veya ondan evvel arapçaya girmiş yabancı bir kelime mi olduğu da kat'î olarak bilinmemektedir (Nöldeke, fiilin 4. bâbı olan *amalla* yahut *amlā* („yazdırmak") 'ya işâret etmekle, bunun arapça olduğunu kabûl eder görünüyor). *Kur'an*'da (hattâ çok vâzıh olmayan XXXVIII, 6. ayette de) „din" mânasını ifâde etmekte olup, gerek müşrikler (VII, 86 v.d.; XIV, 16; XVIII, 19) ile mûsevî ve hıristiyanların dini (II, 114), gerek hakikî din (XII, 38) hakkında kullanılmaktadır. Medine'de nâzil olan âyetlerde bu kelime husûsî bir mâna kazanmaktadır; burada yahudilere karşı münâkaşada İbrāhīm *milla*'sinden bahsedilir (II, 124; III, 89; XVI, [illegible]; XXII, 77 v.d.; krş. IV, 124; VI, 162; XII, 37) ki, Peygamberin bu dini ihyâ etmekle mükellef olduğu mânasına gelir. İslâm eserlerinde *Kur'an*'daki mânaya uygun olarak kalmış ise de, kelimeye nâdir tesâdüf edilir. Harf-i târif ile *al-milla* Peygambere vahyedilmiş olan hakikî dini ve dolayısı ile *ahl al-milla*'yi, yânî müslümanları ifâde eder (Ṭabarī, III, 813, 15, 883, 4); kelimenin zıddı olan *al-ẕimma*, islâmiyetin himâyesi altındaki gayr-i müslimleri ifâde eden *ahl al-ẕimma* yerine kullanılır (msl. İbn Sa'd, III/I, 238, 21). Bundan bir de *millî* şekli meydana gelmiş ve *ẕimmī*'nin zıddı olarak kullanılmıştır (Bayhaḳī, nşr. Schwally, s. 121).

Bibliyografya: Nöldeke, *Orientalische Skizzen*, s. 40; *ZDMG*, LVII, 413; Ṭabarī (nşr. de Goeje), fihrist; Snouck Hurgronje, *Het Mekkaansche Feest*, s. 30 v. dd. (F. BUHL.)

MİLYANA. [Bk. MİLİANA.]

MİM. MİM, arap alfabesinin 24. harfi olup, adedî kıymeti 40'tır. Harfin muhtelif şekilleri için bk. mad. ARABİSTAN. Cenûbî Arabistan'ın ve menşe'i bu bölge olan kabîlelerin bâzı lehçelerinde, *mīm*, *l* yanında harf-i târif olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır. Şu meşhûr hadîsi cenûbî arabistanlı bir adama isnât ederler: *Laysa min am-birri am-ṣiyāmu fī 'm-safar*. Krş. İbn Ya'īş (nşr. Jahn), II, 1331; Rhodokanakis, *Der vulgärarab. Dialekt im Dofār* (Wien, 1911), II, 110; Landberg, *Etudes sur les dialectes de l'Arabie méridionale*, II/II, 281—290. (A. J. WENSINCK.)

Cilt 127
Istanbul
1978
İslam Ansiklopedisi

şehrin ehemmiyeti artmıştır. Bu velî, Türkistan'ın hâmisi sayılmış ve Hazret-i Türkistan diye anılmış olup, şehrin yeni adı her halde bununla îzâh edilebilir. Rusların zaptı sırasında şehrin çevresi takrîben 3 km., nüfûsu 5.000 kadar, 1908 senesinde ise 15.000 idi. [1962'de ise, nüfûsu 30.000 civârında idi.]

Bibliyografya: Metinde zikredilenlerden başka: I. Muşketov, *Turkestan*, Petersburg, 1886 (2. tab'ı 1915); W. Barthold, *Stand und Aufgaben der Geschichtsforschung in Turkestan* (*Die Geisteswissenschaften*, 1913—1914, I, 1075 v.dd.); ayn. mll., *Turkestan down to the Mongol Invasion*, 1928 (*GMS*, yeni seri, V); ayn. mll., *Istoriya kulturnoy jizni Turkestana* (Leningrad, 1927); W. Masalskij, *Turkestanskij kray* (Petersburg, 1913), s. 600 v.dd.; A. Dobromislow, *Goroda Sır-Dar'inskoy oblasti* (Taşkent, 1912).—Türbe hakkında bilhassa bk. M. Masson, *Izv. Sredne Az. Geograf. Obşç.* (1929), XIX, 399 v.dd.

(W. BARTHOLD.)

TÜRKLER.

I — TARİH
II — DİL
III — EDEBİYAT
IV — SAN'AT

I — TARİH

A — GİRİŞ

Türkler, dünyanın en eski ve devamlı kavimlerinden biri olup, aşağı yukarı dört bin yıllık bir tarihe sâhiptirler. Orta-Asya'daki anayurttan başlayan sürekli göç hareketleri, Türklerin aynı zamanda nüfusça kalabalık olduğunu da gösterir. Türkler bu nüfus çokluğu ve faâl durumları dolayısıyla dünya tarihinde mühim rol oynamışlardır. Türk tarihini değerlendirirken, onu hem zaman, hem coğrâfî bakımdan diğer toplulukların tarihinden ayıran şu noktaların göz önünde tutulması gerekir:

a — Bütün diğer milletlerin fertleri toplu olarak bir arada bulunduğu için, onların herhangi bir süre içindeki durumunu açıkça tesbit ve tetkik etmek mümkündür. Halbuki, dağınık şekilde yaşayan Türk kitleleri birbirlerinden farklı gelişme yolları tâkib ettiğinden, Türk tarihini belirli zaman kesiminde bir bütün hâlinde değerlendirmek kolay olmamaktadır.

b — Tarihleri sınırı belli bir coğrâfî çevre içinde cereyan eden diğer milletlerin yayılmaları da değişmeyen vatan toprakları civârında vukua gelirken, çeşitli Türk kütleleri asırlarca yeni iklimler, yeni yurtlar aradıklarından, tarihleri değişik bölgelerde geçmiştir.

Bu bakımdan, her devirde ayrı yerlerde başka başka Türk toplulukları ile Türk idâre ve devletlerini görmek mümkündür. Bundan dolayı Türk tarihi denilince, tek bir topluluğun belirli bir yerdeki tarihi değil, fakat Türk adı ile veya husûsî adlarla anılan ve ayrı hükümdar âilelerinin idâresinde görünmekle berâber, dili, dini, töresi ve gelenekleri ile aynı „millî" kültürün hâmili olan (aş. bk.) Türk zümrelerinin çeşitli bölgelerde ortaya koyduğu „tarih"lerin bütünü anlaşılmalıdır.

Bu coğrâfî ve siyâsî bölünme neticesi olarak bir kısım Türkler „bozkırlı tip"inde yaşamış, diğer bir kısmı yerleşik hayata bağlanmış, bir bölgede siyâsî nüfûzunu kaybederken, diğer bölgelerde iktidârın zirvesine ulaşan Türk kütleleri aynı zamanda mevcud olmuştur. Bu sebeple Türk tarihi eski yeni birçok milletlerin tarihi ile bir arada, hattâ iç-içe gelişmiştir. Geniş Türk tarihinin ilmî yollardan araştırılıp incelenmesini fevkalâde güçleştiren bu hâdiseyi, bir bakıma, Türk milletinin dünya tarihinde derin iz bırakan kudret ve faâliyeti ile îzâh etmek mümkündür.

T ü r k a d ı: Türklerin çok eski bir millet oluşu, bilginleri, Türk adını en eski tarih kaynaklarında aramağa sevk etmiştir. Geçen asırdan beri birçok bilgin tarafından ileri sürülen görüşlere göre, Heredotos'un şark kavimleri arasında zikrettiği Targitalar (J. v. Hammer, 1832), veya „İskit" topraklarında oturdukları söylenen „Tyrkae" (Yurkae; W. Tomaschek, 1887), veya Tevrat'ta adı geçen Yâfes'in torunu Togharma (J. v. Hammer, 1832), veya eski Hind kaynaklarında tesadüf edilen Turukha (veya Turuşka)'lar (V. de St. Martin, 1899; J. Marquart, 1901), veya Thraklar (F. Erdmann, 1862), veya Çin kaynaklarında M. ö. I. bin içinde rol oynadıkları belirtilen Tik (veya Di)'ler (De Groot, 1921) ve hattâ Troyalılar (Gy. Moravcsik, 1932) yahut eski Ön-Asya çivi yazılı metinlerde görülen Turukkular (H. Z. Koşay, 1955) v.b. bizzat Türk adını taşıyan Türk kavimleri sanılmıştır. İslâm kaynaklarında ayrıntılı bir şekilde nakledilen İran menşe'li *Zend-Avesta* rivâyetleri ile, İsrail menşe'li *Tevrat* rivâyetlerinde de „Türk" adı aranmış, Nûh'un torunu (Yâfes'in oğlu) Türk (al-Ṭabarî, al-Masʿûdî, İbn al-Aşîr, İbn Ḫurdâẕbeh, Gardîzî, Kâşgarlı Mahmud v.b.), veya İran rivâyetindeki Hükümdar Farîdûn (Thraetaona)'un oğlu Türac veya Tür (Tûrân, buradan geliyor) da (al-Ṭabarî, al-Masʿûdî, İbn al-Aşîr, ayrıca bk. mad. TÛRÂN) Türk adını taşıyan ilk kavim olarak gösterilmek istenmiş ise de, bunlar son arkeolojik araştırmalar ve kültür tarihi tetkiklerine aykırı düştüğü gibi, lisâniyat bakımından doğrulukları da tesbit edilememiştir (Bk. Gy. Németh, *Der volksname Türk*, *KCsA*, 1927, II/4, 275—282). Bu kelimelere göre, Türk adının Milâttan önceki asırlarda da bugünkü telaffuzu ile, yâni tek heceli olarak söylenmiş olması gerekirdi. Halbuki bu adın tek heceli hâle gelmesine Gök-Türk çağında (M. s. VI-VIII. asır) Orhun kitâbelerinde rastlanır. Bu kitâbelerde bu ad „Türk", fakat daha çok „Türük" şeklinde kaydedilmiştir. Nitekim adın Çince transkripsiyonu da iki hecelidir (T'u-küe veya T'u-chüeh. Bu Çince şek-

lin asıl söylenişi hakkında türlü görüşler: Türküt: P. Pelliot, 1915, 1926; Türkit: A. v. Gabain, 1943, 1955; Türküz: P. A. Boodberg, 1962; Türkü: G. Clauson, 1962; Türk: E. G. Pulleyblank, 1965; Turkyt: J. Harmatta, 1972. Bunların içinde sonunda T ile geçenlerde, sondaki T bakımından Moğulca 'nın bir te'sîri yoktur, bk. J. Harmatta, *Acta Orientalia*, 1972, XXV, 263 v.dd.). Son araştırmalarda „Türk" kelimesinin VI-VIII. asırlardan önce yalnız çift heceli söylendiği, daha eskiden ise, „Törük" şeklinde olabileceği belirtilmiştir: Törük>Türük>Türk (L. Bazin, *Notes sur les mots „Oğuz" et Türk*, *Oriens*, 1953, VI/2, 315—322).

Türk adına gerek kaynaklarda, gerek araştırmalarda türlü mânalar verilmiştir: T'u-küe (Türk) = miğfer (Çin kaynakları: bk. Liu Mau-tsai, *Die chinesischen Nachrichten Zur Geschichte der Ost-Türken*, Wiesbaden, 1958, I, 40); 𐰉𐰍𐰺 [Türk] = terk edilmiş (islâm kaynakları: İbn al-Fakîh, *BGA*, V, 224; Gardîzî, bk. *KSz*, II, 2); Türk = olgunluk çağı (*Divanu lugati't-Türk*, nşr. B. Atalay, I, 351): Takye; deniz kıyısında oturan adam, cezbetmek v.b. Çeşitli araştırmalar için bk. Németh, göst. yer.). Geçen asırda A. Vámbéry (1879)'nin, ilmî îzâha doğru ilk adım sayılan fikrine göre „Türk" kelimesi „türemek"ten çıkmıştır. J. Deny (1939) de bu fikirdedir. Z. Gökalp (1923), adı „türeli" (kanun ve nizam sâhibi) diye açıklamıştır. W. Barthold (1927)'un düşüncesi de buna yakındır. G. Doerfer (1965)'e göre, Orhun kitâbesindeki „Türk" tâbiri daha ziyâde „devlete bağlı halk, tebaa" (Staatsvolk) mânasına gelmektedir. Fakat „Türk" sözünün cins ismi olarak „güç-kuvvet" (sıfat hâli ile: güçlü-kuvvetli) mânasında olduğu bir Türkçe vesikadan anlaşılmıştır (bk. F. W. K. Müller, *Uigurica*, II, *APAW*, 1911, s. 10, 97). Buradaki „Türk" kelimesinin millet adı olan „Türk" sözü ile aynı olduğu A. v. Le Coq tarafından ileri sürülmüş (*Ein manichäischer Buch-Fragment aus Chotscho*, *V. Thomsen Festscrift*, 1912, s. 151) ve bu görüş Gök-Türk kitâbelerinin çözücüsü V. Thomsen tarafından da kabûl (1922) ve daha sonra Németh'in tetkikleri ile tamamen isbat edilmiştir (Németh, *ayn. esr.*, s. 278; ayn. mll., *A Türk népnév*, *MNy.*, 1927, XXIII, 273; G. Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden, 1965, II, 483—495). Türk kelimesi, „meydana çıkmış", „şekillenmiş", „gelişmiş", „çok gelişmiş", „kuvvet (li)" mânalarını kazanmış olmalıdır (bk. L. Bazin, *ayn. esr.*, s. 322).

Cins ismi hâlinde çok eskiden beri Türkçe'de mevcud olması gereken „Türk" kelimesinin „Altaylı" (Ceyhun ötesi, Tûrânlı) kavimleri îfâde etmek üzere 420 tarihli bir Pers metninde, daha sonra, yine cins ismi olarak, 515 yılı hâdiseleri dolayısıyla „Türk-Hun" (Kudretli Hun) tâbirinde zikredildiği bildirilmektedir (H. V. Haussig, *Theophylaktos Excur süber die skytischen Völker*, *Byzantion*, 1954, XIII, 310, not 92; ayrıca bk. ayn. mll., *CAJ*, 1957, II/1, 23). Fakat „Türk" kelimesini Türk devletinin resmî adı olarak ilk kullanan siyâsî teşekkül Gök-Türk imparatorluğudur. Bütün bunlar „Türk" adının aslında belirli bir topluluğa mahsus kavmî bir isim olmayıp, siyâsî bir ad olduğunu ortaya koymaktadır (bk. G. Doerfer, *ayn. esr.*, II, 485). Türk adı, Gök-Türk hakanlığının kuruluşundan itibâren, önce bu devletin, daha sonra bu imparatorluğa bağlı, kendi husûsî adları ile de anılan diğer Türklerin ortak adı olmuş ve zamanla Türk soyuna mensup bütün toplulukları ifâde etmek üzere millî ad hâline gelmiştir. Bu ad, Çin'de Chou sülâlesi (557—579) yıllığında, Garp'ta ilk defa Bizans kaynakları arasında Agathias (ölm. 582)'ın eserinde (bk. Gy. Moravcsik, *Byzantino-turcica*, Budapeşte, 1943, I, 104), Arapça yazılmış eserlerden, Câhiliyye devri şâiri al-Nâbiġa al-Ẕubyânî (ölm. 600'a doğru)'nin *Divan*'ında (T. Kowalski, *Die ältesten Erwähnungen der Türken in der arabischen literatur*, *KCsA*, 1926, II/1-2, 38—41) ve XI. asır ilk „Rus Kroniği"nde zikredilmiştir.

Coğrâfî ad olarak Τουρκία (Turkhia = Türkiye) tâbirine ilk defa Bizans kaynaklarında tesâdüf edilmektedir. VI. asırda bu tâbir Orta-Asya için kullanılıyordu (Menandros). IX—X. asırlarda Volga'dan Orta-Avrupa'ya kadar olan sâhaya bu ad verilmekte idi („Şarkî Türkiye" = Hazarların ülkesi, „Garbî Türkiye" = Macar ülkesi). XIII. asırda „Türk (Kölemen) devleti" zamanında Mısır ve Suriye'ye de „Türkiye" deniliyordu. Anadolu ise, XII. asırdan itibâren „Türkiye" (Turcia) olarak tanınmıştır. (tafsilât için bk. İ. Kafesoğlu, *Tarihte „Türk" adı*, *R. Rahmeti Arat İçin*, Ankara, 1966, s. 306—319; A. N. Kurat, *Gök-Türk Kağanlığı*, *DTCFD*, 1952, X/1-2, 2—6; Cl. Cahen, *Le problème éthnique en Anatolie*, *Cahiers d' Histoire Mondiale*, Paris, 1954, II/2, 360, not 12; O. Turan, *Selçuklu'lar tarihi ve Türk-islâm medeniyeti*, 1965, s. 258 v.d., not 150).

T ü r k s o y u: Tarihte Türk devlet ve toplulukları hakkındaki antropolojik tavsifler oldukça karışıktır. Gerek Çin yıllıklarında (bk. R. Grousset, *L'Empire des Steppes*, 1941, s. 55), gerek Garp kaynaklarında (bk. P. Váczy, Türk. trc. *Attila ve Hunları*, 1962, s. 60 v.dd.), Türkler daha çok Moğul tipinde tasvir edilmişlerdir. Türklerle Moğullar arasında dil birliği bakımından bir münâsebet olmadığı (G. J. Ramstedt, 1915; N. Popper, 1926; U. Posch, 1958 v.b. gibi bâzı Mongolistlerin aksi düşüncede olmalarına rağmen, bk. J. Németh, *Die türkisch-mongolische Hypothese*, *ZDMG*, 1912, LXVI, 549—576; [bk. mad. *Attaik*]; J. Benzing, *Einführung in das Studium der altaischen Philologie und Türkologie*, Wiesbaden, 1958, s. 27, 42; İ. Kafesoğlu, *Türk tarihinde Moğollar ve Cengiz*

meselesi, *T D*, İstanbul, 1953, V, 113—125; G. Clauson, *The case against the Altaic theory*, *C A J*, 1957, II/3, 181—187; ayn. mll., *Turk, Mongol, Tungus, Asia Major*, yeni seri, 1960, VIII/1, 109—112; G. Doerfer, *Turkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden, 1964, I, 51—105), etnoloji yönünden bir ilgi bulunmadığı (bk. W. Eberhard, *Ülkü*, 1940, sayı 92, s. 189; ayn. mll., *Çin'in şimal komşuları*, 1942, s. 45—64; ayn. mll., *Eski Çin kültürü ve Türkler*, *D T C F D*, 1943, I/4, 27) ve bilhassa Orta-Asya'daki kazılarda elde edilen antropolojik malzemenin incelenmesi sonucu olarak, bu iki kavim arasında soy birliğinin bahis konusu edilemiyeceği (tafsilât için bk. B. Ögel, *İslâmiyetten önce Türk kültür tarihi*, 1962, s. 3—14, 47—49; ayrıca W. Eberhard, *Ülkü*, göst. yer.) ortaya konduğuna göre, eski çağlarda Türklerin „Moğul ırkından" gösterilmeleri, o zamanın Türk devletlerinde Moğul unsurunun çokluğu ile açıklanabilir. Türklerin tarih boyunca en sıkı temasları yakın komşuları Moğullarla olmuş, kalabalık Moğul kütleleri Türk idâresine alınmış (Asya Hunlarında, Tabgaçlarda olduğu gibi) ve onbinlerce Moğul, Türklerle birlikte uzun göçlere katılmıştır (Garp Hunlarında ve Avarlarda olduğu gibi). Ayrıca sıkı temasların mümkün kıldığı bâzı ırkî ihtilâtlar da düşünülürse, yabancıların bu hususta yanılmalarına şaşmamalıdır. Son yarım asır içinde yapılan antropolojik araştırmalar (bilhassa Asya'da M. ö. III. binden beri mevcut kurganlardan çıkarılan iskeletler üzerinde: G. F. Debets, 1948, 1950, 1958; V. V. Ginzburg, 1946, 1950, 1954 v.b.: Brakisefal, savaşçı, beyaz ırk: „Andronovo insanı", bk. B. Ögel, göst. yer.), Türklerin, beyaz ırka mensup bulunduklarını göstermiştir. Yeryüzünde mevcut üç büyük ırk grubundan „Avrupai" adı verilen grubun „Tûrânî" tipindeki brakisefal Türklerin, kendilerini, başta dolikosefal Mongoloidler olmak üzere diğer ırklardan ayıran antropolojik çizgilere sâhib oldukları anlaşılmıştır (Uzak-Şark ve Orta-Şark'ta asırlarca ikametin ve anayurt dışındaki bölgelerde coğrâfî şartların sebeb olduğu bâzı değişiklikler dikkate alınmak üzere, bâriz vasfı, beyaz renkli, düz burunlu, değirmi çehreli, hafif dalgalı saçlı, orta gürlükte sakallı ve bıyıklı olan „Tûrân" tipi için bk. L. Bartucz, *A. Magyar ember*, Budapeşte, 1938, s. 414 v.d.; L. Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 1971, s. 9; B. Ögel, *ayn. esr.*, s. 196; Moğul'dan ve „sarı" Çinliden farklı, beyaz Türk ırkı için bk. J. Deniker, *Les races et les peuples de la terre*, Paris, 1926², s. 459; G. E. Smith, *Human History*, London, 1934, s. 146; W. M. McGovern, *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill - North Carolina, 1939, s. 95 v.d.; W. Eberhard, *Eski Çin kültürü ve Türkler*, *D T C F D*, 1943, I, 27).

Ayrıca, bilindiği üzere, *Tevrat*'ta nakledilen eski an'anelerde Türk soyu (Hâm ve Sâm'dan değil, Yâfes'ten türemiş olarak) beyaz ırktan gösterilmiştir (bk. İ. Kafesoğlu, *Tarihte „Türk" adı*, s. 308 v.d.; ayrıca bk. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos vekayinâmesi*, Türk. trc. H. Andreasyan, s. 171, not 154). Tûrân tipine örnek olan Orta-Asya, Mâverâünnehr ve diğer Yakın-Şark Türkleri beyaz tenli, koyu parlak gözlü, değirmi yüzlü (ay yüzlü, badem gözlü), endamlı, sağlam yapılı erkek ve kadınları ile (Gök-Türk prensi Kül-Tegin'in büstü için bk. *Belleten*, Ankara, 1963, XXVII, 408, resim 11; bir Selçuklu melikesinin başı (Metropolitain Müzesinde; bk. A. V. Pope, *A Survey of Persian Art*, London, 1939, VI) Orta-çağ kaynaklarında güzelliğe misâl olarak gösterilmiş, hattâ bilindiği üzere İran edebiyatında „Türk" sözü bâzan „güzel" mânasında kullanılmıştır (aş. bk. II. Bölüm, Kültür).

T ü r k l e r i n a n a y u r d u : Türklerin anayurdu mes'elesi, geçen asırdan beri münâkaşa edilen bir mevzûdur. Garplı bilginlerden çoğu mes'eleyi kendi görüşleri bakımından ele aldıklarından bu hususta çeşitli neticelere varmışlardır. Tarihçiler, Çin kayıtlarına dayanarak Altay dağlarını Türklerin anayurdu kabûl ederken (J. Klaprothe, 1824; J. v. Hammer, 1832; W. Schott, 1836; M. A. Castrén, 1856; A. Vámbéry, 1885; E. Oberhummer, 1912), san'at tarihçileri şimâl-i garbî Asya sâhasını (J. Strzygowsky, 1935), bâzı kültür tarihçileri Yenisey nehri başları (G. E. Smith, 1934) veya İrtiş-Uraller arasını (I. Zichy, 1938), Altaylar-Kırgız bozkırları arasını (O. Menghin, 1937) veya Baykal gölünün cenûb-i garbisini (W. Koppers, 1937) göstermişler; bâzı dil araştırıcıları da Altayların şarkının (W. Radloff, 1891; L. Ligeti, 1940) veya Kingan silsilesinin şark ve garbının (G. J. Ramstedt, 1928) veya 90. tûlün şarkının (K. H. Menges, 1968) Türk anayurdu olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bunlara bakarak eski Türk yurdunun coğrâfî sınırını çizebilmek az çok mümkün olmakla berâber, belirli ve daha dar bir bölgenin tâyini oldukça güçtür. Bunun sebebi Türklerin daha ilk zamanlardan itibâren geniş bir coğrâfî sâhaya yayılmış bulunmaları ve kültürlerini uzaklara kadar götürmeleri olsa gerektir. Son „lisâniyat" tetkikleri ise, bu sâhanın Altay-Ural dağları arasına alınması, hattâ Hazer denizinin şimâl-i şarkî bozkırlarının aslî Türk yurdu sayılması ihtimâlini kuvvetlendirmiştir. Çünkü M. ö. II. bin yıllarına âit bâzı dil yâdigârlarının ortaya koyduğu gibi (Gy. Németh, *A Honfoglaló magyarság kialakulása*, Budapeşte, 1930, s. 93 v.d.; İ. Kafesoğlu, *Türk Tarihi'nde Moğollar...*, s. 119 v.d.), Türklerin o tarihlerde hem şimâl ve şimâl-i garbideki eski Ural kavimleri ile hem de cenûb-i garbideki Hind-Avrupa dillerini konuşan Ârîlerle (son olarak bk. L. Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 1971, s. 7) temas edebilmeleri ancak bu coğrâfî kesimde mümkün olabilirdi (Bk. Gy. Németh, *A törökség öskora*, Türk.

trc.: *Türklüğün eski çağı*, *Ülkü*, 1940, sayı 88, s. 299—304; sayı 90, s. 509 v.d.; ayn. mll., *Probleme der türkischen Urzeit*, *Bibl. Or. Hung*, 1942—1947, V, 58—63, 84—95; krş. H. Haussig, *Indogermanische und altaische Nomadenvölker im Grenzgebiete Irans*, *Historia Mundi*, 1957, V, 233—248). Orta-Asya'da S. V. Kiselev ve S. S. Çernikov tarafından yapılan arkeolojik araştırmalar M. ö. II. binden daha önceki durumu, yâni Türk anayurdunu tesbitte daha kesin neticeler vermiştir. Buna göre, Afanasyevo kültürü (Minusinsk bölgesinde M. ö. 2500—1700; bk. F. Hančar, *Das Pferd in prähistorischer und früher historischer Zeit*, Wien, 1955, s. 225—230) ve bilhassa Andronovo kültürü (aynı bölgede M. ö. 1700—1200; tafsilât için bk. F. Hančar, *ayn. esr.*, s. 230—250)'nün temsilcileri olup, etraftaki dolikosefal Mongoloidlerden, kezâ dolikosefal „Akdeniz tip" lerinden farklı bulunan ve Türk soyunun proto-tipi sayılan „brakisefal savaşçı beyaz ırk", taş devrinin ilk çağlarından beri Altay-Sayan dağlarının şimâl-i garbî bölgesi (aş. yk. Minusinsk-Tuva-Abakan bozkırları) halkı idi (tafsilât için bk. B. Ögel, *ayn. esr.*, s. 3—8, 128, 196).

T ü r k l e r i n y a y ı l m a l a r ı : Eski ve Orta-çağlar dünya tarihinde bilhassa Türk toplulukları için karakteristik olan büyük göç hareketlerinin başlangıç devri, yukarıdaki incelemeler ışığında artık oldukça aydınlık kazanmıştır. Bundan 30 yıl önce bilginler, M. ö. IV. asırda Gobi'nin cenûbu Kan-su, Huang-ho dirseği havâlisinde görülen Türklerin (askerî, iktisâdî özellikleri, dil, din ayrılığı v.b. dolayısı ile) dışarıdan geldiklerini belirtmişlerdi (L. Ligeti, *Attila ve Hunları*, s. 30; W. Eberhard, *Eski Çin kültürü ve Türkler*, *D T C F D*, 1943, I/4, 22—25, 29). Son zamanlarda varılan arkeolojik ve antropolojik neticeler ise, daha çok Asya Hunları diye tanınan bu Türk kütlelerinin anayurt bölgesinden çıkış tarihini ve göç istikametlerini tesbite imkân vermektedir. Yukarıda söylendiği gibi, S. V. Kiselev ile S. S. Çernikov'un tesbitine göre, „Taş devrinin ilk çağlarından beri" Altay-Sayan dağlarının şimâl-i garbî kısmında yaşayan brakisefal beyaz ırk, Afanasyevo kültürünün gelişmesi ile karakterinin daha belirgin hâle geldiği sezilen „Andronovo insanı"nın temsilcisi olarak „göçebe ve savaşçı" kütleler hâlinde, M. ö. 1700'den itibâren, etrafa hâkim olmağa başlamış ve müteâkıp iki asır içinde Altayları ve Tanrı Dağlarını kaplamıştı. Diğer taraftan aynı ırk mensuplarının yâni Proto-Türklerin bir kısmı Kazakistan üzerinden Mâverâünnehr'e kadar yayılarak oradaki dolikosefal „Akdeniz" ırkları ile temas kurarken, garba doğru açılan gruplar da, Fin-Ugor kavimleri ile bağlantı sağlamışlardı (bk. B. Ögel, *Türk kültür tarihi*, s. 5—8); bu durumun, yukarıda belirtildiği üzere M. ö. 1500'lerde, hem Ural dili, hem İndo-Avrupa dilleri ile Türkçe arasında kelime alışverişini mümkün kıldığı anlaşılmaktadır. Proto-Türk yayılması veya genişlemesinin yönünü ve zamanını, çeşitli yerlerde görülen Andronovo kültürü özelliklerine bakarak tâkib etmek mümkündür (aş. bk. Bozkır kültürünün menşe'i mes'elesi). Buna göre Türkler M. ö. 700'e kadar Altaylara yerleşirken, bir yandan da, belki ondan da evvel M. ö. 1100'lerden itibâren, kalabalık kütleler hâlinde, Çin'in şimâl-i garbisindeki Kan-su, Ordos bozkırlarına doğru kaymağa devam etmişlerdir. Nitekim burada, Cenûbî Çin menşe'li olup, zirâate dayanan Lung-shan adlı eski kültür yerine, Moğullar ve Tibetlilere nisbetle Türklerin daha etkili şekilde müdâhalesi ile farklı bir kültür meydana gelmiştir. Yang-shao diye anılan ve bugünkü gerçek Çin kültürünün esâsını teşkil eden bu yeni kültürde, bunun siyâsî sâhada belirtisi olan Chou devleti (M. ö. 1050-247)'ndeki belirtilerinden anlaşıldığı üzere, iktisâdî (at besleme), dinî (Gök kültü), idârî (gelişmiş askerî karakter) v.b. gibi aslî Türk unsurları görülmüştür (tafsilât için bk. W. Eberhard, *Eski Çin kültürü ve Türkler*, s. 25—29; ayn. mll., *Çin tarihi*, s. 33—39). Sonraki Çin kayıtlarında „Hiung-nu" adı ile gösterilen topluluğun çekirdeği şüphesiz bu Asya Hun (Türk) kütlesidir.

Yang-shao kültürünün başta gelen bir özelliği olarak boyalı keramiği gösterilmektedir ki, bu nevî keramiğin daha ziyâde Ön-Asya menşe'li oluşu bu iki bölgenin münâsebetlerini ortaya koyar. Bağlantıyı sağlayan unsurun Türkler olabileceğini ileri süren W. Eberhard (*Eski Çin kültürü ve Türkler*, s. 26), 'ın düşüncesi, daha sonraki kazılarla desteklenmiş gibidir. Nitekim, „Andronovo kültürü" nün üç köşe veya „meander" şeklindeki basma desenlerle süslenmiş keramiği, M. ö. II. binde yavaş yavaş „Andronovo kültür çevresi" ne giren Hârizm (Uzboy kültürü)'de aynen mevcuttu (B. Ögel, *ayn. esr.*, s. 25, 27). Böylece M. ö. 1300—1000 sıralarında bir kısım Türklerin Türkistan sâhasında bulunduklarına ve bu bölgenin daha sonra Hind-Avrupalılara geçtiğine dâir görüş (W. Eberhard, *Çin kaynaklarına göre Orta ve Garbî Asya halklarının medeniyeti*, *T M*, VII—VIII, 184) kuvvet kazanmış oluyor. Esâsen tarihî devirlerde Mâverâünnehr'de yaşadığı bilinen Soğd bölgesi halkının atalarının, Ceyhun'un cenûbu, İran, Pamir ve Efganistan'daki dolikosefallerden ayrı ve Altay brakisefalleri ile çok yakın akraba olan „Tûrânî ırk" (V. V. Ginzburg, 1950) veya „İki nehir arası tipi" (I. Schwidetskiy, 1950) olduğu belirtilmiştir (B. Ögel, *ayn. esr.*, s. 6 v.d.). „Andronovo kültür çevresi" daha M. ö. II. bin ortalarında oldukça genişlemiş durumda idi: Şarkta Baykal gölü kıyılarına, cenupta Tanrı Dağlarına, cenûb-i garbîde Kazakistan'a ve Hârizm'in cenûbuna, garpta Sibirya üzerinden Don nehrine kadar yayılmıştı ve Andronovo'nun özelliklerinden olan at ve koyun besleme, bütün bu bölgelerde

görülmeğe başlamıştı. Saydığımız yerlerde kenarlardan merkeze doğru gittikçe kuvvetlenmek üzere Andronovo kültürü devam ederken ve bu kültür Çu vâdisi, Cenûbî Moğulistan ve Garbî Çin (Ordos bölgesi) ile sıkıca bağlı bulunurken (K. Jettmar, 1951; Kiselev, 1951), merkezdeki bir kesinti dikkati çekmektedir. „Karasuk" ta (Minusinsk havâlisi) ortaya çıkarılan bu kültür, Andronovo kültüründen farklı idi. M. ö. 700 'lerden itibâren Cenûbî Sibirya'yı, Baykal bölgesini, Moğulistan 'ı, Yedi-su havzasını te'sîrine alan Karasuk kültürü (tafsilât için bk. F. Hančar, *ayn. esr.*, s. 250—256), Çin ile Rusya arasında teması sağlayan kavimler kütlesine âit olmakla berâber, bu tarihlerde Mongoloid bir ırkın Yenisey bölgesinde, Cenûbî Sibirya'da etnik yönden üstünlük kazandığı görülüyordu. Yine Karasuk kültürü zamanında Türkistan ve Hârizm 'e İran 'dan bâzı kütlelerin geldiği seziliyordu (tafsilât için bk. B. Ögel, *ayn. esr.*, s. 29—33). Demek ki, Altay-Sayan dağları garbındaki (Tuva-Minusinsk-Abakan bozkırları) anayurt sâhasını âdeta boşaltan Proto-Türkler şarkta Ordos 'a doğru ve garpta Volga 'ya doğru olmak üzere iki kısma ayrılmışlar ve cenûb-i garbîde de Asya 'nın şimâl-i garbîsine doğru yönelmişlerdi. Bu coğrâfî ayrılık Türkçe 'de de bâzı değişikliklerin meydana gelmesine, lehçelerin doğmasına yol açmış görünmektedir. Nitekim Gy. Németh önce iki büyük Türk lehçesini tesbit etmiştir. Biri Y 'li Türkçe (Şark Türkleri lehçesi), diğeri S 'li Türkçe (Yakut ve Çuvaş Türkleri lehçesi; farklar bilhassa kelime başlarında görülür). Şark Türkçesi'nde *yedi* (7), Yakutça 'da *sette*, Çuvaşça 'da sittse; Şark Türkçesi 'nde yaka, Yakutça ve Çuvaşça 'da saga, suga v.b. Yakutların kendilerine „Saka" demeleri de (bu Y~S farkındandır). Yakutlar şimdiki uzak şimâl-i şarkî Sibirya 'daki yurtlarına bu tarihlerde çekilmiş olabilirler; nitekim bunların dilleri diğer Türk lehçeleri arasında anlaşılması en güç olanıdır (tafsilât için bk. Gy. Németh, Türk. trc., *Türklüğün eski çağı*, Ülkü, sayı 90, s. 513; ayn. mll., *Probleme der türkischen Urzeit*, *BOH*, Budapeşte, 1947, V, 87; N. Poppe, *Die Jakutische Sprache*, *Handbuch der Orientalistik*, V, 1: *Altaistik*, Leiden, 1963, s. 53—60). Bir müddet birlikte yaşayan bu iki Türk kavminden Çuvaşların ayrılarak garba yöneldikleri, yahut Yakutlar şimdiki yurtlarına çekilirken, bugün Çuvaş dediğimiz kütlenin Ural dağlarının cenûbuna doğru geldikleri, Çuvaş lehçesinin aynı zamanda Garp Türkçesi 'nin özelliklerini taşımasından anlaşılmaktadır (bk. J. Benzing, *Das Tschuwaschische*, *Handb. d. Orient*, s. 61—71); zirâ, Türk lehçelerinde ikinci büyük farklılaşma Z ve R seslerinde vukua gelmiştir (tafsilât için bk. O. Pritsak, *Der Rhotazismus und Lambdaizmus*, *UAJhb*, 1964, XXXV, 337—349). Şark Türkleri (Hunlar, Gök-Türkler, Uygurlar; kısmen Sabarlar, Hazarlar, Peçenekler, Kumanlar, Oğuzlar ve dolayısıyla Azerbaycan, Irak, Suriye, Anadolu ve Balkan Türkleri) Z 'li Türkçe 'yi, Garp Türkleri (Oğurlar, Bulgarlar ve Çuvaşlar) ise, R 'li lehçeyi konuşmuşlardır (tafsilât için bk. Gy. Németh, *A honfoglaló...*, s. 85—98; İ. Kafesoğlu, *Türk tarihinde Moğollar...*, s. 116—125; L. Rásonyi, *Tarihte Türklük*, s. 14; R. Rahmeti Arat, *Türk şivelerinin tasnifi*, *TM*, 1953, X, 96 v.d., 129). Son araştırmalara göre, bu ayrılma M. ö. III. asırda artık gerçekleşmişti (bk. K. Czeglédy, *Nomad népek vándorlása*, Budapeşte, 1969, s. 108 v.d.; ayrıca krş. G. Clauson, *Turk, Mongol, Tungus...*, s. 117). Garp Türklerinden bir kısmının M. ö. IV—III. asırlarda Hazer-Volga etrafında ve hattâ daha garptaki bozkırlarda İranî asıllı İskitlerle birlikte ve ihtimâl hâkim zümre olarak yaşadıkları (B. Ögel, *ayn. esr.*, s. 34), bir kısmının da, M. ö. III. asırda kurulan Asya Büyük Hun imparatorluğuna dâhil olarak İç-Asya 'nın şimâl-i garbî bölgelerinde iken, daha sonra Garbî Sibirya 'ya doğru gittikleri anlaşılmaktadır (aş. bk. Oğurlar).

Diğer taraftan Hindistan 'in İndus-Pencâb havâlisine doğru ilk Türk hareketinin M. ö. I. bin başlarına rastladığı tahmin edilmektedir (W. Ruben, *Milâttan bin sene evvel Asya içlerinden muhaceret eden Hindistanın en eski demircileri arasında*, *II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, TTK, 1943, s. 237). Daha eski tarihlerde Türklerin İran yaylası üzerinden Mezopotamya 'ya inmiş olmaları da muhtemeldir. Bunlar ilk „medenî" kavim sayılan Sümerlerdir ki, dilleri Sâmî ve Hind-Avrupaî olmayıp, Türkçe 'nin dâhil bulunduğu „iltisakî" gruba mensuptur (son bir araştırma olarak, bk. M. Tosun *Sumer dili ile Türk dili arasında karşılaştırma*, *Atatürk konferansları IV.*, Ankara, 1973, s. 147—168). Ancak Sumerlerin menşe'i mes'elesi halledilmemiş, daha doğrusu, aslen Orta-Asyalı olup, muhtemelen Türk soyundan geldikleri, ilim dünyasınca henüz kesinlikle kabûl edilmemiştir (şimdilik bk. W. Koppers, *Etnolojiye dayanan cihan tarihinin ışığı altında ilk Türklük ve ilk İndo-Germenlik*, *Belleten*, V, 444—447; A. Caferoğlu, *Türk dili tarihi*, İstanbul, 1958, I, 40—44).

Milâttan sonraki asırlarda vukua gelen Türk göçlerine katılan boylar ve zamanları hakkında oldukça kesin tarihî bilgilere sâhip bulunuyoruz: Hunlar Orhun bölgesinden Cenûbî Kazakistan bozkırlarına, Türkistan'a (I. asır sonları, II. asır ortaları), Avrupa 'ya (375 ve müteâkıp yıllarda); 350 'lerde Uar-Hunlar Efganistan ve Şimâlî Hindistan 'a (Ak Hun-Eftalitler); Oğurlar Cenûb-i garbî Sibirya 'dan Cenûbî Rusya 'ya (461—465 yılları); Oğuzlar, Orhun bölgesinden Seyhun nehri kenarlarına (X. asır) ve sonra, Mâverâünnehr üzerinden İran 'a ve Anadolu 'ya (XI. asır); Avarlar, Orta-Asya 'dan Orta-Avrupa 'ya (VI. asır ortası); Bulgarlar, Karadeniz şimâlinden Balkanlara ve Volga nehri kıyılarına (669 'u tâkib eden yıllarda); Macarlarla birlikte bâzı Türk boyları, Kafkasların şimâlinden Orta-Avrupa 'ya (830 'dan sonra); Sabarlar Aral 'ın şimâlinden Kafkaslara (V. asrın ikinci yarısı); Peçenek, Kuman (Kıpçak) ve Uzlar (Oğuzlardan bir kol) Hazer denizi şimâlinden Şarkî Avrupa ve Balkanlara (IX—XI asır); Uygurlar, Orhun nehri bölgesinden İç-Asya 'ya (840 'ı tâkib eden yıllarda) göç etmişlerdir (Türk göçleri tarihinin yetersiz bir hulâsası denemesi olarak bk. K. H. Menges, *The Turkic Languages and Peoples*, Wiesbaden, 1968, s. 16—53). Bunlardan bilhassa Hun ve Oğuz göçleri, hem uzun mesâfeler katetmek sûretiyle yapılmış, hem de çok mühim tarihî neticeler vermiştir. Bu göçlerin mümeyyiz vasfı, yeni vatan kurma maksadını güden büyük çapta fütûhat olmalarıdır. Türk göçlerini belirli gayelerden yoksun ve sonu meçhul birer mâcerâ hareketi olmaktan kurtarıp, başarılı şekilde hedeflerine ulaştıran başlıca sebep de, hemen bütün göçlerin Türk hükümdar âilelerine mensup kişiler tarafından büyük bir disiplin içinde sevk ve idâre edilmesidir. Eski Türk hükümranlık anlayışına göre (aş. bk. Kültür) kutsal sayılan hânedan üyelerinin başta bulunması, onlara karşı duyulan saygı ve bağlılık, dolayısıyla Türk kütlelerinin umûmiyetle birliklerini muhâfaza ederek çeşitli bölgelerde tarihî misyonlarını gerçekleştirmelerini mümkün kılmıştır.

Tarihte Türk yayılmalarının diğer bir şekli de „sızma" diyebileceğimiz yol olup, bâzı kalabalık boy parçalarının, âilelerin veya sağlam yapılı gençlerin yabancı devletlerde hizmet almaları şeklinde belirir. Bu şekilde dahi Türklerin, katıldıkları topluluklar içinde üstün bir kabiliyet göstererek askerî kuvvetlere veya siyâsî hayata hâkim oldukları, hattâ bâzan devlet kurdukları bilinmektedir (msl. Mısır 'da, Hindistan 'da, aş. bk.).

Türklerin gerek „fütûhat", gerek „sızma" şeklinde etrafa yayılmaları, şüphesiz her zaman kolay cereyan etmiyor, bâzan pek şiddetli çatışmalara sebeb oluyordu. Bu durum da, ağır darbelere mâruz kalan yabancılar tarafından Türklerin sevimsiz karşılanmalarına yol açıyordu. Bozkırların coğrâfî şartları icâbı haşin, sert, irâdeli ve mücâdeleci bir ruha sâhip, fakat aslında iyi, haksever ve âdil insanlar olan Türkler hakkındaki hayal mahsûlü türlü ithamlar bundan ileri gelmiş olmalıdır.

Eski dünyanın üç büyük kıt'asında görülen geniş Türk yayılmalarının pek ciddî sebeplere dayanması gerekir. Tarihte göçler mevzuunun araştırıcıları, en iptidâîsi dâhil hiçbir kavmin kendiliğinden ve keyfî bir şekilde yer değiştirmediğini, oturulan topraktan ebediyen ayrılmanın bir insan için çok müşkül olduğunu ve göçlerin ancak bir takım zarûretler yüzünden vukua geldiğini göstermişlerdir (bk. A. C. Haddon, *The Wanderings of peoples*, Cambridge, 1911, s. 1—6; P. L. Zambotti, *Les Origines et la diffusion de la Civilisation*, Paris, 1949, s. 20 v.d.)

Tarihî kayıtlarda, Türk göçlerinin de, iktisâdî sıkıntı, yâni Türk anayurt topraklarının geçim bakımından yetersiz kalması dolayısı ile vuku bulduğu belirtilmiştir (Garbî Asya bozkırlarında büyük kuraklığa sebeb olan „devrî" iklim değişiklikleri hakkında E. Huntington'un nazariyesi için bk. W. Samolin, *East Turkistan to the 12 th. Century*, The Hague, 1964, s. 13 v.d.). Büyük ölçüde kuraklık (msl. Hun göçü için bk. F. Altheim, *Attila et les Huns*, Paris, 1952, s. 72, 219; Uygur göçü için „Kutlu dağ efsânesi" bk. ʿAṭāʾ Malik Cuvaynī, *Tārīḫ-i Cihānguşā*, *GMS*, 1912, I, 45; B. Ögel, *Sino-Turcica*, Taipei, 1964, s. 11 v.d.), nüfus kalabalıklığı ve otlak darlığı (Oğuz göçü için bk. Şaraf al-Zamān-i Marvazi, *Ṭabāyiʿ al-ḥayavān*, nşr. V. Minorsky, London, 1942, s. 29 v.d., 95, metin, s. 18; al-Rāvandi, *Rāḥat al-ṣudūr*, nşr. M. İkbal, *GMS*, 1921, s. 86; Hamd Allāh Mustavfī, *Tārīḫ-i Guzīda*, *GMS*, 1910, I, 434), Türkleri göçe mecbur etmiştir (Açlığın değil, fakat daha ziyâde tokluğun istilâlara sebeb olduğunu ileri süren ve Eurasia bozkırlarındaki iklim değişikliklerini Atlas Okyanusu'ndan kalkıp Altaylara kadar giden yağmur taşıyıcı siklonların istikametine bağlayan L. N. Gumilev 'in nazariyesi için bk. S. Szyszman, *Découverte de la Khazarie*, *Annales: Economies, sociétés, civilisations*, 1970, sayı 3, s. 819 v.d.). Tabiatın kısırlığı dolayısıyla, nüfûsu beslemeğe kâfi gelmeyen bozkırlarda, cüz'î zirâat dışında, ancak hayvan yetiştirebilen Türklerin, normal bir hayat sürebilmek için, çeşitli gıda maddeleri, giyim eşyası v.s. gibi başka iktisâdî vâsıtalara da ihtiyaçları vardı; bu imkânlar, komşu ülkelerde, yeteri kadar faydalanılmadan duruyordu. Türk tarihine dâir kayıtlarda göçlerin ve akınların başlıca sebebi olarak zikredilen bu hususlar, Türklerin yalnız başka memleketlere yönelmelerine değil, bâzan iktisâdî ve ticârî yönden nisbeten daha fazla imkânlara sâhip diğer Türk topraklarına da saldırmalarına sebeb olmuştur. Böylece tarihî devirlerde bir Türk kütlesinin başka bir Türk zümresini yerinden çıkararak göçe mecbur ettiği de olmuştur (msl. IX—XI. asır göçleri). Gerek bu şekilde, gerek yabancı dış baskıya mâruz kalan (msl. V. asır Moğul Juan-juan baskısı; XI. asır Moğul K'i-tan hücûmu) Türkler, istiklâlleri uğruna, memleketi terk etmeyi tercih etmişlerdir. Yerleşik kavimler tarafından gerçekleştirilemiyen bu durum, bozkırlı için mümkündü (aş. bk. Kültür.).

Ayrıca Türklerde müşâhede edilen ruhî zindelik, başarılarla birlikte daha da artmış, her askerî muvaffakiyet yeni bir siyâsî hedefe yol açmıştır.Bu durum, Türklerde, zamanla, dünyayı huzur ve sükûna kavuşturmayı gaye edinen bir fütûhat felsefesi ve bir cihan hâkimiyeti mefkûresi doğurmuştur (aş. bk. Kültür).

B. İSLÂMDAN ÖNCE VE İSLÂM DIŞI TÜRK DEVLETLERİ

1 - HUN İMPARATORLUKLARI:

Aslında çöl değil, yayla iklimine sâhip bozkır

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ TÜRK İSLÂM ESERLERİ MÜZESİ

halkı olan ve bozkırlarda teşekkül edip gelişen kültürün taşıyıcısı bulunan Türklerin, yayılmaları esnâsında, çoğunlukla bozkır coğrâfî ve iktisâdî şartlarının yer almadığı ve kültürlerinin yaşama imkânının zayıfladığı sınırlarda durakladıkları, ormanlık, sıcak veya çok rutubetli bölgelere pek girmedikleri görülmektedir. Kendi hayat tarzlarına uymayan yabancı baskısının şiddetli olduğu bölgelere nüfuz etmiş Türk zümrelerinin ise, oralarda fazla barınamamaları ve çok kere varlıklarını kaybetmeleri dikkat çekicidir (Çin'de Tabgaçlar, Balkanlarda Bulgarlar, Şimâlî Hindistan'da çeşitli Türk devletleri v. b. gibi). Bu itibarla Türklerin irili ufaklı siyâsî kuruluşlar meydana getirerek mevcûdiyetlerini uzun müddet hissettirdikleri sâha, Şimâlî Çin'den başlıyarak bütün Orta-Asya'yı, İran'ı ve Anadolu'yu içine alacak şekilde, Avrupa'da Tuna dirseğine kadar geniş bir kuşak hâlinde devam eder. Bugün de Türk toplulukları, umûmiyetle aynı Şimâlî Çin—Orta-Avrupa kuşağı üzerinde yaşamaktadırlar.

a— Asya Hunları: Türk göçlerinin şark istikametinde devam ettiği asırlarda Çin'de kurulan Chou devletinin (M.ö. 1050—247) Türklerle alâkası üzerine dikkat çekilmiş, hükümdar sülâlesinde Gök dini, güneş ve yıldızların kutlu sayılması gibi inançlarla, askerî kuvvette harp arabalarının bulunması ve devletin daha çok Türklerle meskûn bölgede (*Şen-si*, Garbî *Şan-si*, *Kan-su*) kurulmuş olması, muhtelif âlimleri (F. Hirth, B. Karlgren, E. Chavannes, J. C. Anderson, R. Wilhelm, W. Eberhard v.b.) bu hânedânın aslen Türk olabileceği veyahut devlette Türk unsurunun hâkim bulunduğu düşüncesine sevk etmiştir (bk. W. Eberhard, *Eski Çin kültürü ve Türkler*, s. 25; ayn. mll., *Çin tarihi*, 1947, s. 33—39; B. Ögel, *İslâmdan önceki Türk Devletlerinde timar sistemi*, *IV. Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, 1952, s. 243; M. N. Özerdim, *Chou'lar ve bu devirde Türklerden gelen „Gök Dini"*, *Belleten*, 1963, XXVII, 1—23). Bununla berâber, aslında daha ziyâde Türk kültürü te'siri fazla belirgin bir Çin devlet ve cemiyeti gibi görünen Chou faraziyesi kesinlik kazanıncaya kadar Asya Türk tarihini Hunlarla başlatmak yerinde olacaktır.

Çin kaynaklarında M. ö. VI. asırdan itibâren Türklerle birlikte Moğul, Tunguz soyundan bâzı grupları da ifâde etmek üzere „şimâl barbarları hânedânı" mânasında olarak Hsiung-nu (Hiung-nu) diye anılan bu kütlenin kimlere mensub oldukları hakkında türlü görüşler ileri sürülmüştür. Dil bakımından K. Shiratori (*Über die Sprache der Hiung-nu und der Tunghu stämme*, Tokio, 1900; bk. *KSz*, 1903, IV, 240 v.dd.) de önce Türk kabûl etmiş sonra da Moğul olduklarını söylemiştir (*Sur l'origine des Hiung-nu*, *JA*, 1923, I, 71—82; ayrıca bk. B. Szász, *A Hünok története*, *Attila Negykirály*, Budapeşte, 1943, s. 24). L. Ligeti (*Attila és Hunjai*, Budapeşte, 1940, s. 32 v.dd.)'ye göre, Hiung-nuların kimliğini tesbit etmek müşküldür. A. v. Gabain (*Hun-Türk münasebetleri*, *II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, 1943, s. 908; ayn. mll., *Hunnisch-Türkische Beziehungen*, *Z. V. Togan Armağanı*, 1955, s. 27) Türk-Moğul karışımı oldukları fikrindedir. Her ne kadar, Hiung-nuların büyük imparatorluğunda Türkler yanında Moğul, Tunguz v.b. yabancı kavimlerin de yer almaları tabiî ise de, devleti kuran ve yürüten asıl unsurun Türk olduğuna dâir pek çok delil vardır. Bu devlette, aslında orman kavmi olan Moğul ve Tunguz (G. Clauson, *Turk, Mongol, Tungus*, s. 110 v.dd.) değil, Türk bozkır kültürü hâkim olup (Moğul ve Türk kültürleri arasındaki farklar için bk. W. Eberhard, *Eski Çin kültürü ve Türkler*, s. 21, 29: Meselâ Türkler at yetiştirmişler ve tarihleri boyunca aslâ domuzla ilgilenmemişlerdir. Halbuki Moğullar ve Tunguzlar iyi domuz besleyicisi idiler. Ayrıca bk. W. Eberhard, *Çin'in şimal komşuları*, 1942, s. 51, 62 v.d., 94), Gök-Tanrı'ya inanılıyor (aslında totemci olan Moğullara Tanrı sözü sonra Türklerden geçmiştir; aş. bk. Kültür: Din), âile „baba hukuku" üzerine kurulu bulunuyordu (aş. bk. Kültür: Sosyal yapı. Moğullarda âile mâderşâhî idi; bk. B. Ögel, *Türk mitolojisi*, 1971, s. 56). Nihâyet Hiung-nu devletinde idârecî zümre ve hânedânın dili Türkçe idi (bk. Gy. Németh, *A Honfoglaló...*, s. 141—149; B. Szász, *A Hünok története...*, s. 29 v.dd.; G. Clauson, *ayn. esr.*, s. 114 v.d.; ayrıca aş. bk.). Siyâsî ve harsî münâsebetler vesilesi ile Çin yıllıklarında Hiung-nu dilinden zaptedilen: Tanrı, kut, börü, il (él), ordu, tuğ, kılıç v.b. Türkçe olup (bk. A. v. Gabain, *Hunnisch-Türkische*, s. 21 v.dd.; W. Eberhard, *Birkaç eski Türk unvanı hakkında*, *Belleten*, IX, 319—337. Ayrıca Çince'de bozulmuş şekilleri ile ihtimâl deve, büyü, doğru v.b. gibi kelimeler için bk. B. Szász, *ayn. esr.*, s. 26 v.dd.), Türk dilinin en eski yâdigârlarındandır ve nihâyet devletin sâhipleri kendilerine, Türkçe'de „insan, halk" mânasında olan „Hun" (Khun) diyorlardı (Gy. Németh, *ayn. esr.*, s. 145—149; P. Pelliot-L. Hambis, *Histoire des campagnes de Gengis Khan*, Leiden, 1951, s. 306; Hiung~Hung~Khun = Hun, bk. Gy. Németh, *M Ny*, Budapeşte, 1937, sayı 33, s. 325 veya adın aslı, Türkçe güç, kuvvet mânasında „qun" sözü ile ilgili, bk. F. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, Berlin, 1959, I, 8, 29). „Hun" adı, bir görüşe göre, M. ö. I. bin başlarında *Kwan, *Gun, V. asırdan önce *Kun, IV—III. asırlarda ise, Khun telaffuz edilmişti (O. Pritsak, *Xun, der Volksname der Hsiung-nu*, *CAJ*, 1959, V/1, 27—34; krş. O. Maenchen-Helfen, *Archaistic names of the Hiung-nu*, *CAJ*, 1961, VI/4, 249—261; buradaki itiraza karşı Hiung-nu = Hun aynîliği için bk. R. Shafer, *The Earliest Huns*, *UAJhb*, 1966, XXXVIII, 4—8). Ancak, Orhun-Selenga ırmakları ile Türklerin kutlu ülke saydıkları Ötüken havâlisi merkez olmak üzere, ilk devrelerde ağırlık noktasının Huang-ho nehri dirseği etrafında ve Ordos bölgesinde bulunduğu anlaşılan Hun siyâsî birliğinin kesin tarihini M. ö. IV. asırdan itibâren tâkib etmek mümkün olmaktadır. Hunlarla ilgili ilk tarihî vesika olarak bir andlaşma zikredilmiş olup, bu da M. ö. 318 tarihlidir (J. M. De Groot, *Die Hunnen der vorchristlichen Zeit*, Berlin-Leipzig, 1921, I, 34; L. Ligeti, *Attila és Hunjai*, s. 35 v.d.; Türk. trc., s. 28; B. Szász, *ayn. esr.*, s. 50. „Hiung-nu" adı ilk defa bu münâsebetle geçer). O zaman Chou iktidârının zayıflaması netîcesinde meydana çıkan 14 kadar büyük derebeyliğin mücâdele sâhası olan Şimâlî Çin'de birbirleri ile savaş hâlindeki bu feodal „Muharip devletler" den Ch'in (Ts'in)'in gittikçe kuvvetlenmesinden endişelenen komşu beş „kırallık" aynı yıl Hun birliği (Hiung-nu) ile bir ittifak yapmıştı. Hunlar daha sonra Çin topraklarında baskıyı artırdılar. Mahallî hânedanlar, uzun müdâfaa savaşları sırasında, korunmak maksadı ile, meskûn sâhaları ve askerî yığınak yerlerini surlarla çeviriyorlardı. Ch'in devletinin başına geçen İmparator Shih-huang-ti (M. ö. 247—210), şimâl taarruzlarına karşı sınırlarını büsbütün kapamak için, surların iç kısımlarını yıktırarak elde edilen malzemeyle dış surları birbirine bağlamak ve boş yerleri tamamlatmak sûreti ile meşhur Çin seddini meydana getirdi (M. ö. 214). Böylece Çinlilerin en te'sirli korunma tedbîri aldıklarına kanâat getirdikleri bu sırada iki mühim hâdise vukua geldi: 1. Çin'de uzun müddet dirâyetli imparatorlar yetiştiren Han sülâleleri (ilk Han M. ö. 206 — M. s. 22; 2. Han M. s. 24—220)'nin kurulması, 2. Hun devletinin başına da Mo-tun (veya Mao-tun, Mav-dun: Eski okunuşlar: Moduk, Mo-te, Me-te)'un geçmesi (M. ö. 209).

Mo-tun (Bağatur? veya *Dayğu~Yabğu: G. Clauson, *Asia Major*, yeni seri, VIII/1, 115 veya Vixtun~Biktun [aş. bk. Bulgar hakanları listesi] = Beg-tun „Bey nesli, Bey-soyu" bk. F. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, I, 23), kendi oğlunu tahta geçirmeyi tasarlayan üvey annesinin teşviki ile, babası T'u-man tarafından tahttan mahrum bırakılma teşebbüsü karşısında, emrindeki disiplinli 10 bin atlı ile katıldığı bir sürek avında T'u-man'ı öldürerek Hun hükümdârı ilân edildi (M. ö. 209—174) ve Hun dilinde „imparator" demek olup „sonsuz genişlik, yücelik, ululuk" mânasına geldiği bildirilen ve Asya Türk devletlerinde 6 asır kadar kullanılan tanhu (türlü okuyuşlar: Tanju, jenuye, şanu ve son olarak şan-yü) ünvânını aldı. Devletini tanzim etti, kendisini iyi tanımadıkları anlaşılan Tung-huların (şarktaki Moğul-Tunguz kabileler birliği) toprak taleplerine engel olmak için yaptığı savaşla onları perişan edip hâkimiyetini Şimâlî Peçili'ye kadar genişlettikten sonra geri döndü ve Orta-Asya'da Tanrı Dağları-Kan-su havâlisindeki, Hind-Avrupa menşe'li oldukları sanılan Yüe-çi (Yüeh-ch'ih)'leri (tasfiyesilât için bk. W. Eberhard, *Çin kaynaklarına göre Orta ve Garbî Asya halklarının medeniyeti*, *TM*, 1942, VII—VIII, 140—150, 170—175) mağlûb etti (M. ö. 203). O sırada devlet „Sol Bilge élig'i"nin Shang-ku'da, „Sağ Bilge élig'i"nin Shang-kün'de ikamet ettiği ve kendi tanhuluk karargâhının Tai-yün'de olduğu bildirilen (bk. W. Samolin, *East Turkestan to the XII th. Century*, The Hague, 1964, s. 20) Mo-tun, bundan sonra Çin topraklarına yöneldi; 3 yıl kadar sürdüğü anlaşılan (201—199) bu savaşlarda Ma-yi, T'ai-yuan bölgelerini zaptetti. Han sülâlesinin kurucusu İmparator Kao-tsu (M. ö. 206—195)'nun 320 bin kişilik ordusunu, Pai-teng'de bozkır usûlü sahte ric'at tabyası („Türân taktiği" aş. bk. Kültür: Ordu) ile çember içine aldı (M. ö. 201). İmparator, bozkır bölgelerinin Hun devletine terki, yiyecek, ipek ve yıllık vergi ödeme şartları ile kendini ve ordusunu kurtarabildi (De Groot, *Die Hunnen...*, s. 49 v.d., 63; B. Szász, *A Hünok...*, s. 52 v.d.). Şarkî Asya tarihinde iki büyük devlet arasında akdedilmiş ilk milletler-arası mukavele olduğu belirtilen (bk. W. Eberhard, *Çin tarihi*, 1947, s. 89) bu andlaşma (M. ö. 200) gereğince Mo-tun'un bir Çin prensesi ile de evlenmesi neticesi Çin ile dostluk havası içinde, İmparatoriçe Lu (M. ö. 195—179) ve İmparator Wen-ti (M. ö. 179—157) zamanlarında da devam etmiş olan ticârî münâsebetler geliştirilirken, Mo-tun, Baykal gölü kıyılarından İrtiş yatağına kadar olan bozkırları ve daha garptaki Ting-lingler, bâzı Ogur (Ho-chieh = O-k'ut) kolları (aş. bk. Ogurlar) ile meskûn arâzi olan Şimâlî Türkistan'ı zaptetti ve oradaki Yüe-çilerin komşusu Wu-sunları himâyesine aldı (M. ö. 176'ya kadar. Tafsilât için bk. B. Ögel, *Çin kaynaklarına göre Wu-sunlar ve siyasî sınırları hakkında bâzı problemler*, *DTCFD*, 1948, VI/4, 259—278). Bu sûretle büyük Hun hükümdârı o çağda Asya kıt'asında yaşıyan Türk soyundan bütün toplulukları kendi idâresinde tek bayrak altında toplamış oluyordu. İmparatorluk sınırlarının şarkta Kore'ye, şimâlde Baykal gölü ve Obi, İrtiş, Işim nehirlerine, garpta Aral gölüne, cenupta Çin'de Wei ırmağı-Tibet yaylası-Karakurum dağları hattına ulaştığı bu tarihlerde Hunlara tâbi olanlar arasında Moğullar, Tibetliler, Tunguzlar ve Çinliler de vardı. Mo-tun tarafından Çin hükûmetine gönderilen M. ö. 176 tarihli mektuptan anlaşıldığına göre, yalnız İç-Asya'da Türk devletine bağlı kavim ve şehir-devletçiklerinin sayısı 26 idi (Bunlar hakkında bk. W. Eberhard, göst yer.) ve hepsi, tanhunun ifâdesi ile „yay geren halk" ve „tek bir âile" hâlinde birleşerek „Hun" olmuşlardı (De Groot, *ayn. esr.*, s. 76; B. Szász, *ayn. esr.*, s. 55; L. Ligeti, *Attila és Hunjai*, s. 40; Liu Mau-Tsai, *Kutscha und seine beziehungen zu China vom Z. jh. bis zum 6. jh. n. chr.*, Wiesbaden, 1969, I, 119).

Mo-tun M. ö. 174 yılında öldüğü zaman, mülkî

Hazarlardan da bâzı kalıntılar buldukları muhakkaktır. Böylece bölge daha büyük sür'atle Türkleşmiş oluyordu.

İtil Bulgar devletinin ilk devirleri hakkında aydınlatıcı bilgi yoktur. Ancak, bir müddet Hazar hakanlığına bağlı bulunmuşlarsa da, sağlam bir siyâsî teşkilât kurdukları, bu devletin Moğul istilâsına kadar beşbuçuk asır yaşamasından istihrac edilebilir. Bunun sebebi, Bulgarların ziraate elverişli toprakları değerlendirebilen mâhir çiftçiler olmaları, aynı zamanda ticâretten de iyi anlamaları idi. Orta İtil sâhası, tabii zenginlik ve ulaşım bakımından gerekli imkânlara sâhipti. Şimâl bölgelerini Hazer denizi - İran - Kafkaslar - Türkistan ve dolayısıyla Orta -Asya'daki büyük kervan yoluna bağlayan, o çağlarda trafiği sık Volga, Kama gibi büyük nehirleri, bunların Ak-İtil, Vyatka, Suşma, Sura v. b. gibi kolları ve ayrıca verimli toprakları, otlakları, ormanları, hayvancılığı, dericiliği (Bulgar sahtiyanı meşhurdu), kürkçülüğü ile Bulgar ülkesi, bilhassa Hazar hakanlığının zayıfladığı yıllardan itibâren sıhhatli bir varlık hâlinde gelişmişti. Bulgarlar birçok şehir ve kasabalar kurmuşlardı : Suvar, Osal, Tetiş, Cüke-tav, Züye, Kermencük, belki Kazan (eski Kazan). Bunların arasında Volga-Kama kavşağına cenûba doğru 100 kilometre mesâfede İtil kıyısındaki başkent Bulgar şehri, IX—XII. asırlarda Şarki Avrupa'nın en mühim ticâret merkezi idi (tafsilât için bk. A. Y. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve inhitatı*, s. 7—14; A. N. Kurat, *Karadeniz kuzeyi Türk kavimleri..*, s. 112—115). Şarkta Başkırtlar, garpta Burtaslar ve Ruslar ile sınırlanan memlekette Bulgarların, başlangıçta birer hanın idâresinde 4 grup oldukları, fakat IX. asır ortalarından itibâren hepsinin bir han idâresinde birleştikleri sanılmaktadır.

İtil Bulgarları hakkında en güvenilir bilgi Arap yazarı İbn Fadlân tarafından verilmiştir. Ticârî temaslar dolayısıyla islâm dini ve kültürünün yayılmağa başladığı ülkede, Bulgar hanı olan Almış, müslümanlığı aslından öğrenmek istediğini Bagdad Abbâsî halifesine bildirmiş, Halife al-Muktadir de din adamları ile mescit inşâsı için mimarlardan kurulu bir hey'eti Bulgar şehrine göndermişti. 309 (921/922) yılında yola çıkarak başkentte Bulgar hanını ziyâret eden bu hey'ette bulunan İbn Fadlân, seyahat notlarında Bulgarlardan başka Oğuzlar, Başkırtlar, Hazarlar ve Islavlar hakkında da ilgi çekici mâlûmat vermektedir (İbn Fadlân seyahatnâmesi birkaç kere yayımlanmış ve açıklamalara mevzû olmuştur : Z. V. Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht*, *ZDMG*, Leipzig, 1939 (1968²); H. Ritter, *Zum Text von Ibn Fadlan's Reisebericht*, *ZDMG*, 1942, s. 98—126; K. Czeglédy, *AO*, Budapeşte, 1951, I, 217—260; bk. *TM*, 1953, X, 406 v. d.; ayrıca nşr. ve Rusça açıklama : Kraçkovsky, Leningrad, 1939; faksimile ve açıklamalar : A. P. Kowalski, Kharkov, 1956; ayrıca bk. Marvazi - Minorsky, s. 110—116. Seyahatnâmenin Türkçe tercümesi : *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1954, I, II, 59—80; İtil Bulgarları ile ilgili bölümünün nşr. ve Türk. trc.: A. N. Kurat, *ayn. esr.*, s. 312—322).

X. asrın ilk çeyreğinde eski Türk teşkilât ve unvanlarını (Yıltavar = İl-teber, buyruk) muhâfaza ettikleri anlaşılan İtil Bulgarları (bk. K. Czeglédy, Türk trc., *TM*, 1951, IX, 173—187), islâmiyeti kabûl etmekle Şarki Avrupa'da Türk-islâm kültürünün temsilcisi oldular. Câmiler yapıldı, kadılık kuruldu (XII. asrın ikinci yarısında Bulgar kadısı, Ya'kûb b. Nu'mân), diğer islâm ülkeleri ile de bâzı temaslar oldu (1024'lerde Gazneli Sultan Mahmud'a zengin hediyelerle gönderilen Bulgar elçisi, bk. Marvazi - Minorsky, s. 110 v. d.) ve bu islâm kültürü devletin çöküşünden sonra da devam etti (XIV. asır başlarına âit Arap harfleri ile yazılı mezar taşı kitâbelerinden örnekler için bk. A. N. Kurat, *ayn. esr.*, s. 322 v. d.).

XIII. asrın ilk çeyreğinde bile Büyük Bulgarya (Magna Bulgaria) diye anılan (Nemeth, *A honfoglaló..*, s. 306 v. d.) İtil Bulgar devleti, Moğullar tarafından yıkıldı. 1223'teki birinci Moğul saldırısı oldukça zararsız atlatıldı ise de, Batu Han idâresindeki asıl büyük ordu Şarki Avrupa'da ilkin Bulgarlara çarptı. Ahâliyi öldüren, şehirleri ve köyleri yıkan Moğullar mescit, câmi ve hamamlarla süslü, 50 bin nüfuslu Bulgar şehrini de tamamıyle tahrib ettiler (1236). Onlar çekildikten sonra, Deşt-i Kıpçak'ta kurulan Altın-Ordu hanlığı zamanında kılıç artığı Bulgarların yeniden şenlendirmeğe çalıştıkları eski Bulgar şehri, Pulat Timur Han tarafından ikinci defa (1361) ve Timur'un Toktamış'a karşı yaptığı sefer esnâsında da üçüncü defa tahrib edildi (1391). Tutunmasına imkân kalmayan halk dağıldı. Bir kısmı, Kama'nın şimâline Kazan nehri boyuna göçtü. XV. asır ortalarında buralarda Bulgar-Kıpçak karışımı müslüman ahâli bulunuyordu, bunlar sonraki Kazan hanlığının esas nüfûsunu teşkil etmiştir. Diğer taraftan, dilleri Oğur Türkçesi'nin bir lehçesi olan, aynı bölgedeki Çuvaşların eski Bulgarların torunları olduğu kabûl edilmektedir (K. Czeglédy, *Nomad népek...*, s. 97—109; A. N. Kurat, *ayn. esr.*, s. 117 v. d.; O. Pritsak, *Bolgaro-Tschuwaschica, Acht Noten zu den Wolga - Bulgarischen Grabinschriften des 13—14 jhs*, *UAJhb*, 1959, XXXI, 274—314; bk. mad. BULGAR; J. Benzing, *Ph. T. Fund.*, II, 842 v. dd.; L. Rásonyi, *ayn. esr.*, s. 97 v. d. İtil Bulgaryası'ndaki kazılarda elde edilen arkeolojik malzeme için bk. B. Ögel, *Türk kültür tarihi*, s. 239—253).

C. KÜLTÜR VE TEŞKİLÂT

Bozkır kültürü. Şimdiye kadar görüldüğü üzere, Türk tarihinin bu safhası daha ziyâde Eurasia'nın bozkırlar bölgesinde cereyan etmiştir.

Bilhassa insanın tabiat kuvvetlerine hâkim olamadığı eski çağlarda coğrafyanın hayat üzerindeki te'sirleri düşünülürse, bozkır ikliminin de çeşitli bakımlardan eski Türk yaşayışı, düşünce tarzı, inancı, dünya görüşü, örf ve geleneklerine, kısaca kültürüne yön verici te'sirler yapacağı tabiîdir. Yeryüzünde insanlar, yaşadıkları coğrâfî çevrenin başlıca üç tabii kaynağı olan orman, tarım, hayvan yetiştirme imkânlarını değerlendirerek hayatlarını sürdürebilmişlerdir. Eski çağlarda ilk kültürler de, doğdukları bölgenin şartları içinde öz kazanacaklarından, orman kavimleri „asalak" kültüre (avcılık, devşiricilik), zirâate elverişli yerlerde oturanlar „köylü" kültüre (çiftçilik) bağlanmışlar, bozkırdakiler „çoban" kültürünü (besicilik) meydana getirmişlerdir. Türkler aslında orman kavmi veya köylü değil, fakat bozkırlı oldukları için, kültürleri de gelişme ve muhtevâ itibârıyle bütün diğer toplulukların kültürlerinden ayrılık gösterir. Kısaca belirtelim ki, bozkır sâha çöl değildir; yılda aldığı yağmur miktarı ortalama 550 mm.'nin altına düşmeyen ve çok yerde 500 metreden yüksek rakımlı yaylalardır. Kaldı ki, Türk bozkır kültürünün doğduğu yer olması gereken bölge - Andronovo kültürü sâhası : Altay-Sayan dağlarının şimâl-i garbisindeki düzlükler -, rakımı 500—1000 m. arasında değişen, bol otlakları ile besiciliğe çok elverişli, hattâ kuru zirâate imkân verecek ölçüde rutûbetli bir yayla durumundadır.

Ancak bir kültürün teşekkülünde, coğrâfî imkânlar yetmemekte, bizzat insan unsuru da rol oynamaktadır. Son araştırmalar, fertlerin bâzı kültür unsurlarını yaratmak ve geliştirmekte başlıca âmil olduğunu göstermiştir (bk. A. H. Maslow, *A Theory of Human Motivation*, *Psychological Review*, 1943, Illinois, L, 370—390). Bununla berâber, belirli ruhi karakter taşıyan toplulukların, ortaya konan kültür değerlerini murakabe kabiliyeti de, unutulmamak gerekir. Yâni cemiyet, kendi içinde görünen her kültür belirtisini kabûl etmemekte, ancak umûmî telâkkisi, düşünce tarzı ve yaşayışına uygun düşenleri benimsemektedir (Sosyoloji'deki „bid'at", „âdet" mes'elesi için bk. Ziya Gökalp, *Örf nedir ? Ziya Gökalp*, İst., ts., s. 118—121). Şu halde her kültürün üç temel dayanağı mevcuttur: coğrâfî çevre, insan unsuru, cemiyet. Ayrı coğrâfî çevrelerde, belirli karaktere sâhip insan gruplarının meydana getirdiği cemiyetlere has olmak üzere birbirinden farklı kültürler doğacağına göre, 3500 yıllık hayatı bozkır şartları içinde geçen Türk topluluğunun da kendine mahsus bir kültür tipine sâhib olacağı tabiî karşılanmalıdır. Biz buna, doğuş ve gelişme sâhasından dolayı „Bozkır kültürü" diyoruz. Bozkır kültürüne, tarihin seyri içinde, bozkırlar bölgesi kıyılarında yaşamış olan bâzı yabancı toplulukların da dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ Hind-Avrupalılardan bâzı kollar (İraniler, yine bu kökten çeşitli grupların meydana getirdiği İskitler v. b.) ve Moğullar gibi. Fakat kültürün üç ana dayanağından biri olan insan faktörü, Bozkır kültüründe eski Türklerin ortaya koyduğu temel davranışları, bu yabancıların Türk'ten farklı olan insan ve cemiyet husûsiyetlerinin belirlediği kültür katkılarından ayırmaktadır. Bu itibarla Bozkır kültürünü en saf şekli ile, bir Türk kültürü olarak kabûl etmekte hatâ yoktur.

Bozkırlar coğrafyasında binlerce yıl hayatiyetini devam ettiren ve Çin, Hind, Akdeniz ve Avrupa gibi yerleşik kültür bölgeleri topluluklarının, binlerce yıl te'sir ve baskısını hissettikleri bu kültür, eskiden beri ilim adamlarınca az-çok tanınmakta idi. Mütehassıslardan bâzıları bu kültüre eksik olarak „Atlı kültür", bâzıları yanlış olarak „Göçebe kültürü" adını vermişlerdir. Bâzıları da „Atlı göçebe kültürü" demekte bir mahzur görmemişlerdir.

Halbuki, bozkır kültürü at üzerine kurulmuş olmakla berâber, prensipleri yalnız attan ibâret değildir. Bunun yanında demir de vardır ve ayrı bir hukuk anlayışı ile de donatılmış bulunmaktadır. Başlı başına bir kültür tipi olduğuna göre de, din düşünce, ahlâk yönlerinden de tamamlanarak bir bütün teşkil etmiş olması îcâb eder : Çünkü herhangi bir kültürde iktisat, kültürün bütününü değil, sâdece bir cephesini meydana getirir. Bu itibarla, çöllerde değil, fakat rutûbet derecesi oldukça yüksek yaylalarda gelişen Bozkır kültürüne, sırf çobanlık hayat tarzına dıştan bakarak, göçebelik atfetmek yanlıştır. Mâhiyeti tarihî gelişme seyri içinde iyi açıklanmamış olan ve Garplı ilim adamlarının, kendi kültür anlayışlarının hâricinde kaldığı için, üzerine lâyıkı ile eğilemedikleri göçebeliğin, düşünce, vatan telâkkisi, dinî tutum ve ahlâkî davranış bakımlarından özellikleri, henüz iyi bilinmiyor. Şimdilik şunu söyleyelim ki, Bozkır kültüründe temel olan at, göçebelerin hayatında birinci planda görülmez. At göçebe kavimlerin kültürüne sonradan girmiş bir iktisâdî vâsıtadır (Moğullar aslında atı bilmiyorlardı, bk. W. Eberhard, *Çin kaynaklarına göre Orta Asya'da at cinsleri*, *Ülkü*, sayı 92, s. 189; Arabistan'da ve Şimâli Afrika'da at ancak M. ö. 1200'lerde görülmektedir, bk. mad. SAHRÂ; Şimâli Kafkaslarda ve İran'da at ile ilgili buluntular M. ö. 900—500 yıllarına âittir, bk. T. Horváth - S. Gallus, *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie*, Budapeşte, 1939, s. 61—65). Bozkır kültürüne karakter veren ikinci mühim unsurun demir mâdeni olduğunu belirtelim. Bozkır Türk çevresinde demir, Eski Yunan'daki gibi sâdece bir mitoloji konusu değil, doğrudan -doğruya Bozkır tipi devletin kuruluş ve genişlemesinde kesin te'siri olan bir gerçek vâsıta idi (aş. bk. İktisat). „Yerleşik" kültürün başlangıcında mühim bir yeri olmayan demir, meselâ göçebe Moğullarda da görülmez. Efsânelere göre demirciliği çok sonraları başkalarından öğrenen Moğullar, XIII. asra kadar, mâden işlemeyi bilmiyorlar (1226'larda Çinli Men Hung'un raporu) ve ok uçlarını bile

hâlâ kemikten yapıyorlardı (tafsilât için bk. B. Ögel, *Türk mitolojisi*, 1971, s. 64 not 10, 66 v. d.).

Yukarıda „Göçebelik"i tarihî gelişme bakımından iyi bilmediğimizi söylemiştik. Bununla berâber, göçebelik (nomadizm, pastoralizm veya pastoral nomadizm)'i îzah husûsunda W. Radloff (*Das Kudatku Bilik*, Petersburg, 1891, I, s. III v. dd.)'dan beri tecrübeler yapılmıştır ve hâlâ da yapılmaktadır (bk. J. Deér, *İstep kültürü*, *DTCFD*, 1958, XII/1—2, 163 v. dd. [Radloff'la tamamıyle aynı görüşte]; K. Grönbech, *The Steppe Region in World History I*, *AO*, Kopenhag, 1959, XXIII, 50-56; ayrıca W. Eberhard'ın „cyclic", O. Lattimore'in „spiral" teorileri için bk. C. M. Kortepeter, *The Origins and Nature of Turkish Power*, *TAD*, 1968, VI, 245—258, 272 v.d.; nazarî olarak açıklamalar için: bk. İbn Haldûn, krş. Z. F. Fındıkoğlu, *İçtimaiyat II, Metodoloji nazariyeleri*, 1961, s. 92—95; „Science sociale" ekolü: *Sosyoloji Dergisi*, 1969, sayı 21—22, s. 9 v. dd.; A. Toynbee, *A Study of History* [Abridged Edition], 1962, s. 164-178; F. Oppenheimer'in görüşü: H. Freyer, *Sosyolojiye giriş*, s. 121 v. dd.). Ancak buralarda farkına varılmaksızın düşülen iki mühim hatâ, bu îzah gayretlerinin başarı yolunu tamamıyle kapatacak mâhiyettedir. Bu hatâlardan ilki, bozkırlar sâhasında görülen bütün toplulukların, aynı sosyal bünyeye sâhip sanılarak, aralarındaki kültür birimi farklarının gözönünde tutulmaması, ikincisi de, bu toplulukların yalnız birer iktisâdî kuruluş olarak ele alınmasıdır. Her topluluk gibi bozkırlarda yaşamış çeşitli kavimlerin de, iktisâdî husûsiyeti yanında, ayrı ayrı içtimâî, dinî, idârî ve siyâsî cepheleri bulunacağı hesaba katılmadıkça, meselâ Türk'le Moğul'u ve bâzı İndo-Avrupalı kütleleri birbirinden tefrik ve „Bozkırlı", „Göçebe", „Köylü" (yerleşik) vasıflarının tâyin ve îzâhında (aş. bk.) müsbet bir sonuca varmak hemen hemen imkânsızdır.

a — Bozkır kültürünün menşe'i mes'elesi: 1. İskit nazariyesi.

Bizim Bozkır kültürü diye ifâde ettiğimiz kültür tipi, daha ziyâde İ. Zichy tarafından temsil edilen bir görüşe göre, „atlı göçebelik"ten ibâret olup, merkezinde at yetiştiricilik ve çobanlık yer almaktadır ve bu gibi faâliyetler için, Karadeniz'in şimâlindeki düzlükler ile Şimâl Türkistan arasındaki İskit sâhası en elverişli bölgedir. Bir „göçebe san'at türü olan hayvan üslûbu" da burada doğup gelişmiş, Eurasia'ya yayılmıştır. Yine bu iddiaya göre, atlı göçebe kültürü, M. ö. V—IV. asırda teşekküle başlamıştır (tafsilât için bk. İ. Zichy, *Az euraziái lovásnomád müveltség kérdéséhez, Budapesti Szemle*, Budapeşte, 1936, s. 17—36; ayn. mll., *A steppék régi lovásnomadjai*, Budapeşte, 1936, s. 3 v. dd.). Bu nazariye taraftarları (msl. W. M. McGowern, *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill-North Carolina, 1939, s. 35—52; R. Grousset, *L'Empire des steppes*, Paris, 1941, s. 34 v. dd.)'na karşı itirazlar oldu; Eurasia bozkırlarında daha M. ö. I. bin başlarında atlı kavimlerin yaşadığı (bk. T. Horváth-S. Gallus, *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie*, Budapeşte, 1939) hatırlatıldı ve ayrıca İskitlerdeki bu kültür belirtilerinin Türk unsurunun nüfûzu neticesi olabileceği üzerine dikkat çekildi (W. Eberhard, *Ülkü*, 1940, sayı 92, s. 189). Bundan başka, İskit kültürü ile aynı durumdaki Altay bulunuları arasındaki benzerlikte-Kırali İskitler şarktan geldiklerine göre-temelin şarkta aranması gerektiği belirtildi (bk. B. Ögel, *Türk kültür tarihi*, s. 34, 46, 56 v. dd.).

2. İndo-Germen nazariyesi.

Önce, herhalde İndo-Germen nazariyesine kolayca bağlanması mümkün olan S. Gallus-T. Horváth'ın ortak görüşünü kısaca tanıtalım. Bunlar yukarıda adını kaydettiğimiz tetkiklerinde bilhassa Macaristan kazılarında ele-geçirilen bronz ve demir gemleri, tiplere ayırarak, Cenûbî Rusya, Kafkaslar, İran ve Sibirya'daki benzerleri ile karşılaştırmak sûretiyle, M. ö. VIII—VI. asırlarda, Alpler-Kafkaslar arasındaki sâhada bir nevi Atlı Kültür (Lováskultura = „Civilisation de caractére cavalier")'ün yaşadığı sonucuna varmışlardır. At konusundan ziyâde, gemler ve gemlerle birlikte bulunan diğer arkeolojik malzeme üzerinde duran bu iki araştırıcıya göre, Atlı kültürü temsil eden bu kavmin Kafkaslardan Orta Avrupa'ya göç etmiş olması muhtemeldir. Kafkaslar ise, kanâatlerince, başta, M. ö. 1200'lerden beri atın ehlileştirilmesinin umûmileştiği Mezopotamya olmak üzere, Ön-Asya'nın şiddetli te'siri altında görünmektedir. Minusinsk gemleri ise, hem daha geçtir (M. ö. V. asır), hem de Garp te'sirleri taşımaktadır. Buna göre de, „Hayvan üslûbu" ile birlikte Atlı kültürün teşekkülünde Mezopotamya en büyük rolü oynamış olmalıdır (tafsilât için bk. S. Gallus-T. Horváth, *ayn. esr.*, s. 50—54, 63 v. d., 79, 141 v. d.).

Garpta çok yaygın olan ve ünlü „Aryanizm" teorisinin devamı sayılması mümkün görünen İndo-Germen nazariyesine gelince, buna göre, Hind-Avrupalıların çok erken devirlerde Şimâl Türkistan'dan hareketle, tâ Şimâlî Çin'e kadar bütün Orta-Asya'ya yayıldıkları ve aslında göçebe (bozkırlı?) oldukları, atın ilk defa onlar tarafından ehlileştirildiği ve dünyanın ata binme san'atını onlardan (bu „At kültürü kurucuları"ndan) öğrendiği kabûl edilmektedir. Garplıların at üzerinde bu kadar durması, şüphesiz bu hayvanı ehli hâle çevirip binmenin insanlık kültür tarihinde çok ileri bir hamle teşkil etmesinden ileri gelir; böylece bozkırlarda gelişen kültürü de İndo-Germenlere bağlamak mümkün olacaktır (bk. A. Berthelot, *L'Asie ancienne centrale et sud-orientale d'aprés Ptolémée*, Paris, 1930, s. 16 v. d.; R. Grousset, *Histoire de l'Extréme-orient*, Paris, 1929, s. 8; M. McGowern, *ayn. esr.*, s. 30—35, 46 v. d., 99; F. Altheim, *Attila et les Huns*, s. 14, 16, 41 v. dd.; ve son olarak bk. K. Grönbech, *The Steppe Region in World History, II, AO*, Kopenhag, 1959, XXIV, 16 v. dd.). Burada ehli atın menşe'i olarak, kalıntıları Cungarya'da ortaya çıkarılan „Equus Przewalsky" gösterilmiştir. İndo-Germen nazariyesine karşı, eski çağlarda bir değil, birçok at cinslerinin bulunduğunu (meselâ Çin'de Ordos bölgesinde, „néolitique" devirden hipparion ve equus caballus cinsleri, bk. *Attila ve Hunları*, s. 37; ayrıca krş. Fr. Hančar, *Das Pferd...*, s. 12 v. d.) söyledikten sonra, Bozkır kültüründeki savaşçı çobanlar tarafından binek atı olarak kullanılan atın, -kısa, kalın bacaklı, öne doğru eğik küçük başlı Przewalsky cinsi değil-„küçük bedenli, uzunca ince bacaklı, küçük ve mağrur başlı, geniş alınlı, sert tırnaklı garp bozkırları" cinsi olduğunu (bk. M. P. Yetts, *The Horse, a factore in Early Chinese History*, *ESA*, 1934, s. 238 v. dd.; B. Szász, *A Hunok története...*, s. 476; J. Deér, *ayn. esr.*, s. 161; W. Eberhard, *Ülkü*, sayı 92, s. 161 v. dd.; B. Ögel, *DTCFD*, 1959, XVII/1—2, 273; Türk ülkelerinde at cinsleri hakkında tafsilât için bk. E. Esin, *The Horse in Turkic Art*, *CAJ*, 1965, X/3—4, 201—218) belirtelim. Ayrıca Asya'da ilk at kalıntılarının, Türk anayurdu bölgesindeki Afanasyevo kültürü (M. ö. 2500—1700) ile, onun bir gelişmesi gibi görünen aynı bölgedeki Andronovo (M. ö. 1700—1200) kültüründe göründüğünü ve Andronovo kültürü çevresine giren yerlerde hep at kalıntıları ile karşılaşıldığını hatırlatalım (yk. bk. Türklerin yayılmaları). Cenûbî Rusya'da Poltavka ve Tripolye kültürlerinde (M. ö. 3000—2500) bâzı at iskeleti kalıntıları mevcut olsa bile (bk. K. Jettmar, *Les plus anciennes civilisations d'éleveurs des steppes d'Asie centrale*, *Cahiers d'Histoire mondiale*, 1954, I/4, 77; umûmiyetle hayvanları ehlileştirmeyi „yerleşik" İndo-Germenlere bağlayan ve coğrâfî faktörleri dikkate almaksızın göçebeliğin-yukarıdaki iddianın aksine-zirâî hayattan sonra gelişmiş yaşayış tarzı olduğunu ileri süren bu yazar ile aynı görüşte olanlardan biri de O. Lattimore'dur, bk. C. M. Kortepeter, *ayn. esr.*, s. 249), buna büyük değer verilemez. Çünkü topluluğun içtimâî ve iktisâdî hayatında te'siri bir unsur değildir (aynı vasıfta olmak üzere Ön-Asya'da at için bk. K. Balkan, *At kültürü ile ilgili M. ö. XIV. asırlardan Nippur'da bulunmuş Akatça metinler*, *DTCFD*, 1951, IX/1—2, 85—104). Mühim olan, atın belirli bir kültür bütünü içinde değer kazanmış olmasıdır; bu durum ancak Bozkır kültüründe görünmektedir (bk. K. Jettmar, *Zur Herkunft der türkischen Völkerschaften*, *Arch. für Völkerkunde*, Wien, 1948, II, 18 v. dd. Eserlerinde at konusunda İndo-Germenler hakkında sarih bir neticeye varamayan H. G. Crill [1936], Fr. Hančar [1955] ve diğer araştırıcılara ilâveten, Türkçe at isimlerinin menşe'ini, at ile ilgileri İndo-Germenlerden de sonra gelmesi zarûrî Fin-Ugorların [bk. L. Ligeti, *A magyarság östörténete*, 1943, s. 59] diline bağlamaya çalışan D. Sinor [*Notes on the Equine Terminology of the Altaic Peoples*, *CAJ*, 1965, X/3—4, 307—315] gibi yazarların gayretleri de ayrıca dikkat çekicidir). Bu itibarla, atın ehlileştirilip insanlar tarafından (yük, araba v. b. hayvanı olarak) kullanılması bile-bu husûs başlangıç noktası olmakla berâber-tâli bir keyfiyet sayılabilir. Atın binek hayvanı hâline getirilmesi esastır. Bozkır kültüründe mühim olan da biniciliktir. Böyle bir ihtiyâcın yerleşik (köylü) kültürlerde değil, geniş otlak ve sulak yerleri dolaşmak zarûretine dayanan bozkır kültüründe hissedileceği âşikârdır. Önceleri kalabalık sürüleri kollamak gibi iktisâdî bir vâsıta olan at, kısa zamanda askerî gayeler için de kullanıldı. S. V. Kiselev'in tesbit ettiğine göre, Andronovo kültürünün sâhibi olan savaşçı kavmin etrafa hâkim olmağa başlaması da bu kültür hamlesi ile ilgili olmalıdır. Hunlar, kendilerinden önce Çin sâhasında ve hudutlarında henüz hiçbir kütle tarafından atlı muhârebenin bilinmediği bir çağda kendi tipik kültürleri ile göründükleri zaman (bk. L. Ligeti, *ayn. esr.*, s. 37 v. d.) elbette savaş atlarını da berâber götürmüşlerdi. Bozkır savaş atı da, böylece, Türkler vâsıtasıyle şarka doğru yayılmış ve atlı muhârebe usûlünün meçhul bulunduğu Orta ve Şarkî Asya'da önce Şan-si bölgesinde görülmüştür. Çinliler ata binmeyi ancak M. ö. 300'lerde Asya Hunlarından öğrenmişlerdir (bk. *T'oung Pao*, 1926, XXIV, 263 v.d.; W. Eberhard, *Çin kaynaklarına göre at cinsleri*, s. 189).

3. Altaylı nazariyesi.

Önceki bahislerde sırası geldikçe açıklandığı üzere, son yıllardaki incelemeler ile Andronovo kültürünün çekirdeği etrafında geliştiği anlaşılan bozkır kültürünün, Altay yaylalarında Proto-Türkler (Türklerin ataları) tarafından ortaya konduğu husûsu, 25—30 yıl önce, bir kültür çevresi (Kulturkreis) olarak bozkırlar üzerine dikkati çeken W. Schmidt, O. Menghin, W. Koppers, F. Flor gibi tanınmış kültür tarihçileri tarafından ileri sürülmüştü. O. Menghin, medeniyet tarihindeki çok mühim bir safha olan atı ehlileştirmek ve umûmiyetle hayvan yetiştirmenin Türklerin ataları ile ilgili bulunduğuna işâret etmişti. Bozkırlar bölgesinde üç kültür devresi (kemik kültürü, hayvancılık, atçılık) tesbit eden Menghin'e göre, son merhale olarak, merkezinde atın yer aldığı „Çoban savaşçılar" (Hirtenkrieger) kültürü doğmuştur; bu, bozkırlar sâhası kültürlerinde bilhassa Proto-Türkler için karakteristik olan en yüksek dereceyi gösterir (bk. L. Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 1971, s. 4).

W. Koppers'e göre, atın ehlileştirilmesi ve atlı-çoban kültürünün doğması ilk Türklere bağlanabilir (W. Koppers, *Etnolojiye dayanan cihan tarihinin ışığı altında ilk Türklük ve ilk İndo-Germenlik*. *Belleten*, 1941, V, 471; Almanca, *ayn. yer.*, s. 522).

Atın binek hayvanı olarak kullanılmasının dünya tarihinde pek mühim ve zirâat kültürü ile ona bağlı hayvancılığın çok üstünde bir kültür merhalesi olduğunu belirten F. Flor (*Haustiere und Hirten kultur, Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistica*, 1930, I; krş. K. Jettmar, *ayn. esr.*, s. 12, 21; Fr. Hančar, *ayn. esr.*, s. 342)'a göre, hayvan terbiyesinde önce ren geyiği (Samoyedler tarafından), sonra Türklerin ataları tarafından at ehlileştirilerek insanlık hizmetine sokulmuştur. W. Schmidt de araştırmalarında aynı neticeye varmıştır. „Orta-Asya'da oturan ve çok eski bir zamanda avcılık hayatından hayvanları ehlileştirmeğe geçen tek kavim Türkler olmuştur. At, Türkler tarafından ehlileştirilmiştir ve Türkler ata binen ilk insanlar olarak görünmektedir" (W. Schmidt, *Rassen und völker...*, Luzern, 1946, II; krş. *DTCFD*, 1947, V/3, 346 v. d.). Moğullarda sonradan göründüğünü belirttiğimiz atın, Ön-Asya ve İndo-Germen kavimleri tarihinde de mühim bir yeri olmadığı halde, en eski çağlardan beri, Türklerin siyâsî ve içtimâî hayatındaki merkezî rolü, mes'eleye açıklık kazandırmak bakımından, üzerinde durulmaya değer. Hem şark, hem garp kaynaklarının bu hususta hemen hemen aynı şeyleri tekrarladıkları görülür. Çin vesikalarına göre, Hunlardan önceki şimâl kavimleri atlı muhârebe usûllerini bilmiyorlar, Çinliler de atı tanıdıktan sonra onu yalnız savaş arabalarında kullanıyorlardı ve „anlaşılan, M. ö. IV. asra kadar tipik Hun tarzında atlı medeniyeti tamamiyle meçhuldü. Geleceğin oklu Hun savaşçısı daha çocuk çağında tâlimlere başlıyor, koyun sırtında biniciliği deniyor, önce sincab, gelincik ve kuşlara, sonra tilki ve tavşanlara ok atarak, atıcılığa alışıyor, büyüdüğü zaman mükemmel bir atlı muharip oluyordu" (L. Ligeti, *Attila ve Hunları*, s. 37 v. d.). IV—VI. asır garp kaynakları (A. Marcellinus, C. Claudianus, A. Sidonius, Zosimos v. b.)'na göre „henüz ayakta durabilecek Hun çocuğunun yanında eyerlenmiş bir at hazır bulunurdu. Hunlar at üstünde yerler, içerler, alış-veriş yaparlar, sohbet ederler ve uyurlardı; at başka bir kavmi yalnız sırtında taşıdığı halde, atın sırtı Hun'un ikametgâhı idi." (P. Vászy, *Attila ve Hunları*, s. 91 v. d.). Bu mâlûmata XIV. asra kadar Türkler hakkında bilgi veren bütün Çin, Bizans, Rus, Süryânî, islâm v. b. kaynaklarında rastlanır. Bilindiği üzere, bozkır Türk'ü çobanlık hayatında hemen bütün varlığını borçlu olduğu ata bir nevî kutsal hayvan gözü ile bakmıştır (bk. A. Caferoğlu, *Türk onomastiğinde at kültü*, *TM*, 1953, X, 201—212; B. Ögel, *Türk mitolojisi*, s. 7 v. d., 49 v. d., 311—316, 324, 544 v. d.). Şimâl-i garbî Asya bozkırlar bölgesinin, kültür tarihi yönünden taşıdığı ehemmiyet W. Ruben (*Budhizm tarihi*, Ankara, 1947, s. 2 v.d.), L. P. Zambotti (*Les origines et la diffusion de la civilisation*, Paris, 1949, s. 20 v. d.) ve jeopolitikçi McKinder (bk. E. Tümertekin, *Beşerî ve iktisadî coğrafyaya giriş*, İstanbul, 1962, s. 129) tarafından da belirtilmiştir.

O. Menghin, böylece gelişen eski Türk kültürünün dünya tarihinde iki bakımdan kesin te'sirini tesbit etmiştir. Bunlardan biri, hayvancılığı geliştirmek ve yaymak sûretiyle iktisâdî; diğeri, yüksek teşkilâtçılık yolu ile içtimâidir (bk. O. Menghin, *Die weltgeschichtliche Rolle der uralaltaischen Völker*, *Archaeologiai Ertesitö*, 1928, XLII, 299). Bunlardan birincisi mühimdir, zîrâ bu, avcılık ve devşiricilik gibi karşılıksız iktisat yerine, insanları üretici (müstahsil) yapmak sûretiyle faydalı bir iktisâdî hamlenin işâretidir. İkincisi daha da mühimdir, çünkü insanlığı basit yığınlar olmaktan çıkarıp, içtimâî nizamlara bağlamak gibi, iktisâdî faâliyetin de devamını mümkün kılan bir beşerî değer taşır. İnsanlığın henüz teknik bilgiye sâhib olmadığı Milâttan önceki ilk devirlerde, yaşayabilmek için, bulundukları sâhanın coğrâfî şartlarına uymak zorunda kalan kütlelerden zirâate elverişli bölgelerde oturanlar, çapa, tekerlek v. b. gibi küçük âletler icat etmek ve iptidâi sâbit barınaklar yapmak sûretiyle, yerleşik kültürün temellerini atarken, bozkırdakiler, yine coğrâfî imkânlar gereği olarak, besiciliğe sarılmışlar, böylece kendi kültürlerini kurmağa girişmişlerdir. Bu iki kültür tipi arasında, iktisâdî benzersizliğin meydana getirdiği aslî farklar vardır. Yerleşik kültür, hiç olmazsa kuruluş devresinde, yalnız dar mânada bir âile fertlerinin ihtiyâcını karşılıyacak ölçüde sınırlı toprak parçası ile meşgul olmayı hedef edinmiştir; bozkır kültürü ise, âile efradından başka 100 binlerce hayvanı ve geniş otlakları göz önünde tutmak zarûreti ile daha başlangıçta yaygınlık vasfına bürünmüştür. Yerleşik insan, elindeki küçük arâzinin sağladığı imkânlarla yetinmek mecbûriyeti içinde bir bakıma mütevekkildir (yerleşiklerde dinî tutkunluk bundan doğuyor); bozkırlı ise, sürülerini beslemek için dâima yeni otlaklar peşinde koştuğundan dünyayı dar gören bir tip hâlinde gelişmiştir; iktisâdî imkânı değerlendirme bakımından iki kültür arasındaki davranış farkı dolayısıyla, yerleşik insan daha çok oturmağa, âtıl kalmağa mahkûm bulunurken, bozkırlı dâima hareketli bir yaşayışın tâkipçisi olmak durumuna girmiştir. Yerleşik insan mahdut âile menfaatleri dışında herhangi bir hak dâvası gütmeğe ve daha büyük ölçüde bir cemiyet yapısının ihtiyaçlarını cevaplandırmayı düşünmeğe ihtiyaç duymazken, kalabalık sürülerini kışın ayrı, yazın ayrı ve birbirinden uzak mesâfelerdeki otlaklara sevk edip, yaylak ve kışlaklarda su ve yiyecek ihtiyacını karşılamak gerektiğinde otlakları, su kaynaklarını ortak kullanmak için sürü sâhipleri ile anlaşmalar yapmak, aralarındaki haksızlıkların ve ihtilâfların halli için hakeme başvurmak ve bu hakem hey'etinin dâimîliğini sağlamak üzere bir başkanlık te'sis etmek, nihâyet besicilik - çobanlık zamanla geliştikçe çok geniş arâzi üzerine yayılan şiddetli rekabetler arasında bunalan kabilelerin top-

lanarak himâye edilmesi ve mücâdeleye hazır tutulması zarûretinin doğurduğu kuvvetli bir teşkilât kurmak, buna meşrûiyet yolları aramak, bu sûretle de sevk ve idâre lüzûmunu ve çobanlıkla edinilen hâkim olma, emretme alışkanlığını hayvan sürülerinden insan kütlelerine intikal ettirmek gibi beşeriyet tarihinde çok etkili bir dinamizm içinde yaşayan bozkırlı (bk. J. Deér, *ayn. esr.*, s. 161; A. Toynbee, *A Study of History* [Abridged édition], London, 1962, s. 164 v. d.; W. Barthold, *Ulug Bey ve zamanı*, İstanbul, 1930, s. 3 v. d.), bambaşka bir dünya görüşü kazanma şansına erişmiştir; bu, bütün içtimâî, iktisâdî, hukuki cepheleri ile tarihte medeniyetin kuruluşuna esas olan içtimâî teşkilâtlanmanın açık belirtisinden başka bir şey değildir. Nitekim Menghin (göst. yer.) de „en eski yüksek medeniyetlerin, daha çalışkan ve zirâatçi olmakla berâber devlet kurmakta kifâyetsiz kavimlerin yerleşik halde bulunduğu nehir vâdilerine savaşçı atlı çobanların müdâhalesinden sonra doğduğunu" kaydetmiştir (ayrıca bk. G. Montandon, *Traité d'Ethnologie culturelle*, s. 157; H. Freyer, *İçtimâî nazariyeler tarihi*, 1968, s. 236 v. d.). Diğer bir tâbirle bozkırlı unsurlar, yerli çiftçi-köylü üzerinde hâkim duruma geçerek, idârî-askerî teşkilât kuruyorlardı. Tarihî çağlarda pek çok örneklerini gördüğümüz bu hâdise Milâttan önceki asırlarda da hemen hemen aynen Orta-Asya'da (bk. B. Ögel, *Türk kültür tarihi*, s. 33) ve Çin'de (W. Eberhard, *Eski Çin Kültürü ve Türkler*, s. 25 v. dd.) cereyan etmiş idi. Bugünkü Avrupalıların ataları bakımından da durum pek farklı değildi. Nitekim W. Koppers (bk. W. Koppers, *Die Indogermanen-Frage im Lichte der historischen völkerkunde*, *Anthropos*, Viyana, 1935, XXX, 30 v. d.; ayn. mll., *İlk Türklük ve İndo-Germenlik*..., s. 461 v.dd.)'e göre, Hind-Avrupalı kavimlerin teşkilâtçılık ve siyâsetteki başarıları bu bozkırlı unsurlarla olan temaslar ile îzah edilebilir ve karışma derecesine varan bu temasın M. ö. ikinci bin yıllarında Aral gölü havâlisinde vukua geldiği tahmin olunur. Gerçekten Türk hayatında ata kutluluk derecesinde değer verdiren bu kültür, Türklerin atalarını diğer topluluklardan çok farklı bir dünya görüşü ve yaşayış tarzına götürmüştür. Büyük mahâret isteyen at terbiyesi ile, otlaklar etrafında ve su başlarında cereyan eden mücâdeleler yüzünden metanet ve savaşçılık kabiliyeti kazanan bozkırlı, aynı zamanda, huzur içinde bir arada yaşayabilmek için, insanların karşılıklı saygı hissi ile donanması gerektiğini de öğrenmiş ve insan kütlelerini sürekli olarak barış hâlinde tutabilmek gayesiyle toplulukta herkes tarafından riâyeti zarûrî bir hukuk düşüncesine ulaşmıştır. Bu, devlet fikrinin doğuşudur. İşte savaşçılığına, hukuk fikrine ilâveten yine at sâyesinde sağladığı, iptidâî, uyuşuk yerli kütleleri zihin durgunluğu tembelliğinden kurtaran, insan irâdesine sonsuz faâliyet ufukları açan sür'at kavramı ve maddî araç olarak sâhip bulunduğu demir (aş. bk. İktisat) vâsıtası ile eski Türkler kendilerine bağladıkları insanları idâre etmek üzere yeryüzünde ilk siyâsî kadroları vücûda getirmişler, ilk kanun koyucu millet olmuşlardır (O. Menghin, göst. yer.; M. F. Köprülü, *Bir Türk hukuku yok mudur ?*, *II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, 1943, s. 417).

4. Bozkır kültürünün teşekkül çağı.

Menşe'i hakkındaki nazariyeler ve diğer açıklamalar, bu kültürün yaşını tâyin imkânı vermektedir. Viyana ekolüne (yukarıda görüşleri açıklanan bilginler) göre, bu tarih M. ö. II. bin başları olmalıdır. Şüphesiz binicilik temel unsur olmak üzere, siyâsî, iktisâdî, dinî v. b. cepheleri ile kültür gelişinceye kadar belirli bir zamanın geçmesi gerekecektir. Bugün için, Andronovo kültürüne sâhip savaşçı atlı kavmin, M. ö. 1700'lerde etrafa te'sirini göstermeğe başladığı îfâde edildiğine göre, bozkır kültürünün söylenen tarihte oldukça belirgin bir vasıf kazanmış olduğu kabûl edilebilir. Bu tahmin, görüldüğü üzere, bir yandan Viyana mektebinin vardığı neticelere, diğer yandan da arkeolojik vesikalara uygun düşmektedir.

b — İçtimâî yapı. Eski Türk cemiyetinin içtimâî yapısı hakkında şimdiye kadar yapılan tasnifler gerek bünye, gerek isimlendirmeler bakımından birbirini tutmamaktadır (bk. W. Radloff, *Wörterbuch*, mad. „*ulus*"; Gy. Németh, *A Honfoglalò*.., s. 8—12; A. Vámbéry, *A magyarok eredete*, Budapeşte, 1882, s. 196; *EI*, mad. AIMAḲ; Z. Gökalp, *Türk medeniyeti tarihi*, İstanbul, 1923, s. 147; B. Szász, *A Hunok*..., s. 477 v. dd.; S. Maksudî Arsal, *Türk tarihi ve hukuk*, İstanbul, 1947, s. 240; F. Sümer, *Oğuzlar*..., s. 199 v. d.). Bunun sebebi, her araştırıcının kendi uğraştığı devre içinde kalması ve yine meşgul olduğu belirli Türk zümresini esas alması olsa gerektir. Türklerin çeşitli devirlerde, muhtelif bölgelerde bâzı bünye değişikliklerine uğradıkları ve bununla ilgili olarak değişik tâbirler kullandıkları şüphesizdir. Türk kültürünün cemiyet yapısını tesbit bakımından, Gök-Türk topluluğu içtimâî bünyesi herhalde hareket noktası olabilecektir. Ana kaynağımız olan Orhun kitâbelerinde geçen konu ile ilgili tâbirler mes'eleye ışık tutacak mâhiyettedir.

Orhun kitâbelerine göre Türk bozkır cemiyetinin yapısını şöyle tesbit etmek mümkündür :

Oguş : âile
Urug : soy (âile ?)
Bod : boy, kabîle
Ok : kabîle (bir siyâsî teşkilâta bağlı)
Bodun : boylar birliği (siyâsî yönden müstakil veya değil)
İl (él) : müstakil topluluk, devlet, imparatorluk.

Eski Türk cemiyetinde ilk içtimâî birlik olan âile (oguş, ihtimâl „og" veya „oğu" kökünden, krş.

İA, mad. OĞUL, bk. J. Hamilton, *Toquz - Oguz et On - Uygur*, *JA*, 1962, CCL/1, 24 v. d.), bütün içtimâî bünyenin çekirdeği durumunda olup, kan akrabalığı esâsına dayanıyordu (bk. A. İnal, *Türk etnolojisini ilgilendiren bir kaç terim-kelime üzerine, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1956, s. 181 v. d.).

Eski Türk âilesi, tip olarak „geniş âile" şeklinde görünmekte (geçen asrın ikinci yarısında, bütün dış te'sirlere rağmen, başka bölgelerdeki Türk zümrelerine nisbetle en az te'sir almış olmaları gereken Altaylılarda „soy" ve Yakutlarda „usa" bk. S. M. Arsal, *Türk tarihi ve hukuk*, s. 137—166; Kırgızlarda „aul" bk. W. Radloff, *Das Kudatku Bilig*, Petersburg, 1899, I, 211 v.dd.) ise de, aslında Türk âilesinin „küçük âile" tipinde kurulu bulunması akla daha yakın gelmektedir. Çünkü, Türk âilesi, âile reisinin, mülk gibi muâmele gören âile efradı üzerinde kesin söz sâhibi olduğu eski Yunan'daki „genose" ve Roma'daki „gens" den ve İslavlardaki, âile büyüğünün bütün âile halkına köleleri gibi hükmettiği, müşterek mülkiyete dayalı, tipik geniş âile olan „zadruga" dan farklı olup, mülk ortaklığı da yalnız otlaklara ve hayvan sürülerine inhisar eder (bk. H. Freyer, *Sosyolojiye giriş*, 1962, s. 85; şahıslara âit sürüler de vardı, bk. F. Sümer, *Oğuzlar..*, s. 382). Türkçe'de izdivaç için kullanılan „evlenme" veya „evlendirme" (Gök-Türk kitâbelerinde : âble, bk. *Suci Kitâbesi*, *Eski Türk yazıtları*, I, 156, str. 6) tâbirleri, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak ayrı bir ev (âile) meydana getirdiğine delâlet eder. Umûmiyetle, bilindiği gibi, dıştan evlenme (exogamie)'nin esas ve sulta (zor, cebir)'ya değil, velâyet (dost, yardımcı)'e dayanan baba hukukunun geçerli olduğu (pederşâhî = ata-erkil'den farklı olan bu tipe Z. Gökalp, „pederî âile" adını verir, bk. *Türkçülüğün esasları*, 1339, s. 148) Türk âilesinde, evlenen oğullar, hisselerini alıp, yeni âile kurmak üzere çıkarlar, baba evi ise, en küçük oğula (od-tegin = ocak, ateş prensi; B. Ögel, *Türk mitolojisi*, 1971, s. 29) kalırdı. Türklerde „leviratus" (ölen erkek kardeşin dul kalan zevcesi ile veya çocuksuz genç üvey anne ile evlenme şekli) mevcuttur (W. Eberhard, *Çin'in şimal komşuları*, s. 76, 87; W. Radloff, *Sibirya'dan*, 1954, I, 363) ve umûmiyetle tek zevcelik (monogamie) görülür (Z. F. Fındıkoğlu, *Türk âile sosyolojisi*, *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1946, s. 266 v. dd.; F. Sümer, *Oğuzlar..*, s. 392 v. d.; K. Grönbech, *The Turkish System of Kinship*, *Studia Orientalia*, *I*, *Pedersen dicata*, 1953, s. 124 v.dd.; F. Rundgren, *Teyze und čičā. Bemerkungen zu den türkischen Verwandtschaftsnamen*, *Oriens*, 1962, XV, 325—336). Eski Türk topluluğunda hür olan ve Asya Hunlarından beri ata binip, ok attığı (F. Altheim, *Attila..*, s. 41), top oynama, güreş gibi ağır spor yaptığı (aş. bk. Ordu), savaşlara katıldığı tesbit edilen, namus ve iffetine düşkünlüğü yabancı kaynaklarda (İbn Fadlân, Gardîzî v. b.) bilhassa belirtilen (bk. A. İnan, *DTCFD*, VI/3, 136) kadın, itibâr sâhibi olup, muhârebede düşman eline geçmesi büyük zillet sayılırdı (bk. *Kitâbeler*, I, şimâl, str. 9; W. Barthold, *Dersler*, s. 15).

Her cemiyetin kendi âile nizâmı üzerine kurulu olduğu, âile içi münâsebetlerin içtimâî ve hukukî bakımlardan cemiyetin türlü cephelerinde müşâhede edildiği bilinir (âile tipinin değişmesi bütün sosyal yapıyı da değiştirebilir). Bu bakımdan Türk âilesi dikkate değer özellikler taşımaktadır. Türk âile sisteminin esasları eski Türk siyâsî, içtimâî hemen bütün kuruluşlarına ve fertlerin davranışlarına aksetmiştir. İleride açıklanacağı üzere, eski Türk cemiyetindeki husûsî mülkiyette, ferdî hukukta, insanları himâyeye yönelik içtimâî davranışlarda, soya saygıda, adâlet, dinî müsâmaha anlayışlarında ve bütün bu saydıklarımızı gerçekleştirmek ve korumakla vazifeli olan devletin „baba" telâkki edilmesinde, Türk âilesinin - ana, baba, evlât münâsebetlerinde temellenen - prensiplerini görmek mümkündür. Esâsen eski Türk devleti iki içtimâî birliğe dayanmaktadır: âile ve ordu.

Urug tâbirinin içtimâî bünyede neyi ifâde ettiği sarih değildir (bu tâbir eski Türk kitâbelerinde yalnız bir defa geçer: *Kemçik-cirgak*, *kitâbe* b; bk. H. N. Orkun, *Eski Türk yazıtları*, III, 80; ayrıca bk. *DLT*, I, 63, 64; A. Caferoğlu, *Eski Uygur sözlüğü*, 1968; tafsilât için bk. G. Doerfer, *ayn. esr.*, II, 47—52). Soyu karşıladığı takdirde herhalde „âileler birliği" mânasında alınması gerekir.

Âileler veya soylar bir araya geldiği zaman boy (eski Türkçe aslı: bod) teşekkül ediyordu ve başında, boydaki iç dayanışmayı muhâfaza etmek, hak ve adâleti düzenlemek ve gerektiğinde silâhla boyun menfaatlerini korumak ile vazifeli bey (bäg, beg, bi) bulunuyordu. Buna göre boy, siyâsî mâhiyette bir birlik idi. Belirli arâzisi ve muharip kuvveti vardı, mülkü ve hayvan sürüleri başka zümrelerinkinden ayırt edilmekte idi (24 Oğuz boyundan her boy husûsî bir damgaya sâhipti, bk. *DLT*, I, 55 v. dd.). Moğullarda, Roma'da, Eski Yunan'da ve Câhiliye devri Araplarında, benzer kuruluşların başındaki sorumlu şahıslar aynı zamanda dinî reis oldukları halde, beyin böyle bir vazifesi yoktu.

Eski Türk boylarının adları, boyun bu siyâsî ve içtimâî husûsiyetlerini meydana koymaktadır. Bu adlar şöyle sınıflandırılmıştır :

a. Askerî teşkilât ve unvanlarla ilgili olanlar (Çor, Yula, Kapan, Külbey, Yabagu, Yeney, Çepni, Taryan, Iğdir, Köbök v. b.); *b.* Askerî - siyâsî hâdiselerin te'sirinde meydana gelenler (Hazar = Kazar, Uygur, Sabar, Kabar, Kesi, Bulgar v. b.); *c.* Büyük, şöhretli, zengin mânalarında olanlar (Bayındır, Bayat, Çavuldur, Tabgaç v. b.); *ç.* Adam veya insan mânasını verenler (Hun, Agaçeri, Kumeri, Mogeri = Magyar v. b.); *d.* Hal ve tavır veya hava durumu ile ilgili olanlar (Argu, Argın, Çuvaş; Karluk, Boran, Kürt v. b.); *e.* Kuvvet, sağlamlık, cesâret, fazilet ifâde edenler (Türk, Kayı, Kangar, Karan, Gyormati, Ertim = Erdem, Kınık v. b.); *f.* Boylar birliğine katılanların sayısına göre adlandırmalar (On-ok, Dokuz-Oğuz, On-Uygur, Üç-Karluk, Utur -gur = Otuz-Oğur v. b.).

Oğuz (Oğuz) adı da (Ok + uz = Oklar, yk. bk. Oğuzlar), birbirlerine bağlanarak belirli bir siyâsî teşkilât kurmuş Türk boyları mânasındadır (bütün bu adlar, izâhları ve görüldükleri bölgeler için bk. Gy. Németh, *A Honfoglaló...*, *indeks*; A. N. Kurat, *Peçenek tarihi*, İstanbul, 1937, s. 32 v. d.; P. Pelliot, *T'oung Pao*, 1912, s. 732; L. Rásonyi, *Török adatok a magyar etymologiái szótárhoz*, Budapeşte, 1941, s. 31; J. Hamilton, *Toquz-Oguz et On-Uygur*, s. 41—45; G. Doerfer, *ayn. esr.*, II, 418, 483, v. dd.; Gy. Györffy, *Monuments du lexique pétchénègue*, *AO*, Budapeşte, 1965, XVIII, 73—76; İ. Kafesoğlu, *Tarihte Türk adı*, *R. Rahmeti Arat için*, 1966, s. 306—319).

Görüldüğü üzere, Türk boyları ve umûmiyetle Türk siyâsî kuruluşları şahıs adları ile anılmamışlardır (Selçuklu, Osmanlı gibi devlet, veya mesclâ Hacılu, Kızıl Ahmedlu, Câferlu v. b. gibi küçük topluluk adları, veya sonu „+oğlu" ile biten Aydın -oğlu, İsfendiyar-oğlu v. b. adları aslında Türk kültürü ile ilgili olmayıp, Arap, Fars ve Moğul te'siri ile sonradan ortaya çıkmış isimlendirmelerdir [bk. Gy. Németh, *A honfoglaló...*, s. 62 v. d., 66, 74]. Daha eski çağlarda bunlara benzer adlar yoktur).

Boy beyleri, cesâreti, malî kudreti ve doğruluğu ile tanınmış kimseler arasından seçim yolu ile iş başına gelirlerdi (bk. L. Ligeti, *Attila ve Hunları*, 1962, s. 39; Gy. Németh, *KCsA*, II, 441; Ed. Chavannes, *Documents...*, s. 30; Liu, *ayn. esr.*, I, 6; *De Administrando Imperio*, bk. A.N. Kurat, *Peçenek tarihi*, s. 251; Süryânî Michael, Frans. trc. Chabot, s. 163; Raşîd al-Dîn, *TM*, 1951, IX, 184; Hamilton, *ayn. esr.*, s. 40; S. M. Arsal, *Türk tarihi ve hukuk*, s. 271 v. d.). Seçici hey'et, herhalde boyu meydana getiren âile ve soyların temsilcilerinden kurulmuş olmalıdır. Bu hey'et, eski Türk devletinde mevcut meclis (danışma kurulu)'lerin küçük çapta bir ilk tipi olarak görünmektedir. Müstakil olan veya daha yüksek siyâsî birliğe katılmış bulunan boylar, yaylaklarda hayvanlarını, göçlerde kendi mülklerini ayırt edebilmek için husûsî damgalarını kullanırlardı.

Boylar birliğine bodun deniyordu (Orhun kitâbelerinde budun denilegelen tâbir [çeşitli okunuşu için bk. *TP*, 1930, XXVII, 262 v. d.]'in bodun [= bodlar = boylar] okunması gerektiği için bk. R. Giraud, *L'Empire des Turcs celèstes*, Paris, 1960, s. 134, 251; ayrıca bk. *DLT*, I, 231; II, 127; III, 46 v. d., 75; G. Doerfer, *ayn. esr.*, II, 49, 359. Bu okunuş Türk siyâsî kuruluş sistemine uygundur). Başında han (kan) bulunur ve müstakil veya bir-il'e tâbi olabilirdi. Boylar çoğunlukla soy ve dil birliğine sâhib oldukları halde, bodunların daha ziyâde sâdece sıkı işbirliğinin meydana getirdiği siyâsî topluluklar olduğu anlaşılıyor (Türk bodun, Oğuz bodun, Kırgız bodun, Tabgaç [Çin] bodun v.b., bk. *Eski Türk yazıtları*, IV, *indeks*). Bugünkü „halk" tâbirinin Eski Türkçe'de karşılığı ise, „kün" (> gün) idi (*Eski Türk yazıtları*, IV, *indeks*; G. Doerfer, III, 656 v. d., İl-kün > él-gün = devlet ve halk, bk. *Eski Uygur sözlüğü*, s. 93; *TP*, göst. yer.). Fakat „uluş" sözü (*Kül-Tegin*, I, şimâl, str. 12: „*Bukarak uluş bodunda...*") kavim veya herhangi bir topluluk değil, yer, memleket mânasında idi (ayrıca *Buqaraq uluş*, *Talas uluş* v. b. için bk. S. G. Klyachtorniy, *CAJ*, 1958, III/4, 246—249; kelime, ulus telaffuzu ile, belirli bir arâziyi, içinde yaşayan ahâli ile birlikte ifâde etmek üzere „halk" mânasını XIII. asırda Moğullar zamanında almıştır; bk. G. Doerfer, *ayn. esr.*, I, 175 v. dd.; G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth century Turkish*, Oxford, 1972, s. 152 b).

Bunlara göre, bozkır Türk topluluğunun siyâsî teşkilâtlanması şöyle olmuştur : İlk siyâsî birlik olan boy'un bünyesi sağlamlaşıp, askerî gücü artarak arâzisi genişledikçe, birliğin içtimâî, iktisâdî statüsünde istikrarı koruyabilmek için, beyin âilesi „sülâle" vasfı kazanmakta ve il'de görülen hallerde olduğu gibi seçime ancak müstesnâ durumlarda mürâcaat edilmektedir (ilk devir Uygur, Karluk, Türgiş toplulukları; Peçenekler, Kıpçaklar, islâmî devirde Türkmen Beylikleri böyledir). Bodunlarda beylik selâhiyetlerinin hanlık lehine kısıtlandığı âşikârdır, fakat il henüz bütün husûsiyetleri ile mevcut değildir. İl, siyâsî yapıda büyük değişiklikler meydana getirmektedir : Beylerin ve hanların teşrii ve icrâî yetkileri hakan (kağan)'a intikal etmektedir. Böylece hakan askerî ve idârî sâhadaki bütün selâhiyetleri kendi nefsinde toplamaktadır; bu şekilde teşekkül eden uzun ömürlü hânedanlardan Hunlarda tanhular âilesi [Tu-ko âilesi ?]; Gök-Türkler, Hazarlar ve belki Bulgarlarla Macarlarda Aşına âilesi, Uygurlarda Yaglakar âilesi, islâmî devirde Kara-Hanlı, Selçuklu ve Osmanlı âileleri v. b. zikredilebilir. Türk devletinde boylar ve bodunlar arasındaki sıkı işbirliğinden de bu anlaşılmalıdır. Nitekim Türk ilinin saydığımız vasıflarını aynen muhâfaza eden Gök -Türk hakanlığının belki en kudretli çağı olan Kapgan Kağan zamanının sonlarına doğru, Çin kaynaklarına göre devlet „30 boy" dan meydana gelmekte ve bunun 12 boyunu Türk bodunu teşkil etmekte idi (bk. A. Bombaci, *The Husbands of Princess Hsien-Li Bilgä*, *Studia Turcica*, Budapeşte, 1971, s. 105, 112; K. Czeglédy, *On the numerical composition of the Ancient Turkish Tribal confederations*, *AO*, 1972, XXV, 275 v. d.). Türk kabilelerinin otuz boyundan beşi Töles, beşi Tarduş, biri He-bdal (Eftalit), birinin de On-ok olduğu, diğer 18 boydan

dokuzunu Dokuz-Oğuzların, dokuzunu da Uygurların teşkil ettiği ileri sürülmüş ise de (K. Czeglédy, *ayn. esr.*, s. 277 v. dd.), Eftalitler tek bir kabile sayılamıyacağı, On-oklar esâsen 10 boydan meydana geldiği ve Uygurlar kendi içinde ayrıca 9 kabile (urug?) 'ye bölünmüş olmakla berâber tek bir boy olarak anıldığı (yk. bk.) için, bu tesbit şüpheli görünmektedir. Esâsen kaynaklarda boylardan hiç olmazsa bir kısmının hem Dokuz-Oğuz, hem Töles olarak zikredilmesi (yk. bk. Oğuzlar) ve Gök-Türk hakanlığında daha birçok Türk ve yabancı boy ve bodunların yer aldığının bilinmesi (bk. *Eski Türk yazıtları*, IV, *indeks*, s. 32—34) de gösteriyor ki, adları, boy sayıları, hattâ yerleri sık sık değişen bu kütlelerin belirli bir zaman içinde de olsa, durumlarının kesinlikle tâyini herhalde çok müşküldür.

Devlet = İl (él).

Eski Türk cemiyetinde siyâsî teşkilâtlanmanın en üst kademesini teşkil eden „il" V. Thomsen (*Inscriptions de l 'Orkhon déchiffrées, M S F o u*, 1896, s. 134 not 2)'e göre „siyâsî bakımdan müstakil, muntazam teşkilâtlı millet" demektir. A. v. Gabain (*Alttürkische Grammatik*, Leipzig, 1951)'e göre il „ülke, imparatorluk (Reich), iktidar veya hükûmet (Herrschaft)"; R. Giraud (*L'inscription de Baïn-Tsokto*, Paris, 1961, s. 143)'a göre, „teşkilâtlı devlet, imparatorluk, siyâsî hâkimiyet"; G. Clauson (*..Turkisch*, s. 121 b)'a göre „bir müstakil hükümdar tarafından idâre edilen siyâsî birlik" mânasına gelmektedir. Demek ki bodunların ve boyların, bilhassa 10'lu sisteme dayalı ordu nizâmı yolu ile merkezden idâreyi mümkün kılan teşkilât sâyesinde, bir devlet başkanının mes'üliyeti altında (konfederasyon tipinden, yâni aşîrî [tribale] karakterden farklı bir tarzda) işbirliğinden doğan eski Türk il (kelime M. ö. Asya Hunlarından beri mevcut, W. Eberhard, *Bir kaç eski Türk unvanı hakkında, Belleten*, IX, 320, 323)'i: arâzisi (uluş), birleşmiş halkı (bodun, kün), müşterek idârî ve hukukî nizâmı (töre) ile, yurdu koruyan ve milleti huzur ve barış (= il, *D L T*, I, 49; Doerfer, II, 195; krş. élçi) içinde yaşatan bir siyâsî kuruluştur. Türk ilini yakından tanıyabilmek için onun, devletin şartları bakımından, husûsiyetlerini şöyle tesbit etmek mümkündür:

1. İ s t i k l â l (idi-oksızlık). Bilindiği üzere devlette gerçek istiklâl, bunun yalnız idâreci zümre tarafından istenmesi ile değil, halkın da aynı şuur içinde bulunması, yâni istiklâl düşüncesinin bütün toplulukta ortak bir arzu hâlinde var olması şeklinde belirir. Böyle bir ortak şuur, Bozkır Türk cemiyet ve devletinde çok eskiden beri ve dâima mevcud olmuştur. Türk gruplarının her gittikleri yerde beylik, hanlık gibi hür ve müstakil siyâsî teşekküller kurmağa çalışmaları bunu gösterdiği gibi, çeşitli ülkelerde buna muvaffak olmaları da istiklâl düşüncesi üzerindeki ısrarlarına delâlet eder. Bu istiklâl duygusunun temeli, aşağıdaki bölümlerde çeşitli vesilelerle açıklanacağı üzere, Türk kültüründe yatmaktadır. Bozkırlı Türk önce, her zaman yer değiştirmek imkânına sâhipti. Bu imkân onu, karın doyurmak ihtiyâcı karşısında ne olursa olsun toprağını terk edememek zarûretinin pençesi altındaki „köylü" durumuna düşmekten uzak tutuyordu. Ağır dış baskı ve esâret gibi tehlikeli anlarda köylü çok kere boyun eğmek zorunda kaldığı halde, bozkırlı, geçim vâsıtası olan hayvanlarını sürerek hür iklimlere doğru gidebiliyordu. Hürriyetini kaybetmek sûretiyle insanlık haysiyetinden fedakârlık yapmasına lüzum bırakmayan bu davranışında kendisinin büyük yardımcısı at idi. Üstelik at, sür'ati ve diğer binek hayvanlarına nisbeten üstünlüğü dolayısı ile, ona güvenç ve hükmetme ruhu aşılıyordu. Ayrıca, bozkırın güç hayat şartları, yaşamak için çok mücâdele gerektiği yönünde bozkırlıya iyi bir öğretici ve rehber durumunda idi. Bu sebeple bozkırlı bakımından normal sayılan husus, ağır hareketli sığırla yapılan zirâatın ürününü almak için ekim, yağmur, hasat mevsimlerini tevekkülle bekleyen sâkin köylü hayatı değil, fakat sür'atle savaş seferberliği hâline dönüştürülebilen, bozkır ekonomisinin mümkün kıldığı aralıksız mücâdele idi. Hürriyet duygusu ile muvazi giden bu mücâdele melekesi bozkır insanının kurduğu âilede de kendini göstermiş (bozkırlı âilede istiklâl temâyülü için bk. K. Grönbech, *The Steppe Region in World History I, A O*, 1959, XXIII, 54 v. dd.), sonra sırasıyle boy, bodun ve nihâyet il ölçüsünde genişliyerek, siyâsî topluluğun fertleri arasında ortak değer hükmü kazanmak sûretiyle, devlette istiklâl kavramına vücut vermiştir. Eski Türklerde istiklâlin ehemmiyeti bâzı tarihî kayıtlarla da tesbit edilmiş durumdadır: Asya Hunlarında M. ö. 58'de cereyan eden hâdise (yk. bk.) dolayısıyla Çin yıllığı *Ts'ien Han-shu* adlı eserde nakledilen bir konuşmada, Hun devlet meclisinde „istiklâle karşı duyulan hayranlıktan ve başka bir devletin hükmü altına girmenin yüz kızartıcı bir hareket olduğundan, toprakların Çin ile uzlaşmak pahasına feda edilemiyeceğinden" bahsedilmektedir (bk. De Groot, *Die Hunnen...*, I, 214 v. d.; W. M. McGovern, *The Early Empires of Central Asia*, s. 170; İ. Zichy, *A magyarság Östörténete...*, s. 45 v. d.). Gök-Türk tarihinde fetret devrini Türk milletinin „ölümü" olarak vasıflandıran ve istiklâlden mahrum herhangi bir topluluğu „ölmüş" kabûl eden kitâbelerdeki ifâdeler (bk. *Kitâbeler*, I, cenup 6, şark 10, şimâl 2, 4, 6; *Tonyukuk*, str. 3, 10 v. b.; ayrıca bk. W. Barthold, *Dersler...*, s. 5), Türklerdeki şiddetli istiklâl tutkusunun delilleridir. Eski Türkçe'de boyun veya herhangi bir topluluğun siyâsî istiklâl kavramı, herhalde „Oksızlık" tâbiri ile karşılanmakta idi (*Kül-tegin*, şark, str. 2—3; buradaki „İdi-oksız Kök-Türk" ibâresi geçen asrın sonundan beri [bk. W. Bang, *Zu den köktürkischen Inschriften, T P*, 1896, VII, 311 v. d. ve *T P*, 1898, IX, 121] dar lisaniyat bakımından değerlendirilerek „başsız ve teşkilâtsız Kök-Türk" şeklinde mânalandırılmakta ise de, doğru olmamalıdır, zîrâ bu îzah „ok" ve „Kök-Türk" tâbirlerinin medlûllerine uymadığı gibi, kitâbede kesintisiz devam eden cümlelerde ifâdesini bulan tarihî gerçeklere de ters düşmektedir). Orhun kitâbelerinde „kağanlığ" sözü ile de ifâde edilen „müstakil devlet" düşüncesi, fetret devresinin elemleri içindeki halk tarafından şöyle dile getirilmiştir: *„İli olan bir bodun idim, şimdi ilim nerede? Kağanlığ bodun idim, hani kaganım?"* (*Kitâbeler*, I, şark, str. 9; II, şark, str. 9). İstiklâlden mahrum kalınca „bey olmağa lâyık oğlun kul, hatun olmağa lâyık kızın cârîye" olduğundan yakınan Bilge Kağan (*Kitâbeler*, I, şark, 7) Türk devlet ve istiklâlinin yukarıda gök çökmedikçe, aşağıda yer delinmedikçe devam edeceği inancındadır (*Kitâbeler*, I, şark, 22—23; II, şark, 19). Bu tarihî vesîkalar, bu düşüncenin, idârecisi ve halkı ile Türk topluluğunda ortak bir değer taşıdığını ortaya koymaktadır.

2. Ü l k e (uluş). Ülke, her müstakil devletin hak ve selâhiyetlerini mutlak şekilde kullanabildiği belirli coğrâfî sâha olduğuna ve ülkesiz bir millet bahis konusu edilemiyeceğine göre, Türk ilinde de belirli sınırları bulunan bir ülke kavramının mevcud olacağı âşikârdır. Eski Türklerde ülke (eski Türk vesîkalarında geçmiyen bu kelimenin „ölke" şekliyle Moğulca olduğu hakkında bk. G. Doerfer, *ayn. esr.*, I, 145)'ye „uluş" dendiği (uluş bodun, yk. bk.) ve „yurt" sözünün daha çok „vatan" kavramını karşıladığı anlaşılmaktadır (bk. R. Giraud, *L'inscription de Baïn-Tsokto*, s. 159). Ülke sınırlarına „yaka" (*Kitâbeler, Şine-usu*, şark, str. 8; cenup, str. 2) denilmekte idi. Demek ki, Türk hakanlıklarında ülke, belirli sınırlara sâhip devlet arâzisi olup, bu arâzi hükümdar âilesinin mülkü değil, bütün milletin ortak toprağı idi. Asya Hun tanhusu Mo-tun, tahta çıktığı günlerde, komşu Tung-hu (Moğul-Tunguz)'ların vergi olarak at ve kadın istemelerine fazla itiraz etmemiş iken, onların arâzi talebi karşısında kaldığı zaman (M. ö. 209) devlet meclisinde, toprağın devletin temeli olduğunu ve kendisinin kimseye arâzi terketmeğe selâhiyeti bulunmadığını söylemişti (M. ö. Çin kaynağı *Shih-chi*'den naklen bk. De Groot, *Die Hunnen...*, s. 52; De Guignes, *Hunların, Türklerin... tarih-i umûmîsi*, 1923, I, 197; McGovern, *ayn. esr.*, s. 118; L. Ligeti, *Attila és Hunjai*, s. 39). Anlaşılıyor ki, Bozkır Türk ilinde „uluş" hükümdârın keyfine göre şahsî mal gibi tasarruf edilebilen bir toprak parçası değil, bizzat devlet reisinin korumakla vazifeli olduğu bir ata yâdigârı idi. Bu durum, eski Türk devletinde, ülke bakımından „dominium" değil, eski çağlarda benzeri yalnız Roma imparatorluğunda görülen „imperium" hâkimiyet telâkkisi (bk. S. M. Arsel, *Umumî Hukuk tarihi*, İstanbul, 1945, s. 200 v. dd., 336 v. dd.)'nin mevcud olduğunu gösterir. Devlet topraklarının idârecilerle halkın ortak mes'üliyeti altında bulunması keyfiyeti ile Türk topluluk adlarında da belirdiği üzere eski Türklerin şahıslardan ziyâde il'e veya siyâsî kuruluşa bağlı olduğu husûsu bir arada dikkate alınırsa, ülkenin sür'atle vatanlaşmasının mümkün olacağı kolayca anlaşılır. Gerçekten eski Türk halkı devletin istiklâli gibi, yurd (vatan)'una da bağlı idi. Yukarıda söylediğimiz üzere ilk tarihî belirtisine Asya Hunlarında rastlanan bu durum Gök-Türklerde en canlı şekilde mevcud olmuş (Ötüken'in mukaddes toprak sayıldığı, ehemmiyeti ve kağanlığa, töreye sâhib olarak yaşamak için Ötüken'de oturmak gerektiği hakkında bk. *Kitâbeler*, I, cenup, 4, 8, şark, 3, 23—24; II, şimâl, 3, 6) ve Uygur Türklerinde „Kutlu dağ" efsânesinde (Yüan-shi'den naklen, B. Ögel, *Sino-Turcica*, Taipei, 1964, s. 11 ve Cuvaynî'den naklen, ayn. mll., *Türk mitolojisi*, 1971, s. 81 v. d.) ifâdesini bulmuştur. Esâsen Gök-Türk kitâbelerinin, Türk milletine âit acı tatlı hâtıraların, gelecek nesillerce unutulmaması için taşa yazdırılıp diktirilmesi ancak o toprakların Türk vatanı olarak kalacağı düşüncesinin mahsûlü olabilirdi. Türklerdeki bu vatan sevgisi ünlü Arap yazarı al-Câḥiẓ (ölm. 869) tarafından da, müşâhedeye dayanılarak, belirtilmiştir (al-Câḥiẓ, *Manâḳib cund al-Ḫilâfa ve faḍâ'il al-Atrâk*, Türk. trc., s. 177 v. d.). Ancak Türklerde ülke ve vatan telâkkisi göçebe veya köylü (yerleşik) bütün öteki kavimlerden farklı olarak, siyâsî istiklâl fikri ile berâber yürümektedir. Eski Türk, yalnız, hür ve müstakil yaşayabildiği toprağı vatan saymakta (Türk tarihinde çeşitli Türk zümrelerinin ayrı vatanları bundan ileri gelir), fakat bu şartların mevcud olmadığı arâziyi kolayca terk edebilmektedir (Türk göçlerinin diğer bir sebebi). Kısaca Türk kültüründe vatan, Türk tuğlarının veya al bayrağın dalgalandığı yerdir (İl ve yurt tâbirlerinin XI. asırda, dağınıklık devrinde, çeşitli Türk topluluklarında aldığı mânalar için bk. *D L T*, I, 48 v. d.; III, 7).

3. H a l k (kün). Devletin yalnız hükümdar ve âilesinden ibâret sayıldığı topluluklarda siyâsî hürriyet ve çalışma serbestliğini düşünmek güçtür. Devlet idâresi ve ülke anlayışında idâreci-halk işbirliği bulunan siyâsî teşekküllerde ise, durum başkadır. Eski Türk topluluğunda da insanın ferdî hukuk ile donatılmış ve iktisâden hür bir hayat düzeninde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun tarihî vesîkalarla ortaya konması mümkündür: Önce âilede husûsî mülkiyet mevcud idi (S. M. Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, s. 137 v. dd.; Z. F. Fındıkoğlu, *Türk âile sosyolojisi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1946, s. 266 v. d.). Bozkır Türk devletinde taşınır mallarda olduğu gibi zirâat arâzisi üzerinde de husûsî mülkiyet câri idi (Asya Hunlarında, De Groot, *Die Hunnen...*, s. 2; B. Szász, *A Húnok története...*, s. 501; Gök-Türklerde, St. Julien, *Documents historiques*

sur les Tou-kioue, *JA*, 1877, s. 170; Uygurlarda, W. Radloff, Türk trc. *Sibirya'dan*, I, 128; Hazarlarda, D. M. Dunlop, *The History of the Jewish Khazars*, s. 93, 231; İtil Bulgarlarında, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1954, s. 72; Gök-Türkçe yazılı *Ayır - tam-oy kitâbesi*, bk. B. Ögel, *Türk kültür tarihi*, s. 198). Husûsî mülkiyet kişi haklarının ve hürriyetin te'mînatıdır. İnsan şahsî mülke sâhib olup, ona istediği gibi tasarruf edebildiği sürece hürdür. X. asır Bulgarlarında fertler kendi arâzilerinden elde ettikleri mahsûlden hükümdâra bile birşey vermiyebiliyorlardı (İbn Fadlân, göst. yer.). Hazar hakanı ve idârecileri tebaanın mülküne el uzatamazlardı (Iştaḫrî'den naklen, D. M. Dunlop, göst. yer.). Oğuzlarda beyler, hanın bâzı aşırı davranışları karşısında seslerini yükseltirlerdi (bk. F. Sümer, *Oğuzlara dair destanî mahiyetteki eserler*, *DTCFD*, 1960, XVII/3—4, 424). M. 300'lerde Çin'de Ch'in kıralhğı tarafından dağınık Hunların toplanıp köle olarak Şan-tung'da satışa çıkarılması Çin tarihinde ilk köle isyânına sebeb olmuş ve hürriyetlerini kazanan Hunlar „Chao" sülâlesini kurmuşlardı (W. Eberhard, *Eski Türk devletlerinin ekonomisi hakkında incelemeler:* 3. *Tobalarda köle usulü*, *Belleten*, 1946, X, 255). Avrupa Hunlarında, Attila'nın başkentinde bir Bizanslı, Bizans'ta insanın baskı altında tutulmasına ve kanunların yürümemesine karşılık, kendisinin Hun memleketinde hür olduğunu ve korkusuz yaşadığını söylemişti (Priskos'tan naklen, bk. B. Szász, *A Húnok*..., s. 235; F. Altheim, *Attila et les Huns*, Paris, 1951, s. 158 v. d.; ayn. mll., *Geschichte der Hunnen*, 1962, IV, 305). Çin'deki köleler, hürriyet ülkesi olan Asya Hun topraklarına kaçıyorlardı (De Groot, *Die Hunnen*..., I, 242; B. Szász, *ayn. esr.*, s. 524). Bozkır Türk topluluğunda öyle bir hürriyet havası vardı ki, en küçük âile bile, başlı-başına bir il sayılabilirdi (W. Radloff, *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*, Petersburg, 1899, II, *Folge*, s. XIV). Bu durum bâzan içtimâî yapının daha yüksek kademelerinde müşâhede ediliyordu. Meselâ, 8 boy hâlinde Aşağı Tuna-Don nehirleri arasında yayılan Peçeneklerde „kabileler berâber savaştığı, yânî tam bir birlik teşkil ettiği halde bir merkezî iktidar mevcut değildi" (Gy. Németh, *A Honfoglaló*, s. 16). XII. asırda Kuman (Kıpçak)'larda da hal böyle idi (yk. bk. Tarih; W. Barthold.., *Dersler*, s. 104).

Türk boylarındaki bu karakteristik durum, eski Türk ilinde siyâsî birliği meydana getiren boyların - türlü sebeplerle - birbirlerinden kolayca ayrılmalarına ve aynı bölgede veya başka bir yerde yeni bir il teşkil etmek üzere tekrar toplanabilmelerine imkân vermekte idi (eski Türk siyâsî kuruluşlarında boy sayısını ifâde eden ve zaman zaman değişen rakamların gösterdiği gibi). Boyda yalnız otlak ve yaylaklar ortak mülkiyette olup, bu tip arâzi devlet malı olduğu için, buralardan faydalanan at, koyun ve sığır sürülerine karşılık boydan tahsil edilen belirli ölçüdeki vergiler ile ilin mâlî ve askerî ihtiyaçları karşılanıyordu. Göçlerde âilelerin ve fertlerin kendilerine âit taşınabilir mallarını berâberlerinde götürebilmeleri ve istedikleri gibi tasarruf etmeleri onlardaki hürriyet duygusu ve serbestçe davranma temâyülünü dâima canlı tutmakta idi. Bu hal ise, eski Türk devletlerinde, tabiatıyle, köleliği ve bâzı zümreler için imtiyazlılık durumunu önlüyor, ayrıca, bozkır kültürünün iktisâdî husûsiyeti de, adâlet, eşitlik ve insana saygı prensiplerinin gelişmesine yardım ediyordu.

Eski çağlarda, yaşamak için zarûrî vâsıta olan „enerji"yi (basit deyimi ile, çekme ve taşıma gücünü) insanlar, kendi aralarında daha zayıf buldukları fertlerin kol kuvvetini çalıştırmak sûretiyle sağlıyorlardı. Asalak kültürde ve köylü (yerleşik) kültürde başka çâre yoktu. İktisâden besiciliğe dayanan bozkır kültüründe ise, bu ihtiyâcı, başta en yüksek kas (adele) kuvvetine sâhip at olmak üzere, hayvan gücü karşılıyordu. Orman kavimlerinde ve yerleşik topluluklarda hâkimiyeti ele-geçiren gruplar, zorbalık yolu ile yararlandıkları ve kendilerine herhangi bir mülk ve hiçbir siyâsî hak tanımadıkları mahkûm zümreleri sınıf, kast cenderesine alarak (Moğullarda çeşitli kölelik müesseseleri, Islavlarda meşhur köle ticâreti, Çin'de enselerine boyunduruk vurularak çalıştırılanlar, Mısır'da köle kütleleri, Hind'de paryalar, Eski Yunan'da Aristoteles'in „ehlî hayvan" ve „canlı âlet" dediği ve doğrudan -doğruya mülk sayılan insanlar, Roma'da benzerleri) cemiyet düzenini öyle devam ettirmek için, asırlar boyunca, türlü tedbirlere başvururlarken, insanın kol (adele) gücüne ihtiyaç görülmeyen bozkır kültüründe husûsî mülkiyet ve hür çalışma esâsında gelişen içtimâî gelenekler, zamanla, töre hükümleri hâlinde kesinlik kazanmıştı.

Eski Türkçe'deki „kul" tâbiri umûmiyetle „köle" müterâdifi olarak alınıyorsa da, doğru olmamalıdır. Gök-Türk yazılı vesîkalarda ondört yerde kul tâbiri geçmektedir (*Orhun*, I, şark, 7, 24; II, 7, 20; I, şark, 20; II, şark, 17, şark, 21; II, şark, 18; II, şark, 35—36; *Şine-usu kitâbesi*, şark, 1—2, cenûp, 9; *Irk-bitig*, LIV; *Tun-huang*, IV, 12; *Gürbelçin*, 1; *Uybat*, III, a). Ancak buralarda gerçek mânası ile mülkten ve haktan mahrum insanlar değil, siyâsî hakların kaybedilmesi ve bâzı medenî haklar bakımından yasaklara uğramak bahis konusudur ve daha çok „esirlik" ifâde edilmek istenmiştir. İstiklâlini kaybeden her topluluğun böyle tahditlere mâruz kalması zamanımızda bile tabiî karşılanmaktadır. Esirlik ile kölelik içtimâî ve hukukî bakımlardan birbirinden farklı şeylerdir. Eski Yunan'da, Roma'da ve Moğullarda, kölelerin yanında, fakat onlardan ayrı olarak esir (bilhassa savaş esirleri) de vardı. Esâsen köle kelimesi eski Türkçe metinlerde geçmez (Köle tâbiri geçen asırda ve yalnız Kırım lehçesinde tesbit edilmiştir; bk. W. Radloff, *Wörterbuch*, 1960, II, s. 1268, 1270). Kün (câriye) sözü de Çince'dir (k'üan). Bununla berâber Tabgaçlarda (bk. W. Eberhard, *Tobalarda köle usulü*, *Belleten*, 1946, X, 256 v. dd.) ve İç-Asya Uygurlarında (S. M. Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, s. 330) kölelerle karşılaşılmakta ve hattâ „Karabaş" adı verilen kadın, erkek kulların bahis konusu edildiği *DLT*'de „ol kul, boş kıldı" (= o kölesini âzâd etti; I, 330) gibi bâzı ibâreler dikkati çekmektedir. Ancak bunların hepsi dış te'sirlerle açıklanabilir. İlk iki Türk devletinde kölelik, aslî Türk bölgelerinde değil, Çin ve İç-Asya sâhasında görülmekte olup, herhalde, idârede dâima pratik yolu tercih eden Türk siyâsî teşekküllerinin, halkça ünsiyet peyda edilmiş içtimâî ve hukukî kaidelere dokunmamalarının netîcesidir. Kâşgarlı Mahmud da, yine aslen Türk olmayan bir kültürün uzunca bir müddetten beri te'sirindeki Türk zümrelerinin dilinden örnekler vermektedir. Zirâ, „Oğuzların âdeta sınıfsız bir toplum yapısına sâhib oldukları, servet ve mevki farkının toplumda ayrılık yaratmadığı, soydan gelen asillikten hiç bahsedilmediği" belirtilmiştir (bk. M. A. Köymen, *Alp Arslan zamanı Türk toplum hayatı*, *SAD*, IV'ten ayrı-basım, s. 7). Kıpçak bozkırlarında bâzı Türk çocuklarının satın alınarak Orta-Şark memleketlerine gönderilmesi de Islavlardan ve Normanlardan gelen meşhur esir (köle) ticâretinin bir netîcesi olarak mütâlaa edilebilir. Daha eski asırlarda Şarkî Avrupa Türkleri arasında böyle bir durum görülmez. Elbette diğer Türk veya Türk kültürüne bağlanmış topluluklarda da „boy teşkilâtının kudretli çağında âzâ arasında tam eşitlik olup, birinin ötekine [uşaklık] etmesi bahis konusu değildir" (A. İnan, *Göçebe Türk boylarında evlâtlık*..., *DTCFD*, 1948, VI/3, 136). Söylediğimiz gibi kölelik, menşe'ini yerleşik medeniyetten alan ve orman cemiyetlerinde mevcut bir müessese olup, aslında bozkırlara yabancıdır. Asya Hunlarında ihtiyar ve zayıf kimselerin hakir görüldüğü hakkında Çin kaynaklarına da yansıyan kanâatin yanlış olduğuna dâir yine bir Çinli (Mo-tun devrinde Hun hizmetine giren Chung-hang Yüeh) tarafından yapılan açıklamalar dikkate değer (De Groot, *Die Hunnen*.., s. 80 v.d.; B. Szász, *ayn. esr.*, s. 512).

Bu durumun eski Türk cemiyetinde imtiyazlı sınıflara dayanan bir düzenin ortaya çıkmasına da engel olacağı âşikârdır. Herhangi bir toplulukta imtiyazlı zümrelerin teşekkülünde başlıca üç âmil rol oynamaktadır: Geniş arâziye sâhib olmak (iktisâdî), askerliği meslek edinmek (idârî - siyâsî) ve rûhânî zümreye mensup bulunmak (dinî). Bunların her üçü de bozkır kültürü içinde gelişme şansını bulamamıştır. Önce zirâatın, umûmî iktisâdî faâliyette ancak tâli olarak yer aldığı bozkırlar sâhasında büyük mâlikânelerin meydana gelmesi (yânî dar mânası ile Feodalite) imkân dışı olduğu için, eski Türk içtimâî hayatında „toprak]köleliği" (servage) bahis konusu değildir (Orta Macaristan'da bâzı köylerin, 445'te ölen Bleda'nın dul hanımına âit olduğuna dâir Priskos'un kaydını [bk. B. Szász, s. 232], doğrudan-doğruya köylü (yerleşik) kültür mahsûlü toprak aristokratlığının Avrupa'da bir devamının tesbiti olarak değerlendirmek lâzımdır). İkincisi, askerliğin eski Türkler arasında ayrı bir meslek sayılması düşünülemez, zirâ topluluğun ve devletin içtimâî karakteri îcabı her Türk aynı zamanda iyi savaş terbiyesi almış, her an savaşa hazır bir muharip durumunda idi. Çocuklar 3—4 yaşlarından itibâren, kuzuya, koyuna bindirilerek ve ok ile tarla faresi ve sincap avlatılarak, biniciliğe ve vuruculuğa alıştırılırdı (bk. Han-shu'dan naklen, B. Szász, *A Húnok*..., s. 505). Henüz yürümeğe başlayan her çocuğun yanında eğerlenmiş bir at hazır bulunurdu (Sidonius'dan naklen, *Attila és Hunjai*, s. 94). Eski Türklerde fertler savaşçılık ve mücâdele sâhasında şahsiyetlerini bulurlar ve göstereceklerî kahramanlık ölçüsünde cemiyette yerlerini alırlardı. Kadınlar da aynı şekilde yetişmiş olup, çok kere erkeklerle birlikte savaşa katılırlardı (hattâ islâmî devirde bile). Binlerce kilometrelik göç hareketlerinde, bütün âile efradı ile birlikte yeni yurt kurmak zorunda olan bozkırlı Türk'e, kadının her sâhada olduğu gibi, savaşta da destek olması tabiî idi. Üçüncüsü, eski Türklerde din adamları imtiyazlı bir sınıf teşkil etmezdi, çünkü, yukarıda da belirtildiği üzere, bozkır Türk toplulukları daha çok siyâsî vasıfta olup, dinî karakter taşımıyorlardı. Orhun kitâbeleri dâhil eski bozkır Türk vesîkalarında din adamlarından hemen hiç bahsedilmemesi bu bakımdan dikkate değer bir nokta teşkil eder.

Bozkır Türk ilinde halkın durumunu açıklarken, „Kara-bodun" tâbiri ile „Tarhanlık" ve Orun -üüş" mes'elelerine de açıklık kazandırmak îcab etmektedir:

Kitâbelerde bodun sözü bâzan „kara" sıfatı ile birlikte kullanılmıştır (II, şark, 41; I, şark, 8; II, şark, 8; *Şine-usu*, şark, 2). Buna karşılık bir de ak-beğ? (bk. *Şine-usu*, şark, str. 10: ürüng bägig?) ibâresi Türk cemiyetinde bir asiller sınıfının varlığı husûsunda tefsire sebeb olmuştur (meselâ, H. Namık Orkun, *ürüng begig* ibâresini „asil beyler" olarak çevirmiştir, *Eski Türk yazıtları*, I, 172; esâsen bu ibârenin okunuşu kesin değildir, bk. R. Giraud, *L'Emp. d. Turcs célestes*, s. 88; üstelik son araştırmalara göre „ürüng" Uygur devrinde bir boy adıdır, bk. Ö. İzgi, *The Itinerary of Wang Yen-tê*.., 1972, s. 7, 72 not 119). Devlet idâresinde hakana büyük yardımcılar durumunda olan beylerin idâre edilen halka nisbetle üstün tutulması tabiî ise de, bundan imtiyazlı bir sınıf hükmünün çıkarılması güçtür. Nitekim kitâbelerdeki hitaplarda

çok kere devlette yüksek me'muriyet makamlarını işgal eden „buyruk" lar, beylerden önce yer almaktadır (*Kitâbeler*, I, cenup, 1—2; şark, 3, 5, 19; II, şark, 2, 16?). Türkçe'de „kara" sıfatının, aslında, aşağı bir dereceyi değil, aksine büyük, yüksek, saygı değer seviyeyi belirttiği husûsuna da ayrıca dikkat çekilmiştir (bk. O. Pritsak, *Qara, Studie zur türkischen Rechtssymbolik, Z. V. Togan Armağanı*, 1955, s. 259; burada Kara Han, Kara Ordu, Karaton gibi misâller verilmiştir. „Mahmud [Gazneli] Kara Han" bk. C. E. Bosworth, *The Titulature of the Early Ghaznevids, Oriens*, 1962, XV, 220; Türk hükümdârının cülûs töreninde üzerine oturacağı seccade veya halının kara renkte olmasına dikkat edilmiştir; bk. W. Eberhard, *Oriens*, 1949, II, 158. Renk olarak Türklerde siyah [Moğullarda beyaz] üstün tutulurdu, *ayn. esr.*, s. 160). Buna göre, kitâbedeki ifâdeleri, „asıl, büyük, kalabalık bodun" diye mânalandırmak gerçeğe daha yakın görünmektedir ve ihtimâl, sayısı az olanlar „ak" itibar edilmiştir. Eski Türk devletlerinde bâzı yüksek me'muriyetlerin irsî olduğu iddia edilmiş ise de, beyliğin babadan oğula geçtiğine dâir açık bir delil bulunmuyor (hükümdâr sülâlesine mensub olanlar hâriç). Peçeneklerde K. Porphyrogennetos'un açıkça belirttiği beylerin seçim mes'elesi (bk. A. N. Kurat, *Peçenek tarihi*, s. 251), Hazarlarda iktidar ve icrâda hattâ hakandan da üstün durumda olan bey bakımından da geçerli idi (Dunlop, s. 147). *Dede Korkut*'ta açıklandığına göre, bey olabilmek için, kan dökmek (meselâ, vahşi bir hayvan öldürmüş olmak, bk. *Oğuz Kagan destanı*, nşr. W. Bang - R. Rahmeti, İstanbul, 1936, str. 36—40; *Dede Korkut*, nşr. M. Ergin, s. 5, 82 v. d.), aç doyurmak, çıplak giydirmek lâzımdır (M. Ergin, *ayn. esr.*, s. 19, 225). Herhalde kitâbelerdeki kağan, âilesi, bodun, şadapıt beyler, tarhanlar, buyruk beyler, Dokuz-Oğuz beyleri (*Kitâbeler*, I, cenup, str. 1—2; ayrıca bk. II, cenup, str. 13—14), bir sınıf meratip silsilesi değil, doğrudan - doğruya devlet içinde idâre edenlerden idâre edilenlere doğru bir sıralama olmalıdır. Bozkır kültüründe hâkim zihniyet de bunu gerektirir.

Beylerin ve buyrukların vergilerden, cezâlardan veya başka herhangi bir resmî mükellefiyetten muaf tutulduklarına dâir bir işâret yoktur. Tabgaçlardan beri mevcud olup da (hattâ belki Hunlardan beri, Fr. Altheim - R. Stiehl, *Das erste auftreten Hunnen...*, s. 19 v. d.; E. G. Pulleyblank, *The Consonantal System of old China, Asia Major*, 1962, s. 91; bk. G. Clauson,... *Turkish*, s. 539 b v.d.) Gök-Türk imparatorluğunda mühim bir yeri olan „tarhan" (sivil ve asker nâzır, bakan ?Tonyukuk'un ünvânı: *Boyla Baga Tarkan*)'lar da, bizim tarihî kaynaklardaki yaygın kanâatin aksine, imtiyazlı değillerdi. Tarhanlar, daha sonra, Moğullar devrinde kendilerine hükümdar tarafından „Suyurgal" adı verilen ve irsen intikal eden topraklarla tecviz edilmek, vergilerden muaf tutulmak, herhangi bir suçtan ceza görmemek ve bütün bunları 9 nesil boyunca geçerli saymak sûretiyle imtiyazlı durumuna getirilmişlerdir (tarhanlık için bk. G. Doerfer, *ayn. esr.*, II, 461 v. dd.; Moğullar zamanı için, M. F. Köprülü, *Altın Orduya ait yeni araştırmalar, Belleten*, 1941, V, 431; Barhebraeus [Abü'l-Farac-İbn al 'İbrî], *Târih-i Muhtaşar al-duval*, Türk. trc. Ş. Yaltkaya, 1941, s. 6; B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların içtimaî teşkilâtı*, 1944, s. 175; Z. V. Togan, *Umumî Türk tarihine giriş*, 1946, s. 285 v. d.). Tarhanlık ile ilgili olmak üzere, Sha-t'o Türklerinde görülen, imtiyaz alâmeti olarak bâzı kimselere „paizah" („demirden mukavele" = ferman) verilmesi âdetini Türklere mal etmekte de herhalde acele edilmiştir (bk. C. M. Kortepeter, *The Origins and Nature of Turkish Power*, s. 254). Zirâ X. asırda Şimâlî Çin'de kurulan Sha-t'o devleti, tebaası yabancı, ordusunun çoğunluğu Moğul, idârî bakımdan T'angların taklidi, me'murları da Çin menşe'li olan, „tam bir Çin devleti" idi. Moğullarla ilgili tarihî kaynaklarda sık rastlandığı halde, Türk vesikalarında tesâdüf edilmeyen „paizah" tâbirinin de esâsen Çince olduğu (= „beyaz levha") anlaşılmaktadır (bk. G. Doerfer, *ayn. esr.*, I, 239 v. d.; W. Eberhard, *Şato Türklerinin kültür tarihine dair notlar, Belleten*, 1947, XI, 20—23; ayn. mll., *The foundation of Sha-t'o Power in North-China, 10 th. Century, Z. V. Togan'a Armağan*, 1955, s. 3 v. dd.).

Bunun gibi Türk kabile teşkilâtında mühim rol oynadığı ileri sürülen „orun" (mevki), yâni belirli kabilelere mensup şahısların meclislerde, büyük toplantılarda, toy (resmî ziyâfet)'larda belirli yerlere oturması ve böyle toplantı ve ziyâfetlerde yiyecekleri yemeklerin belirli olması, her birinin koyunun belirli yerlerini yemeğe mecbur bulunması (ülüş) mes'elesi de daha sonraki devirlerde örf hâline gelmiş olsa gerektir. „Harp ganîmetleri bölüşülürken her kabilenin orun ve ülüşü dikkate alınarak, ona göre pay verildiğine, mühim içtimâlardan birinde orun ve ülüşünü bir defa kaybeden kabile yahut oymağın yaylak, otlak, av vesair şeyler üzerindeki hukukunu da kaybettiğine" dâir tesbitler (bk. A. İnan, *Orun ve Ülüş mes'elesi, THİTM*, 1931, I, 121—133) ancak Moğullar zamanı ile ilgili görünmektedir. Çünkü bu hususlar Moğul devri tarihçisi Raşîd al-Dîn (ölm. 1318)'in eserinde yer almış olup, daha önceye âit Türk vesikalarında (*Orhun kitâbeleri*'nde, *Kutadgu-bilig*, *DLT*'te) bu yolda tefsire elverişli hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Hazarlara dâir islâm kaynaklarında geçen „al-Ḫazar al-ḫ. l. ş" (الخزر الخاص) tâbirine dayanarak bir „halis Hazar" (Khazar pure-bred) kütlesinin varlığı (bk. J. Marquart, *Streifzüge*, s. 41; tafsilât için bk. D. M. Dunlop, *ayn. esr.*, s. 94) görüşündeki isâbetsizlik, bu kütlenin, Hazar ülkesinde yaşayan Halis (Kaliz) adlı müslüman Hârizmliler olduğu anlaşılmakla ortaya çıkmıştır (Dunlop, göst. yer.; Kalizler için yk. bk. Hazar Hakanlığı). Son zamanların araştırıcısı L. Krader de, Orhun kitâbelerinde gördüğü sönük (kemik) kelimesini geçen asrın 2. yarısındaki, yüzyıllarca Moğul te'sirinde kalmış Orta-Asya Türklerinde aristokrasiyi ifâde eden Ak Sönük (ak kemik) tâbiri ile karıştırarak, Gök-Türklerde de bir asiller sınıfı var sanmıştır (bk L. Krader, *Principles and structures in the Organisation of the Asiatic Steppes -Pastoralists, Southwestern, Journal of Anthropology*, 1955, II/2, 86). Halbuki kitâbelerde geçen kelime bir içtimâî tâbir değil, doğrudan-doğruya insan kemiğini ifâde etmektedir (bk. *Kitâbeler*, I, şark, str. 24; II, str. 20). Bozkır bodun teşkilâtında birliğe daha sonra katılan her boyun umûmiyetle sınır bölgelerinde yer aldığı ve bunların, daha tehlikeli ön saflarda savaşa sürüldüğü doğrudur. Fakat bu gibi boylar bu mevkilerini ebediyen muhâfazaya mahkûm olmayıp, yeni iltihaklar oldukça, öndekiler geri çekilerek, bodunun diğer üyelerinin durumuna gelmektedirler (bk. Gy. Németh, *A honfoglaló...*, s. 19, 235). Asya Hun imparatorluğunda 4 Hun kabilesinin tanhu âilesi ile akrabalıkları göz önüne alınarak imtiyazlı görünmüş olmaları (B. Ögel, *Türk kültür tarihi*, s. 46) da, ancak bununla izah olunabilir. Devletin kuruluşunda hizmeti geçmiş ve iktidârı elinde tutan zümrelerin emir ve kumanda mevkilerini alarak idâreci durumuna geçmeleri, dolayısıyla devlette idâre edilenlere nazaran bir farklılık göstermeleri tabiîdir. Hiçbir yerde ve hiçbir zaman değişmiyen bu içtimâî belirti yabancı ülkelerdeki Türk hâkimiyetlerini—çeşitli kültürlerden kavmî grupların dâhil bulunduğu Türk imparatorlukları ile bozkır devleti tipini birbirinden ayırmaksızın— inceleyen araştırıcılara sınıf veya feodalitenin mevcud olduğu intibâını vermiş olmalıdır. Bundan dolayı Hunlarda, şartlarını yukarıda belirttiğimiz bir köle sınıfının varlığını kabûl bakımından bu neviden içtimâî farklılık yeter derecede ciddi bir gerekçe sayılmamalıdır. Asya Hun devletinde şahıs köleliği olmadığına göre (B. Ögel, göst. yer.), boylara bağlı „köle kabile" lerin bulunacağı da şüphelidir, zirâ bu şekilde miras yolu ile intikal eden kütle köleliği Asya'da yalnız Moğullarda görülmektedir („Unagan-bogol" sistemi, bk. B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların içtimaî teşkilâtı* [TTK], 1944, s. 99; A. Y. Yakubovskiy, *ayn. esr.*, s. 24—27).

Yabancı ülkelerdeki Türk idâresinde umûmiyetle Türk aristokrasisi ve yerli köleler diye bahsedilen husus, gerçekte sâdece bir „Social role and statue" durumundan ibâret olup, Türkler tarafından konulmuş hukukî kaidelerle haklarından mahrum bırakılan bir köle sınıfı mevcut değildir. Nitekim ülkede, eskiden beri alışılagelmiş ve tebaaya huzursuzluk vermeyen mahallî müessese ve gelenekleri ile yaşayan yerli halk dâima idâreye katılmakta, evlenmeler yolu ile idâreci zümreye nüfuz edebilmektedir. Bu sebeple, zamanla öz seciyesini kaybedip yerlileşen Türk unsuru ile tarihte defalarca karşılaşılmıştır (Çin'de Hunların bir kısmı, Tabgaçlar, Hindistan'daki Türk sülâleleri, Avrupa'da Bulgarlar v. b. gibi). Buralarda Türklükten kopma hâdisesini, şimdiye kadar yapıldığı gibi yabancı, sözde yüksek kültürün câzibesi ile değil, daha ziyâde müsâmahalı Türk idâresindeki esnekliğin sebeb olduğu içtimâî değişmelerle açıklamak daha doğrudur. Yoksa, az nüfusla da olsa, Türklerin insafsız bir idâre kıskacı ile kendi varlıklarını korumaları her zaman mümkün olurdu.

Eski Türk devletinde insan unsurunun kısaca açıklamağa çalıştığımız hak ve hürriyetlerle donanmış olması, Türk devletinin kuruluş tarzı ile ilgilidir. Bozkır Türk devleti herhangi bir âilenin kılıç zoru ile meydana getirdiği bir yığınlar topluluğu değil, fakat idârecilerle işbirliği yapan geniş halk kütlelerinin gayretleri ve katkısı ile gerçekleşen bir siyâsî teşekküldü. Hattâ vesikalara göre, „devleti kuran ve devlet başkanını başarılı kılan" da millet idi (bk. *Kitâbeler*, I, şark, str. 6—7; II, şark, str. 7; G. Clauson, *ayn. esr.*, s. 122b, 612a; M. Ergin, *Orhun âbideleri*, 1970, s. 5, 52; 18, 62). Türk devletinin nasıl kurulduğu mes'elesine, II. Gök-Türk devletinin meydana gelişini anlatan kitâbelerdeki satırlar ışık tutacak mâhiyettedir (*Kitâbeler*, I, şark, 11—13; II, şark, 11—12; R. Giraud, *L'inscription de Bain-Tsokto*, s. 69 v. dd.; *Tonyukuk*, garp, 4—5).

Böyle kurulan bir devlette tabiatıyle halk, hak ve hürriyetini isteyecek ve bunu, başında bulunanlardan bekliyecekti. Türk devletinde halkın bu talepleri, amme hukuku ve hükümdârın vazifeleri yanında, âile kuruluşunu koruma ile alâkalı şiddetli hükümleri ile (aş. bk. Hükümranlık, Adliye) dikkati çeken törenin tatbiki sâyesinde gerçekleşiyordu. Aslında bozkırlarda fiilen yaşanan hayatın, zamanla hukukî-içtimâî değer kazanmış davranışlarını ihtivâ eden ve umûmiyetle „kanun" mânasına alınan töre (aslı: törü), eski Türk sosyal hayatını düzenleyen „mecbûrî" kaideler bütünü idi (R. Giraud, *L'Empire des Turcs...*, s. 71, 131; S. M. Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, s. 287; A. İnan, *Türk etnolojisini ilgilendiren birkaç terim-kelime üzerine, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1956, s. 191 v. d.). Orhun kitâbelerinde töre kelimesi 11 yerde geçmekte, bunun 6'sında il ile birlikte kullanılmaktadır. Diğer 5 yerde de yine il ile alâkası açıkça belirir. Demek ki, Türk devleti kanunlara (töre hükümlerine) bağlı bir kuruluştu. Devletin varlığı töre ile kaimdi (*Kitâbeler*, bk. *Eski Türk Yazıtları*, IV; töre). Hattâ, hakan âilesi ile ileri gelen idârecileri Mûseviliği kabûl eden Hazarlarda bile, hukuk işleri Rabbinizm (Hahamlık) esaslarına göre değil, töre hükümlerine göre düzenleniyordu (İbn Fadlân, İştahrî, bk. D. M. Dunlop, *ayn. esr.*, s. 92 not 15, s. 207). Bütün Türk lehçelerinde ortak olan ve sonra Moğulca'ya ve Macarca'ya da geçen „töre" tâbiri şimdiki bil-

X, 190), „sol ve sağ prensipleri üzerine kurulmuş ilk Orta-Asya devleti de Hun devletidir" (tafsilât için bk. B. Ögel, *ayn. esr.*, s. 286 v. d.).

Buraya kadar söylediklerimiz, Türk devletinin toplayıcı ve birleştirici vasfını ortaya koyar. Bu da cihan hâkimiyetine uzanan Türk fütûhat felsefesinin kaynaklarından biri olarak görünmektedir.

Yukarıdaki „ilâhî misyon hukuku" na dayalı hükümranlık (P. Váczy, *Attila ve Hunları*, s. 112) belirtileri dolayısıyla eski Türklerde karizmatik iktidârın varolduğu, bir kanâat hâline gelmiştir (meselâ, F. Laszlo, *A Kagan és családja*, *K Cs A*, 1940, III/1, 9—12; J. Deér, *Magyar művelödés története*, Budapeşte, 1940, s. 30 v. dd.; ayrıca bk. mad. SELÇUKLULAR). Fakat aradaki şu mühim farklara dikkat edilmelidir : Karizmatik hâkimiyete bağlı topluluklar, umûmiyetle dinî cemiyetler olduğu halde, Türk siyâsî birlikleri dinî vasıf taşımaz. Peygamberler veya veliler tarafından idâre edilen Türk devleti yoktur. Türk hükümdârı insanüstü varlık da sayılmamaktadır. Hem kendisi, hem halk, onun normal bir insan olduğunun farkındadır (*Kitâbeler*, göst. yerler; G. Fehér, *A Bolgar-Török̈k szerepe...*, s. 72; Dunlop, *ayn. esr.*, s. 98). Esâsen Türklerde kut telâkkisi sınırsız bir hâkimiyete imkân tanımamaktadır. İdâre selâhiyeti bâzı şartlarla tahdit edilmiştir. Bunların başında, dağınık boyları toplayıp nüfûsu çoğaltmak (bk. *Kitâbeler*, I, cenup, 10; şark 16, 28; II, şimâl, 8, 23 v. b.; ayrıca, İlig [İllig], İl-teriş, İl-tutmuş, İl-tirgüg v. b. gibi hükümdar adları), halkı doyurmak, giydirmek gelir (bk. *Kitâbeler*, I ve II, göst. yerler; *Tonyukuk*, str. 62 v. b.). Türklerde hükümranlık alâmeti sayılan büyük resmî ziyâfetler (Şark Türkleri „toy", Bulgar Türkleri „içme-d [y] eme", Moğulca „şulen" = şölen) ve umûmiyetle hakan sofrasının halka açık tutulması bunun sembolik belirtisidir (bk. *Kutadgu-Bilig*, bâb 38, 54—55). Hükümdarlıkta esas, millete hizmet idi : „Hizmet etmekle kul, bey olur" (beyit 612). *Kutadgu-Bilig* halkın hükümdardan istediklerini: a-iktisâdî istikrar, b-âdil kanun, c-âsâyiş olarak sıralar. Millet yolunda „gece uyumadan, gündüz oturmadan" çalışması gereken Türk hükümdârı (bk. *Kitâbeler*, I, şark, 27; II, şark, 22; *Tonyukuk*, str. 51) sıralanan vazifelerini yapamazsa, kut'unun Tanrı tarafından geri alındığı düşüncesi ile iktidârdan düşerdi (krş. W. Eberhard, *Çin tarihi*, 1947, s. 143). Gök-Türk tarihinde genç hükümdar İnal Kağan'a karşı yapılan 716 yılı ihtilâli, bu gerekçeye dayanıyordu (*Kitâbeler*, II, şark, 8 : „Kağan kut'ı taplamadı"). Diğer taraftan hakanlık tahtına çıkışta da dâima töre hükümleri göz önünde tutulmakta idi. 581'de ölen Gök-Türk hakanı T'a-po'nun, yerine vasiyet ettiği Ta-lo-pien'in hakanlığını, töreye uymadığı için devlet meclisi reddetmişti (Liu, *ayn. esr.*, I, 48 v. dd.). Demek ki, Türk hükümranlık telâkkisi, karizmatik temeline rağmen „kanunî meşrûiyet"i temsil etmekte idi. Ancak, siyâsî iktidârın kaynağını Tanrı'ya bağlamakla, yâni hakanı Tanrı huzurunda sorumlu tutmakla Türkler, bugün „millî irâde" diye ifâde edilen yüksek otorite mes'elesini, üstün siyâsî kültürleri sâyesinde, daha o çağlarda halletmiş ve insanları hükümdârın şahsî insaf duygusuna sığınmaktan kurtarmışlardı. Bu tarzda bir hükümranlık düşüncesi, yukarıda da söylediğimiz gibi, benzeri eski Roma'da görülen ve hükümdârın icrâatının millet tarafından murakabesine imkân veren „imperium" şeklinde tecelli etmekte idi. Bu murakabe, meclisler aracılığı ile yapılıyordu. Asya Hun devletinde bir dâimî meclis (müşavere hey'eti veya Devlet meclisi), bir de her yılın 9. ayında, cenup sınırı civârındaki Ma-yi sahrâsında yapılan umûmî toplantı vardı ki, bunda ordu teftiş edilir, hayvan sayımı yapılır ve memleket mes'eleleri hakkında umûmî müzâkereler açılırdı. Bu toplantı, De Groot, L. Wieger, P. W. Schmidt ve B. Szász taraflarından „Reichstag", „Rat", „Assemblé nationale" (= Nemzetgyülés = millet meclisi) olarak tavsif edilmiştir (De Groot, *Die Hunnen...*, s. 52, 59, 80; İ. Zichy, *A magyarság östörténete*, s. 57; W. Schmidt, *Der Ursprung des Gottesidée*, Freiburg, 1949, X/3, 15; Türk. trc. *Eski Türklerin dini*, *TDED*, 1964, XIII, 86; B. Szász, *A Hunok...*, s. 489). Tanhu O-jen-t'e zamanında (M. ö. 68—58) hânedan üyeleri arasındaki kavgalar yüzünden sağ ve sol éligleri her yıl muntazaman yapılan bu toplantılara katılmamışlardı (B. Szász, *ayn. esr.*, s. 64 v. d.). Avrupa Hun imparatorluğundaki askerî mâlî ve siyâsî mes'elelerde başvurulan benzer bir kuruluşa Priskos „seçkinler" veya „seçilmişler" (λογάδες) meclisi adını vermektedir (bk. B. Szász, *ayn. esr.*, s. 494 v. d.; F. Altheim, *Attila...*, s. 138; ayn. mll., *Geschichte der Hunnen*, IV, 280 v. d.). Gök-Türklerde devlet meclisi ihtimâl dâimî idi. Çünkü, yalnız askerî ve siyâsî mes'elelerin değil, iktisat ve kültür işlerinin de burada konuşulup karara bağlandığı anlaşılıyor. Bilge Kağan'ın kurula getirdiği iki mes'ele : Türk ülkesinde şehirlerin, Çin'deki gibi, surlarla çevrilmesi ve Budizm ile Taoizm'in yurtta yayılmasının teşviki teklifleri, ünlü „ayguçı" (devlet müşâviri) Tonyukuk'un muhâlefeti neticesinde reddedilmişti (Liu, *ayn. esr.*, I, 177, 224). Türkçe'de ihtimâl „Kuvrag" denilen ve başında „ayguçı" (Gök-Türklerde) veya „üge" nin bulunduğu („él ügesi", Doerfer, II, 157 v. dd.; H. N. Orkun, *Eski Türk yazıtları*, I, 156; III, 133) bu meclis (bk. A. Caferoğlu, *Eski Uygur sözlüğü*, s. 190; G. Clauson, *Turkish...*, s. 585a, 586a. Kuvrag herhalde, hükümdar âilesi üyeleri ile asilzâdelerin toplantısından ibâret Moğul kurultay [aslı Moğulca Huriltai]'ından farklıdır; bk. B. Y. Vladimirtsov, *Moğulların içtimaî teşkilâtı*, s. 122, 150; G. Doerfer, *ayn. esr.*, I, 435), Uygurlarda görüldüğü üzere, gerektiğinde hânedan dışından da han seçebiliyordu (bk. H. N. Orkun, *ayn. esr.*, II, 35, 42; J. R. Hamilton, *Les Ouighours...*, s. 140). Hazarlarda da bir İhtiyarlar meclisi [„A council of elders"] vardı (bk. Hakan Yasef'in mektubu ve Balâzurî; ayrıca krş. D. M. Dunlop, *ayn. esr.*, s. 82 not 112, 189). Tuna Bulgarlarında bir Millet meclisi bulunmakta idi (A. Comnena, *Alexiad*, İng. trc., s. 172: „Parliament House"). Peçeneklerde mühim kararlar meclis („Komenton" ?)'te alınırdı (A. N. Kurat, *Peçenek tarihi*, s. 136). Oğuz Hakan ile maiyeti ve dâvet ettiği halk bir toplantı yaparak „kengeş" mişlerdi (*Oğuz Kagan destanı*, str. 356—358). *DLT* (I, 345; III, 394)'deki „kengeş" tâbirinin (tafsilât için bk. G. Doerfer, III, 613) „Hakanın tekliflerini milletin tasvibine sunması" ve „milletin, işlerini Tirneklerde müzâkere ettiği" (*DLT*, I, 477) yolundaki kayıtlardan anlaşıldığı üzere, Oğuzlar arasında devam edegelen aynı gelenek, Kuman-Kıpçaklarda da mevcuttu : Gürcü kıraliçesi Thamara'nın ilk hükümdarlık yılında (1184), ordunun Türkler elinde olduğu sırada Kıpçak başbuğlarından Kutluğ Arslan siyâsî mücâdele vererek bir „devlet istişâre meclisi" kurdurmak sûretiyle idâreye meşrûti bir tarz getirmişti (M. Brosset, *Histoire de la Géorgie*, Petersburg, 1849, I, 407 v. d.; ayrıca bk. mad. GÜRCİSTAN).

Yukarıda, hükümranlık meşrûiyeti kut'a dayanan Türk hükümdârının, tebaayı idâre yönünden yüksek otorite kabûl edilen Tanrı huzurunda sorumlu bulunduğunu belirtmiştik. Bu telâkkî, insan unsuru, dinî durum ve sosyal karakter bakımlarından eski Türk siyâsî kuruluşlarını dünyanın bütün diğer devletlerinden ayıran mühim bir hususiyetin açıklık kazanmasına yardım etmektedir. Bu, Türk devletinde inanç hürriyetinin dâima mevcud olduğu hususudur.

Maalesef ayrıntılı olarak bilmediğimiz Türk kozmogonisine dâir Orhun kitâbelerinde geçen şu cümleler bu yönden pek mühimdir : „*Yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldıkta, ikisi arasında insan-oğlu yaratılmış. İnsan-oğlunun üzerine atalarım Bumın Kağan ve İstemi Kağan tahta oturmuş...*" (*Kitâbeler*, I, şark, 1; II, şark, 1). Görülüyor ki, burada insan cinsleri ve ülkeleri arasında herhangi bir ayırım yapılmamış, bütün toplulukları ve toprakları içine alan dünyayı idâre yetkisi Türk hükümdârına verilmiştir. Buna göre yeryüzü bir bütündür ve insanlar tek bir kütleden ibârettir. Hepsinin üzerinde bir hükümdârın bulunması ve Tanrı bağışına mazhar olmuş bu hükümdârın töreye göre dünyayı idâre etmesi gerekir; aynı zamanda tarihte geniş fetihler şeklinde beliren Türk cihan hâkimiyeti ülküsünün temel felsefesine kaynak teşkil eden bu telâkkî, soy, dil ve din yönlerinden insanları birbirinden ayırmaya elverişli olmadığından, sorumlu Türk hükümdârı, idâresi altındaki kütleler arasında herhangi bir fark gözetmemiş; böylece Türk devleti, çeşitli toplulukların kendi inançlarında serbest bulunduğu bir siyâsî ortamın temsilcisi olmuştur. Hunlarda, Gök-Türklerde, Hazarlarda v. b. tarihî vesikalarla tesbit edilen Türk imparatorluğundaki bu vicdan hürriyetinin eski Türk ilinde-Roma imparatorluğu ve dünyanın hepsi de dine dayalı bütün diğer devletlerindekinin aksine olarak-din mes'elesini dünya işlerinden ayrı tutmak ve mahalli kültürlere dokunmamak tarzındaki tatbikatı islâm-Türk siyâsî teşekküllerinde de devam etmiştir (aş. bk.).

c-Türk il (él)'inde teşkilât: 1. Devlet başkanı. Bozkır Türk devletlerinde hükümdarlar çeşitli unvanlar taşımışlardır : tanhu veya şan-yü (V. asır ortalarına kadar), kağan, kan (han), yabgu, il-teber v. b. Bunlar arasında Türk tarihinde en yaygın olanları han (kıral = Türkçe: élig = illig, ilig, bk. *TP*, 1930, XXVII, 16; G. Clauson, *Turkish*, s. 141 b, 630 a) ve kağan (imparator, bk. G. Doerfer, *ayn. esr.*, III, 141 v. d., 177 v. d.) idi. Bunların Moğul veya Tunguz menşe'li olduğu hakkındaki iddialar (bk. Liu, *ayn. esr.*, II, 493) eskimiş görünüyor; çünkü han unvânının il (él) ile birlikte III. asırdan beri Türklerce bilindiği, hattâ muhtemelen il-han (i-lu-hou ?) tâbirinin M. ö. Asya Hunlarında bulunduğu (W. Eberhard, *Bir kaç eski Türk unvânı hakkında*, Belleten, 1945, IX, 322 v.d., 332 v. d.), Avrupa Hun hükümdârı Attila'nın hanımının adında da han unvânı mevcud olduğu (Arıg-kan, bk. Gy. Németh, *Attila és Hunjai*, s. 223) bildirilmiş ve M. 293 yılına âit Paikuli'deki Sâsânî kitâbesinde bir Hun reisinin hakan unvânını taşıdığı ileri sürülmüştür (F. Altheim, *Attila et les Huns*, s. 51; buna karşı bk. W. B. Henning, *A Farewell to the Khagan of the Aq-Aqatârân*, *BSOAS*, 1952, XIV/3, 509). Yabgu ünvânı da Hunlardan beri mevcuttu (De Groot, *ayn. esr.*, s. 116; P. Pelliot, *TP*, 1915, XVI, 688 not 5).

Eski Türk devletinde hükümdarlık belgeleri şunlardı : otağ (hakan çadırı), örgin (taht, bk. *Kitâbe, Şine-usu*, şark, str. 8, 9 v. b.; *Irk-bitig*, str. 1; *Eski Uygur sözlüğü*, s. 152), tuğ, davul (köbrüge, *Kitâbeler*, II, garp, str. 4; kövrüg, *DLT*, I, 479; *Eski Uygur sözlüğü*, s. 118.), kotuz (sorguç). „Altın-otağ" diye de anılan hakan çadırı (bk. V. Minorsky, *Tamim İbn Bahr's journey...*, s. 283, 294 v. d.; C. Mackerras, *The Uighur Empire, 744—840...*, s. 153 not 160) yerine, Orta-çağda her ele-geçirilen bölgeye, içinde örgün (örgin = taht) bulunan bir kale-saray inşâsı (tafsilât için bk. E. Esin, *Orduğ : Türk hakan şehri*, *TAD*, 1968, VI, 135—215; B. Szász, *A Hunok*, s. 234) da hâkimiyete işâret idi. „Otağı yıkmak" hükümdarlığa nihâyet vermek mânasına geldiği gibi, hakanın belki de hiç uğramadığı uzak köşelerde bu tahtlı sarayların mevcûdiyeti bölgenin himâye altında olduğunu gösterir ve emniyetini sağlardı. Tahtlar altındandı. Hükümdâra mahsus olup, kanat éliglerine, küçük-kağanlara,

şadlara ve diğer yüksek idâre adamlarına, devleti temsilen resmen hakan tarafından verilen tuğlar (ordu birliklerinde ve gerekli yerlerdeki bayraklar başka idi), Gök-Türk, Uygur, Türgiş ve ihtimâl Karluk devletlerinde tepesine altın bir kurt başı takılmak sûretiyle belirlenirdi. Köbürge (daha doğrusu, davul ile birlikte çalınan diğer mûsıkî âletleri takımı [nöbet, mehter] olup, hükümdar adına çalındığı için mehtere de „tuğ" denirdi, *D L T*, III, 127) hâkimiyet alâmeti idi. Çin imparatoru Wen-ti Şark Gök-Türk hakanı İşbara'nın ölümünden (587) sonra yerine geçen kardeşine davul, zurna, bayrak göndermişti (H. Ecsédy, *A O*, 1968, XXI, 136). Çin imparatorları, Türgişlere hakanlık verirken tuğ ile birlikte davul da gönderiyorlardı. Kotuz veya sorguç, hükümranlık sembolü olarak, börke takılan küçük bir tutam yabanî sığır veya at kuyruğu kılı yahut tüy idi. Türk prens mezarlarında miğfere raptedilmiş mâdenî sorguçlar da görülmüştü. Yine bu mezarlarda taçlara da rastlanmış ise de, bunların İran (Sâsânî) menşe'li olduğu anlaşılmıştır. Türk hükümdarlarının tahta çıkışında, onun bir keçe seccade veya halıya oturtularak (tafsilât için bk. L. Olschki, *The Myth of Felt*, Berkeley, 1949; krş. W. Eberhard, *Oriens*, 1949, II, 157—161) veya kalkan üzerinde havaya kaldırılması resmî tören gereği idi. Hakanın belirli zamanlarda, devlet ileri gelenlerine ve halka törenlerle resmî ziyâfet (toy) vermesi de hükümranlık icâbı idi (Türk hâkimiyet alâmetleri ve cülus törenleri için bk. B. Ögel, *Türk mitolojisi*, s. 40, 206, 211, 293 v. dd., 509 v. d., 521 v. d.; hatunluk töreni için bk. C. Mackerras, *The Uighur Empire, 744—840, According to the T'ang dynastic Histories*, Canberra, 1968, s. 117 v.d.).

Hükümdar törenle unvânını alırken, zevcesinin resmen aldığı „katun" (hatun) unvânı da Hunlardan beri Türklerce tanınmakta idi (P. A. Boodberg, *The Language...*, s. 169; E. Benveniste, *Titres et noms propres en Iranien ancien*, Paris, 1966, s. 32). Kağan ve hatun tâbirlerinin önce Türk asıldan olmayan siyâsî teşekküllerde görünmesi, herhalde, yüksek tanhu ve „yen-shih" (= Yin-çü ? : Hun dilinde imparatoriçe, bk. B. Ögel, *Doğu Gök türkleri hakkında vesikalar ve notlar, Belleten*, 1957, XXI, 129 not 170) unvanlarının Hun hükümdar âilesi tarafından kullanıldığı asırlarda başkalarının ancak üçüncü veya dördüncü dereceden rütbeleri gösteren kağan ve hatun kelimesini kullanabilmelerinden ileri gelmiş olabilir. V. asrın ilk çeyreğinden sonra, bilhassa Juan-juan hâkimiyeti devrinde ve Ak Hunlarda, tanhu ve „yen-shih" in yerini tamamen kağan ve hatunun aldığı görünmektedir. Türk devletlerinde hatunlar söz sâhibi idiler. Devlet siyâsetine yön verenler (Mo-tun'un hanımı, bk. W. Eberhard, *Çin Tarihi*, s. 89), devlet reisliği yapanlar ve nâib olarak devleti idâre edenler (yk. bk. Sabarlar, Gök-Türk hakanlığı, Uygurlar, Oğuzlar) vardı. Ayrı sarayları ve buyrukları bulunan hatunlar, umûmiyetle devlet meclislerine katılırlar, elçileri ayrıca kabûl ederlerdi (Arığ-kan için bk. Priskos 'dan naklen Szász, *A Hunok...*, s. 237). 585 ve 726 yıllarında Çin elçilerinin kabûlünde Gök-Türk hatunları hazır bulunmuşlardı (Liu, *ayn. esr.*, I, 50, 101, 176, 227). Hatunların, gelecek hakanların anneleri olmaları sebebi ile, ilk zevce ve asîl (yânî Türk) olmalarına dikkat edilirdi.

En büyük evlâdın veliahd olması (Primugenitura prensibi) kesin değildi. Asya Hun tarihinde en büyük evlâdın tahta çıkması hâdisesi, diğer kardeşlerden birisinin, babanın yerini almasından daha azdır (bk. M. Mori, *Reconsideration of the Hsiung-nu State, Acta Asiatica*, Tokyo, 1973, sayı 24, s. 16), yânî daha çok liyâkat ön planda tutulmuştur (İdoneitas prensibi). Aynı hal Osmanlılara kadar diğer Türk devletleri için de geçerli olmuştur. Bu hal, kut telâkkisi ile ilgili olmalıdır. Durum belki en iyi şekilde, 2500 yıl önce Konfuçyus tarafından açıklanmıştır : Gök'ün oğlu tâbirini kelimenin dış mânası ile almak doğru değildir. Gök'ün oğlu (imparator), Tanrı tarafından kendisine vazifeler verilen adamdır. Bu vazifenin mutlaka imparatorun oğluna devredilmesi için bir zarûret yoktur. Gök (Tanrı) bunu, ondan alıp, herhangi başka birine verebilir (W. Eberhard, *Eski Çin felsefesinin esasları, D T C F D*, 1944, II, 270; H. G. Creel, *Confucius, the Man and the Myth*, London, 1951, I. bölüm; krş M. Özerdim, *D T C F D*, 1953, XI, 396, 418). Görüldüğü gibi, tahta çıkmak için şehzâde olmak esâsını bile ilâhî bir kanun saymayan Konfuçyus, şüphesiz, devleti en iyi idâre edecek şahsın iş başına geçmesini tavsiye ediyordu. Türk topluluklarında, iktidar hırsını bu kadar geniş ölçüde tahrik edici bir görüşe müsâade edilmemekle berâber, bu hak, şehzâdelerden yalnız birine de tahsis edilmemek sûretiyle (karizmatik verâset, aş. bk. „Çifte kırallık" mes'elesi), devlet dizginlerinin hükümdar âilesinden en dirâyetlisine verilmesi sağlanmıştır. Fakat bu durumun bile, şehzâdeler arası iktidar mücâdelesini mübah saydığı için, Türk devletlerini zaafa düşürdüğü, bâzan da parçaladığı bir gerçektir. Diğer taraftan veliaht şehzâdeler küçük yaşta iseler, amcaların tahta geçmeleri de töreye uygundu (*Kitâbeler*, II, şark, str. 14). Devlet başkanlarının oturduğu yere „Ordu" (Çince şekli, Ao-t'ot) deniyordu (De Groot, *ayn. esr.*, s. 52; *Eski Türk yazıtları*, IV, 72; *D L T*, I, 124; G. Doerfer, II, 33 v. dd.).

2. İkili teşkilât. Eski Türk devletinde arâzi ve halk iki kısma ayrılırdı: Sağ-sol, şark-garp, şimâl-cenup, ak (sarı)-kara (Ak Hun, Sarı Türgiş-Kara Türgiş v. b.), küçük-büyük (Wu-sunlarda, Bulgarlarda, Macarlarda), iç-dış (Karluklarda ?, Bulgarlarda), Üç-ok-Boz-ok (Oğuzlarda). Bu bölünmede dâima bir tarafın hâkimiyet üstünlüğü tanınırdı (tafsilât için bk. Hükümranlık). Meselâ Asya Hunlarında sol, Garp Hunlarında, Gök-Türklerde, Uygurlarda sağ üstün idi. Üç-oklar da, Boz-oklara tâbi idi. Bölümlerin başındaki idâreciler, asıl hükümdârın yüksek hâkimiyeti altında töre hükümlerini yürütür, kendi ülkelerini ilgilendiren hususlarda dış münâsebetlere girer, ancak bütün ile ilgili mes'elelerinde toplanırlardı. Ordular birleştiği zaman herkes mensub olduğu cihete göre sağ veya sol kanatta yerini alırdı.

Asya Hun imparatorluğunda, hepsi tanhu âilesi mensubu olan iki (sol ve sağ) Hsien (Hien, Türkçe : Bilge) élig (kıral) ile iki (sol ve sağ) T'u-ch'i (T'o-ki, Türkçe doğru) élig („4 köşe": bk. B. Szász, *ayn. esr.*, s. 490 v. d.) vardı ve bütün imparatorluğa yayılmış olarak büyük başbuğların sayısı 24 idi (Sol ve sağ esâsına dayalı 6'lı ve 24'lü teşkilât için son olarak bk. M. Mori, *ayn. esr.*, s. 20—34). Kanat éligleri imparator âilesinden seçilirdi; nitekim Uldız, Aybars, Oktar, Attila'nın baba tarafından yakın akrabaları idiler; daha sonraki kanat éligleri, İrnek, Dengizik, İmparator İlek'in kardeşleri idiler. Gök-Türklerde İstemi Yabgu, Kağan Bumın'ın kardeşi; Kapgan Kağan zamanında iki şad, Bilge ve Kül-Tegin onun yeğenleri olup, bu misâller daha da artırılabilir. On-oklarda şarktaki beş To-lu boyunun başında beş çor ve garptaki beş Nu-şi-pi boyunun başında beş erkin bulunuyordu. Gök-Türk imparatorluğunda bu rütbe ve makamların sayısı yirmisekiz idi. Ayrıca Sagun, Kök-Sagun, Alpagut gibi çeşitli unvanlar taşıyan vazifeliler vardı.

Bozkır devlet idâresinde başta, ayguçı (R. Giraud, *L'Emp. d. Turcs*, s. 75 v. d.) veya üge (öge, bk. A. Caferoğlu, *Eski Uygur Sözlüğü*, s. 27; ayrıca yk. bk. Hazar hakanlığı) olmak üzere, devlet meclisi âzâsı, buyruklar (nâzır, bakan), iç-buyruklar (saray idâresine bakan ?) veya „içirgü kalabur" (iç-kurlavuz = lider, önder; Bulgarlarda) yanında inanç, tarkan, apa, boyla, yula, baga (n), ataman, tudun, yuğruş, külüg, çavuş, atı (Gök-Türklerde) ve babacık (Hazarlarda, bk. *Byz. turc.*, II, 250; sonraları atabey v. b.) unvanlarını taşıyan büyükler bulunurdu (Türk devletlerinde mevcut ve Türklerin en eski devlet kurucu topluluklardan biri olduğu gerçeği unutularak, bilhassa bâzı yabancı araştırıcılarca, çoğuna ısrarla ve birtakım zayıf faraziyelerle Çin, Hind, İran, Moğul menşe'i aranan bu unvanlar hakkında bk. Gy. Németh, *A Honfoglaló..., indeks*; A. Caferoğlu, *T H İ T M*, I, 105—119; M. F. Köprülü, *ayn. mecmua*, II, 17—31; F. Laszlo, *A Kagan és Csaladja, K C s A*, III, 1—39; W. Eberhard, *Bir kaç eski Türk unvanı hakkında, Belleten*, 1945, IX, 323—325; Adnan Sadık Erzi, *Türkiye kütüphânelerinden notlar ve vesikalar I., Belleten*, XIV, 91—95; K. H. Menges, *Altaic Elements in the Proto-Bulgaren inscriptions, Byzantion*, 1951, XXI, 85—118; O. Pritsak, *Stammennamen und Titulaturen der altaischen völker, U A Jhb*, 1952, XXIV/1—2, 49—104; L. Rásonyi, *Sur quelques catégories de noms de personnes en Turc, Acta Linguistica*, Budapeşte, 1953, III/3—4, 325, 332—337; Gy. Györffy, *Die Rolle des Buyruq in der alttürkischen Gesellschaft, A O*, 1960, XI, 169—179; R. Giraud, *L'Emp. d. Turcs célestes*, s. 72—83; B. Ögel, *Über die alttürkische Schad (Sü-baschi)-Würde, C A J*, 1963, VIII/1, 27—42; G. Doerfer, *ayn. esr.*, Wiesbaden, 1965—1967, II—III; L. Bazin, *L'Antiquité méconnue du titre turc Čavuş, Actes du I^e congrés international des Etudes Balcaniques et Sud-East Européenne*, Sofia, 1968, s. 243—252; A. Bombaci, *On the Ancient Turkish Title Eltäbär, Proceedings of the IXth Meeting of the PIAC*, Napoli, 1970, s. 1—66; ayn. mll., *On the Ancient Turkish Title „Şad", Grurajamanjarika Studi Onore di G. Tucci*, Napoli, 1974, s. 167—193).

Gök-Türkler zamanındaki Çin kaynaklarında bir kısmı kaydedilen bu Türk unvanlarının babadan oğula, büyük kardeşten küçük kardeşe intikal ettiği bildirilmektedir (Liu, *ayn. esr.*, I, 132—181). Bunlar arasında en yüksek olanların, yânî devleti tutmakla vazifeli hânedan mensupları tarafından taşınanların verâsete bağlı olmaları mümkündür ve aynı durum Asya Hun devleti için de bahis konusu olabilir (bk. L. Ligeti, *Bilinmiyen İç-Asya*, I, 46).

3. „Çifte kırallık" mes'elesi. Türk siyâsî kuruluşlarındaki ikili teşkilât, „çifte kırallık" diye anılan bir nazariyenin ortaya atılmasına sebeb olmuştur. İddiaya göre, kanat kırallarının hareket serbestliklerine sâhip bulundukları, „birbirine muvâzi hükûmet icrâ eden iki hükümdar" olarak ayrı ayrı iktidârı temsil ettikleri bu sistem, aslında, irsî, dinî ve içtimâî köklere dayanmakta ve yalnız Türk göçebelerine mahsus olmayıp, Moğullar, Urallılar, Tibetliler, Orta-Afrika ve Okyanusya kabileleri arasında da görülmektedir; ancak Türklerde bu, devlet nizâmı seviyesine yükselmek gibi bir seçkinlik kazanmış bulunmaktadır (bk. A. Alföldi, *A Kettös kiralysag a nomadoknal, K. Árpad Emlékkönyv*, Budapeşte, 1933, Türkçesi : *Türklerde çifte kırallık, II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, 1943, s. 507—519; ayrıca bk. W. Barthold, *Dersler...*, s. 3; O. Pritsak, *Karachanidische Streitfragen*, I—4, *Oriens*, 1950, III, 212 not 10.; bk. mad. KARA-HANLILAR). İlk bakışta doğru görünen bu nazariye, hiç olmazsa, Türk devlet anlayışı ve amme (kamu) hukuku bakımlarından tam gerçeği ifâde etmemektedir. Çünkü Türklerde hâkimiyette bir muvâzilik değil, mutlaka bir tarafın üstünlüğü bahis konusudur. Nazarî bile olsa, bu husus hakanlık alâmeti ile belirlenmektedir. Meselâ Gök-Türklerde altın kurt başlı sancak dâima şark kanadının hükümdârında bulunur, onun sarayının veya otağının önünde dalgalanırdı. Çin imparatoru, 581 yılında, Gök-Türk hakanlığının garp kolunu şarktan ayırmak istediği zaman oradaki Tardu

TKP VE KÜRT SORUNU

ASKERİ DİKTATÖRLÜK KÜRT'LERE KARŞI TAKİBATI ARTIRDI

Askersel devirmeden bu yana haber ajanslarında,Kürt "Separatitleri" arasında toplu tutuklamalar ve açlık grevleri olduğu haberlerine sık sık rastlanıyor. Askersel Diktatörlük koşulları altında Kürt sorunu nasıl bir çözüm bekliyor ve buna komünistler ne diyor?

AKP MK yayın organı UZ gazetesi.TKP temsilcisi Mehmet Bayrak yoldaş'a partisinin bu konudaki tutumunu yanıtlamasını rica etti.Yoldaş'ın yanıtını olduğu gibi veriyoruz.

NATO çevreleri haftalardır,Polanya üzerine yaptığı olağanüstü toplantılarla bize insan haklarını koruduklarını yutturmaya çalışıyorlar.Aynı zaman içinde,NATO üyesi Türkiye'de insan haklarına karşı yapılan barbarca saldırıları sessizce savuşturmaya çalışıyorlar.Dışişleri Bakanı Türkmen insan hakları ve demokratik hakların koruyucusu pozlarını alıyor.

Bilindiği gibi,52 sendikacıyı sadece sendikal çalışmalarda bulundukları için idamla yargılıyorlar.Sistematik bir şekilde çiğnenen temel insan hakları sadece sendikacılar için değil.Bir başka örnekte ulusal baskı,en başta Kürt halkına yapılan baskıdır.

Tabii ki ulusal baskı yalnız Kürt'lere karşı değil, Araplara,Ermenilere,Rumlara v.b.Türk burjuvazisi,Türkiyede yaşayan ortalama 8 milyon Kürt'ü(bu sayı sadece bir tahmindir,bunun üzerine istatistikler kesinlikle gizli tutulmaktadır)baş tehlike olarak gördüğü için acımasızca tabibata uğratmaktadır.Kürt halkını yozlaştırma politikası Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu güne kadar bütün burjuva hükümetlerinin ana çizgisi olmuştur.Fakat baskı düzeyi zaman zaman değişmiştir.Gerici Askersel diktatörlük döneminde ise yığınsal baskılar ve zorbalıklar gözlenmektedir.Askersel diktatörlüğün takibatı İşçi Sınıfı'nın yanı sıra,özellikle Kürt halkına ve Kürt Ulusal hareketine yöneliktir.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Türkiye'yi yakından tanımayanlar için,yapılan baskılar inanılmayacak derecededir.Mesela;Türkiye'de Kürt"lerin yaşadığını söylemek yasaktır.Kürt ulusal hareketine karşı acımasızca baskı uygulayan resmi kuruluşlar bile Kürt'lerden "Separatist"yada "etnik problem"olarak söz ediyorlar. Sadece ben Kürt'üm diyen en büyük cezalara çarptırılıyor. -tutuklamada yapılan baskı ve işkenceler esnasında sorulan tek soru,"sen Türk müsün,Kürt müsün"dür.Bu durum işkence yapılanın ulusunu inkar edene kadar devam etmektedir. Türkiye'de yaşayan Kürt halkına yapılan takibatı,baskıyı kelimelerle anlatmak çok güçtür.

KENDİ KADERİNİ KENDİ TAYİN ETME HAKKI İÇİN

Ulusal soruna TKP'nin yanıtı nedir?

TKP kurulduğu günden beri,proletarya enternasyonalizmini savunmuş,politikasını Leninist ilkelerle donatmıştır. Bu şu demektir: Türkiye İşçi Sınıfının birliği için savaş, ulusal ayırım gözetmeksizin tüm çalışanların birleşik cephesini kurmak.TKP her zaman ulusal baskıya karşı savaşmış,her zaman ulusal grupların kendi kaderini kendilerinin tayin etmelerini savunmuştur.Ancak böylesi bir cephe özveriyle,gönüllülükle mümkündür.

Bu,komünistlerin her durumda ayrılmayı propoğanda etmesi anlamına gelmez.Fakat Kürt halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesine imkan vermeyen ulusal baskıya son verilmesidir.TKP bunun devrimci proletarya ahengiyle yapılacağı kanısındadır.Ve içinde bulunduğumuz zamanda Türkiye Kürdistanı için, ulusal özerklik için savaşmaktır.

GÖNÜLLÜ BİRLİK

1981 Agustos'unda TKP MK Plenum'unda okunan Politik Büro raporunda şöyle deniyor: TKP,sözde "Ulusal çıkarlar" adına Kürt ulusuna karşı her türlü baskı ve teröre,şövenist kampanyalara karşıdır.Ulusal çıkarlarımız,her iki halkın özgürce kuracağı dostluğu zorunlu kılıyor.O nedenle TKP, Kürt halkının gerçekte var olan istemlerini,ulusal özerklik çerçevesinde belirtiyor,özerklik istemini destekliyor.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Bununla birlikte proletaryanın devrimci amaçlarını herşeyin üstünde tutuyoruz.Bu amaçlar Türk ve Kürt halklarının gönüllü birliğini gerektiriyor.

Yukarda belirtildiği gibi,Türkiye'deki Kürt sorunu barış,demokrasi,ulusal bağımsızlık ve sosyal ilerleme savaşımının önemli bir yerini tutuyor.Altmışlı yıllarda işçi sınıfında olduğu gibi Kürt Ulusal hareketinde de parelel olarak hızlanma gördük.

Yetmişli yıllarda ayrılıklar belli oldu.Bu periyod'da karekteristik olarak gözlenen,entellektüel kesimin Kürt ulusal hareketinin içinde önemli rol oynamalarıydı.İşçi sınıfının güçlenmesi,sınıfsal ayrılıkların daha belli olması,SSCB'nin halk tarafından daha iyi tanınması Türkiye Kürdistanında anti-emperyalist,ilerici güçleri kuvvetlendirdi.Yarı burjuva,feodal ağalar,Mao'cu unsurlar zayıfladı.(bugün tamamen yok oldu denilemez)Bugün Türkiye Kürdistanında sekizden fazla politik gruplar vardır.
Bunlar: KDP (Kürt Demokratik Partisi),PKK (Kürdistan İşçi Partisi), KİP (Kürdistan İşçi Partisi),TKSP (Türkiye-Kürdistanı Sosyalist Partisi) v.b.

Partimiz bu örgütlerin demokratik,anti-emperyalist karekterlerini vurguluyor ve onlarla politik cephe birliği görüşünü savunuyor.

Partimiz son yıllarda özellikleTürkiye Kürdistanında faliyetleriyle önemli ilerlemeler kaydetti.TİP,TSİP ve başka gruplarda Türkiye Kürdistanında çalışmalar yapmaktadırlar.Unutulmaması gereken bir gerçekte şudur ki; burjuva partileri-MHP dahil- Türkiye Kürdistanında geçmişte söz sahibi idiler.Askersel devirmeden sonra fesh edilen parlementoda, seksen Kürt milletvekili vardı.

SEPARATİZM Mİ YADA DEMOKRASİ İÇİN BİRLİKTE SAVAŞ MI ?

İçinde bulunduğumuz Askersel Diktatörlük dönemi politik birliğin önemini daha da artırıyor.Fakat çözümlenmesi gereken karmaşık problemler var.Türkiye'de milliyetçiliğin,anti-emperyalist ve demokrasi güçleri üzerinde etkisi büyüktür.Bu güçlerin küçük burjuvaziden esinlendiğini düşünürsek;Gericilik burada demogojiye başvurup "Kürt'ler Türkiye'yi bölmek istiyor"diyerek tüm çalışanlarla ulusal

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

azınlıklar arasında düşmanlık yaratıp,demokrasi güçlerini bölmek istiyor.Burada komünistlere çifte görev düşüyor: Bugün askersel diktatörlük döneminde önümüzde duran görevlerden biri genişlemiş bulunan cephe birliği potansiyeline,milliyetçiliğin etkisinden kurtulamamışları çekmek.Aynı zamanda Türkiye'de Kürt halkına karşı yapılan baskı kalkmadıkça demokrasinin kurulamayacağının altını çizerek bunun propoğandasını yapmak.

Öte yandan-Kürt milliyetçiliğide hareket içerisinde negatif bir rol oynamakta.Kendilerini Marksizm-Leninizm ilkelerine bağlı hisseden Kürt devrimcileri,Leninin vazgeçilmez ilkesi "Bir devlet,Bir işçi sınıfı,Bir parti" ilkesini kabul edemiyorlar ve çoğu Kürt KP'si-Kürt Sendikaları v.b istiyorlar.Böylece burjuvazinin ekmeğine yağ sürdüklerinin farkına varamıyorlar.Biz komünistlerin görevi,Leninizm ilkelerinden çıkarak işçi sınıfının birliğini,sınıf tarafımızı tüm ulusal engellere rağmen kesinlikle korumaktır.

BÜYÜK KÜRDİSTAN TASLAĞI

Bir başka sorunda Kürt halkının çeşitli ülkelerde oluşudur.(Türkiye,Irak,İran,Suriye,SSCB) Bunların çoğunluğu Türkiye Kürdistanında yaşamaktadır.Kürdistan ulusal hareketi içindeki bazı gruplar,bulundukları yerlerdeki işçi sınıfları,ilerici,demokrasi güçleriyle çalışacakları yerde,"büyük kürdistan"hedefiyle çalışmalar yapmaktalar.Kürt halkının bu istemine sayğı duyuyoruz.Ama bu görüşlerin gerçek dışı olduğunu yine Kürt halkından saklamıyoruz.TKP,Kürt sorununu,Yakın Doğu'nun ana problemi yapılmasına ve Kürdistan'ın "Devrimci Merkez" olarak kabul edilmesine karşıdır.Böylesi bir amaç Kürt ulusal hareketini bölgedeki uluslararası anti-emperyalist güçlerden izole edecektir.Yakın tarihimizden emperyalizmin çeşitli ulusal demokratik hareketleri birbirlerine karşı kullandığını görebiliriz.

Tüm Türkiyede demokrasi savaşımının yapılabilmesi yalnız anti-emperyalist,demokrasi güçlerinin birliğiyle mümkündür.Bu güçler arasında Kürt halkının yeri inkar edilemez.Kürt halkının kurtuluşu ise tam tersine,yalnız Türkiye Kürdistanının kurtuluşu ile değil,tüm Türkiyenin kurtuluşu ile mümkündür.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Türkiye'li komünistler bu birliği korumayı en büyük görevleri sayıyorlar.Bunun yapılması sanıldığı kadar kolay değil.TKP'deki Türk ve Kürt komünistler bağımsızlık,barış ve insanca yaşanılan bir toplum için omuz omuza savaşmaktadır.FAC'de aynı işyerinde çalışan,aynı mahallede oturan bir milyonun üzerinde Tükr ve Kürt işçileri yaşamaktadır.

ENTERNASYONALİST TERBİYE

Bunlar,içinde yaşadığımız ülkenin işçi sınıfının birer fertleridir.Bugün işsizlik ve kırmızı kalem politikasına ve çoğalmakta olan aşırı milliyetçiliğe karşı Türk ve Kürt işçileri yerli işçilerle beraber geçmiştekinden daha kuvvetli karşı çıkmalıdırlar.

Burada Kürt işçileri ve gençleri arasında askersel diktatörlüğe karşı olanlar daha fazladır.AKP'nin enternasyonalist politikası bunları çekmektedir.Kendi deneylerinden çıkarak AKP'nin çalışan insanların güvenini almış bir parti olduğu kanısına varmaktadırlar.Bu insanlar SSCB'nin ilerici güçler arasında büyük bir destek olduğunu görmüşlerdir.

Anti-sovyet görüşler etkinliğini yitirmektedir. Binlerce Türk-Kürt işçileri,gençleri kendilerini Marks, Engels ve Lenin'in öğretileriyle kendi milliyetçiliklerinden vazgeçip,proletarya enternasyonalizminin ve SBKP'nin deneylerinden çıkarak yetiştirmektedirler. Bu gelecekteki sınıf savaşımı galip olarak bitirmenin tek yoludur.

" Zur nationalen Frage
in der Türkei"
adlı büroşurdan tercüme
edilmiştir.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Ulusal Sorun Eğitimi şu başlıklar altında olmasını uygun görüyoruz.

1- Ulusun tanımı

2. Ulusların kaderlerini tayin hakkı. (I. II. III. Enternasyonalde konuluş şekli)

3. Ulusal kurtuluş hareketleri:
   - Sömürgecilik
   - Yeni Sömürgecilik
   - Bağımlı Ülkelerde Ulusal sorun
   - Ezilen Uluslar.

4- Barış ve Demokrasinin ülkemiz Ulusal sorunda yeri (etkisi)

5- Parti politikamızda Ulusal sorun Eskiden farklı yeni olarak ne diyoruz.

6. Kürtlerin Tarih (Dili Kültürü. tarihi Gelenek ve görenekleri v.s)

7. Türkiye Kürdistanında durum ve ülkedeki konumu

8. Ulusal sorunun günümüzde çıkan Sorunları ve çözüm yolları

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TÜSTAV

Özkan Özgür

BİRİNCİ EĞİTİM KONUSU

TÜRKİYELİ GÖÇMEN İŞÇİLER VE TBKP

İşlenecek Konular

I) TBKP'nin Batı Avrupa Ülkelerindeki Varlık ve Örgütlenme Nedenleri.

2) TBKP'nin Batı Avrupa'daki Politik Faaliyetlerinin Hedef ve Amaçları.

3) Türkiyeli Göçmen İşçilerin Türkiye Ekonomisine Katkıları-İşçilerin Tasarruflarının Değerlendirilmesi ve TBKP'nin Bu Konuya Yaklaşım Biçimi.

4) Türkiyeli Göçmen İşçilerin Sorunları-Bunların Çözüm Yolları-TBKP'nin Bu Sorunlara Yaklaşımı.

-a) Yurtdışındaki işçilerin Türkiye'den kaynaklanan sorunları.

-Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları ve işçi dövizi girişleri.

-İşçi şirketleri.

-Gümrük kapıları.

-Konsolosluklar.

-Bedelli Askerlik.

-Kesin geri dönüş sorunları.

-b) Yurtdışındaki işçilerin bulundukları ülkelerden kaynaklanan sorunları.

-Eşit haklar mücadelesinin konularını oluşturan sorunlar.

-Türkiyeli işçilerin, bulundukları ülkelerin halkı ve işçi sınıfı ile ortaklaşa sahip oldukları sorunlar.

-c) Yurtdışındaki işçilerin, Türkiye ile bulundukları ülkelerden ortaklaşa kaynaklanan sorunlar.

-İşgücü anlaşmaları.

-Sosyal güvenlik sözleşmeleri.

-Eşit haklar mücadelesinin konularını oluşturan sorunlar ve Türkiye tarafının sorumluluğu.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

5) Türkiye'de Barış ve Demokratik Yenilenme Konusu ve TBKP'nin Görevleri

6) Yurtdışındaki işçilerim Bulundukları Ülkelerdeki Mücadele Konuları ve TBKP'nim Görevleri.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

İKİNCİ EĞİTİM KONUSU

TBKP PROGRAMININ DAYANDIĞI NESNEL VE ÖZNEL KOŞULLAR İLE BAZI ÖNEMLİ TARTIŞMA KONULARI

İşlenecek Konular

I) Özet Giriş: Dünya'da Yeni Olan Nedir?

-Emperyalizmin yapısında meydana gelen değişiklikler.

-Uluslarötesi tekellerin dünya çapında güçlenmesi.

-Bu bağlamda, "Askersel Sanayi Kompleksi"nin güçlenmesi ve bunların uluslarötesi tekellerle içiçe geçmeye başlaması.

-Devlet Tekelci Kapitalizminin (DTK) evrensel bir nitelik kazanmaya başlaması.

-Bunlara dayalı olarak, "Yeni Tutuculuk"un güçlenmesi.

-Bu gelişmelerin, "Üçüncü Dünya" ülkelerine yansıması ve etkisi.

-Yenisömürgeciliğin güçlenmesi ve dış borçlar konusu.

-Bilimsel teknolojik devrimde niteliksel sıçrayış, bunun insanlığa getirdiği olanaklar ile sorunlar.

-Bu gelişmelerin ışığında, nükleer silahlanma ile barış-demokrasi ve devrim sorunlarının kazandığı yeni boyutlar.

- Emperyalist-Kapitalist sistem ile sosyalist sistemin değerlendirilmesine yeni bakış açısı.

2) TBKP'nin Program ve Politikasında Yeni Olan Nedir?

-Eski program ve politikalar ile yeni olan arasındaki farklılık.

-Kapitalizmin çerçevesinde alternatif program oluşturmanın anlamı ve gereği.

-Kapitalizmin çerçevesinde alternatif program ve politikalar oluştur-

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

manın amacı devrimden vazgeçmek değil, devrimin yolunu açmak içindir.

3) TBKP Programı ve Dayandığı Maddi Temeller

-Rejimin niteliği ve programı.

-Türkiye kapitalizminin ve ekonominin durumu.

-Türkiye'de sınıfların durumu.

-Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri.

4) TBKP Programında Öngörülen Sosyal, Ekonomik ve Politik Hedefler

-Ekonomik kalkınma ve sanayileşme.

-Halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesi.

-Dış ekonomik ilişkilerin yeniden düzenlenmesi.

-Çağdaş bir demokrasinin getirilmesi ve geliştirilmesi.

-Çağdaş bir demokrasi, birlik ve yasallaşma ile devrim ilişkisi.

5) Bazı Tartışma Konuları

-Prolerya diktatörlüğü sorunu.

-Devrimin "barışçıl" ve "zor"a dayanması konusu.

-Sosyalizmde çok partililik.

-NATO'ya ve AT'a bakış açımızda yeni olam nedir?

-İMF, Dünya Bankası ve benzeri emperyalist kuruluşlara, bugün nasıl yaklaşıyoruz?

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

KONU: İŞÇİ SINIFI - GÜNÜMÜZ VE GELECEK

PLAN: İŞÇİ SINIFI KİMDİR ?

- Marksist-leninist sınıf kavramı
- Tarih boyunca ana sınıflar arasındaki ilişkiler
- Küçük sözlük
- Marks'ın üretim ilişkileri ve dönüşümlerle münasebeti üzerine görüşleri
- Marks'ın proletaryanın tarihi üzerine görüşleri
- Lenin'den sınıf tanumlamasının gelişmesi
- Lenin; proletaryanın özel bir yeteneği üzerine

DEĞİŞMELER

- Çalışma, yaşam ve mücadele koşullarında değişen nedir ?
- İşçi sınıfının yapısında değişen nedir ?

GÜNÜMÜZDE İŞÇİ POLİTİKASI NE OLMALIDIR ?

- Eskisi gibi işçi sınıfının çekirdeğine yoğunlaşmak olanaklımıdır ? Doğrumudur ?
- İşçi politikası için ilkesel ve somut sonuçlar!

PARTİMİZİN GÖRÜŞLERİ

AMAÇ:

1) Sınıf teorimiz ve sınıflar kavramımız üzerine açıklık kazandırmak
2) İşçi sınıfının, sosyal ilerlemenin ana gücü olduğu ve "tarihsel misyon" un nesnel bir sorumlusu olduğu konularına açıklık kazandırmak.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Vural - Dürüşbeş Grubu

KONU: KOMÜNİST PARTİSİNDEN YENİ İSTEMLER, YENİ BEKLENTİLER

PLAN: İŞÇİ SINIFININ DEVRİMCİ PARTİSİ NEDİR ?

- Manifestonun II.bölümünden konu ile ilgili kısımlar
- Komünistler Birliği tüzüğünün I.bölümünden ...
- Manifestoyu incelerken dikkat edilecek noktalar
- Marks-Engels işçi sınıfının devrimci bir partisinin gerekliliğini nasıl gerekçelendirdiler ?
- Parti öğretisinin yaratıcı biçimde Lenin tarafından nasıl geliştirildiği
- İşçi sınıfının devrimci partisinin klasiklerdeki yer alımı
- Sol radikalizm'de parti sorusuna yönelik bölümün işlenmesi

PARTİMİZİN FAC' DEKİ ÖRGÜTLENMESİNE YÖNELİK SORUNLAR

- Parti tüzüğü
- Demokratik merkeziyetçilik anlayışımızdaki eskiye oranla farkımız
- Parti içi demokrasi (canlı örneklerle)

PARTİ DİSİPLİNİ

- Eleştiri özgürlüğü ve eylem birliği
- Lenin'in parti disiplini üzerine görüşleri
- Tartışmak ve mücadele etmek üzerine Lenin'den iki yöntem

LENİN'İN PARTİ TEORİSİ GÜNÜMÜZE UYUYOR MU ?

- İşçi partisi olma karakterini kaybediyor mu ?
- Parti karakterinin silikleşmesine karşı mücadele

AMAÇ:

1) Komünist partilerinin günümüzün ihtiyaçlarına cevap verebilecek örgütler olarak kendilerini yenilemeleri
ve
2) buna uygun örgüt ilkeleri, örgüt yapıları oluşturmaları konusunda ortak fikirler oluşturmak...

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI TUSTAV

SOL RADİKALİZM ... (192o Temmuz)

I- TARİHSEL OLUŞUM KOŞULLARI

II- KONUSU VE YAPISI

III- EKİM DEVRİMİNİN ULUSLARARASI İŞÇİ SINIFINA ÖĞRETİSİ

IV- İŞÇİ SINIFININ UTKUSU İÇİN KOŞUL; M/L PARTİ

V- YIĞINLARI KAZANMAK

- Parti politikasının temel görevi

1) Devrimci yığın hareketini politik yönetme sanatı
2) Proletarya diktatörlüğü, parti ve işçi sınıfı
3) Yığınlarla bağlanma yolu
   Parti - Devlet - Sendikalar
4) Uzlaşmalar üstüne

VI- KOMÜNİZM BİRİCİK DOĞRU BİLİM

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

DEVLET VE DEVRİM (1977 Ağustos - Eylül)

I- TARİHSEL OLUŞUM KOŞULLARI
   1) Lenin hangi görevleri öne koyar ?
   2) Bu eserde bilimsel incelemenin maddesi nedir ?

II- PROLETER DEVRİMİN DEVLETLE MÜNASEBETİ

III- KOMÜNİST TOPLUMUN GELİŞME AŞAMALARI

IV- ESERİN TARİHSEL KONUMU

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

İKİ TAKTİK (1905'in ilk yarısı)

I - TARİHSEL OLUŞUM KOŞULLARI

II - ESERİN PLANI

1) Burjuva demokratik devrimde proletaryanın hegemonyası
2) Devrimde işçi sınıfı partisinin rolü
3) İşçi ve köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğü ve burjuva demokratik devrimin sosyalist devrime büyümesi

III - PROLETARYANIN HEGEMONYASI

1) Marksçı görüşlerin geliştirilmesi
2) Oportünist taslağa karşı

IV - İŞÇİ SINIFININ PARTİSİ

1) Devrimin yaratıcısı yığınlardır
2) Bilim ve sanat olarak politika
3) Leninci taktik

V - ERK SORUNU

1) Devrimci - Demokratik diktatörlük
2) Sosyalist devrime büyüme
3) Devrimci bir geçiş hükümeti
4) Kim halka dahildir ?

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

NE YAPMALI ? (19o2 Ocak)

I- ESERİN YAZILIŞI DÖNEMLERİNDEKİ TARİHSEL KOŞULLAR
   1) Yeni Çağ (Emperyalist çağın başlangıcı)
   2) Rus işçi hareketinin özellikleri
   3) Teorinin tarihi

II-TEMA VE KURULUŞU İLE İLGİLİ

III-DEVRİMCİ TEORİ
   1) Teorik çalışmanın anlamı
   2) Kendiliğindencilik ve bilinçlilik
   3) Toplumsal varlık ve toplumsal bilinç
   4) Burjuva veya sosyalist ideoloji

IV-DEVRİMCİ POLİTİKA
   1) Politik sınıf savaşımı
   2) Politik sınıf bilincinin içeriği
   3) Proletaryanın hegemonyası

V- İŞÇİ SINIFININ PARTİSİ
   1) İşçi sınıfının politik örgütü
   2) Parti ve sendikalar
   3) Demokrasi ve merkeziyetçilik

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu I: Dünyadaki yeni durum, nedenleri ve bunun getirdiği zorunluluklar

I-Dünyadaki yeni durum:

-Sosyalizmin karşı karşıya bulunduğu güçlükler, geçmişin eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi, yeni çözümler arama girişimleri.

-dünya komünist hareketinin sorunları (kısaca)

- gelişmiş kapitalist ülkelerin durumu:
  - -artan sosyal ve ekonomik eşitsizlik, halkın zararına bir gelişme.
  - kapitalizmin potansiyelinin sanıldığından geniş olduğunun anlaşılması. Bunun anlamı.
  - öne çıkan yeni sorunlar (barış ve silahsızlanma, çevre, psikolojik-ahlaksal bunalım, sürekli enflasyon ve işsizlik), toplumsal ve ekonomik yapıdaki değişiklikler, yeni hareketler.

-gelişmekte olan ülkelerdeki durum:
- -emperyalist sömürünün artması
- -gelişmiş ülkelerle olan eşitsizliğin artması
- silahlanmaya zorlanma
- borç sorunu
- -açlık, kıtlık, vb. sorunlar.

II-Hepsinin temelinde yatan ortak nedenler:
- -2 sistem arasındaki askersel yarışma ve denge
- silahların dünyayı yok edecek duruma gelmesi, bunun sonucu olarak silahların ve silahlanmanın anlamsızlaşması.
- kapitalizmdeki kalıcı yapısal bozuklukların artması.
- bugünkü sosyalizmin toplumsal ilerlemede tüm dünyaya örnek olacak duruma gelememesi.

-ekolojik bunalımın da insanlığın varlığını tehdit eder bir hale gelmesi

-insanların yeni üretici güçlere adapte olma güçlüklerinin doğurduğu sorunlar: psikolojik sorunların öneminin artması, toplumlarda kimi olumsuz, antisosyal yanların güçlenmesi, yeni hastalıklar, vb.

III- Bütün bu nedenlerin temelinde yeralan ve hepsini daha da keskinleştiren güçlü bir faktör: üretici güçlerdeki güçlü patlama, bilimsel-teknik devrim:

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

-üretici güçler-üretim iliskileri çeliskisinin tüm dünyada keskinlesmesi (değisik sistemlerde değisik biçimlerde)

-kafa emeğinin öne çıkmağa baslaması, bilimin üretici bir güç durumuna gelmeğe baslaması.

- isçi sınıfının geleneksel yapısında meydana gelen değisiklikler.

IV- Bütün bunların sonucunda, toplumsal ilerleme mücadelesinde ortaya çıkan zorunlu değisiklikler:

-barısın en önemli sorun haline gelmesi

- Barıs içinde yanyana yasamanın tek çözüm olduğunun iyice ortaya çıkması

-bunların sonucunda , dünyadaki iki tarihsel iki ana/karsıt (sosyalizm ve kapitalizm, isçi sınıfı ve burjuvazi) arasında yeni bazı uzlasmaların zorunlu hale gelmesi, tüm insanlığın çıkarlarının sınıf çıkarlarının önüne konması zorunluluğu.

- devrimci mücadelede/siddetin klasik anlamda kabul edilemez, ya da faydadan fazla zarar getirir duruma gelmesi. Fiziksel siddetten ziyade manevi siddetin öne çıkması. İdeolojik mücadelenin, psikolojik savasa karsı çıkmanın öneminin artması.

-dünyadaki yeni güçler bilesimi: dünyayı yok olmaya götüren bir politika izleyen militarist güçlere karsı herkesin birliği.

-bireyin roluünün artması, bireyi bilinçli olarak gelistirme zorunluluğu.

V- Bütün bu değisikliklerin getirdiği zorunlulukların hayata geçirilmesinin vazgeçilmez önkosulu: demokrasinin her alanda temel çözümleyici haline gelmesi.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu II: Sınıf çıkarları, ulusal çıkarlar, tüm insanlığın çıkarları

I -İşçi sınıfının çıkarları tüm insanlığın çıkarlarını temsil eder, çünkü işçi sınıfı toplumsal ilerlemenin öncü güçüdür.
-sınıfsal, bilimsel bir ölçüdür
-sınıf çıkarları nedir, ne değildir?
- sınıf savaşımı bitti mi?
-sınıf çıkarları dünya çapında hesaplanmak zorundadır: Enternasyonalizm.

II-Sınıf savaşımı ve toplumsal ilerleme savaşımı somut olarak tek tek ülkelerde, ulusal renkleri taşıyarak ortaya çıkar
-Marksizm açısından ulus nedir?
-ilk önce ulusal görülür, ama ulusalda da belirleyici olan sınıfsaldır.
-yurtseverlik ve milliyetçilik. Milliyetçiliğin olumlu ve olumsuz yanları. Günümüz koşullarında milliyetçiliğin toplumsal ilerleme savaşımına verdiği zarar dahada artmıştır. Komünizm ve milliyetçilik.

III- Günümüzde tüm insanlığın çıkarları her zamankinden daha öne çıkmıştır:
-nedenleri: dünyadaki yeni durum
-işçi sınıfının misyonu, özünde, tüm insanlığın kurtarılmasına, komünizme doğru ilerlemesine fiilen önderlik etmektir. KP'lerin görevi bu misyonun yerine getirilmesine yardımcı olmaktır. Günümüzde işçi sınıfının misyonu, tüm insanlığın, dünyanın yok olmaması için herkesle birlikte çaba göstermeyi öne çıkartmaktadır. İnsanlık bilinci, gezegen bilinci.
-İnsanlığın ve dünyanın yok olması tehlikesini yaratan sorunlar: Global sorunlar. Global sorunlar ancak tüm insanlık tarafından çözümlenebilir. Bu sorunların çözümü için çaba sarfetmek tüm insanlığın çıkarları için çaba sarfetmektir.

IV- Marksizm doğası gereği hümanisttir. Marksistler sınıfsal, ulusal ve global sorunlara bilimsel ve hümanist bir şekilde yaklaşmak zorundadırlar.
-Marksistler, global sorunların çözümüne bütün öteki sorunlardan dahafazla ağırlık vermek zorundadırlar. Çünkü günümüzde tüm insanlığın korunması, toplumsal ilerlemenin devamının güvence altına alınması , dar, günü birlik sınıf çıkarlarının önüne geçmiştir.
- Enternasyonalizm, yurtseverlik ve hümanizm birbirini dışlama güçlendirir.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI GÜSTAV

Konu III: İnsanlara nasıl hizmet etmek istersiniz ?

-Komünistlerin görevi, başta emekçiler olmak üzere, tüm insanlara hizmet etmektir.

- İnsanlara hizmet, onların dertlerine ortak olup anlamak, onları dinlemek, onlara saygılı olmak, onlara bilimsel çözümler önermek, benimsenen çözümlerin hayata geçmesi için canla başla çalışmak demektir.

- Komünistler, örgütlülüğün insanlara hizmet götürülmesini daha verimli kılacağı kanısındadırlar:

-Örgütün amacı insanlara hizmettir.

-Örgütün çıkarları tüm insanlığın tarihsel çıkarlarına uygun olmak zorundadır.

-Örgüt, örgütlü ve örgütsüz tek tek bütün insanların çıkarlarına, anlayış ve inançlarına saygı gösterirse güçlenir.

-Örgüt bir talim alayı değil, bir hümanizm ve insan ilişkileri okuludur.

-Örgüt içinde insancıl ölçüler ve ilişkiler egemen olmak zorundadır:

-demokratik merkeziyetçilik

-örgüt içi demokrasi

- karşılıklı anlayış, çokseslilik.

-KP, ancak kendi içinde insancıl ilişkiler egemense, tüm insanlar için bir örnek oluşturabilir, saygınlık kazanabilir.

(Bütün bunların, mümkün olduğunca, dünya komünist hareketinden, Marksist önderlerin, Marksist ve Marksist olmayan bilim adamlarının, sanatçıların, kahramanların, sıradan emekçilerin yaşamlarından somut örneklerle zenginleştirilmesi şart).

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

YAKINDOĞU'DAKİ GELİŞMELERE KISA BİR BAKIŞ

Brejnev yoldaş, bu yılın Şubat ayında Baumann seçim bölgesindeki konuşmasında şöyle diyordu: "ABD, Batı Avrupa Ülkelerine yeni roket yerleştirme kararını dayattıktan sonra, dikkatini Asya'ya ve Ortadoğu'ya yöneltti." Şu anda Yakın ve Ortadoğu'daki durum, bu saptamayı tamamen doğrulamaktadır. Genelde tüm bölgeye yönelik planların yanı sıra, özelde tek tek ülkelerin her birinin bu genel planının içerisine yerleştirilmesine, her birinde de gelişmelerin ABD emperyalizminin çıkarlarına en uygun biçimde etkilenmesine çalışıldığı görülüyor.

İran halkına yönelik askersel saldırı girişimi ve birbirini izleyen komplolar, Suriye'de Müslüman Kardeşler'in harekete geçirilmesi, Suudi Arabistan, Mısır ve İsrail'e olağanüstü askersel destek, bölgede ardı arkası kesilmeyen askersel manevralar, bölgedeki ülkelerle, bu arada Türkiye ve Umman ile yeni askersel üs anlaşmalarının bağlanması, çeşitli ülkelerde gerici rejimlerin desteklenmesi, Filistin halkına karşı uygulanan kırımın aktifleştirilmesi, bu ve bunlara benzer çok çeşitli girişim ve çaba, ABD emperyalizmini bölge halklarının ulusal ve sosyal kurtuluş uğruna verdikleri savaşımın baş düşmanı yapıyor. ABD emperyalizmi, önceleri olduğu gibi artık arka planda kalıp piyonlarını öne süren pozisyonunu da terketmiş bulunuyor. 1977'deki Camp David Anlaşmalarıyla birlikte ABD artık Yakın ve Ortadoğu sahnesine açık bir politik taraf olarak girmiştir.

ABD'nin bugün Yakın ve Ortadoğu'ya yönelik dış politikasını şu ana noktalarda toplamak mümkündür:

1. İsrail, bölgede ABD'nin jandarması rolünü üstlenecektir. Bu rolde, en akıl almaz biçimde terör, Filistin halkına karşı baskıların sürdürülmesi, bölge halklarına, özellikle de Filistinlilere yönelik savaş hazırlıkları gibi çeşitli ögeler yer alıyor.

2. Bölgesel ve bölge dışına taşan askersel bağlaşıklıkların örülmesi için çalışmaların yapılması, unun için gereken koşulların hazırlanması. Uzun bir zamandan beri gündemde olan Ortadoğu Anlaşması Örgütü (METO) çalışmaları devam ederken, bölgeyi kontrol edebilmek için çeşitli ülkelerle özel anlaşmalara giren ABD emperyalizmi, böylesi bir gerici saldırı örgütü için belli bir altyapıyı oluşturmaya çalışıyor! Ama Camp David anlaşmasının içyüzünün açığa çıkmasıyla bu girişimler önemli ölçüde frenlenmiştir.

3. İlerici Arap ülkelerine yönelik yıkıcı faaliyetlere hız verilmesi, özellikle de ilerici Arap cephesinin parçalanması. Suriye'deki, İran'daki durum, bu politikanın sonucudur. Kararlılık ve Red Cephesi ülke ve örgütlerini birbirine düşürme, bunun yanısıra Mısır-Libya, Suriye-Irak, Suriye-İsrail, Irak-İran çatışmalarını, Suriye'de iktidardaki Baas Partisi'ne yönelik girişimler, İran'daki komplolar, işte bunun örneklerindendir.

Bu üç ana noktada toplanan ABD'nin genel planı yürürlüğe konmaya çalı-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

şılırken, ABD bölgeye doğrudan müdahale hazırlıklarını da tamamlamış bulunuyor. Bunlar arasında özellikle şunlar dikkati çekiyor:

a) Çatışma alanlarına kısa süre içinde indirilecek olan "Yıldırım Ordusu". Bu ordu için gerekli olan üs ve ikmal merkezleri çoktan hazırlanmıştır. Camp David Anlaşmalarıyla ABD'ye İsrail ve Mısır'ın sağladıkları üslerden başka Kıbrıs'daki İngiliz üsleri, Türkiye'deki üsler ile Umman başta, körfez ülkelerindeki üslerin tümü ABD'nin emrindedir.

b) Hint Okyanusu'nda sürekli bir askeri varlık bulundurulmaktadır. İran'daki Amerikan rehineleri, Afganistan olayları bahane edilerek bölgeye yığılan savaş gemileri, uçaklar, askerler her an savaşa hazır durumda tutulmaktadır.

c) Avrupa'daki NATO bağlaşıklarının bölgeye müdahale etmeleri için gerekli girişimler yapılmıştır. Bunlardan Federal Almanya Savunma Bakanı Apel aracılığıyla bizzat kendisi bölgeye asker ve silah yığmak taraftarı olmadığını, ama ABD'nin Avrupa'dan çekip bu bölgeye göndereceği askersel varlığın yerini doldurmak için de elinden geleni yapacağını söyledi. İngiltere'nin ise Yakın ve Ortadoğu'daki çıkarları "korumak" iddiasıyla ABD'ninkine benzer bir "yıldırım ordusu" hazırladığı gazetelerde haber olarak yer aldı.

d) ABD, bölgede işbirliği yaptığı ülkelerin ordularıyla birlikte sürekli askersel manevralar yapmaktadır. Mısır, İsrail, Suudi Arabistan ve Umman birlikleri bunların başında yer alıyor. Böylece ABD bölgedeki askersel varlığını sürekli hareket halinde tutmaktadır., her an istenilen bölgeye, kente ya da ülkeye müdahaleye hazırdır.

e) TÜm bu askersel hazırlıklara ek olarak proje olarak bölgeye nükleer silahların yerleştirilmesi düşünülmektedir. ABD Savunma Bakanı Brown, Carter'ın Güvenlik İşleri Danışmanı Brzezinski, bu niyeti açığa vuran açıklamalar yapmışlardır.

ABD emperyalizminin bir başka çabası, bölgeden petrol satın alan gelişmiş kapitalist Ülkelerin yer aldığı bir "güvenlik için işbirliği yapısı"nın oluşturulmasıdır. Özellikle bölgede ve dünyada antiSovyet kampanya temeli üzerine oturtulacak olan bu işbirliği yapısına yalnız NATO Ülkelerinin değil, aynı zamanda Japonya ve Avustralya'nın katılmasını istiyor. Böylece ABD, Koredèn Avrupa'ya dek uzanan bir hattı kontrolü altına alacağını umuyor. Bu öneri, henüz diğer ülkeler tarafından onaylanmamışsa da, gündemin ön sıralarında yer almaya devam etmektedir.

ABD emperyalizmini en çok zorlayan konulardan birisi de Mısır-İsrail görüşmelerinin, özellikle de Camp David Anlaşmalarının Filistin halkının kendi yazgısını belirleme ve ayrı devlet kurma hakkını yok etmekanlamına gelen "özerklik" bölümünün bir türlü bağlanamamasıdır. Böylece Camp David anlaşmaları havada kalmakta, ABD Ortadoğu'da bu ihanet hareketine yeni ül-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

keleri katma olanağından yoksun kalmaktadır. Bunda, İsrail yönetiminin, özellikle de Begin kanadının ırkçı, şoven, saldırgan ve yayılmacı politikasının payı çok büyüktür. Grevlerle, direnişlerle, protesto gösterileriyle ve yaygın bir muhalefet hareketiyle sarsılmaya başlayan Sedat yönetimi, İsrail'in işgal altındaki Arap topraklarında yeni yerleşim merkezleri kurmamasını istemektedir. Bu politika Ordün gibi, Suudi Arabistan gibi ülkelerin de aktif olarak Camp David hareketine çekilmesine engel olmaya devam etmektedir. Bu nedenle kimi ABD çevreleri, İsrail yönetimini gemlemek istemektedirler. Bundan birkaç ay önce Güvenlik Konseyi'nde ABD temsilcisinin İsrail'in yeni yerleşim merkezleri kurma politikasına karşı oy vermesinin, Begin hükümetinden birbiri ardısıra bakanların istifa etmesinin nedeni budur. Şimdi durum, Kudüs'ün başkent ilan edilmesinden sonra daha da karmaşıklaşmış bulunuyor. Ancak ABD emperyalizmi, bu karmaşıklık ortamından yine kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmayı hedeflemektedir. Bu nedenle de Kudüs'ün bölünemeyeceği, FKÖ'nün asla taraf olamayacağı ve bölgede ayrı bir Filistin devleti kurulamayacağı yolundaki Likud Bloku görüşleri, ABD politikacıları tarafından aktif bir biçimde desteklenmeye devam ediliyor.

Öte yandan Batı Avrupa ülkelerinin, özellikle Ortak Pazar ülkelerinin Ortadoğu'ya yönelik politikalarında bir hareketlilik görülmektedir. Ortak Pazar üyeleri, bir yandan tek tek bölge ülkeleriyle ilişkilerini pekiştirmek, geliştirmek ve yitirdikleri nüfuzlarını yeniden elde etmek çabası içindeyken, diğer yandan da kollektif olarak bir Ortadoğu Planını uygulamaya çalışmaktadırlar. Haziran ayı içerisinde Venedik'te AET devlet ve hükümet başkanları doruk toplantısında onaylanan bu plan, Batı Avrupalılar dışında herkesin tepkisi ve protestosuyla karşılaştı. İsrail, FKÖ, Sovyetler Birliği, ABD açıkça bu plana karşı açıklamalar yaptılar. Birincisi bu plan, bölgeye yönelik herhangi bir anlaşma, görüşme ya da toplantıda FKÖ'nün resmen tanınması, Filistin halkının ayrı devlet kurma hakkının hayata geçirilmesi yönünde hiçbir işaret taşımadığı gibi üstü kapalı biçimde Camp David anlaşmalarının onaylanması anlamına geliyordu. Batı Avrupa Ülkeleri, yeni bir Ortadoğu savaşının patlak vermesinden bu arada da petrol ambargosu uygulanmasından büyük bir endişe duymaktadırlar. Bu nedenle de sık sık FKÖ'nün adından söz etmeye başlamışlardır. Ama diğer yandan da emperyalizmin bütünlüğünün çıkarlarının tehlikeye düşmesinden de büyük bir korku duymaktadırlar. Bu nedenle de Camp David'e en ufak bir gölge düşürmekten titizlikle kaçınmaktadırlar. Buna karşı FKÖ Yürütme Komitesi Başkanı Arafat, sık sık açıklamalarında şu noktayı vurgulamaktadır: "Eğer Filistin halkının yasal çıkarlarına karşı yeni bir savaş gündeme gelirse, tüm petrol kuyularını anında havaya uçururuz."

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Burada, Sosyalist Enternasyonalin bölgeye yönelik politikasının da aktifleşmesi de dikkat çekiyor. Sosyalist Enternasyonal, bölgedeki çatışmaların hafifletilmesi, emperyalist çıkarların korunması, kapitalizmin onarılmasının başarılması politikasını Yakın ve Ortadoğu'da da güdüyor. İsrail'de İşçi Partisi'nin son zamanlarda çok fazla aktifleşmesi, bizzat barış yolunda istemler ileri sürmesi, Sosyalist Enternasyonal'in bölgedeki faaliyetleri sonucu sayılıyor. ABD ile İran arasında "arabuluculuk" rolünü oynamaya kalkışması da yine aynı nedenlere bağlanıyor. Fakat Sosyalist Enternasyonal'in uzun bir zaman diliminden bu yana en çok üzerinde durduğu nokta, FKÖ'nün dünya çapında tanınması gerekliliğidir. Arap komünist ve işçi partileri yöneticileri, bu gelişmeyi Filistin halkı için çok önemli bir taktik başarı olarak değerlendiriyorlar. Ama Sosyalist Enternasyonal yöneticilerin bir amacının da İsrail işgaline karşı savaşan Filistin ve Arap savaşçıların birliğini bozmak olduğunu vurguluyorlar. Bugüne dek bu türden çok çeşitli kararlar alındığını, yayınlar yapıldığını, hepsinin de kağıt üzerinde kaldığını hatırlatıp, bunların ana hedefinin Sovyetler Birliği başta, ilerici ulusal hareket ile sosyalist ülkeler arasındaki sağlaşıklığın koparılması olduğunu söylüyorlar.

Bugün Yakın ve Ortadoğu'daki sorunların hiçbiri, Sovyetler Birliği'nin, sosyalist ülkelerin katkıları olmaksızın çözümlenemez. Hele hele ABD emperyalizmi, siyonizm ve gericilik güçlerinin birleşik cephesine karşı durmak, daha da olanaksızdır. Arap kurtuluş hareketi liderleri, komünist ve işçi partileri yöneticileri, bu nedenle de Sosyalist Enternasyonal'in bu oyununa gelinmemesi gerektiğini belirtiyorlar.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

PROPOGANDA VE AJİTASYON ÇALIŞMALARI İÇİN
ENFORMASYON

Konu : Irak'ta komünistlere karşı arttırılan baskılar üstüne.

Birkaç aydanberi Irak'ta komünistlere ve sempatizanlara karşı baskılar yoğunlaştırılmıştır. Bu baskı kampanyası tutuklamalar, koğuşturmalar, gözaltına almalar, işkenceler biçiminde sürüyor. Şimdiye kadar binlerce komünist ve sempatizan böylesi baskılara uğramış, kimileri işkenceler sonunda yaşamlarını yitirmişlerdir. Artan baskılar 21 Kasım 1978'de, 1963'den bu yana emekli olan, bazı emekli subayların tutuklanmasıyla yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Bunların arasında şu kimseler bulunuyor. Süleyman Yusuf yoldaş, Irak Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesidir; Partinin yayınevinin yönetim kurulu başkanıdır. Kemal Numan yayınevinin eski yürütüm üyesidir. Ahmet Şefik bu basımevinin yöneticisidir. Ameyin Teyhan dağıtımevinin sekreteridir. Nuh Ali El Rubai, Fahri El Alusi, Said Kadem Muhtar, Hamid el Katib büro personeli olarak çalışıyorlar. Bu ve öteki dostların yaşamları ciddi olarak tehlikededir. Uzun yıllar Irak'ın ulusal bağımsızlığı için, demokrasi ve toplumsal ilerleme için yiğitlikle çalışan bu ~~ve öteki~~ devrimciler ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.17 Temmuz 1968'den sonra Baas Sosyalist Partisi'nden başka herhangi bir politik örgütle ilişki kurmayı emekli askerlere yasaklayan yasanın kapsamına girmemelerine e karşın bu devrimcilerin Mahkeme önünde kendilerini savunma hakları, yasal garantileri son derece sınırlıdır.

Irak'ta komünistlere karşı girişilen bu tür baskı ve teröre karşı Irak Komünist Partisi'yle dayanışmayı güçlendirmek, Irak hükümetine protesto mesajları yollamak, Irak dışındaki elçiliklere bu yolda başvurular yapmak bütün demokratik güçlerin görevidir.

Irak komünistlerine karşı girişilen bu baskılar yeni değildir. İki yıla yakın bir zamandır Irak Komünist Partisi örgütlerine, onun basınına, partiye yakın olan kişilere karşı yoğun bir baskı kampanyası sürüyor. Bu kampanyanın yanısıra egemen güçlerce geniş bir ideolojik kampanya sürdürülüyor.

./..

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Bu kampanyanın amacı en başta partinin etkinliğini, yığın bağlarını [illegible] ve onun politik, ideolojik ve örgütsel varlığını zayıflatmaktır. Bu kampanyaya bağlı olarak Irak Komünist Partisiyle Baas Sosyalist Partisi arasındaki bağlaşıklık ilişkileri de kuşkusuz zayıflamış ve bunun sonucunda Ulusal Yurtsever Cephe'nin ülkü yaşamındaki sınırlı etkinliği daha da azalmıştır.

Bu olumsuz gelişmelerle birlikte özerk Kürdistan bölgesinde özerklik yasasının uygulanması sürüncemede kalmış, baskıcı önlemler , yöntemler yoğunlaşmıştır.

Bu gelişmelerin, emperyalist, siyonist ve gerici girişimlerin Arap ulusal kurtuluş hareketine karşı yoğunlaştığı bir dönemde olması rastlantı değildir.

Bu dönem içinde Irak Komünist Partisi yönetimi ülkede ileriye dönük bir gelişmenin önündeki engelleri, bütün bu olumsuzlukları Baas Sosyalist Partisi yönetimiyle ve hükümetle diyalog içinde çözmek için çaba harcamıştır. Parti genel politikasında, çalışmalarında Baas Sosyalist Partisi'yle Ulusal ve Yurtsever Cephe'de yer almaları olğusundan, ~~cephenin~~partinin 1976 yılındaki üçüncü ulusal kongresi kararlarından hareket etmiştir.

Irak Komünist Partisi'nin bütün bu çabalarına karşın 1978 ilkbaharından bu yana anti-komünist baskı kampanyası yoğunlaşmış, daha geniş boyutlar almıştır. Bu kampanyanın planlanması ve yürütülmesi üstüne genel ve topyekün bir karakter kazanması üstüne bazı veriler vermek yararlı olur. Aşağıda sayılan adımlar devlet organlarınca, Baas parti örgütlerince sendika ve öteki yığın örgütlerince alınan önlemleri kapsıyor:

1. Ulusal Cephenin Yüksek Komite toplantıları durdurulmuş, genel sekreterlik toplantıları ertelenmiştir.

2. Devlet ve Baas partisinin enformasyon araçlarıyla Irak içinde ve dışında Irak Komünist Partisi'nin politikasına karşı, komünistlere karış girişilen baskıyı haklı çıkarmak amacıyla yürütülen yoğun anti-komünist ve anti-sovyetik kampanya

3. Irak Komünist Partisi'nin yayınlarına karşı [illegible] baskılar: Bu yayın organlarının dağılımının kurumlarda, okullarda, fabrikalarda okunmasının engellenmesi, kitapçılarda ve bir sıra yörede satılmasının yasaklanması, bu yayınları dağıtan, yayan işçilere karşı girişilen baskılar, gönüllü dağıtıcıların tutuklanması ve saldırıya uğraması, Irak Komünist yayın organlarına verilen reklamların kısıtlanması ,

./..

TÜRKİYE SOSYAL TARİHİ ARAŞTIRMA VAKFI

bu baskılara örnektir.

4. Irak Komünist Partisi bürolarına karşı girişilen baskılar, bu büroların çalışmasının, girip çıkanların, telefonlarının izlenmesi, çalışmaların engellenmesi.

5. Geçici Anayasa'daki ilkelerle, haklarla uyuşmayan yasaların uygulanması.

a) Baas Sosyalist Partisi'yle bağlı olan demokratik yığın örgütlerinin dışındakilerin yasaklanması, bu örgütlere üye olanların cezalandırılması

b) Irak resmi organları ve resmi öğrenciler birliğince onaylanmıyan Iraklı yoldaşların yurt dışında okuması yasaklanıyor, buna karşı çıkanlara 5 ile 15 yıl arasında ceza veriliyor.

c) Ordu içinde politik çalışmayı yasaklayan bunu yalnızca Baas Sosyalist Parti üyelerinin çalışmasıyla sınırlayan kararların bir gurup ilerici genci kurşuna dizmek için gerekçe olarak kullanılması , bu ilerici güçlerin ordu içinde politik çalışma yaptığı kanıtlanmaksızın kurşuna dizildiler.

d) 1968'den bu yana , yani yasanın çıkmasından 10 yıl gerisine kadar kapsamak koşuluyla emekliye ayrılmış olan bir askerin, subayın, Baas sosyalist partisinden başka bir politik partiye girmesi ve o yönde politik çalışma göstermesi ölüm cezasıyla yasaklanmıştır. Bu yasa şimdi sivil yaşamda işçi, köylü, memur, mühendis vbs. olarak çalışan binlerce yurttaşı kapsıyor ve büyük kısmının politik yaşamdan geri çekilmesini, yurt dışına çıkmasına neden oluyor.

e) Baas Sosyalist Partisi'nden ayrılan bir kimsenin başka bir politik partiye üye olmasını veya böyle birisinin başka bir partiye üye kazandırılmasını veya Baas sosyalist partisine üye olan birisinin ~~eski-par~~ eskiden başka bir partiye olan bağlarını saklamasını ölüm cezasıyla yasaklıyan bir yasa .

Bütün bu yasalar en başta Irak Komünist Partisi sempatizanlarını yalan suçlamalarla yargılamak için gerekçe olarak kullanılıyor.

6. Fabrikalarda, okullarda, atelyelerde, üniversitelerde değişik kurumlardaki Baas Sosyalist Partisi örgütleri bulundukları yerlerdeki komünistleri saptıyor, listelerini çıkarıyor, onlara başka yapma, onları yıldırma yoluyla Baas Sosyalist Partisi'ne kazanmaya veya Irak Komünist Partisi'ne karşı

./..

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

casusluk yapmaya zorluyor, ya da Irak Komünist Partisi'nden çıkmaları, tersi durumda ağır cezalara uğrıyacakları yolunda korkutmaya çalışıyor. Devletin güvenlik organları da bu yolda kullanılıyor.

7. Tanınmış komünistleri ve tanınmış ilerici kişileri hükümet organlarından, bakanlıklardan, eğitim alanındaki, radyo ve televizyondaki görevlerinden almak ve kendi yeteneklerine uygun olmayan işlere vermek.

8. Fabrikalarda, işletmelerde komünistlere iş vermemek,

9. Birçok enstitülere ve okullara Baas Sosyalist Partisi üyelerinden başka kimseleri almamak. Bu önlemler orta okullara kadar yürütülüyor ve eğitim olanaklarının yalnızca Baas Sosyalist Partisi üyelerine sınırlı kalması sonucunu veriyor. Bununla atbaşı olarak komünist ve ilerici öğretmenlere karşı geniş bir kampanya yürütülüyor, bütün düzeydeki okullarda, okul kitaplarının içeriği değiştiriliyor.

Böylesi bir ortamda sendikaların ve yığın örgütlerinin üyeleri olan komünistlere karşı da baskılar yoğunlaştırılıyor.

Komünistler tutuklanıyor, işkence görüyorlar. Bu antikomünist kampanya sırasında insanlık onuruna sığmayan, insanı aşağılayan işkence yöntemleri uygulanıyor. Bu işkencelere bazı örnekler şunlardır:

Lastik ve demir çubuklarla, sopalarla dayak atma, bunun sonucunda ciddi iç ve dış kanamalar ve yaralar oluşuyor. Kemikler kırılıyor, görme işitme duyuları yok oluyor. Basra'da işçi olan Hamid Ati yoldaş ve Dakuba'da demirci olan Adnan Abdül cabbar yoldaş işkencelerin sonucunda ölmüşlerdir. Bundan başka komünistlere ve ilericilere karşı çok ağır elektrik, gaz işkenceleri yapılıyor. Ayrıca yapılan psikolojik baskıların sonucu bunlara dayanamıyanların kendilerini öldürmelerine kadar varıyor. İşkenceler sonucunda bir demiryolu işçisi olan Kadim Halaf 1978 Eylül ayında kendini yakarak öldürdü, Basra'da kendini öldürmek isteyen bir komünist kadın son anda kurtarıldı.

Irak Komünist Partisi üyelerine, sempatizanlarına karşı yürütülen bu barbarca işkencelerin ayrıntılarının sayılması Irak'ın emperyalizme, siyonizme, gericiliğe karşı savaşan ilerici ülkelerin sıralarında kalmasını samimi olarak isteyenleri şaşkınlığa uğratıyor.

Komünistlere ve ilerici güçlere karşı girişilen bu baskıların, Irak'ın Arap dünyasında ve uluslararasında saygınlığını

./..

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

azaltacağı açık bir gerçektir. Bu gerçek Baas Sosyalist Parti yöneticilerine değişik düzeylerde ve Ulusal Yurtsever Cephe örgütüne birçok kez duyurulmuştur. Ama Baas Sosyalist Parti yönetimi önemli iç ve dış sorunlar üstüne, görüş ayrılıkları üstüne demokratik bir anlayış içinde, bütün ulusal güçlerin birliğini öne alarak bu konulara eğilecekleri yerde IKP'ye karşı girişilen eylemleri örtbas etmek veya haklı göstermek amacıyla yoğun bir kampanya başlatmayı yeğlemişlerdir. Politik ayrılıklara öne çıkarak, Irak Komünist Partisi'nin konumlarını çarpıtarak formel bir açıklama yapmışlar, Baas Sosyalist Partisi'nin, hükümet katlarının anti komünist bir politika uygulamadığını, ulusal cephenin ve Irak Komünist Partisi'yle bağlaşıklığın süreceğini belirtmişlerdir. Ama aynı anda Baas Sosyalist Parti sıralarında Irak Komünist Partisi'nin bir bağlaşıklık olmaktan çıkarak düşman durumuna geldiği yolunda eğitim çalışmaları başlamış, yine bu çalışmalarda toplumda tek bir ideoloğinin yani Irak'ta tek bir partinin olması zorunluğu vurgulanmıştır. Bu da Komünist Partisinin ve öteki partilerin ve Cephenin varlığının yadsınması anlamına gelmektedir. Irak Komünist Partisine karşı yürütülen yıkıcı kampanya böyle bir çerçevede yapılıyor. Buna bağlı olarak Irak Komünist Partisi yöneticilerine karşı, ona duyulan güveni sarsmak amacıyla bir karalama kampanyası sürdürülüyor, döneklerden, resmi ajanlardan komünist adını kullanarak "çekirdekler" oluşturmak isteniyor. Bunun yanısıra "Marksist-Leninist parti", "devrimci işçi partisi"... gibi daha önce çatıştırılmış partilerin açıklamaları ne idüğü belirsiz ögelerce tam bir özgürlük içinde dağıtılıyor. Sonra da bunlar Irak Komünist Partisi'nin politikasını, Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülkelerin, dünya komünist hareketinin politikasını karalamak için gerekçe olarak kullanılıyor.

Irak'ın değişik bölgelerinden gelen haberler, kampanyanın geniş boyutlarla yürüdüğünü gösteriyor. Kampanyanın amaçları ve onu yöneten güçler bellidir. Irak Komünist Partisi'ne karşı yönelen bu kampanya Irak Komünist Partisiyle Baas Sosyalist Partisi arasındaki, 1973'teki cephe anlaşmasının bağlandığı zaman uyuşulmuş noktalardaki ayrılıkların derinleştirilmesi koşullarında yürütülüyor. Bu noktalar arasında Baas Sosyalist Partisi'nin cephe içindeki rolü , cephenin her

./..

TÜRKİYE SOSYALİST ARAŞTIRMA VAKFI

deki her partinin ideolojik, politik ve örgütsel bağımsızlığı, Filistin sorununda alınacak konum gibi konular vardır.

Cephe anlaşmasının imzalanmasından sonra ortaya çıkan yeni anlaşmazlık noktalarından bazıları da şunlardır: Etyopya rejimine karşı ve Eritre sorununa karşı tutum , Suriye'deki duruma karşı ve Filistin Direniş ve Kurtuluş Örgütüne karşı tutum, İsrail Komünist Partisi'ne karşı tutum, Irak'ta Kürt halkının ve ulusal azın/lıkların ulusal haklarının pratikte kaldırılması .

Kısacası Baas Sosyalist Partisi artık propogandasında ve pratik eylemlerinde Irak Komünist Partisini bir düşman parti olarak görmeye başladı. Ulusal ve Yurtsever Cephe'nin eylemlerinin dondurulması, giderek daha ey tehlikeli eylemlerle yürütülen bugünkü anti-komünist kampanyaya girişilmesinin arkasında bu yatıyor.

Böylesi bir durumda Baas Sosyalist Partisi , Irak Komünist Partisini bir de dünya komünist ve işçi partilerinden, ilerici güçlerden bu terör dalgasına karşı yardım ve destek istediği için eleştiriyor. Bu enternasyonalist desteği"dışarda devrime karşı yürütülen kampanya ve sosyalist devletlere, komünist partilerine kışkırtma çabası " olarek nitelendiriyor. Böylesi provokatif bir açıklamayı Irak Komünist Partisi örgütlerine, yöneticilerine dağıtıyor.

Bu kampanya ülkede ilerici gelişmenin durduğu, toplumu geliştirmek, halkın yaşamını iyileştirmek için çabaların azaldığı, temsil edici demokratik kurumların çabalara karşın oluşturmadığı koşullarda yürütülüyor. Gerici güçlerin toplumun her alanında eylemlerini arttırdıkları açıkça gözleniyor.

Yasal organların yetkileri zayıflarken Anayasal demokratik ilkelerle bağdaşmayan yeni önlemler uygulamaya konuluyor.

Ülkenin yaşamında değişik alanlarda ortaya çıkan olumsuz gelişmeler, özellikle özerk Kürdistan bölgesinde yoğunluk kazanıyor. Burada verilen sözlerin yerine getirilmesi yerine olağanüstü hal önlemleri (sıkıyönetim) daha da ağırlaştırılıyor ve yaygınlaştırılıyor. İnsanlar oturdukları bölgelerden alınıp başka yere yerleştiriliyor. Bu uygulama giderek yoğunlaşıyor. Kürt halkı yaşamak ve çalışmak için zorunlu koşulların bulunmadığı konutlarda/koşullarda yaşamak zorunda bırakılıyor.

Irak'ta bu durumda Irak Komünist Partisi'yle, sempatizanlarıyla , bütün ilerici güçlerle enternasyonalist dayanışmayı yükseltmek, baskı ve koğuşturmalara derhal son verilmesini istemek bütün ilerici güçlerin ertelenmez görevi oluyor.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Eğitim notunu hazırlarken, elimizde 1979'da Konuk yayınları tarafından yayınlanan "Lenincilik ve Ulusal Sorun" kitabı gibi çok değerli bir eserin mevcut olduğunu, bu kitabın birçok arkadaşımız tarafından satınalınmış olmasına rağmen henüz yeterince kullanılmadığını dikkate almak gerekir. Eğitim notu bir yandan arkadaşlarımızı bu kitabı okuyama teşvik edecek gibi olmalı, öbür yandan da kitapta dile gelen genel ilkeleri ulusal sorunun Türkiye'deki ortaya çıkış biçimleri ile daha yakından bağlamalıdır.

Birinci amaca ulaşmak için eğitim notunda (veya broşürde) söz konusu kitapta kullanılan terimler kullanılmalı, eğer farklı terimler kullanılması mutlaka zorunlu görülüyorsa bu farklılığa işaret edilmelidir. Ayrıca işlencecek konuların daha da derinleştirilmesi için kitabın hangi bölümlerinin okunması gerektiği belirtilmeli, kitaptan fazla uzun olmayan okuma parçaları seçilmelidir.

İkinci amacımazı ulaşmak için Türkiye'den somut örnekler verilmeli ve bu örnekleri de seçerken polemiğe müsait örnekler tercih edilmelidir. Böylece hem siyasal hasımlarımızın zayıf noktalarını daha somut göstermiş oluruz, hem de okuyanların ilgisi canlı tutulur. Ben bir takım somut örnekler seçmeye çalıştım. Ancak bu örneklerden yola çıkarak yeterince polemik yapmadım. Oysa her örnekle ilgili en az bir paragraf polemik gerekir ki anlaşılsın.

Ayrıca bizim tutumumuzu açıklayan örnekler de koyulmalıdır. Özellikle enternasyonalizmle yurtseverliği en başarılı bir şekilde birleştirmiş olan Nazım'dan geniş ölçüde yararlanmalıyız. Hem şimdiki tutumumuzun eskiden beri süregelen tutumumuzla uyum içinde olduğunu kanıtlamak için, hem de nedemek istediğimizin daha iyi anlaşılması için. Örneğin ulusal gurur ve ulusal mirasın demokratik ve ilerici yönlerine sahip çıkmakla ilgili olarak Şeyh Bedrettin destanının arkasındaki not, ulusal bayrağa sahip çıkmakla ilgili olarak "Türkiye İşçi Sı-

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

nıfına Selam", vatanı sevmekle ilgili olarak "Bu vatana nasıl kıydılar?" v.s.

Burada aramızda yürütülen tartışmalardan yola çıkarak söz konusu broşürde şu konulara yer verilmesini rica ediyorum:

1. Ulus kavramı ile ilgili olarak: Milletler kapitalizmin gelişmesi ile ortaya çıktı diyoruz. Peki örneğin 14. ve 15. asırda da Türkler ve Araplar vardı. Bunlar o zaman millet değildi de ne idi? Bunların millet olmadan önceki halleriyle işmdiki halleri arasındaki fark nedir? Ben bu soruyu biraz işledim ama yeterli değil.
2. Ulusal sorunda Leninci tavır.
3. Ulusların geleceği nasıl olacak? Deneyimler, perspektifler.
4. Proletarya enternasyonalizmi nedir?
5. Komünistler vatanını sever mi? Komünistler ulusal gurur duyar mı? Ulusal bilincin önemi.
6. SSCB'de ulusal sorunun çözümü
7. Türkiye'de ulusal sorunla ilgili sosyo ekonomik bilgiler.
8. Türkiye'de ulusal sorunla ilgili burjuvazinin tavrı.
9. Türkiye'de ulusal sorunla ilgili TKP'nin tavrı.

Yukarıdaki konulardan bazılarıyla ilgili olarak Yeni Çağ'dan da gayet değerli okuma parçaları verilebilir.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Haftalık Politik Gazete

(Mali olanak lar ve kadro olanakları dikkate alınarak ilk başta 15 günlük de çıkabilecek olan bu gazete bir süre sonra haftalık hale gelebilir.Önce haftalık çıkıp sonra onbeşliğe dönüşmesi gibi durumlarla karşılaşmak öldürücü olur.Tersi ise başarı sayılır.Bu dikkate alınmalıdır.)

Gazetenin 16 sayfa olması yeterlidir.Şu anda 24 yada 32 sayfa hem mali,hem kadro bakımından fazla görünmektedir.16 sayfa (Cumhuriyetin ilavesi yada eski YARIN boyunda) yeterli olacaktır.

Okuyucu kitlesi: Politikaya ilgi duyan herkese seslenebilmek amaçlanmalıdır.Salmızca solculara seslenen bir yayından özenle kaçınılmalıdır.Kendi içimize kapalı kalmaktan başka türlü kurtulamayacağız.Böyle bakıldığında komünistlerden Milliyet gazetesi okuyucularına kadar uzanan yaklaşık yarım milyonluk bir kitle ortaya çıkmaktadır.Komünist politikayı bu geniş kitleye çekici bir şekilde sunabilmek amaçlanmalıdır.Bu kitle işçilerden,modern orta katmanlardan,aydınlardan ve gençlerden oluşmaktadır.

Kime dayanacağız? Yayının taşıyıcısı partinin kadroları, eski sempatizanlarımız,eğer birlikte çakarabilirsek TSİP liler olacaktır.Legal bir KP kurulduğunda bütün Anadolu'da bu partiye girebilecek potansiyelin yayını taşıması sağlanmalıdır.O nedenle bu yayın onların işine yaramalıdır.Bu onların ilgi alanları ile sınırlı bir yayın olması değil,onlarınçevresinin ilgi alanları ile bağlı bir yayın olması demektir.Burada bizim kadrolara şimdi vermekte olduğumuz yön,bütün sınıfların içine gitmek,bütün akımlarla diyalog kurmak,bütün hareketlerde yer almak yönüdikkate alınmalıdır.Eğer taşıyıcı parti çevresinin faaliyeti dikkate alınmazsa, yayın onların faaliyetine yardımcı olmazsa,yayayamaz.Yayını onlar yaygınlaştıracak,tanıtacak,savunacak,abone kazanacaktır.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Nasıl bir içerik? Gazteninin içeriğini,dolayısıyla örgütlenmesini,çalışma tarzını,biçimini ve uslubunu parti politikası belirler.Bugünkü aşamada politikamızı birbiriyle sımsıkı bağlı, her biri ötekini geliştiren üç doğrultu belirlemektedir:Yasallık birlik ve yenilenme.Her üç doğrultu da,çağdaş,demokratik,yığınsal bir komünist partisi yaratmanın birbiriyle bağlı farklı görünüş biçimleridir.

Gazete yasallaşma doğrultusuna hizmet etmek için ne yapmalıdır? Yazı kurulu buna göre oluşturulmalıdır(ilan edilecek yazı kurlu olarak) Kutlu-Sargın davası hep ana eksen olmalıdır.Onların ve öteki PB,MK üyelerinin imzalı yazıları,roportajları sık sık çıkmalıdır.TBKP açıklamalarına yer verilmeli,yayında TBKP adı artanbir sıklıkta yer almalıdır.Gazete yığınsal bir kurucular hareketinin ortaya çıkmasının örgütlenmesine aktif katılmalıdır.Legal KP fikrine yandaş oluşturmalıdır.141-142 ya karşı kampanyanın örgütçüsü olmalıdır.Bu konuda rejimi sürekli sıkıştırmalıdır.Anadolu şubeleri hızla legal partinin gelecekteki şubeleri anlayışıyla kurulmalıdır.Gerek merkezde gerek şubelerde partinin legale çıkabilecek en önemli kadroları bulunmalı,gazete ağırlığı politik faaliyet ağırlığı olmalıdır.Gazetenin merkez organı olma işlevi legaliteyi kazanma mücadelesinin organı olmaya başararak yerine getirilmelidir.

Gazete birlik doğrultusuna hizmet etmek için ne yapmalıdır? TSİP'in,Sadun Aren,Kenan Somer ve daha geniş marksist çevrenin katılımı,katkısı sağlanmalıdır.Gazete gelecekteki TİPartı TKP'den daha geniş legal KP nin organı gibi olmalıdır.Bunun için TBKP dışından katılanların legal KP fikrini,Kutlu-Sargın davası eksenini hareketin yenilenme ihtiyacını kabul etmeleri gerekmektedir.Bu konularda farklı fikir kabul edilemez.Daha doğrusu bu mücadeleleri zayıflatacak bir yayına evet diyemeyiz.TSİP ile ideolojik-politik yakınlaşma arttığı ölçüde bu konuda da sorunlar çözülebilir,her aşamada ortak yayın haline gelebilir.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Gazete yenilenme doğrultusuna hizmet için ne yapmalıdır? Bunun için yayan her anlamda yeni bir yayın olmalıdır.Hareketimizineski yayınlarından farklı yeni politikaya uygun bir yayına ihtiyacımız var.Okuyucuların da buna ihtiyacı olduğunu sanıyoruz. Ne kadar yeni tarz bir yayın olursa,tiraj da o kadar artacaktır. Bu yönde şunlar söylenebilir:

-Gazete parti politikasını,partinin görüşlerini yayarken, (bunun için başmakalenin bizce yazılması,haber başlıklarının bizce saptanması,konu seçiminin bizce yapılması yeterlidir,bunun dışında bizim görüşlerimizle çelişen görüşler de yer alabilir),öteki barış ve demokratik yenilenme güçleriyle birlikte alternatif politikaların,bizim programımızın geliştirilmesi için bir organ, bir tartışma ve geliştirme organı olmalıdır.Alternatif programda yer alan 12 temel doğrultunun,özellikle,dış politika,ekonomik politika,kültür politikası,çevre politikası,kadın politikası, kürt politikasının geliştirilip ayrıntılandırılması için herkesin katkısını sağlamaya çalışmalıyız.

-Bizim sayfalarımızda herkes kendi görüşlerini yayabilir. yaymalıdır.Bize ters görüşler de bizim sayfalarımızda yayınlabilir. Ne kadar geniş barış ve demokratik yenilenme güçü kendi görüşlerini bizim sayfalarımızda yayarsa,bizim birleştiricilik fonksiyonumuz o kadar etkili olacaktır.Bizim dürüstlüğümüz,onları da görüşlerini bize saygılı kaleme almaya itecektir.

-Gazete demokratik yığın hareketlerine dayanmalıdır.Yalnız RP ni değil,onları da örgütlemeye çalışmalıdır.Bazı sayfalarımız, düzenli olarak başkalarınca hazırlanabilir.Bir sayı feministler, bir sayı Tabibler Odası,bir sayı çağdaş gazeteciler,bir sayı İnsan hakları derneği vs. vs. bizim bir kaç sayfamızı sözkonusu hareketin sorunlarını tartışmak için istedikleri gibi hazırlayabilirler.Biz ayrıcahaber,roportaj ve yazılarımızla demokratik hareketlere en büyük ağırlığı vermeliyiz.Hareketlerin çeşitliliğini,politik çok renkliliğini yansıtabilmeliyiz.Böylece kendi

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

göğlerimizi yayma zemini de genişler.

-gazetemiz barışve demokratik yenilenme mücadelesinin öznesini oluşturacak olan toplumsal güçlerin,politik akımların, diyalogunun,her sorunda tartışmasının bir platformu olmalıdır. Her konuda bu tartışmalarda mutlaka bizim görüşümüzün olması da zorunlu değildir.Bir diyalog platformu oluşturmak bile kendi başına öncülük sayılır.

-gazete,politika ile kültürün birliğini somutlamalıdır.Politikamız artan ölçüde kültürleşmeli,kültür ögesi taşımalı,ayrıca kültür alanında özel bir politika geliştirmeliyiz.Bunun için gazete işçilerle aydınlar arasında özgül bir köprü olmalıdır. İşçi-aydın blokunun oluşmasına sürekli katkıda bulunmalıdır.Bu, kültür ve işçi haberleri vermekle,kültür ve sendika-işçi sayfaları ayırmakla olmaz.Her sayfada kültür olmalı,işçilerle aydınlaran diya ogu her konuda kurulabilmeldir.

-gazete bütünsel bir faaliyet yürütülmesini sağlamalıdır.Salnız gazeteyi çıkarmakla yetinmeyelim.Gazete ayrıca çeşitli kitap ve broşürler yayınlasın(kendi ilgilendiği konularla ilgili derleme vb. gibi,daha geniş sorunları ele alanm yayınlar),sergiler açsın şubelerinde yada şubeleri aracılığıyla (foto,resim,heykel) geceler düzenlesin(kültürel,politik,şiir okuma, vb.) açıkoturum her alanda yarışmalar ve paneller düzenlesin? Başta merkezde yapılacak bu çok yönlü faaliyetler,giderek şubelerce yapılmaya başlansın,böylece sonuçta bütün Anadolu'da işçi,aydın çevre partinin çevresinde kümelenmiş olur.Bu legale çıkmaya iyi bir katkı olur.

-gazetemiz PERSTROYKA ve GLASNOST'u entemel bir konu almalıdır.Bu süreçteb maksimum enformasyon aktarmalıdır.Bütün Türkiye bu süreci bizden öğrenmelidir.Bunu dış konulardan biri olarak değil,gazetenin temel bir konusu olarak almak gerekir.İki önemli süreç birbirine sımsıkı bağlı görülmelidir:Birincisi Türkiye'nin demokratikyenilenmesidir,ikincisi sosyalizmin yenilenmesidir. Bunların sayısız ortak konusu vardır.Açıklık gibi,btd yararlanma

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

sorunlara gibi,bürokrasiye karşı mücadele gibi...KP nin kendini yenilemeci problemleri de evrenseldir.O nedenle perestroyka nın çok etkili bir propagandacısı,reform aktarıcısı olmak zorundayız.En kısa zamanda Moskova muhabiri sorunu çözülmelidir.

-bunun dışında uluslararası enformasyon yayında geniş bir hacim tutmalıdır.Düşünülen dünyaya uygun bir yayın yapmalıyız. Batı Avrupa YK,hemen hemen her Batı ülkesinden,DK sosyalist ülkelerden düzenli yazı yazacak yabancı yazarlar örgütlenmelidir. Çok uluslu yazar ailesi,bizim bir yeniliğimiz olmalıdır.Gazetemiz ayrıca demokratik yığın hareketlerinin uluslararası işbirliği,uluslararası diyalogu için bir platform olmalıdır.Kadın ve gençlik hareketinin,örneğin birçok ülkeden temsilcileri ile görüşmeler vb. yayınlanabilir.Uluslararası faaliyetler canlı yansıtılır.Yayında uluslararası faktör,görünür artan bir önem kazanmalıdır.Dünyanın gidişi bu yöndedir.

-çok çeşitli biçim aynı anda kullanılmalıdır.Bol foto,yanı sıra grafik,vinyet vb.Yazı,karikatür,şiir,öykü.Popüler bir yayın, ama aynı zamanda ciddi makaleler.Bol bol roportaj,masakoturum, yuvarlak masa.Kollektif bir hazırlama.Gençlik yada sendika sayfası (her sayıda değil!) yapıyorsak,hazırlanmasına genç,sendikacı yoldaşların,sempatizanların aktif,ama gerçekten aktif katılmasını sağlamak.Gazete beş-on gazetecinin çıkardığı bir yayın değil, bütün partinin çıkmasına katıldığı bir yayın olmalıdır.

-O nedenle hazırlık için önceden TB olarak,yığınsal bir hazırlık anlayışı önerildi.Aynı öneriyi burada tekrarlamak istiyoruz.

-Seçilen konular,her seferinde o alandaki mevcut gelişmeye bizim politik müdahalemizi oluşturmalıdır.Haftanın olaylarını analiz etmek,yorumlamak,sonuç çıkarmak gibi geleneksel yayın anlayışı terkedilmelidir.Müdahaleci,gelişmeye yön verici bir yayın gerekiyor.Elbette olaylarla bağlı yayın olmalıdır.Ama her konuda görüş belirtmek,her gelişmeyi ele almak hiç gerekmez.Tartışma

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

açmayı, bir konuda solcuların ama aynı zamanda egemenlerin sözcülerinin tavır almasını başarmak, sonra bu konuda ısrarla durmak kendi başına bir müdahaledir. Temel konularda ısrar şarttır. Amaç sonuç almaktır. Örneğin, dış borç sorunu nasıl çözülür konusunda ulusal bir mutabakat oluşturmak gazetenin başlıca hedefidir. Aylarca bu konu üzerinde bütün boyutlarıyla durup, herkesi görüş belirtmeye zorlamak, tartışmalar açmak, uluslararası ayak sağlamak v.b. gereklidir. Bu bütün temel konular için izlenir. Bizim gücümüz politikamızdır. Gazeteyi yaratacak olan da budur. Politikamızın özü gelişmeye müdahale etmektir.

- Solcularla birlikte sağcıların, örneğin hükümet çevrelerine kadar, görüşlerini açıkladığı bir yayın olabilmek de en önemli bir güç kaynağı olacaktır.

Nasıl bir yazı kurulu? Yazı kurulu yukarıda çizilen politika tarafından belirlenmelidir. İki yazı kurulu şarttır: Birincisi, dar, profesyonel, parti politikasını çok iyi kavramış 5-6 kişiden oluşmalıdır. İşi bu kadro götürür. Merkez komitesine karşı sorumludur. (TSİP de katılırsa TBKP ve TSİP MK'ne karşı ortak sorumludur.)

İkincisi geniş bir yazı kuruludur. Asıl bu yazı kurulu ilan edilmelidir. Bunun özelliği, kendi kişiliğinde birlik, yasallık, yenilenme doğrultularımızı ortaya koyabilmek, çeşitli güç ve hareketleri yayına bağlayabilmekte, partinin bütününü temsil edebilmektir.

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

SÖZ SIRASI

Bülent ECEVİT

Türk milleti ve Türkiye

"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir"
Atatürk

Yıllar önce yurt dışından gelen dostlarla bir kalıntı yöresini dolaşıyorduk. Dostlarım daha önce dışarıdaki bir kültür kuruluşunun tarihsel yerlere düzenlediği bir gezi programıyla Türkiye'ye gelmişlerdi. İçlerinden biri o tür programların yüklülüğünden yakındı:

— Programlar değişik çağlara göre ayrı ayrı düzenlenmeli, yoksa insanın aklı karışıyor, dedi.

Bu sözleri, bize rehberlik eden köylüye aktardım. Köylü güldü, oradaki kalıntıların çağlarını bir bir sıralayarak,

— Burada Hititlerin, Frigyalıların, Helenistik Çağın, Romalıların, Selçukların yapıtları, taşları üst üste, iç içe... Bunlar birbirinden ayrılabilir mi? İster istemez hepsini bir arada görecekler!, dedi.

Anadolulu köylü rehber nereden bilsindi ki, gün gelecek, Hititlerden bize miras kalan Ankara kentinin belediyesinde yöneticiler, o üst üste birikmiş, iç içe geçmiş uygarlık hazinesini, kafalarındaki ırkçılık cetveliyle ikiye ayıracaklar, ve,

— Anadolunun 1071'den sonrası Türk'tür, öncesi Türk değildir, bizi ilgilendirmez, diyerek, Hitit uygarlığını da, 1071 öncesi tüm Anadolu uygarlıklarını da bir kalemde milli tarihimizden silip atmaya kalkışacaklar!...

★ ★ ★

Malazgirt Savaşının kazanıldığı 1071 yılı, Orta Asyadan gelen Türklerin Anadoluda egemenlik kurdukları yıl olarak bilinir. Savaşı kazanan Selçuk Sultanı Alparslan, yenip tutsak aldığı Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i serbest bırakacak kadar iyi yürekli, yüce gönüllü bir insandı. Türkler de soy ve din ayrımı gözetmez, yerleştikleri ülkeler halkının yasalarına törelerine saygı gösterirlerdi.(1)

Kültür konusunda hiç bağnazlıkları yoktu. Kültürlerin ve uygarlıkların, birbirlerinden alıp vererek, birbirleriyle kaynaşarak gelişip zenginleştiğini kavrayabilecek kadar açık görüşlüydüler.

Malazgirt Savaşıyla Anadoluda Türk egemenliğini kuran Selçuklar, Hititlerin, Asurluların, Yunanlıların, Romalıların, Bizanslıların ve daha nicelerinin bu topraklardaki kültür ve sanat birikimini özümsediler; Çin, Hint, Fars ve Arap kaynaklarının da katkısıyla zenginleşen kendi kültürlerini ve sanatlarını Anadolu'nun o engin birikimine karıp yeni sentezlere ulaştırdılar. (2)

Anadolunun halkıyla da uygarlıklarıyla da kaynaşarak bu toprakların geçmişiyle geleceğini bütünleştirdiler.

1071, Anadolunun insan varlığını ve kültürünü bölen bir ayrım çizgisi değil, böyle bir bütünleşmenin harcı oldu.

★ ★ ★

Osmanlılar da Selçukların, ırk,din,dil ayrımı gözetmeyen hoşgörülü, eşitlikçi tutumlarını sürdürdüler. Anadolunun yerli halkıyla Orta asyadan gelenler, ayrıca, zaman içinde, Osmanlı yerleşme politikasının gereği olarak, Kafkaslardan, Gürcistandan, Kırımdan, Ortadoğudan, Afrikadan, Balkanlar'dan göçenler, birbirleriyle komşu oldular, dost oldular, evlendiler, kaynaştılar.

Değişik soylardan ve ülkelerden nice Hristiyan çocuğu, Osmanlı devşirme sistemiyle, özel eğitimden geçirilerek, Müslüman ve Türk oldu. Yeniçeriler, 1071 Malazgirt Savaşı'nı kazananların torunları değildi. Ama onlar kadar Türktüler. Türk gücünü dünyanın dört bucağına yaymada önemli bir etken oldular. Osmanlı Devletinin nice sadrazamları, vezirleri, komutanları, nice büyük sanatçıları, devşirmeler arasından yetişti. Anadolu Türk kültürü ve uygarlığı onların da büyük katkısıyla gelişti.

★ ★ ★

Bunlar, herkesin bildiği, üzerinde bütün tarihçilerin birleştiği gerçekler... Böylece, bu topraklarda, Orta asyadan ve başka ülkelerden gelenlerle Anadolu kökenlilerin, insan varlığı olarak da kültür ve sanat olarak da ayırt edilemeyeceği bir Millet oluştu.

Bu Millet, değişik soylardan, ülkelerden, kültürlerden kaynaklanan köklerini Anadolu tarihinin ve top-

ATATÜRK TÜSTAV TÜRK İNKILAP TARİHİ ARAŞTIRMA VAKFI

rağının en derinlerine salmıştır.Türk Milletinin soyağacı, Türkiye'de o köklerden sürgün veren ağaçtır.

Bu ağaç köklerinden koparılırsa ağaç kurur ve çöker.

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, Türk Milletini bu soyağacının ve bu köklerin bilincine ve kıvancına vardıran bir anlayıştır.

Türklerin Anadoluya 1071'de yerleştiğini öne sürerek, **"Hitit medeniyeti bir Anadolu medeniyetidir; Türk medeniyeti ile ilgisi yoktur"** diyenler; ve bu gerekçeyle Ankara'nın Lozan Alanındaki Hitit Güneşini söküp atmak isteyenler (3), ırkçılıkla milliyetçiliği birbirine karıştırdıkları için olacak, 1071 çizgisiyle, işte bu ağacı köklerinden ayırmaya, Türk Milletini kendi vatanının toprağından ve tarihinden koparmaya kalkışmaktadırlar.

★★★

Ankara'nın Lozan Alanındaki Hitit Anıtı, "güzel mi değil mi" diye, "yerine yaraşıyor mu yaraşmıyor mu" diye tartışılsa, büyük bir sorun olmaz. Ama başkent belediyesini yönetenler, Türkiye tarihini Türk medeniyetini ve Türklüğü, bir 1071 çizgisiyle bölüp ayırma hakkını kendilerinde görebilirlerse; bu memleketin o çizgiden öncesine yabancı gözüyle bakıp, ancak sonrasını ve ancak Orta Asya kökenlisini Türk sayacak olurlarsa; ve Hitit Anıtını söküp atma kararını böyle bir anlayışa dayandırırlarsa, altından kalkılmayacak kadar büyük sorunlar ortaya çıkarırlar.

İlkin bir Ankara sorunu çıkar ortaya: Ankara bir Hitit kentidir; çoğu bilginlere göre Ankara adı da Hitit (veya Hatti) kökenlidir. Bu durumda, Ankara'nın bir alanındaki Hitit Güneşi'ni, "Türk değildir" diye, "bizim değildir" diye kaldırmak isteyen Ankara Belediyesi, "Ankara" adını ne yapacak, Ankara'yı nereye kaldıracak?

Anadolu uygarlıklarının kalıtları arasında yer alan Hitit Arslanlarıyla Selçuk Arslanları yüzyıllardır yan yana yaşarlar. Selçuk Arslanları "bizimdir" diye alıkonulup, Hitit Arslanları "bizim değil" diye kovulacak mı?

Ankara'nın Arslanhane Camii minberinin tırabzanındaki geometrik motiflerle Hitit Güneşlerinden bazılarındaki motiflerin akrabalığı nasıl ortadan kaldırılacak?

Ya Anadolunun kaleleri?.. Bu kalelerden birçoğunda, Hititlerin, Urartuların, Bizanslıların, Cenevizlilerin, Selçuk veya Osmanlı Türklerinin koydukları taşlar, üstüste, yanyana, Anadolu yapı ustalarının sağlam harcıyla birbirine kaynaşmıştır. O taşlar 1071 çizgisiyle ayrılıp kaleler mi çökertilecek?

Nice devşirme sadrazam ve vezir, nice değişik kökenli padişah anası, çizginin neresinde kalacak?.. Ataları Orta Asya Türkleriyle birlikte Anadolu'ya gelmemiş, Kayserili bir Rum çocuğu olarak devşirilip, kuşkusuz Ayasofya gibi Bizans yapılarından da esinlenerek, İslam Türk uygarlığının baş yapıtlarını yaratmış bir Koca Sinan, 1071 çizgisinin hangi yanına oturtulacak?

Anadolu kökenli-Orta Asya kökenli bölümlemesini halk danslarımıza uygularsak, zeybeklerimiz, halaylarımız, barlarımız bu bölümlemenin içinden nasıl çıkacak?

Sorun bu kadarla da kalmaz... Ankara Belediyesinin 1071 ayrımcılarından acaba kaçı, kendi soylarının izini, Alparslan Ordularıyla Anadoluya gelen Orta Asyalı Türklere kadar sürdürebilirler? Bu kimseler kendi kendilerini 1071 çizgisinin neresine yerleştirecekler?

Onları bırakın, Türkiye'de kaç kişi, kendi Türklüğünü su katılmamış Orta Asya kökenlerine kadar sürdürebilir?

★★★

Kısacası, **"Hitit medeniyeti bir Anadolu medeniyetidir: Türk medeniyeti ile ilgisi yoktur"** gerekçesine dayandırılarak, Ankara'nın Lozan Alanındaki Hitit Güneşi kaldırılmakla, öyle bir çığır açılır, öyle bir sorunlar yumağı ortaya çıkar ki, Türkiye'yi ve Türk Milletini de çözüp yok etmeyi göze almadıkça, o yumak çözülemez.

Neyse ki, küçük bir azınlık oluşturan birtakım kafatasçılar dışında, Türkiye'nin ve Türk Milletinin böyle bir sorunu yoktur. Ne Alparslan için böyle bir sorun vardı, ne Fatih Sultan Mehmet ne de Mustafa Kemal Atatürk için...

Çünkü Türk tarihinin hiçbir döneminde, milletle ırk birbirine karıştırılmamıştır.

Millet kavramının ümmet kavramından henüz ayrılamadığı dönemlerde bile, İstanbul fatihi Sultan Mehmet, Ayasofya Kilisesini camiye dönüştürürken, Hıristiyanlığı yansıtan sanat başyapıtı mozaikleri -daha önce Katolik istilacıların yaptığı gibi- tahrib ettirmemiştir. Tersine, 29 Mayıs 1453 günü Ayasofyaya ilk namazı kılmak üzere girdiğinde, o mozaikleri tahribe kalkışan bir yeniçeriyi kendi eliyle cezalandırarak, **"bu kıymetli yadigârın en değersiz taşına dokunanın hâli böyle olacaktır"**, demiştir. (4)

Anadolu medeniyetlerinin bu millete "kıymetli yadigâr"larını, şimdi, bir 1071 çizgisiyle "bizdendir-bizden değildir" diye ayırmaya kalkışanlar, haydi Atatürk'ü fazla çağdaş bulup anlıyamadılar diyelim, ama 531 yıl öncesinin Fatih Sultan Mehmet'inden de biraz milliyetçilik ve insanlık dersi alamazlar mı?

★★★

Milliyetçilik ve insanlık: Bu ikisi, Atatürk'ün düşünüşünde ayrılmaz bir bütündür. Ona göre, "**Türk Milleti..... vicdanında, milli hissin yanında, insani hissin şerefli yerini daima muhafaza etmekle müftehirdir**" (5)

Atatürk'e göre, Türk Milleti Türkiye'den soyutlanamaz: Türkiye Türk Milletinin "beşiği"dir. Bunu, kendi el yazısıyla ve şiirsi bir dille şöyle açıklar Atatürk:

"**Bu memleket, Dünyanın beklemediği, asla ümid etmediği bir müstesna mevcudiyetin yüksek tecellisine sahne oldu. Bu sahne yedi bin senelik, en aşağı bir Türk beşiğidir. Beşik tabiatın rüzgârlarıyla sallandı: Beşiğin içindeki çocuk tabiatın yağmurlarıyla yıkandı; o çocuk tabiatın şimşeklerinden, yıldırımlarından, kasırgalarından evvelâ korkar gibi oldu; sonra onlara alıştı; onları tabiatın babası tanıdı; onların oğlu oldu. Bir gün o tabiat çocuğu tabiat oldu; şimşek, yıldırım, güneş oldu; Türk oldu.**". (6)

Türk Milletinin, bu memleketle, bu memleketin "tabiat"ıyla, tarihiyle, kültürüyle ve tüm uygarlıklarıyla bütünleşmesi -1071 Malazgirt Savaşından bu yana geçen 913 yıldır değil, binlerce yıl geriye doğru bütünleşmesi - ve o bütünleşmenin ürünü olarak, "yağmur"ların, "şimşek"lerin, "yıldırım"ların, "kasırga"ların ardından gelen bir "güneş" gibi doğuşu, bundan güzel anlatılabilir mi?

Hitit Güneşi, binlerce yıl önce ne anlam taşımış olursa olsun, bugünün Ankarasında o doğuşu simgelemektedir.

★★★

Hititler, M.Ö. 2000 yıllarında, yani bundan yaklaşık dört bin yıl önce, Türkiye'ye gelmişlerdir. Bilim onları genellikle "İndo-Aryan" kökenli olarak tanımlar. Atatürk onlara "Eti Türkleri" demiştir; onlara ve onlardan da önce Anadoluda yaşayan Hatti'lere...

Sumerler, Dicle-Fırat yöresindeki uygarlıklarını, M.Ö. 3000 yıllarında, bundan yaklaşık beş bin yıl önce kurmuşlardır; ve bilim onların bu yörede "Samî" kökenlilerden de eski olduklarını söyler. Atatürk onlara "Sumer Türkleri" demiştir.

Atatürk, Türklükle Türkiye'nin bütünleşmesini bu kadarla da bırakmamış, yukarıdaki sözlerinden görülebileceği gibi, Türkiye'nin Türklük tarihini, Sumerlerin bilinen tarihinden bile "en aşağı" iki bin yıl daha öncelerden başlatmıştır.

Bu bir ırk bütünleştirmesi değil, bir kültür bütünleştirmesi, bir uygarlık bütünleştirmesi, bir millet ve memleket bütünleştirmesidir.

★★★

Devlet, Türkiye'nin binlerce yıllık geçmişine yönelik kazılara, Kurtuluş Savaşıyla ve Cumhuriyetle birlikte yakın ilgi gösterir olmuştur. O zamana kadar bu memleketin eski tarihine, uygarlıklarına, kültür kalıtına, daha çok Batılılar ilgi gösterir, hattâ sahip çıkarken, ve devletin gözleri önünde, bazen de padişahların özel izniyle, binlerce yıllık "kıymetli yadigâr" lar, Batı ülkelerinin müzelerine taşınırken, Cumhuriyetle birlikte, yani, ırkçılığı reddetmenin ötesinde, ümmetçiliği de aşan ve Anadolu topraklarına kök salan, göçleri ve akıncılığı geride bırakıp yerleşikliği vurgulayan bir milliyetçilik anlayışının benimsenmesiyle birlikte, bu yadigârlar, Türk Milletinin öz değerleri olarak özümsenmiştir.

Toprağa bağlı köylü zaten özümsemişti onları; bilerek veya bilmeden özümsemişti. Ama Cumhuriyetle, bu özümseyiş, artık bir devlet politikası olmuştur.

Anadolu kültürünün oluşumuna katkıda bulunmuş bazı eski dil ve kültürlere, örneğin Hitit, Sumer, eski Yunan, Latin dil ve kültürlerine, Ankara Üniversitesinde önemle yer verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Anadoluda, bir yandan geleceğin kalkınan Türk toplumu için demir-çelik sanayii, uçak sanayii kurulurken, bir yandan da, bilim ocaklarında, Türkiye'nin geleceği geçmişiyle yoğrulmaya başlamıştır.

Çünkü Atatürk biliyordu ki, bu memleket geçmişiyle bizim olmazsa, bugünü ve geleceğiyle de bizim olamazdı.

Atatürk biliyordu ki, çağımız Türkiye'sinde eğer "Türk" yalnızca bir ırkın veya kavmin adı sayılırsa, milletin de memleketin de devletin de bütünlüğü sağlanamazdı.

★★★

Türkiye Cumhuriyeti'nde "Türk", bir ırkın veya kavmin ötesinde, birbiriyle binlerce yıl boyunca kaynaşagelmiş nice ırkları, soyları, kavimleri, uygarlıkları, kültürleri kucaklayan bir milletin adıdır; ve bu Millet, Türkiye'ye şu veya bu tarihte gelmiş bir işgal kuvveti veya konuk değildir; bu memleketin tüm uygarlık ve kültür kalıtını özümseyen ev sahibidir.

Onun içindir ki Atatürk, kendi el yazısıyla, Türk çocukları için hazırladığı Yurt Bilgisi notlarının ilk tümcesi olarak, "**TÜRKİYE CUMHURİYETİNİ KURAN TÜRKİYE HALKINA TÜRK MİLLETİ DENİR**" diye yazmıştır. (7) "Türkiye halkı" derken de köken ayrımı gözetmemiştir.

Bu el yazısı notlarında, Atatürk,

"**Başka başka iklimlerin tesiri altında, başka başka cinsten yerlilerle binlerce sene yaşamış, kaynaşmış bu kadar eski ve bu kadar büyük bir insan cemiyetinin bugünkü çocuklarının tamamen birbirlerine benzemeleri mümkün müdür?**",

diyerek (8) Türk Milletinin bu binlerce yıllık birleşip kaynaşmadan doğduğunu anlatır.

TÜRK TARİH KURUMU

★★★

El yazılı notlarında, Atatürk, bir insan toplumunun "millet" sayılabilmesi için bazılarınca gerekli olduğu ileri sürülen koşulları, öğeleri, bilimsel bir yöntemle ayıkladıktan ve ırk birliği de, dil birliği de, din birliği de olmaksızın "millet" olunabileceğini somut örneklerle kanıtladıktan sonra, **"mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tarifi biz de alalım"** der ve şu sonuca varır:

***"Zengin bir hatırat mirasına sahip bulunan;**

***"Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatta samimî olan;**

***"Sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan, insanların birleşmesinden meydana gelen cemiyete millet namı verilir."** (9)

O nedenledir ki bir zamanlar Osmanlı Devletinin sınırları içinde yer almış değişik ülkelerden soylardan dinlerden gelen, hattâ bazen bunların da dışındaki toplumlardan gelen insanlar, ister doğup yaşadıkları ülkelerde, ister gelip yerleştikleri Türkiye'de, "Türküz" dediklerinden beri Türktürler; Alparslan'ın ordularıyla birlikte bu topraklara yerleşenler kadar Türktürler; Alparslan'ın ordularının yüzlerce binlerce yıl öncelerinden beri bu topraklarda yaşamış olanlar ve onların soylarından gelenler de, dinleri dilleri kökenleri ne olursa olsun, hepsiyle birlikte Türktürler.

★★★

Orta Asya'dan gelen Türkün Türkiye'ye getirdiği yeni ruh, Anadolu uygarlıklarını, kültürlerini toprağa gömmemiş,toprak altındakileri bile canlandırıp özümsemiştir; küllenen korları bir taze solukla körüklemiştir. Batı kültürünün ve çağdaş uygarlığın beşiği olan bu topraklar, öylece, Türk Milletinin de beşiği olmuştur.

O geçmişin zenginliği, yüzyıllarca, halkın kültüründe, söylencelerinde, törelerinde, danslarında, ortak bilinçdışında yaşamıştır ve halkın günlük yaşamını bir alt akıntı gibi etkileyegelmiştir. Cumhuriyetle birlikte, kafalarımızın kapıları pencereleri, çağımızın dünyasına, yurdumuzun geçmişine ve insanlığın geleceğine açıldıkça da, o binlerce yılın, değişik ülkelerden, soylardan, kültürlerden kaynaklanan ortak ve karma ve kaynaşık zenginliğinin bilincine varılmış, onların tümüyle bizim olduğu ve bizimle yeni bir bütünlük, canlılık ve anlam kazandığı kavranmıştır.

Bu bizdenlik, ilkin, köken veya dil birliği zorlamalarıyla açıklanıp desteklenmeye çalışılmışsa da, kısa bir süre sonra, bunun gerçekçi de gerekli de olmadığı anlaşılmıştır.

Atatürk'ün bir başka güzel deyişiyle, **"çok büyük bir sahada vücût bulmuş ailelerin birleşerek Sop (klan) ve Sopların birleşerek Boy (kabile) ve Boyların birleşerek Öz (aşiret) ve Özlerin de birleşerek El (medine) ve nihayet El'lerin de bir merkezde birleşmesiyle büyük bir camia vücûda getirmiş"** oldukları (10), ve derelerin çaylarda, çayların ırmaklarda birleşip kaynaşarak tek bir denize ve ereğe akışı gibi, Türk Milletini oluşturdukları gerçeği benimsenmiştir.

Kaynaklandıkları soyların adları, birbirine kavuşa kavuşa gelişen derelerin çayların ilk adları gibi yaşayıp anıladursa da, hepsinin ortak adı, ortak kimliği "Türk"tür. Hepsi, ortak katkılarıyla büyüyen, gürleşen Türk Milletinde bütünleşmiştir.

Batı kültürünün ve çağdaş uygarlığın beşiği olan bu topraklar böylece tüm kalıtlarıyla özümsendikçe, Türk Milleti için, çağdaş uygarlığı benimsemek, bir özenticilik olmak yerine, kendi özdenliğine ve özbenliğine ermek olmuştur.

★★★

"Bugün içimizde bulunan Hristiyan ve Musevî vatandaşlar" için de, Atatürk, **"mukadderat ve talihlerini Türk Milletine vicdanî arzularıyla rapt ettikten sonra kendilerine yan gözle, yabancı nazarıyla bakılmak medenî Türk Milletinin asîl ahlâkından beklenebilir mi?"**. diye sorar. (11)

Atatürk, "millet" olabilmeyi, bir "ahlâk" ve "vicdan" sorunu olarak görür. Ona göre, milleti millet yapan ahlâkta, soy ayrımına da başka ayrımlara da yer yoktur. Ona göre, bir milletten olmak için, kişinin, kendi özgür vicdanıyla, "ben bu millettenim" demesi ve, yalnız bugünün ve geleceğin değil, geçmişin de **"zafer ve ye'is"**lerine, **"sevinç ve ümit"**lerine kendi duygusuyla ve iradesiyle ortak olması yeterlidir. (12)

Onun içindir ki, Atatürk, "ne mutlu Türk ırkından olana" veya "Türk soyundan gelene" dememiş,

"Ne mutlu Türküm DİYENE" demiştir.

★★★

Eğer böylesine geniş kucaklı, böylesine insanca ve böylesine bütünleştirici bir "millet" ve milliyetçilik anlayışını kavrayamayan bazı kafatasçılar, bu memleketin veya milletin geçmişini, birtakım istilâ veya fetih çizgileriyle bölmeye kalkışacak olurlarsa, bu memleketin, milletin ve devletin bugünü ve geleceği de bölünme tehlikesine sürüklenir.

Türkiye'de bölücülüğün gerçek kaynağı budur; çünkü başka bölücülük akımlarına da, "Türk"lük - "Türkiyeli"lik ayrımcılığına da bu yüzden yol açılmakta ve bu konudaki dış kışkırtmalara güç katılmaktadır.

Bu tehlikeyi oluşturanlara ve körükleyenlere Ata-

TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

türk'ün milliyetçilik anlayışıyla ödünsüz karşı çıkmak, yalnız Anayasa gereği değildir; "Türküm" demenin mutluluğunu duyan ve Türk Milletinin birliğini, Türk yurdunun bütünlüğünü sürdürmek isteyen herkesin görevidir.

Bu memleketin 1071 sonrası ne kadar Türkse, 1071 öncesi de o kadar Türktür. Türk'le Türkiye ve Türk tarihiyle Türkiye tarihi ayrılmaz bir bütündür.

Ve bir Yörük kilimi ne kadar bizimse bir Hitit Güneşi de o kadar bizimdir.

NOTLAR:

(1) Tamara Talbot Rice - "The Seljuks" - Thames and Hudson, Londra - 1961 - Sayfa 87.
(2) "Meydan Larousse" Cilt 11 - Sayfa 149; ayrıca: Prof. Dr. Oluş Arık - "İslâm Sanatında Türkler" - Yapı ve Kredi Bankası Yayını - 1976-Sayfa 13; ve Dr. Ülker Erginsoy - "Islâm Maden Sanatının Gelişmesi" - Kültür Bakanlığı Yayını - 1978 - Sayfa 509-510.
(3) "Cumhuriyet" - 1 Haziran 1984 - Sayfa 6.
(4) Ali Sami Boyar - "Ayasofya" - İstanbul Maarif Matbaası - 1943 - Sayfa 15.
(5) Atatürk'ün hazırlattığı Yurt Bilgisi kitabı için kendi el yazısı ile yazdığı notlardan - Kaynak: Prof. Dr. Afet İnan -"Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları" - Türk Tarih Kurumu Basımevi - 1969 - Sayfa 369.
(6) Yayınlayan: Dr. Fethi Tevetoğlu - "Türk Kültürü" Dergisi - Sayı 85 - Kasım 1969 - Sayfa 7-10
(7) Prof. Dr. Afet İnan'ın adı geçen eseri - Sayfa 351.
(8) A.G.E. - Sayfa 355.
(9) A.G.E. - Sayfa 379-380
(10) A.G.E. - Sayfa 356.
(11) A.G.E. - Sayfa 378.
(12) A.G.E. - Sayfa 380.

İsmail Cem

SOSYAL DEMOKRASİ NEDİR, NE DEĞİLDİR

...Ve Türkiye'de olabilirliği

İsmail Cem, bu yapıtında, son yıllarda Türkiyemizde çok konuşulan ve tartışılan önemli bir konuya açıklık getiriyor. Tam zamanında yayınlanmış özenli bir araştırma olarak okurlarımıza öneririz.

YANKI Dergisi

Sol muhalefet içinde birleşme sancılarının çekildiği günlerde, İsmail Cem'in yeni kitabı yayınlanmıştır.

NOKTA Dergisi

Sorun derinliğiyle ele alınmış, dünyadaki, geçmişteki ve günümüzdeki uygulamalar ayrıntılarıyla anlatılmış. Bilimsel bir bakışla, oldukça yansız bir tutumla sorun irdelenmiş.

Oktay AKBAL

Günümüze değin bu konuda yazılmış yapıtların en derli toplusu ve öğreticisi. Sosyal demokrasinin Türkiye'de uygulanabilirliği bölümü tartışmaya oldukça açık bu kitabın ilgiyle okunacağı ve okunması gerektiği inancındayım.

İlhami SOYSAL

"Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir", geleceğin sol siyasetine dönük arayış çabalarının nitelikli bir örneğini veriyor...

Uğur MUMCU

İsmail Cem, sosyal demokrasinin düşünsel kaynaklarından başlayarak, günümüze kadarki evrimini ve karşı karşıya bulunduğu güçlükleri hayli yetkin bir şekilde irdeliyor; çıkarılabilecek dersleri açık bir dille ifade ediyor.

Şahin ALPAY

Sol, bugün bir arayışın zorluğunda çırpınıyorsa, bu biraz da, daha düne kadar, bulduğunu sanmanın kolaylığında, bildiklerini aklın süzgecinden geçirmeye boş verdiği için değil mi?
Solun arayışlarını sorgulamada bir hareket noktası olabileceğini düşünerek, *Yeni Gündem*'in ikinci sayısında, "iç politika" sayfalarını İsmail Cem'in kitabıyla ilgili bir söyleşiyle başlattık.

YENİ GÜNDEM Dergisi

BİR AYDA 2. BASIM

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİHİ ARAŞTIRMA VAKFI

5. Yeşil Ordu

Büyük Ekim Sosyalist Devriminin etkisiyle kurulan Yeşil Ordu, komünizm ideolojisine yakın bir ideolojiyi benimsemiş askeri-siyasi bir örgüttü. Faaliyetinin ilk döneminde yönetici ve taraftarları arasında, komünist eğilimli birçok kimse vardı. Hatta birçok komünist Yeşil Orduda bizzat görev almışlardı. Ancak kısa bir süre sonra, kemalist burjuvazinin temsilcileri bu ordunun yöneticiliğini ele geçirmişlerdir.

Osmanlı ordusundan kalan birlikler, gerici Osmanlı zihniyetinin ve dini taassubun egemen olduğu nüvelerdi. Bunlardan,

(57) «YENİ ÇAĞ», Dergisi Kasım - Aralık 1964, s. 657.

yeni bir siyasal ve sosyal düzen kurmak için savaşacak, devrimci ve antiemperyalist bir cumhuriyet ordusu meydana getirmek imkansızdı. Yeni bir halk ordusunun kurulması gerekiyordu. Yeşil Ordu, çete birliklerine dayanan bu tür bir halk ordusunu gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştu. Kurucuları arasında birçok aydın, devrimci ve Mustafa Kemal'in yakın çevresinden kimseler vardı Ancak Kemalistler, Yeşil Ordu konusunda farklı görüşler ileri sürmekteydiler. Bir kısmı, Yeşil Ordunun ihtilalci bir örgüt olduğunu, Türk burjuvazisinin egemenliğini yıkmayı amaçladığını bu nedenle ortadan kaldırılması gerektiğini söylerken, bir kısmı da, geçici bir süre için, işgal kuvvetlerine karşı kullanılıp daha sonra dağıtılması gerektiği düşüncesindeydi. Ancak, aralarında bazı mebusların da bulunduğu bir kısım Kemalist eylemciler de, Yeşil Ordunun antikapitalist ve antiemperyalist görüşlerini benimsemişlerdi.

O dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde çeşitli siyasal görüşlerin temsilcileri bulunmaktaydı. Ama sayı bakımından esas ağırlık, burjuva-toprak ağaları sınıfının temsilcilerindeydi. Ancak bütün bu, Osmanlı ordusundan gelen subaylar, toprak ağaları, tüccarlar, din uleması, hacı-hoca-şeyh gibi muhafazakârların yanında ileri görüşlü, devrimci mebuslar da vardı. «Muhafazakârlar arasında, Meclisi, hilafet ve saltanat organı addedenler olduğu gibi inkılâpçılar içinde komünizme kadar varanlara, Meclisi bir ihtilal organı olarak kabul edenlere raslamak mümkündü.» (58)

Mecliste siyasi üstünlük, Mustafa Kemal başkanlığındaki antiemperyalist, Kemalist burjuva kanadınındı.

Gerçekten de o dönemde bazı Kemalist mebuslar, Yeşil Orduya katılmış hatta komünist hareketi desteklemişlerdir. «Halk Grubu»nu kuranlar da bu mebuslardı. Ancak bunların bazıları, sırf Ekim Devrimine yakınlık duyan kitleleri Kemalist burjuva devrimine kazanabilmek için, bolşeviklik özentileriyle dolu nutuklar atmakta, beyanlarda bulunmaktaydılar. Kemalistler, gerçekte komünizme tamamen karşıydılar. Onların esas amacı, emperyalizme karşı savaşta, halk arasında bolşevizme beslenen sempatiden yararlanmaktı. Bu nedenle, bir yandan komünist ya da komünist benzeri hareketlerle işbirliği yaparken, «belirli sınırı» aşan burjuva eylemcilerine karşı da derhal gereken tedbirleri almıştır.

(58) TUNAYA, Tarık Zafer : «Türkiye'de.....», s. 529-530.

İlk faaliyet döneminde Yeşil Orduya egemen olan ideolojik ve siyasi eğilimler, halka dağıtılan beyannamelerde, nizamnamesinde ve programında açıkça ortaya konmuştur. Program, Yeşil Ordunun yayın organı olan ve o sırada Eskişehir'de çıkan «Yeni Dünya» (59) gazetesinde yayınlanmıştır.

Yeşil Ordu Beyannamesi

«Eski dünya nedir? Yeni dünyada neler oluyor? Eski dünya, birkaç zenginin, milyonlarca insanı esir gibi çalıştırmak, bu milyonlarca insanın açlık ve sefaletine karşı kendi rahatlarını temin etmesinden başka birşey değildir.

Köylüler, çiftçiler, bağcılar, bahçeciler, kunduracılar, yemenciler, duvarcılar, marangozlar, arabacılar, velhasıl ayağı ve koluyla çalışan bütün işçiler, geceyi gündüze katarak çalışır, çabalar, pek zorlukla ancak karınlarını kuru ekmekle doyurabilirler. Hasta olurlar, aç, ilâçsız kalırlar. Onlara ne ekmek veren olur ne ilâç veren ve ne de hekim getiren bulunur.

Dünyada yenen, giyilen herşeyi fukara meydana getirir. Evleri, konakları, sarayları, amele çalışarak yapar. Fakat, kendi aç, çıplak, sefil, evsiz yurtsuzdur. Aşar diye alırlar, iane diye alırlar. Zavallı köylü her türlü vergiye katlanır. Ne yolu yapılır, ne memleketi onarılır, ne çocuğu okutulur.

TÜRK TARİH KURUMU VAKFI

Fukaranın hayrına hiçbir iş görülmez. Ne davasına bakan olur, ne de kimse ona insan diye bakar. Sanki allah köylüyü, ameleyi, fukarayı, zenginlere kul köle olmak için yaratmıştır.

Ey köylüler, fukaralar, ey çalışkan çiftçiler, namuslu ırgatlar ve ameleler, gözlerinizi açınız, etrafınıza dikkatle bakınız! Etrafınızda bulunan beyler, paşalar, ağalar kimlerdir, bilir misiniz? Onlar da sizler gibi insandır. Allahın indinde aranızda hiçbir fark yoktur. Allah, insanları hep eşit yaratmıştır. Sizi fukara yapan, cahil bırakan bu zalim adamların şerrinden kurtulmak için başınızı biraz kaldırın, sesinizi yükseltin, onlardan korkmayın! Onlar, kendi kendilerine kalınca size birşey yapamazlar. Rusyadan gelen haberlerden, Rusyada ve Azerbeycandaki çiftçi ve askerin yaptığı işleri herkes yavaş yavaş öğreniyor. Onlar, yeni bir dünya yapıyorlar. Eski idareleri, eski hükümetleri tamamen değiştirmişler. Yeni idare, yeni hükümetler kuruyorlar. Yeni dünya bambaşka oluyor. Yeni dünyada hükümet hep fukaraların eline geçti. Hükümet adamlarını fukara seçiyor. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar hep ortadan kalktı. Zengin, fakir, büyük, küçük, bey, paşa hep eşit oldu. Rütbeler hep lağvoldu.

(59) «YENİ DÜNYA» (Seçmeler), Katkı Yayınları, İstanbul 1976.

Bütün insanlar kardeş ve arkadaş gibi çalışıyor. Dövmek, sövmek gibi şeyler ortadan kalktı. İnsanlar, hep kardeş ve arkadaş oldu. Asker, askerliğini ve vazifesini biliyor. Zabitten ne emir alıyorsa derhal ifa ediyor. Çünkü o emrin ifası vazifedir. Zabitin vazifesi söylemek, askerin de yapmaktır.

İşte o kadar... Vazifesini yapmayan kim olursa olsun, mutlaka şiddetle cezalandırılıyor. Mal, mülk sahibi olmak ta yasak olduğu için rüşvet, anafor, hırsızlık, yalancılık, dolandırıcılık kâmilen ortadan kalkmıştır. Herkes insanlığı anlamış, herkes birbirine eşit olmuş. Biz de böyle yapacağız, böyle olacağız. Biz de bu yolda yürüyoruz.» (60)

Yeşil Ordu Nizamnamesinin en önemli ana maddeleri ise şöyleydi :

«1. Türkiye Yeşil Ordu Teşkilâtı, Avrupa emperyalizminin hulûl ve istila siyasetini Asya'dan kovmak üzere kurulmuş bir mücadele teşkilatıdır.

2. Yeşil Ordu umum Türkiye'den her nevi emperyalizm ceryanlarını ve sermayelerin haksız tagallüp ve tahakkümlerini ortadan kaldırmakta tereddüt etmez.

3. Yeşil Ordu, arazi ve umumi servetten bütün halkın, ancak zati saileri, maddi ve manevi kabiliyetleri nisbetinde faydalanmasını temine çalışır.

4. Su, hava, ışık ve hararet gibi hayati menfaatlerden sayılan ve umumi olan toprağın devletçe idaresini ve halkın parasız ortak emeğine bırakılmasını, esaslı ıslahattan biri sayar.

5. Menkul ve servet sağlıyan sermayelerden meydana gelecek faydanın bazı kişilere ve bazı ailelere değil, bütün vatandaşlar arasında bölüştürülmesi için, devletin bütün iktisadi hayata karışmasına taraftardır.

7. Yeşil Ordu, cemiyet hayatında halk hükümetini ve tam bir iştirak-ı mesai usulünü kabul eder.

8. Yeşil Ordu, harp ve askerlikten, kuvvetin kaynak olduğu temellük hakkı davalarından nefret eder. Muharebe ve mücadeleyi, ancak, bu davalara mani olmak için emperyalizmi yok edinceye kadar haklı görebilir.

9. Yeşil Ordu, yığılmış veya miras kalmış altınların gölgesinde daima âmir ve mütehakkim yaşayan azınlıklara karşılık, zaruri ihtiyaçlarını bile temin edemiyecek mütemadiyen azınlıklar hesabına çalışan esir insanların teşkil edeceği çoğunluğun ordusudur; hedef, bu çoğunluğun refah ve saadeti, hürriyet ve selâmetidir.

(60) «YAKIN TARİHİMİZ» Dergisi, cilt I, s. 71.

10. Yeşil Ordu, yalnız vücut ve kafa emeğinin karşılığı ile yaşayan çiftçi, amele, hademe ve memur gibi insanlığın gerçek çalışır ve faydalı kısmını, teşkilâtının en sağlam unsurları olarak bilir.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

12. Yeşil Ordu, aile hayatına saygı besler.

17. Yeşil Ordu, en ağır cürmü emperyalizm olarak telâkki ve idam cezasını yalnız bunun taraftarları hakkında haklı bir karşılık olarak kabul eder.

19. Yeşil Ordu, Kızıl inkılâp ordularının samimi bir kardeşlikle bağlısı ve müttefiğidir.

20. Yeşil Ordunun fârik alâmeti yeşil bayraktır. İslâm kardeşliği bu bayrak altında kurulmuştur. İnsanlar arasında kızıl ve yeşil bayrakların birliği, mesut inkılâba ve gerçek saadete yönelen çalışmaları tamamlıyacaktır.

26. Yeşil Ordu teşkilatına mensup olup da emperyalizm lehinde gayemize hıyanet eden derhal idam olunur.» (61)

Yeşil Ordunun yayın organı olan «Yeni Dünya» gazetesinin alt başlığı, «Türkiye Komünist Gazetesidir/Cumartesi gününden maadâ hergün neşrolunur.» şeklindeydi. Birçok kimse «Yeni Dünya»yı Bolşevik gazetesi saymaktaydı. (62)

Yeşil Ordunun özellikle ilk dönemine ait belgelerde ve faaliyetinde, bu örgütün devrimci bir öz taşıdığını gösteren antiemperyalizm, sömürgeciliğe düşmanlık, Ekim Devrimine ve Kızıl Orduya duyulan sempati, antikapitalizm, bolşevizme yandaşlık ve antifeodalizm gibi, özellikler vardır. Ancak, bütün bu devrimci görüntülere rağmen, Yeşil Ordu, herşeyden önce köylü sınıfının bir örgütü olduğu, yönetimde proletarya sınıfı bulunmadığı için, emekçilerin sınıf örgütü olma niteliğini kazanamadı. Kaldı ki, burjuva milliyetçiliğinin etkisinden de tamamen kurtulamamıştı, Türkiye'de yaşıyan azınlık halklara karşı şöven bir tavır içindeydi. Yeşil Ordunun komünizm anlayışı, «islâmcı komünizm» vaazlarını andırmaktaydı. Programında müslümanlık, toplumda eşitlik sağlıyan bir «sosyalizm ve komünizm dini» olarak tanımlanmakta, Nizamnamesinde, «İslâm kardeşliğinden» sözedilmek-

(61) «YAKIN TARİHİMİZ» Dergisi, İstanbul 1962, cilt 1, s. 107.
(62) «YENİ ÇAĞ» Dergisi, Kasım - Aralık 1964, s. 658.

tedir. İşçi sınıfının hareket içindeki rolünü küçümseyen Yeşil Ordu, işçi sınıfının öncülüğünde, işçi sınıfıyla diğer emekçiler arasında belli bir ittifak kurulması konusunda çaba harcamaz.

Kısa bir süre sonra Yeşil Ordu'nun yönetimini ele geçiren Kemalist burjuvazi, örgütün başına kendi adamlarını geçirir. Antiemperyalist antifeodal ve antikapitalist şiarları ve emekçi halk yığınlarının çıkarlarını korumak için yürüttüğü mücadele, Yeşil Orduya epey bir taraftar kazandırmıştı. Kendisine bağlı silahlı müfrezeler ve çeteler, işgal ordularını ve emperyalistlerle İstanbul hükümetinin silahlandırdığı karşı devrimci güçleri bozguna uğratmışlardı. Eskişehir, Kütahya ve Batı ve Güney Batı Anadolunun büyük bir kısmı Yeşil Ordunun denetimine geçmişti.

Yeşil Ordunun emekçi halk yığınları arasındaki itibarının artması, ulusal kurtuluş hareketinin burjuva yöneticilerini endişelendirmekteydi. Yeşil Ordunun yönetimine soktukları burjuva ajanları çete birliklerini denetim altına alamayınca, Mustafa Kemal Paşa ve yardımcıları İsmet Paşa, Ali Fuat Paşa ve ordunun diğer yüksek rütbeli kumandanları ve Kemalistlerin Yeşil Ordu içindeki temsilcileri, Yeşil Orduyu dağıtma kararı alırlar.

«Yeşil Ordu, siyasi ve askeri bir teşkilattı. Faydalı görüldüğü için, ilk zamanlarda faaliyetine müsaade edildi. Lâkin sonradan bu teşkilat, gizli çalışmaya başladı.» (63)

Mustafa Kemal 1927 yılında Büyük Millet Meclisinde verdiği uzun nutukta Yeşil Ordu hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

«Orduyu zihniyete göre şuurlu bir hale getirmek, o günlerin şeraiti içinde pek müşkül olacağı zehabı vardı... Ben, bir taraftan ordumuzu ihya ve takviye esbabına tevessül ederken, teşekkül etmiş bulunan milli müfrezelerden de, her türlü mahzurlarına rağmen, her yerde bizzarur âzami istifadeye çalışmakta idim... Şüphesiz istihdamları zaruri olan millî müfrezelerin, güzide ve şuurlu kimselerden terkip edilmesi şayanı arzu idi.

«Yeşil Ordunun ilk müteşebbisleri meyanında bulunan yakın arkadaşlar, mahza bana yardım maksadıyla ve beni ayrıca yormamak fikriyle, kendileri teşebbüsü alarak faaliyette bulunmayı münasip görmüşler. Bana yalnız, nâfi bir iş yapacaklarını söyleyerek, basit bir tarzda bu teşebbüslerinden bahsetmişlerdi. Ben, cidden çok meşgul olduğum için, arkadaşların bu teşebbüsleriyle uzunca bir zaman alakadar olmadım. Yeşil Ordu teşkilatı, bir

(63) KARAL, Enver Ziya: «Türkiye Cumhuriyeti Tarihi», İstanbul 1945, s. 49.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

nevi hafi bir teşkilat mahiyetinde teessüs ve oldukça tevessü etmiş. Kâtibi umumisi Hakkı Behiç Bey ve Ankara'daki heyet-i idaresi, ciddi ve esaslı faaliyet sarf etmişler. Matbu nizamnameleri ve muvazzaf memurları her tarafa gönderilmiş. Yalnız, bir noktayı da işaret etmeliyim ki, Yeşil Ordu teşkilatıyla iştigal edenler, işin benim malumat ve muvafakatim ve arzum dahilinde olduğunu söylediklerinden, her tarafta, benim namıma teşkilatı tevsi ve takviyeye çalışanlar çoğalmış. Tatbik edilmekte olan teşkilat, sadece milli müfrezeler vücuda getirmek gibi mahdut bir sahadan çıkmış, çok umumi bir gayeye teveccüh eylemiş... Bu hafi cemiyet hakkında tetkikatta bulundum. Bu cemiyetin, mızır bir şekil ve mahiyet aldığına kaani oldum. Derekap lâğvı cihetini düşündüm. Nokta-i nazarımı söyledim, icabını yaptılar.» (64)

Yeşil Orduyu dağıtma kararı alan Türk burjuvazisi derhal harekete geçti. Ordunun önemli bir kısmı, 1921 yılının ocak ayında cepheden çekilip, çete birliklerinin üzerine gönderildi. İsmet Paşa ile Refet Beyin komutasındaki iki piyade tümeniyle sekiz süvari alayı, Kütahya dolaylarında çeteleri bozguna uğratırlar. Burjuvazi tarafından Yeşil Ordunun yönetimine sokulan ve bu teşkilatı içinden çökerten ajanlar, bu bozgunda en büyük rolü oynamışlardır. Bu ajanlar, Yeşil Ordunun ilk Nizamname ve Programına tamamen ters yeni nizamname ve programlar hazırlayıp, kendi amaçlarına uygun beyannameler dağıtmaktaydı, en önemli kilit noktalarını ele geçirdiklerinden, teşkilatı istedikleri gibi kullanmaktaydılar. Teşkilat merkezine sokulan Kemalistlerin çoğu mebustu, hatta aralarında bakanlar da vardı. Maliye Bakanı Hakkı Behiç, Sağlık Bakanı Doktor Adnan (Adıvar), Yunus Nadi, Muhittin Baha (Pars) bunlar arasındaydı. Bu kadro «Yeni Dünya» gazetesini de ele geçirmişti.

Çerkes Etem, ise bir çok yerde Ankara'yı ele geçireceğini, Mustafa Kemal'i Büyük Millet Meclisi önünde darağacında sallandıracağını ve onun yerine geçeceğini söylüyordu. (65)

Mustafa Kemal, Çerkes Etem ile biraraya gelip görüştü, daha sonra İsmet Paşa ve diğer yardımcılarının başkanlığında ona heyetler gönderdi. Ancak Çerkes Etem'le anlaşmanın olanaksız olduğunu anladıktan sonra, onu ve grubunu dağıtma kararını aldı. Emperyalistlerin Anadoluya çıkarttıkları Yunan kuvvetleri

(64) ATATÜRK, Kemal: «Nutuk» cilt II, İstanbul 1961, s. 467 - 471.
(65) ATATÜRK, Kemal: «Nutuk», Cilt 2, İstanbul 1961, s. 470.

Ankara'ya kadar yaklaşmışlardı. Ulusal Kurtuluş Savaşının en kritik günleriydi. İşte böyle bir sırada Çerkes Etem, ulusal kurtuluş hareketi için büyük bir tehlike olmuştu. (66) Ancak, Kemalist ordu, Çerkes Etem kuvvetlerini ezdikten sonra, Yeşil Ordunun öteki birlik ve çetelerini de dağıttı. Çerkes Etem, Yeşil Ordunun ortadan kaldırılması için bir bahane olmuştu. Yeşil Ordunun müfreze ve çetelerinde kahramanca savaşan mücahitlerin yokedilmesini haklı göstermek için Türk burjuvazisi, bugün hala, Yeşil Ordu içindeki kendi ajanı Çerkes Etem'in hıyanetini öne sürmektedir.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARŞİVİ VAKFI

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ'NİN DOĞUŞU

1. İstanbul'da oluşan ilk komünist çevre ve gruplar

Türkiye işçi sınıfının, emekçi köylülerin, ilerici aydınların, kısaca, bütün emekçi Türkiye halkının öz partisi olarak kurulan Türkiye Komünist Partisi, Türkiye'deki ilk Marksist-Leninist partidir.

Partinin kurulduğu günlerde Türkiye, emperyalist ülkelerin işgali altındaydı; İstanbul ve civarı, İngiliz, Fransız, İtalyan kuvvetlerinin; İzmir, Manisa, Balıkesir, Bursa, Kütahya, Aydın, Denizli, Afyonkarahisar, Eskişehir yani Batı Anadolu ve Orta Anadolunun bir kısmı ve Trakya, emperyalistlerin silahlandırdığı Yunan kuvvetlerinin; Maraş, Antep, Urfa, Dörtyol, Adana, Hatay ve Mersin'i içine alan Güney batı Anadolu Fransız kuvvetlerinin; Antalya, Konya, Kuşadası ve Söke'yi içine alan Güney Anadolu İtalyan kuvvetlerinin; Karadeniz bölgesindeki Merzifon, Samsun İngiliz kuvvetlerinin işgali altındaydı. Bu koşullarda doğan Türkiye Komünist Partisi, Türkiye'yi emperyalist devletlerin işgalinden kurtarmayı, en acil bir görev saymıştı. İşçileri, köylüleri, bütün emekçileri, yurdu düşmanların elinden kurtarmak için silahlı savaşa, çetelere gönüllü yazılmaya çağıran Parti, 1920 yılında halka hitaben yayınladığı bildiride şöyle demekteydi:

«Anayurdumuzun bağımsızlığını ve halkımızın hürriyetini ancak savaşla elde edebiliriz. Çeteler! Topraklarımızdan son yabancı askerini, son düşmanı kovuncaya kadar savaşınız! Topraklarımızın bir karışını bile İngilizlere, Amerikalılara, onların yardakçısı Yunan kralının ordularına bırakmayın! Düşmana tek fabrika, tek demiryolu, tek liman bırakmayın! Türk halkının kanıyla boyanan topraklarımızda düşmanın ilerlemesine yol vermeyin! Çeteler! İyi bilin, bütün halk arkanızdadır. İşçi, köylü arkanızdadır! Komünist Partisi arkanızdadır. Siz, kendiniz, çeteler, işçi köylü çocuklarısınız!...» (74)

Türkiye Komünist Partisinden önce kurulan bütün işçi ve sosyalist partileri, hatta bilimsel sosyalizmi ilke olarak kabul eden Turkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası bile, reformist burjuva görüşlerinin yada küçük burjuva sosyalizminin egemen olduğu örgütlerdi. Burjuva milliyetçiliğinden kurtulamıyan bu partiler, kapitalizme karşı mücadelede, işçi sınıfının ideolojisine ve proleter enternasyonalizmine ağırlık vermemişlerdi..

Türkiye'de ilk komünist gruplar, küçük çevreler halinde, 1918 yılında, ülkenin en büyük işçi merkezi olan emperyalist kuvvetlerin işgalindeki İstanbul'da kurulmuştu.

1918 yılının Aralık ayında, komünistler, işçiler, yurtsever aydınlar, gençler, işgal kuvvetlerine karşı büyük bir miting düzenlerler. Gösteriler sırasında İngilizlere ait bir garajla benzin deposu yakılır, göğe yükselen alevler, emperyalizme karşı silahlı mücadelenin başladığını bildiren birer işarettir.'

İstanbul'da ilk komünist çevreler işte bu günlerde eyleme girerler.

İlk komünist çevre İstanbul'da, Halkalı Ziraat Okulundaki iki işçi tarafından oluşturulmuştu. Biri, öğrencilerin «Bolşevik İvan» dedikleri, Çarlık Rusyası ordusundan kaçmış, okulun demirci ustası İvan, öteki ise İstanbullu tornacı ustası Ahmet. Tophane ve Tersane fabrikalarında çalışan Ahmet usta, savaş yıllarında Almanya'ya gönderilmiş, orada devrimci Alman işçileriyle ilişki kurmuştu. Bu çevrenin yöneticisi Halkalı Ziraat Okulu öğretmenlerinden biriydi. (75)

Bu çevre ilk toplantısını, 30 Ekim 1918'de Ahmet ustanın evinde yaptı. Toplantıya, demiryolu işçileri, tramvay işçileri, Boğaziçi vapurlarında çalışan işçiler, marangozlar da katılmıştı. Toplantının sonunda, ülkeyi kurtarmak için halkı emperyalistlere karşı savaşmaya çağıran bir bildiri kabul edilir. 1919 Şubatında polis, çevre üyelerinden birkaçını tutuklar. Ötekiler Anadoluya kaçıp, kurtuluş hareketine katılırlar.

(74) TKP: «Doğuşu, Kuruluşu, Gelişme Yolları», s. 7-8.

(75) Bu öğretmenin adı Roland Genenzberg'di. Bk.: SAYILGAN, A.: «Türkiye'de Sol Hareketler», Hareket Yayınları, İstanbul, 1972, s. 109.

TÜRKİYE OSMANLI ARŞİVİ VAKFI

İstanbul'da arka arkaya birçok komünist çevre oluşur. Haliç-Kasımpaşa semtinde faaliyette bulunan çevreye, 1919'da Sovyet Rusyadan dönen beş altı kişilik bir Bolşevik grubu katılır. Rusya'da bulundukları sırada Mustafa Suphi'yle ilişkileri olan Baba Mehmet'in liderliğindeki bu grub daha çok, Anadoluya silah, tezgah kaçırıyor, cepheye işçi yolluyor ve «Yeni Dünya» gazetesini dağıtıyordu. Kayıkçılarla, deniz ve demiryolu işçileriyle, posta-telgraf-telefon memurlarıyla bağlantı kuran bu grup, bir yandan da Bulgar, Macar, Fransız komünistleriyle ilişkilerini sürdürüyordu. İşgal kuvvetleri askerlerine hitaben kendi dillerinde yayınlanmakları bildirilerde İstanbul'dan çekip gitmelerini isteyen bu grubun bir diğer faaliyeti de işgal kuvvetlerine karşı sabotajlar düzenlemekti. Grup üyelerinin büyük çoğunluğu daha sonra çetelere katıldılar. Osman kaptanın çetesi, Kürt Süleyman'ın çetesi, Ardişenli Abdullah'ın çetesi, Halife ordusuna, Anzavur'un adamlarına karşı yapılan savaşlarda büyük yararlıklar göstermişlerdir. Ardişenli Abdullah, bir fırın işçisiydi. Ekim Devrimi'nde Rusya'da bulunan Abdullah, Kızılordu birliklerine gönüllü yazılmış, Beyazlara karşı savaşmıştı. Şehir gerillası yöntemlerini çok iyi bilen bu yiğit delikanlı, İstanbul'daki İngiliz, Fransız kuvvetlerine karşı birçok baskınlar düzenlemişti. Osman Kaptan'ın çetesi ve diğer birçok komünist grup da aynı şekilde İstanbuldaki İngiliz depolarını basıp, nöbetçi askerleri esir almışlar, ele geçirdikleri silah ve cephaneleri Anadoludaki silahlı müfrezelere sevketmişlerdi.

1919'da işçilerin ve yurtsever aydınların Sultan Ahmet meydanında düzenledikleri mitingde yapılan konuşmalarda emperyalistler ve onların memleket içindeki ajanları, Amerikan mandacıları ve taraftarları lanetlenmiştir.

İstanbul'daki komünist örgüt, İşgal idaresinin ve Padişah hükümetinin koyduğu bütün yasaklara rağmen, 1920 yılında büyük bir 1 Mayıs gösterisi düzenler. Ellerinde «Bağımsız Türkiye» yazılı pankartlar, ayyıldızlı ve kızıl bayraklarla dörtbir koldan düzenli bir şekilde yürüyen işçiler, yollarda kurtuluş ve işçi marşları söylemişler, halkı emperyalizme ve onun yerli ajanlarına karşı savaşa çağıran sloganlar atmışlardı. Yürüyüşün sonunda, şehrin öte ucundaki «Hürriyet Tepesi»nde düzenlenen mitingde, komünistler adına Sadrettin Celal bir konuşma yapmıştır. (76)

(76) Bu yürüyüşte Türkiye Sosyalist Fırkası etkin olmuştu. Bk.: «Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi», Tüm İktisatçılar Birliği, Ankara, 1976, s. 57. (hzn.)

İstanbul'daki komünist örgütün düzenlediği bu 1 Mayıs gösterisi, geniş halk yığınlarının, emperyalizme karşı savaş azmini ve zafere olan inancını daha da kuvvetlendirir.

Yürüttüğü yoğun faaliyetler sonunda, İstanbul'daki komünist örgüt, işgal altındaki bu şehirde büyük bir etkinlik kazanmaya başlar, bölgedeki ulusal kurtuluş mücadelesinin öncüsü olur.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresinde kabul edilen çalışma raporunda, İstanbul örgütü hakkında şunlar denilmiştir:

«İstanbul Komünist teşkilatı, Türkiye'de devrimci işçi hareketinin temelini attı. Sınıf savaşı temelleri üzerinde ilk Sendikalar Birliğini kurdu. Emekçi yığınlar arasında dayanışma ve birbirine bağlılık ülküsünü yaydı. Emperyalistlere karşı, işgal kuvvetlerine karşı antiemperyalist cephede savaşanların, işçi-emekçi militanlarının birliğini kurdu.»

TÜRKİYE SOSYAL TARİHİ ARAŞTIRMA VAKFI

2. Anadoluda Komünist Hareket: Türkiye Halk İştirakiyün Fırkası

İstanbul'un dışında Anadoluda da, Zonguldak ve Ereğli kömür havzasında, Ankara silah fabrikasında (imalat-ı harbiye), Eskişehir demiryolu işçileri arasında, Adana'da çırçır, dokuma fabrikalarında, Bursa'da ipek fabrikalarında, Trabzon, Samsun, İnebolu'da liman işçileri, kayıkçılar ve denizyolları işçileri arasında, Balya madeninde, İzmir Halka Pınar fabrikalarında birçok komünist grup ortaya çıkmıştı. Trabzon komünistlerinin çıkardığı «Eş» gazetesinde, bu komünist grupların meydana gelmesinde, Rusya'dan esaretten dönenlerin büyük emeği geçtiği belirtilmiştir. Bu insanlar Büyük Ekim Devrimini yaşamış, bu ilk sosyalist devletin, emekçiler yararına yaptığı büyük işleri bizzat gözleriyle görmüşlerdi. Çoğu Rus işçi ve köylüleriyle birlikte Sovyet düşmanlarına karşı savaşan bu insanlar belli bir devrimci pratiğe sahiptiler, Kurtuluş Savaşında büyük kahramanlıklar göstermişlerdi. Batı Cephesi Komutanlarından Ali Fuat Cebesoy da hatıralarında, «gönüllü komünist birliklerinin kahramanca savaştıklarını» çoğunun bu savaşlarda şehit düştüğünü anlatır.

Anadolu'daki çetelerin örgütlenmesinde, Türkiye'deki komünist hareketin kurucu ve yöneticilerinden Affan Hikmet'in de büyük rolü olmuştur. 1919 başlarında İstanbul'dan Bandırma'ya geçen Affan Hikmet, burada bir komünist grup kurmuş, bu grupla bir İngiliz silah deposuna baskın yaparak ele geçirdiği silah ve cephanelerle çeteleri silahlandırmıştır. Affan Hikmet, Osman Kaptan, Kürt Süleyman, Ardişenli Abdullah ve Geyveli Süleyman'ın kumandasında, padişah hükümetine bağlı kuvvetlere ve emperyalist işgalcilere karşı savaşan çete birliklerinin siyasi yöneticisi ve teşkilatçısıydı.

Affan Hikmet'in, Yeşil Ordu içindeki bolşevik eğilimli müfreze ve çeteler üzerinde de büyük bir nüfuzu vardı. Bolşevik eğilimli Yeşil Ordu birlikleriyle diğer yurtsever kuvvetler ve kemalist burjuvazi arasında antiemperyalist, devrimci bir cephe kurmak için büyük çabalar harcıyan Affan Hikmet, Salih Hacıoğlu ve komünist hareketin diğer yöneticileriyle birlikte Ankara, Eskişehir, Yozgat, Kırşehir, Adana ve Kastamonu gibi şehirlerde komünist grup ve örgütler oluşturmuşlardı.

İstanbul ve Anadoluda oluşan bu komünist gruplar, bir süre sonra kendi aralarında bağlantı kurma yoluna giderler. Ancak İstanbul düşman işgali altında olduğu için, Anadoludaki komünist teşkilatların İstanbul teşkilatıyla bağlantı kurması bir hayli zordu. Bu nedenle önce Anadoludaki komünist grupların bir merkez altında toplanması kararlaştırıldı.

Böylece, 14 Temmuz 1920 de Ankara'da Türkiye Komünist Partisi kurulur. Kemalistlerin kurduğu sahte Komünist Partisiyle karıştırılmamaları için bu partiye Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adı verilmiştir. Partinin kurucuları, Affan Hikmet, Salih Hacıoğlu ve gizli bolşevik gruplarda ve Yeşil Orduda çalışan diğer komünistlerdi.

Affan Hikmet hatıralarında, Partinin ilk önce, Türkiye İştirakiyun (Komünist) Partisi adıyla kurulduğunu, «Halk» sözünün daha sonra eklendiğini anlatır. Çalışmalarına hemen başlayan Parti, 14 Temmuz 1920 de yayınladığı bildiride, Üçüncü Enternasyonal'e katıldığını ve Türkiye'de sosyalizmi kurmak için savaşacağını ilân eder. Tarık Zafer Tunaya'ya göre, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası legal olarak Aralık 1920 de kurulmuştur ve bu sırada Anadoluda üç komünist partisi mevcuttur: Mayıs 1920 de kurulduğu resmen açıklanan Kemalistlerin sahte Komünist Fırkası, Temmuz 1920 de kurulan hafi (gizli) Türkiye Komünist Partisi ve Aralık 1920 de kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (77) Ancak parti kurucuları ve eldeki parti dökümanları, bir tek gerçek komünist partisinin bulunduğunu, bunun da Ankara'-

(77) TUNAYA, Tarık Zafer: «Türkiye'de .....», s. 531 - 533.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

da kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası olduğunu doğrulamaktadır. (78)

Ankara, Sivas, Eskişehir, Kayseri, Kastamonu, Samsun, Konya, Bolu gibi şehirlerde gizli olarak faaliyette bulunan oniki komünist teşkilat, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ile birleşmiştir.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kuruluşundan hemen sonra işçi köylü ve askerlere hitaben yayınladığı bildiride programını açıklamış, ülke içi ve uluslararası sorunlara değinmiş, Türkiye halkını, emperyalist işgal kuvvetlerine, onların maşası Yunan krallığı ordusuna ve İstanbul'daki padişah hükümetine karşı silahlı kurtuluş savaşına katılmaya çağırmıştır:

«İstanbul'daki padişah hükümeti, eski meşrutiyetçi paşalar hükümetinden başka birşey değildir. Bu hükümet bir avuç namussuzdan başka kimseyi temsil etmiyor. Bu hükümet, bu adamlar, kendi çıkarları için, emperyalistlerle ezilen insanların can düşmanlarıyla elbirliği etmekten çekinmiyorlar. Onlar, işgal kuvvetlerine dayanıyor, halkı birbirine düşürmeye çalışıyor...»

---

(78) Partinin «Emek» adlı yayın organında Partinin kuruluşu bir bildiriyle şöyle ilan olunmaktadır: 1920, 15 kânûnuevvel (Aralık) Halkçılarla Hafi — Komünist Partisi Teşkilâtının birleşmesiyle bir «Türkiye Halk İştirakiyyûn Fırkası» teşekkül ederek Hükümete program, nizamnâme ve beyannâmesini Tokat Mebusu Nazım, Bursa Mebusu Şeyh Servet, Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Yoldaşlar vererek ve 7 Kânûnuevvel 336 tarihinde Dahiliye vekâleti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden ilmühaberini alıp resmen tanılarak faaliyete başlamıştır. Taşrada bulunan teşkilâtlarına mâlûmat verilmiş olmakla onlarca da muktezi muamelâta başlanmış olduğuna şüphe yoktur. «Ankara Vilâyet Heyet-i Merkeziyesi» de resmen teşekkül ederek kemal-i faaliyette çalışmaktadır. Gerek Merkez-i Umumisinin ve gerek Ankara Vilayeti Heyet-i Merkeziyesinin muvakkat toplanış ve idare yeri: Ankara'da Tahtakale'de kadiroğlu Hanının arkasında İkaz Matbaası üstünde daire-i mahsusadır.

Sırf köylü ve işçinin, Anadolu emekçilerinin hukukunu müdafaa etmek ve onları dünyanın emekçi İştirakiyyûn - İnkılâbına fiaal bir surette iştirak ettirmek maksadiyle teşekkül eden «Türkiye Halk İştirakiyyûn Fırkası» umum köylü, işçi ve mesaisiyle geçinen ahâlinin kendisinin hukukunu müdafaa ve siyanet edecek olan bu teşkilât etrafında toplanmasını ümit ve temenni eder.

Türkiye Halk İştirakiyyûn
Fırkası Merkez-i Umumisi

Mezkûr Beyanname Ankara'da intişar eden Yeni Gün ve Yeni Dünya ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerine berâ-i neşir verilmiş ise de her nedense neşredilmemiş idi. Bugün ise öksüz çocuk kendi göbeğini kendi keser kabilinden Emek gazetesinde neşrediliyor.

Bk.: Türkiye Halk İştirakiyyûn Fırkası Yayın Organları (Emek ve Yeni Hayat), Katkı Yayınları, Belgesel Sosyalizm Dizisi No 2, İstanbul 1975 — (hzn.)

Bildiride, Ankara hükümetiyle İstanbul hükümeti arasında köklü ayrılıklar bulunduğu, ancak her iki hükümetin de, işçi ve komünist hareketin düşmanı olduğu belirtilmektedir:

«Burjuva sınıfına dayanarak Büyük Millet Meclisini kurdular. İdareyi ellerine aldılar. Memleketin durumu öyledir ki, Büyük Millet Meclisi hükümeti, Rus Devrimini mecburi olarak tebrik etti. Ama, gene de aldatma politikasından ayrılmadı. Bolşevik hareketini kovalayıp duruyor.»

Partinin bu bildirisinde de açıkca konduğu gibi, Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşında, birbirine zıt iki akım ortaya çıkmıştı. Kemalistlerin temsil ettiği burjuva akım, eski devlet mekanizmasını değiştirmeden, Türkiye'yi kapitalist yoldan geliştirmeyi, sömürü sistemini daha da pekiştirmeyi ve kapitalist düzenin kurallarına uymayı amaçlamaktaydı. Çete savaşlarıyla birlikte başlayan işçi ve köylü hareketi ise, ülkenin siyasal, ekonomik ve kültürel bağımsızlığını sağlamak, emekçileri sömürülmekten kurtarmak ve gerçek bir demokratik düzen kurmak amacındaydı. Bu devrimci akımın öncülüğünü ise Komünist Partisi yapmaktaydı.

Bildiride, bütün yurtseverlerin emperyalizme karşı tek cephede birleşmeleri istenmekte ve çetelerden muntazam bir halk ordusu kurulması önerilmektedir. Bu halk ordusu, aynı zamanda, köklü reformların yapılmasını, demokratik bir halk devletinin kurulmasını sağlıyacak bir devrim ordusu olmalıydı. Halk ordusu, sömürücü sınıfın, emperyalist ajanların eski rejimi yeniden kurmak için girişecekleri her hareketi ezmeliydi.

Bildiride ayrıca, Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkasının, yakın ve uzak görevleri belirtilmektedir. Acil görev, emperyalist işgal ordularını vatandan kovmak, bundan sonraki görev ise, gerçek demokratik bir halk hükümeti kurmak ve sosyal ve ekonomik devrimleri gerçekleştirmekti. Bildiri, «Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının en kutsal amacı, Türkiye'de sosyalizmi kurmaktır»

TÜRKİYE SOSYALİST TARİH ARŞİVİ VAKFI

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, emperyalist işgal kuvvetlerine ve padişah hükümetine karşı verilen savaşta Kemalistlerle aynı cephede olduğunu bildirmekte, ama aynı zamanda Kemalist hareketin burjuva niteliğini de eleştirmektedir. Kemalistler, ülkede burjuva egemenliğini kurmak istedikleri için, bağımsız Türkiye devletini ortadan kaldırmak isteyen emperyalist devletlere karşı savaşmak zorundaydı. Kemalist burjuvazi, diğer yandan, Ulusal Kurtuluş Savaşını, halkın ve halk çetelerinin baskısı altında yürütmek zorundaydı. Kemalist burjuvazi, kendi egemenliğini kurmak ve Türkiye'yi kapitalist gelişme yoluna sokmak için ulusal kurtuluş hareketini ne pahasına olursa olsun, kendi denetimine almak çabasındaydı. Yoksa bu savaşta, emekçilerin yöneticiliğini kabul etmek ve egemenlik emellerinden vazgeçmek zorunda kalabilirdi.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının kurulduğu sırada, Anadoluda 500 faal üyesi vardı. Ankara'da yalnız silah fabrikalarında, 85 üyeli bir grup faaliyet göstermekteydi. Kısa bir süre içinde Parti teşkilatları hızla yayılır. Merkez komitesi, Ankara'da «Karaoğlan» çarşısında ahşap bir binaya yerlesir.

«Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının «Emek» adlı bir günlük gazetesi bir de «Yeni Hayat» adlı haftalık dergisi vardı. (79) Bu iki parti organı «Dünyanın Bütün Emekçileri ve Mazlum Halkı Birleşiniz!» şiarı altında yayın yapıyordu. Gazete ve dergide, Marksizm-Leninizm düşüncesi açıklanıyor. Türkiye işçi sınıfı ile emekçi köylüleri ilgilendiren önemli meseleleri ele alıyor, parti programını aydınlatıyordu. Parti, Anadoluda dağınık çalışan komünist grupları kısa zamanda bir merkezde topladı. 1920 yılı yazında Partinin teşir sahası genişledi, demiryolu işçileri ve Zonguldak maden ocaklarında çalışan işçilerden taze kuvvetler aramıza katıldı.

«Ankara hükümeti bu genişlemeyi önlemek için 1920 yılının Aralık ayında Partiye karşı hücuma geçti. En bilinçli azalar tutuklandı. Yalnız Ankara'da aralarında benim de bulunduğum 28 komünist hapse atıldı. Parti organları kapatıldı. Mustafa Suphi ve kahraman arkadaşlarının, canavarca öldürülmelerini şubat 1921 de hapishanede öğrendik.» (80)

1920'lerde, Türkiye komünistlerinin önlerindeki yakın ve uzak görevleri gerçekleştirmesini amaçlayan üç komünist teşkilat faaliyetteydi. Merkezi Ankara'da olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, İstanbul'daki komünist gruplar ve Mustafa Suphi'nin Sovyet Rusya'da kurduğu Yurtdışı Türk Komünist Teşkilatı.

3. Sovyet Rusya'da Kurulan Türk Komünist Teşkilatı

Sovyet Rusya'daki Türk Komünist Teşkilatı, Birinci Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusyasında esir düşen ve Ekim Devriminde Rus işçi ve köylüleriyle birlikte omuz omuza savaşan Türk esirleri arasında, Mustafa Suphi'nin çabalarıyla kurulmuştur. Savaş esirleri arasındaki uyanık gençler, Mustafa Suphi'nin liderliğinde faaliyete geçmişler, kendi yurttaşlarına, Ekim Sosyalist Devriminin tarihi önemini ve bilimsel sosyalizmin ilkelerini anlatmışlardır. Bu sırada Mustafa Suphi, Üçüncü Enternasyonalde Müslüman halklar için yapılan yayınların yöneticisi görevindeydi.

1919 yılı Şubatında, Mustafa Suphi'nin liderliğindeki Türk komünistlerinin yayın organı «Yeni Dünya» gazetesi yayınlanmaya başlar. Gazete önce Moskova'da daha sonra da Bakû'de çıkarılır. Gazetenin birkaç sayısı da Simfropol ve Taşkent'de yayınlanır. Rusya'daki Türkiyeli komünistlerin merkezi Bakû'ydü. Türk komünistleri, «Yeni Dünya» gazetesinin her sayısından iki bin taneyi gizlice Türkiye'ye geçirip, askerler, işçiler, ilerici aydınlar arasında dağıtmaktaydı. Gazetenin bin kadarı Azerbaycan'da, 700 kadarı da Rusya'nın çeşitli bölgelerinde bulunan Türk esirleri arasında dağıtılmaktaydı.

Türk sol sosyalistleri, Mustafa Suphi'nin teşebbüsüyle, 18 Temmuz 1918 de, Moskova'da bir kongre toplarlar. Kongrede, Türkiye Komünist Partisinin yurtdışı kolu kurulur, başkanlığa Mustafa Suphi getirilir. Bu kongre ile, Türkiye komünist hareketinin örgütlenme dönemi başlamış olur. (81)

(79) «Emek» gazetesinin 1. sayısı ve «Yeni Hayat»ın 1, 2 ve 3. sayıları latin harfleriyle de basılmıştır. Bk. Katkı Belgesel Sosyalizm Dizisi, No. 2 İstanbul 1975 (hzn.)

(80) Affan Hikmet'in Bulgar gazetecisi Ali Hulusiyev'e anlattığı anılarından.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Türk komünist hareketinin ilk nüveleri özellikle Rusya'daki harp esirleri arasında atılmıştı. Ekim Devrimine faal olarak katılan beşyüz kadar Türk komünisti, Kızıl Ordu saflarında emperyalistlere ve beyazlara karşı savaşmışlardı. Bin kadar Türk savaş esiri de, Anadoludaki ulusal kurtuluş hareketine katılmak için Bakû'ye gelir. Burada, Marksizm-Leninizmi ve Komünist Partinin strateji ve taktiklerini öğrenmeleri için kurslar açılır. Türk komünistleri, «Yeni Dünya»nın dışında bir de «Kırım Haberleri» gazetesini çıkarmaktaydılar. Bu gazetede, Lenin'in eserlerinden, Komünist Manifesto'dan parçalar yayınlanmıştı. Bakû'deki Türk savaş esirlerinden 349'u, ulusal kurtuluş savaşına katılmak üzere Anadoluya geçer. Devrimci komünist fikirlerin Türkiye'de, işçiler, emekçi köylüler arasında yayılmasında bu savaş esirlerinin rolü büyük olmuştur.

(81) Mustafa Suphi'nin bu kongrede yaptığı konuşma için Bk.: «Mustafa Suphi ve Yoldaşları», Güncel Yayınlar, 1977, İstanbul, s. 58. (hzn.)

Gerek Bakû'de gerekse Türk komünistlerinin bulunduğu Rusya'nın diğer bölgelerinde, Yurt Dışı Türk Komünistlerinin faal örgütleri kurulmuştu. Kırım'da meydana getirilen, «Doğu Gönüllüleri Enternasyonal Alayı»nda Türkler, Romenler ve Bulgarlar da vardı.

4. Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi

1920'lerde artık, ülkedeki komünist teşkilatları belli bir merkez etrafında toplamanın zamanı gelmişti. Anadolu'da, İstanbul'da ve yurtdışında faaliyet gösteren komünistlerin birleşmesi ise ancak bir kongre ile gerçekleşebilirdi. Mustafa Suphi, böyle bir kongrenin toplanması için teşebbüslere geçer, kongrenin Anadolu'da toplanması kararlaştırılır. Ankara'da resmen kurulmuş olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Merkez Komitesi, Büyük Millet Meclisi hükümetinden kongre için gerekli izni ister, ancak Ankara hükümeti bu izni vermez. Bunun üzerine Kongrenin, Türkiye'nin dışında, Azerbeycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin başşehri Bakû'da yapılmasına karar verilir, gerekli izin alınır. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve İstanbul'daki komünist gruplar, büyük gizlilik içinde çalışmalarını sürdürüp, tam zamanında delegelerini Bakû'ye yollarlar. Kongreye, Anadolu, İstanbul ve yurtdışı teşkilatlarından 75 delege katılmıştı. Bunların ancak 32 sinin oy hakkı vardı. İstanbul ve Anadolu teşkilatlarından gelen delege sayısı 51 di, 24 delegeyi yurtdışı teşkilatları göndermişti. Konuklarla birlikte kongrede 121 komünist vardı.

Kongreye, İstanbul, Ankara, İnebolu, Zonguldak, Ereğli, Samsun, Trabzon, Rize, Erzurum, Eskişehir, Konya teşkilatları delege göndermişti. Adana ve İzmir teşkilatları, bölgelerindeki savaş nedeniyle kongreye katılmamışlardı. (82)

(82) A. Cerrahoğlu bu kongre hakkında daha geniş bilgi vermektedir. Bk: CERRAHOĞLU, A. «Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi», May Yayınları, İstanbul 1975, s. 180 - 82. «(...) 2 — Bakû'de toplanan Birinci Kongre, «Türkiye Komunist Partisi'nin Kongresi» değildir; TÜRKİYE KOMÜNİST TEŞKİLATLARININ KONGRESİDİR. Turkiye Komünist Fırkası'nın Programı ve Teşkilâtı Nizamnamesi bu kongrede vücuda getirilmiştir. 3 — Zikredilen yerlerin delegelerinden başka, Of, Ordu, Şarki Karahisar, Vezirköy ve Bayburt'tan da delegeler katılmıştır. 4 — Birinci kongre, 10 Eylul 1920'de açılmıştır. Bakû Kongresi 3 Eylül'de başladı ve 16 Eylul'e kadar devam etti. (Bu kongreyi Bakûdeki ŞARK GENÇLERİNİN KONGRESİ ile karıştırıp hataya düşmekten sakınmalıdır. ŞARK GENÇLERİNİN KONGRESİ, 9 Eylul 1920 de toplandı.) (...) Türkiye Komunist Teşkilâtı, 1920 senesi Eylulunun üçüncü günü Bakû'de, Kızılordu salonunda, birinci kongresini yapmıştı. Kongreye İstanbul, Zonguldak, Ereğli, İnebolu, Samsun, Trabzon, Bayburt, Erzurum, Sivas, Konya, Anka-

Türkiye Komünist Partisinin Birinci kongresi, 10 Eylül 1920 de açılır. Mustafa Suphi, açış konuşmasında, Büyük Ekim Sosyalist Devriminin önemini belirtir, Sovyet halklarının sosyalizm uğrunda verdikleri büyük savaşı anlatır. Komünizmin, artık emekçiler için uzak bir hayal olmaktan çıktığını, gerçekleşme sürecine girdiğini söyleyen Mustafa Suphi, sözlerine şöyle devam eder:

«Rusya'da gerçekleştirilen Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, üç yıl içinde gayet iyi örnekler verdi. Hiç kimse ümit etmediği halde Rusya proletaryası öyle bir devrim ordusu yarattı ki, dünyayı hayran bıraktı.

TÜRKİYE SOSYAL TARİHİ ARAŞTIRMA VAKFI

«İşte bu devrim, şimdi demir ellerini Doğuya uzatıyor. Biz, Türk komünistleri, bu hareketin kıymetini bilmeliyiz. Biz de, kendi memleketimizde, Avrupa emperyalizmine, iç ve dış düşmanlara hadlerini bildirmeliyiz. Bütün bu arzularımızı, tasavvur ve temenniden gerçek haline koyacak, bu kongredir. Türkiye Komünist Partisi, Rusya'dan uzanan bu demir elleri tutarak kuv-

---

ra, Eskişehir, Vezirköy, Şarkî Karahisar, Of ve Ordu'da teşekkül etmiş olan yirmiliki organizasyondan murahhaslar katıldılar. Bundan başka Anadolu İşçi ve Çiftçi Derneklerinden de otuzdan fazla istişare hakkına mâlik vekiller hazır bulundular. Daha uzak organizasyonlardan beşinin lâyihaları da sunuldu. Bu kongre, aşağı yukarı üç bin komünist ve iki bin beşyüz işçi ve rençberi temsil ediyordu.

Kongre, Mustafa Suphi'nin fiilî başkanlığında açılmıştı. Manevî (fahrî) başkanlık Lenin, Trotski, Zinoviyef ve Stalin'de idi. Bakû Kongresi 16 Eylüle kadar sürdü. Aşağıdaki maddeler müzakere edildi; ve önemli kararlar alındı: 1. Kongre, Türkiye Komünist Teşkilâtları Merkezî Bürosu'nun faaliyetine dair beyanatı dinlemiş ve Rusya dahilinde irticaa karşı kurulan organizasyon tarafından görülen önemli vazifenin Türkiye amele ve rençberlerinin uyanış ve kurtuluşuna doğru atılmış büyük bir adım olduğunu tasdik ve takdir eylemiştir. 2. Kongre, maliye meselesinin tetkikini bir komisyona havale edip hesapların intizamına dair komisyonun verdiği lâyihayı tasdik ve takrir eylemiştir. 3. Kongre Türkiye Komünist Fırkasının proğram ve teşkilât nizamnamesi lâyihalarını tetkik ve müzakere edip Fırka Proğramı ve Teşkilât Nizamnamesini vücuda getirmiştir. 4. Kongre, Türkiye'nin iç işlerile fevkalede ilgili olan (milliyet ve sömürgeler) meselelerini önemli surette incelemiş ve mühim kararlar almıştır. Kongre bunlardan başka, İşçi Dernek ve Birlikleri, amele kooperatifleri; gençler, kadınlar ve köylüler arasında faaliyet hakkında esaslı kararlar vermiştir. 5. Kongreye muhtelif komünist gruplarından ve Türkiye'nin muhtelif yerlerinden gelen bütün grupların bir teşkilât altında birleşmeleri esasını kabul ederek, Teşkilâtın «Türkiye Komünist Fırkası» ismini almasına karar vermişlerdir. Kongre merkez heyetini de seçerek sona ermiştir. Türkiye Komünist Gençler Birliği Teşkilât Bürosunun organı olan «Gençler Dünyası» yukarki bilgiyi verdikten sonra şunları ekliyor. 'Bu birinci Kongre, Şarkta'da, ciddî bir komünist teşkilâtı vücuda gelmekte olduğunu ispat etmiş ve hiç şüphesiz Türkiye proletaryasını yeni bir devre ithal eden büyük kapıyı açmıştır.» (hzn.)

vetle sıkacak ve Partimiz, Türkiye'de devrimin bayrakları olacaktır. (...)

«Türkiye'deki son olayları incelediğimiz, ordan gelen yoldaşları dinlediğimiz, Partimize yollanan mektupları okuduğumuz zaman, memlekette son ümidin komünizm olduğunu anlarız.»

Mustafa Suphi sözlerini şöyle bitirir:

«Yaşasın Türkiye Komünist Partisi, yaşasın bütün komünist partilerini sıcak kucağında toplayan Üçüncü Enternasyonal!»

Azerbaycan Komünist Partisinin, diğer misafir partilerin ve Üçüncü Enternasyonal'in temsilcileri ve Ankara, İstanbul teşkilatlarının ve Kızılordu saflarında çarpışan Türklerin delegeleri de birer konuşma yaparlar. Kızılorduda savaşan Türklerin delegesi Mehmet Emin konuşmasında:

«Yoldaşlar, memleketimizde şimdiye kadar birçok cemiyetler ve siyasi partiler kurulmuştur. Bunlar, memleketin, Türkiye'nin mukadderatıyla oynamak istemişlerdir. Zavallı memleketin kurtuluşu için birçok kongreler toplanmış ve kararlar verilmiştir. Ancak hakim sınıfın menfaatlerine hizmet eden bu kararlarda her ne kadar ahaliden bahsedilmişse de, zavallı halk, sadece alet olarak kullanılmış ve sözde onun faydasına verilen parlak kararlar, kâğıt üstünde kalmaktan başka birşeye yaramamıştır.

«Halbuki bugün bu tarihi kongre, artık o çürük mefkûreleri ve şahsi düşünceleri kökünden imha ile, şimdiye kadar Avrupa kapitalizmi faydasına âlet olan Anadolu köylüsü ve işçileri hesabına iş görecek ve Türkiye'nin mukadderatını, memleketin hakiki sahibi olan emekçilere teslim edecektir.

«Üç seneden beri Rusya inkılâbının muhtelif cephelerinde fedakârane çarpışan kızıl Türk askerleri diyor ki: 'Bugünden itibaren Türkiye'nin hakiki inkılâbı uğrunda kanımızı son damlasına kadar akıtmaya hazırız.'» demiştir.

İstanbul komünist grupları adına konuşan Hilmi Hakkı:

«Arkadaşlar, zannedildiği gibi, Türkiye işçisi, hakikatı yalnız bugün anlamış değildir. Tahsil için Avrupa'ın muhtelif memleketlerine giden gençler ve muhtelif fabrikalara gönderilen genç Türk işçileri, Avrupa işçi hareketinde ümit verici roller oynamışlardı. (Almanya'daki) 1918-1919 inkılâbına katılan, hatta spartakistlerle beraber büyük savaşlarda can veren birçok komünistimiz vardır. Kendisiyle görüştüğüm Bela'kûn yoldaş, Macaristan inkılâbına birçok Türk gencinin katıldığını ve Türklerin bir ihtilâl

TÜRKİYE İŞÇİ TARİHİ ARAŞTIRMA VAKFI

bulunduğu teşkilat etkilerini söyledi. Avrupa'dan dönen yoldaşlar, memlekette teşkilat kurdular. Türkiye komünistlerinin vesait-i neşriyeleri (yayın organları) da vardır. Türkiye proletaryası uyumuyor; bundan emin olabilirsiniz.» demiştir.

Kongrede coşkun alkışlarla kabul edilen ve Vladimir İliç Lenin ve Üçüncü Enternasyonal'e gönderilen telgrafta şöyle deniyordu:

«Türkiye komünist teşkilatlarının Birinci Kongresi, Türkiye işçileri ve köylülerinin teşkilatlı bir kuvvet olarak bütün dünya proletaryası ailesine katıldıklarını, Doğuda sosyal devrimler için gerçek olanaklı, yeni bir yol açıldığını gösterir.

«Üçüncü Enternasyonalin şanlı bayrağı altında yetişen Türkiye komünist teşkilatları, Türkiye'de ezilen yığınların bundan böyle güçlü bir partisi haline geliyor. Komünistler, Komünist Partisi, sosyal devrim yolunda üstün gelmek için en büyük fedakârlıklara hazırdır. İşçi sınıfının öncüsü, savaşçı partisi, görevini şerefle yerine getirecektir.»

Kongrede, Mustafa Suphi tarafından okunan, Geçici Merkez Komitesinin ve komünist teşkilatların çalışma raporunda, işçi ve sosyalist hareketin kısa bir tarihçesi anlatıldıktan sonra, memleket içindeki ve dışındaki komünist teşkilatların çalışmaları hakkında bilgi verilmekte, Rusya'daki Türk komünistlerinin Türk savaş esirleri arasında yürüttükleri propagandalar anlatılmakta ve «Türk inkılâpçıları, 1915 yılından beri bolşeviklerle bağlantı halindedir» denilmektedir. Raporda, Rusya'daki Türk komünistlerinin çalışmaları iki bölümde incelenmektedir: aydınlatma ve teşkilatlanma dönemleri. Ayrıca Türk komünistlerinin Kızıl Ordu saflarında verdikleri savaşlar hakkında geniş açıklamalar yapan Mustafa Suphi, Büyük Ekim Sosyalist Devriminin bütün insanlık ve özellikle de Türk halkı için taşıdığı tarihi önemi belirtmiştir:

«Rusya'da zafere ulaşan inkılâp, dünya işçileri ve köle halkları üzerinde çok kuvvetli bir tesir yaptı, onlarda kurtuluş ümitleri uyandırdı. Sovyet Rusya, dünyadaki bütün esir halklara, bu arada Türkiye halkına yardım elini uzattı.»

Mustafa Suphi konuşmasında, Türkiye halkının verdiği ulusal kurtuluş savaşına, Türk komünistlerinin ve Türkiye işçi sınıfının bu savaştaki rollerine geniş yer ayırmış; Türkiye'deki durumu, Türk burjuvazisinin iki yüzlülüğünü, asıl amacının ne olduğunu bütün çıplaklığıyla sergilemiştir. Bu durumda Türk komünistlerine düşen görev, raporda şöyle belirtilmektedir:

«Türkiye Komünist Partisinin önünde duran ilk vazife, komünizm ülküsünü, memleketimizde işçi sınıfı arasında, fakir köylü arasında hızla yaymaktır. Halkın kendi kaderini kendi eline alması için gereken durumu, zemini, yolları hazırlamaktır. T.K.P. nin en yakın vazifesi, emperyalistleri, yabancı kuvvetleri memleketten kovmaktır. Amacımız halkın sırtından geçinen hazır yiyicileri ortadan kaldırmaktır.» (83)

Erzurum delegesi Cevat da, yaptığı konuşmada memleketin içinde bulunduğu durumla ilgili açıklamalar yapmıştır:

«Harbin (Birinci Dünya Savaşı) başlangıcında Türkiye'nin hudutları genişti. Şimdi ise memleket küçülmüş, parçalanmıştır. Antant devletleri tarafından harbin bütün ağırlığı fakir Anadolu halkının sırtına yüklenmiştir. Bundan en ziyade müteessir olan fakir ve rençper Anadolu halkının kalbinde büyük bir galeyan vardır. Bugün İstanbul'da İngiliz hükümetine karşı başlayan ayaklanma hareketi de o galeyandan doğmuştur. Bu hareketin başında, müdafaa-i nefis esastı; fakat sonra bu hareket, içtimai, sınıfi gelişmelere yol açarak, devrimci bir mahiyet aldı. Şiarları ikiydi: biri, memleketi Batı emperyalistlerine teslim etmemek, diğeri de orduya dayanarak halkı soyan hazır yiyicilere karşı savaşmak. İşte bugün Anadolu, bir taraftan canıyla başıyla memleketi müdafaa etmeye çalışırken, öte yandan da, yalnız temiz adamları iş başında bulundurmaya çalışıyor. Dalavereci yeni milyonerlerin hiçbiri bu hareketin içine sokulmamıştır. İnkılâpçı Anadolu, düşüncesini İstanbul'a anlattı. İngilizlerin elinde oyuncak olan İstanbul (hükümeti) ise, onu boğmak için elinden geleni yaptı. İngiliz silahlarıyla donatılan ve İstanbul hükümeti tarafından sevkedilen kuvvetlere karşı Anadolu, kararındaki azmini göstererek, hıyanete savaşla cevap verdi. Böylece, Anadoluda, iç ve sınıfi savaş ilk adımını atmış demektir. Bu savaş ve hareket, mühim buhranlar içinde gittikçe kuvvet bulmakta ve halk arasında yayılmaktadır. Fukara halkın hukukunu müdafaa için hükümet, masrafların mühimce kısmını zengin sınıfına yük-

TÜRKİYE SOSYALİST TARİH VAKFI

«Anadolu hareketi, baştan, Rusya inkılabının mahiyetini bilmiyordu. Fakat son zamanlarda bütün hakikat anlaşılmaya baş-

(83) Bk.: «Mustafa Suphi ve Yoldaşları», S. 113. (hzn.)

lanmıştır. Anadoluda sol sosyalistlerin fikirlerini yayan gazeteler vardır. Erzurum'da çıkan «Albayrak» halkı inkılâba doğru götürüyor. Hareket günden güne gelişiyor. Komünist fikri ve teşkilatları gittikçe kuvvet buluyor. İşte Anadolunun gerçek durumu budur! Anadolu, şimdiki hükümeti son ideal hükümet olarak kabul etmiyor. Zaman gelecek, halk, emeline uygun hükümete de kavuşacaktır. Anadolu, Rusya'daki içtimai inkılâbtan büyük yardımlar bekliyor.»

Kongrede, Abit Alim, «Genel Durum» Nazmi de «Halkların Meselesi» hakkında birer rapor okudular.

Kongrede kabul edilen kararda ise şu hususlar belirtilmektedir:

«Rusya'da başlıyan devrim durmadan gelişip genişliyor. Gün geçtikçe, dünyanın her yerinde işçiler, Rusyada dalgalanan Komünist bayrağı altında daha fazla toplanıyor. Bahtiyarlıklarını, gelecek güzel günlerini ondan bekliyorlar.

«Bütün insanlığın komünizm çağına girmesi, sosyal devrimlerin kesin başarılar kazanması, yeryüzünde komünist kuvvetlerin bir amaca doğru yürümesi için bütün dünyada bütün komünist kuvvetlerin bir merkeze bağlanmaları gerekiyor.

«Rusya, yapmış olduğu komünist devrimiyle, tarihiyle, Kızıl Ordusuyla, pek tabii olarak yeryüzünde komünist hareketinin, kuvvetlerinin merkezi olmuştur. Moskova'da kurulan Üçüncü Komünist Enternasyonaline gelince, o yeryüzünde devrimci kuvvetlerin yöneticilik rolünü, Merkez Genel Kurmaylığı rolünü en iyi görebilir. Bu sebeple, Türk komünistleri, Üçüncü Enternasyonalin İkinci Kongresince alınan kararların, hayata, olaylara ve Türkiye'de sosyal hareketin ana prensiplerine uygun olduğunu belirtirler.»

Kongrede ayrıca, Türkiye Komünist Partisinin, Marksist-Leninist ideolojiye, proleter enternasyonalizmi ilkelerine bağlı olduğu da ilan edilmiştir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı ve sömürge meselesiyle ilgili olarak Hilmioğlu Hakkı'nın okuduğu raporda, emperyalist işgalcilere karşı yürütülen bu savaşta ulusal burjuvazinin desteklenmesi gerektiği, ancak bu desteklemenin, ulusal burjuvazinin kuyruğuna takılmak, devrimci halk kuvvetlerini burjuvazinin yedeği durumuna sokmak demek olmadığı belirtilmektedir. Ulusal burjuvaziyi desteklemek, bu sınıfı, emperyalist işgal kuvvetlerine ve onların yurt içindeki ana dayanakları toprak ağalığına ve bütün sömürü rejimlerine karşı savaşa zorlamak demekti.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresinde, Türkiye'deki azınlıklara karşı yürütülen şöven zulüm ve baskı politikasına karşı olunduğu açıklanmış ve bu politikayla mücadele edilmesi istenmiş; emperyalizme, istilâ kuvvetlerine, sömürücülere, gerici kuvvetlere karşı verilen savaşta, Türkiye'deki bütün halkların emekçilerinin birliğinin sağlanması kararı alınmıştır.

Kongrede köy ve köylü sorunu üzerinde de önemle durulmuş, bu konuyla ilgili okunan iki raporda, devrimin başarıya ulaşabilmesi için işçi-köylü ittifakının kurulmasının ve köylülerin de bu savaşa etkin olarak katılmasının şart olduğu belirtilmiştir. Delegeler, ayrıca, feodalizmin tasfiyesi için, emekçi köylülere gerçek özgürlüğü sağlıyacak bir toprak reformunun yapılmasının şart olduğunu söylemişlerdir.

Kongre bu konuda şu kararı almıştır:

İşçi sınıfıyla emekçi köylüler arasında, işçi sınıfının öncülüğünde, bir savaş birliği, işçi-köylü ittifakı kurmak için çalışılması, köylü komiteleri meydana getirilmesi, toprak ağalarının topraklarının tarım aletlerinin, hayvanlarının ellerinden alınarak, az topraklı ve topraksız fakir köylülere parasız olarak dağıtılması, emek-tarım kooperatiflerinin kurulması, Merkez Komitesine bağlı, emekçi köylülerin çıkarlarını korumak ve isteklerini gerçekleştirmekle görevli bir köylü bürosunun kurulması.

Kongre'de Türkiye'deki kadınların sorunları da incelenmiş ve onların kölelikten ve cehaletten kurtarılmaları, erkeklerle eşit haklara, seçme ve seçilme hakkına, devlet kuruluş ve dairelerinde çalışabilme hakkına sahib olabilmeleri ve kadın işçilerin haklarını koruyacak kanunların çıkartılması konusunda kararlar

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ TARİH ARŞİVİ VAKFI

Kongrede, bütün işçi ve köylülere, ilerici aydınlara, yurtsever subaylara, emperyalizme ve onunla işbirliği yapan gerici kuvvetlere karşı tek bir cephede birleşmeleri çağrısı yapılır.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi, Ulusal Kurtuluş Savaşının, yurda gerçek bağımsızlık, halka gerçek özgürlük sağlıyacak bir antiemperyalist, antikapitalist ve antifeodal savaşa dönüştürülmesi gerektiği görüşündeydi. Bu nedenle, Türk komünistlerinin kurtuluş savaşını bütün güçleriyle desteklerlerken, devrimci ilkelerinden asla vazgeçmemeleri, sınıf mücadelesine ara vermemeleri gerektiği belirtiliyordu. Kongre, Ulusal Kurtuluş Savaşını, emperyalizme, sömürü düzenini karşı verilen bir halk savaşına dönüştürme konusunda bir karar alır:

«Türkiye Komünist Partisi, memlekette emperyalizme karşı yürütülen Milli Kurtuluş Savaşını desteklemekle beraber, işçi sınıfının gerçek ve nihai amacı olan emekçilerin egemenliğini kurmak için gereken şartları ve zemini hazırlamaya da çalışacaktır.»

Kongre, «Türkiye İşçilerine» yaptığı özel çağrıda, emperyalizme karşı tek cephede birleşilmesi gerektiğini belirtmekte ve birtakım istekler ileri sürmektedir:

1. Sendikaların bağımsızlıklarının ve dokunulmazlıklarının tanınması; toplantı, grev ve basın özgürlüklerinin eksiksiz kabulü ve kişi dokunulmazlığının sağlanması,

2. Tek dereceli, genel, eşit serbest ve gizli oy esasına dayalı bir seçim sisteminin kabul edilmesi;

3. Jandarma birliklerinin yerine, halk tarafından seçilen milis kuvvetlerinin teşkilatlandırılması;

4. Yürürlükteki bütün vergilerin kaldırılması, yerine kazanç oranına göre artan bir vergi sisteminin kabul edilmesi;

5. Eğitimin parasız olması;

6. Topraksız ve az topraklı köylülere bedava toprak ve tarım aleti dağıtılması;

7. Padişahlığın ortadan kaldırılması, cumhuriyetin ilânı. Valilerin ve kaymakamların seçimle işbaşına gelmesi;

8. 1 Mayısın işçi bayramı olarak kabul edilmesi;

9. Toprak reformunun eksiksiz uygulanabilmesi için köylü komitelerinin oluşturulması, tarım işçilerine sendika kurma hakkının tanınması;

10. Kurtuluş savaşına karşı olanların, padişahın, toprak ağalarının mal ve mülklerine el konulması;

11. Vatanın savunulması için beylerden, ağalardan, eşraftan, tüccardan, fabrikatörlerden bedel alınması;

12. «Düyun-u Umumiye»nin, tekelin, 'Reji''nin, yabancı kumpanyaların, kapitülasyonların kaldırılması, «Osmanlı Borçları»nın tanınmaması.

Bu genel isteklerin dışında, ayrıca işçiler için şu özel istekler yeralmaktaydı:

1. Sekiz saatlik işgünü;
2. Kısıtlamasız Grev kanununun kabulü;
3. Toplu iş sözleşmesinin uygulanması;
4. İşçilere konut verilmesi;
5. 14 yaşından küçük çocukların çalıştırılmaması;
6. Hamile kadın işçilere, gündelikleri kesilmeden doğumdan önce ve doğumdan sonra ikişer ay izin verilmesi;
7. Yaşlı ve çalışma gücünü kaybeden işçilere emeklilik ve sosyal güvenlik hakkının sağlanması;
8. Ücretli haftasonu tatilinin kabulü;
9. Gündelik ve aylıkların yaşama seviyesine uygun olması;
10. İş Kanununun tam olarak uygulanmasını sağlamak için özel işçi komisyonlarının kurulması. (84)

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

(84) Türkiye Komünist Teşkilâtları Kongresi, Gençler hakkında ise şu kararları almıştı (Bk: CERRAHOĞLU, A.: «Türkiye'de .....», s. 369-371):

1. Küçük ve büyük sanayi ile istihsâl tezgahlarında, işçi gençlerin gayet ağır şartlar altında sömürülmesi ve gençliğin bedenen ve ruhen zayıf düşmesine sebebiyet vermesi, bütün kapitalist memleketlerde, proleter gençlerin muntazam teşkilât altında organlaşmasını mucip olmuştur.
2. İstihsalde gençliğin tâbi olduğu hususi şartlardan başka ruhunun özel hallerine nazaran gençliğe verilmesi gereken komünizm terbiyesi için kendilerine hususi teşkilât vücuda getirmeleri lüzumu onlaşılmıştır.
3. Proleter gençliğin birlikleri işçi sınıfının en faal ve inkilâpçı sınıfını teşkil ettiklerinden, hiçbir zaman komünizm esaslarından hariç bir meslek ittihaz edemezler.
4. Bütün memleketlerin gençlik organizasyonlarını birleştirecek olan Beynelmilel Gençler Birliği Üçüncü Enternasyonalin en umut verici dayanağı olacaktır. Binaenaleyh, Üçüncü Enternasyonale dahil olan komünist teşkilâtları ve fırkaları, gençlik hareketlerinin gelişmesiyle alâkalanmalı ve bilfiil harekete katılmalıdır.
5. Doğu memleketlerinde proleter gençlik, işçi ve köylü sınıflarının en mazlûm kısmıdır. Batı Avrupa emperyalizmi her sınıftan ziyade gençlik üzerinde fena tesirler bırakmıştır. Doğuda sürüp giden küçük el tezgah sanayii Avrupa'nın cesîm fabrika istihsâlâtıyla mübareze edebilmek için çocukların kuvvetinden ve emeğinden istifade etmeğe başlamıştır. Derebeylik hayatını geçiren taşralar ise, çocukları şehirlere atmış burjuvaların pençesine teslim etmiştir. Çocukların za'fından ve aczinden istifade edenler yalnız bunlar değildir. Ebeveynleri de onları istismardan geri kalmamaktadırlar.
   Burjuvaziya bununla yetinmeyerek ordularını ekseriyetle genç kuvvetlerden teşkil etmiş ve Cihan Muharebesinde gençlerin kanını bol bol döktürmüştür.
6. Gençlik büyüklere nisbeten dinî taassupla zehirlenmemiş, burjuva akideleriyle beslenmiş milliyet hissiyatıyla aşılanmamıştır. Gençlik ailevî rabıtalarla bağlanmadan ve derebeylik âdetlerine alışmadan burjuvaziyanın kucağına atılmakta olduğundan, ruhunda zalim sınıflara karşı mübareze hisleri uyanmıştır.
7. Bu hususiyetlere binaen, Şarkın inkilâp hareketlerinde en mühim bir rol ifa edebilir. Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye inkilâbının başarıya ulaşması için, gençler arasında faaliyet icra etmesini en mühim vazifelerden saymalıdır.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi «Anadoluya Çağrımız» başlıklı açıklamasında, memleketin ve halkın içinde bulunduğu gerçek durumu bütün çıplaklığıyla ortaya koymakta ve şöyle demektedir:

«Memleket, yıkım içinde. Bizde fabrikalar kurulup geliştirilemedi. Bu geriliğin sebebi, bu kötülüklerin kökleri, çürümüş devlet kuruluşundadır. Osmanlı İmparatorluğu, harbçilikle, orduculukla, başka ülkeleri ele geçirmekle kurulmuştur. Ardı arası kesilmeyen harplerden, yağmalardan sonra bu imparatorluk çökmeye, yıkılmaya gitmiştir. Padişahlık, yalnız baskıyla, süngüyle ayakta kalabilmiştir. En sonunda memleket çöktü, - emperyalistlerin harpçilik işlerine karışmak yüzünden - yıkıldı. Anadoluyu görenler, bilenler, hiç düşünmeden, bunun doğru olduğunu söylerler.

«Yol yok, ziraat işleri yüzüstü kalmıştır. Öğrenim, öğretim yok. Heryerde alabildiğine fakirlik. Açlıktan, çeşitli hastalıklardan, harblerden, türlü türlü felâketlerden halk kırıldı, ocaklar söndü. Pek çok köyler, kasabalar haraboldu. Her yerde yas, heryerde acı.»

Kongrede, Türkiye'deki bütün komünist grupların tek bir Komünist Partisi altında birleşmesi kararı alınır. Merkez komitesi ve diğer yönetim kurulları seçilir. Partinin genel başkanlığına Mustafa Suphi, genel sekreterliğe Etem Nejat getirilir. (İstanbul teşkilatından olan Etem Nejat, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasının kurucularından, gençlik ve öğretmen kesimlerinde sevilen, yetkin bir Marksistti.) Merkez Komitesine seçilenler ise, İsmail Hakkı, Mehmet Emin ve Hakkı Hilmioğlu vb.'ydi.

8. Kızıl Gençler Konferansı, ayrı olarak işçi gençlerin Komünist Gençlik Birlikleri teşkil etmelerini ve bu suretle hususi teşkilâta sahip olmalarını inkilâp mübarezesi için en iyi bir yol sayar. Binaenaleyh, Kongre mahallî komünist organizasyonlarının gençlik birlikleri ile münasebete girişmelerini ve gençliğin organlaşması için her türlü yardımda bulunmalarını teklif eder.
9. Kongre, Gençlik Birliği teşkilâtının tam muhtariyetini tasdik etmekle beraber Birliğin — Fırkanın gayevî nezareti altına — girmesini gerekli sayar.
10. Gençler Birliğinin, Fırka tarafından, siyasî bir nezaret altında bulundurulması ve aralarında karşılıklı münasebetler kurulması için, Kongre Fırkanın birlik nezdinde ve Birliğin Fırka nezdinde, kendi vekillerini bulundurmasını lüzumlu sayar.
11. Türkiye'de Komünist Gençler Birliğinin teşekkülünü arzu eden Kongre Merkezî Heyetine, gençlik arasında geniş çapta faaliyette bulunmasını ve Türkiye Komünist Gençlik hareketlerinin gelişmesine yardım etmesini teklif eder. (hzn.)

TÜRKİYE SOSYAL ARŞİVLERİ VAKFI

Altı oturum süren Türkiye Komünist Partisi Birinci Kongresinin yaptığı en önemli iş, 12 bölüm ve 42 maddeden oluşan Parti Programını hazırlamak olmuştur.

Kongrenin kapanış konuşmasını yine Mustafa Suphi yapar:

«Zaman oldu ki, karşımıza çıkan kara fikirli mürteciler, Türkiye'de amele ve rençper sınıfının mevcut olmadığını, olsa bile hamalların memurlardan iyi yaşadıklarını söylemekten utanmadılar. Son zamanlarda ise, bilhassa İstanbul, İzmir, Konya, Erzurum, Ankara ve Eskişehir'de vücuda gelen amele ve rençper namı altında inkılâpçı mühim bir sınıf yaşıyor, (...)

«Zaman oldu ki, Türkiye'de komünist teşkilâtı olamaz, dediler; fakat, Türkiye'nin muhtelif şehirlerinden gelen komünist vekiller (delegeler), bunun aksini ispat ettiler; Türkiye'de amele ve rençper komünist teşkilatı gittikçe genişliyor ve kuvvet kesbediyor. (...)

«Memleketimizde her türlü derece ve sınıf ahit ve yalanlarının yerinden oynadığı böyle bir devirde, böyle bir devri buhranda, işçi halkın mukadderatını kendi eline alarak iş görmesi bir zaruret haline giriyor. Bu işte doğru yolu göstermek vazifesi Komünist Fırkasının uhdesine düşmektedir.

«Komünist Fırkası için memlekete musallat olan harici düşmanları kovmak nasıl bir vazife ise, dahilde halkın sırtından geçinen yağmacı tüfeyli sınıflarını da hazır yiyicilik halinden çıkarıp yumruk altında işletmek de, o derece esaslı bir vazifedir. Bu iki cihetin temini iledir ki, Komünist Fırkası mazlum amele ve rençber halka karşı hizmetini ifa etmiş ve ortadan sınıflar farkı kalkarak heyet-i içtimaiye, adalet-i hakikiyeye nail olmuş olacaktır. Onun için son söz olarak diyelim ki: Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası!» (85)

(85) Burdaki metin «Mustafa Suphi, Kavgası ve Düşüncelerinden (Info-Turk Ajansı, Brüksel 1974 s. 84-85) alınmıştır. (hzn.)

5. Mustafa Suphi

Türkiye Komünist Partisinin kurulmasında en büyük rolü oynayan Mustafa Suphi 1883 yılında Giresun'da doğdu. Orta öğrenimini Erzurum'da tamamladıktan sonra, İstanbul'da Hukuk Fakültesine devam etti. Daha sonra da iki yıl Paris'te Sorbon Üniversitesinde sosyoloji öğrenimi gördü. Avrupa'daki işçi hareketlerini, özellikle Fransa ve Belçika'daki grevleri yakından izleyen Mustafa Suphi, bu arada, bilimsel sosyalizmin kurucuları Karl Marx ve F. Engels'in eserlerini ve sosyalizmin diğer temel kitaplarını okudu. Gerek okuduğu bu eserlerin ve gerekse Avrupa'daki işçi hareketlerinin Mustafa Suphi'nin üzerinde büyük etkisi olmuş, onun, tarihsel gelişmede işçi sınıfının gücünü anlamasını sağlamıştır. Paris'te İkinci Enternasyonal'in Sosyalist Bürosuna üye olduğu sırada, Türkiye'de 1908 Jön Türk Devrimi gerçekleşir.

1910'da Türkiye'ye dönen Mustafa Suphi, henüz kurulmuş olan Osmanlı Sosyalist Partisine girer. Partinin oportünist küçük burjuva yöneticileriyle anlaşmazlığa düşen Mustafa Suphi, kendi görüşündeki arkadaşlarıyla birlikte partiden ayrılır ve bir başka sol sosyalist parti kurma hazırlıklarına koyulur. Yayınladığı «İfham» adlı gazetede bilimsel sosyalizmin ilkelerini anlatan Mustafa Suphi, yazılarında ayrıca, Türk proletaryasının devrimci bir sosyalist partiye ihtiyacı olduğunu belirtmiş (86); İttihatçı rejimin halk düşmanı niteliğini açığa vurmuş ve İttihat ve Terakki Partisinin ileri gelenlerinin yeni savaş hazırlıklarını, memleketi ve halkı, emperyalistlerin kuyruğunda uçuruma sürükleyecek savaş politikalarını şiddetle eleştirmiştir. (87)

Mustafa Suphi 1913 yılında bu yazılarından dolayı mahkum olur ve Sinop kalesine sürgüne gönderilir. 1914 yılının başında Mustafa Suphi, bir kayıkla Sinop'tan Rusya'ya kaçmayı başarır. Amacı, burdan Avrupa'ya geçmekti. Ancak bu sırada Birinci Dünya Savaşı patlak verir ve Almanya'nın kuyruğuna takılan Türkiye Rusya'ya saldırır. Yakalanan Mustafa Suphi, savaş esiri olarak önce Kaluga eyaletine, ordan da Ural'a sürülür. Burada büyük fabrikalarda çalışan Mustafa Suphi, Tatar işçilerin aracılığıyla Bolşeviklerle ilişkiye girer, onlardan sosyalist yayınlar alıp okur. Bolşevik Partisinin savaş, barış, devrim ve işçi-köylü so-

TÜRKİYE SOSYALİST DEVRİMCİLER TARİHİ ARAŞTIRMA VAKFI

(86) Diğer kaynaklara göre, Savaş öncesi dönemde M. Suphi marksist değildi. Rozaliyev ise, M. Suphi'nin Fransa'dayken sosyalist enternasyonal ile ilişki de olduğunu, belirtmektedir. Bk.: «Mustafa Suphi ve Yoldaşları» s. 144.

M. Suphi çevirdiği «İlm-i İçtimaî Nedir?» adlı kitapta komünizmle ilişkin olarak düştüğü dipnotta şöyle demektedir: «Communisme: Saadet-i beşeriyeyi temin için cemiyetde eyiliğin ve faalliğin mütesaviyeten tevziini teklif eden bir usul-ü maşeri ki, (kollektivizmi de cami olması itibariyle) işkirakiyun suretiyle tercüme doğru olmaz.» Bk.: «Türkiye Defteri», Sayı 9, Temmuz 1974, s. 4. (hzn.)

(87) Mustafa Suphi'nin burada sözü edilen yazıları elimizde yok. 1914'de yayınlanan **Nevsali Millî** adlı kitapta çıkan **Türklüğün Yönleri** başlıklı uzun bir yazısı bugünün diline çevrilerek yayınlanmıştır. (Bk.: «YENİ UFUKLAR» Dergisi, Sayı 254, Kasım 1974, s. 11 - 29). (hzn.)

runlarıyla ilgili görüşlerini, taktiklerini ve çalışma yöntemlerini öğrenir.

Mustafa Suphi, Ural'da çalıştırılan Türk savaş esirleri arasında yürüttüğü propagandaların sonunda, ilerde Türkiye Komünist Partisinin savaş kolunu oluşturacak, devrimci bir çekirdek kurar.

Sosyalist Ekim Devrimi, Mustafa Suphi'yi ve diğer bütün Türk savaş esirlerini özgürlüklerine kavuşturur. 1918 yılı şubatında Moskova'ya gelen Mustafa Suphi, bundan sonra bütün varlığıyla, devrimci mücadeleye katılır.

18 Temmuz 1918'de toplanan, Türk sol sosyalistlerinin kongresinde, Türkiye Komünist Partisinin Yurtdışı kolunun kurulması ve «Yeni Dünya» gazetesinin bu örgütün yayın organı olması kararlaştırılır. Partinin Yurtdışı koluna başkan seçilen Mustafa Suphi «Yeni Dünya» gazetesinde, Marksist-Leninist düşünceleri açıklayan yazılar yazar, «Komünist Manifesto»dan ve Marx, Engels ve Lenin'in diğer önemli eserlerinden çeviriler yapar. Mustafa Suphi'nin, yayınladığı gazete, broşür, kitap ve bildirilerin yıllık tirajı, hayli yüksekti.

Mustafa Suphi, Mart 1919'da, Türkiye Komünist teşkilatının temsilcisi olarak Üçüncü Enternasyonal'in Birinci Kongresine katılır. Yaptığı konuşmada, Türkiye halkının, işçi sınıfının devrimci isteklerini dile getirir.

«Burada, Moskova'da, bütün dünyanın geleceğini değiştirecek olan Üçüncü Enternasyonal'in büyük kongresinde konuşmak, ezilen Türk köylüsü ve işçi sınıfı adına konuşmak, kurtuluş, hürriyet, eşitlik kardeşlik için konuşmak, emperyalist canavarlardan çekmediği kalmayan Türkiye halkı adına konuşmak, en büyük saadettir.»

Mustafa Suphi, Türk komünist teşkilatlarının tek bir Komünist Partisinde birleştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Onun başkanlığında Merkez Komitesi, Türk komünistlerini Türkiye'yi işgal eden emperyalistlere karşı savaşa çağırmış ve aynı zamanda, amacı yalnızca bu işgal kuvvetlerini yurttan kovmak ve padişah hükümeti yerine cumhuriyeti ilan ederek ülkede hızla gelişen devrim hareketini bastırmak olan Türk burjuvazisine karşı bütün ilerici ve yurtseverleri örgütlemeğe başlamıştır.

«Rusya'daki işçi hükümetine güvenerek, Türkiye'de yaşayan esir halklarla birlikte, kendi sınıfî menfaatleriniz uğrunda savaşınız!» diye Türk emekçilerine seslenen Mustafa Suphi, Türk burjuvazisini şöyle tanımlamaktaydı: «Türk burjuvazisi, zenginler, İngilizlerin, Fransızların kasalarına gözlerini dikmişlerdir. Onların bütün ümitleri bu kasalardadır»

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Mustafa Suphi, Rusya'daki savaş esirlerinden ve diğer yurtsever Türklerden Doğu Gönüllüleri Enternasyonal Alayını oluşturmuş, Rumenlerin ve Bulgarların da katıldığı bu gönüllü alayı, emperyalistlere ve Beyaz Ruslara karşı savaşmıştır. Mustafa Suphi, Türkiye Komünist Partisinin Marksist - Leninist bir parti olması konusunda büyük çabalar harcamışsa da, gerek o gün için Türkiye işçi sınıfının sayıca az ve örgütsüz olması, burjuvazinin baskısı ve ülkenin emperyalist devletlerin işgali altında olması gibi nedenlerden dolayı Parti, tam anlamıyla gelişip güçlenememiştir. Kaldı ki, parti saflarındaki birçok küçük burjuva unsur da, Partinin gelişmesini engelleyici faaliyetlerde bulunmuştur Bütün bu nedenlerden dolayı Türkiye Komünist Partisi - Türk işçi sınıfı, ulusal kurtuluş hareketinin gerçek yöneticisi olamamış, bu görev Kemalist burjuvazinin tekelinde kalmıştır. Ancak Türkiye Komünist Partisi, komünist düşüncelerin Türkiye halkı arasında etkinlik kazanması için bütün gücüyle çalışmış; işçi sınıfı ve bütün emekçi kitleleri, köylüleri, kendi siyasi ve ekonomik isteklerini elde etmeleri için savaşa katılmaları çağrısında bulunarak, ulusal kurtuluş savaşında kendi üzerine düşen görevi bir ölçüde yerine getirmiştir. Halk kitleleri arasında Partinin etki ve gücünün gittikçe artmasından ürken Türk burjuvazisi, Türk komünistlerine karşı baskı tedbirleri uygulama kararı alır ve hareketi başsız bırakmak için Türkiye Komünist Partisini ortadan kaldırma yoluna gider.

Mustafa Suphi, Türkiye Komünist Partisi olarak, Türkiye'de emperyalistlere karşı verilen savaşta gereken yerini almak üzere, 1921 yılının Ocak ayında yurda dönmeye karar verir. Böyle bir karar almasında, Mustafa Kemal'in gönderdiği mektubun da rolü olmuştur. Bu mektupta Mustafa Kemal, Türkiye Komünist Partisinin Büyük Millet Meclisine bir heyet göndermesi ve Parti ile sürekli bir bağlantı kurulmasını teklif ediyordu.

Mustafa Suphi, Gönüllü Alayı ile birlikte yola çıkarsa da, alay o sıralarda Taşnakların elinde bulunan Ermenistandan ve Menşeviklerin elinde bulunan Gürcüstandan geçemez. Bu durumda Mustafa Suphi, yalnızca en yakın silah arkadaşlarıyla yoluna devam eder, Kars'a gelir. O sırada Doğu Orduları Başkomutanı olan General Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in Sovyet Rusya ile olan yakınlaşma politikasına karşıydı Her türlü ilerici harekete düşman olan Kâzım Karabekir, Kars'tan Trabzon'a gelene kadar Mustafa Suphi ve arkadaşlarına karşı bütün yol boyunca çeşitli saldırılar ve gösteriler tertipler, engeller çıkarır. Mustafa Suphi ve arkadaşları, 28 Ocak 1921 de Trabzon'a gelmeyi başarırlar Ama önlerini kesen jandarma ve polis, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ellerini kelepçeleyip, önceden hazırlanmış bir motor ve kayığa bindirirler 28-29 Ocak gecesi, arkadan gelen bir motor Mustafa Suphi ve arkadaşlarının bindirildiği motora yanaşır. Kanlı bir boğuşma olur. Elleri kelepçeli onbeş devrimci döğüşe döğüşe ölür Öldürülenler arasında Mustafa Suphi'nin dışında, Türkiye Komünist Partisinin Genel Sekreteri Etem Nejat, Merkez Komitesi üyelerinden Hilmioğlu Hakkı, Nazmi, İsmail, Çitoğlu v.s. vardı.

«Mücadeleci bir Marksist ve Türkiye işçi sınıfının seçkin devrimcisi» (88) Mustafa Suphi'nin ve Türkiye Komünist Partisinin diğer yöneticilerinin öldürüldüğü haberi Türkiye emekçileri arasında büyük bir infial yarattı. Nazım Hikmet, «Göğsümdeki Onbeş Yara» adlı şiirinde bu korkunç cinayeti anlatır:

15-lerin kitâbesi

Kazıdık Onbeşlerin İsmini
Kanlı kızıl bir mermere
Bir çelik aynadır gözlerimiz,
Onbeşlerin resmini
Görmek isteyenlere...

6. Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongreden Sonraki Çalışmaları. İkinci Kongre. Partinin Gizli Çalışmaya Geçişi

Mustafa Suphi ve Merkez Komitesi üyelerinin öldürülmesinden sonra, Türkiye Komünist Partisi başsız kalmasına rağmen, ülkedeki devrimci çalışmalarına ara vermemiş ve emperyalizme karşı Ankara Hükümetini desteklemeye devam etmiştir. Parti Merkez Komitesinin bu tutumu, Parti organı «Yeni Hayat» dergisinde, Mart 1922 de yayınlanan bir bildiride açıkca belirtilmiştir. Komintern'in şark meselesiyle ilgili tezlerine dayanılarak hazırlanan bu bildiride şöyle denmekteydi: «Türk burjuvazisinin em-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH VAKFI

peryalizme karşı savaşı, somut olarak devrimci bir savaştır. Bu savaş, proletaryanın ve Türkiye emekçi kitlelerinin menfaatlerine uygun düşer Biz, halihazırdaki Büyük Millet Meclisi hükümetini, emperyalizme karşı mücadelesinde ve Sovyet Rusya hükümetiyle dostluğu devam ettirdikçe, iç politikada işçilerin hayati meselelerinde ve köylünün toprak davasında, vergi işlerinde islahat yapmak niyetinde oldukça desteklemeye hazırız. Çünkü bunlar emekçi halkın menfaatinedir.»

Türkiye Komünist Partisi, ısrarla emperyalizme karşı tek cephe kurulmasını önermekteydi. Ancak onların bu önerisini yalnızca, Büyük Millet Meclisindeki «Halk Zümresi» (89) desteklemiştir. Rauf Bey ve Refet Paşanın etrafındaki gericiler grubu ise, bu tavrından dolayı «Halk Zümresi»ni bolşeviklikle suçlarlar. Hükümet ise, «Halk Zümresi»nin çıkardığı «Şarkın Sesi» adlı gazeteyi kapatır, başyazarını hapseder. Bu durumda, Türkiye Komünist Partisi yöneticileri tek cephe kurulması önerilerinden vazgeçmek zorunda kalırlar.

Hükümetin ilericiler üzerindeki baskısı bu olaydan sonra da devam eder. Komünistler arasında da geniş tutuklamalar yapılır, parti teşkilatlarının çalışmaları engellenir. Bu olaylarda, Parti saflarına sızmış birçok maceracı, oportünist ve burjuva unsurun yıkıcı faaliyetinin de rolü olmuştur. Parti örgütünün ilk işi bu unsurları Partiden tasfiye etmek ve teşkilatı güçlendirmek olur. Gerçi bu, Partinin üye ve teşkilat sayısında belli bir azalmaya yol açarsa da, inançlı ve sağlam unsurlar ülke çapında sıkı bir çalışmaya koyulurlar. Sanayi ve tarım işçilerinin yoğun bulunduğu bölgelerde parti teşkilatları kurarlar. Zonguldak kömür madeni havzasında, Adana, Mersin, Sivas, Amasya, Trabzon, Samsun, Kayseri de işçi örgütleri oluşturulur, Çukurovada Bölge Parti Komitesi kurulur. Komite «Doğru Söz» adlı bir gazete yayınlar Demiryolu ve silah fabrikalarında çalışan işçilerden birçoğu parti teşkilatlarına girerler. Bütün parti teşkilatları, saflarına katılan bu yeni ve sağlam güçlerle, olağanüstü bir faaliyete geçer.

---

(89) Halk Zümresi hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bk.: «Mesai» Halk Şûralar Fırkası Programı, Hazırlayan Mete Tunçay, SBF Yayınları, 1972 Ankara Aynı kitabın önsözünde, 1920 yılında Anadolu'daki, Halk İştirakiyûn Fırkası, Yeşil Ordu, Halk Zümresi, Sahte Komünist Partisi hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmektedir. (hzn.)

Bu yeni durum karşısında, Partinin İkinci kongresini toplama kararı alındı. Bu kongrede, ülkede gelişen yeni şartlara göre Partinin uygulayacağı yeni stratejisi ve yeni program ve tüzüğü hazırlanacak, yeni Merkez Komitesi seçilecekti. Haziran ve Temmuz ayları kongre hazırlık çalışmalarıyla geçti.

Türkiye Komünist Partisi, öte yandan, uluslararası komünist harekete bağlı bir kuruluş olduğundan, bütün güçlüklere rağmen, diğer ülkelerdeki komünist partileriyle de işbirliği yapmayı amaçlamaktaydı. Haziran 1922'de Sofya'da toplanan Bulgaristan Komünist Partisinin Dördüncü Kongresine, Mazhar ve İsmail Hakkı başkanlığındaki bir heyetle katılmayı başarır. Türkiye Komünist Partisi delegesi Mazhar yaptığı konuşmada: «Biz bu küçük memlekette işçileri kitleler halinde bağrında toplamış olan Bulgaristan Komünist Partisinin tecrübelerine büyük değer veriyoruz. Biz de Rusya'daki büyük inkılabı kendimize örnek alıyor ve kuvvetlerimize göre onun yolundan yürümeye çalışıyoruz.» (90) der.

Kongre kapandıktan sonra, 7 Haziran günü Sofya Halkevi binasının önünde büyük bir miting düzenlenir. Bulgaristan Komünist Partisinin ve yabancı heyetlerin delegeleriyle birlikte Mazhar da mitinge katılarak heyecanlı bir konuşma yapar; kürsüde yanında Dimitrov vardır.

Türkiye Komünist Partisinin İkinci kongresi, 15 Ağustos 1922 de Ankara'da çalışmalarına başlar. (91) Ankara Hükümeti izin vermediği için, kongre Ankara bağlarında gizlice yapılır. Kongreye oy hakkı olan 28 delege katılır. İstanbul ve Doğu illerindeki teşkilatların delegelerinin gelmelerine izin verilmediği için kongrede ancak Parti teşkilatının üçte ikisi temsil edilmiştir. Salih Hacıoğlu tarafından açılan Kongre çalışmalarını geceleri gizli olarak sürdürür.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Beş gece devam eden Kongrede ele alınan konular şunlardı: Ülkenin içinde bulunduğu sorunlar, cephelerdeki durum, Partinin uygulayacağı taktik, işçi ve köylü sorunu, toprak reformu, gençler arasında yürütülecek çalışmalar, örgüt meselesi ve basın ve propaganda meselesi.

Salih Hacıoğlu tarafından okunan Merkez Komitesinin çalışma raporunda, Birinci ve İkinci kongre arasındaki dönemde yapılan Parti çalışmaları anlatılmış ve özellikle şu konular üzerinde durulmuştur: Türk burjuvazisinin belli bir kesimi, bir yandan emperyalist işgalcilere karşı halk yığınlarını savaş alanlarına sürerken bir yandan da aynı emperyalist güçlerle uzlaşma yollarını aramakta ve bu nedenle, başta Türkiye Komünist Partisi olmak üzere ülkedeki bütün ilerici yurtsever ve demokratik halk kuvvetlerine karşı baskı uygulamaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen Türkiye Komünist Partisi, Kemalist burjuvazinin yönettiği ulusal kurtuluş hareketini bütün varlığıyla desteklemeye devam edecektir. Kongre ayrıca, emperyalizme ve memleketteki gericilere karşı mücadelesini sürdürmesi durumunda, Mustafa Kemal'in ilerde de destekleneceğini açıklamıştır.

Merkez Komitesinin raporunu onaylayan İkinci Kongre, kabul ettiği bir bildiriyle, emperyalist istilâcılara karşı yürütülen Ulusal Kurtuluş Savaşının destekleneceğini ama aynı zamanda burjuvazinin, emperyalistlerle uzlaşmak ve ulusal kurtuluş hareketinin bir halk devrimine dönüşmesini önlemek amacıyla girişeceği her teşebbüsün açığa çıkarılacağını ve bu tür ihanetlere karşı sonuna kadar mücadele edileceğini belirtmiştir.

Köylü meselesiyle ilgili olarak Kongre, köklü bir toprak reformunun uygulanmasını sağlayabilmek amacıyla, ülkedeki feodal artıkların ve büyük toprak ağalığının ortadan kaldırılmasını, köylülerin ağaların sömürü ve köleliğinden kurtarılmasını gerçekleştirecek bir tarım programı hazırladı. Komünist Partisinin ittifakta bulunacağı, bir köylü partisinin kurulması da alınan kararlar arasındaydı.

Kongrede ayrıca, Partinin oportünist ve burjuva unsurlardan temizlenmesi, işçi sendikalarının güçlendirilip geliştirilmesi konularında alınması gereken tedbirler de tesbit edilmiştir.

Yeni tüzük ve programın kabulünden sonra yeni Merkez Komitesinin seçimi yapılmıştır. Salih Hacıoğlu, Affan Hikmet, Nâzım, Ahmet Hilmi, Edip, Mehmet, Ata Çelebi, Berham Lütfü, Ruşen Eşref olmak üzere yeni komiteye onüç esas üye ve üç yedek üye seçilmiştir.

Kongrenin bitiminden sonra, alınan kararları ve önerileri anlatan bir broşür yayınlanmıştır. (92)

Yeni Merkez Komitesi ilk iş olarak, Kongrede alınan karar-

---

(90) «RABOTNİÇESKİ VESTNİK» gazetesi, sayı 277, 1922

(91) Burada sözkonusu olan Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkasının Birinci Kongresidir. Kongre gündemi hakkında bk.: CERRAHOĞLU, A.: «Türkiye'de...», s. 455 - 57. (hzn.)

TÜRKİYE SOSYALİST İŞÇİ PARTİSİ VAKFI

(92) KIZIL ŞARK Dergisinin 1. sayısında (1922 Kasım'ında Moskova'da yayınlanmıştır) Ahmet Cevat Emre «Türkiye'de komünizm Hareketi» adlı yazısında 2. Kongre hakkında bilgi vermektedir (Bk.: TEVETOĞLU, Dr. F.: Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara, 1967, s. 371-72):

Bu yıl ağustosunun 15'inde Ankara'da «Türkiye Komünist Fırkası»nın birinci kurultayı vaki oldu. Kurultay dolayısiyle Ankara'da bir nice komünistler hapse atılmışlar. Devlete aid zavod (ağır endüstri fabrikaları) ve imalathanelerden seçilip gönderilmiş nümayendelerin kongreye iştirak etmesi için işden âzâd edilmelerine Hükümet yol vermemişti. Ancak bu gibi engellere bakmayarak seçilmiş nümayendelerin yüzde seksani kurultaya iştirak ediyordu.

Türkiye emekçilerinin yüzde 52 sinden ibaret olan bu en ahlaklı ve en açık fikirli fukara-i kâsibe unsurlarının Türkiye genç Komünist Fırkasında âzâ olmaları, bu fırkanın gelecekde ne kadar güçleneceğini açıkca-aydınca gösteriyor.

Türkiye komünisttlerinin, hususen en yakın zamanlarda, pek ağır bir vazifesi vardır. Milletçilerin ispat ettiğine göre Ankara'nın muzafferiyetine başlıca sebep, bütün halkın milli şiarlar etrafında toplandığıdır. Milletçiler barışdan sonra Hükümeti ellerinde saklayıp, öz sınıfı, maksat ve fikirlerini yürütmek için zahmetkeş ahalinin milli hissiyatından istifade etmek niyetindedirler.

Memleketin hal-i hâzırdaki siyasi seriatini gözönüne alan fırkanın yeni merkezi komitesi, muzafferiyet münâsebetiyle Milli Hükümet'i tebrik etti ve dedi ki: İstanbul mes'elesinde cihangirler tarafından Hükûmet engellerle karşılaşırsa, Fırka Hükümete elinden gelecek yardımı yapmaktan çekinmeyecektir. «Türkiye Komünist Fırkası bilir ki, Ankara Hükümeti cihangirlerle açıktan açığa giriştiği mübarezede zahmetkeşler mezkûr Hükümete her türlü yardımda bulunmalıdır. Böyle hareket hem de Komünist Beynelmilelinin 21 inci şartındaki 8 inci maddeye dahi uygundur.

İstanbul'da dâhil olduğu halde, bütün Türkiye'de büyük sanayi'de (demiryolları, vapurlar, fabrikalar, madenler ve ilah...) çalışan 50 000 emekçi kadar işleyen vardır. Bunlardan çoğunun, hele de şimdiye kadar, kent ile alâka ve rabıtası vardır. İster ruh ve ister vaziyet nokta-i nazarından bütün bütüne fukara-i kâsibe sıfatını kabul eden bu işçilerin sayısı bir nice bin kişiye varıyor. İşçiler arasında sınıf şuuru artıyor ve bunlar mübarezeye hazırlaşıyorlar. Hatta 1921 yılında İstanbul'da muvaffakiyetli tatilleri olmuş ve bu tatillerde 8 bin, 10 bin kişi kadar fukara-i kâsibe iştirâk etmiştir.

Bu son zamanlarda İstanbul'daki Türk komünistleri, İstanbul emekçilerinin teşkilât işlerini bütün-bütüne ellerine almak istiyorlar. Devlete âid fabrika ve demiryollarındaki emekçilerle sıkı rabıtaya girişmiş Anadolu Komünistleri ise Eskişehir'de, Mersin'de ve Adana'da güçlü işçi teşekkülleri yapmaktadırlar. Aynı zamanda bunlar, Türkiye kentçileri ve kent zahmetkeşleri ile de sıkı alâkabağlamışlardır. Bu yakın yıllarda Türkiye sanayii pek sür'atle terakki edecektir. Ecnebi kapitalinin ettiği hucum ve Türkiye meselesi üstünde dünya kapitalistleri arasındaki rekabet burasını artık sübut ediyor.

Her iki düşmandan —hem vatandaki ve hem de hariçi— halâs olmak ve zahmetkeşlerin beynelmilel burjuvazya ile başlayacağı mübarezeyi şerefle sona erdirmek için «Türkiye Komünist Fırkası» Türkiye zahmetkeşlerini muayyen bir merkez etrafında birleştirmelidir. (hzn.)

ları anlatmak ve mahalli teşkilatların çalışmalarını hızlandırmak amacıyla, delegelerin değişik bölgelere gitmesini kararlaştırdı.

Kongrenin arkasından Parti, Anadolunun en yoğun işçi merkezi olan Çukurovada, Mersin'de bir konferans topladı. Parti Mersin'de, bir «Çukurova Genel İşçi Birliği»nin kurulmasına büyük önem veriyordu. Mersin konferansını örgütlemek üzere Parti, Affan Hikmet'i Mersin'e gönderir. 5 Ekim 1922 de açılan konferansa, Mersin, Adana, Tarsus ve Osmaniye'deki teşkilatların seçtikleri 42 delege (oy hakkına sahip) katıldı.

Merkez Komitesi üyesi Ata Çelebi'nin evinde gizli olarak toplanan Konferans üç gece sürdü. Uzun müzakerelerden sonra Konferans, Çukurova Genel İşçiler Birliği kurulmasını ve bu örgütün Sendika Enternasyonaline katılmasını kararlaştırdı. Birlik aynı zamanda, Güney Anadoludaki işçi sendikaları federasyonu görevini de yerine getirecekti.

Konferansta bunun dışında daha birçok önemli kararlar da alınmıştır. Bu kararlarda, Türkiye işçi sınıfının emperyalizme karşı verilen savaştaki rolü belirtilmiş ve hükümete şu ihtarda bulunulmuştur: Türk işçi sınıfı bugüne kadar hükümetin iç ve dış politikasını desteklemiştir. Ancak hükümet, Türkiye işçi sınıfına karşı vaadettiklerini yerine getirmezse, böyle bir hükümetin desteklenmesinden vazgeçilecektir. İşçi sınıfı en başta, kendisine de öteki sınıflarla aynı siyasal hakların verilmesini ve 1 Mayıs ve 7 Oktobr işçi bayramlarının tanınmasını ve 8 saatlik işgününün kabul edilmesini talep etmektedir.

Konferansta alınan kararların, parti çalışmalarının geniş işçi ve köylü kitleleri arasında etkinlik kazanmasında, sendika hareketinin hızlanmasında çok önemli rolü olmuştur. Sendikalar parti denetiminde hızla gelişmeye ve Sendikalar Birliği etrafında toplanmaya başlamıştır. Ancak Türk burjuvazisi gelişen bu devrimci hareket karşısında, baskı ve terörü arttırmaktan geri kalmaz. Mersin konferansına katılan delegelerin büyük çoğunluğu yakalanıp tutuklanır. Türkiye Komünist Partisi (93) bu terör

TÜRKİYE İŞÇİ TÜSTAV TARİH VAKFI

(83) Resmi adı Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası olan Partinin, «Kızıl Şark» Dergisinin Birinci sayısında yayınlanan bu bildirisinin altında şu imzalar bulunmaktadır:

Kızıl Sendikalar Merkez İhzarî Bürosu Kâtibi ve Profinterinde Murahhas: Mahmud Ahmed,

Komünist Enternasyonal 3'üncü Kongresinin Heyet-i Murahhasa Kâtibi: Orhan,

karşısında, hükümetin bu tutumunu protesto etmek amacıyla bir bildiri yayınlar:

«Burjuva efendiler! !

Bugünlerde Avrupa emperyalizmine karşı askeri bir zafer kazandıran Türkiye'nin fakir köylü ve işçileridir. Sizi bugüne kadar ekmeksizlikten, parasızlıktan, silahsızlıktan sıkıntı çektirmiyerek memleketin efendisi yapan, bir Milli Hükümetin dağılmadan yaşamasını te'min eden Türkiye işçi ve köylüleridir. Siz bu hükümet sandalyesine işçi ve köylüleri merdiven yaparak çıktınız. İşçi ve köylülerin Avrupa emperyalizmine karşı Kuvvay-ı Milliye sûretinde bir müsellâh müdafaa hareketi olarak başlayan bu üç senelik milli cidâl esnasında işçi ve köylü sınıflarından ziyade fedâkârlık yapan bir sınıf yoktur. Kendi hürriyet ve hukukuna kavuşacağı vâdedilmiş olan işçi ve köylü bu uzun ve kanlı cidal uğrunda hiçbir fedakârlıktan çekinmedi. Kendi malını, evlâdını, kanını ve canını bu yolda saçtı ve döktü.

Türkiye işçi ve fakir köylülerinin menafiinin müdafii olarak teşekkül eden «Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası» ve onun kızıl sancağı altında toplanan bütün komünist amele ve köylüler dahi ekseriya kitlenin ta'kip etmekte olduğu bu milli müdafaa siyasetinden ayrılmadı. Hükümete harici ve askeri siyasetinde daima yardımcı kaldı. Hatta beynelmilel emekçi kuvvetlerinin yardımını bile celbe gayret etti. Sınıf menfaatlerinin bütün zıddıyetine, kendi sınıfı vaziyetinin günden güne müşkülleştirilmiş sizin muhtekirleriniz tarafından soyulmasına, jandarmalarınız tarafından ezilmesine rağmen dahili siyasetinde cesur ve metin olmağa, milli cidalin devamı esnasında kendi sınıfı ve en haklı metalibinin bile talep ve müdafaası için hiçbir fi'li harekette bulunmamağa gayret etti. Kısa bir tâbir ile istediğiniz efendiliği sizlere verdi ve sizin vaadlerinize inanarak kendi hukuk ve hürriyetine i'ta olunacağını sabırsızlıkla bekledi. Siz de bol bol parlak vaadlerle işçi ve köylüleri kandırmağa çalışmakta kusur etmediniz. Mustafa Kemal'in Sivas'tan Ankara'ya ilk vâsıl olduğu gün söylediği nutuk henüz hatırımızdadır.

Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası Kâtib-i Umûmisi ve Komünist Enternasyonal 3'üncü Kongresine Heyet-i Murahhasa Reisi: Salih Hacıoğlu,

Türkiye Komünist Gençler İttifakı İhzarî Bürosundan: Nedim.

Türkiye Komünist Kadınlığı Murahhası ve Kadınlar Şûbesi Müdiresi: Cemile Nuşirvan,

Bk.: TEVETOĞLU, Dr. F.: «Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler», Ankara, 1967, s. 373 - 375 (hzn.)

Bir zamanlar hepinizin bir resmi «Komünist Fırkası» bile yaparak kalpaklarınıza kırmızı tepelik geçirdiğiniz de henüz gözümüzün önünde canlı bir hâtıradır. Meclisinizde ve nim resmi gazetelerinizde Anadolu'da hürriyet-i matbûat hürriyet-i içtimâ ve hürriyet-i içtihad ve efkâr mevcut olduğuna ve sansür ve istibdâd gibi mel'anetlerin yokluğuna dair yaptığınız yaygaralar da henüz kulaklarımızda çınlamaktadır. Hattâ bunları siz utanmadan Meclisinizin zabıtlarına bile geçirdiniz.

İşçi ve köylülerin omuzları üzerinde kurduğunuz tâk-i zaferleri geçerek tahtlarınıza sağlamca yerleşmek imkânını bulur bulmaz bütün vaadlerinizde yalancı olduğunuzu meydana koydunuz: 12 Eylül tarihinden itibaren «Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası»nı resmen ilgaya, işçi ve köylünün sesini boğmağa teşebbüs ettiniz.

TÜRKİYE SOSYAL TARİHİ VAKFI

Hayır Efendiler, hayır; «Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası» resmi bir varlıktır. Kanunen teşekkül etmiştir. Onu ilgaya sizin hakkınız yoktur. Her burjuva memleketi gibi sizde de mevcut olması zaruri olan hürriyet-i içtima ve hürriyet-i efkâr hakkı buna mânidir. «Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası» sınıfî bir varlıktır. O, Türkiye işçi ve köylülerin teşkilâtıdır. Bu sınıflar mevcut oldukça fırka yaşayacaktır.

Bu sınıflar imha edilemez ki, fırkayı imha veya ilga edebilesiniz. «Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası» beynelmilel bir varlıktır. Beynelmilel inkılâpçı proletarya ordusunun Türkiye'deki bir müfrezesidir. Beynelmilel bir ordu mevcut oldukça, siz o fırkayı, o müfrezeyi imha veya ilgaya teşebbüs edemezsiniz. Siz bu fırkanın ilgası için ister bir polis emirnâmesi, ister Hey'et-i Vekile kararı ve ister Meclisinizce bir kanun ihrâc ediniz, bu bizce müsavidir. Bizim işçi ve köylülerin fırkası olan «Türkiye Halk İştirâkiyûn Teşkilâtı» bizim sınıflarımız gibi ebediyen mevcuttur. Bizim fırkamızın mevcudiyeti sınıfımızın mevcudiyetiyle tev'emdir. Sınıfımızın mevcudiyeti sizin kararlarınız ve kanunlarınızın fevkindedir.

Son günlerde Ankara'da ve taşralarda birçok yalan ve iftiralarla ve utanmadan Rusya Hükûmeti casusluğuyla itham ederek birçok arkadaşımızı tevkif ve hapsettiniz. Bütün Türkiye işçi ve köylüleri şahittir ki: Arkadaşlarımız masumdurlar. İsnad ve ithamlarınız yalandır, iftiradır. Fırkamızı dağıtmak, gazetelerimizi kapatmak ve arkadaşlarımızı hapsetmek teşebbüsleriniz hep Lozan Konferansına giderek memleket menafiini birtakım coğrafî hudut tashihatı perdesi altında Avrupa burjuvalarına satmağa karar verdiğinizden, ve komünistlerin ise bu siyasetinizin içyüzünü halka açarak maskenizi yere çarpmasından korktuğunuzdan ve zaferden sonra yapacağınızı va'dettiğiniz dahili ıslâhatı isteyecek unsurları susturmak istemenizdendir.

Evet, biz işçi ve köylüler biliyoruz: Sizin bu iftiralardan ve hücumlardan maksadınız budur.

Fakat emin olunuz biz Türkiye komünistleri susmayacağız. Daima bağıracağız, maskenizi daima yere çarpacağız. Fırkamızı daima resmen ve kanunen ve sınıfiyen mevcut tanıyacağız. Bu haksız ve zalimâne hücum ve taarruzlarınızı kemal-i şiddet ve nefretle protesto ederiz.

Kahrolsun yalancı ve gaddar burjuva siyaseti!

Yaşasın işçi ve köylü sınıfların hâlâskâr mefkûresi!

Yaşasın Üçüncü Enternasyonal!.» (94)

Merkez Komitesinin bu protesto bildirisinde de bilirildiği gibi, Türk halkının emperyalist güçleri bozguna uğratıp memleketten kovmasından sonra Ankara Hükûmeti, ülkede hızla gelişen demokratik ilerici hareketleri boğmak ve Türkiye Komünist Partisini ortadan kaldırmak için sert tedbirler uygulamaya başladığından, İkinci Kongrede kabul edilen çalışma programı gerçekleştirilememiştir. Rauf Orbay'ın başkanlığındaki Ankara Hükûmeti, 1923 yılının ilk aylarında Türkiye Komünist Partisini yasaklar ve arkasından Parti üyeleri, sempatizanlar ve ilerici aydınlar hapse atılır.

Türkiye Komünist Partisi için artık gizli faaliyet dönemi başlamıştır.

Hükûmet bir yandan Partiye karşı şiddetli bir terör uygularken, bir yandan da burjuvazi, faaliyetini gizli olarak sürdüren Parti saflarına kendi ajanlarını, oportünistleri sokarak Partiyi içerden de çökertmek için her türlü yola başvurmuştur.

1924 yılında illegal olarak toplanan Parti konferansının, Parti saflarının her türlü karşı devrimci unsurdan temizlenmesinde ve beraberliğin sağlanmasında çok önemli rolü olmuştur. Partinin uygulayacağı yeni taktik ve strateji konularının görüşüldüğü bu konferansta, Partinin oportünist ve likidatörlerden temizlenmesi, sert tartışmalara yol açtı.

(94) Bk.: TEVETOĞLU, Fethi, «Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler», Ankara, 1967, s. 373 - 375.

TÜRKİYE İŞÇİ TEŞİKİLÂTI ARŞİVİ VAKFI

Sol sekterlerin ve sağcı oportünistlerin tâ en başından beri, Türkiye Komünist Partisine büyük zararları olmuştur. Sol sekterler, Partinin kuruluşundan itibaren «Sovyet (Şura) hakimiyetinin hemen kurulması», «proletarya diktatörlüğü yoluna hemen gidilmesi» gibi, aslında o günün şartlarına uymayan sekter görüşler ileri sürmüşlerdi. Ülkenin içinde bulunduğu somut şartları hesaba katmayan bu gurup, devrimin bu şartlara bağlı olarak bir takım aşamalardan geçmesi gerektiği gerçeğini kabul etmiyorlardı. «İşçi-köylü ittifakı»nı ağızlarından düşürmüyorlarsa da, iş uygulamaya gelince, bu birliğin kurulmasına, işçi sınıfıyla emekçi köylülerin ittifakına sürekli engel olmuşlardır. Bu aşırı sol sekter gurup, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında, ülkede devrimi yalnızca Komünist Partisinin ve işçi sınıfının gerçekleştirebileceğini ileri sürmüş ve diğer güç ve sınıfları hesaba katmamıştır. Emekçi köylüleri işçi sınıfının savaş ortağı saymadığından, köylerde sınıf mücadelesinin yoğunlaştırılmasına önem vermemişlerdir. Bu gurubun bütün çalışmaları işçi merkezleriyle sınırlı kaldığından, Partinin halk kitlelerinden tecrit olmasına yol açmışlardır. Bu durum ise burjuvaziye, illegal döneme geçildiğinde, parti teşkilatlarını ve üyelerini kolayca ortaya çıkarma imkanı verir.

Sağcı oportünistler ise, Komünist Partisini, Kemalist burjuvazinin kuyruğuna takmış ve Partinin kapılarını burjuva unsurlara açmışlardır. Oysa bu, Partinin komünist partisi olmaktan çıkması, likide edilmesi demekti. Burjuva milliyetçiliğinin etkisinden kurtulamayan bu gurup, Partinin Marksist - Leninist bir parti haline gelmesine karşıydılar. Başta, Kemalistlerin Parti içindeki uzantısı Şevket Süreyya olmak üzere bu gurup, Kemalist milliyetçilik ideolojisini, Partide egemen kılmaya çalışmışlardır. (95) Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim Tör gibi sağcı oportünistler daha sonra burjuvazinin ve polisin hizmetine girmişler ve Parti içinde onlar adına yaptıkları hizmetlere karşılık yüksek mevkilere getirtilerek mükafatlandırılmışlardır.

1926 yılında yapılan İkinci Konferansta, yeni tüzük ve program kabul edilmiş ve yeni Merkez Komitesi seçilmiştir. Bu konferansta sol sekterlere ve sağcı oportünistlere büyük bir darbe indirilmiş ve 1927 yılında likidatörler, Aydemir ve Tör Partiden atılmıştır.

(95) 1959 yılında yayınladığı «Suyu Arayan Adam» adlı kitabında Şevket Süreyya Aydemir, burjuva milliyetçi görüşlerin etkisinden hiçbir zaman kurtulamadığını ve bu görüşleri Parti Merkez Komitesinde ısrarla savunduğunu itiraf etmektedir.

Parti içinde bozguncu faaliyette bulunanlara en ağır darbe, 1931 yılında Üçüncü Kongrede indirilecektir.

7. Komünist Gençlerin Faaliyeti

Türkiye Komünist Partisinin kurduğu Türkiye Komünist Gençler Birliği adlı gençlik örgütü, aslında son derece güçsüz bir örgüt olmasına rağmen, komünist gençler hareketinin bir başlangıcı olması açısından büyük önem taşımaktadır.

4 Eylül 1921 de gizli bir toplantıyla kurulan (96) bu örgütün kuruluş bildirgesinde «Birlik, bütün dünya proletaryasını kapitalizm boyunduruğundan kurtarmak için savaşacağını vaadeder. Türkiye'deki bütün işçi gençliği, bu genç savaşçılar teşkilatına girmeye çağırır» (97) denmekte ve Birliğin, Komünist Gençler Enternasyonaline katılacağı açıklanmaktadır. (98)

Rusya Komünist Gençler Birliğinin çalışmalarını kendine örnek alan Türkiye Komünist Gençler Birliği, gençlik kitlesi arasında, çeşitli fikir klüpleri aracılığıyla düzenlediği seminer ve toplantılarda komünist düşüncelerin ve materyalist dünya görüşünün yaygınlık kazanmasına çalışmış, mevcut toplum düzeninin eninde sonunda yıkmaya mahkum olduğunu anlatmıştır. Uluslararası Yedinci Gençlik Günü olan Eylül 1921 de Birlik bir de gazete çıkarmaya başladı. Bulgaristan örgütünün yayınladığı üç broşürü Türkçeye çevirdi. (99)

Bulgaristan Komünist Gençler Birliğinin Haziran 1922 de Sofya'da toplanan Dördüncü Kongresine, Türkiye Komünist Gençler Birliği adına örgüt yöneticisi İsmail Hakkı katıldı. Türkiye de-

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARŞİVİ VAKFI

«Sizleri, Komünist Gençlik Enternasyonali bayrağı altında birleşmiş bulunan Türkiye Komünist Gençleri adına, candan komünist selamlarıyla selamlarım. Türkiye komünist gençleri, zenginlerin ve istilacı emperyalist kuvvetlerin kanlı zulüm baskısı altında, kurtarıcı, yüce proletarya devrimine kendi payını katmak için teşkilatlanmaktadır.» der ve

(96) «Mlodej», gazetesi (Bulgarca), sayı 38, 1922 yılı.
(97) «Mlodej», sayı, 30.
(98) «Mlodej», sayı 37.
(99) «Mlodej», sayı 3.

«Türkiye Komünist Gençleri, gizli çalışmak zorundadır. Buna rağmen, birleşmenin savaşta başarı kazanmak için ilk teminat olduğuna inanan namuslu gençleri haklı davasına kazanmaya muvaffak olmuştur.» diye ekler. (100)

Kongreden sonra 20-22 Haziran 1922 tarihleri arasında Sofya'da, Balkan Komünist Gençler Federasyonu kurulması için yapılan toplantılara Türkiye Komünist Gençler Birliği delegesi de katılmıştır. (101)

Türkiye'de Komünist Gençler Birliğinin kurulması, Balkan Komünist ve Sosyalist Partileri tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. Novo Vreme dergisinde yayınlanan «Balkan Komünist Gençler Federasyonu ve ilk Adımları» adlı makalede özellikle Türkiye'deki bu gençlik hareketi üzerinde durulmaktadır:

«Bulgaristan'da, Yunanistan'da, Romanya'da, Yugoslavya'da, Türkiye'de, kısaca her yerde komünist gençlerin birlikleri var. Bunların bazısı nisbeten daha zayıf, bazıları daha kuvvetli. Bazıları zorluklar, bazıları daha kolaylıklar içinde komünizmin fikir, prensip ve şiarlarını propoganda ediyor, gençlik yığınlarının bir bayrak altında birleşmesi için çalışıyor. Türkiye komünist gençlik hareketinin bu alandaki başarılarını sevinçle belirtmeliyiz. Bu durum, Balkan Yarımadasının en geri kalmış köşelerinde de kızıl bayrağın, proleter ve köylü gençlik tarafından en yakın bir zamanda dalgalandırılacağını gösteren en sağlam bir işarettir. Türkiye'de, yani burjuva devrimleri Türkiyesinde, gençlik hareketi, Balkan devletleri içinde en zayıf bir harekettir. Çünkü onlar aklın alamıyacağı kadar büyük güçlükler içinde çalışmaktadırlar. Öyle güçlükler ki, bunların teferruatını ancak, bizim Ankaralı ve İstanbullu yoldaşlarımız bilir.» (102)

Ancak Türkiye'de Komünist Gençlik hareketi, daha işin başında, doğarken boğuldu. 1923 yılında Türkiye Komünist Partisiyle birlikte Türkiye Komünist Gençler Birliği de hükümet tarafından yasaklandı.

(100) «Mlodej», sayı 20.
(101) «Mlodej», sayı 20.
(102) «NOVO VREME», sayı 12, 1922, s. 362 - 363.

Bir Bulgar yazarı DİMİTIR ŞİŞMANOV'un "TÜRKİYE İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ, kısa tarih (1908-1965) " kitabından fotokopi edilmiştir.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

3. Ulusal Kurtuluş Savaşında Sovyet Yardımı

Emperyalistlerin ve İstanbul'daki Padişah hükümetinin, Mustafa Kemal'le Sovyetler Birliğine karşı bir temel üzerinde anlaşmaya varmak için yürüttükleri manevralar bir sonuç vermez. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal, 26 Nisan 1920 de, V.İ. Lenin'e bir mektup gönderir.

O günkü ulaşım zorluklarından dolayı mektup ancak 1 Haziran 1920 de Moskova'ya varır. Lenin'in talimatıyla Dışişleri komiseri Çiçerin üç gün sonra mektubu cevaplandırır. Cevapta, Sovyet hükümetinin, Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurmaya ve emperyalizme karşı silahlı kurtuluş savaşı veren Türk halkına gerekli yardımı yapmaya hazır olduğu bildirilmekteydi. (46)

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin ve Mustafa Kemal'in isteği üzerine, Sovyet hükümeti, kendi ekonomik durumu pek iyi olmamasına rağmen, Türkiye halkına geniş yardımlarda bulundu. Çok sayıda top, makineli tüfek, silah, cephane, iki küçük harp gemisi, uçak ve altın gönderdi. Bir kısım parayı, Sovyet hükümetiyle görüşmelerde bulunmak üzere Sovyet Rusya'ya giden Türkiye Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk başkanlığındaki heyet getirdi. Bu heyet, Moskova'da Lenin ve Sovyet hükümetinin diğer yöneticileriyle yardım konusunda görüşmelerde bulunmuş ve anlaşmaya varmıştı. «Ruslar, Türkiye'nin kalkınması için müteaddit senelerde on milyon altın ruble vermeyi taahhüt ettiler. İlk kısmı olan 500 bin altının 100 bini, Almanya'dan uçak ve saire almak için ataşemiliter Saffet Arıkan'a bırakmıştım. 400 bin altını da tirenle Kars'a ben getirdim. Ruslar daha önce de bize iki defa para göndermişlerdi. Hatta bir seferinde yardımı getiren bir takayı, bir İngiliz torpidosu durdurmuştu. Fakat altınlar, takanın taban tahtalarına ustalıkla yerleştirilmişti. İngilizler birşey bulamadılar.» (47)

(46) Dokumenti Vneşney Politiki SSSR, cilt II, s. 554 - 555.
(47) «YÖN» dergisi, «Kurtuluş Savaşının Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk ile bir konuşma». Sayı: 88 4 aralık 1964.

Sovyet silah ve cephane yardımı Türkiye'ye, Batum, Novorosiysk ve Tuapse limanlarından denizyoluyla iletiliyordu. Türk denizcileri, padişah hükümetinin harp donanmasından kaçırdıkları gemileri bu limanlarda tamir ettirmişlerdi. Sonradan bu gemiler, Sovyet hükümetinin verdiği iki harp gemisiyle birlikte, Türkiye Cumhuriyetinin savaş donanmasının ilk çekirdeğini meydana getirecekti. Türkiye sahillerinde devriye gezen İngiliz ve Amerikan harp gemileri tarafından izlenen Türk gemileri, bir tehlike anında Sovyet limanlarına sığınıyorlardı. «Ruslar gemilerimizin, kendi karasularına girmesine müsamaha ediyorlardı. Halbuki, başka memleketlerin gemilerine karşı titiz davranıyordu. Türk denizcileri, Rusların bu hoşgörürlüğünden faydalanarak, düşmandan korunuyorlardı. O dönemde Ruslarla çok iyi komşuluk münasebetleri kurmuştuk. Özel anlaşmalarla birbirimize yardımda bulunmayı vaadetmiştik. Bu vesileyle itiraf etmek lâzımdır ki, Ruslardan çok da yardımlar görmüştük. (...) Bu gemilerimizle Rusya'nın Batum, Tuapse ve Novorosiysk limanlarından silah, top ve mühimmat ile muhtelif cins askeri eşya ve uçak parçaları nakledildi. Trabzon nakliyat kumandanlığının sadece 8 aylık kayıtlarına göre 1921 yılının Mayıs Aralık aylarında Rus limanlarından Samsun ve İnebolu limanlarına 32500 tüfek, 32344 sandık tüfek mermisi, 32 top, 28374 sandık top mermisi, 434 ağır makineli tüfek, 288 makineli tüfek mermisi taşınmıştı. Bütün nakliyatın umumi hacmi 35 000 tondan fazlaydı. Bu silahlar, Sakarya ve Dumlupınar meydan muharebelerinin ve büyük zaferin kazanılmasına amil olmuştur.» (48)

Mustafa Kemal, 21 Aralık 1920 tarihinde Sovyet hükümetine gönderdiği telgrafta, Türkiye halkının Sovyet halkına olan sevgisini dile getirir: «Kendi zincirlerini kırdıktan sonra, esaretin bütün dünya yüzünden ebediyen kaldırılması için iki yıldan fazla bir zamandan beri eşsiz bir mücadele yürüten Rus halkına, Türk halkının duyduğu hayranlık duygularını sonsuz bir memnunlukla bildiririm.» (49)

Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresinde alınan bir karar gereğince 19 Eylül 1920'de Bakû'de toplanan Doğu Halkları Kongresine Türkiye de bir heyetle katılır. (50) Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcisi İbrahim Tali., kongrede yaptığı konuş-

(48) «Yakın Tarihimiz», cilt I, s. 27, 189.
(49) MİLLER A. F. : «Oçerki noveyşey istorii Turtsii» Moskova, 1948. s. 104.
(50) «Komünist Enternasyonali» dergisi, Nisan 1921, s. 406 - 410.

TÜRK TARİH KURUMU VAKFI

mada Anadolu hareketini ve Sovyetler Birliğiyle olan ilişkileri anlatır: «Anadolu hareketi katiyen burjuvaziye dayanan bir hareket değildir. (...) Etrafında hainler ve haydutlar dolu olduğu halde, Anadolu inkılâpçıları ve köylüleri, sadakatle bağlı oldukları inkılaplarını canla, kanla genişletmeye devam ediyorlar. Onlar artık şevk ve samimiyetle Üçüncü Enternasyonale yüzlerini çevirmişler, talihlerinin Üçüncü Enternasyonalin talihine bağlı olduğuna iman ediyorlar. (...) Anadolu inkılâpçıları şundan dolayı sevinç duymaktadırlar ki, Moskova Üçüncü Enternasyonaline uzattıklar yürekten dostluk elini Moskova da aynı duygu ile kabul edip aynı samimiyetle cevap verdi. Anadolu İnkılâbının, Moskova İnkılâbının tecrübelerinden memnuniyetle istifa edeceğini, Anadolu İnkılâbının Moskova Şuralar Cumhuriyetinin esaslı akidelerini insanlığın kurtuluşunu sağlıyacak amillerden saydığını belirten Tali bey, konuşmasını şöyle bitirir: «Yoldaşlar! Bu izahlardan anlaşılıyor ki, Anadolu son nefesine kadar hürriyet ve inkılâbını müdafaaya karar vermiştir. Kendisine Şura Rusyasının uzattığı dostluk elini memnuniyet ve dürüstlükle kabul eder. Yaşasınlar, bu yolda birlikte yürüyen inkılâpçı Rusya ile inkılâpçı Anadolu ve onların dayandığı Şark İnkılâbı.» (51)

16 Mart 1921'de Moskova'da, Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyetleri Birliği ile Türkiye arasında «Dostluk ve Kardeşlik» antlaşması imzalandı. Daha sonra kasım 1921 de, Türkiye, Azerbeycan, Ermenistan, Gürcüstan ve Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile de aynı amaçlı antlaşmalar yapti. Sovyet ordusunun önemli komutanlarından ve devlet görevlilerinden M.V. Frunze'nin başkanlığında bir Ukrayna heyeti Ankara'ya gelip, işgal kuvvetlerine karşı yürütülen savaşın askeri harekât planlarının hazırlanmasına yardım etti.

Kısacası Sovyetler Birliği, Türkiye'yi yeni kurulduğu ve en güç şartlar altında bulunduğu dönemde resmi olarak tanıyan ve diplomatik ilişkiler kuran ilk devlettir. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik, diplomatik ve askeri yardımlar, Türkiye halkının emperyalistlere karşı verdiği ulusal kurtuluş savaşının zafere ulaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Gerici cephenin bütün karşı çıkmalarına rağmen, Mustafa Kemal'in antiemperyalist dış politikası ve Sovyet devletiyle dostluk siyaseti üstün gelmişti. 1920 yılında, bir mebusun bolşevik-

(51) CEBESOY Ali Fuat: «Moskova Hatıraları» İstanbul 1955, s. 29-31.

lerle dostluk ilişkisinin mahiyeti hakkında yönelttiği provakasyona açık bir sorusuna Mustafa Kemal şu cevabı vermiştir. «Bolşeviklerle dostluğu isteyen bizlerdik ve bunu elde ettik. Artık Sovyet Rusya ile aramızda resmi ilişkiler kurulmuştur.» (52)

19 Eylül 1921 de Sakarya zaferi nedeniyle Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmada Mustafa Kemal: «Biz, Rusya'nın dostuyuz. Çünkü, bizim milli haklarımızı her devletten önce tanıyan ve bu haklarımıza saygı gösteren devlet, Rusya'dır. Bu şartlar içinde Rusya, Türkiye'nin dostluğuna bugün de, yarın da, ebediyen güvenebilir.» (53) demiştir.

Ancak Mustafa Kemal'in çalışma arkadaşları ve yakın çevresi, iç politika alanında ve özellikle de Türkiye'deki işçi, sosyalist ve komünist hareketine karşı burjuva milliyetçiliği anlayışı içinde bir tavır gösterdiler. Mustafa Kemal'in Sovyetler Birliği ile dostluk siyasetini benimsemiyen burjuvazinin gerici cephesi ve onların ortakları büyük toprak sahipleri, kemalist devlet yöneticilerinin bu burjuva milliyetçisi politikasından kendi çıkarları adına ve ilerici halkçı-demokratik hareketi ezmek konusunda geniş ölçüde yararlandılar. Kemalist yöneticilerin de desteğiyle, ülkedeki ilerici işçi ve sosyalist özellikle de komünist harekete karşı saldırıya geçtiler. Böylece, kemalist burjuvazinin yanında emperyalistlere karşı savaşa katılan, ancak düşman ezildikten sonra Türkiye'nin kapitalist olmıyan yoldan gelişmesini öneren siyasi ve askeri örgütlere karşı, Ankara hükümeti sert tedbirler alma yoluna gitti. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Yeşil Ordu ve Türkiye Komünist Partisi bu sert tedbirlerin uygulandığı en önemli örgütlerdi.

TÜRKİYE EKONOMİK VE SOSYAL TARİHİ VAKFI

6. Sahte Komünist Partisi

Türk burjuvazisi, komünist düşüncelerin asker, işçi, köylü ve aydınların arasında yayılmasını önlemek için, müfreze ve çetelere karşı askeri harekata geçmeden önce, kaleyi içerden ele geçirmek yollarına da gitmiştir.

Emperyalist işgal ordularına karşı savaşan askerler, halk yığınları, emekçi köylüler, işçiler ve yurtseverler aydınlar arasında bolşeviklik büyük ilgi toplamakta, birleşik ve güçlü bir komünist partisi kurulması için koşullar olgunlaşmaktaydı. Bu durumu endişeyle izliyen burjuvazi, sahte bir komünist partisi kurma kararı alır. (67) Burjuvazinin amacı, kurduracağı bu sahte parti kanalıyla, memlekette gittikçe yaygınlık kazanan komünist hareketi kendi denetimi altına almaktı. Derhal girişimlere başlanır. İlgililere mektuplar yazılır. Halka dağıtılan beyannamelerde, Yeşil Ordunun Komünist Partiyle birleştiği bildirilir, müfreze ve çetelerdeki savaşçılar, ilerici aydınlar ve emekçiler partiye katılmaya çağrılır. Yeşil Ordunun yönetimine sızan, Yunus Nadi, Adnan Adıvar, Tevfik Rüştü Aras gibi kemalistler bu sahte komünist partisinin kurucuları arasındaydı.

Mustafa Kemal'in Ali Fuat ve diğer yakınlarıyla olan yazışmalarında, Kemalist burjuvazinin, bu sahte partiyi kurdurmadaki amacı açıkca görülmektedir.

Mustafa Kemal, Ali Fuat'a gönderdiği 31 ekim 1920 tarihli «acele ve gizli» şifreli mektupta, Türkiye'de hızla yayılmakta olan komünist etkilenmenin denetim altına alınması gerektiğini bildirmekteydi. Mustafa Kemal'e göre en uygun tedbir danışıklı bir komünist partisinin kurulmasıydı. Bu partinin merkez komitesine en yakın arkadaşlarını seçmişti: Fevzi Paşa (Çakmak), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Kâzım Paşa (Karabekir), İsmet Paşa (İnönü) ve Refet Paşa (Bele), merkez komitesinin «gizli âzaları» ve esas yöneticileri olacaklardı. Ordunun en sıkı bir disiplin altında tutulması gerektiğini bir kere daha hatırlatan Mustafa Kemal, mektubuna şu cümleyle son vermekteydi: «Komünizm cereyanı, nihayet ordunun en büyük kumandanlarında kalmalıdır.»

Mustafa Kemal, yine aynı mektubunda, sahte komünist partisi genel sekreterliğine Hakkı Behiç beyin getirildiğini de haber vermekteydi.

Merkez komitesinin gizli üyesi Ali Fuat Cebesoy, hatıralarında, bu sahte komünist partisinin amacının, ülkede yayılan komünist harekete, Kemalistlerin çıkarlarına uygun bir yön vermek ve hareketi Kemalist burjuvazinin elinde bir oyuncak haline sokmak olduğunu söyler. (68)

Sahte Komünist Partisinin Mart 1920'de, bazı siyasi endişelerden ötürü, Mustafa Kemal'in direktifiyle kurulduğu açıklık kazanmıştır. (69)

---

(66) Şişmanov. Çerkez Ethem hakkında Kemalist kaynaklara dayanarak yorumda bulunmaktadır ve Çerkes Ethem'i suçlarken abartmalı bir sertlik içindedir. «Yeşil Orduya en büyük kötülük Çerkez Ethem'den gelmişti: Büyük Millet Meclisinde mebus olan iki kardeşi de, Reşit ve Tevfik, Yeşil Ordu içinde parçalayıcı rol oynamışlardır. Yeşil Ordu birliklerinden bazılarının yönetimini ele geçiren Çerkes Ethem, bir süre sonra ülkeye giren düşman işgal kuvvetleriyle savaşmayı bırakıp Mustafa Kemal'e cephe aldı, Türkiye'nin lideri olma hülyasına kapıldı... Yeşil Ordunun devrimci özünü kaybetmiyen müfreze ve çeteleri, Çerkes Ethem'in maceracı emellerini desteklememiş, işgal ordularına ve padişah kuvvetlerine karşı, Mustafa Kemal ve kemalist ordunun yanında yeralmışlardı. Yalnız kalan Ethem ve adamlarını bozguna uğratmak kolay oldu. İstilacı Yunanlılara sığınan hainler, layık oldukları yeri bulmuşlardı.» Şişmanov'un kitabının çıktığı tarihten onüç yıl sonra, bugün, Çerkes Ethem, belgelerin ışığında ve devrimci miraso sahip çıkma açısından daha farklı değerlendirilmektedir. Aslında, kemalist yöneticiler için o günlerde önemli olan Çerkes Ethem'in şahsı değil, Yeşil Ordu mensuplarının bütün ideolojik bilgisizliklerine rağmen, ne ölçüde sola kayacağı belli olmayan, Türkiye'de partileşen solla (M. Suphi'nin Türkiye'ye dönmesi sözkonusuydu. Ankara'da ise Halk İştirakiyun Fırkası kurulmuştu) kaynaşması sözkonusu olan ve bolşevizme sempati besleyen gerilla (çete) hareketinin tasfiyesi ve kendi denetimleri altında düzenli bir ordunun kurulmasıydı. (hzn.)

(67) Burjuvazi başka birçok ülkede de, kimi zaman bu tür manevralara başvurmuştur. Örneğin, Abdülkerim Kasım Irak'ta gerçekleşen antiemperyalist devrimden sonra, kendi denetiminde sahte bir komünist partisi kurmayı denemiş, ancak yönetici tayin etmekten başka birşey yapamamıştır.

(68) CEBESOY, Ali Fuat: «Mücadele Hatıraları», İstanbul 1955, s. 508-510.

(69) TUNAYA, Tarık Zafer: «Türkiye'de.....»,

TÜRKİYE SOSYAL TARİH VAKFI

ternasyonal'e sokmaya bile kalkmışlar, bu iş için, Tevfik Rüştü'yü Moskova'ya göndermişlerdi. Ancak bir sonuç elde edemezler, sahte komünist partisi ne Üçüncü Enternasyonal'e alınır ne de komünist partisi olarak tanınır. Yeşil Ordunun devrimci kanadı da bu partiye girmez. Atatürk döneminin değişmez dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras, kendisiyle yapılan bir konuşmada, sahte komünist partisinin temsilcisi olarak Moskova'ya gidişi ile ilgili bir soruyu şöyle cevaplandırmıştır:

«O zamanlar Kastamonu İstiklal Mahkemesi azasıydım. Yusuf Kemal Tengirşenk'in başkanlığında bir heyet Moskova'ya gidecekti. Atatürk, beni acele olarak Ankara'ya çağırttı ve bu heyete katılmamı istedi. Şu izahatı verdi: 'Bir komünist partisi kurulmasını emrettim. Ben partiye dahil değilim. İsmet Paşa, Ali Fuat ve Fevzi Paşa dahildirler.' Kurtuluş Harbinin başlangıcında zayıftık. Halife taraftarlarıyla Enverciler de bize karşıydılar. Batılı devletler bize hayat hakkı tanımıyorlardı. Atatürk şöyle diyordu: 'Eski dünya bizi tanımazsa, biz de komünistlerle birleşir, kurulmakta olan yeni dünyada yerimizi alırız...' Bundan sonra Atatürk bana şu talimatı verdi: 'Komünist Partisine istersen gir, istersen girme. Fakat git ve görüş.' Moskova yolunda Mustafa Suphi ve arkadaşlarıyla görüştüm. Dedim ki: 'Kars'ta kalın, dönüşümü bekleyin. Sizi Ankara'ya kabul etmeyecekler. Çünkü Ankara'da komünist biziz.' Moskova'da bir ay kaldım. Komintern'le müzakerelerde bulundum. Fakat Komintern, Mustafa Suphi'yi tercih etti. Orada çetin bir mücadele yaptım. Suphi Beyin grubu aleyhinde gazetelerde yazılar yazdım. Fakat bize, gerçek komünist partisi olmadığımızı söylediler. Komintern'e kabul edilmedik. Bu yüzden Atatürk, geri dönmemi emretti, ben de döndüm.» (70)

7. Yeşil Ordu ve Türkiye Halk İştirakiyun (Komünist) Fırkası Hakkında Açılan Dava

Sahte Komünist Partisini kuranlar, bu işten umdukları faydayı elde edemediler. Komünist hareketin hiçbir eylemcisi ve sempatizanı, «kemalist komünistler»e katılmadı. Onların bu manevralarına gerçek Türkiye İştirakiyun (Komünist) Fırkasını kurmakla cevap verdiler. Sahte partiyle olan ayrılığını belirtmek için de adının başına bir «Halk» sözcüğü eklediler. Yeşil Ordu-

(70) «YÖN» Dergisi, 30 Ekim 1964, «Atoturk'un Dışişleri Bakanı Anlatıyor».

nun devrimci kanadının büyük bir kısmı Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasına girmişti. Parti, emperyalist istila ordularına karşı verilen savaşta, Mustafa Kemal'in yanında yeralmıştı. Ancak burjuva yöneticiler, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasını da kapatma kararı alırlar. Partiye giren Yeşil Ordu mensupları ve Parti yöneticileri hakkında dava açılır. Tutuklananlar arasında, komünist hareketle işbirliği yapan bazı Kemalistler de vardı. Siyasi inançlarında kararsız olan bu Kemalistler, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ile Kemalist hareket arasında tereddüt geçirmelerine rağmen, hıyanetle suçlanmış ve parti ilerigelenleriyle birlikte sanık sandalyesine oturtulmuşlardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin eski İçişleri bakanlarından, Tokat mebusu Nazım Bey de bu sanıklar arasındaydı. Davaya, 1921 yılının Nisan ve Mayıs aylarında bakıldı.

Nazım Bey, Ankara İstiklal Mahkemesindeki sorgusu sırasında, Yeşil Ordu genel merkezinin çalışmaları ve bu merkezle Kemalist yöneticiler arasındaki ilişkiler hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: (71)

«Mahkeme Başkanı - Ankara'da bir «Yeşil Ordu Cemiyeti» kurulmuş, zatıâliniz de bu cemiyetin umumi merkezi âzasından bulunuyormuşsunuz. Bu cemiyetin kuruluş maksadı nedir ve zâtıaliniz bu cemiyette ne vazifede bulundunuz?

«Nazım Bey — Bu cemiyet, Avrupa emperyalizmiyle mücadele cemiyetidir. Bendeniz de âzadan bulunuyorum. Aynı zamanda umumi kâtip (genel sekreter) seçildim.

«M.B. — Umumi merkezdeki âza arkadaşlarınız kaç kişiydiler ve isimleri nedir?

«N.B. — Hepsi de milletvekili olan Şeyh Servet Efendi, Doktor Adnan bey, Hakkı Behiç Bey, Eyüp Sabri bey, Yunus Nadi bey, Hüsrev Sami bey, İbrahim Süreyya Bey, Çerkes Reşit Bey, Sırrı Bey, Doktor Mustafa Bey, Hamdi Bey, Muhittin Baha Bey, bendeniz .. Şimdi hatırıma gelen işte bunlar.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

«M.B. — Ankara'da merkez teşkilatını kim yaptı ve Ankara merkezi kimlerden müteşekkildi?

«N.B. — Ankara'da bir heyet-i merkeziye teşkilini umumi merkez kararlaştırdı ve bu işe Hüsrev Sami Beyi memur etti.

(71) «YAKIN TARİHİMİZ», Cilt 1, s. 69-71, 101-104, 132-135, 172-174, 233-235, 281-289, 297-298.

Sonradan anlattık ki, Baytar Salih Beyle (72) bazı kimseler, bu teşkilatı daha evvelden yapmışlardır.

Nazım Bey bundan sonra Yeşil Ordunun Eskişehir teşkilatı hakkında açıklamalar yapmış, bu teşkilatın bazı üyelerinin «bolşevikler lehinde» konuştuklarını söylemiştir.

Hükümetten izin almadan böyle bir cemiyet kurmanın ve memleket içinde teşkilatlandırmanın kanunlara aykırı olduğunu söyliyen ve bu konuda bir açıklama isteyen mahkeme başkanının sorusunu Nazım Bey şöyle cevaplandırmıştır:

«N.B. — Biraz evvel arzettiğim gibi, «Yeşil Ordu», ondördü Büyük Millet Meclisi azasından olmak üzere, en seçkin ve aydın kimselerden teşekkül etmiştir. Bunlara o vakit Maliye vekili olan Hakkı Behiç ve Sıhhiye vekili olan Doktor Adnan Beyefendiler de dahildi..

Nazım Bey, Yeşil Ordu Cemiyetinin merkeziyle Mustafa Kemal arasındaki ilişkilerle ilgili bir soruya da şu cevabı vermiştir:

«N.B. — Umumi merkez, Yeşil Ordu için iş taksimi yaparken, Hakkı Behiç Beyle Adnan Beyi hükümetle ve bilhassa hükümet reisi Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle temasa memur etmişti.»

Nazım Bey bundan sonra, Hakkı Behiç ve Adnan Beylerin, Yeşil Ordu konusunda Mustafa Kemal'le yaptıkları görüşmeler hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal'in en yakın adamlarından Mümtaz Bey ve Yunus Nadi Beylerle, Yeşil Ordunun dağıtılması konusunu incelediğini söylemiş, kendisinin de Mustafa Kemal'le görüştüğünü eklemiştir.

«N.B. — Umumi merkezde benimle Yunus Nadi'nin, Reis Paşa hazretlerini (Mustafa Kemal) ziyaret edip, kendisiyle temas etmemiz kararlaştırıldı. Biz, bu suretle Reis Paşa ile iki defa görüştük ve kendisiyle anlaştık. Hatta bu temasların birinde Hakkı Behiç Bey de tesadüfen bulundu. Fikrin (Çerkes Etem) Yeşil Orduya girmesinin kendi teşebbüsüyle olduğunu ifade etti. Gene o sıralarda Hakkı Behiç Beyin telkinleriyle bulunmak üzere, Yeşil Ordu namına Moskova'ya gönderilmesi teklif olundu.

Mahkeme Başkanı, Yeşil Ordunun hükümetten izinsiz olarak kurulduğu konusunda israr edince, Nazım Bey şöyle demiştir:

«N.B. — Bir şey arzedeyim: Komünist Partisi (Sahte parti), buraya teşkil edilmeden Dahiliye Vekilinden vilayetlere bir tamim yazılmış ve bunda 'Komünist Partisi resmen teşkil etti ve Yeşil Ordu Komünist Partisi haline geldi' denmiştir. Bu resmi tamim de gösteriyor ki, Yeşil Ordudan hükümetin haberi vardır.»

(72) Baytar Salih Hacıoğlu: Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının kurucularındandır.

Nazım Bey, hükümetten izin alınmamasının nedenini şöyle açıklamaktadır:

«N.B. — Hükümete böyle beyanname verip resmen ortaya çıkmanın, Avrupalıların üzerimize pek fena hücumlarını çekeceği düşünüldü. Bu suretle beyanname verilmemesi fikrini en çok umumi merkezde bulunan iki bakan arkadaşımız izah ve müdafaa etiler. Biz de bittabii, bu düşünceyi akla yakın bulduk... Bir kere, umumi merkezimizde Maliye ve Sıhhiye vekilleri gibi iki hükümet azasının bulunuşu da gösterir ki, umumi merkez, hükümetle tesanüt halindedir... Yalnız şu kadar arzedeyim ki, bu gizlilik hükümete karşı değil, sosyal inkılaplardan kuşkulandığı bilinen emperyalist Avrupaya karşıdır... Verdiğim ifadelerden de açıkca anlaşılıyor ki, Yeşil Ordu Garp emperyalizmine karşı bir mücadele teşkilatıydı. Büyük Millet Meclisinin de çalışma hedefi budur. Yeşil Ordu umumi merkezi, hepsi Büyük Millet Meclisi azasından olmak üzere ondört zattan müteşekkildi ve hepsi hükümetin siyasetine hakkıyla vakıf ve müzahir kimselerdi. Fazla olarak, içlerinde Maliye, Sıhhiye ve Dahiliye olmak üzere üç de nüfuzlu hükümet azası vardı. Böyle ki, heyet mızır ve hükümetten gizli sayılabilir mi?»

TÜRKİYE SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI

«Yeşil Cemiyetin Yeşil Ordu ve Komünist Partisi (sahte parti) umumi merkezine de dahil olan Doktor Adnan Beyin imzasıyla, Komünist partisinin kuruluşundan sonra - Dahiliye Vekaleti makamından bir resmi tamim vardır ki, meali şudur: «Türkiye Komünist Partisi (sahte parti) hazırlıklarını tamamlıyarak resmen kurulmuştur. Ve Yeşil Ordu tamamiyle Komünist Partisi haline gelmiştir.»

«Komünizmin gayesi dünyada birdir. Komünistler bütün dünyada birbirlerine yardımcıdırlar. Bizim karşımızda bugün bir tek düşman mevcuttur ki, doğrudan doğruya Garp emperyalizminin şer ve şekavet âletidir. Biz, Halk İstirakiyun Fırkası, Komünist Partisi, bilmem ne partisi, hepimiz onunla çarpışıyoruz. Bu partilere, Rusya, hatta İtalya, hatta Fransız komünistlerinden yardım gelirse, bunu şerre, şekavete ve fesada mı hamledeceğiz? Keşke bütün dünya komünistleri bize el uzatsalar ve yardım etseler de, biz de yalnız Garbın değil, bütün insanlığın şekavet ocağı olan emperyalizmin yıkılmasına hizmet edebilseydik.

«Büyük Millet Meclisi bugün garp emperyalizmiyle döğüşüyor. Halk İştirakiyun Fırkasının çalışma hedefi de odur. Şu halde hükümeti devirmek fikri nereden çıkıyor?

Halk İştirakiyun Fırkasının, emperyalizme karşı savaşta Ankara Hükümetini desteklediğini belirten Nazım Bey, şöyle devam eder.

«N.B. — Komünist Partisiyle Yeşil Ordu Cemiyetinin birleşmesi ve Yeşil Ordunun Halk İştirakiyun Fırkası haline gelişi ise, resmi ruhsatla vuku bulmuş olduğundan, kanunidir ve memleket için hayırlı olmuştur. Benim ise, bu teşkilattan evvel Komünist Partisiyle hiçbir alakam yoktu.

Yeşil Ordu Cemiyetinin ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının kurucularından, Ankara Devlet Hastanesi müdürü, veteriner binbaşı Salih Hacıoğlu, mahkemede verdiği ifadesinde, Yeşil Ordu ve Halk İştirakiyun Fırkasının, Ankara hükümetini devirmeyi amaçladığına dair iddiaların asılsız olduğunu delilleriyle ispat etmiş, ve emperyalistlerle Türk burjuvazisinin Yeşil Ordu içindeki ajanları Çerkes Etem'in ihanetini anlatmış:

— Ne benim, ne de arkadaşlarımın, Etem'in hükümeti devirme teşebbüsüyle hiçbir alâkamız yoktur, demiştir.

9 Mayıs 1921 de açıklanan mahkeme kararına göre, Salih Hacıoğlu, Tokat mebusu Nazım Bey ve Matbuat Müdürlüğü memurlarından Zinetullah Nevşiran onbeşer yıl ağır hapis cezasına, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kurucularından Affan Hikmet ve diğer bazı sanıklar da çeşitli hapis cezalarına mâhkum olmuşlardır. Kemalistlere bağlılıklarını ispat eden bazı sanıklar ise serbest bırakılmışlardı.

Sırf Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasını karalamak ve sahte delillerle suçlamak için sanık sandalyesine oturtulan, Yeşil Ordu Cemiyetinin merkezine sızan burjuva yöneticiler de, mahkemenin sonunda beraat etmişlerdi.

Ankara İstiklal Mahkemesi, aynı zamanda hem Yeşil Orduda hem de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasında yönetici durumunda olan sanıklara ölüm cezası vermekten çekinmiştir. Bu, 28 ocak 1921 de Mustafa Suphi ve arkadaşlarının hunharca öldürülmeleri olayında olduğu gibi, ordu içinde ve halk yığınları arasında, Kemalistlerin istemediği bir galeyana ve tepkilere yol açabilirdi.

«— Türk burjuvazisi, bu kanlı hıyaneti halktan gizlemeye çalıştıysa da, muvaffak olamadı. Bu cinayet, yıldırım hızıyla halk arasında yayıldı. Türk burjuvazisi, Komünist Partisini can düşmanı sayıyordu. Bu yüzden, hem memleket içindeki, hem de yurt dışındaki Türk komünist önderlerini mahvedip, komünizm akımını daha ana rahmindeyken boğmak için alçakca planlar hazırlamıştı. Bunu biz, mahkememiz devam ederken anladık. 28 Ocak 1921 hıyaneti işçiler ve köylüler arasında o derecede şiddetli bir aksi tesir yarattı ki, Ankara İstiklal Mahkemesi, altı ay süren dava sonucunda, 9 mayıs 1921 de bizlere ölüm cezası vermeye cesaret edemedi, on-onbeşer yıl hapis cezasına mahkum etmek zorunda kaldı. Bizleri, muhtelif hapishanelere gönderdi. Ağır işkencelere rağmen, Anadoludaki komünist teşkilatlar çalışmalarına devam ettiler.» (73)

(73) Affan Hikmet'in, 1967 yılında Bakû'de «Yeni Işık» gazetesi yazarlarından Ali Hulusiyev'le yaptığı konuşmadan alınmıştır.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

5. Nazım Hikmet

Sınıfsal siyasi örgütlerin ve demokratik basının yasaklandığı bir dönemde Türkiye'de, devrimci inancın canlı tutulmasında, geliştirilmesinde bazı şair ve yazarların büyük rolü olmuştur. Devrimci görüşleri halk arasında yaymak için yılmadan çalışan bu cesur insanların başında Nazım Hikmet gelmektedir.

Nazım Hikmet, 18 yaşında iken bir arkadaşıyla birlikte, düşman işgali altında bulunan İstanbul'dan kaçıp Ulusal Kurtuluş Savaşına katılmak üzere Anadoluya geçmiştir. Devrimci görüşleri burada tanıdığı, Almanya'dan henüz dönmüş ve orada Spartakist harekete katılmış gençlerden öğrendi. Ankara, İnebolu ve Bolu'da bir süre Kurtuluş Savaşı içinde yer aldıktan sonra 1921 de Sovyetler Birliğine geçti. Moskova'da Doğulu Komünist Emekçiler Üniversitesine (KUTUV) yazıldı. Büyük Ekim Sosyalist Devriminin ünlü şairi Vladimir Mayakovski ile kısa zamanda dost olan Nazım Hikmet, Türk edebiyatının ilk komünist şairi olarak, şiirde gerçekçi, devrimci yepyeni bir çığır açmıştır.

Şiirlerinde, halkın çektiği acıları bütün çıplaklığıyla dile getirdiği, kurtuluş yolunu gösterdiği için, kısa zamanda bilinçli işçilerin ve aydınların heyecanla okuduğu bir şair oldu.

Sovyetler Birliğinde tam bir devrimci olarak yetişen Nazım Hikmet'in tek amacı, memleketine dönüp devrimci mücadeleye katılmaktı. 1924 de Türkiyeye dönen Nazım Hikmet, sıkı bir polis takibatına uğrar, hakkında çeşitli söylentiler çıkarılır. Bu nedenle tekrar Sovyetler Birliğine dönmek zorunda kalır. «Kurtarıcı fikirlerle dopdolu olarak vatanıma, Türkiyeme dönmüştüm. Susup oturamazdım tabi... Istıraplar içinde kıvranan halkıma bütün kuvvetimle, her mısramla yardım etmeli, doğru yolu göstermeliydim. Sovyetler Birliğinde güzel sanatlar sahasında elde edilen başarıları 'Aydınlık' dergisinden, 'Orak Çekiç' gazetesinden öğrenen gençlik, devrimci basın etrafında sımsıkı birleşmişti. Bu yeni akım gericileri ürkütüyordu. Ve kara kuvvet, bizim basınımızı kapattı. Gerici gazete ve dergiler bize çamur atmaya başladılar. Tevkif edilmek üzere aranıyordum. Cellatların eline düşmemek için, illegale geçmem gerekiyordu. Bu yüzden 1925 yılında tekrar Moskova'ya gitmek zorunda kaldım.» (109)

Nazım Hikmet birkaç yıl sonra, Sovyetler Birliğinde yazdığı birçok devrimci şiirle birlikte yeniden Türkiye'ye döndü. Dergi-

(109) BABAYEV, Ekber: «Nazım Hikmet» (Bulgarca), 1955, sayfa 14

lerde çıkan ve kitap olarak yayınlanan bu şiirler, Türkiye'de büyük bir heyecan ve ilgiyle karşılanır. Dilden dile dolaşmakta, gençler arasında ezbere okunmaktadır Nazım'ın şiirleri. Öz ve biçim açısından yepyeni olan ve Türk edebiyatında bir devrim yaratan Nazım Hikmet, genç şairlerin öncüsü olmuştur; Türk şiiri, onun açtığı çığırla, halkın şiiri, gerçeğin şiiri olma yoluna girmiştir. Nazım Hikmet şiirlerini yalnız dergilerde, kitaplarda yayınlamakla kalmamış, aynı zamanda şiirlerini plağa da okumuştur. Gerçi Atatürk de, Nazım Hikmet'in büyük bir şair olduğunu yakınlarına söylemişti, ama Türk burjuvazisi, şiirlerinin, aydınların, gençlerin ve bilinçli işçilerin üzerinde yarattığı etkinin genişlemesi karşısında harekete geçmiş, şair hakkında birçok davalar açtırmış ve onu tutuklatmıştır. Nazım Hikmet duruşmalarda da inandığı düşünceleri savunup, onların propagandasını yapmıştır.

Nazım Hikmet'in şiirleri, ordu içinde, özellikle askeri okul öğrencileri arasında da büyük yankı uyandırmıştır. 1938 yılında «Yavuz» zırhlısına bağlı asker ve çavuşların bazılarının dolaplarında Nazım Hikmet'in şiir kitaplarının bulunması bahane edilerek yeni bir tutuklama hareketine gidilir ve zırhlıda kurulan askeri mahkeme tarafından «Orduya isyana teşvik» suçuyla yargılanan Nazım Hikmet 28 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırılır. Onunla birlikte deniz erlerinden Haydar 20 yıla, çavuş Nuri Tahir, Kemal Tahir ve Mehmedali Kantan 15 yıla, çavuş Seyfi Tekdileke 10 yıla, çavuş Hüseyin Avni Durugün 5 yıla, gedikli çavuş Adil Kurt 4 yıl ağır hapis cezasına mahkum olmuşlardır. (110)

Nazım Hikmet, 1951 yılına kadar tam onüç yıl İstanbul, Çankırı, Sinop, Bursa hapishanelerinde yattı. Bu süre içinde sosyalist mücadeleyle ilgili birçok eser yazdıysa da, bunların yayınlanması ve okunması Türkiye'de kesin olarak yasaktı. Ancak burjuvazinin koyduğu bütün yasaklara, engellere rağmen Nazım'ın şiiri hapisane duvarlarını aşmış, emekçi halka ulaşmış, bu büyük devrimcinin kavga silahı olmuştur.

TÜRKİYE SOSYALİST FİKİR VE EDEBİYAT VAKFI

6. Nazım Hikmet'i Kurtarma Mücadelesi

1938 yılından beri hapiste bulunan Nazım Hikmet'i özgürlüğüne kavuşturmak amacıyla, 1950 yılında ilerici - demokrat basında geniş bir kampanya başlar. «Nazım Hikmet» adlı bir gazete çıkarılır, yurtsever üniversite gençliği, çeşitli siyasi görüşlere bağlı ünlü gazeteciler, üniversite öğretim üyeleri, yazarlar, sanatçılar bu kampanyaya katılırlar. Üniversite gençliği, Nazım Hikmet'in serbest bırakılması isteğini geniş halk yığınlarına benimsetmek amacıyla mitingler, toplantılar düzenlerler.

Polis ve faşistler bu toplantı ve mitinglere engel olmaya çalışır; toplantıları düzenleyenler tutuklanır. «Çiçek Palas»da Nazım Hikmet için yapılan bir toplantı faşistler tarafından basılır, polis toplantıya katılan 107 genci tutuklar. Ancak, şiirleriyle emekçi Türkiye halkına karşı bütün dünyada sevgi ve saygınlık kazandıran Nazım Hikmet'i kurtarma kampanyası o kadar yaygınlık kazanmıştı ki, birçok tutucu, sağcı politikacı, gazeteci de, çeşitli nedenlerle bu kampanyaya katılmışlardır. En gerici burjuva gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman bile, gazetesindeki köşede, Nazım Hikmet'in özgürlüğe kavuşması üzerine sütunlar dolusu yazılar yayınlamıştı. Bütün bunlar, Nazım Hikmet'i kurtarma kampanyasının ne büyük boyutlar aldığını ve Türk aydınları, sanatçıları, bilim adamları ve gençliği üzerinde ne büyük etkide bulunduğunu açıkca göstermektedir. Kampanyanın başlamasından bir süre sonra, üniversite öğrencilerinden ve ünlü şair ve yazarlardan bazıları, Nazım Hikmet'in bir an önce bırakılmasını sağlamak amacıyla açlık grevine giderler. Öte yandan Nazım Hikmet'in kendisi de Bursa hapishanesinde açlık grevine başlamıştı.

Günlük basında sürekli, kurtarma kampanyası, Nazım Hikmet'in açlık grevi ve sağlık durumuyla ilgili haberler büyük manşetlerle verilmekteydi.

Nazım Hikmet'in biran önce özgürlüğe kavuşması amacıyla ayrıca, Türkiye Büyük Millet Meclisine seslenen bir de bildiri yayınlanır. Bildiriyi imzalayanlar arasında, Sıddık Sami Onar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Bülent Nuri Esen, İrfan Şahinbaş, Mehmet Karasan, İsmail Hakkı Karafaki, Vasfi Râşit Senük, Mazhar Osman Usman, Besim Darkot, Vehbi Eralp, Mukbil Gökdoğan, Sait Kuran, Hilmi Ziya Ülken, Mina Urgan, Macit Gökberk, Berna Moran, Halet Çambel, Behice Boran, Adnan Cemgil, Vedat Ar, Cemal Tollu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Necati Sürel, Zühtü Müridoğlu, Ziya Keseroğlu, Zeki Koca Memi gibi üniversite öğretim üyeleri; Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Mehmet Ali Aybar, İhsan Ada, Burhan Arpad, Nadir Nâdi, Ahmet Emin Yalman, Sinan Korle, Melih Yener, Cemal Gürel, Vâlâ Nurettin, Recep Bilginer, Mekki Sait Esen, Lütfü Ay, Enis Tahsin Tel, Sâdettin Gökçepınar, Remzi Tozanoğlu Kâzım Şinasi Dersan, Muvaffak Garan, Ali Naci Karacan, Selim Rağıp Emeç, Sami Teziş, Ömer Sami Coşar ve daha birçok burjuva gazetecisi; Halide Edip Adıvar, Refik Halit Karay, Ercüment Ekrem Talu, Yaşar Nabi Nayır, Nurullah Ataç, Abdülbaki Gölpınarlı, Sabahattin Eyüboğlu, Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Andayı Oktay Rıfat, Ercüment Behzat Lav, Nihâl Karamağralı, Peride Celal gibi yazar ve şairler ve daha birçok ünlü ressam, avukat, on kadar milletvekili, öğretmenler yeralmaktaydı.

Bildiride şöyle denmekteydi: «Aşağıda imzaları bulunan biz Türk aydınları, şair Nâzım Hikmet'in derhal serbest bırakılmasını istemekteyiz. Bununla bütün Türk aydınlarının isteklerine tercüman olmaktayız.»

Türk aydınlarının ve gençliğinin büyük bir çoğunluğu tarafından yürütülen bu kampanya, Türkiye'deki antifaşist ve demokratik güçlerin bir zaferi olmuştur. Onların başlattığı bu mücadele, dünyadaki bütün demokratik ve ilerici güçler tarafından desteklenmiş ve kısa zamanda uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu durum karşısında yönetimdeki burjuvazi, Nazım Hikmet'i serbest bırakmak zorunda kalmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisinin iktidardaki son günlerinde başlayan bu kampanya, Demokrat Partinin iktidara geçtiği ilk günlerde, Nazım Hikmet'in serbest bırakılışıyla son bulmuştur.

TÜRKİYE SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Birand, M. Ali Kurum: Basın

Kaynak: Milliyet

T: 22/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Sayın Cumhurbaşkanı'nın bu sözleri inandığından filan değil, tamamen bir 'söz gelişi' ettiği anlaşılıyor.

Hele gösterili bir geçziye başlarken, 'komünist partisinin kurulması dahi içine sindirebilecek bir lider' görüntüsü vermenin yararları da düşünülmüş olacak ki, Cumhurbaşkanı bu cümleyi söyleyiverdi.

Cumhurbaşkanı görüşlerini değişütirmiş olsa dahi, ülkemizin 'yönetiminde büyük ağırlığı olan muhafazakar çevreler', boyutları ne kadar küçük olursa olsun, böyle bir durumun gerçekleşmesine için vermezler...

Zira ne kendimize, ne de halkımıza tam güvenimiz var.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: İDAM

Kişi: Ekşi, Oktay Kurum: Basın

Kaynak: Hürriyet

T: 22/10/88

": EVREN'İN İDAM KONUSUNDAKİ SÖZLERİ ÜZERİNE

": Biz "idam cezası kaldırılmamamalıdır" diyenlerden değiliz. Sadece, "madem bazı doğrularda buluşuyoruz, şunun zamanlamasında da buluşsak d aha iyi olmaz mı?" demekle yetiniyoruz.
İdam cezasından yana olmak mümkündür, ancak bunu için önce, Adnan Me nderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu, Deniş Gemiş, Hüseyin İnan v e Yusuf aslan'ın idamlarının a aynı cümleden olduğunu unutmamak ve bun ların adalete uygun cezalar olduğunu savunmak gerekir.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Özkök, Ertuğrul Kurum: Basın

Kaynak: Hürriyet

T: 22/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Cumhurbaşkanı Kenan Evren, FAC geçisine başladığı gündenberi tabu di ye bildiğimiz üç önemli konuyu gündeme getirdi. Komünist partiler üzer indeki yasağın kalkması önerisiyle başlayan bu sürpriz demeçler, Türki ye'nin NATO karşısındaki konumu ve idam cezasının kaldırılması önerisi yle devam etti.

Cumhurbaşkanı'nın siyasi tuumundaki bu çarpıcı gelişme, elbette sevi ndiricidir. Ancak bu sözler, gerçek bir inancı mı yansıtmakta, yoksa A T'yi girişi hızlanıracak veya Cumhurbaşkanığı mücadelesinde kullanılab ilecek bir koz olarak mı görülmektedir?

Cumhurbaşkanı, Pazar günü Komünist partilerin kurulabileceğini açıkç a söylemişken, önceki gün bunu bir referandum koşuluna bağlaması, iste r istemez inasınn aklına bu soruları getiriyor.

"Siyasi hazımlık" duygusunun "hoşgörüye" dövnüşmediği toplumlarda, r eferandumlardan komünist partilerinin kurulması yolunda karar çıkartma k kolay değildir. ayrıca, çoğulcu demokrasiyle yönetilen ülkelerin hem en hiç birinde, bu partilerin kurulması içinreferandum yoluna gidilmem iştir.

Cumhurbaşkanı niye önce "Bu partiler kurulacaktır" biçiminde konuşup

": ondan sonra bunu "Referanduma bağlama" ihtiyacı duymuştur? Bu sorunun cevabı, AT'ye geçiş sürecinde yıkmayı düşündüğümüz bazı tabuları koruy an dinamikleri anlamak bakımından da önemlidir.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Öztuna, Yılmaz Kurum: Basın

Kaynak: Tercüman

T: 23/10/88

*: EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

*: Doğrusu demokrasimizin en büyük eksik ve kusurunun TKP olduğu fikrin de değilim.

Bütün fikirler serbesttir ve parti haline dönüşebilir, üzerinde anlaşma olursa, şeriatçi,faşist, monarşist partilere de izin verileceği tabiidir. Yalnız Komünist Partisi serbest olsun, ira Batı böyle bir parti istiyor, ama faşizmden ve İslam şeriatinden ürküyor, onun için izin veremeyiz şıkkı, ne şekilde tevil edilirse edilsin, milli vicdanda tepki görür. Milletle zıtlaşmayı huy edinmiş küçük bir intellegentsia tarafından savuulur ve yeniden yönetimle halkın arası açılır.

Bütün bu söylediklerim, bir bakıma tamamen nazaridir. Bir de her ülkenin gerçekleri vardır.Bizde komünist ve şiraitçi partiler kurularsa, hangi kişi ve zümrelerin eline geçer? Doğrusu bu hususu düşünmeden yalnız fikri planda mütalaa yürütmek, politika aamına yakışmaz ve Türkiye'nin gerçeklerini aksettirmez.

Bütün bu hakikatler, Türkiye'de komünist partisi olamaz, olmamalıdır manasında değildir. ... Bazı akımların kevvesini görmek veya büyük partileri aşırılardan arındırmak için, partiler kurulmasıteşvik edilebilir. Zaten parti kurulması için fazla şart getirmek demokratik değildir

*: En güçzeli, bu partileri milletin reddetmesi, Meclis'e aksetmiyecek küçük nisbetlerde bırakmasıdır.

TÜRKİYE SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Aybar, M. Ali Kurum: Kisi

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

*: EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

*: Sayın Evren, konünist partisini yasaklayan ceza maddelerinin derhal yürürlükten kaldırılması için harekete geçerse, 12 Eylül darbesine tar ihin vereceği olumsuz hükmü de belki bir ölçüdre yumşatmış olacaktır.

*:

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Armaoglu, Fahir Kurum: Kisi (Prof.)

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Henüz yüzde 40'ı okuma yazma bilmeyen bir toplum için bunu fevkalade erken telakki ediyorum.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Köni, Hasan Kurum: Kisi (Prof)

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Eğer TÜrkiye, ortak Pazar'a gerecekse, komünist partinin kurulması ş
arttır. Bu, hem demokratikleşme için de gereklidir.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Aldıkactı, Orhan Kurum: Kisi (Prof. Dr.)

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

*: EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

*: Anayasa'nın üç maddesinin kaldırılması gerekir.

*:

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Özbudun, Ergun Kurum: Kisi (Prof.)

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Anayasal düzende değişikliğe gerek yoktur. Çünkü önemli olan kurulac
ak kmoünist partinin türü ve neyi amaçladığıdır.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Dönmezer, Sulhi Kurum: Kisi (Ord. Prof)

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": TCK'nın 141 ve 142. maddelerinin değişmesi gerekir. Öncelikle anaya' nın 14. maddesi değiştirilmelidir.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Evren, Kenan Kurum: Cumhurbaşkanı

Kaynak: Cumhuriyet ve (Milliyet-18 Ekim)

T: 17/10/88

": 16 EKİM 1988 GÜNÜ FAC'A GİDERKEN UÇAKTA SÖYLEDİKLERİ

": (Berlin duvarını görüp görmiyeceği yolundaki soruyu yanıtlarken)
Artık buu asırda insanları bir duvarın arkasında zaptetmek imkanı yok tur. Onun için bir konuşmamda dedim ki, bizde komünist partisi de kuru lacaktır. Kurulması da gereklidir. Benim kanaatimce. Bilinsin kim komünisttir, kim değildir. Şimdi bilinmiyor. Ne yapılıyor? Bir partinin içine sızıyorlar.
SORU: Şu anda var mı partilerimizde komünist?
YANIT: Bilmiyorum var mı, yok mu? Komünist partisi olmadığına göre, o eğilimde olanlar bir yerde yer alıyor. Türkiye'de komünist partisinin kurulması ne zaman olur? Ona bir şey diyemem. Ona halk karar verecek .

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Evren, Kenan Kurum: Cumhurbaşkanı

Kaynak: Hürriyet

T: 21/10/88

": ALMAN ZDF'YE DEMEÇ

": Ben daha önceki konuşmalarımda da, "Bir zaman gelecek, Türkiye Cumhu riyeti'nde komünist bir parti kurulacak" demiştim. ancak, şu andaki an ayasamız, Türiye'de böyle bir partinin kurulmasına engeldir. bu, ancak bir anayasa değişikliği ile mümkün olabilir. Taübii buna karar vercek olan millettir.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Evren, Kenan Kurum: Cumhurbaşkanı

Kaynak: Köln Radyosu

T: 22/10/88

": FAC DÖNÜŞÜ TÜRKİYE'DE YAPTIGI AÇIKLAMA

": (Dönüşünde gazetecilerle yaptığı sohbet)
Komünist partisinin kurulmasıyla ilgili sözlerim yanlış değerlendiri ldi. Ben Komünist partileri artık Avrupa Topluluğu ülkelerinin hepsind e var, sanki bizde büyük tehlikeymiş, müsaade edersek sanki komünist partisi iktidara gelecekmiş, iktidarı ele geçirecekmiş gibi bütün dünya böyle bir izlenim yayıyorlar. Hadi kuralım, boylarının ölçüsünü al sınlar, demek istedim. Çünkü görülecektir ki, komünist partisi kurulursa değil yüzde 10 barajı, yüzde 5'i bile geçemez. O zaman millet de anlayacaktır ki, Türkiye'de böyle bir tehlike yoktur.
Anayasa'nın 14. maddesi değişmeden komünist partisi kurulamaz. Değişiklik için halk oylamasına gidilmesi gerekir.
Laiklik prensibi ise kesinlikle kaldırılamaz. Çünkü bu zaten anayasanın değiştirilemeyecek maddeleri arasındadır. Değiştirilmesi teklif dahi edilemez.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Evren, Kenan Kurum: Cumhurbaşkanı

Kaynak: Milliyet

T: 22/10/88

": FAC'DA A. ÖYMEN'E SÖYLEDİKLERİ: "ISRARLIYIM"

": Ben bunları Türkiye'ye döndükten sonra halka da anlatacağım. Benim d
üşündüğüm şudur: Komünist partilerin bizde bulunmaması çok istismar ed
ilmiştir. Tabii bunun sebepleri vardır. Fakat artık bu yasak kalksa da
, Türkiye için bir tehlike teşkil edemez. Zamanlaması ayrı bir konudur
. Fakat, ben inanıyorum ki, komünist partisi kurulursa, güçlü bir kuru
luş olamaz. Milletten önemli bir oy alamazlar.
Madeim ki biz bu topluluga (AT) girmek istiyoruz, kndi stnadartlarım
ızın o Ülkeleruyması da lazım. Girdiğimiz takdirde zaten bunları yapma
k durumundayız. Hem o topluluğa gireceğiz, hem komünist partisi yasak
olmaya devam edecek, idam cezası olacak... Bunlar zaten birlikte yürüm
ez. Avrupa Topluluğu'na girmemiz mümkün olmaz. Bu bakımdan o meseleler
üzerinde şimdiden düşünmemiz lazım.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: İDAM

Kişi: Evren, Kenan Kurum: Cumhurbaşkanı

Kaynak: Köln Radyosu

T: 22/10/88

*: FAC DÖNÜŞÜ TÜRKİYE'DE SÖYLEDİKLERİ (Basın mensuplarıyla sohbet)

*: Demek ki, Avrupa Topluluğu'na girmenin şartlarından bir tanesi de bu .Böyle olunca idamı kaldırırsak bize ne zarar verir? Hiçbir zarar vermez, çünkü zaten işlemiyor ki. Bugüne kadar verilmiş 80 küsur idam cezası var, mecliste bekliyor. Hiçbiri yerine getirilmedi. Değiştirirsek işte o zaman Avrupa Topluluğu'na da büyük etkisi olur.

*:

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: AF

Kişi: Evren, Kenan Kurum: Cumhurbaşkanı

Kaynak: Milliyet T: 22/10/88

": AF MESELESİ KONUSUNDA SÖZLERİ (FAC gezisi sırasında A. Öymen'e söyledikleri)

": Mahkumların cezaları zaten İnfaz Yasası'yla fiilen hafifletilmiştir. Cezaların süresinden çok önce çıkıyorlar. (Ceza alanların kamu hizmetlerinden mahrum kalması gibi, cezanın yatılmasından sonraki duruma ilişkin olarak) Bu mevzuda hemen birşey söylemek doğru olmaz. Düşünmek lazım.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: İDAM

Kişi: Evren, Kenan Kurum: Cumhurbaşkanı

Kaynak: Hürriyet

T: 22/10/88

*: İDAM CEZALARI KALKMALI

*: Kenan Evren FAC gezisi sırasında idam cezaları konusunda şunları söyledi:

İdam cezalarının kamldırılması ile avrupalılar demek ki bize yaklaşıyorlar derler. İdam cezaları konusunda şartlar getirilmesi gerekir. Aklıma gelen bir şekil, örneğin idama mahkum olanlar 30 seneden önce çıkmamalı. Öyle affederek falan olmaz. Cezanın üçte biri, üçte ikisi gidiyor. Böyle olmamalı, Şu ana kadar 84 idam cezası verildi. Onların hepsi müebbed hapse çevrilir. İdam cezasına çarptırılanların, korku içinde infaz gününü bekletilmemesi gerekir.

*:

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: İDAM

Kişi: Evren, Kenan Kurum: Cumhurbaşkanı

Kaynak: Milliyet

T: 22/10/88

": FAC GEZİSİ SIRASINDA A.ÖYMEN'E SÖYLEDİKLERİ

": İdam cezaları ise, zaten infaz edilmiyor. Ben öteden beri şuna karşı yım: Bir kanun ya vardır, uygulanır... Ya da yoktur, uygulanmaz. Ama h em var, hem uygulanmıyor.. O zaman o kanunu kaldırmak gereklidir. Mahk umları böyle ikisi ortası bir durumda tutmak yanlıştır. Cezaları mesel a 30 yıla indirilir. Ben 30 yıl diyorum. Tartışılır tabii..

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: İDAM

Kişi: Evren, Kenan Kurum: Cumhurbaşkanı

Kaynak: Milliyet, Tercüman

T: 23/10/88

": FAC'DAKİ SÖZLERİNE AÇIKLIK GETİRDİ

": Şimdi bu idam meselesinde... Aslında bazı suçlar vardır ki onları iş leyenler idam cezasına çarptırılmalı. ama bu ceza verilmişse yerine ge tirilmelidir. Getirilmiyor. Getirilemiyor. Neden? Çünkü Avrupa Topluluğ u'nun içindeyiz biz. Vaktiyle bize çok baskılar yapıldı. "İdamı kaldır ın" diye... Aslında Avrupa insan Hakları Sözleşmesi buna imkan sağlıoy or karşılığını veriyoru. "Evet sağlıoyor ama biz kaldırdık, siz de kal dırın" diyorlar.

Demek ki AT'ye girmenin şartlarından bir tanesi de bu... Böyle olunc a idamı kaldırırsak bize ne zarar verir? Hiçbirn zarar vermez, çünkü ç zaten işlemiyor ki. Bugüne kadar verilmiş 80 küsur idam cezası var. Me clis'tea bekliyor. Hiçbiri yerine getirilmedi. Peki bunlar ne zamana kadar duracak? Cezayı veren hakimler sormayacaklar mıdır, "O halde biz e bu cezayı niye verdiriyorsunuz? Madem uygulamıyorsunuz o halde bu ka nunu değiştirin" demeycekler midir? işte ben bunu belirtmek istedim.

İnanıyorum ki, bizim hiçbir meclis --bundan evvelki de öyleydi-- bu cezayı yerine getiremiyor. o halde bu kanunu değiştirelim. Değiştirirs ek işte o zaman Avrupa Topluluğu'na da "Aaa, Türkiye bak idamı kaldırd ı" diye büyük bir etkisi olur. Tabii bazı şartları olacak bunun. Mese-

": la ne şartı olacak? Efendim cumhurbaşkanına gelmiş suikast yapmış, öld ürmüş. Başbakana gelmiş suikastle öldürmüş. Yani devlet erkanına karşı bu öldürme suçu işlenmiş. Belki dtenecektir ki, bunlar için şey tanım ayalım. Bir devlet adamıyla konuşurken THatcher e yapılan suikasti örn ek olarak gösterdim. "Muvaffak olsaydı, Thatcher ölseydi ne olacaktı b u adam? İdam edilmeyecek miydi?" dedim. "Doğru söylüyorsunuz, bazı ist isnai durumular olabilir" dediler.

TÜRKİYE SOSYAL BİLİMLERİ ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Evren, Kenan Kurum: Cumhurbaşkanı

Kaynak: Tercüman (Yavuz Donat'ın sorusuna yanıt)

T: 23/10/88

": FİKİRLERİMİ DEĞİŞTİRDİM

": (Milliyet'in "Yeni bir Evren" başlıklı haber-yorumu üzerine)

Evren, Evren'dir. Evren "devren" olmadı. Zaman içinde insanların bazı konularda fikirleri değişebilir. Fikr-i sabit iyi bir şey değil.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Evren, Kenan Kurum: Cumhurbaşkanı

Kaynak: Milliyet

T: 23/10/88

": FAC'DAKİ SÖZLERİNE AÇIKLIK GETİRDİ

": (Dönüşte uçakta gazetecilerle yaptığı sohbet)
Komünist partisinin kurulmasıyla ilgili sözlerim yanlış değerelendirildi. Ben, "komünist partileri artık AT Ülkelerinin hepsinde var. Sanki bizdre büyük tehlikeymiş.. Müsaade edersek, sanki komünist partisi iktidara gelecekmiş, iktidarı ele geçirecekmiş.. Şimdi bütün dünyada b öyle bir izlenim yayıyorlar. Hadi kuralım, boylarının ölçüsünü alsınla r" demek istedim. Çünkü görülecektir ki, komünist partisi kurulursa de ğil yüzde 10 barajı, yüzde beşi bile geçemez. O zaman millet de anlaya caktır ki, Türkiye'de böyle bir tehlike yoktur. Ama bir de ihtilalci k omünizm, yani komünizmi silah zoruyla getirmek isteyenler vardır ki, o nlara da müsaade etmemek lazım. Avrupa'da esasen bu gibilere izin yok. Bizdekilerin bir çoğu silahlı eylemci.
Dünyada komünizmin silah zoru olmadan iktidara geldiği tek bir ülke örneği yoktur. onun için diyorum ki, kurulsun.
Kurulsun demeye ben yetkili değilim. Bu yetki TBMM'nin elinde. Çünkü Anayasa'nın 14'üncü maddesi var. Bu 14'üncü madde değişmeden komünist partisinin kurulması mümkün eğil. 14'üncü madde değişmeden komünist p artisinin kurulması mümkün değil. 14'üncü madde değişirse, halka git-

": mek lazım. Halka gidildiğinde, halk bunu reddederse, o zaman göğüsümüz ü gererek "Halk bunu istemedi" deriz. Demokrasinin en büyük dayanağı h alk iradesi değil midir? Sonuç öyle olursa, "İşte, halk iradesi budur" deriz. Yani biz 14'üncü madde değişsin mi, değişmesin mi diye halka g ideriz. Halk da "Değişsin" derse mesele kalmaz. O değişti mi, zaten Tü rk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142'inci maddeleri kendiğinden kalkar.
163'üncü maddede şuna dikkat etmek lazım: Laiklik prensibini kaldıra mayız. Çünkü, bu zaten Anayasa'nın değiştirilmeyecek maddeleri arasındadır. Değiştirilmesi teklif dahi edilemez.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: YASALAR

Kişi: Kahveci, Adnan Kurum: ANAP (Devlet Bakanı)

Kaynak: Milliyet, (Yurt dışı baskısı)

T: 13/06/88

": 141,142 ve 163'ÜN KALKMASI TÜRKİYE'NİN ÖNEMLİ SORUNLARI ARASINDA DEĞİL

": "Çin bile Maocu bir zihniyetten 180 derece dönüş yaparak yabancı se rmayeye, liberalliğe bizden daha fazla soyunmuş. Biz hala 141,142 ve 1 63. maddeler peşinde koşturuyoruz. Aslında önce ithidam ve işsizlik ko ularını halletsek, diğer konular zaman içinde kediliğindenhalledilir. ama maalesef bu kadersizliğimize acıyorum. Zira hep önemli konulardan uzaklaşarak böyle entipüften meseleleri güneme getirmeyi milli gelenek olarak kabul etmişiz. Aslında söz konusu maddelerin kaldırılması düşü ncesi bugün için son derece platonikitir.AET Üyesi Ülkeler arasına gir mek ve tam üyelik için 141, 142 ve 163. maddelerin Türk Ceza Yasası'nd a yer almaması diye bir şarnt yok. Keşke bu birkaç maddenin değişmesiy le AET'ye girebilsek. Ama öyle değil işte. Hem AET Ülkeleri bizden bu şartı istkeyecek kadar temiz bir sicile sahip değiller Onların sicili bizimkinden bozuk. Kesinlikle onların gündeminde üyelik için bu maddel erin olmaması diye bir madde yok."

":

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Kececiler, Mehmet Kurum: ANAP

Kaynak: Cumhuriyet

T: 18/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": (ANAP'ın kutsal ittifakçı eski yöneticisi)
Biz 141, 142 ve 163. madelerin daha önce de kaldırılmasından yanaydı
k. Bu maddeler kaldırılırsa zaten komünist partisi kurulabilir, ama şa
rtlar müsait olduktan sonra

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Sıvgın, Halil Kurum: ANAP

Kaynak: Cumhuriyet

T: 18/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": (ANAP Gnl. Bşk. Yrd.)
141, 142 ve 163. maddelerin Mecliste kaldırılması durumunda tartışma
lar olacaktır. Bu konunun tartışmasız çözülmesi halkoylaması ile mümkü
ndür. Halk ne isterse o olsun. Türkiye AT'nin kapısına dayanmıştır, ke
ndi koşullarını değerlendirecektir. Ama her şey serbest olacak diye de
bir şey yok.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: özalp, Haydar Kurum: ANAP

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": (ANAP Grup Başkanvekili)
Evren'in bu açıklamayı 'hangi halet-i ruhiye içinde yaptığını bilmiy
orum. Gerek mparti olarak, gerek şahsım itibariyle bu mevzularda katı
düşünmüyoruz. Bu konu, Anayasa ve yasalarda bazı değişiklikler yapıld
ıktan sonra halledilecek önemli bir konudur. Diğer partiler de bu konu
da Cumhurbaşkanı'nın istikametinde düşünüyorlarsa, bir araya gelinir v
e karara varılır.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Karaveli, Ahmet Kurum: ANAP

Kaynak: Milliyet

T: 22/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Onları hangi şartlarda söylediğini buradan bilemeyiz, dönmüseni beklemek gerekir. esasen söyledikleri doğrudur. Ama cumhurbaşkanı yurt dışında bulları söyledi diye "Tamam, bugüne kadar bunu bekliyorduk, bir yol açıldı" anlayışıyla konunun üzerine gitmek yanlıştır. Bizim iktidar partisi olarak ağırlığımızın olması gerekir. Sanki ondan izin alıyormuş gibi bir tavır içine girmemiz, iktidar paritsi olarak bize yakışmaz

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: İDAM

Kişi: Sıvgın, Halil Kurum: ANAP

Kaynak: Hürriyet

T: 22/10/88

*: EVREN'İN İDAM KONUSUNDAKİ SÖZLERİ ÜZERİNE

*: (ANAP Basın ve Halkla ilişkilerden sorumlu Genel Başkan Yardımcısı)

1983'den bu tarafa TBMM beklemekte olan 144 dosyadaki 220 kişi hakkı nda hiçbir işlem yapmamıştır. Dolayısıyla bu beseleyi yeniden değerlen direrek bir çözüm bulmak gerekir. Ancak bu çözümünneolacağı konusundab irşey söylemek şu anda çok zor. Çünkü bizim Ülkemizin kendisine has şa rtları var. Bu şartlar içerisinde bir çözüm getirmemiz lazım. Bu çözüm içzin son sözün söyleneceği yer ise TBMM'dir. TBMM artık bu dönemde b ir karar vermek durumundadır.

*:

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: İDAM

Kişi: Pehlivanlı, Alparslan Kurum: ANAP

Kaynak: Tercüman T: 22/10/88

": EVREN'İN İDAM KONUSUNDAKİ SÖZLERİ ÜZERİNE

": Bir gün idamların kaldırılması mutlaka gündeme gelecek. Cumhurbaşkanı'nın hemen kaldırılsın tasiyesi varsa, bununiçin de erken olduğu kanatindeyim.

Bana göre, liderler giderayak siyasi tavsiyelerde bulunmamamalı. Sayın Cumhurbaşkanı en geniş yetkileri elinde tuttuğu sırada bunu niye yapmadı? Bu sözlerin bir sempati ikmali için mi söyleniği sorusu akla gelir. Ancak şunu da ifade edeyim, Sayın cumhurbaşkanı'nın hangi şartlar altında bu beyanatı verdiğini de bilemiyorum.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: YASALAR

Kişi: Cindoruk, HÜsamettin Kurum: DYP

Kaynak: Nokta, s. 18 (Söyleşi)

T: 29/05/88

": 141, 142, 163 ÜZERİNE

": "Ben çağın gerekleri içerisinde dieolojik saplantıları aşan bir par ti düşünüyorum. Kapitalizmle komünizmin yakınlaşıp birlikte ortak bir yapı çıkardığı çağda, birlikte ortak noktalar çıkardığı bir çağda, siy asi partilerin siyasidoktrinler içinde saplanıp kalması mümkün olamaz. ... 141, 142, 163 düşünülürken DYP dikkatli davranmaktadır. Sebebi şu: Biz her türlü ihtilale karşıyız. Ordunun ihtilal yapmasına nasıl karşı ysam işçinin de ihtilal yapmasınakarşıyım. Ama ben her zaman söylerim 141-142.inci maddeye cebir unsuru ilave edilmelidir. Cebir ve ihtilale dayanmayan komünist partisinin kurulmasına karşı değilim."

":

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Ergenekon, Gökberk Kurum: DYP

Kaynak: Cumhuriyet

T: 18/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": (DYP Genel Sekreteri)
Cumhurbaşkanı'nın bugün bulunduğu makam bir temenni makamı değildir. Kendisi icranın başıdır. Cumhurbaşkanı Türkiye'de komünist parti kurulmasında bu kadar hevesli ise, istekli ise ve samimi ise, "Anayasanın TKP'yi yasaklayan 14. madesi değiştirilmelidir" diye ortaya çıkar, icraatını yapar. Hem onu yapmayacak hemde ileriki dönemleri ipotek altına alacak,laf edecek. Bu tuumunu kınıyoruz. Bir zamanlariki dudağının arasından çıkan sözler kanun oluyordu. Niye o zaman kurdurmadı? Samimi ise icraatını yapsın. Değilse, Cumhurbaşkanlığı seçimi içi bazı çevrelerin hoşuna gitmek açısındanh yatırım mı yapıyor? Bu dediklerini şimdi de yapabilir.
SORU: DYP Genel Başkanı her türlü özgürlüten yana olduklarını her fırsatta belirtiyor. Ayrıca TKP'nin kurulmasına da karşı olmadıkları yolunda görüş belirtmişlerdi. Siz genel başkanınızla çelişkiye düşmüyor musunuz?
YANIT: TKP kurulmasına karnşıyız. Biz antikomünistiz. Kurulmasını isteyenler ortaya çıkarlar.

":

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Demirel, Süleyman Kurum: DYP

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Devlet Başkanı temennide bulunmaz. İcra makamıdır. Bu fikirdeyse onu
n için teşebbüste bulunmalıdır. İleride kurulur demek bence hiçbir anl
am taşımaz. Birtakım yerlere hoş görünmek istiyorsa ayrı meseledir.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Toptan, Köksal Kurum: DYP

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": (DYP Grup Başkanvekili)
Türkiye'de komünist partisi kurulmasına Anayasa'nın 14. maddesi engeldir. Anayasa'%yı yapan ve yürürlüğea koyanlar Cumhurbaşkanı Evren ve arkadaşlarıdır. Bu anayasa 6 yıl evvel hazırlanmıştır. TKürkiye'de komünist parti kurmak lazım idiyse, 14. maddeyi anayasa'ya niye koydular?
Yine Sayın Evren, geçen 5 sene evveline kadar kanunlarda istedikleri değişiklikleri çok rahatlıkla yapabilecek yasama gücnünü ellerinde tutuyorlardı. TCK'nın 141, 142. maddesini niye değiştirmediler?"

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: İDAM

Kişi: Toptan, Köksal Kurum: DYP

Kaynak: Hürriyet

T: 22/10/88

": EVREN'İN İDAM KONUSUNDAKİ SÖZLERİ ÜZERİNE

": (DYP Grup Başkanvekili)

Sayın Cumhurbaşkanı4nın daha önce, idam cezalarıyla ilgili çok ağır beyanları olmuştu. Bgir konuşmasında, geçmiş iktidarları, geçmiş parla mentoyu, idam kararlarını tastik etmeyip sürüncemede bıraktığı gerekçe siyle çok ağır suçlamıştı. Şimdi böyle söylüyorsa, geçmiştekmi beyanl arında biryanlışlık var demek ki... Eğer bu sözleri gerçek niyetini ya nsıtıyorsa, sayın cumhurbaşakanı bunun gereğini yapmalı, hükümete tavs iyede bulunmalıdır.

Genelde idam cezası, ceza kanununda sayılan şekillere bağlı olarak a dam öldürme fiili için öngörülmektedir. Belki enazından işin başında b ir takım suçlariçin kaldırılması düşünülebilir. ama şu aşamada bize gö re tüm suçlar için kaldırılması henüz erken gibi gözükmektedir. Caydır ıcılık henüz etkinliğini sürdürmektedir.

":

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: İnönü, Erdal Kurum: SHP

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Biz bütün siyasi fikirlerin partileşmesine taraftarız. Düşünce suçzu olmasın istkiyoruz. Demokrasimizin Avrupa demokrasileri düzseyinde çalışmaya layık olduğuna inanıyoruz.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Baykal, Deniz Kurum: SHP

Kaynak: Tercüman

T: 22/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Partimizin bu konudaki görüşü ortadadır. Biz iktidara gelince ne yap acağımızı biliyoruz. Şu anda iktidarda olan partinin, komünist partisi kurulması konusunda olumlu bir karar alması durumunda, gereken desteğ i sağlayacağız.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Cetin, Hikmet Kurum: SHP

Kaynak: Milliyet

T: 10/10/88

": EVREN'İN AÇIKLAMASI ÜZERİNE

": (SHP Grup Başkanvekili)
Türkiye'de komünist parti kurulması konusunda bazı önemli yasal ve A
nayasal engeller var. SHP olarak yasaklayıcı maddelerin TCK'dan çıkarı
lması için her türlü girşimdre bulunmaya devam edeceğiz. Türkiye'rde b
u konuda alınması gereken önlemlere gerekli destek verilmezken, söz ko
nusu açıklamanın bir yurt dışı gezisi sırasında yapılmasına bir anlam
veremiyorum. Temel sorun, bir partinin örgütlenme meselesi değil, siya
sal örgütlenme özgürlüğüdür. örgütlenmenin önündeki engelleri kaldırır
sınız, isteyen kurar, istemeyen kurmaz. Mesele insanın kafasında, gönl
ünde, demokrasiyi içine sindirebilmesidir.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Kumbaracıbası, Onur Kurum: SHP

Kaynak: Tercüman

T: 22/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": (Meclis Grup Başkanvekili - Evren'in FAC gezisi sırasında söyledikle rinin tümü üzerine: KP, İdamlar, Nato)

Bizi şaşırtan nokta, Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'deki beyanları ile Al manya'daki beyanları arasında büyük fark olması. Türkiye'de ne konuşaç ağını bilemediğimiz için yorumları da dönüşünden sonra yapacağız. Sayın Cumhurbaşkanı hangi görüşünde düşünceleri istikrar kazandı bilemiyorum . Kaldı ki olay Cumhurbaşkanı'nın değil, iktidarın konusudur. İktidarı n bu konudaki tutumunun netleşmesi ile belli olabilir.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Ecevit, Bülent Kurum: DSP

Kaynak: Hürriyet

T: 20/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Evren'in sözleri kamuoyunda "olumlu" yankılandı. Bu demokrasimizin eksikliklerini gidermek için tüm partiler arasında ortak bir çalışmaya girişilmesi bakımından uygun bir ortam bulunduğunu gösteriyor. Bu orta m zaman yitirilmeden değerlendirilmelidir.

Evren'in sözleri, demokrasinin eksiklerini giderme yönünde olumlu bi r iyiniyet belirtisidir.

Komünst Partisi kurma girişiminde bulundukları için yargılananların davalarının düşmesi, mahkumiyetlerin de sona erdirilmesi...

Partilerarası ortak çalışmanın gündemi yalnızca bir Komünist Partisi kurulması önündekmi engellerin kadırılmasından ibaret olmaması gereki r. Özellikle, sosyal haklara, siyasal katılıma ve toplumsal örgütlere, yürürlükteki Anayasa ile ve yasalarla getirilmiş olan ve çoğulcu batı demokrasisis ile bağdaşmayan tüm engeller de kaldırılmalıdır.

":

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: İlsever, Ferit Kurum: SP

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

*: EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

*: Yasal olarak kurulmuş bulunan partimiz hakkında kapatma kararı aldır
an zihniyetin sözlerinde ne derece içtenlik vardır? İçtenliği test etm
enin tek yolu uygulamadır.

*:

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: YASALAR

Kişi: Öymen, Altan Kurum: Basın

Kaynak: 141 ve 142", Milliyet (avrupa baskısı)

T: 11/06/88

": 141 ve 142'NİN KALKMASINI GEREKTİREN 5 NEDEN

": * 1) Hukuk açısından çağdışıdırlar. Çünkü (madde metnini aktardıktan sonra) Böyle bir suç tarifinin eşine, herhangi bir ciddi demokratik ülkenin uygulamasında rastlanmaz. Ne tarafa çekersen çek.. İstersen de ki: "Anap'ın faaliyeti de ithalatçı-ihracatçı sınıfının çalışanlar üzerindeki tahakkümünü tesis etmeye matuftur.."

* 2) Ceza açısından çağdışıdırlar. Çünkü: Suçun tekrarı ve ağırlaştırıcı etkenleraltında, sanıklar için "200-300 yıl"lık hapis cezaları istenebilmesini öngörmektedirler.

* 3) Bugünkü dünyadaki gelişmeler açısından çağdışıdırlar. Çünkü: "Rejime karşı muhalefet"i suç olmaktan çoktan çıkarmış olan Batı dünyasına ek olarak artık, Doğu dünyası bie, o çeşit muhalefet hareketlerini içine sindirmeye başlamıştır. ... O iki dünya arasında Türkiye'nin, o maddelerin üstünde yükselen bir "tahammülsüzlük" abidesi gibi, tek başına kalmasının alemi var mıdır?

* 4) Siyasal gerçekçilik açısından çağdışıdırlar. Çünkü: ...komünist partiler... demokrasiye karşı bir "tehlike" olmaktan çoktan çıkmışlardır. Bugün Türkiye'de, TİP gibi bir parti yasallaşsa ne olacaktır?... Bugünkü dünya koşulları içideki Türkiye'de ve hele "yüzde 10"luk baraj

": gerçeği karşısında, hangi başarıyı sağlayabilecektir?

* Şiddet hareketleriyle mücadele açısından çağdışıdırlar. Çünkü: Batı'daki komünist partiler, "yasadışı sol" şiddet hareketlerine ön safta karşı çıkmayı cçoktan beri geleneksel bir tutum haline getirmişler(dir)...Tersini yapmalarına, her şeyden önce, bugün de kedilerini destekleyen o "Batılı komünistler"le dayanışma içinde kalmaya muhtaç olmaları, engeldir. Ayrıca yasallaştıkları takdirde, Anayasa Mahkemesi'nin kontorül altına gireceklerdir.... Devlet için hangisi daha iyidir? Hangi taşın arkasındaki hangi "komünist"in şiddet yanlısı olup hangisinin olmadığını bilemeyerek, hepsini bir kabın içine koymanın yanlışlığı içinde bocalamak mı? Yoksa mantığa da, hukuka da, adalete de, ulusal ve kişisel güvenliğe de daha uygun düşecek bir ayrım yapma imkanına kavuşmak mı?

TÜRKİYE İHRACATÇILAR ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: YASALAR

Kişi: Uskan, Arda Kurum: Barın

Kaynak: Nokta, s. 5

T: 12/06/88

": 141,142 ve 163. MADDELERDEKİ CEZALARIN YARI YARIYA İNDİRİLMESİ ÜZERİNE

": "Yeni Türk Ceza Yasası'nı hazırlayan komisyon, bu maddelerin öngörd üğü cezaların yarı yarıya indirilmesine karar vermiş. ... Çok sayıda insan özgürlüğüne kavuşmanın heyecanını yaşayacak. Ama, klasik deyimiy le bir de madalyonun öbür yüzü var. "Düşünce suçu" gibi çağ dışı bir k avramın hala bu ülkenin insanlarının alınlarına vurlmuş bir utanç damg ası gibi kalması... Kafalardan ve yasalardan silimeyen bu garip suç tü rü var olodukça, bu tür uygulamalar sadece bir grup insanın özgürlüğün e kavuşmasından başka bir işe yaramayacak. ... Ve halen cezaevinde "gü n sayan" Veli Yılmaz ise 784 yıllık cezasının 374 yıla indirilmesinin "tesellisini" buruk bir tebessümle karşılayacak herhalde..."

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Cemal, Hasan Kurum: Basın

Kaynak: "Bakarkör Olmak...", Cumhuriyet

T: 12/06/88

": KUTLU-SARGIN DAVASININ İLK DURUŞMASININ ARDINDAN

": "Adı 'sosyalist' ve 'komünist' olan partileri yasaklayarak sendikal hak ve özgürlükleri cendeeye alarak demokrasi olmaz.

Demokrasi ve özgürlükten hiçbir zaman umudumuzu kesmedik. Bu konuda geleceğe dönük olarak iyimserliğimizi koruyoruz. Ayrıca demokratikleşme yollunda Türkiye'nin hayli mesafe aldığına inanıyoruz.

Ancak birçok açıdan gri kaldığımızı görmemek için de herhalde bakarkör olmak gerekir. Yalnızca en iyi yönetim biçimi olduğu için değil, ulusal birlik ve bütünlüğünü sürdürmek için de demokrasiye mahkum bir ülkede ise bu durum tehlikeli değil midir?"

":

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Uraz, Abdullah Kurum: Dam

Kaynak: "Senaryo Gereği",Son Havadis, (Hürriyet'ten - Yurt kısı) T: 13/06/88

": KUTLU-SARGIN'IN İLK DURUŞMASI ÜZERİNE

": "...Duruşma mile birlikte senaryonun ikinci kısmı tatbikat sahasına kondu. Yurt içindeki ve dışındaki tanınmış bütün solcular, avukatlar bir gösteri, gövde gösterisi içinde. 500 avukat birden. Mesele savunma değil, nümayiş ve gösteri.

Kutlu ve Sargın niçin geldiler? Onlar hapse atılacaklarını ve haklarında dava açılacağını biliyorlardı. Bunu göze alarak ve bilerek bu senaryoyu sahneye koymak ve artık komünist partisinin kurulması ortamını yaratmak ve dış baskıları artırmak için geldiler. ...

Dava başladı. Daha işin başı. İddianame okunuyor. Siz, ondan sonra avukatların atraksiyonlarını göreceksiniz. Gazeteleriniz de onların bu gayelerine alet olacak ve dava müddetince kamuoyu oluşturmaya ve dış baskıları artırmaya gayret edeceklerdir. ...

Hiçbir dava, siyasi ve ideolojik gayelere alet edilerek, tiyatro sahnesi haline getirilemez. ...

Komünist Partisi kurulmalı mı, kurulmamalı mı? Bugün Rusya'da bile başka partiler kurulması girişimleri yapılırken, reform adı alıtnda da bazı komünist prensiplerden vazgeçilirken, bütün insanlar hürriyet ve adelet, serbestlik,açık rejim isterken, Türkiye'de komünizm peşinde

": koşanlara acaba bu imkan verilse ne olur?

Kutlu ve Sargın, komünist oldukları için mi yargılanıyorlar? Sanmıyorum. Komünist olmak suç mu? Propogandasını yapmak suçtur. ...Bunları hakimlerimiz inceleyecek ve türlü gösteriye rağmen, adil kararlarını er geç vereceklerdir. Ne var ki, bu tip gösterilere gerek yok. Zorla antipatik olmaya sebep yok. Dünyada komünistlik ve solculuk iflas ederken, Türkiye'de sol bitmiş ve tükenmiş, parça parça halde iken yapılan bu hareketler bunları içeride büsbütün sıfır edecektir. Üstelik SHP'nin hali de işte meydanda...

Ama bunlar, kafalarına koyduklarını, aldıkları talimatı aynen yerine getirirler. Mahkeme salonunun içini ve dışını dolduranlar, (Böyle duruşma olmaz) derken, aldıkları talimatları uyguluyorlardı... Uygulasınlar bakalım.

TÜRKİYE SOSYALİST TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Selçuk, İlhan Kurum: Basın

Kaynak: Cumhuriyet

T: 18/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Kurulmasını ileride kaçınılmaz gördüğü komünistk partisi yöneticiler i bugün en ağır hapis cezalarına çarptırılırken Sayın Evren neden susu yor?

12 Eylül'le birlikte komünistk diye içeri atılan nice aydının suçu, erken doğmaları mıdır?

Bir zaman gelecek.. TKürkiye demokratlaşacak.. Fikir özgürlüğü gerçe kleşecek.. Komünist partisi kurulacak. "Kurulmalıdır da.." Ama bugün T ürkiye, Batıdan yüazyıl geri diye ilericileri zindana atmak gerekiyor , öyle mi?

":

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Asık, Melih Kurum: Basın

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": (Evren'in konu ile ilgili zaman içinde söylediklerini aktardıktan sonra)
1983'te "kurulamaz", 1987'de "kurulacaktır", 1988'de "kurulmalı"... ilk bakışta hızlı bir değişimi ifade ediyor. Ancak tarihi süreçzte baktığımız zaman görünüş öyle değil. 1961 yılında ... Cemal Gürsel "Komünist partisi kurulmalıdır" demişti. Döndük dolaştık ancak o noktaya geldik...
Biz "Ben komünistim" demenin yasak olduğu buna karşılık "Sen komünistsin" demenin serbest olduğu bir AÜvrupa ülkesinde yaşıyoruz...
İşte böyle yuvarlanıp gidiyoruz.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Kırca, Coşkun Kurum: Basın

Kaynak: Milliyet

T: 19/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Asıl mesele bütün aşırı akımlara izin verip vermemektir.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Mumcu, Uğur Kurum: Basın

Kaynak: Cumhuriyet

T: 20/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Eğer Türkiye'de gerçekten demokrasi isteniyorsa, yol bellidir: 141-142 ve 163'üncü maddeler TBMM'de bir gün içinde kaldırılır. Ve gereken anayasa değişikliği de yapılır.

Gerçekten Türkiye'lde demokrasi isteniyorsa, "güvenlik soruşturmaları" kalkar... Pasaport yasakları kalkar.. Sendikaların, derneklerin siyasetle uğraşma yasakları kalkar.

Gerçekten Türkiye'de demokrasi isteniyorsa, 12 eylül'ün gizli MİT raporları, ihbarlar ve "paşa tasarrufları" ile öğrencilerinden koparılan 1402'lik öğretim üyeleri kürsülerine dönerler....

Komünist partisi bir gün kurulacaksa, bunca insana bugün bu kadar acı çektirmenin ne anlama geldiğini "askeri ye mlülki erkana" sayıyla ve sırayla sormak gerekir.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Sazak, Derya Kurum: Basın

Kaynak: Milliyet

T: 20/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Evren, bir yıl önce "hiç olmaması da hayırlıdır" derken, bugün, "Zam anı gelince, konünist partisi de kurulacak" çizgisine geliyor... Ama Mugla konuşmasının ardından, harekete geçen savcılar Kutlu ve Sargın da vasında, "düşünceyi suç sayan" yasalara dayanarak, nerdeyse yüz yıllık cezalar istiyorlar.

Bakalım, Cumhurbaşkanı'nın bir yılda geldiği çizgiye, savcılar ne zaman ulaşacak?

TBMM kulislerinde dün bazı "platonik" yaklaşımlar gözleniyordu.

Örneğin bir ANAP'lı, "SHP ile anlaşıp, 300 oyu aşar, Anayasa'nın 14'üncü maddesini değiştiririz, sonra da sıra 141, 142 ve 163'e gelir" diyordu.

Tabii, Demirel'in ve DYP'nin TRT olayından sona da komünist parti meselesinde ANAP'ın muhafazakar tabanıda çatlak açma planı Özal iktidarını frenleyebilir.

Başbakan'ın "oynak merkez" teorisi bu defa hangi yöne kayacak acaba? Sağa mı?.. Sola mı?..

":

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Altan, Ahmet Kurum: Basın

Kaynak: Hürriyet

T: 20/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Evren'in bu sözlerinden sonra, demokratik güçler, rahatça yeni bir k
ampanya açıp düşünce yasaklarının kaldırılması ve düşünce suçlularının
affedilmesi için yeni bir mücadele başlatabilirlerdi....
Üniversitelerimiz sustu...
SHP, sosyal demokratlar için bir utanç abidesine dönüverdi...
Ve necip Türk basını...
Bir tek biçzim Hürriyet, dokuz sütuna sürmanşet verip olayı, toplums
al bir tartışma ortamına çekmek için çaba gösterdi..
Tütrk basınının büyük bir kısmı, olayı önemsememişti... Demirel'e ye
niden politikaya dönme hakkı verilmesini m"demokrasinin büyük macadele
si" olarak gören necip Türk asını,düşünce yasaklarının kadırılması içi
n başlatılacak bir kampanyaya boşveriyordu.
Ama belki de haklılar... İnsanın, düşünceler özgür olsun diye mücade
le etmesi için... önce, soylemek istediği bir düşüncesi olması gerekiy
or.

":

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Armaoğlu, Fahir Kurum: Basın

Kaynak: Tercüman

T: 20/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Görünen odur ki, bu sözler birinci planda dış politikaya yönelik bul
unmaktadır...
Diğer taraftan, Sayın Cumhurbaşkanı'nın bu sözlerini, Başbakan Özal
ile "fikir teatisinde" bulunmadan söylemesine de ihtimal veremiyoruz.
Çünkü, .. mesaj Almanya üzerinden Avrupa Topluluğu'na da yollamış olma
ktadır...
Sayın Cumhurbaşkanı, sadece "kurulabilir" dedi ve hatta kendileri, b
unun ne zaman mümkün olabileceğini bilmediklerini de ifade ettiler. Ya
ni bu fikri ortaya atarken, "halin" değil, "geleceğin" bir meselesi ol
arak, bir ifadede bulunmuşlardır.
Çünkü Türkiye'de bir komünist partisinin kurulabilmesi için ne Anaya
sa'nın filan veya falan maddesinin, ne TCK.nun şu veya bu maddesinin d
eğiştirilmesi yeterli değildir. Mevcut anayasa sisteminin yeniden ele
alınıp yeniden inşası gerekir. Üniversitelerin özerklik tartışmasının
yapıldığı, sedikall hürriyetin ve grev ve lokavt haklarının belirli bi
r disiplin içinde bulunduğu bir sistemde, Anayasa'nın yapısını değişti
rmeden, konünist partisinin kurulmasın izin vermek, yamalı bir bohçada
n başka bir şeyş olmayacağı gibi, SayınCumhurbaşkanı'nın kendisinin

": büyük rol oynadığı bugünkü anayasa sistemini de yıkmak olacaktır. Bu k
onuda da düşünmek gerekir.
"Pat" diye komünist partisinin kurulmasınaizin vermeden önce, bir de
Türk toplumunun ve memleketin şartlarını iyice tahlil edip tartmak ge
rekir. Meseleye bu son nokta açısından bakınca, biz bu işe "çok erken"
diyoruz. Pencere süslemek için evin düzenini alt-üst etmeyi telikeli b
uluruz.

TÜRKİYE SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Donat, Yavuz Kurum: Basın

Kaynak: Tercüman

T: 21/10/88

": EVREN: KOMÜNİST PARTİ-İDAMLAR-AF-DEĞİŞMESİ GEREKEN YASALAR

": Cumhurbaşkanı Evren'le 2basa konular üzerine" söyleştik.
Komünist partisini konuşuyorduk.
"Konuşmamın tamamı okunmalı" dedi. Ve ekledi: "Ben, bunun kararını halk verir, son sözü halk söyler, dedim."
Ardından bir başka konuya geçti:
"İdam cezasının kaldırılmasından yanayım. Özal'a söyleyeceğim, dönüşte. Zaten idam cezası işlemiyor ki.. İdamlar Meclisten geçmiyor. Takıldı, kaldı. Müebbete çevrilsin. Ve baçzı şartlara bağlansın. Müebbet hapis... Bu da en az 30 yıl içerde kalmak şeklinde uygulansın. Af imkanı bulunmasın. Zaten 12 ülke idam cezasını kaldırdı. Biz de onlara katılalım."
Evren, "değişen dünyadan... değişmesi gereken yasalarımızdan" söz ediyor.
"Genel af konusunu Özal'la daha önce konuşmuştuk. Sonra kapattık bu işi. infaz yasası değişti. 10 yıla mahkum olan 3 yıl yatıp çıkıyor. Genel affa gerek yok."

":

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Kabaklı, Ahmet Kurum: Basın

Kaynak: Tercüman

T: 21/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

": Evren paşa, üç devlet sınırında ve gök ile yer arasında böyle bir konuya neden dokundu? TKP çok mu acele idi?.. ekonomik dertlerimiz ve vatanı fiilen tehdit eden bölücülüğün çözümü buna mı bağlıydı? ...

Sahi biz, komünistlerin hürriyet ve demokrasi için mi didiştiklerini sanıyoruz. Öyle bir niyetleri olsa, önce konünizmden vazgeçmeleri gerekir. Çünkü komünistler liberal, muhafazakar, sosyal demokrat partiler gibi demokratik usullerle iktidara gelmeyi asla düşünmezler. Kazara gelirlerse, öbürlerini asla yaşatmazlar. Demokrasi onlara, ancak diktatörlüklerini kuruncaya kadar lazımdır. ondan sonraki hedef: "Türkiye Sovyet cumhuriyetleri"dir.

":

TÜSTAV TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Kırca, Coşkun Kurum: Basın

Kaynak: Hürriyet

T: 21/10/88

*: EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

*: Komünist partisi serbest bırakılırsa komünistlerin komünistk olmayan partilere sızma ihtiyacını duymayacakları görüşü ise sadece hür alemde olup bitenlerdenhabeli olmayanların ileri sürebilecekleri pek yanlış bir fikirdir. ... Komünist partisi kurma yasağı kaldırılsa bile, komünistler, yine ılımlı sol partilere--bugün olduğu gibi--sızmaya çalışacak ve o partilerin ihmal ve zaaf göstermesi halinde bunda şu veya bu ölçüde başaılı da olacaklardır.

Şu halde, komünist partisine izin vermek veya vermemek, bu gibi yapay siyasi gerekçelere dayanarak tartışılamaz. Çünkü, bu gerekçeler temelinde yanlıştır. Tartışılması gereken gerekçeler, felsefi, ya da toplumbilimsel gerekçelerdir. O zaman da, tartışma, ister istemez, komünist partisinin kurulabilip kurulamaması konusunu aşar ve demokratik rejimi yıkmak isteyen akımların ayrı ayrı ele alınarak mı, yoksa bir bütün halinde mi meşrulaştırılması, ya da yasaklanması meselesi halini alır.

*:

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Cem, İsmail Kurum: Basın

Kaynak: Hürriyet (Güneş'ten aktarma)

T: 22/10/88

*: EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

*: Sayın Cumhurbaşkanı'nın Türkiye4de komünist partisinin kurulmasına i
lişkin son sözleri, olaya demokratik bir yaklaşımdır. ... Komünist par
tisini kurmak ya da kurmamak, komünistlerin bileceği iştir. Bize ait
olan sorun ise, demokrat, liberal, çağdaş, çoğulcu bir siyasal çerçeve
yi gerçekleştirmektir. Çoğulcu ve özgürlükçü demokrasilerde, söz konu
su çernçeve şöyle tanımlanabilir:
* Hiçbir parti, şiddet yöntemleriyle iktiar olmayı yada iktidar olmu
şsa, şidrdet yöntemleriyle iktidarda kalmayı amaçlayamaz
* Hiçbir parti,kendi memkeletinin dışınaki bir yabancı ülkenin dama
taşı olmak gibi bir işlev taşıyamaz
* Hiçbir parti, kendi memleketinin toprak ve devlet bütünlüğünün böl
ünmesi doğrultusuda bir amaç güdemez.
Genel olarak bunlar, çoğulcu demokrasilerde vardır. Buna getirilen v
e kuralı bozmayan eklere Türkiye özelinde örnek olarak
* Cumhuriyet rejiminin ve onun önündeki laiklik tercihinin dğeğişmez
liği
belirtilebilir.
Çerçeve bu açıklığıyla çizildikten sonra, isteyen istediği partiyi

*: çoğulcu veözgürlükçü demokrasilerde kurabilir.

Avrupa Toplululğu ülkelerindeki siyasal çerçevenlerle zıtlaşan bir T
ürkiye'nin mtopluluğa katılım mümkün olmaz. Benzeşmenin koşulu ise şu
ya da bu isimli partiyi kurmak değildir. Çağdaş, çoğulcu ve özgürlükç
ü birsiyasal çerçeveyi Türkiye'ye getirmektir. Bu çerçeve içinde kalan
parileri kurup kurmamak, o düşüncesahiplerinin bileceğiiştir. Kaldı k
i, Türkiye AT'ye katılmak için çağdaş olacak değildir. Çağdaş olduğu i
çin AT'ye katılacaktır. Yabancılar şart koştu diye değil, ama iç dinam
iklerinin onudaha olgun bir siyasal ortama getirmesi nedeniyle, Türkiy
e demokrasisini geliştirecektir.
Meseleyi böyle koymak ve çözsümü bu doğrultuda aramak gerekir.

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI
TSTAV

Konu: KOMÜNİST PARTİSİ

Kişi: Öymen, Altan Kurum: Basın

Kaynak: Milliyet

T: 23/10/88

": EVREN'İN SÖZLERİ DEMOKRASİYE KATKIDIR

": Cumhurbaşkanı'nın "sabit fikirler"den uzak olduğunu belirterek başla dığı açıklamalarını, demokratik hayatımızdaki gelişmenin olumlu bir aş aması saymak istiyoruz.
Dün de belirttiğimiz gibi, bu konularda "top" artık, iktidardaki ve muhalefetteki siyasal partilerdedir.

":

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Konu: KOMÜNİST PARTİ

Kişi: Öymen, Altan Kurum: Basın

Kaynak: Milliyet

T: 22/10/88

*: EVREN'İN SÖZLERİ ÜZERİNE

*: Bu konularda (Kom. Parti ve idamlar konusunda) siyasal partilerin de artık daha açık tutumlar almaları ve ciddi siyasal girişimlerin hazırlıklarına girmeleri gerekiyor. Cumhurbaşkanını'nın bu konudaki öncülüğünü somutlaştırmak, muhakkak ki artık onlara düşüyor.

*:

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI